

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Andrijana Perković Paloš

VLADA DEMOKRATSKOG JEDINSTVA

Doktorski rad

Split, 2018.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Andrijana Perković Paloš

VLADA DEMOKRATSKOG JEDINSTVA

Doktorski rad

Mentor 1: prof. dr. sc. Aleksandar Jakir

Mentor 2: izv. prof. dr. sc. Ante Nazor

Split, 2018.

Sadržaj

1. UVOD.....	IV
1.1. ISTRAŽIVAČKA PITANJA, HIPOTEZA I ZNANSTVENI DOPRINOS	IV
1.2. ISTRAŽENOST TEME, IZVORI I LITERATURA	VI
2.UVOĐENJE VIŠESTRANAČJA	1
2.1. SAVEZ KOMUNISTA HRVATSKE UOČI VIŠESTRANAČJA.....	1
2.2. POLITIČKE STRANKE I PREDIZBORNA KAMPANJA	5
3. RAZILAŽENJA HRVATSKE VLASTI OKO OBRANE ZEMLJE	10
3.1. PRVE DVIJE VLADE DO AGRESIJE NA HRVATSKU	10
3.1.1. Položaj i sastav prve dvije Vlade.....	10
3.1.2. Oružana srpska pobuna i pokušaji vojnog udara JNA	14
3.1.3. Rat u Sloveniji	21
3.1.4. Velikosrpska agresija na Hrvatsku	22
3.2. PRIJEPORI O OBRAMBENOJ POLITICI HRVATSKE.....	24
3.2.1. Vlada i HDZ o obrambenoj politici	24
3.2.1.1. Službeni i javni istupi Vlade i ministara	24
3.2.1.2. Razilaženja u HDZ-u i pokušaj „puča“	28
3.2.2. Oporba o obrambenoj politici.....	36
3.2.2.1. Oporba o odnosu vlasti prema JNA i Srbiji.....	36
3.2.2.2. Prijedlozi oporbe o obrani	39
3.2.3. Razilaženje Tuđmana i Špegelja oko obrane zemlje	41
4.USPOSTAVA VLADE DEMOKRATSKOG JEDINSTVA.....	50
4.1. FORMIRANJE VLADE.....	50
4.1.1. Prijedlozi o formiranju višestranačke vlade	50
4.1.2. Pregovori i prihvatanje Vlade	52
4.1.2.1. Srpanjski pregovori i rasprave o karakteru Vlade	52
4.1.2.2. Zasjedanje Sabora 1. kolovoza: neuspjeh izglasavanja povjerenja Vladi.....	54
4.1.2.3. Sporazum saborskih stranaka i prihvatanje Vlade	60
4.1.2.4. Neka razmatranja o formiranju Vlade demokratskog jedinstva	62
4.2. ČLANOVI VLADE	63
4.2.1. Sastavljanje Vlade	63
4.2.2. Članovi Vlade i užeg Kabineta	69
4.3. PROGRAM VLADE	71
5. ULOGA VLADE U OBRANI HRVATSKE	74
5.1. POČETCI ORGANIZIRANJA OBRANE HRVATSKE	74
5.2. ULOGA VLADE U USPOSTAVI CIVILNOG I VOJNOG ZAPOVJEDNIŠTVA	77

5.2.1. Krizni štab Vlade Republike Hrvatske	77
5.2.2. Uloga Vlade u formiranju vojnog zapovjedništva i uspostavi subordinacije	82
5.3. MJERE ZA ORGANIZACIJU ŽIVOTA U KRIZNIM PODRUČJIMA	85
5.4. ULOGA VLADE U NAORUŽAVANJU HRVATSKE	89
5.5. ODNOS VLADE I JNA.....	92
5.5.1. Blokada i zauzimanje vojarni i skladišta JNA	92
5.5.2. Deblokada, pregovori i povlačenje JNA.....	98
5.6. ULOGA VLADE U OBRANI VUKOVARA.....	107
5.6.1. Organizacija vojne i civilne vlasti u Vukovaru	107
5.6.2. Posjeti članova Vlade istočnoj Slavoniji i Vukovaru	109
5.6.3. Vojna pomoć: Vlada u kontekstu optužbi o „izdaji“ Vukovara.....	112
5.6.4. Humanitarna pomoć	117
5.6.5. Traženje međunarodne pomoći	118
5.6.6. Sjednica Vlade 17. studenog	120
5.7. ULOGA VLADE U OBRANI DUBROVNIKA.....	126
5.7.1. Organizacija civilne i vojne vlasti u Dubrovniku	126
5.7.2. Vojna pomoć	127
5.7.3. Traženje međunarodne pomoći	128
5.7.4. Posjeti članova Vlade Dubrovniku:	131
5.7.4.1. Konvoj „Libertas“	131
5.7.4.2. Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju u Dubrovniku i pregovori s JNA	134
5.7.5. Odnos Vlade prema pokušajima predaje i demilitarizacije Dubrovnika	140
6. ULOGA VLADE U VANJSKOJ POLITICI HRVATSKE.....	144
6.1. INTERNACIONALIZACIJA JUGOSLAVENSKE KRIZE.....	144
6.2. ULOGA VLADE U BORBI ZA MEĐUNARODNO PRIZNANJE	150
6.2.1. Ustroj Ministarstva inozemnih poslova i početci diplomacije.....	150
6.2.2. Ciljevi i zadaće vanjske politike Vlade te suradnja s međunarodnim organizacijama	155
6.2.2.1. Odnos Vlade i Europske zajednice.....	155
6.2.2.2. Vlada i Ujedinjeni narodi: stajališta Vlade o Vanceovu planu	164
6.2.3. U potrazi za potporom: posjeti članova Vlade inozemstvu	174
6.2.3.1. Oblikovanje politike Vlade prema europskim i svjetskim državama	174
6.2.3.2. Neslužbeni posjeti članova Vlade inozemstvu	177
6.2.4. Vlada demokratskog jedinstva u borbi protiv srbijanske propagande	180
7. SOCIJALNA POLITIKA VLADE: BRIGA ZA PROGNIKE I IZBJEGLICE.....	187
7.1. BROJČANI PODATCI, POJMOVNO ODREĐENJE I STATUS.....	187
7.2. UREDBE I MJERE ZA ZBRINJAVANJE PROGNIKA.....	189
7.2.1. Institucionalna briga: Osnivanje Ureda za prognanike i izbjeglice	189
7.2.2. Zbrinjavanje prognanika.....	192
7.3. VLADA I PROGNIČKI VALOVI.....	194
7.3.1. Slučaj Ilok: pokušaj sprječavanja progona	194

7.3.2. Slučaj Vukovar: evakuacija stanovništva	198
7.3.3. Uloga Vlade u sprječavanju progona nakon pada Vukovara	201
7.4. PROGRAM POVRATKA PROGNETANIKA	205
7.5. BRIGA VLADE ZA IZBJEGLICE	210
7.5.1. Odnos Vlade prema hrvatskim izbjeglicama u inozemstvu	210
7.5.2. Odnos Vlade prema izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine	211
8. GOSPODARSKA POLITIKA VLADE	218
8.1. ULOGA VLADE U EKONOMSKOM OSAMOSTALJENJU HRVATSKE	218
8.1.1. Ekonomske sankcije Srbiji, Crnoj Gori i JNA	218
8.1.2. Uredbe o zaštiti i preuzimanju sredstava i imovine u Hrvatskoj	222
8.1.3. Ekonomski odnosi s inozemstvom	223
8.2. ULOGA VLADE U MONETARNOM OSAMOSTALJENJU HRVATSKE	225
8.3. RATNE ŠTETE I OBNOVA ZEMLJE	227
8.3.1. Uloga Vlade u procjeni ratnih šteta i mjere za njihovo saniranje	227
8.3.2. Program i financiranje obnove	234
8.4. RASPODJELA RATNIH TROŠKOVA I IZRADA DRŽAVNOG PRORAČUNA	238
9. SLOBODA DJELOVANJA VLADE	245
9.1. POLUPREDSJEDNIČKI SUSTAV	245
9.2. OVLAŠTI I SLOBODA DJELOVANJA VLADE	247
9.2.1. Ovlašti i odnos Tuđmana i Vlade	247
9.2.2. Odnos Vlade i Vrhovnog državnog vijeća	255
10. KRAJ VLADE DEMOKRATSKOG JEDINSTVA	260
10.1. JE LI FORMIRANJEM VIŠESTRANAČKE VLADE „NESTALO“ OPORBE?	260
10.1.1. Položaj i djelovanje oporbe	260
10.1.2. O odnosu oporbe i Vlade	262
10.1.3. Oporba o politici Vlade i Tuđmana	265
10.2. ODLASCI NESTRANAČKIH I OPORBENIH MINISTARA IZ VLADE	268
10.3. TRAVANJSKA REKONSTRUKCIJA	275
10.4. KRAJ VLADE DEMOKRATSKOG JEDINSTVA	281
11. ZAKLJUČAK	285
PRILOZI	296
BIBLIOGRAFIJA	301
SUMMARY	317
SAŽETAK	323
ŽIVOTOPIS AUTORICE	324

1. Uvod

1.1. Istraživačka pitanja, hipoteza i znanstveni doprinos

Početak otvorene velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku u ljeto 1991. godine vladajuća stranka Hrvatska demokratska zajednica, predvođena predsjednikom Republike Franjom Tuđmanom, odlučila je podijeliti vlast s oporbenim saborskim strankama. Time je formirana Vlada demokratskog jedinstva – treća Vlada Republike Hrvatske i prva višestranačka, odnosno koalicijska vlada. Ovdje, međutim, nije riječ o klasičnoj koaliciji koju obično formira nekoliko stranaka radi dobivanja potrebne većine u parlamentu. S obzirom na to da je HDZ imao gotovo dvotrećinsku većinu u Saboru, nije imao potrebu sklapati koalicije radi održavanja vlasti. Vlada demokratskog jedinstva nastala je na nacionalnom konsenzusu i primjer je „Velike koalicije“ kakve su se znale formirati u Europi i svijetu za vrijeme gospodarskih kriza ili ratnih zbivanja. Ta je Vlada pokazala jedinstvo u hrvatskim političkim redovima i na simboličan način jedinstvo hrvatskog nacionalnog korpusa u obrani napadnute zemlje. Bila je sastavljena od devet parlamentarnih stranaka pod predsjedanjem vladajućeg HDZ-a. Ostala je poznata i po nazivima Vlada nacionalnog spasa, Gregurićeva vlada (po njezinom predsjedniku) te Ratna vlada ili Ratni kabinet, s obzirom na to da je osnovana tijekom velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku. Hrvatska je u to vrijeme izgubila gotovo trećinu svog teritorija, ali je i međunarodno priznata, stoga se kroz tematiku Vlade demokratskog jedinstva provlači proces stvaranja i obrane Republike Hrvatske od velikosrpske agresije.

Pitanja koja će se razmatrati u ovom istraživanju odnose se na okolnosti formiranja Vlade, između ostalog, razloge koji su naveli vladajući stranku i predsjednika Tuđmana da podijele vlast s ostalim saborskim strankama samo godinu dana nakon što je HDZ pobijedio na izborima. Središnji dio rada odnosi se na ulogu Vlade u obrambenoj i vanjskoj politici, kao i na njezinu socijalnu i gospodarsku politiku. U razmatranju uloge Vlade u obrani zemlje istražit će se njezin doprinos uspostavi civilnog i vojnog zapovjedništva, donošenju mjera pripravnosti kojima se život u kriznim područjima prilagođavao ratnim uvjetima, proizvodnji oružja te njezinom odnosu prema JNA kroz blokadu vojarni i pregovore o njezinom povlačenju iz Hrvatske. Posebna će se pozornost dati ulozi Vlade u obrani Vukovara i Dubrovnika kao dvaju medijski najeksponiranijih napadnutih gradova u Hrvatskoj.

Istraživanje uloge Vlade u razvoju diplomacije i borbi za međunarodno priznanje Hrvatske uključivat će ustroj i početke djelovanja Ministarstva inozemnih poslova Republike

Hrvatske, osnovne ciljeve hrvatske vanjske politike te odnos i suradnju Vlade s Europskom zajednicom i Ujedinjenim narodima. Osim toga, prikazat će se načini i metode kojima se Vlada služila u susretima s inozemnim političarima i državniciima kako bi pridobila „simpatije“ za Hrvatsku i pokušala neutralizirati djelovanje srbijanske propagande koja je nastojala Hrvatsku prikazati kao agresora, a hrvatsku vlast kao ustašku.

Budući da je jedan od temeljnih problema s kojima se Vlada u vrijeme svog jednogodišnjeg mandata suočavala bio prognanički val hrvatskih građana 1991. godine te izbjeglička kriza građana koji su iz Bosne i Hercegovine 1992. godine pristizali u Hrvatsku, u radu će se istražiti socijalna politika Vlade, odnosno mjere koje je donosila s ciljem zbrinjavanja velikog broja prognanika i izbjeglica tijekom te dvije godine. Briga Vlade za navedenu skupinu stanovništva očitovala se putem pravnog reguliranja njihovog statusa, organizacije smještaja te izrade programa povratka. Prikazat će se usto odnos Vlade prema progonima civilnog stanovništva kroz konkretne primjere – pokušaj sprječavanja progona građana Iloka i okolnih mjesta u listopadu 1991. godine i s dijela okupiranog područja Hrvatske tijekom 1992. godine te ulogu Vlade u evakuaciji vukovarskih prognanika u studenome 1991. godine.

Razmatrat će se i određena pitanja iz gospodarske politike Vlade demokratskog jedinstva, poput ekonomskog i monetarnog osamostaljenja države, procjene ratnih šteta i, sukladno tome, sastavljanja programa obnove zemlje i plana njegovog financiranja, kao i izbjegavanja uvođenja ratne ekonomije. Osim navedenog u području gospodarstva, prije formiranja Vlade demokratskog jedinstva i u vrijeme njezina mandata stvarali su se temelji za pretvorbu državnog vlasništva u privatno, međutim, s obzirom na nedovoljnu raspoloživost izvora te neistraženost, složenost i osjetljivost navedene tematike koja usto zahtijeva sasvim zasebno i sustavno istraživanje, u ovom radu ona neće biti predmetom istraživanja.

Analiza uspješnosti rada Vlade demokratskog jedinstva u četiri navedena područja ujedno otvara pitanje slobode djelovanja Vlade u odnosu na predsjednika Republike i Hrvatski sabor. Značenje ovlasti i slobode djelovanja Vlade demokratskog jedinstva u odnosu na predsjednika Tuđmana važno je s obzirom da je 1990. godine u Hrvatskoj uveden polupredsjednički sustav vlasti koji je predsjedniku Republike davao značajne ustavne ovlasti, zbog čega je došlo do guste koncentracije moći u njegovim rukama. U skladu s time, još prije uspostave Vlade demokratskog jedinstva hrvatska je oporba kritizirala „autoritarni“ stil vladanja predsjednika Tuđmana, a danas brojni domaći i inozemni politolozi i povjesničari također govore o njegovom „autoritarnom režimu“, „autoritarnoj demokraciji“, neki čak i o „autoritarnoj državi s totalitarnim obilježjima“. Jedan je od ciljeva rada na temelju djelovanja

Vlade demokratskog jedinstva preispitati široko prihvaćenu tezu o Tuđmanovom „autoritarnom režimu“. Osnovna je hipoteza ovog istraživanja ta da jedna višestranačka vlada nije mogla nastati i djelovati u nedemokratskom, odnosno autoritarnom sustavu. U cilju potvrđivanja ove hipoteze istražiti će se položaj i djelovanje oporbe za vrijeme mandata Vlade demokratskog jedinstva. Budući da su predstavnici oporbe sudjelovali u Vladi, postavlja se pitanje slobode djelovanja oporbe, odnosno njezinog kritiziranja vlasti.

Bez istraživanja uspostave i načina rada višestranačke Vlade demokratskog jedinstva teško je razumjeti razdoblje stvaranja moderne hrvatske države, političku povijest ranih 1990-ih godina, kao i politiku Franje Tuđmana. Ovo bi istraživanje, osim predstavljanja i analize rada prve hrvatske višestranačke vlade, trebalo rasvijetliti spomenute aspekte onodobne hrvatske političke zbilje, proširiti postojeće i otvoriti nove perspektive te pružiti temelj daljnjim istraživanjima.

1.2. Istraženost teme, izvori i literatura

Vlada demokratskog jedinstva sasvim je nova, neotvorena tema u hrvatskoj historiografiji. Osim tek periferne zastupljenosti u znanstvenoj literaturi koja se bavi hrvatskom poviješću 1990-ih godina, Vlada demokratskog jedinstva dosad nije bila predmetom istraživanja ni u jednom znanstvenom radu u hrvatskoj ili stranoj historiografiji, što je, pak, u značajnom nerazmjeru s relevantnošću koju ta tema zauzima u procesu stvaranja i obrane Republike Hrvatske. U sklopu istraživanja ove teme, u suautorstvu s mentorom prof. dr. sc. Aleksandrom Jakirom za zbornik radova *Franjo Tuđman i suvremena hrvatska država* u izdanju Sveučilišta u Zadru, napisan je rad o ulozi Franje Tuđmana u formiranju Vlade demokratskog jedinstva pod naslovom „Franjo Tuđman i Vlada demokratskog jedinstva“.¹

Kad je riječ o prikupljanju izvora za događaje vezane uz razdoblje Domovinskog rata, povjesničari se suočavaju s ograničenjima njihovom pristupu. Budući da se radi o događajima iza kojih su protekla tek dva desetljeća, znatan dio građe vezane za ta zbivanja i procese nije dostupan. Primjerice, transkripti sjednica Vlade koji su važni za razumijevanje atmosfere onodobne hrvatske politike, odnosa među tadašnjim političkim protagonistima i procesa donošenja odluka, klasificirani su i čuvaju se u Uredu predsjednika Republike Hrvatske (UPRH) u Hrvatskom državnom arhivu (HDA). Reprezentativni primjer svakako je transkript

¹ Aleksandar Jakir, Andrijana Perković Paloš, „Franjo Tuđman i Vlada demokratskog jedinstva“, u *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države 1990.-1999.*, Ante Bralić, ur. (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016), 63-78.

sjednice Vlade održane 17. studenog 1991. na kojoj je donesen niz odluka o Vukovaru uoči njegovog pada i okupacije, a čije korištenje ne bi bilo moguće da dijelovi transkripta nisu objavljeni u kronici Franje Gregurića *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992.* (Zagreb: Naklada Zadro, 1998.) i memoarima Vladimira Šeksa *Hrvatska 1991. – Moja sjećanja na stvaranje i obranu Hrvatske 2: pad Vukovara* (Zagreb: Večernji list, 2015). Tijekom prikupljanja izvora za ovo istraživanje, preko HDA upućen je zahtjev za deklasifikaciju transkripata sjednica Vlade, Kriznog štaba Vlade i Vrhovnog državnog vijeća vezanih uz obrambenu i vanjsku politiku u razdoblju od kolovoza 1991. do kolovoza 1992. godine Povjerenstvu koje Vladi Republike Hrvatske daje mišljenje o dostupnosti navedene arhivske građe, na temelju čega onda Vlada donosi odluku.² Vlada na taj zahtjev, međutim, nije odgovorila.

U ovom istraživanju korišteno je nekoliko skupina izvora. Prvu skupinu čine neobjavljeni izvori koji su podijeljeni na arhivsku i privatnu građu. Arhiv Ureda za opće poslove Hrvatskog sabora i Vlade Republike Hrvatske u fondovima „VRH/Kabineti (1967) 1990-2004“ i „Opći spisi“ sadrži većinom zapisnike i zaključke sjednica Vlade i Kriznog štaba Vlade te korespondenciju Vlade i njezinih članova s predstavnicima Jugoslavenske narodne armije (JNA) i institucijama Europske zajednice (EZ). Za potrebe ovog istraživanja korišteni su navedeni dokumenti, vezani uglavnom uz razdoblje od kolovoza do prosinca 1991. godine.

Vrijedan dio dokumenata sadržan u tri registratora ustupio je ministar znanosti, informatike i tehnologije u Vladi demokratskog jedinstva Ante Čović. Njegov fond kronološki je podijeljen na tri dijela – „Politika do 16. 12. 1991.“, „Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače“ i „Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.“, ali potrebno je upozoriti da nisu svi dokumenti u navedena tri fonda postavljeni strogo po kronološkom redosljedju. U prvom fondu nalaze se, između ostalog, dokumenti vezani uz ulogu Vlade demokratskog jedinstva u obrani zemlje, u drugom fondu smješteni su uglavnom dokumenti vezani uz ulogu Vlade u vanjskoj politici, primjerice oni koji sadrže stajališta Vlade prema dolasku i smještaju mirovnih snaga Ujedinjenih naroda (UN) u Hrvatskoj, dok se u trećem fondu većinom nalaze dokumenti vezani uz gospodarsku politiku. U navedena tri fonda nalaze se transkripti sjednica Vlade 26. kolovoza i 19. listopada 1991. te 11. veljače 1992., koji su značajni za razumijevanje uloge koju je Vlada imala u obrambenoj i vanjskoj politici, ali i za proučavanje

² Hrvatski državni arhiv, Odjel za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva, Klasa: 612-06/14-10/28, Urbroj: 565-08/1-14-2, Zagreb, 28. siječnja 2014., Predmet: Zahtjev za uvid u gradivo fonda Ured predsjednika RH dr. Franje Tuđmana, - obavijest -.

autonomnog djelovanja Vlade i njezinog odnosa s predsjednikom Republike. U posjedu Ante Čovića nalaze se, između ostalog, zaključci i zapisnici s pojedinih sjednica Vlade, izvješća koja su izrađivale Vladine Koordinacije za međunarodne odnose te društvene i privredne djelatnosti, korespondencija s EZ-om i UN-om te s predstavnicima JNA. Za potrebe ovog rada od pomoći je bio i transkript 39. sjednice Vrhovnog državnog vijeća, Tuđmanovog savjetodavnog tijela, održanog 18. studenog 1991., koji je ustupio povjesničar Davor Marijan.

U drugu skupinu izvora spadaju dokumenti objavljeni u knjigama i na internetskim stranicama. Vrijedni dokumenti objavljeni su u knjizi koju je uredio Miroslav Tuđman *Tuđmanov arhiv: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine, I-VI* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2015). Kao što se vidi iz naslova, riječ je o korespondenciji predsjednika Tuđmana s raznim europskim i svjetskim političarima i državnici, a među njima i srbijanskim državnim vrhom te predstavnicima JNA. Dokumenti sadržani u ovoj knjizi važni su za razumijevanje odnosa Hrvatske i Srbije, kao i hrvatske vanjske politike. Dio dokumenata vezanih za ulogu Vlade u obrani Dubrovnika objavljen je u knjizi Stjepana Bernadića, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Memoarsko gradivo: Knjiga 1: Prilozi za povijest Hrvatske ratne mornarice u Domovinskom ratu (1991.)*. Uredio Ante Nazor (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007). U radu su korišteni i dokumenti objavljeni na stranicama Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu (ICTY). Dio tih dokumenata vezan je za ulogu Vlade u obrani Vukovara i Dubrovnika. Predsjednik kriznog štaba Dubrovnika Željko Šikić neke je dokumente vezane za odnos Vlade prema obrani Dubrovnika objavio na Internetu, a dostupni su preko poveznice <https://sites.google.com/site/zeljkosikicslike1991/>. U istraživanju vanjske politike Vlade korišteni su dokumenti objavljeni u knjizi Vladimira Đure Degana *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici: razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002) te zborniku dokumenata kojemu je urednik Anđelko Milardović: *Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske: (od prvih višestranačkih izbora 1990. do međunarodnog priznanja 15. siječnja 1992.)* (Zagreb: Aliena, 1992) i *Ujedinjeni narodi. Rezolucije o Republici Hrvatskoj. Unprofor.* (Osijek: Pan liber, 1995). Vrijedni dokumenti koje su EZ i UN donosili za Jugoslaviju i Hrvatsku objavljeni su u knjizi Christophera Hilla i Karen Smith, ur., *European Foreign Policy: Key Documents* (London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2003) i na internetskoj stranici Ujedinjenih naroda United Nations, Documents. U velikoj mjeri korištene su *Narodne novine* koje su objavljivale uredbe, mjere i rješenja koje je Vlada donosila u području obrambene i vanjske politike, a osobito u vezi prognanika i izbjeglica te gospodarstva.

Najcjelovitiji kronološki prikaz rada Vlade demokratskog jedinstva donosi već spomenuta kronika zbivanja njezinog predsjednika Franje Gregurića pod nazivom *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992.* iz 1998. godine. Osim što je Gregurić predstavio kratke sadržaje gotovo svakodnevnih sjednica Vlade te dužnosti i obveze pojedinih ministara iznoseći kratko izvješće s pojedinih sjednica, knjiga sadrži niz tekstova Vladinih zaključaka, odredbi i dijelove transkripata pojedinih sjednica. Gregurić je 2017. godine objavio novu knjigu pod naslovom *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru i škola demokracije u Hrvatskoj* (Zagreb: Školska knjiga, Hanza Media), u kojoj se s vremenskim odmakom i sažetijim pristupom usredotočio na, kao što se vidi iz podnaslova knjige, tematiku koju smatra najznačajnijom kad je riječ o Vladi demokratskog jedinstva. Ta je knjiga, premda sadržajno znatno skromnija od prve, obogaćena prilogama nekolicine članova Vlade demokratskog jedinstva, poput predsjednika Vlade Gregurića, ministra informiranja Branka Salaja, trojice potpredsjednika Vlade Mate Granića, Zdravka Tomca i Jurice Pavelića te tajnika Vlade Gorana Radina, koji iz današnje perspektive razmatraju položaj i ulogu Vlade demokratskog jedinstva.

Sljedeću skupinu izvora čini široka lepeza političkih memoara i zapisa nastalih uglavnom u neposrednom poslijeratnom razdoblju te prošlom i ovom desetljeću. Njihovi su autori bili aktivni sudionici stvaranja i obrane Republike Hrvatske i svojim su djelovanjem krojili događaje o kojima pišu. Nekadašnji potpredsjednik SDP-a i potpredsjednik Vlade demokratskog jedinstva Zdravko Tomac napisao je brojne knjige u kojima je zastupljena tema Vlade demokratskog jedinstva. Među njima su *Memoari* (Zagreb: Tkanica, 2012); *Predsjednik: protiv krivotvorina i zaborava* (Zagreb: Slovo M, 2004); *Iza zatvorenih vrata: Tako se stvarala hrvatska država* (Zagreb: Organizator, 1992) i *Zločin bez kazne* (Zagreb: Matrix Croatica, 1999). Vrijednost navedenih knjiga očituje se u tome što autor ne izbjegava kontroverzna pitanja kojima je onodobna hrvatska politika prožeta. Upravo suprotno, posvećuje im mnogo prostora objašnjavajući svoju ulogu u njima. Iz Tomčevih zapisa može se dobiti uvid u atmosferu u hrvatskoj politici, kao i odnos predsjednika Tuđmana i tadašnjih državnih institucija, u prvom redu Vlade. Za razumijevanje tadašnje političke situacije u Hrvatskoj važni su već spomenuti memoari Vladimira Šeksa, jednog od najistaknutijih članova HDZ-a, potpredsjednika Sabora i predsjednika regionalnog kriznog štaba Slavonije i Baranje. Poput Tomca, Šeks je u dvosveščanim memoarima također progovorio o kontroverznim pitanjima hrvatske politike koja se u prvom redu odnose na unutarnje stanje i odnose u HDZ-u, odnos predsjednika Tuđmana i HDZ-a, prijepore o obrambenoj politici, a mnogo mjesta posvetio je i ulozi državnog vrha u obrani Vukovara. U knjizi su zastupljeni

dijelovi transkripata sjednica Vlade, Vrhovnog državnog vijeća te Glavnog odbora i Predsjedništva HDZ-a. Osim toga, Šeks je priložio i znatan broj dokumenata. Od posebnog su značenja političko-vojni memoari bivšeg generala Jugoslavenske narodne armije i drugog hrvatskog ministra obrane Martina Špegelja *Sjećanja vojnika* (Zagreb: Znanje, 2001), u kojima je razložio vlastitu zamisao obrane zemlje te detaljno i emotivno opisao razilaženje s predsjednikom Tuđmanom na sastanku Vrhovnog državnog vijeća održanom krajem srpnja 1991. godine. S obzirom na očitu pristranost Špegeljevih zapisa i na činjenicu da ne posjedujemo transkripte koji bi nam pružili cjelovitiji uvid u navedenu problematiku, njegove je zapise potrebno uzeti s dozom opreza. Navedeni memoari kao i brojni drugi koji su zastupljeni u ovom radu vrijedna su građa jer, uzevši u obzir ponekad pretjerano isticanje vlastite uloge u određenim događajima, a u nekim slučajevima omalovažavanje, pa čak i otvoreno iskazivanje netrpeljivosti i animoziteta među različitim političkim strujama i pojedincima, pokazuju na izravan način odnos autora memoara prema njegovim istomišljenicima ili političkim protivnicima. Zbog subjektivnosti u njima važno je biti na dodatnom oprezu pri čitanju, analiziranju i interpretaciji takve građe. Uz zapise hrvatskih političara, u radu su korišteni i zapisi pojedinih srbijanskih političara i pripadnika tadašnjeg vrha JNA poput preposljednjeg predsjednika Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Borisava Jovića *Posljednji dani SFRJ* (Beograd: Politika, 1995), saveznog sekretara za narodnu obranu SFRJ generala Veljka Kadijevića *Moje viđenje raspada: Vojska bez države* (Beograd: Politika, 1993) i njegovog prethodnika na toj dužnosti admirala Branka Mamule *Slučaj Jugoslavija* (Podgorica: CID, 2000). Navedeni zapisi odražavaju stajališta Srbije i JNA u vezi obrambene politike predsjednika Tuđmana, odnosno neprihvatanja njegove odluke o napadu na vojarne i vojna skladišta JNA, što je svojevremeno predlagao general Špegelj.

Osim pisanog memoarskog gradiva, važnu ulogu u istraživanju ove tematike zauzima usmena povijest koja se provodi metodom intervjua, odnosno razgovora sa svjedocima tadašnjih zbivanja. Za potrebe ove doktorske disertacije od 2013. do 2015. godine provedeni su istraživački razgovori s pojedinim članovima Vlade koji su se odazvali upitu, i to s Franjom Gregurićem, Davorinom Rudolfom, Zvonimirom Šeparovićem, Zdravkom Tomcem i Mladenom Vedrišem.

Posljednju skupinu izvora koji su korišteni čine hrvatski tiskovni mediji s početka 1990-ih godina. U ovom su istraživanju tiskovni mediji također bili izrazito važni za proučavanje tijeka pregovora o stvaranju višestranačke Vlade, kao i o ulozi stranaka i pojedinaca u političkom životu Republike Hrvatske početkom 1990-ih godina, tako da se taj proces može

gotovo rekonstruirati prateći svakodnevne tiskovne izvještaje. Nadalje, tisak u određenoj mjeri može prenijeti djelić raspoloženja i atmosfere tadašnjih političkih aktera te odnosa Vlade, pojedinih političkih stranaka i predsjednika Tuđmana. S druge strane, zbog ponekad površna pristupanja određenoj problematici, a oslanjajući se na kuloarske priče, tiskovne je izvještaje nužno uspoređivati s ostalim dostupnim izvorima. Dnevni i tjedni tisak koji će se najviše koristiti u ovom radu su *Slobodna Dalmacija* (Split), *Vjesnik* (Zagreb), *Večernji List* (Zagreb), *Globus* (Zagreb), *Danas* (Zagreb) i *Glas Slavonije* (Osijek) u razdoblju od 1990. do 1992. godine.

Od znanstvene literature za potrebe kontekstualizacije ovog istraživanja, osobito političko-vojnog razvoja događaja te razumijevanja hrvatske obrambene i vanjske politike, valja izdvojiti knjige Ante Nazora *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih/The Greater-Serbian Aggression on Croatia in the 90s* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011); Davora Marijana *Bitka za Vukovar* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004); *Obrana i pad Vukovara* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013); *Domovinski rat* (Zagreb: Despot Infinitus, 2016); *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008); Nikice Barića *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005), Zdenka Radelića i dr. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski* (Zagreb: Školska knjiga, 2006) te Josipa Glaurdića *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije* (Zagreb: Mate, 2011).

2.UVOĐENJE VIŠESTRANAČJA

2.1. Savez komunista Hrvatske uoči višestranačja

Vrijeme rušenja komunističkih režima diljem Srednje i Istočne Europe krajem 1980-ih godina bilo je i vrijeme produbljivanja jugoslavenske političke i gospodarske krize koja je nastupila smrću predsjednika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) Josipa Broza Tita 1980. godine. Otada su sve više do izražaja dolazile razlike između republičkih Saveza komunista (SK). S ciljem ostvarivanja prevlasti srbijanskog rukovodstva u Jugoslaviji, Slobodan Milošević, koji je 1986. godine došao na čelo SK Srbije, Ustavnim je amandmanima početkom 1989. godine smanjio razinu autonomije pokrajina Vojvodine i Kosova, koju im je osiguravao Ustav iz 1974. godine. Upravo je taj Ustav srbijanskim političarima i intelektualcima služio kao argument kojim su iskazivali nezadovoljstvo državnim uređenjem Jugoslavije, a što su očitovali u nacrtu dokumenta Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) iz 1986. u kojem je oblikovana teza o asimilaciji i ugroženosti Srba u Hrvatskoj.³

Tzv. „antibirokratsku revoluciju“ koju je primijenio na primjeru Kosova i Vojvodine Milošević je namjeravao upotrijebiti na cijelu Jugoslaviju.⁴ Prvo je zadobio kontrolu nad Predsjedništvom SFRJ,⁵ na čije je čelo došao njegov istomišljenik Borisav Jović, a potom je pokušao uspostaviti kontrolu i nad Savezom komunista Jugoslavije (SKJ) koji se, na Miloševićev pritisak, sastao na izvanrednom 14. kongresu u Beogradu od 20. do 22. siječnja 1990. godine. Namjera mu je bila izolirati slovensko izaslanstvo.⁶ Nije računao, međutim, na

³ Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nacrt) Jesen 1986., pristup ostvaren 23. 2. 2016, https://pescanik.net/wp-content/PDF/memorandum_sanu.pdf.

⁴ O Miloševićevoj politici vidi: Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005); Ljubomir Antić, *Velikosrpski nacionalni program: Ishodišta i posljedice* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2007); Olivera Milosavljević, „Antibirokratska revolucija 1987.-1989.“, u: *Dijalog povjesničara/istoričara* 8, ur. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, 319-336 (Zagreb: Naklada Friedrich Naumann, 2004); Dušan Viro, *Slobodan Milošević: Anatomija zločina* (Zagreb: Profil International, 2007); Sabrina Ramet, *Balkanski babilon: Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada* (Zagreb: Alineja, 2005); Miljenko Antić, „Teorija nadmoći i rat na prostoru bivše Jugoslavije (1991.-1995.)“, *Politička misao* 41 (2004), br. 2: 117-134.

⁵ Predsjedništvo SFRJ je kolektivno Predsjedništvo uspostavljeno nakon Titove smrti na čijem su se čelu svake godine, prema rasporedu određenom Ustavom i Pravilnikom, izmjenjivali predstavnici jugoslavenskih republika i pokrajina.

⁶ Barić, *Srpska pobuna*, 32; Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* 21 (Zagreb: Europapress holding, 2008), 508.

složnost slovenskog i hrvatskog izaslanstva, koji su jasno pokazali svoj stav prema njegovoj politici napustivši Kongres. Taj događaj označio je raspad dotada jedinstvenog SKJ.⁷

Miloševićeva politika nedvojbeno je utjecala na odluku Saveza komunista Hrvatske (SKH) o raspisivanju višestranačkih izbora.⁸ Uvođenje višestranačja u Hrvatskoj bio je pak dvostrani proces. Osim dotadašnjeg pasivnog stava hrvatskih komunista, koji nisu uspjeli pronaći učinkovit način suprotstavljanja agresivnoj Miloševićevoj politici i njegovom sve većem utjecaju na dio Srba u Hrvatskoj, nezanemarlivu ulogu u tom procesu odigrale su i hrvatske političke stranke koje su se počele organizirati u prvoj polovici 1989. godine. Hrvatski komunisti predvođeni Ivicom Račanom, koji je u svojstvu hrvatske delegacije napustio 14. Izvanredni kongres SKJ, izjasnili su se za višestranačje na 11. kongresu SKH u prosincu 1989. godine. Predsjednik Sabora Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) dana 23. veljače 1990. donio je „Odluku o raspisivanju izbora za zastupnike za Sabor SKH“, što je označilo početak predizborne kampanje u Hrvatskoj.⁹ U sklopu navedenih promjena Savez komunista Hrvatske nadopunio je ime u Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP).¹⁰ Na prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj, održanim u proljeće 1990. godine pobijedila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Komunisti, koji su vladali Hrvatskom od 1945. godine i koji su omogućili raspisivanje demokratskih izbora, izgubili su na tim istim izborima od tek osnovane političke stranke. Na to je utjecalo nekoliko čimbenika.

Za razliku od progresivnih slovenskih komunista koji su već početkom osamdesetih najavljivali reforme, sve do 1989. godine za hrvatske se komuniste nije mogao rabiti pridjev „liberalan“.¹¹ Vodstvo SKH u javnosti nije bilo osobito popularno, budući da je bilo popunjeno istim onim ljudima koji su došli na mjesto nekadašnjih snaga smijenjenih 1971. godine, a koje su u onodobnim uvjetima i razdoblju smatrane liberalno-reformskima.¹² Osim toga, nisu zauzeli jasan stav i pokazali otpor prema namjerama ostvarivanja centralizirane Jugoslavije u kojoj bi Srbija bila dominantna. Njihovo pasivno držanje prema Miloševićevoj

⁷ Za raspad SKJ vidi: Davor Pauković, „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada“, *Suvremene teme* 1 (2008), br. 1: 21-33.

⁸ O tome više vidi u: Goran Čular, „Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition-Postponed Consolidation“, *Politička misao* 37 (2000), br. 5: 32; Davorka Budimir, „Hrvatska politička elita na početku demokratske tranzicije“, *Analiza Hrvatskog politološkog društva* 7 (2011), br. 1: 73-97; Zdenko Duka, *Račan: biografija* (Zagreb: Profil international, 2005).

⁹ *Narodne novine* (NN) 8/1990, 24. 2. 1990.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o raspisivanju izbora za zastupnike u Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Klasa: 013-03/90-03/01, Urbroj: 6701-90-1, Zagreb, 23. veljače 1990.

¹⁰ Barić, *Srpska pobuna*, 52.

¹¹ Beata Huszka, *The Discursive Construction of the Slovenian and Croatian Independence Movement*. (Budimpešta: Eökök, 2009), 54.

¹² Isto.

politici na najbolji je način govorilo o poznatoj „hrvatskoj šutnji“.¹³ Hrvatsko rukovodstvo svoje suprotstavljanje Miloševiću i potporu Sloveniji izrazilo je objavom da će zaustaviti, i to uz pomoć policije, održavanje srpskog mitinga, predviđenog za 1. prosinca 1989. godine u Ljubljani, kojeg je republički sekretar za unutrašnje poslove SR Slovenije Tomaž Ertl prethodno zabranio.¹⁴

SKH-SDP u predizbornoj je kampanji zastupao pravo Hrvatske na samoodređenje, ali isključivo unutar federalne Jugoslavije.¹⁵ Takav program, međutim, nije ulijevao osjećaj sigurnosti hrvatskom stanovništvu kod kojega se sve više povećavao strah zbog pisanja nekih srbijanskih nacionalističkih medija o ugroženosti Srba u Hrvatskoj,¹⁶ što je, pak, imalo značajnog utjecaja na priklanjanje dijela srpskog stanovništva u Hrvatskoj Miloševićevoj politici. To je osobito bilo vidljivo na masovnim srpskim „mitinzima“ koji su se održavali u Hrvatskoj i diljem Jugoslavije.¹⁷ Budući da je zbog straha od izbijanja međunacionalnih sukoba izostala odlučna reakcija hrvatskog vodstva na navedene događaje, hrvatski povjesničar Nikica Barić smatra da je vodstvo SKH „krajem 1989. godine ponajprije bilo zabrinuto, ali i posve bespomoćno, pred očitim porastom srpskog nacionalizma“.¹⁸

U Centralnom komitetu (CK) SKH postojale su „reformaska“ i „dogmatska“ frakcija. Osnovnim problemom politologinja Davorka Budimir smatra to što članovi CK SKH koji su se protivili Miloševićevoj politici nisu pristajali na uspostavljanje demokratskog sustava u Hrvatskoj, dok se reformaska struja zalagala za demokratizaciju.¹⁹ Promjenu smjera politike SKH u prvom redu označila je promjena njegovog vodstva. U prosincu 1989. godine na njegovo čelo došao je Iвица Račan, koji je podržao „reformsku“ struju u CK SKH. Na vodećem mjestu zamijenio je dotadašnjeg čelnika, jednog od predstavnika dogmatske struje, Stipu Šuvara.²⁰ U samo mjesec dana, dakle, od njegovog izbora za predsjednika CK SKH do kongresa u siječnju 1990. godine, proveli su se određeni koraci koji su omogućili

¹³ Sintagma koja se rabila za opisivanje političko-društvene situacije u Hrvatskoj od sloma Hrvatskog proljeća krajem 1971. i početkom 1972., kad je Hrvatsku zahvatila apatija, a hrvatsko komunističko vodstvo nije se izjašnjavalo o neravnopravnom položaju Hrvatske u Jugoslaviji, do 1989./1990. godine.

¹⁴ „Ljubljana: tri zabrane“, *Slobodna Dalmacija*, (SD), (Split), 1. 12. 1989., 4.

¹⁵ Anđelko Milardović, ur., *Političke stranke u Republici Hrvatskoj: politologija stranaka, programi političkih stranaka* (Osijek: Zagreb: Split: Pan liber, 1997), 193: „Izborni program“; Davor Marić, „Račan: Gospodo, Tita ne možete poništiti“, SD, (Split), 15. 4. 1990., 5.

¹⁶ Barić, *Srpska pobuna*, 43.

¹⁷ O tome vidi više: Ozren Žunec, *Goli život I: Socijalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj* (Zagreb: Demetra, 2007), 258; Barić, *Srpska pobuna*, 42-46.

¹⁸ Barić, *Srpska pobuna*, 51.

¹⁹ Na istome mjestu Budimir spominje da su u to vrijeme u CK SKH postojale tri različite frakcije, međutim, ne navodi točno o kojim se frakcijama radi (Budimir, „Hrvatska politička elita“, 81).

²⁰ Huszka, *The Discursive Construction*, 61. Šuvar, koji je kasnije izašao iz Partije, smatra da to više nije bila stranka lijeve orijentacije te govori da je pokazala „organizacionu nesposobnost, političku nedosljednost i intelektualnu inferiornost u borbi za svoje ciljeve i programske zadatke“ (Duka, *Račan*, 61.)

demokratske izbore. Jedan je od pokazatelja promjena taj da je Račan na televiziji čestitao Božić građanima u ime CK SKH.²¹ Vodstvo SKH smatralo je da će određena doza liberalizacije smanjiti postojeće nezadovoljstvo, ali da će je oni moći držati pod svojom kontrolom.²² Ta „reformska“ frakcija unutar CK SKH nije se javila zbog „autentičnih ideologijskih, nego iz taktičnih-političkih razloga“, odnosno, nastala je kao „protufrakcija u odnosu na postojeću ortodoksnu frakciju“.²³ Iako su se odlučili za reforme, njihova retorička i djelatna nepokretljivost prema sve intenzivnijem srpskom nacionalizmu kojega je poticala službena srbijanska politika nije se odviše promijenila. Upravo je ta neodlučnost bila jedan od presudnih razloga njihovog neuspjeha na izborima.²⁴

S podjelom na „reformiste“ i „dogmate“ suglasan je i Račan, prema čijim je riječima u to vrijeme „dogmatska“ struja u stranci bila jaka, iako je sami vrh bio „reformatorski“ pa su njegova nastojanja da se zabrani srpski miting na Petrovoj Gori održan u ožujku 1990. ostala osamljena. Račan smatra da je taj miting bio „snažan vjetar u leđa HDZ-u“.²⁵ Unatoč mijenjanju lica hrvatskoga komunističkog vodstva koje je počelo provoditi reforme u cilju demokratizacije zemlje, sve jači nacionalni naboj prvo sa srpske, a potom i s hrvatske strane u to su vrijeme bile glavne teme. U vezi toga, veća pažnja posvećivala se ponekad oštroj i neodmjerenoj retorici HDZ-a koja je budila dotada uspavani hrvatski nacionalizam na javnoj sceni, nego pristajanju dijela građana srpske nacionalnosti u Hrvatskoj uz Miloševićevu politiku. Nakon Prvog sabora HDZ-a 27. veljače 1990. godine Predsjedništvo CK SKH priopćilo je da ne može šutjeti na „rađanje novog totalitarizma“, a u kontekstu poznate Tuđmanove izjave kako je Nezavisna Država Hrvatska (NDH) predstavljala i izraz povijesnih težnji Hrvata za vlastitom državom Račan je HDZ nazvao „strankom opasnih namjera“.²⁶

U kratkoj predizbornoj kampanji SKH-SDP iznio je svoj program koji se prvenstveno oslanjao na činjenicu da su upravo oni omogućili demokratizaciju zemlje i politički pluralizam. Promovirali su demokratsku federaciju, politička prava i slobode građana, tržišne

²¹ Duka, *Račan*, 49.

²² Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: Novi liber, 2008), 632.

²³ Ivan Grdešić i dr., *Hrvatska u izborima '90* (Zagreb: Naprijed, 1991), 30.

²⁴ Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 632.

²⁵ Duka, *Račan*, 55.

²⁶ Isto, 58. Važno je istaknuti da se ta Tuđmanova izjava često izdvaja iz šireg konteksta njegovoga govora. Tuđman je izjavio: „Pobornici hegemonističko-unitarističkih ili jugoslavensko-velikodržavnih shvaćanja vide u programskim ciljevima HDZ ništa drugo do zahtjeva za obnovom ustaške NDH. Pri tom zaboravljaju da NDH nije bila samo puka „kvislinška“ tvorba i „fašistički zločin“ već i izraz kako povijesnih težnji hrvatskoga naroda za svojom samostalnom državom, tako i spoznaja međunarodnih čimbenika, a u ovom slučaju vlade Hitlerove Njemačke, koja je na ruševinama versailleskoga krojila Novi europski poredak, tih težnji Hrvatske i njezinih geografskih granica. Prema tome, NDH nije predstavljala samo puki hir osovinskih sila već je bila posljedak posve određenih povijesnih čimbenika“ (Odluka I. Općeg sabora HDZ; Programske zasade i ciljevi HDZ; Statut HDZ; Izborni proglas; Izabrana tijela HDZ /Zagreb, Samobor: A. G. Matoš, 1990/, 9-10). Tuđman je u brojnim izjavama i govorima što su uslijedili dosljedno osuđivao ustaški režim.

reformu te suradnju s Europskom zajednicom.²⁷ Stranka se odredila kao „stranka moderne evropske ljevice“.²⁸ U njihovom političkom diskursu demokracija se naglašavala više od hrvatske državnosti, a nacionalni se interesi nisu toliko isticali, dijelom zbog toga što su računali na potporu birača srpske nacionalnosti.²⁹ Kako je ranije navedeno, za razliku od HDZ-a, zalagali su se isključivo za očuvanje federativne Jugoslavije. To što nisu prepoznali raspoloženje hrvatskog naroda i strah od Miloševićeve politike možemo smatrati ključnim čimbenikom njihovog gubitka izbora. S oko 30 % osvojenih glasova na izborima u proljeće 1990. postali su druga politička stranka u Hrvatskoj i najsnažnija oporba HDZ-u.

2.2. Političke stranke i predizborna kampanja

Krajem 1980-ih godina u Hrvatskoj su se počele javljati inicijative koje su samom svojom pojavom nagoviještale skorašnju demokratizaciju zemlje, primjerice peticije za vraćanje spomenika bana Josipa Jelačića na glavni zagrebački trg i za raspisivanje izbora u prosincu 1989. godine.³⁰ Kraj hrvatske šutnje očitovao se i u povratku poznatih aktera Hrvatskog proljeća na javnu scenu.³¹ Povoljna klima za organiziranje nekomunističkih oporbenih stranaka nastala je 1989. godine. Ipak, u samim počecima organiziranja oporbenih društava i stranaka, komunistički režim onemogućavao je slobodno održavanje sličnih sastanaka i skupova, stoga su se oni odvijali u ozračju straha od moguće intervencije tadašnje policije.³² U sklopu promjena koje je počeo provoditi SKH, početkom veljače 1990. godine stranke u Hrvatskoj su formalno legalizirane, a do 3. travnja registrirane su ukupno 33 političke stranke.³³ Zalagale su se za uspostavu višestranačja i demokracije kao i za rješavanje

²⁷ Huszka, *The Discursive Construction*, 74.

²⁸ Gredšić i dr., *Hrvatska u izborima '90*, 117.

²⁹ Davor Pauković, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva“, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP) 40 (2008), br. 1: 18.

³⁰ HDZ je 30. rujna 1989. Gradskoj skupštini Zagreba uputio Zahtjev za vraćanje spomenika banu Jelačiću na trg Republike. Akcija vraćanja spomenika početkom listopada izazvala je političke sukobe s Hrvatskim socijalno-liberalnim savezom (HSL) u kojem su tvrdili da je HDZ prisvojio njihovu inicijativu. O tome vidi više u: Domagoj Knežević, „Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom“ (dok. dis., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2015), 78, 80, 103. Početkom prosinca HSL je predsjedniku Sabora SRH uručio zahtjeve oporbe, odnosno političkih stranaka i udruženja izvan SKH, u kojima je zatraženo „uvođenje demokratskog sustava, potpora slovenskoj i suprotstavljanje politici Srbije, obrana hrvatskog suvereniteta te imenovanje zajedničkog tijela za nadgledanje izbora“ (Knežević, „Hrvatska demokratska zajednica“, 104-105).

³¹ Brojni sudionici Hrvatskog proljeća počevši od tadašnjih članova Partije, preko kulturnih djelatnika i intelektualaca do studenata izazvali su zanimanje novinara koji su ih intervjuirali tijekom 1989. godine. Na temelju tih intervjuja nastala je i knjiga. Vidi: Milovan Baletić, ur., *Ljudi iz 1971. Prekinuta šutnja* (Zagreb: NIŠPRO Vjesnik, 1990).

³² Goldstein, *Hrvatska povijest*, 503. Usp. Josip Manolić, *Politika i domovina: Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2015), 115.

³³ Ante Nazor, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih/Greater-Serbian aggression on Croatia in the 90s* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011), 27.

već desetljećima potiskivanog nacionalnog pitanja. Ipak, još u početku među njima su se mogle uočiti značajne razlike. Primjerice, Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI)³⁴ zahtijevalo je demokratske procese, ali isključivo unutar Jugoslavije, čime bi se, kako su smatrali, ujedno riješilo nacionalno pitanje.³⁵ U tome se očituje njihova sličnost s reformiranim komunistima, koji su se, kako je rečeno, zalagali za očuvanje jugoslavenske federacije. Osim novih, obnavljale su se i neke političke stranke s dugom povijesnom tradicijom, kao što su, primjerice, Hrvatska seljačka stranka (HSS) i Hrvatska stranka prava (HSP).

Od novonastalih stranaka istaknule su se dvije – Hrvatski socijalno-liberalni savez, kasnije preimenovan u Hrvatsku socijalno-liberalnu stranku (HSL) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).³⁶ HSL prva je suvremena hrvatska politička stranka osnovana 20. svibnja 1989. godine. Osnivači stranke bili su novinar i publicist Slavko Goldstein te filozof i pjesnik Vlado Gotovac, istaknuta osoba Hrvatskog proljeća i disident komunističkog režima. Goldstein je bio prvi predsjednik stranke, a već u ožujku 1990. godine za novog predsjednika stranke izabran je Dražen Budiša, vođa studentskog pokreta iz 1971. godine. On je ujedno bio njezin najdugovječniji predsjednik. HDZ, osnovan 17. lipnja 1989., predvođen je povjesničarom i disidentom Franjom Tuđmanom.³⁷ Te dvije stranke nisu imale puno dodirnih točaka, ali ono zajedničko bilo im je zalaganje za demokratske procese i preustroj Jugoslavije na konfederalnom načelu.³⁸ Tijekom predizborne kampanje HSL postao je dio koalicije sklopljene između različito orijentiranih stranaka i nekoliko nestranačkih osoba, koja je nosila naziv Koalicija narodnog sporazuma (KNS). Koalicija se sastojala od Hrvatske kršćansko-demokratske stranke (HKDS), Socijaldemokratske stranke Hrvatske (SDSH), Hrvatske demokratske stranke (HDS), HSL i pet izvanstranačkih osoba koje su se istaknule u Hrvatskom proljeću – Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Ivan Supek, Dragutin Haramija i Srećko Bjelić.³⁹ Riječ je bila o „liberalno-nacionalnoj opciji“, koja je svoj program zasnivala

³⁴ To udruženje nikad nije preraslo u pravu političku stranku. Cilj mu je bio „formiranje pokreta za demokratsku transformaciju Jugoslavije“, a nije ih zanimalo preuzimanje vlasti. Njezini članovi su se kasnije priključivali strankama lijeve orijentacije (Mila Orlić, „Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu“, *Politička misao* 48 (2011), br. 4: 105.; Pauković, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj“, 16; Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 633).

³⁵ Goldstein, *Hrvatska povijest*, 503.

³⁶ Detaljnije o HDZ-u vidi: Knežević, „Hrvatska demokratska zajednica“.

³⁷ Tuđman je osim toga bio sudionik antifašističke borbe u Hrvatskoj i najmlađi Titov general, koji je zbog svog znanstveno-istraživačkog rada, čiji su rezultati bili u suprotnosti sa službenom politikom komunističkog vrha Jugoslavije, i sudjelovanjem u Hrvatskom proljeću, postao disident i dvaput bio zatvaran.

³⁸ Vidi: Milardović, *Političke stranke*, 89: „Programska načela“.

³⁹ Budimir, „Hrvatska politička elita“, 85; Hrvoje Šošić, *Hrvatski politički leksikon, Prva knjiga, A-O* (Rijeka: Tiskara Rijeka, 1993), 399-400. Navedene izvanstranačke osobe u KNS-u kasnije su osnovale Hrvatsku narodnu stranku (HNS).

na tržišnom gospodarstvu i demokratskoj tranziciji, ne zanemarujući pritom važnost ustrajanja na hrvatskom suverenitetu.⁴⁰ Smatra se da je jedan od razloga njezinog slabog uspjeha na izborima bilo to što je osnovana kasno, u proljeće 1990., kad je HDZ već pridobio povjerenje naroda. Imala je „elitističko-intelektualni imidž“⁴¹ pa se zbog toga nije mogla približiti biračkom tijelu na odgovarajući način, za razliku od HDZ-a kojem je žestoka antikomunistička retorika i potpora Katoličke crkve, koja tradicionalno uživa povjerenje hrvatskog naroda, priskrbila naklonost i povjerenje većine birača. Još jedan od nedostataka KNS-a bila je i njezina nejasna poruka koja je najvećim dijelom proizlazila iz nejedinstvenosti njezinih stranaka i nedovoljno organiziranog programa. Pojedine stranke koje su tvorile njezin sastavni dio još se uvijek nisu bile profilirale.⁴² KNS bila je antikomunistička koalicija koja se zalagala za nacionalnu ravnopravnost i demokratizaciju Jugoslavije.⁴³ Sličnost između Koalicije i HDZ-a, osim u zahtjevima za većim stupnjem hrvatskog suvereniteta, može se naći i u njihovim čelnicima. Neki od njih su bili poznati kao prvaci ili sudionici općeg nacionalnog pokreta pod imenom „Hrvatsko proljeće“ te su nosili oznaku političkih disidenata i žrtava zatvaranja komunističkog režima.

Hrvatska demokratska zajednica stranka je koja se u predizbornoj kampanji rane 1990. godine najviše istaknula i dobila izbore. Svojom je retorikom stranka izazivala snažne i suprotne reakcije kod desnog i lijevog biračkog tijela, kao i kod velikog dijela građana srpske nacionalnosti. Za razliku od KNS-a, njezin program bio je jasan. Antikomunizam, demokracija i hrvatski suverenitet bile su glavne sastavnice njezinih nastojanja. Bila je to i financijski najjača stranka, budući da joj je sredstva pribavljala hrvatska dijaspora.⁴⁴ Možda najznačajniji razlog za pobjedu bio je taj što se HDZ otvoreno i nedvosmisleno suprotstavio Miloševićevoj centralističkoj politici i rastućem srpskom nacionalizmu.⁴⁵ Stranka se time predstavila kao „odlučni branitelj“ hrvatskog naroda, oživljavajući „dugo vremena zatomljeni i potisnuti hrvatski nacionalizam“.⁴⁶ Buđenje hrvatskog nacionalizma nakon gotovo dvadeset godina šutnje označavalo je i skupno postavljanje hrvatskih zastava s hrvatskim povijesnim grbom i pjevanje hrvatskih domoljubnih pjesama.⁴⁷ Antikomunističkim govorima

⁴⁰ Huszka, *The Discursive Construction*, 63.

⁴¹ Isto.

⁴² Grdešić i dr., *Hrvatska u izborima '90*, 132.

⁴³ „Za narodni sporazum i napredak“, SD, (Split), 8. 4. 1990., 52-53; Huszka, *The Discursive Construction*, 73.

⁴⁴ Huszka, *The Discursive Construction*, 64.

⁴⁵ Vidi: O. Ramljak, „I mi smo vojska“, SD, (Split), 9. 4. 1990., 3; Davor Marić, „Izmišljene opasne namjere“, SD, (Split), 16. 4. 1990., 6.

⁴⁶ Barić, *Srpska pobuna*, 52.

⁴⁷ Ramljak, „I mi smo vojska“, 3; Marić, „Izmišljene opasne namjere“, 6.

predstavljali su se javnosti kao „hrvatska opcija“ te su dobili obilježje nacionalnog pokreta.⁴⁸ U programu HDZ-a i službenoj stranačkoj retorici najviše se prostora davalo pitanju hrvatske državnosti i njezinom položaju u Jugoslaviji, odnosno isticanju prava Hrvatske na samoopredjeljenje, uključujući i odcjepljenje, a bilo je govora i o demokratskoj tranziciji.⁴⁹ HDZ, međutim, najviše je ustrajao na nacionalnom pitanju. Unatoč Tuđmanovim antikomunističkim govorima, isticala se važnost hrvatske antifašističke borbe i postojanja Federalne Države Hrvatske, što je uvelike olakšalo hrvatski položaj u Jugoslaviji.⁵⁰ Stranka se temeljila na trima sastavnicama novije hrvatske povijesti, na „onoj starčevićanskoga hrvatskoga povijesnoga državnoga prava (...) pa na radićevskom općechovječanskom republikanizmu (...) i napokon na onoj pozitivnoj jezgri iz tradicija hrvatske ljevice (...)“.⁵¹ Čimbenik koji je HDZ istaknuo u odnosu na sve druge stanke, bila je Tuđmanova koncepcija „nacionalne pomirbe“, odnosno prevladavanja dubokih podjela koje su u hrvatskom nacionalnom korpusu bile prisutne od Drugoga svjetskog rata i poraća. Ta politika pomirenja očitovala se i u samom sastavu HDZ-a u kojem se nalazilo nekoliko različitih grupacija, počevši od bivših emigranata (Gojko Šušak, Ante Beljo, Perica Jurić, Hrvoje Šarinić i Branko Salaj), disidenata komunističkog režima (Franjo Tuđman, Šime Šodan, Vice Vukojević, Vladimir Šeks, Petar Kriste i Stipe Mesić) do bivših djelatnih OZN-e i UDB-e (Josip Manolić i Josip Boljkovac).⁵² U izborima je HDZ sudjelovao u sklopu Hrvatskog demokratskog bloka (HDB), neformalne koalicije stranaka koju su činili HDZ, HSS, Hrvatska stranka (HS), Demokratska kršćanska stranka (DKS) i Demokratska akcija Hrvatske (DAH), a koje su se složile dati potporu HDZ-u.⁵³

Kraj političkog jednodomlja i uvođenje višestranačja omogućilo je i osnivanje srpskih političkih stranaka. U veljači 1990. godine osnovana je Srpska demokratska stranka (SDS), koja je dodatno pojačala srpski etnonacionalizam, a oslonac je tražila u Miloševićevoj

⁴⁸ Pauković, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj“, 15.

⁴⁹ Vidi: Programske zasade i ciljevi HDZ. Preustroj Jugoslavije u konfederaciju postavljen je kao „minimum naših političkih zahtjeva“ (Neven Jurica, „Konfederacija je minimum“, SD, (Split), 4. 4. 1990., 12).

⁵⁰ Programske zasade i ciljevi HDZ, 12-13.

⁵¹ Isto, 9.

⁵² Premda su pripadali istoj stranci, averzije među nekim njezinim članovima, koji su se donedavno nalazili na suprotnim stranama komunističkog režima, nisu zamrle (Vidi: Boljkovac, „Istina mora izaći van...“, 185; Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 64). Vidi: Albert Bing, „Disidenti/'divergenti', ljudska prava i osamostaljivanje Hrvatske“, u: Nada Kisić Kolanović, Zdenko Radelić i Katarina Spehnjak, ur., *Disidentstvo u suvremenoj povijesti – Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest*, Zagreb, 19. 11. 2009., (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010), 401-428.

⁵³ Hrvoje Šošić, *Hrvatski politički leksikon, Prva knjiga*, 242; Goran Ante Blažeković, “Hrvatska stranka prava 1990. godine: obnova, djelovanje, uzroci raskola”, u: *Pravaška misao i politika. Zbornik radova*, ur. Jasna Turkalj (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 307; Velimir Veselinović, „Obnavljanje i djelovanje Hrvatske stranke prava, 1990-1992“, *Politička misao* 51 (2014), br. 2: 60-61.

politici.⁵⁴ Ujedno se zalagala za demokratizaciju jugoslavenske federacije, unutar koje bi postojala mogućnost osnivanja novih autonomnih jedinica „ukoliko stanovništvo na teritorijama sa posebnim etničkim sastavom ili kulturno historijskim identitetom to referendumom odluči“.⁵⁵ Time se navodilo na osnivanje posebnih autonomnih srpskih teritorija na području Republike Hrvatske, što se i ostvarilo u drugoj polovici 1990. godine.⁵⁶ Djelovala je uglavnom regionalno, na području Knina.⁵⁷ SDS svojim je djelovanjem poticao i jačao srpsku pobunu na hrvatskom teritoriju, unatoč tome što je Tuđman još u svibnju 1990. godine Jovanu Raškoviću, osnivaču te stranke, ponudio mjesto potpredsjednika Sabora i „izrazio spremnost da pregovara u davanju kulturne autonomije“ u mjestima s najvećom koncentracijom Srba u Hrvatskoj, što je zatraženo 1989. godine. Ono na što Tuđman nije pristao bio je zahtjev da se ta autonomija definira šire i da se u Ustavu Srbi navedu kao „konstitutivan narod“. Zbog toga je Rašković pozvao članove SDS-a na bojkot Sabora.⁵⁸ Nakon tih događaja, odnosi srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj i vladajuće hrvatske stranke dodatno su se zaoštrili.

⁵⁴ Barić, *Srpska pobuna*, 54-55

⁵⁵ Isto, 55.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Pauković, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj“, 17.

⁵⁸ Ramet, *Balkanski babilon*, 80.

3. RAZILAŽENJA HRVATSKE VLASTI OKO OBRANE ZEMLJE

3.1. Prve dvije Vlade do agresije na Hrvatsku

3.1.1. Položaj i sastav prve dvije Vlade

Sukladno rezultatima izbora Hrvatska demokratska zajednica preuzela je vlast nakon konstituirajuće sjednice višestranačkog Sabora Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) 30. svibnja 1990. Od ukupno 356 zastupničkih mjesta u Saboru, HDZ-u je pripalo 205 mjesta ili 58 %, SDP-u 107 ili 30 %, KNS-u 21 ili 6 %, SDS-u 5 ili 1.4 %, nezavisnim zastupnicima 13 mjesta te zastupnicima nacionalnih manjina 5 mjesta.⁵⁹ Na toj konstituirajućoj sjednici za predsjednika Predsjedništva SRH izabran je Franjo Tuđman, za predsjednika Sabora Žarko Domljan, a za predsjednika Izvršnog vijeća Sabora, odnosno Vlade Stjepan (Stipe) Mesić.⁶⁰ Ustavnim amandmanima LXXIII na Ustav SRH Izvršno vijeće Sabora 25. srpnja 1990. promijenilo je naziv u Vlada Republike Hrvatske, a republički sekretari preimenovani su u ministre.⁶¹

Status i ovlasti Vlade regulirani su Zakonom o Vladi Republike Hrvatske i Ustavom Republike Hrvatske. Zakonom o Vladi Republike Hrvatske donesenim 8. listopada 1990., određeno je da je Vlada „najviši organ izvršne i upravne vlasti u Republici Hrvatskoj osim ako određene izvršne i upravne ovlasti nisu Ustavom ili zakonom pridržane Predsjedništvu odnosno Predsjedniku Republike Hrvatske“. Vladu su činili njezin predsjednik, tri potpredsjednika i ministri. Vlada je, osim toga, trebala imati uži Kabinet u čijem bi se sastavu nalazili predsjednik Vlade, koji je trebao rukovoditi užim Kabinetom, potpredsjednici Vlade te oni ministri koje bi, na prijedlog njezinog predsjednika, odredila Vlada. Istim Zakonom određeno je da za davanje prijedloga i mišljenja o pitanjima koja spadaju pod njezinu nadležnost Vlada može osnivati komisije i druga radna tijela. Nadalje, predviđeno je da Vlada donosi uredbе, odluke, rješenja i zaključke. Uredbama su se pobliže uređivali odnosi uređeni zakonom, osnivale stručne službe Vlade i unutarnje ustrojstvo državne uprave. Odlukom su se uređivala pojedina pitanja ili propisivale mjere Vlade, davala suglasnost ili potvrđivali akti

⁵⁹ Barbara Mašić, „Stranačka struktura Hrvatskog sabora 1990.-2010.“, *Pravnik* 44 (2010), br. 89: 69-70.

⁶⁰ NN 25/1990, 1. 6. 1990.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o izboru predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske, Broj: 080-02/90-30/10, Zagreb, 30. svibnja 1990.; Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o izboru predsjednika Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, Broj: 080-02/90-03/07, Zagreb, 30. svibnja 1990.; Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o izboru predsjednika Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, Broj: 080-02/90-03/06, Zagreb, 30. svibnja 1990.

⁶¹ NN 31/1990, 28. 7. 1991.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o proglašenju Amandmana LXIV. do LXXV. na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, Klasa: 012-02/90-01/01, Zagreb, 25. srpnja 1990.

nekih drugih tijela ili organizacija. Rješenjima su se donosile odluke o imenovanjima i razrješenjima, a zaključcima su se utvrđivali stavovi o pitanjima vezanima uz provedbu utvrđene politike, uređivali su se unutarnji odnosi u Vladi te su se određivali zadatci republičkim organima državne uprave i stručni službama Vlade.⁶² Novim Ustavom, donesenim 22. prosinca 1990., potvrđeno je da Vlada uređuje uredbama te da za obavljanje svojih poslova može osnivati službe. Određeno je, osim toga, da Vlada predlaže zakone i državni proračun te provodi zakone i druge propise koje donosi Sabor.⁶³

Prva demokratska hrvatska Vlada pod Mesićevim predsjedanjem trajala je svega tri mjeseca, točnije od 30. svibnja do 24. kolovoza 1990. godine. Mesić je u kolovozu izabran za člana Predsjedništva SRH i na tom je položaju otišao u Beograd na mjesto potpredsjednika Predsjedništva SFRJ. Ondje je 15. svibnja 1991. godine trebao postati predsjednikom Predsjedništva prema već ugovorenom rasporedu, utvrđenom Ustavom i Poslovnikom Predsjedništva.⁶⁴ Njegova je Vlada razriješana odlukom predsjednika Tuđmana.⁶⁵ Premda je njezin mandat trajao nepuna tri mjeseca, Mesićeva vlada prošla je kroz dvije rekonstrukcije. Prva rekonstrukcija bila je provedena krajem lipnja 1990. godine, kad je na dužnost ministra pravosuđa i uprave bio imenovan Branko Babac, a druga 25. srpnja, kad je Branko Bergman imenovan ministrom vodoprivrede,⁶⁶ Marin Črnja ministrom rada i zapošljavanja,⁶⁷ Janko Vranyczany-Dobrinović ministrom turizma,⁶⁸ Josip Božičević ministrom prometa i veza,⁶⁹ Davorin Rudolf ministrom pomorstva,⁷⁰ Zvonimir Medvedović ministrom robnog prometa⁷¹ i Marijan Hanžeković ministrom financija.⁷² S obzirom na to da su u njezinom sastavu

⁶² NN 41/1990, 8. 10. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o Vladi Republike Hrvatske, Klasa: 011-01/90-01/89, Urbroj: 71-90-1, Zagreb, 5. listopada 1990.; Zakon o Vladi Republike Hrvatske, Klasa: 022-03/90-01/09, Zagreb, 5. listopada 1990.

⁶³ NN 56/1990, 22. 12. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Ustav Republike Hrvatske

⁶⁴ NN 34/1990, 28. 8. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju predsjednika Vlade Republike Hrvatske, Klasa 080-02/90-02/42, 24. kolovoza 1990.; Sabor Republike Hrvatske, Odluka o izboru člana Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz Republike Hrvatske, Klasa: 080-02/90-03/46, Zagreb, 24. kolovoza 1990.

⁶⁵ Davorka Budimir, *Politička elita u Hrvatskoj 1990.-2000.* (Zagreb: Vlastita naklada, 2017), 170.

⁶⁶ Budimir, *Politička elita*, 171; NN 31/1990, 28. 7. 1990: Sabor Republike, Odluka o imenovanju ministra za vodoprivredu, Klasa: 080-02/90-03/41, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁶⁷ NN 34/1990, 28. 7. 1990: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra za rad i zapošljavanje, Klasa: 080-02/90-03/43, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁶⁸ NN 34/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra turizma, Klasa: 080-02/90-03/39, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁶⁹ NN 34/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra za promet i veze, Klasa: 080-02/90-03-37, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁷⁰ NN 34/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra za pomorstvo, Klasa: 080-02/90-03/02, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁷¹ NN 34/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra za robni promet, Klasa: 080-02/90-03/42, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁷² NN 34/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra financija, Klasa: 080-02/90-03/38, Zagreb, 25. srpnja 1990.

prevladavali sveučilišni profesori, Mesićeva Vlada u kuloarima često je nazivana „profesorskom vladom“.⁷³

Nakon Mesićeva odlaska u Predsjedništvo SFRJ, Vladu je preuzeo Josip Manolić,⁷⁴ jedan od osnivača HDZ-a, Tuđmanovih najbližijih suradnika na samom početku 1990-ih, njegov susjed i kućni prijatelj. Manolićeva vlada, čiji je mandat trajao nešto manje od godinu dana, od 24. kolovoza 1990. do 17. srpnja 1991., prošla je nekoliko rekonstrukcija prilikom čega je došlo do značajne promjene kadrova.⁷⁵ Prva rekonstrukcija Vlade zbilja se u studenome 1990. godine. Tada je za potpredsjednika Vlade za gospodarska pitanja imenovan ugledni poduzetnik Franjo Gregurić, zamijenivši na toj dužnosti Matu Babića koji je prethodno podnio ostavku. Istom prilikom ministrom inozemnih poslova imenovan je Vinko Frane Golem jer je njegov prethodnik Zdravko Mršić imenovan za direktora Agencije za prestrukturiranje i razvoj.⁷⁶ Kao razlog promjene u Ministarstvu inozemnih poslova, Manolić je spomenuo Mršićev afinitet za gospodarska pitanja i, kako je naveo, Golemovu sposobnost da „smjelije krči putove proboja Hrvatske na međunarodnoj pozornici“.⁷⁷ Druga rekonstrukcija Vlade provedena je 4. ožujka 1991., kad je na mjestu ministra informiranja Milovana Šibla zamijenio Hrvoje Hitrec,⁷⁸ a treća 3. svibnja kad je Davorin Rudolf, umjesto Golema, imenovan ministrom inozemnih poslova.⁷⁹ Kao ministar pomorstva od kraja svibnja 1990., a od svibnja do kolovoza 1991. godine i ministar inozemnih poslova, Davorin Rudolf bio je poznat kao „dvostruki ministar“. Naime, Manolićeva je Vlada, premda u iznimno kratkom vremenu, nakon treće rekonstrukcije početkom svibnja 1991. godine istodobno imala dva ministra inozemnih poslova – Davorina Rudolfa i Franu Vinka Golema. Rudolf je imenovan ministrom inozemnih poslova dok još Golem nije bio razriješen:

(...) ja sam u Italiji, u svojstvu hrvatskoga ministra vanjskih poslova, izlagao novinarima vanjskopolitičke ciljeve i probleme u Hrvatskoj; u isto vrijeme Golem je u Austriji, također u svojstvu ministra vanjskih poslova, razgovarao s novinarima. Rekli su mi, u šali, da je navečer, u televizijskome kvizu, bilo postavljeno nagradno pitanje: Tko je ministar vanjskih

⁷³ Davorin Rudolf, *Rat koji nismo htjeli: Hrvatska 1991.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1999), 108.

⁷⁴ NN 34/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o izboru predsjednika Vlade Republike Hrvatske, Klasa: 080-02/90-01/20, Zagreb, 24. kolovoza 1990.

⁷⁵ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 112.

⁷⁶ O. Ramljak, „Vlada u novom sastavu“, 3.

⁷⁷ „Vrijeme je za privrednike“, SD, (Split), 9. 11. 1990., 2-3, ovdje 2.

⁷⁸ Budimir, *Politička elita*, 172.

⁷⁹ NN 22/1991, 14. 5. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra inozemnih poslova, Broj: 546/91, Zagreb, 3. svibnja 1991.; NN 22/1991, 14. 5. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra inozemnih poslova, Broj: 547/91, Zagreb, 3. svibnja 1991.

poslova Hrvatske? Odgovor nije znao nitko. Hrvatska je početkom svibnja 1991. imala dva ministra vanjskih poslova.⁸⁰

Takav slučaj svjedoči o brzinskom i netransparentnom davanju i oduzimanju ministarskih listića u Vladi. Četvrta rekonstrukcija provedena je 2. srpnja. Tada su razriješeni stari i imenovani novi ministri obrane i unutarnjih poslova. Na dužnosti tadašnjeg ministra obrane generala-potpukovnika JNA u mirovini, sudionika partizanske borbe i člana SDP-a Martina Špegelja, koji je stupio na dužnost 24. kolovoza 1990., zamijenio je HDZ-ov Šime Đodan.⁸¹ Ministra unutarnjih poslova Josipa Boljkovca zamijenio je Onesin Cvitan.⁸² Predsjednik Tuđman promjenu u resoru obrane objasnio je potrebom „podjele vojno-operativnih i političko-pravnih poslova u Ministarstvu obrane, kao što je to i inače uobičajeno“.⁸³ To je značilo da je na mjesto ministra obrane umjesto dotada vojne, trebala doći civilna osoba.⁸⁴

Politologinja Mirjana Kasapović ukazuje na činjenicu da su promjene u prve dvije Vlade uglavnom „izvođene mimo pravila parlamentarne procedure i bez uvida javnosti“.⁸⁵ Takvo učestalo mijenjanje kadrova, smatra Žarko Domljan, negativno je utjecalo na političku stabilnost u zemlji.⁸⁶ Na tako česte izmjene zasigurno je utjecao nedostatak profesionalnih kadrova, kao i njihovo nedovoljno iskustvo.⁸⁷

⁸⁰ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 85.

⁸¹ NN 33/1991, 4. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra obrane, Broj: 754/91, Zagreb, 2. srpnja 1991.; NN 33/1991, 4. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra obrane, Broj: 753/91, Zagreb, 2. srpnja 1991.

⁸² NN 33/1991, 4. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra unutarnjih poslova, Broj: 752/91, Zagreb, 2. srpnja 1991.; NN 33/1991, 4. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra unutarnjih poslova, Broj: 755/91, Zagreb, 2. srpnja 1991.; O. Ramljak, „Vlada u novom sastavu“, SD, (Split), 8. 11. 1991., 3. Vidi i u: Petar Kriste, *Sjene nad slobodom: sjećanja i pogledi na Hrvatsku: 1989.-2002.* (Zagreb: Golden marketing, 2002), 198-200; Božo Udovičić, *Statisti u demokraciji: Čitanka za buduću povijest* (Zagreb: Jesenski i Turk, 1999), 152-153, 175-178.

⁸³ (Hina), „Dr. Cvitan umjesto Boljkovca, dr. Đodan na mjestu Špegelja“, SD, (Split), 3. 7. 1991., 32; Budimir, *Politička elita*, 172.

⁸⁴ Đodan je, doduše, završio političko-vojno učilište i Višu vojnu akademiju, a tijekom službe u Jugoslavenskoj ratnoj mornarici (JRM) stekao je čin poručnika.

⁸⁵ Mirjana Kasapović, „Politički učinci hrvatskog izbornog sustava“, *Politička misao* 28 (1991), br. 3: 79.

⁸⁶ Žarko Domljan, *Visoko podignimo zastavu: Hrvatska – od negacije do priznanja* (Zagreb: Profil international, 2010), 323.

⁸⁷ Isto.

3.1.2. Oružana srpska pobuna i pokušaji vojnog udara JNA

Okolnosti u kojima su prve dvije hrvatske vlade djelovale bile su izrazito nestabilne, često na rubu uvođenja izvanrednog stanja. Druga polovica 1990. i prva polovica 1991. godine protjecale su u svojevrsnom predratnom stanju, odnosno u uvodu u agresiju koja je uslijedila u ljeto 1991. godine.⁸⁸ Određene mjere koje je hrvatska vlast poduzimala u skladu s demokratskim promjenama pogoršale su njezine odnose s dijelom srpskog stanovništva u Hrvatskoj koje ionako nije pozitivno gledalo na uspostavu nove demokratske, HDZ-ove vlasti. Tako je 25. srpnja 1990. Sabor SRH usvojio amandmane na tadašnji Ustav SRH, čime je uklonjen pridjev „socijalistička“ iz imena države koja se otada naziva Republika Hrvatska te je umjesto hrvatske trobojnice s crvenom zvijezdom petokrakom, koja se dotada koristila, u uporabu uvedena hrvatska zastava s hrvatskim povijesnim grbom.⁸⁹ Istog dana Srpsko nacionalno vijeće (SNV) osnovano u Srbu u Hrvatskoj donijelo je *Deklaraciju o suverenosti i autonomiji Srba u Hrvatskoj*, čime je najavljen referendum o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj koji se trebao provoditi od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. godine. Pritom se uglavnom fokusiralo na dio srpskog stanovništva koje je živjelo u 11 općina i tvorilo tek 26 % ukupnog srpskog stanovništva u Hrvatskoj.⁹⁰ Ustavni je sud, međutim, takve referendume i plebiscite ocijenio protuustavnima.⁹¹ Već prije najavljene promjene u policiji po pitanju odora i mijenjanja naziva „milicija“ u „redarstvo“ izazvale su otpor policajaca srpske nacionalnosti koji su takve odredbe smatrali znakom obnove NDH. Naziv „redarstvo“ koristio se za vrijeme NDH, što je Srbima poslužilo kao argument o „ustašoidnoj vlasti“. Taj naziv, međutim, nikad nije ušao u službenu uporabu u demokratskoj Hrvatskoj. Naziv „milicija“ zamijenjen je „policijom“.⁹²

S obzirom da su se na kninskom području počele organizirati srpske straže da bi zaštitile Srbe za koje su smatrale da su ugroženi, hrvatska je policija dana 17. kolovoza pokušala oduzeti oružje rezervnog sastava policije na tom području, upravo s ciljem sprječavanja moguće pobune. Nakon toga, policajci srpske nacionalnosti koji su se odmetnuli od hrvatske vlasti počeli su naoružavati civilno srpsko stanovništvo koje je na području Knina, Benkovca i Obrovca istog dana započelo oružanu pobunu i sukobilo se s hrvatskom policijom. Srpski pobunjenici zapriječili su prometnice i zaustavili promet iz unutrašnjosti Hrvatske prema

⁸⁸ Više o tome vidi u poglavlju: Velikosrpska agresija.

⁸⁹ NN 31/1990, 28. 7. 1990.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o proglašenju Amandmana LXIV. Do LXXV. na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, Klasa: 012-02/90-01/01, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁹⁰ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 38-39.

⁹¹ NN 33/1990, 17. 8. 1990.: Ustavni sud Hrvatske, Rješenje, Broj: U/I-214/1990, Zagreb, 14. kolovoza 1990.; Josip Šmidt, „Plebiscit protuustavan“, SD, (Split), 18. 8. 1990., 3.

⁹² Barić, *Srpska pobuna*, 68-69.

Dalmaciji.⁹³ Taj događaj ostao je poznat kao Balvan revolucija. S ciljem smirivanja situacije Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP) Hrvatske poslalo je tri helikoptera u Knin koji su se pod prijetnjom intervencije zrakoplovstva JNA vratili u Zagreb.⁹⁴ Taj čin jasno je pokazao izravno svrstavanje JNA na stranu pobunjenika. Prema riječima tadašnjeg zamjenika ministra unutarnjih poslova Perice Jurića, slanje hrvatskih policajaca na teren bilo je „nastojanje da se uvjere ljudi (...) u hrvatskoj Vladi, da ih se upozori na opasnosti koje nas čekaju“.⁹⁵ Vlada u to vrijeme, prema njegovom mišljenju, nije bila dovoljno svjesna ugroženosti od pobunjenih Srba. Bez obzira na to je li hrvatski državni vrh bio svjestan opasnosti i moguće eskalacije sukoba, u političkom diskursu hrvatske vlasti prevladavali su pozivi na mir. Tako je istog dana početka pobune, Vlada pozvala građane na mir,⁹⁶ što je dan kasnije na sjednici Predsjedništva Republike Hrvatske učinio i predsjednik Tuđman.⁹⁷

U skladu s pokušajima mirnog raspleta krize, Hrvatska i Slovenija Predsjedništvu SFRJ ponudile su prijedlog konfederalnog ugovora prema kojem bi se Jugoslavija pretvorila u savez suverenih država, što je Predsjedništvo odbilo.⁹⁸ Konfederalnom se preustroju zemlje osim Srbije protivio i Jugoslavenska narodna armija, koja je u decentralizaciji vidjela slabljenje vlastite moći i utjecaja koji je imala kao savezna vojska. Pogoršanje odnosa Hrvatske i JNA osobito je došlo do izražaja početkom 1991. godine, kad je Hrvatska strahovala od vojnog udara. Neki ministri u Vladi i čelni akteri hrvatske politike svjedoče o izrazito napetoj situaciji u hrvatskom državnom vrhu.⁹⁹ Budući razvoj događaja već je bio najavio savezni sekretar za narodnu obranu, general JNA Veljko Kadijević, kad je u intervjuu zagrebačkom listu *Danas* u prosincu 1990. izjavio da će biti razoružane sve oružane postrojbe koje se nalaze izvan „jedinstvenih i Ustavom SFRJ definisanih oružanih snaga. A nosioci njihovog konstituisanja

⁹³ Isto, 78-79; Nazor, *Velikosrpska agresija*, 40. Više o Balvan revoluciji i narušavanju hrvatsko-srpskih odnosa vidi: Slaven Ružić, „Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Benkovca, Obrovca i Zadra u predvečerje rata (ožujak – kolovoz 1991. godine)“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011): 399-426.

⁹⁴ „'Migovi' vratili helikoptere“, *Vjesnik* (Zagreb), 18. 8. 1990., naslovna stranica.

⁹⁵ Davor Runtić, *Domovinski rat: rat prije rata: knjiga prva* (Vinkovci: Neobična naklada, 2004), 114.

⁹⁶ „Hrvatska Vlada: poziv na mir“, SD, (Split), 18. 8. 1990., naslovna stranica; Josip Smidt, „Plebiscit protuustavan“, SD, (Split), 18. 8. 1990., 3.

⁹⁷ „Otvorena oružana pobuna“, (Sjednica Predsjedništva Republike Hrvatske, uz sudjelovanje vodstva Sabora i Vlade), SD, (Split), 19. 8. 1990., 3.

⁹⁸ Anđelko Milardović, ur., *Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske* (Zagreb: „Alineja“, 1992), 31-42: Model konfederacije u Jugoslaviji; Budislav Vukas, ml., „Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./1991. – posljednji pokušaji 'spašavanja' zajedničke države“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (1991) 27 (2006), br. 2: 761-803; Ivan Bilić, „Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske do 15. siječnja 1992.“, *National security and the future* 6 (2005), br. 1-2: 97-98. Takve prijedloge Hrvatska je nudila i u srpnju 1991. za vrijeme eskalacije sukoba. Radi se o planu Davorina Rudolfa „Plan od pet točaka“. Vidi: Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 307-321; Stipe Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, 2. izd. (Zagreb: Mislavpress, 1994), 121-122.

⁹⁹ Vidi: Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 146; Udovičić, *Statisti*, 164; Tomac, *Memoari*, 257, 258.

– odgovaraće po zakonu (...).¹⁰⁰ Ubrzo je reagirala hrvatska Vlada koja je 5. prosinca 1990. od SIV-a zatražila pokretanje inicijative za smjenjivanje generala Kadrijevića zbog „političkih stajališta neprimjerenih za visokoga vojnog činovnika“.¹⁰¹ Savezni sekretarijat za narodnu obranu (SSNO) 10. prosinca 1990. godine dostavio je Predsjedništvu SFRJ informacije o ustrojavanju „paravojnih organizacija“ u Hrvatskoj“ gdje se „intenzivno radi na stvaranju vlastite oružane sile radi nasilnog ugrožavanja Ustavom utvrđenog uređenja SFRJ“, a u tu svrhu „realizuje se ilegalna nabavka velikih količina naoružanja i municije“.¹⁰²

Već 9. siječnja 1991. Predsjedništvo SFRJ, na čijem se čelu nalazio srpski predstavnik i bliski Miloševićev suradnik Borisav Jović, naredilo je da u roku od deset dana „na teritoriji Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije imaju se rasformirati svi oružani sastavi koji nisu u sastavu jedinstvenih oružanih sastava SFRJ ili organa unutrašnjih poslova i čija organizacija nije utvrđena u skladu sa saveznim propisima“, a oružje i oprema treba se predati „najbližim jedinicama i ustanovama Jugoslavenske narodne armije“.¹⁰³ Pritom se nije mislilo na paravojne srpske postrojbe koje su se već bile formirale na hrvatskom teritoriju i koje su djelovale protiv hrvatske vlasti, nego na hrvatsku policiju.¹⁰⁴ Tuđman se suprotstavio takvoj naredbi, tvrdeći da u Hrvatskoj „nema protupravno naoružanih skupina osim četničkih na kninskom području“ i da su te skupine „ohrabrivane i podržavane izjavama pojedinaca iz saveznog vrha te pojedinaca iz aktivnog i rezervnog sastava JNA“.¹⁰⁵ Predsjednik Vlade Manolić pridružio se Tuđmanovoj tvrdnji nazivajući paravojnim formacijama „one koje djeluju u kninskom kraju, a povremeno i još u nekim općinama Like“.¹⁰⁶ Vladi i Tuđmanu podršku su pružile i neke oporbene stranke, poput Socijaldemokratske stranke Hrvatske (SDSH), HSLŠ-a i HKDS-a.¹⁰⁷

Pod prijetnjom vojne intervencije 23. siječnja zahtjev je za razoružanjem ponovljen s napomenom da će se u protivnom podići borbena gotovost JNA u Hrvatskoj.¹⁰⁸ Upozorenja i

¹⁰⁰ Miroslav Lazanski, „Jugoslavija neće biti Libanon“, (Intervju s Veljkom Kadrijevićem), *Danas* (Zagreb), 4. 12. 1990., 10-12, ovdje 12.

¹⁰¹ Davor Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2008), 224.

¹⁰² Slaven Letica, Mario Nobile, ur., *JNA – Rat protiv Hrvatske: Scenarij vojnog udara u Hrvatskoj i metode specijalnog rata u njegovoj pripremi* (Zagreb: Posebna izdanja Globusa, 1991), 43-45: Informacija o neovlašćenom formiranju oružanih sastava u SFRJ.

¹⁰³ Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ* (Beograd: Politika, 1995), 245-246; Tanjug, „Oružje u kasarne!“, SD, (Split), 10. 1. 1991., 3.

¹⁰⁴ Vidi: Jović, *Poslednji dani SFRJ*, 241-246.

¹⁰⁵ Hina, „Protiv uplitanja Armije“, SD, (Split), 11. 1. 1991., 3.

¹⁰⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 235.

¹⁰⁷ „Izdržati sve kušnje“, SD, (Split), 23. 1. 1991., 4.

¹⁰⁸ Letica, Nobile, *JNA – Rat protiv Hrvatske*, 16-17: „Saopštenje saveznog sekretarijata za narodnu obranu“; Mate Rupić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., Dokumenti, Knjiga 1, Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.)*

prijetnje izazvale su odlučne reakcije hrvatskog čelništva. Tuđman je na izvanrednoj sjednici Vlade dana 24. siječnja naglasio da se u Hrvatskoj mogu primjenjivati „samo oni savezni zakoni koji nisu u suprotnosti s republičkim Ustavom“, ocijenivši da se radi o „psihološkom ratu“, a Manolić je miješanje JNA u poslove policije nazvao „terorističkim činom“. Na sjednici Vlade odlučeno je da neće doći do razoružanja policije te da JNA nema vlast nad policijom u Hrvatskoj, budući da nije proglašeno izvanredno stanje.¹⁰⁹ Na istoj sjednici donesena je odluka o kupnji novog naoružanja za policiju.¹¹⁰ Tuđman je ustvrdio da spomenuta naredba Predsjedništva SFRJ može biti uvod u „vojni teror, bezvlašće, pa i građanski rat“, najavivši da „Hrvatska jest za dijalog, ali je spremna i na obranu“.¹¹¹ Sudeći po izjavama nekih hrvatskih političara okupljenih na međustranačkom sastanku 24. siječnja, kojeg je iniciralo Vijeće za narodnu obranu i zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske, Tuđmanovo savjetodavno tijelo, može se govoriti o svojevrsnom približavanju različitih strana hrvatske političke scene. SDP-ovi zastupnici Ivan Šiber i Stjepan Ivanišević izrazili su podršku Vladi s napomenama da se sve okonča mirnim putem. Antun Vujić iz SDSH-a izjavio je da se ne radi „o oduzimanju ilegalnog oružja, nego o pokušaju preraspodjele Jugoslavije u korist srboslavije, u što se upregnuo i vojni vrh“, Bosiljko Mišetić, član HNS-a, zahtijevao je smjenu vojnog vrha, dok je Dražen Budiša opovrgavao ustavnu i zakonsku utemeljenost naredbe Predsjedništva SFRJ, zauzeo se za jedinstvo svih hrvatskih političkih snaga i zatražio da se u Vijeće za narodnu obranu uključe i predstavnici stranaka.¹¹² Na izvanrednom zasjedanju Sabora održanom 25. siječnja Tuđman je ustvrdio da JNA pokušava provesti vojni udar, pri čemu se osvrnuo na potporu JNA prema pobunjenim Srbima u kolovozu 1990. godine. Usto je osporio pravo JNA u miješanje u unutarnje poslove jugoslavenskih republika, istaknuvši da je njezina uloga prvenstveno „štititi zemlju od vanjske ugroze“.¹¹³ U namjeri smirivanja situacije, istog je dana otputovao u Beograd na proširenu sjednicu Predsjedništva SFRJ,¹¹⁴ a prije sjednice Predsjedništva razgovarao je i s

(dalje: *Dokumenti, Knjiga 1, Oružana pobuna Srba*) (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007), 81-85: 1991., siječanj 24. [Zagreb] Komanda 5. vojne oblasti dostavlja podređenim postrojbama informaciju i stavove SSNO-a o sigurnosnoj situaciji u Hrvatskoj, Komanda 5. vojne oblasti, Pov. br. 25/295-5, 24. 01. 1991., Informacija u vezi saopštenja SSNO; 1991., siječanj 24. [Zagreb] Komanda V. vojne oblasti dostavlja podređenim postrojbama informaciju Političke uprave SSNO-a o situaciji u Republici Hrvatskoj povodom zapovijedi Predsjedništva SFRJ o razoružavanju nelegalnih oružanih sastava, Komanda 5. VO, Str. pov. br. 25/295-6, 24. 01. 1991., uručiti odmah; Marijan, *Slom Titove armije*, 238.

¹⁰⁹ J. Šmidt, „Armija ne može biti policija u Hrvatskoj“, SD, (Split), 25. 1. 1991., 3.

¹¹⁰ Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 163.

¹¹¹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 146.

¹¹² Hina, „Dr. Tuđman ne ide u Beograd“, SD, (Split), 25. 1. 1991.

¹¹³ „Tuđman: Svaka represivna akcija smatrala bi se činom agresije“, (Izlaganje predsjednika Republike Hrvatske), SD, (Split), 26. 1. 1991., 2-3.

¹¹⁴ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 147.

Miloševićem.¹¹⁵ Istaknuti sudionici hrvatskog političkog života s početka 1990-ih godina svjedoče o uznemirenosti koja je vladala u Saboru dok je Tuđman boravio u Beogradu na sjednici Predsjedništva. Postojala je bojazan da bi ga u Beogradu mogli uhititi ili čak ubiti, stoga se u tom slučaju razmatrala mogućnost donošenja Odluke o odcjepljenju Republike Hrvatske od Jugoslavije u Saboru.¹¹⁶ Na sjednici Predsjedništva SFRJ određeno je da će se do 27. siječnja morati demobilizirati pričuvne policijske postrojbe u Hrvatskoj koja će prestati s naoružavanjem, a JNA će u međuvremenu „sa stupnja borbene gotovosti prijeći u redovito mirnodopsko stanje“.¹¹⁷ Tako je u Hrvatskoj spriječen vojni udar, a prema Tuđmanovim riječima, i „građanski rat“.¹¹⁸

Averzija i nepovjerenje hrvatske javnosti prema ulozi JNA u razrješenu jugoslavenske krize već su u tom razdoblju bili izraženi. Predstavници hrvatskih političkih stranaka i sindikata poteze JNA nazivali su boljševičkim i velikosrpskim te su zahtijevali smjenu dijela vojnog vrha.¹¹⁹ Tome je nesumnjivo doprinijela činjenica da je Jugoslavenska narodna armija u međuvremenu uhitila neke članove HDZ-a u Virovitici povezane s naoružavanjem Hrvatske.¹²⁰ U vrijeme održavanja spomenute proširene sjednice Predsjedništva 25. siječnja, prema nalogu Vojnog vrha na TV Beograd prikazan je film *Što je istina o naoružavanju terorističkih jedinica HDZ-a u Hrvatskoj*, uradak Uprave bezbjednosti Generalštaba JNA kolokvijalno poznate kao Kontraobavještajna služba (KOS), u kojem je tadašnji ministar obrane RH Martin Špegelj optužen za naoružavanje hrvatskih vojnih postrojbi.¹²¹ Cilj takvog

¹¹⁵ Jović, *Posledni dani SFRJ*, 262.

¹¹⁶ Vladimir Šeks, 1991. - *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat I* (Zagreb: Večernji list, 2015), 21; Letica, Nobilo, *JNA – rat protiv Hrvatske*, 4. Šeks usto navodi da su brojni pokušavali odgovarati Tuđmana od odlaska u Beograd, podsjećajući na sudbinu Stjepana Radića (Isto 20). Vidi i: Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 147; Tomac, *Memoari*, 261; Mario Nobilo, *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990.-1997.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000), 84. Čak je i Tuđman naknadno izjavio da je razmišljao o tome da bi ga mogli ubiti u Beogradu, ali je svejedno otišao, smatrajući da bi makar na taj način mogao pokazati svjetskoj javnosti kakvo stanje vlada u Hrvatskoj i Jugoslaviji (*Smrt Jugoslavije*, Norma Percy, Brian Lapping, Nicholas Fraser, Tihomir Loza, BBC, 1995).

¹¹⁷ „Povratak u mir i spokoj“ (Izlaganje dr. Franje Tuđmana o razgovorima hrvatske delegacije u Beogradu), SD, (Split), 27. 1. 1991., 2-4, ovdje 3; Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 147.

¹¹⁸ „Povratak u mir i spokoj“, 4; Vladimir Šeks, 1991. – *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat I* (Zagreb: Večernji list, 2015), 22.

¹¹⁹ Hina, „Osuda namjere vrhova JNA“, SD, (Split), 25. 1. 1991., 3.

¹²⁰ Hina, „Vojska hapsi u Virovitici“, SD, (Split), 26. 1. 1991., 7.

¹²¹ „Šta je istina o naoružavanju terorističkih jedinica HDZ-a u Hrvatskoj“ (dok. Film, 1991.), pristup ostvaren 26. 7. 2015., <https://www.youtube.com/watch?v=0D2zTSbEg6k>. Dijelovi transkripta filma objavljeni u: „TV-emisija koja je uzбудila Jugoslaviju“, SD, (Split), 27. 1. 1991., 20-21. Film je režiran na način da ispadne da Špegelj zagovara građanski rat u kojem ne bi bili pošteđeni civili, uključujući žene i djecu. Špegelj je odmah film nazvao falsifikatom, a to je ponovio i u svojim memoarima (Vidi: „Špegelj: 'To je monstrozni falsifikat'“, SD, (Split), 27. 1. 1991., 20; Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 177-178). Cijelu operaciju vodio je Špegeljev čovjek od povjerenja, obiteljski prijatelj i štićenik, pukovnik JNA Vladimir Jagar (Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 171-180). Za stajališta o filmu vidi: Domazet Lošo, *Hrvatski Domovinski rat 1991.-1995.: strateški pogled* /Zagreb: Hrvatski identitet i prosperitet, 2010/, 133; Letica, Nobilo, *JNA – rat protiv Hrvatske*, 36).

filma bio je izazvati raskol u hrvatskom političko-vojnom vrhu i dobiti opravdanje za uvođenje izvanrednog stanja, tj. vojnu intervenciju u Hrvatskoj.

Dva mjeseca nakon siječanjskog pokušaja vojnog udara, a nakon sukoba hrvatske policije i srpskih terorista u Pakracu 2. ožujka 1991., Štab Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ (ŠVK OS SFRJ) na sjednici Predsjedništva SFRJ od 12. do 15. ožujka 1991. zatražio je uvođenje izvanrednog stanja što bi mu osiguralo legalitet za uporabu vojne sile. Prijedlog je, međutim, odbačen.¹²² Održavanje te sjednice odvijalo se u ozračju zaoštavanja odnosa hrvatske vlasti i JNA koja se, pod izlikom da želi održati mir u Hrvatskoj i sačuvati Jugoslaviju, počela otvoreno svrstavati na stranu srpskih pobunjenika, a protiv hrvatske vlasti. Poznata kao „sedma republika“ jugoslavenske federacije, o kojoj su mnogi u to vrijeme govorili kao o trećoj ili četvrtoj vojnoj sili u Europi, u sve češćim sukobima između hrvatskih policajaca i srpskih pobunjenika JNA se službeno prikazivala kao „narodna armija“ koja sprječava međunacionalne sukobe i uspostavlja „tampon zonu“, a zapravo je sprječavala djelovanje hrvatske policije u uspostavi reda i mira, olakšavajući tako djelovanje srpskim pobunjenicima i teroristima.¹²³ S obzirom na razliku u naoružanju između Hrvatske i JNA, hrvatskom vodstvu nikako nije odgovarao ulazak u otvoreni sukob s JNA. O izbjegavanju rata hrvatskog državnog vodstva, čija se politika zasnivala na pokušajima mirnog rješenja kriza pregovorima s vodstvima drugih republika, svjedoče i neki akteri tadašnjeg hrvatskog političkog života.¹²⁴

U proljeće 1991. godine sukobi između srpskih pobunjenika i terorista s hrvatskom policijom zaoštivali su se. Primjeri su koji najbolje pokazuju slijed događanja koji je naposljetku doveo do otvorene agresije sukob hrvatskih redarstvenika sa srpskim pobunjenicima i teroristima u Pakracu početkom ožujka 1991., Krvavi Uskrs krajem ožujka te ubojstvo dvanaestero hrvatskih policajaca u Borovu Selu i jednog u zaleđu Zadra početkom svibnja. Ubrzo nakon što se vratio sa sjednice Predsjedništva SFRJ, predsjednik Vlade Manolić pozvao je hrvatske građane na mir, napomenuvši da je potrebno „što smirenije, što organiziranije, što razumnije prilaziti rješavanju problema i gledanju na rješavanje ove krize u kojoj se nalazimo“.¹²⁵ Desetak dana kasnije Vlada je uputila oštar prosvjed Vladi Republike Srbije kojom je zatražila od te republike da ubuduće na svom teritoriju ne dopušta

¹²² ICTY: Saopštenje Štaba vrhovne komande oružanih snaga SFRJ, 19. mart 1991.; Marijan, *Slom Titove armije*, 245-256. Više o sjednici vidi: Jović, *Posljedni dani SFRJ*, 286-304.

¹²³ Barić, *Srpska pobuna*, 121. Možda na najbolji način viđenje JNA predstavlja karikaturu u osječkom listu *Glasu Slavonije* u kojoj dva vojnika JNA od kojih jedan na prsima nosi slovo J, a drugi A, palicama tuku civila koji predstavlja narod, na čijim se leđima nalazi slovo N (M. Nađ, „Demokracija na armijski način“, *Glas Slavonije*, /dalje: GS/, /Osijek/, 23. 8. 1991., naslovnica).

¹²⁴ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 143, 240, 293; Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, XIV, 48.

¹²⁵ (Hina), „Ipak osuda zločina“, SD, (Split), 6. 5. 1991., 5.

organiziranje akcija upravljenih protiv Hrvatske te da liši slobode i sudi zločincima koji su sudjelovali u okrutnim ubojstvima hrvatskih redarstvenika.“¹²⁶

Situaciju su dodatno otežavali neuspješni pregovori između predsjednika jugoslavenskih republika,¹²⁷ kao i neizbor Stipe Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ što se, kao što je već rečeno, trebalo provesti automatski 15. svibnja 1991. godine, a što je na pritisak EZ-a uslijedilo tek početkom srpnja iste godine.¹²⁸ Hrvatska je usto u svibnju morala prihvatiti odluku o raspoređivanju JNA na svom teritoriju između srpskih terorista te hrvatske policije i snaga ZNG-a, a zapravo je bila riječ o „zaposjedanju povoljne pozicije za napad na Hrvatsku.“¹²⁹ Srbijansko odbijanje preuređenja Jugoslavije u konfederaciju prema hrvatskom i slovenskom prijedlogu usmjerilo je te dvije republike na put prema konačnom osamostaljenju.¹³⁰ Srbijansko rukovodstvo nije osporavalo Hrvatskoj i Sloveniji pravo na odcjepljenje od Jugoslavije, ali držeći da svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi, tvrdilo je da se Srbi iz Hrvatske mogu odvojiti od Hrvatske, što je, naravno, podrazumijevalo promjenu republičkih granica.¹³¹ To, međutim, nije bilo u skladu s Ustavom SFRJ koji je predviđao „pravo svakog naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje“, ali prema kojem „teritorija republike ne može se menjati bez pristanka republike“. Republičke granice mogle su se, dakle, mijenjati samo na temelju njihovog sporazuma.¹³²

U Hrvatskoj je u svibnju 1991. godine održan referendum na kojem su birači odlučivali o osamostaljenju Hrvatske, odnosno o njezinom ostanku u Jugoslaviji. Od 83, 56 % glasača, njih 93, 24 % glasalo je za samostalnost Hrvatske i 92, 18 % za izlazak iz Jugoslavije.¹³³ Na temelju rezultata referenduma Hrvatski sabor dana 25. lipnja donio je *Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske i Deklaraciju o proglašenju suverene i*

¹²⁶ O. Ramljak, „'Omekšani' kriteriji za otkup stanova“, SD, (Split), 15. 5. 1991., 5.

¹²⁷ Osim standardnih i proširenih sjednica Predsjedništva SFRJ, održano je šest sastanaka između jugoslavenskih predsjednika – 28. ožujka 1991. u Splitu, 4. travnja 1991. u Beogradu, 11. travnja 1991. u Brdu kod Kranja, 18. travnja 1991. u Ohridu, 29. travnja 1991. u Cetinju i 6. lipnja 1991. u Sarajevu. Usto su održavani sastanci Tuđmana i Miloševića te Tuđmana, Miloševića i Izetbegovića. O navedenim susretima vidi više u: Roman Domović, „Informacijske operacije u medijskom prikazu Domovinskog rata“, (dok. dis. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015), 58-120.

¹²⁸ Unatoč dotadašnjem automatskom izmjenjivanju članova Predsjedništva na mjesto predsjednika Predsjedništva, kad je došao red na Mesića, Predsjedništvo SFRJ na čelu s Jovićem dva je mjeseca otezalo i pokušavalo opstruirati njegov dolazak na tu dužnost. Mesić je izabran za predsjednika Predsjedništva tek 1. srpnja 1991. posredovanjem i pritiskom izaslanika Europske zajednice. Više o tome vidi u: Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, 57-64.

¹²⁹ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 57.

¹³⁰ Isto, 68.

¹³¹ Jović, *Posljedni dani SFRJ*, 159-161, 257-258, 262; Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 72-73, 75-76.

¹³² Zlatimir Sofronić, *Ustav SFRJ, Ustavi Socijalističkih republika i pokrajina, Ustavni zakoni, Registar pojmova* (Beograd: Prosveta, 1974), 3, 12.

¹³³ Izvješće o provedenom referendumu, u Zagrebu, 22. svibnja 1991. (potpisao Predsjednik komisije Vjekoslav Vidović), pristup ostvaren 30. 7. 2016, http://www.izbori.hr/arhiva/pdf/1991/1991_Rezultati_Referendum.pdf.

samostalne Republike Hrvatske.¹³⁴ Istog je dana i Slovenija proglasila svoju samostalnost, što je izazvalo reakcije JNA.

3.1.3. Rat u Sloveniji

Odmah nakon proglašenja samostalnosti Slovenci su preuzeli nadzor nad vlastitim graničnim prijelazima, na što je JNA reagirala i 27. lipnja pokrenula tenkove stacionirane u Hrvatskoj prema Sloveniji da zauzmu granicu s Austrijom i Italijom.¹³⁵ Slovenija, koja je u pogledu naoružanja bila u povoljnijem položaju od Hrvatske, pružila je otpor pa je JNA ondje doživjela poraz.¹³⁶ Slovenski politolog Anton Bebler izjavio je još za vrijeme sukoba u Sloveniji da je ta akcija JNA bila loše planirana i jednako loše pripremljena. „Bili su dovoljno glupi da pomisle da Sloveniju mogu srediti s nekoliko konvoja oklopnih vozila i petstotinjak federalnih policajaca.“¹³⁷

S obzirom na to da su snage JNA koje su napale Sloveniju bile preslabe i nedovoljno pripremljene, povjesničar Davor Marijan smatra da JNA nije imala jasan cilj o tome što je zapravo značila njezina intervencija u Sloveniji.¹³⁸ U tome je zacijelo nezanemarivu ulogu odigrala činjenica da je JNA tada još uvijek imala mješoviti nacionalni sastav, a što je rezultiralo brojnim dezertersvima u toj akciji.¹³⁹ Marijan tvrdi da je upravo tijekom rata u Sloveniji „počeo masovan bijeg vojnika“, prvo Slovenaca, a onda Hrvata.¹⁴⁰

Sukob je naposljetku prekinut posredovanjem predstavnika EZ-a, sporazumom na Brijunima 7. srpnja 1991. godine, prilikom čega su se Hrvatska i Slovenija obvezale na tromjesečni moratorij, odnosno odgađanje provođenja odluke o samostalnosti. Međunarodna zajednica nadala se da će se tako jugoslavenska kriza riješiti mirnim putem. Predsjednik Predsjedništva Stipe Mesić zalagao se da se vojska povuče u vojarnje ili da se osim iz

¹³⁴ NN 31/1991 25. 6. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske, Klasa: 010-03/91-02/05, Zagreb, 25. lipnja 1991.; Sabor Republike Hrvatske, Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, Klasa: 010-03/91-02/06, Zagreb, 25. lipnja 1991. Istog dana Sabor je donio je Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj. Vidi: NN 31/1991, 25. 6. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Povelja o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj, Klasa: 010-04/91-01/03, Zagreb, 25. lipnja 1991.. Objavljeno i u: Milardović, *Dokumenti o državnosti*, 82: Izvješće o rezultatima referendumu; Anđelko Milardović, ur., *Ujedinjeni narodi. Rezolucije o Republici Hrvatskoj. Unprofor* (Osijek: Pan Liber, 1995).

¹³⁵ Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada: Vojska bez države* (Beograd: Politika, 1993), 117; Zdenko Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 118.

¹³⁶ Vidi: Miljenko Ančić, „Teorija nadmoći“, 127.

¹³⁷ Ines Sabalić, „Drugi udar s pola JNA“, (Intervju s dr. Antonom Beblerom), *Nedjeljna Dalmacija*, (ND), (Split), 7. 7. 1991., 11.

¹³⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 209.

¹³⁹ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 210.

¹⁴⁰ Davor Marijan, *Jugoslavenska narodna armija u ratu protiv Republike Hrvatske* (Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga Republike Hrvatske: Hrvatsko vojno učilište Petar Zrinski, 2008), 163.

Slovenije povuče i iz Hrvatske. Na sjednici Predsjedništva SFRJ 18. srpnja donesena je, pak, odluka o povlačenju JNA samo iz Slovenije nakon čega se razmjestila po Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini.¹⁴¹

3.1.4. Velikosrpska agresija na Hrvatsku

U drugoj polovici 1991. godine sukobi između JNA i hrvatske policije intenzivirali su se i u ljeto iste godine eskalirali. Tada je nasilju masovno postalo izloženo i civilno stanovništvo. Otada se u hrvatskoj javnosti sve češće govorilo o agresiji.¹⁴² Budući da rat nije bio objavljen, a vodio se u sklopu odvajanja Hrvatske od Jugoslavije, u hrvatskoj historiografiji ne postoji konsenzus oko datuma početka rata. Predloženi mogući „početci“ rata variraju u rasponu od svibnja 1990. do svibnja 1991. godine.¹⁴³ Prema međunarodnom se pravu rat označava kao oružani sukob između dviju ili više država.¹⁴⁴ Iz tog razloga nužno je postaviti pitanje datuma nastanka hrvatske države, budući da se sve do tog trenutka oružani sukobi vode kao unutarnji. I o datumu nastanka samostalne i suverene Hrvatske postoje različita mišljenja.¹⁴⁵ Sve upućuje na to da je Hrvatska, na temelju referenduma u svibnju 1991. godine, donošenjem *Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* i *Deklaracije o proglašenju suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* 25. lipnja postala država.¹⁴⁶ Proces njezinog

¹⁴¹ Vidi: Marijan, *Slom Titove armije*, 212.

¹⁴² O. Ramljak, „Tko započne rat, skupo će ga platiti“, SD, (Split), 4. 7. 1991., 3; O. Ramljak, „Hrvatskoj prijeti rat“, SD, (Split), 11. 7. 1991., 3.

¹⁴³ Neki autori početkom rata smatraju navedene događanje – oduzimanje oružja TO Hrvatske sredinom svibnja 1990., Balvan revolucija 17. kolovoza 1990., uhićenje „virovitičke grupe“ 25. siječnja 1991., oružani sukob hrvatske policije sa srpskim pobunjenicima u Pakracu 2. ožujka 1991., Krvavi Uskrs 31. ožujka 1991., masakr dvanaestorice hrvatskih policajaca u Borovu Selu 2. svibnja 1991. godine (Ante Nazor, *Velikosrpska agresija*, 76). Vidi i: Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 167.

¹⁴⁴ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 167.

¹⁴⁵ U veljači 2015. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (HAZU) održan je znanstveni skup upravo na temu datuma nastanka Republike Hrvatske, pri čemu su istaknuti akteri političkog života Hrvatske ranih 1990-ih godina iznijeli različita stajališta. Zdravko Tomac smatra da je 30. svibnja 1990. konstituiranjem hrvatskog Sabora Hrvatska postala država te je tada na nju izvršena agresija. Predsjednica Ustavnog suda Jasna Omejec drži da je Hrvatska 8. listopada 1991. postala suverena država kad je Sabor proglasio prekidanje svih državnopravnih veza s Jugoslavijom. Davorin Rudolf i Vladimir Šeks, pak, navode 25. lipnja 1991. kao datum nastanka hrvatske države i njezinog stjecanja suverenosti. Rudolf tvrdi da je Hrvatska donošenjem *Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* i *Deklaracijom o proglašenju suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* koje su istog dana potvrđene u Saboru, postala država s obzirom na to da je ispunjala osnovne uvjete za postojanje jedne države, a to su teritorij, stanovništvo i vlast. (Goran Galić, „Kada je nastala neovisna Hrvatska?“, *Vijenac* 548, pristup ostvaren 23. 8. 2015., <http://www.matica.hr/vijenac/548/Kad%20je%20nastala%20neovisna%20Hrvatska%3F/>). U tom slučaju, tvrdi Rudolf, država „faktički postoji i ako nije međunarodno priznata“ (Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 167; G. Galić, „Kada je nastala neovisna Hrvatska?“).

¹⁴⁶ Vidi: Davorin Rudolf, ml., „Stjecanje međunarodnopravne osobnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991.“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 50 (2013), br. 1: 51-80. Možemo se pozvati i na mišljenje Arbitražne komisije od 29. studenog 1991. i 11. siječnja 1992. u kojoj su se, među ostalim, razmatrali dokumenti izvješća referenduma, *Ustavne odluke* i *Deklaracije*, u: Vladimir Đuro Degan, ur., *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici – razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002), 338-339: Konferencija o miru u Jugoslaviji // Arbitražna komisija // Mišljenje br. 3 od 11. siječnja 1992.

razdruživanja od Jugoslavije bio je, pak, nešto duži, uzrokovan zahtjevima međunarodne zajednice.

Odmah sljedećeg dana, 26. lipnja, krajinska milicija napala je i privremeno zauzela hrvatsku policijsku postaju u Glini.¹⁴⁷ Otada je započelo intenzivnije i provokativnije kretanje tenkova JNA u Hrvatskoj sa svrhom demonstracije sile. Tako je 27. lipnja kolona tenkova na putu prema Vinkovcima na osječkim ulicama pregazila tri automobila i oštetila autobus, dok je iz jedne od gradskih vojarni otvorena vatra na građane u kojoj je ranjeno šesnaestero, a ubijeno troje ljudi.¹⁴⁸

Na granici Hrvatske i Srbije u noći 2./3. srpnja pojavila se skupina od pet mehaniziranih brigada JNA koje su se rasporedile u selima u okolici Osijeka, Vukovara i Vinkovaca, što je dodatno motiviralo tamošnje srpske pobunjeničke postrojbe u njihovom djelovanju protiv Republike Hrvatske i, slijedom toga, protiv svojih dojučerašnjih susjeda Hrvata i ostalog nesrpskog stanovništva u Hrvatskoj.¹⁴⁹ JNA je zadobila nadzor nad svim mostovima na Dunavu između Hrvatske i Srbije što joj je omogućilo povoljnu poziciju za napad.¹⁵⁰ Kolona tenkova i vojnih vozila JNA 3. srpnja prešla je hrvatsko-srpsku granicu i počela s okupacijom Baranje koja je tvorila dio hrvatskog državnog teritorija. Taj dan, kako tvrdi Davorin Rudolf, možemo smatrati početkom „srpsko-armijskog rata protiv Hrvatske“, odnosno otvorene agresije na Hrvatsku kad je počela „primjena međunarodnoga ratnog prava“.¹⁵¹

Agresiju su pod vodstvom Srbije izvele Oružane snage SFRJ, dakle JNA i Teritorijalna obrana (TO) Srbije, Crne Gore i dijela Bosne i Hercegovine te snage srpskih pobunjenika. Već spomenutom intervencijom EZ-a 7. srpnja je potpisano primirje koje je obvezalo JNA na povlačenje u vojarnje, ali napadi JNA svejedno nisu prestali. Štoviše, napadi su uslijedili u istočnoj Slavoniji, Banovini, na Kordunu i u Lici. Istočnoslavonsko bojište uskoro se pokazalo dramatičnim u vidu terorističkog djelovanja tamošnjih srpskih pobunjenika nad civilnim nesrpskim, prvenstveno hrvatskim, stanovništvom u čemu im je pomagala JNA. To se možda najbolje ogleda u primjeru razaranja i zauzimanja slavonskog trokuta, tj. triju mjesta u pograničnom dijelu istočne Slavonije – Dalja, Aljmaša i Erduta koji su odmah u počecima

(o međunarodnim granicama novih država); Konferencija o miru u Jugoslaviji // Arbitražna komisija // Mišljenje br. 5 od 11. siječnja 1992.; Ančić, „Teorija nadmoći“, 122-123.

¹⁴⁷ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 118.

¹⁴⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 263.

¹⁴⁹ Isto, 264, 270; Barić, *Srpska pobuna*, 121.

¹⁵⁰ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 78.

¹⁵¹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 167-168.

agresije, 1. kolovoza 1991., postali simbolom okrutnog postupanja agresora prema civilima te stradanja i progonstva Hrvata.¹⁵²

Hrvatska je napadnuta iz nekoliko pravaca – Srbije, Crne Gore i BiH, a stanje na terenu dodatno je otežavala činjenica da su napadi stizali i s njezinog teritorija, odnosno iz unutrašnjosti, od strane naoružanog dijela srpskog stanovništva i iz vojarni JNA koje su bile razmještene u većim hrvatskim gradovima.¹⁵³ Borisav Jović tvrdi da njegova i Miloševićeva namjera nije bila stvaranje Velike Srbije, ali „nećemo dozvoliti da se srpski narod silom izvodi iz Jugoslavije. Radeći na razbijanju i rasturanju Jugoslavije, Hrvatska i Bosna same rade na stvaranju velike Srbije“.¹⁵⁴ Jedan od ciljeva napada bilo je „ispresjecati Hrvatsku na pravcima Gradiška – Virovitica; Bihać – Karlovac – Zagreb; Knin – Zadar; Mostar – Split“.¹⁵⁵ U Hrvatskoj je uskoro otvoreno nekoliko bojišta.¹⁵⁶ Do kraja godine Hrvatska je izgubila 17.800 km,² odnosno gotovo trećinu teritorija. Uništavanje hrvatskih gradova i sela, protjerivanje civilnog stanovništva te neravnomjeran odnos vojnih snaga u kojem se očitovala inferiornost Hrvatske izazvalo je razilaženja u tadašnjem hrvatskom državnom vrhu koje ionako nije bilo jedinstveno oko načina obrane zemlje.

3.2. Prijepori o obrambenoj politici Hrvatske

3.2.1. Vlada i HDZ o obrambenoj politici

3.2.1.1. Službeni i javni istupi Vlade i ministara

Početak agresije na Hrvatsku, predsjednik Tuđman je u svojim javnim obraćanjima pozivao na mir i demokratsko rješenje jugoslavenske krize, nadajući se pomoći međunarodne zajednice čijim bi se posredovanjem JNA povukla u vojarnje. Premda je navodio JNA kao čimbenik koji je sprječavao MUP u nastojanjima da očuva mir i ustavno-pravni poredak što su ga narušavali srpski pobunjenici,¹⁵⁷ objavivši javnosti da je u razgovoru s generalom Kadrijevićem 3. srpnja dobio uvjerenja „da JNA neće napasti Hrvatsku ukoliko ne bude izazvana“, Tuđman je izjavio da je Hrvatska činila sve da ne dođe do rata, a najavio je da će

¹⁵² O okrutnostima agresora prema civilnom hrvatskom stanovništvu u Dalju vidi: Roman Majetić, „Daljski transport smrti“, *Globus*, (Zagreb), 9. 8. 1991., 3-4; Barić, *Srpska pobuna*, 124; Nazor, *Velikosrpska agresija*, 84-85.

¹⁵³ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 88.

¹⁵⁴ Jović, *Posljedni dani SFRJ*, 338-339.

¹⁵⁵ Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada – Vojska bez države* (Beograd: Politika, 1993), 135.

¹⁵⁶ Vidi: Davor Marijan, *Obrana i pad Vukovara* (Zagreb, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2013), 267-272.

¹⁵⁷ O. Ramljak, „Od listopada posve slobodni“, *SD*, (Split), 2. 7. 1991., 3.

to i nastaviti. Međutim, isto tako je upozorio da će reagirati ako to bude potrebno: „Do posljednjeg trena činit ćemo sve da zbog odmetničkog terorizma ne dođe do općega krvoprolića i razornoga rata. Ali, ako se naši naponi da postignemo mirno demokratsko rješenje pokažu uzaludnim, ili ako nam zaprijetu i vojnom i oružanom silom, pozvat ću cijeli hrvatski narod i sve građane Republike na noge.“¹⁵⁸

Nakon što je 25. srpnja JNA otvorila minobacačku vatru s teritorija Srbije na Erdut u Baranji te na druga mjesta u Hrvatskoj, Tuđman je od Mesića zatražio da na dnevni red sjednice Predsjedništva SFRJ postavi „bezuovjetno i trenutno povlačenje Armije u vojarnu“ jer će u protivnom Hrvatska „biti prisiljena donijeti potrebne mjere za zaštitu svog teritorijalnog integriteta i suvereniteta“.¹⁵⁹ Tuđman se, dakle, u tom razdoblju odlikovao jasnom, opreznom i odmjerenom retorikom te je izbjegavao izjave koje bi se mogle protumačiti kao isključive i antagonističke u odnosu na JNA, kako ne bi isprovocirao frontalni sukob.

Izjave Vlade bile su nešto oštrije od onih Tuđmanovih. Od kraja lipnja do kraja srpnja 1991. godine Vlada je prosvjedovala saveznim i srbijanskim institucijama zbog njihove uloge u agresivnom djelovanju JNA u Hrvatskoj. Na sjednici održanoj 28. lipnja 1991. napad JNA na Sloveniju i njezinu demonstraciju sile u Hrvatskoj Vlada je nazvala „brutalnom vojnom intervencijom, nezabilježenu u novijoj europskoj povijesti“. Istom je prilikom ocijenila da je Savezno izvršno vijeće kompromitirano „nelegitimnim, protuustavnim i protuzakonom odlukama o uporabi Jugoslavenske armije, kao i stalnom protuhrvatskom i prosrbijskom politikom“ i sukladno tome zahtijevala je povlačenje JNA u vojarnu. Vlada je, osim toga, zaključila da se „do daljnjega novaci iz Republike Hrvatske ne upućuju u Jugoslavensku armiju, nego u jedinice Zbora narodne garde“ te da se u slučaju eskalacije nasilja JNA, svi hrvatski građani na službi u JNA pozovu da napuste njezine redove.¹⁶⁰

U sličnom tonu Vlada se obratila Predsjedništvu SFRJ kao vrhovnom zapovjedniku oružanih snaga SFRJ dva dana nakon početka otvorene agresije, 5. srpnja 1991., ponovivši svoje zahtjeve za povlačenjem svih jedinica JNA u vojarnu, dodavši još zahtjev za smanjenjem njihovog broja u Hrvatskoj, kao i povlačenjem vojnih jedinica s istočnih granica Hrvatske. Vlada je isto ponovila i svoj raniji zahtjev da se vojnici iz Hrvatske ne šalju izvan teritorija svoje republike, da se puste kućama svi vojnici koji su poslani u vojsku posljednjih

¹⁵⁸ (Hina), „Poziv na mir i razum“, Poslanica predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, 9. 7. 1991., 3.

¹⁵⁹ Miroslav Tuđman, gl. ur., *Tuđmanov arhiv – Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999.: Prva knjiga: Godine stvaranja: 1990. i 1991.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, 2015), 243-245: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Predsjedništvu SFRJ (n/r predsjednika Stipe Mesića), 25. srpnja 1991. O napadu vidi: Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 121.

¹⁶⁰ (Hina), „Prestaju uplate u savezni proračun!“, SD, (Split), 30. 6. 1991., 2.

šest mjeseci te da se novaci više ne upućuju u JNA. Osim toga, obvezala se pomoći vojnicima koji izađu iz JNA, a časnicima osigurati posao.¹⁶¹

Dan nakon spomenutog napada na Erdut, Vlada je Predsjedništvu SFRJ, SIV-u i Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu uputila niz zahtjeva. Prvo, zatražila je temeljitu istragu o tom napadu, drugo, zahtijevala je da se „spriječi svaka uporaba oružja JNA protiv stanovništva i snaga unutarnjega reda Republike Hrvatske“, treće, uputila je zahtjev da se jedinice JNA koje se nalaze na tlu Hrvatske povuku u vojarne u skladu s Brijunskom deklaracijom i četvrto, zatražila je utvrđivanje odgovornosti „svih onih u vojnoj hijerarhiji koji su nadređeni lokalnim zapovjednicima čije su jedinice počinile ratne zločine“. Naposljetku je upozorila da će, ako se navedeni zahtjevi ne ispune, smatrati da se JNA nalazi „izvan kontrola saveznih institucija te da ćemo je nadalje smatrati okupatorskom armijom kojoj je jedini cilj uništavanje života hrvatskoga pučanstva, zauzimanje hrvatskog teritorija i svrgavanje legalne hrvatske vlasti“.¹⁶² Istog je dana u ime Vlade Manolić uputio prosvjed srbijanskoj Vladi koju je optužio „za taj agresivan, brutalan i barbarski čin“, budući da je počinjen upravo s njezinog teritorija, a da srbijanska Vlada „nije učinila ništa da se napadaji s njezina područja spriječe i da se obuzdaju krvavi nasrtaji terorista na hrvatsko tlo“. Na kraju je upozorio da će Vlada, s obzirom da „svi apeli koje Vam upućujemo radi suzbijanja terorizma i rješavanja svih spornih pitanja isključivo mirnim sredstvima ostaju bez ikakvih učinaka“, poduzeti „sve odgovarajuće mjere radi zaštite svog pučanstva i teritorija“.¹⁶³

Budući da ni od saveznih, a niti od srbijanskih nadležnih tijela nije stigao nikakav odgovor, Vlada je ponovno 29. srpnja uputila zahtjev Predsjedništvu SFRJ radi utvrđivanja i pokretanja odgovornosti za napad na Erdut i druga mjesta u Hrvatskoj te zločine koji su izvršeni nad hrvatskim civilima.¹⁶⁴ Istog je dana Vlada uputila poruku predsjedniku Predsjedništva SFRJ Stipi Mesiću, podsjetivši ga na njezin prosvjed Predsjedništvu SFRJ vezano za spomenuti napad JNA na pripadnike MUP-a i civilno stanovništvo 25. srpnja. U tom novom pismu Vlada je istaknula da je tu riječ o zločinima „protiv čovječnosti i međunarodnog prava“ te da u vezi toga ne samo da ništa nije poduzeto, već Vlada nije dobila ni odgovor. Od Mesića je zatraženo da „Predsjedništvo SFRJ osigura trenutačni prekid vatre“, da pozove na odgovornost sve počinitelje spomenutih zločina, uključujući časnike i druge pripadnike jedinica JNA, da se JNA „bez odgađanja povuče u vojarne te da se suzdrži od bilo koje aktivnosti spram pučanstva i pripadnika snaga unutarnjeg reda Republike Hrvatske“, da

¹⁶¹ „Natrag u kasarne“, SD, (Split), 6. 7. 1991., 3.

¹⁶² (Hina), „Brutalni napadi JNA“, SD, (Split), 27. 7. 1991., 7.

¹⁶³ (Hina), „Odgovorna je Srbija“, SD, (Split), 27. 7. 1991., 7.

¹⁶⁴ J. Šmidt, „Odgovornost za zločine“, SD, (Split), 30. 7. 1991., 3.

se uspostavi „politička kontrola nad JNA i osobito da se faktički preuzme vrhovno zapovjedništvo nad njom“ te da se odmah sazove sjednica Predsjedništva SFRJ radi donošenja odluka o spomenutim pitanjima.¹⁶⁵

Pojedini ministri u Vladi u prvoj polovici srpnja 1991. godine u izjavama namijenjenima hrvatskoj javnosti još su oštrije progovarali protiv JNA. Tadašnji potpredsjednik Vlade Franjo Gregurić, inače poznat kao umjeren političar odmjerene retorike, nakon početka otvorene agresije izjavio je da se JNA „otela izvan kontrole svih državnih organa u Jugoslaviji“, pri čemu ju je usporedio s „duhom oslobođenim iz boce“.¹⁶⁶ Poznat po svojim krajnje neodmjerenim izjavama, Šime Đodan, sudionik partizanske borbe i disident komunističkog režima, a ministar obrane u kratkom razdoblju od 2. srpnja do 31. srpnja,¹⁶⁷ kretanje tenkova JNA po Hrvatskoj smatrao je „oružanom provokacijom“, poručivši JNA da će im biti „puno gore nego u Sloveniji“. Đodan je usto napomenuo da „razlikujemo provokacije i čarke od pravoga rata, bili smo protiv reagiranja na provokacije, a u pravome ratu ćemo se boriti svim sredstvima“.¹⁶⁸ Na tiskovnoj konferenciji HDZ-a početkom srpnja politički tajnik stranke Drago Krpina izjavio je da je „posljednja institucija SFRJ, takozvana JNA“ u procesu raspada te da se odvija „transformacija bivše jugoslavenske vojske u velikosrpsku imperijalnu armiju“. Na pitanje novinara je li Hrvatska neodlučna u obrani, Krpina je odgovorio negativno, ustvrdivši da je Hrvatska spremna za obranu od agresije. Međutim, istaknuo je da „mi znamo razlučiti napad od provokacije, a takozvana JNA provocira rat u Hrvatskoj već godinu dana“.¹⁶⁹ Ministar informiranja Hrvoje Hitrec je na sjednici Vlade 5. srpnja izjavio da se JNA „više nema prava ni razloga nazivati 'narodnom' armijom nakon što se etički i profesionalno kompromitirala agresijom na Sloveniju i prijeteći gomilanjem vojnih snaga na granicama Hrvatske“.¹⁷⁰ Nekoliko dana kasnije, Hitrec je ustvrdio da se JNA „srbizira u ulozi izvršitelja plana velike [*sic*] Srbije i njezinih teritorijalnih pretenzija na Hrvatsku“.¹⁷¹ Iz ovih izjava uočljivo je da su se navedeni članovi Vlade jasno odredili prema JNA, nazivajući je

¹⁶⁵ (Hina), „Zločini vojske i terorista“, SD, (Split), 30. 7. 1991., 7.

¹⁶⁶ O. Ramljak, „Hrvatska i tenkovi“, Konferencija za štampu, SD, (Split), 3. 7. 1991., 5.

¹⁶⁷ NN 33/1991, 4. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra obrane, Broj: 753/91, Zagreb, 2. srpnja 1991.; NN 39/1991, 3. 8. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra obrane, Broj: 882/91, Zagreb, 31. srpnja 1991.

¹⁶⁸ O. Ramljak, „Tko započne rat, skupo će ga platiti“, SD, (Split), 4. 7. 1991., 3. U Đodanovim izjavama uočavaju se i određene oscilacije. Mediji su osuđivali tu njegovu izjavu o „čarkama“. Vidi: Živko Gruden, „Tajna pada Kostajnice“, SD, (Split), 3. 8. 1991., 2. Dodana se u javnosti više percipiralo kao osobu koja „hrabri i zabavlja narod“ svojim izjavama nego kao ozbiljnog ministra tada važnog resora. Vidi: Gojko Marinković, „Hrvatska u klišeima“, *Danas*, (Zagreb), 23. 7. 1991., 7-8, ovdje 8).

¹⁶⁹ (Hina), „Hrvatska nije neodlučna“, SD, (Split), 5. 7. 1991., 6.

¹⁷⁰ „Natrag u kasarne“, SD, (Split), 6. 7. 1991., 3.

¹⁷¹ O. Ramljak, „Hrvatskoj prijeteći rat“, SD, (Split), 11. 7. 1991., 3.

srbijanskom, odnosno velikosrpskom vojskom čime su, barem u javnim obraćanjima, odudarali od standardnih izjava Vlade, a osobito predsjednika Tuđmana.

3.2.1.2. Razilaženja u HDZ-u i pokušaj „puča“

Unatoč osudama koje su Vlada i pojedini ministri upućivali saveznim i srbijanskim institucijama te JNA, HDZ nije bio jedinstven oko načina obrane zemlje. Upravo suprotno, bio je duboko podijeljen. Dio HDZ-a svoje je kritike usmjeravao prema samom vrhu stranke i države – predsjedniku Tuđmanu. U pitanjima obrambene politike Zdravko Tomac iz današnje perspektive unutar tadašnjeg HDZ-a prepoznaje dvije struje – „umjerenu“ i „radikalnu“. Prema njegovim navodima, umjerena struja podržavala je Tuđmanovu obrambenu politiku koja se zasnivala na politici čekanja i kupovanja vremena u kojem bi hrvatske snage trebale ojačati i naoružati se, dok je ona radikalna tražila što skoriji napad na vojarne i objavu rata Srbiji i JNA.¹⁷²

Kritike Tuđmanove politike došle su do izražaja na sjednici Glavnog odbora HDZ-a 17. srpnja i na izvanrednom zasjedanju Sabora 1. kolovoza 1991. Oskudni navodi u znanstvenoj literaturi govore samo o tome da je ekspanzija kritike i nezadovoljstva Tuđmanovom politikom ozbiljno uzdrmala njegov položaj.¹⁷³ Memoari pojedinih aktera hrvatske politike ranih 1990-ih godina, s druge strane, pružaju dublji uvid u izrazito burnu situaciju koja je vladala u srpnju 1991. godine. Neka su njihova stajališta i tvrdnje, pak, ne samo djelomična i nepotpuna, nego i međusobno kontradiktorna. Tomac govori o određenim „snagama“ koje su se „počele i organizirati“ kako bi nagnale Tuđmana na promjenu smjera njegove politike, međutim, ne navodi koje su to točno snage i na koji način su se organizirale.¹⁷⁴ Slično pišu Dušan Bilandžić¹⁷⁵ i general Špegelj. Špegelj tvrdi da je iz „radikalnog“ krila HDZ-a, od tzv. „jastrebova“, imao podršku za svoj prijedlog napada na vojarne i vojna skladišta JNA, premda im ciljevi nisu bili isti. Želja im je, prema njegovim riječima, bila smijeniti Tuđmana i postaviti na vlast nekoga iz njihovih redova, a taj „puč protiv Tuđmana“ trebao se dogoditi na sjednici Glavnog odbora HDZ-a, nekoliko sati nakon održavanja sastanka Vrhovnog državnog vijeća (VDV), Tuđmanova savjetodavnog tijela,¹⁷⁶ krajem srpnja 1991.¹⁷⁷ Nijedan od

¹⁷² Zdravko Tomac, *Zločin bez kazne* (Zagreb: Matrix Croatica, 1999), 81.

¹⁷³ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 316.

¹⁷⁴ Zdravko Tomac, *Predsjednik: protiv krivotvorina i zaborava* (Zagreb: Slovo M, 2004), 87. U razgovoru s autoricom Tomac je izjavio da su organizirane neke vojne jedinice koje su trebale krenuti prema Zagrebu i izvršiti vojni udar, ali nije naveo konkretno o kojim postrojba ni o kojim osobama je riječ (Zdravko Tomac, razgovor vodila Andrijana Perković Paloš, Zagreb, 3. lipnja 2013).

¹⁷⁵ Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza: memoarski zapisi, 1945. – 2000.* (Zagreb: Prometej, 2006), 382-383.

¹⁷⁶ Više o Vrhovnom državnom vijeću vidi u poglavlju: Sloboda djelovanja Vlade.

¹⁷⁷ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 259.

navedene trojice autora i sudionika tadašnje hrvatske političke scene tu skupinu nezadovoljnih HDZ-ovaca ne navodi poimenično. Prvi ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac također piše o planiranom „udaru“ desne struje HDZ-a na Tuđmana, ali on spominje tzv. „slavonsku liniju“ koja je, prema njegovim riječima, „sustavno radila protiv mirovnih rješenja“, a u kojoj su glavnu ulogu imali Vladimir Šeks i Branimir Glavaš.¹⁷⁸

O Glavašu, jednom od osnivača HDZ-a i brojnih ogranaka stranke u Slavoniji, u to se vrijeme pisalo kao o „regionalnom ministru rata“.¹⁷⁹ U javnim se istupima Glavaš negativno osvrtao na hrvatsku obrambenu politiku i pojedine ministre,¹⁸⁰ a od listopada 1991. otvoreno je govorio o „kukavičkoj politici Vrhovništva“.¹⁸¹ S obzirom na to da se radilo o istaknutom i medijski eksponiranom članu Tuđmanove stranke, takve njegove izjave imale su dodatnu težinu. Tadašnji ministar trgovine Petar Kriste i saborski zastupnik HDZ-a Nedjeljko Mihanović drže Šeksa, još jednog istaknutog osnivača HDZ-a, predstavnikom „radikalne“ struje u stranci. Sredinom srpnja Tuđman je Šeksa poslao u Osijek i dana 29. srpnja imenovao ga je predsjednikom regionalnog kriznog štaba¹⁸² za Istočno-slavonsku regiju, gdje je postao nadređeni Glavašu. Zbog toga je dio HDZ-a smatrao da je iza Glavaševih izjava i stavova zapravo stajao Šeks.¹⁸³ Prema Mihanovićevim riječima, Šeks je pokušao „infiltrirati nepovjerenje“ prema Tuđmanovoj obrambenoj politici, što je vodilo do moguće „političke likvidacije Tuđmana“.¹⁸⁴ Autor Šeksove političke biografije povjesničar Ivica Miškulin, s druge pak strane, ukazuje na složenu i nezavidnu poziciju u kojoj se našao Šeks, razapet između Slavonije i Baranje u kojima su se sukobi intenzivirali te mirotvorne politike državnog vrha.¹⁸⁵

Na proširenoj sjednici Glavnog odbora HDZ-a koja se održala na Zagrebačkom velesajmu 17. srpnja Tuđmanova obrambena politika doživjela je brojne kritike. Neki sudionici doživjeli su taj sastanak kao svojevrsnu prekretnicu koja je gotovo ugrozila Tuđmanov položaj. Petar Kriste dao je svoje viđenje spomenute sjednice na kojoj je „izbila

¹⁷⁸ Josip Boljkovac, „*Istina mora izaći van...*“: *sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009), 271.

¹⁷⁹ Darko Pavičić, „Slavonska čelična pesnica“, *Danas*, (Zagreb), 30. 7. 1991., 16-17.

¹⁸⁰ Vlado Vurušić, „500 ambrusta čeka tenkove JNA“, (Intervju s Branimirom Glavašom), *Globus*, (Zagreb), 2. 7. 1991., 5-6; Robert Naprta, „Slavnija i Baranja bit će slobodne do Božića“, (Intervju s Branimirom Glavašem), *ST*, (Zagreb), 19. 9. 1991., 12-13. Usp. Drago Hedl, *Glavaš: kronika jedne destrukcije* (Zagreb: Novi liber, 2010), 67-68.

¹⁸¹ Aleksa Crnjković, „Zašto sam protiv predsjednika Tuđmana“, *Globus*, (Zagreb), 18. 10. 1991., 13.

¹⁸² O kriznim štabovima vidi više u poglavlju: Uloga Vlade u obrani Hrvatske.

¹⁸³ Ivica Miškulin, *Šeks: politička biografija* (Zagreb: Alfa, 2017), 215.

¹⁸⁴ Nedjeljko Mihanović, *Tuđmanova baština* (Zagreb: Detecta, 2010), 553.

¹⁸⁵ Miškulin, *Šeks*, 243.

prava erupcija nezadovoljstva“ stanjem u državi i politikom hrvatskog državnog vrha.¹⁸⁶ Uz Šeksa spominje Žarka Domljana¹⁸⁷ i Zvonimira Markovića, predsjednika Kluba zastupnika HDZ-a i čelnog čovjeka stranke u Dalmaciji, kao nezadovoljnike koji su javno iznijeli svoje kritike. Šeks pak tvrdi da je još desetak sudionika sjednice tog dana u određenoj mjeri kritiziralo neke Tuđmanove poteze, međutim, nikoga ne navodi poimenično.¹⁸⁸

U razmatranju njihovog sudjelovanja na sjednici potrebno se osvrnuti na samu pozadinu njihovih izlaganja. Sadržaj izlaganja Šeksa i Markovića bila su zapravo izvješća sa sastanaka stranke održanih u Slavoniji i Dalmaciji.¹⁸⁹ Marković tvrdi da su saborski zastupnici iz Dalmacije i Like istaknuli nedjelotvornost obrane na lokalnoj razini koja je bila nedovoljno pripremljena za odgovor na agresiju.¹⁹⁰ Marković je posebno spomenuo Osijek u kojem je zavladao „psihoza“, s obzirom na njegov smještaj na samom istoku Hrvatske gdje su se tada odvijale borbe s JNA.¹⁹¹ Kritika je prvenstveno bila usmjerena na predsjednika Republike, Vladu i Sabor te se tražila bolja organizacija obrane i bolja povezanost naroda s državnim institucijama.¹⁹² Markovićeve kritike znatan broj sudionika odobrio je i podržao pljeskom.¹⁹³ Bio je to vidljivi znak njihovog neslaganja s Tuđmanovom politikom. Mihanović smatra da je Markovićem manipulirao Šeks pa je zbog toga Tuđman „s puno obzira primio Markovićevu kritiku“.¹⁹⁴ To je pak u potpunoj suprotnosti s Kristinim opisom tog istog sastanka. Prema Kristinim riječima, Tuđman koji se „već na prve riječi kritike razljutio i oštrim upadicama počeo prekidati govornika, tada se potpuno razbjesnio, pa je još oštrije i netolerantnije reagirao“.¹⁹⁵

Sadržaj Šeksovog izlaganja bio je vezan uz izvješće sa sastanka dužnosnika HDZ-a koji se održao u Osijeku. Ni Kriste ni Šeks, iz čijih memoara saznajemo o sadržaju sastanka, ne donose detalje pojedinih izlaganja, tako da se možemo osloniti jedino na sjećanja i dojmove opisanoga. Šeks drži da su do Tuđmana u kratkom razdoblju između osječkog i zagrebačkog sastanka stigle dezinformacije od strane njihovih stranačkih kolega. Zbog toga je, prema

¹⁸⁶ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 204.

¹⁸⁷ O Domljanovom istupu u dostupnim izvorima nema konkretnih podataka. Sam Domljan pak tvrdi da iako je imao povremenih nesporazuma s Tuđmanom, nikad ih nije iznosio u javnosti (Vidi: Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 322).

¹⁸⁸ Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 189.

¹⁸⁹ Na sjednici Izvršnog odbora HDZ-a održanoj 2. srpnja 1991. tajnik HDZ-a Ante Beljo upozorio je na nezadovoljstvo koje je u Slavoniji i Dalmaciji vladalo prema središnjoj vlasti (Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 157).

¹⁹⁰ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 204.

¹⁹¹ Isto, 205.

¹⁹² Isto, 207.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Mihanović, *Tuđmanova baština*, 554.

¹⁹⁵ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 204.

njegovom mišljenju, Tuđman to doživio kao napad na sebe i na politiku koju je provodio, a Šeksa je vidio kao glavnog urotnika. Taj je sastanak, smatra Kriste, bio uvod u „najdublju krizu HDZ-a“ u kojoj je Tuđman „gotovo izgubio nadzor nad tijekom stvari“.¹⁹⁶ U svojim memoarima tadašnji ministar informiranja Hrvoje Hitrec površno se osvrnuo na spomenuti sastanak, tvrdeći samo da nitko od prisutnih nije bio za „totalni rat“. Zbog toga je upravo Tuđmanovo pitanje: „Tko je za totalni rat?“, prema Hitrecovim navodima, bio način na koji je Tuđman odlučio diskreditirati onaj dio HDZ-a koji mu je upućivao kritike na račun njegove obrambene politike.¹⁹⁷

Šeks je u listopadu 1991. godine u medije istupio sa stajalištem da je u organizaciji obrane bilo „velikih propusta“, iznoseći ocjenu da se mogla izbjeći okupacija Baranje da su se na vrijeme, odnosno u srpnju 1991. minirali i srušili mostovi u istočnoj Slavoniji. Isto tako je izjavio da je zagovarao ideju napada na vojarne, ali da nije bio za totalni rat, nego za „selektivni pristup“.¹⁹⁸ Takav je pristup podržavao i Hrvoje Hitrec, kojeg se također promatralo kao pripadnika „desne struje“ HDZ-a. U svojim memoarima Hitrec, poput Šeksa, tvrdi da je trebalo barem „dignuti mostove u zrak“.¹⁹⁹ U skladu s time, Šeksa bi se možda moglo promatrati kao zagovornika, uvjetno rečeno, treće opcije, koja nije bila za politiku čekanja, ali ni za frontalni napad.

Tvrđnje o njegovoj ulozi urotnika i krizi koju su HDZ i Tuđman doživjeli na sjednici Glavnog odbora HDZ-a sredinom srpnja 1991. godine Šeks i danas drži pretjeranima, navodeći da se tek kritički i otvoreno govorilo o teškom stanju u nekim dijelovima Hrvatske.²⁰⁰ O sebi govori kao o „motoru stranke“²⁰¹ koji je „izabran kao metafora, kao personifikacija one neke druge, opozicijske struje u HDZ-u“.²⁰² Trebalo je, prema njegovim riječima, destabilizirati stranku počevši od njezinog vrha, od ljudi najbližih Tuđmanu. Šeks govori da je „inzistirao ne na ratu, nego na stalnom jačanju svih obrambenih priprema“.²⁰³ Ugrožavanje vlasti predsjednika Tuđmana i Vlade u ono bi vrijeme, kako tvrdi, bilo „veleizdaja“.²⁰⁴ Prema Šeksovima riječima, „niti jedan razumni političar ne bi u zemlji zahvaćenoj ratom pokušavao ugroziti predsjednika Republike. Bio bi to najbolji prilog

¹⁹⁶ Isto, 203-204.

¹⁹⁷ Hrvoje Hitrec, *Lijepa moja: Sjećanja jednoga domoljuba 1989.-1992.* (Zagreb: Azur Journal, 1992), 108. Usp. Miškulin, *Šeks*, 270.

¹⁹⁸ Davor Butković, „Ne vjerujem u pregovore“, ND, (Split), 17. 10. 1991., 8-10, ovdje 8. Usp. Vladimir Šeks, *Temeljci hrvatske državnosti* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005), 165; Miškulin, *Šeks*, 270-271.

¹⁹⁹ Hitrec, *Lijepa moja*, 112.

²⁰⁰ Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 189.

²⁰¹ Šeks, *Temeljci*, 655.

²⁰² Isto, 161.

²⁰³ Isto, 155-156.

²⁰⁴ Isto, 161.

dodatnom razaranju Hrvatske. To naravno ne znači da ne postoje neslaganja, da ne postoje razlike u gledištima. To međutim nije nikakav razlog, a najmanje dovoljan razlog da se ide na ugrožavanje i rušenje bilo predsjednika, bilo vlade“.²⁰⁵ Zanimljivo je i to da se, primjerice, na sastanku VDV-a koji je uslijedio dva tjedna nakon navedene sjednice Glavnog odbora nije opredijelio za prijedlog napada na vojarne JNA generala Špegelja koji se tada nalazio na dužnosti Zapovjednika Zbora narodne garde (ZNG), o čemu će kasnije biti riječi.²⁰⁶

Konkretnih dokaza o „puču“ ili „pobuni“ tih glasnih „zagovornika ratne opcije“ u raspoloživim izvorima nema. Na djelu je, stoga, moglo biti tek javno izjašnjavanje o aktualnoj situaciji i politici državnog vodstva. Kao što je već navedeno, brojni su članovi državnog vrha i vladajuće stranke iznosili svoja mišljenja koja su se poprilično razlikovala od onih Tuđmanovih. Takvo javno neujednačeno izjašnjavanje ostavljalo je dojam kaosa u hrvatskom državnom vrhu za koje se moglo steći stajalište da se ne može usuglasiti ni u izjavama, a kamoli provoditi jedinstvenu i konzistentnu politiku na terenu. Tuđman je toga zasigurno bio svjestan. Sjednica Glavnog odbora samo mu je to potvrdila i nagnala ga da sazove sjednicu Predsjedništva, Izvršnog vijeća i Tajništva stranke 29./30. srpnja. Sjednicu, koja je trajala od 20 sati do 1 sat i 10 minuta, Tuđman je, između ostalog, sazvaio zbog „razmatranja političke situacije i zauzimanja stajališta Hrvatske demokratske zajednice prema ratnoj krizi u Hrvatskoj“ jer

Htio bih čuti vaša mišljenja i da u raspravi dođemo do nekih zajedničkih stanovišta. Želio bih da vam ostavim prostor za iznošenje svih vaših gledišta, jer je očito da i u Hrvatskoj demokratskoj zajednici ima veoma različitih pristupa i trebamo u jednoj demokratskoj raspravi doći do zajedničkih gledišta, da bi i oni koji imaju drugačija gledišta, nego što ih recimo momentalno vodi državno vodstvo, ili pak nakon što ćemo zauzeti gledište na današnjem sastanku i još na Glavnom odboru, da bi se poslije toga ta stajališta provodila bez osobnih onda primjesa.²⁰⁷

Šeks smatra da je to bio taktički potez kojim je Tuđman htio provjeriti protivili li se itko njegovoj politici. Tuđman je nakon toga izjavio da se „nalazimo u, prema tome, gospodo, u jednom stanju rata i mira“.²⁰⁸ Jedna od ključnih tema rasprave bila je uloga JNA u agresiji i odnos Hrvatske prema JNA. Tuđman je istaknuo da „smo znali da Armija sudjeluje u naoružavanju odmetnika“, ali isto tako je nadodao da je JNA podvojena između prosrpske i

²⁰⁵ Butković, „Ne vjerujem u pregovore“, 9.

²⁰⁶ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 223.

²⁰⁷ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 209-210.

²⁰⁸ Isto, 210.

jugounitarističke. Izrazio je, usto, razumijevanje za zahtjeve pojedinaca i skupina koji su tražili napad na vojarne.²⁰⁹ Na toj sjednici očigledna su bila neka duboka razilaženja u procjenama situacije i daljnjih koraka. Mesić se, na primjer, nije složio s Tuđmanovom ocjenom da „dijelovi“ JNA napadaju Hrvatsku. Naprotiv, odlučno je ustvrdio: „mi smo u ratu sa Srbijom i u ratu s Jugoslavenskom armijom“. Mesić je, nadalje, predložio da se u slučaju novog napada na Hrvatsku vojarnama treba obustaviti struju, telefon, vodu i dostavu hrane.²¹⁰ Dan kasnije, na sjednici VDV-a Mesić je podržao Špegeljev prijedlog napada na vojarne. S Tuđmanom su se, primjerice, otvoreno usuglasili predsjednik Izvršnog odbora stranke Ivica Gaži, jedan od osnivača HDZ-a i saborski zastupnik Ivan Vekić te potpredsjednik Republike i ravnatelj Hrvatske Radiotelevizije Antun Vrdoljak.²¹¹ Tuđman je taj dio sjednice zaključio ocjenom da „moramo nastaviti to stanje rata i mira kakvo jest s pojačanim našim organizacijskim pripremama čak i za vođenje općeg rata, ali istovremeno i s isticanjem i praktičnim koracima da bismo po mogućnosti izbjegli rat“. U takvoj situaciji ni rata ni mira predložio je proglašenje izvanrednog stanja u kriznim područjima i mobilizaciju.²¹²

Značajno je i to da je Skupština grada Zagreba 30. srpnja održala izvanrednu sjednicu čije je zaključke uputila Saboru. Ti zaključci koji su, između ostalog, sadržavali zahtjev da Sabor proglasi ratno stanje te da se JNA proglasi „okupatorskom, srpskom vojskom i agresorom“, blokadom vojarni itd., u potpunosti su se kosili s načelima i ocjenama donesenima na spomenutoj sjednici Predsjedništva HDZ-a koju je istog dana predvodio Tuđman.²¹³

Izvanredno zasjedanje Sabora 1. kolovoza 1991. godine pokazalo je svu dubinu i širinu nezadovoljstva Tuđmanovom obrambenom politikom. Tuđman je tom prilikom u svom govoru ponovio ono što je već prije istaknuo na sjednici Predsjedništva HDZ-a održanoj 29./30. srpnja. Nakon što je Srbiju, Crnu Goru i srpske pobunjenike imenovao agresorom na Hrvatsku, osvrnuo se i na JNA:

Znali smo od početka da je Jugoslavenska narodna armija na srpskoj strani. Ona je samo formalno službeno zauzela stanovište nemiješanja u rješenje političke krize u Jugoslaviji, izjavljujući da priznaje legitimitet, legalnost hrvatskih vlasti, tvrdeći da će priznati svako političko rješenje o razrješenju jugoslavenske krize. Međutim, Jugoslavenska armija ostaje štit za širenje odmetništva, za osvajački rat Srbije protiv Hrvatske. Ona, odnosno pojedini sastavi

²⁰⁹ Isto, 210-211.

²¹⁰ Isto, 214-215.

²¹¹ Isto, 213-214, 217, 218.

²¹² Isto, 222.

²¹³ Isto, 302-303.

Jugoslavenske armije na pojedinim mjestima aktivno staju sa svojim oružjem i oružanim pothvatima na stranu odmetnika.²¹⁴

Tuđmanovo daljnje izlaganje ukazuje na činjenicu da u strategiji stvaranja i obrane Hrvatske nije mogao zanemariti još jedan važan čimbenik – međunarodnu zajednicu koja, kako je ustvrdio, priznaje pravo i odluke Hrvatske na samostalnost, „ali još traži da to ostvarimo bez rata“, pri čemu je izjavio da „nije izvjesno hoćemo li do rješenja doći u zadržavanju rata u ovakvim okvirima ili će se on još više širiti“.²¹⁵ Iako je hrvatskoj javnosti izbjegavao cijelu JNA proglasiti agresorskom, istog je dana u pismu veleposlanicima zemalja stalnih članica Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda SAD-a, Sovjetskog Saveza, Velike Britanije, Francuske i Kine nedvosmisleno pisao o agresiji Srbije i, opet, „dijelova“ JNA, ali „koja se sve otvorenije pretvara u srpsku vojsku“.²¹⁶ Saborski zastupnik HDZ-a Ante Klarić tog je dana, s druge strane, Kadrijevića proglasio „međunarodnim teroristom i ratnim zločincem“, a za JNA tvrdi da je „zajašila željezne konje Apokalipse“.²¹⁷ Saborski zastupnik HDZ-a i Vladin povjerenik za Banovinu Ivan Bobetko, sin generala Janka Bobetka, u sabornicu je došao u gardijskoj maskirnoj uniformi očito smatrajući da je zastupnike u Saboru potrebno uvjeriti da je Hrvatska u ratu. U svom obraćanju žestoko je napao politiku koju provodi hrvatsko vodstvo.²¹⁸ Bobetko je u Sabor došao ravno s ratišta, stoga ne začuđuje njegov odrješiti ton. Na tom zasjedanju zastupnici su bili pod dubokim dojmom izvješća o zločinima agresora nad civilnim stanovništvom u istočno-slavonskim selima Dalju, Erdutu i Aljmašu te bombardiranja Osijeka.²¹⁹ U skladu s tim dojmovima i novim vijestima s ratišta koje su tog dana stizale do sabornice, oni su temeljili svoja stajališta, upravljali kritike i postavljali zahtjeve.

Tijekom konferencije za novinare održane 5. kolovoza Tuđman je progovorio o „puču“ koji se trebao odigrati protiv njega tijekom zasjedanja Sabora nekoliko dana prije, a u kojem je, prema njegovoj izjavi, trebao sudjelovati i dio HDZ-a:

²¹⁴ Franjo Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992.* (dalje: *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*) (Zagreb: Naklada Zadro, 1998), 3.

²¹⁵ Isto, 4.

²¹⁶ Miroslav Tuđman, gl. ur., *Tuđmanov arhiv: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999.: Prva knjiga: Godine stvaranja: 1990. i 1991.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, 2015), 248-249: Pismo Predsjednika RH dr. Franje Tuđmana veleposlanicima zemalja stalnih članica Vijeća sigurnosti OUN-a: veleposlaniku SAD-a Thomasu R. Pickeringu, SSSR-a Juliju Voroncovu, Ujedinjenog Kraljevstva Sir Davidu Hannayu, Francuske M. Pierre-Louisu Blancu i Kine Li Daoyuu, 1. kolovoza 1991. Pismo veleposlaniku SAD-a Thomasu R. Pickeringu (eng.).

²¹⁷ „Ante Klarić: Odmah prekinuti odnose sa Srbijom“, SD, (Split), 2. 7. 1991., 5.

²¹⁸ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 299.

²¹⁹ Ivan Vekić i Šime Đodan pročitali su izvješće o ratnim zbivanjima u Slavoniji. Vidi: Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 303-305. O Vekićevom izvješću vidi i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 4-5.

Teroristički scenaristi pokušali su taj događaj (zasjedanje Sabora, op.a.) iskoristiti da bi provocirali opći rat u koji bi se upustila Hrvatska. U tome su čak imali podršku ekstremnog dijela vladajuće stranke HDZ-a, krajnji cilj bio je obaranje legalne vlasti, uključujući i samog predsjednika Republike. S tom namjerom četnički su teroristi pojačali svoje napade na Hrvatsku na dan početka zasjedanja Sabora, naročito na Dalj i još neka područja istočne Slavonije i Baranje. Aktiviralo se u tome političko podzemlje, bilo je političkih intriga, inscenirana su bezrazložna napuštanja nekih hrvatskih mjesta i njihov dolazak pred Sabor da bi se stvorila klima obaranja Vlade i predsjednika Republike. U tome su scenariju sudjelovali i dijelovi HDZ-a, jer započelo je okupljanje unutar vladajuće stranke na krajnju desnicu i lijevicu, bilo je dakle scenarija u Zagrebu, potpomognutih i u nekim zemljama izvana.²²⁰

Slično je ponovio i u intervjuu za *Der Spiegel* nekoliko dana nakon toga, tvrdeći: „U pitanju nije bio toliko puč koliko scenarij velikosrpske politike. Cilj je bio pridobiti jastrebove u državnoj stranci u Zagrebu i hrvatsku oporbu na zbacivanje legitimne vlade, usporedno s napadom Armije. Međutim, gospoda su bijedno propala.“²²¹

Na sastanku Predsjedništva HDZ-a i Predsjedništva Izvršnog odbora HDZ-a održanom 12. i 13. kolovoza Tuđman je ponovio optužbu o uroti dijela HDZ-a koji „u scenariju Beograda“ radi „rastrojstveno“ pri čemu nije istaknuto je li njegovo „nesvjesno“ djelovanje ide u koristi Beogradu ili je pak došlo do svojevrsne suradnje.²²² Tom je prilikom iznio nekoliko imena za koje je sumnjao da su sudjelovali u „uroti“ te da su formiranjem posebnih vojnih jedinica željeli „stvoriti ustašku državu“. Tuđman je imena čitao iz „izvještaja jednog osobnog čovjeka“, čije ime nije htio navesti te je imenovao već spomenutog Šeksa kao „organizatora“, a potom Markovića i Domljana.²²³ Tuđman je naveo i pismo koje je dobio od predsjednika općine Županja Ivana Zovaka koji ga je obavijestio da Šeks želi spriječiti imenovanje Ivana Vekića na mjesto ministra unutarnjih poslova i predložiti sebe na tu dužnost.²²⁴ Šeks je te optužbe opovrgnuo.²²⁵ S obzirom da je Tuđman pokazao blagu poljuljanost u uvjerenju o uroti tek nakon što mu je Šeks osobno demantirao optužbe, Miškulin zaključuje da su navedene glasine očito bile rezultat selektivnog prenošenja informacija Tuđmanu,²²⁶ međutim, ukazuje i na „brojne mreže doušnika i informatora JNA“

²²⁰ Olga Ramljak, „Dr: Tuđman: propao scenarij terorista“, SD, (Split), 6. 8. 1991., 3.

²²¹ Franjo Tuđman, *Hrvatska riječ svijetu: razgovori sa stranim predstavnicima* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999), 172.

²²² Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 375-376.

²²³ Osim njih, spominju se Ante Kutle, Vera Stanić, Ivan Bobetko, Milan Kovač, Vice Vukojević i Đuro Perica (Isto, 380).

²²⁴ Isto, 382.

²²⁵ Isto, 385-391.

²²⁶ Miškulin, *Šeks*, 265.

koji su nastojali uvjeriti javnost o postojanju radikalne struje u HDZ-u koja je željela smijeniti Tuđmana.²²⁷ Prema Šeksovu navođenju, Tuđman nakon toga sastanka više nije otvorao tu temu. Premda o tome na kraju sastanka nije izvučen nikakav konkretan zaključak, Miškulin naglašava da Šeks „nije bio prisiljen podnijeti ni jedan oblik stranačke ili neke druge sankcije“ budući da je Tuđman, unatoč tome što je i dalje sumnjao u Šeksovu odanost, želio očuvati jedinstvo stranke.²²⁸

3.2.2. Oporba o obrambenoj politici

3.2.2.1. Oporba o odnosu vlasti prema JNA i Srbiji

Oporba je također kritizirala Tuđmanovo ustrajanje na pregovorima i izbjegavanje sukoba s JNA. Parlamentarna oporba, koju je sačinjavalo osam stranaka – SDP, HNS, HSLS, HDS, HSS, HKDS, SDSH i SSH – uglavnom je smatrala da je predsjednik Republike neodlučan prema JNA te je zahtijevala jasan i odlučan odgovor na agresiju. Osim toga, oporba je ukazivala i na neusuglašenost vladajuće stranke u izjavama njezinih pojedinaca i službenih priopćenje Vlade: „Izjave predstavnika hrvatske vlasti čas podižu temperaturu kao da je rat neizbježan, a zatim opet da se nadaju pobjedi razuma. Uopće, izgovaraju se žestoke i neodmjerene riječi, a poduzimaju često mlaka i neprimjerena djela!“²²⁹ Te su kritike istaknuto mjesto u medijima dobile sredinom srpnja, a osobito početkom kolovoza.

Osim zamjerki na službene izjave predstavnika vlasti, sadržaj kritika uglavnom se odnosio na odnos vlasti prema JNA i Srbiji i način na koji se vlast nosila s agresijom, tj. njezinu obrambenu politiku. Svoje su stavove članovi oporbe artikulirali u ime svojih stranaka, ali i jedinstveno kao oporba. Nakon ubojstva hrvatskih policajaca u Borovu Selu, predstavnici oporbe smatrali su da je vlast trebala oštrije reagirati na navedeni događaj. Zbog toga je oporba Vladi i HDZ-u zamjerala „mekoću prema očitim neprijateljima Hrvatskog [*sic*] naroda“.²³⁰ Odnos hrvatske vlasti prema JNA i Srbiji postao je češćom metom kritika nakon rata u Sloveniji i demonstracije sile JNA u nekim hrvatskim područjima, a posebno od druge polovice srpnja 1991. godine. Krajem lipnja podružnica HDS-a u Splitu postavila je predsjedniku Tuđmanu i Vladi niz zahtjeva, između ostalog, da pozovu časnike, vojnike i građanske osobe hrvatske nacionalnosti koje su se nalazile na službi u JNA koju je nazvana srpskom i okupatorskom vojskom, da je odmah napuste i priključe se „obrambenim snagama

²²⁷ Isto, 271.

²²⁸ Isto, 289-290.

²²⁹ Miko Tripalo, „Kobno sektaštvo“, *Danas*, (Zagreb), 23. 7. 1991., 7-8.

²³⁰ Josip Šmidt, „Zaoštrena pozicija hrvatske opozicije“, *SD*, (Split), 21. 5. 1991., 14.

svoje domovine“.²³¹ Ustanovivši da je Hrvatska okupirana i da se nalazi u ratnom stanju, HKDS je sredinom srpnja zatražila od državnog vrha da pozove časnike i vojnike koji su hrvatski građani da s vojnom opremom napuste JNA.²³² U Osijeku je 16. srpnja organiziran sastanak s vodstvima svih hrvatskih parlamentarnih stranaka kako bi se, prema riječima Dražena Budiše, „manifestiralo s jedne strane jedinstvo hrvatskog naroda i jedinstvo u obrani Osijeka i istočne Slavonije“,²³³ s obzirom da je to bilo posebno krizno područje. Tom je prilikom, između ostalog, upozoreno da se „JNA sve brže i očiglednije pretvara u velikosrpsku vojsku te da je Miloševićeva Srbija već obavila sve pripreme i počela realizirati svoje namjere na stvaranju velike Srbije“.²³⁴ Svih osam oporbenih parlamentarnih stranaka na konferenciji za novinare 18. srpnja uputilo je apel domaćoj i međunarodnoj javnosti u kojem su upozorili da je „Hrvatska postala poprište kompleksne agresije“ koju „provode velikosrpski krugovi i JNA“.²³⁵

Najtemeljitiji niz prijedloga, odnosno zahtjeva oporbe, predstavio je HSLŠ u svom priopćenju koje je, potaknut već spomenutim napadom na Erdut, 26. srpnja poslao predsjedniku Tuđmanu i Vladi. Zatraženo je da se domaću i međunarodnu javnost izvijesti da je „Hrvatska napadnuta od strane srpske države, koja pobunjenom dijelu srpskog pučanstva u Hrvatskoj pruža svesrdnu materijalnu, organizacijsku i vojno-tehničku pomoć, a na hrvatski teritorij ubacuje terorističke grupe i instruktore te s neskrivenom podrškom JNA nastoji zauzeti dijelove hrvatskog prostora i proširiti teritorije koji joj nikada nisu pripadali“. Zaključivši da Srbija uz pomoć JNA „vodi neobjavljeni rat protiv Hrvatske“, predloženo je da „hrvatska Vlada treba prekinuti sve državne, političke, kulturne i sportske odnose sa Srbijom sve dok traje djelomična okupacija Hrvatske i rat na širem prostoru“. Što se tiče karaktera JNA, navedeno je da je „izravnim sudjelovanjem u protuhrvatskim akcijama a u korist ratnih ciljeva velike Srbije“, JNA „definitivno izgubila bilo kakav jugoslavenski karakter te je postala srpska vojska“. Iz tog razloga, kako stoji u priopćenju, hrvatska bi Vlada trebala JNA „proglasiti nepoželjnom na teritoriju Hrvatske i tražiti njezino povlačenje na područje srpske države“, ali da Hrvatska zadrži vojne objekte, tehniku i opremu JNA na svom teritoriju, koji su, uostalom, plaćeni novcem hrvatskih građana. Nadalje, predloženo je Vladi da zatraži od JNA „nesmetan izlazak hrvatskih vojnika koji odslužuju vojni rok u JNA“, a da se časnicima hrvatske nacionalnosti „omogući dezaktiviranje iz službe JNA“. Uza sve navedeno, HSLŠ je

²³¹ Redakcijski izvještaj, „Tenkovima po demokraciji“, SD, (Split), 30. 6. 1991., 6.

²³² „Formirati obrambenu hrvatsku vojsku“, SD, (Split), 16. 7. 1991., 8.

²³³ Nada Stanković, „U obrani domovine sve hrvatske stranke!“, GS, (Osijek), 17. 7. 1991., 4.

²³⁴ (H), „Vlast je obavezna da organizira obranu“, GS, (Osijek), 17. 7. 1991., 5.

²³⁵ Tanjug, „Agresija na Hrvatsku“, SD, (Split), 19. 7. 1991., 4.

savjetovao Vladi da zatraži pomoć međunarodne zajednice, uključujući i kontingente jedinica EZ-a i UN-a koje bi, zajedno s promatračima EZ-a, trebale biti stacionirane na kriznim područjima Hrvatske, onemogućujući na taj način nasilno prekrajanje granica i osiguravajući uspostavu mira. Zaključivši da su sve jugoslavenske institucije „svojom pasivnošću ili izravnim potpomaganjem ostvarenja ratnih ciljeva srpske države“ naštetile interesima Hrvatske, HSLŠ je predložio Vladi da odmah zatraži povlačenje svih predstavnika Hrvatske „iz svih saveznih političkih tijela, institucija i organa uprave“.²³⁶ Na sastanku hrvatskih oporbenih stranaka održanog također 26. srpnja Budiša je ponovio jedan od zahtjeva svoje stranke, da Hrvatska prekine sve veze sa Srbijom te da zatraži povlačenje JNA iz Hrvatske. Taj je sastanak trebao poslužiti predstavnicima oporbenih stranaka za razmatranje mogućeg zajedničkog nastupa oporbenih zastupnika u Saboru. Sukladno tome, Tomac je predložio da se prije Sabora održi sastanak Međustranačkog vijeća gdje bi se izložila stajališta oporbe.²³⁷

Na međustranačkom sastanku predvođenom predsjednikom Sabora Žarkom Domljanom 31. srpnja uglavnom su ponovljeni zahtjevi koji su postavljeni tijekom cijelog srpnja. Predsjednik HKDS-a Ivan Cesar zatražio je od vlasti da pozove nesrpske vojnike da napuste vojarne,²³⁸ predsjednik HSS-a Drago Stipac izrazio je otpor prema pregovorima s JNA,²³⁹ a predsjednica HNS-a Savka Dabčević-Kučar zatražila je da se JNA proglasi okupatorskom silom i da se zatraži povlačenje njezinih jedinica u vojarne.²⁴⁰

Slične zahtjeve oporbeni su zastupnici ponovili i na izvanrednom zasjedanju Sabora 1. kolovoza, tražeći da se Srbija i JNA otvoreno imenuju agresorom na Hrvatsku.²⁴¹ Ivan Kovač iz HDS-a zahtijevao je da se JNA proglasi „okupatorskom armijom, a Srbiju i Miloševića „najvažnijim kriminogenim faktorom u Jugoslaviji“.²⁴² Ivan Cesar iz HKDS-a ustvrdio je da JNA „treba direktno nazvati agresorskom armijom, instrumentom u službi srpske države koja se bori sredstvima koja su zapravo genocidna“, zaključivši potom da se ne može „istodobno tražiti priznanje inozemstva za Hrvatsku i jasno ne reći da Hrvatska raskida s Jugoslavijom“.²⁴³ Ivo Jelić, član HNS-a, zatražio je da se Srbiju proglasi agresorom, navodeći da se više ne može govoriti o JNA, nego o „Armiji pod komandom oficira, koji su usvojili

²³⁶ Priopćenje Hrvatske socijalno-liberalne stranke u povodu najnovijih događaja u Hrvatskoj, „To je napad Srbije“, SD, (Split), 27. 7. 1991., 9.

²³⁷ J. Šmidt, „Izmjena strategije“, 27. 7. 1991., 5.

²³⁸ O. Ramljak, „Jedinstveni u obrani“, SD, (Split), 1. 8. 1991., 3.

²³⁹ Isto.

²⁴⁰ Isto.

²⁴¹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 298-301, 306-309.

²⁴² Isto, 298.

²⁴³ Isto, 301.

plan Slobodana Miloševića“.²⁴⁴ Analizirajući ove izjave, vidljivo je da se retorika oporbe nije toliko razlikovala od predstavnika Vlade i nekih istaknutih članova HDZ-a u tom razdoblju.

3.2.2.2. Prijedlozi oporbe o obrani

Drugi važan aspekt kritika oporbe odnosio se na samu obranu zemlje. Već nakon ubojstva hrvatskih policajaca u Borovu Selu, oporba je zamjerala vlasti, osim njezinog odnosa prema JNA i Srbiji, „sporost“ i propuste u organizaciji obrane.²⁴⁵ Slična situacija ponovila se i za vrijeme rata u Sloveniji. Dana 29. lipnja HSP je u poruci potpore slovenskom predsjedniku Janezu Janši najavio da su brojni članovi stranke spremni sudjelovati u obrani Slovenije te je iskazao neslaganje s odlukom Hrvatske da se ne miješa u taj sukob. Stranka je u istoj izjavi osudila ne samo „velikosrpske okupatore, već i pasivno i slabo držanje hrvatskih vlasti, čija se uloga svela na to da obavijeste vašu vlast kako tenkovi iz Hrvatske stižu u Sloveniju“.²⁴⁶ Istog dana splitska podružnica HDS-a zahtijevala je od Tuđmana i Vlade proglašenje „opće mobilizacije“, sklapanje vojnog sporazuma sa Slovenijom te blokiranje putova, mostova i zračnih luka kako bi onemogućili uporabu hrvatskog teritorija za izvođenje napada protiv Slovenije.²⁴⁷ Slično zahtjevima svoje splitske podružnice, na konferenciji za novinare HDS-a održanoj istog dana čelnici stranke Marko Veselica, Ivan Gabelica i Ante Vukasović založili su se za to da „Hrvatska prijeđe iz defanzive u ofenzivu, da brže i efikasnije ukloni četnička gnijezda iz Hrvatske“, navodeći usto „da je trebalo pokazati više otpora u odnosu na kretanje JNA iz Hrvatske prema Sloveniji te prema agresiji JNA unutar Hrvatske, osobito na zadnje događaje u Osijeku“,²⁴⁸ što se odnosilo na demonstraciju sile JNA. Nisu, međutim, sve oporbene stranke smatrale da Hrvatska treba intervenirati u sukob u Sloveniji. Za razliku od navedenih stranaka, čelnik HSLŠ-a Dražen Budiša gotovo mjesec dana kasnije, 21. srpnja, izjavio je da je „hrvatsko vodstvo dobro učinilo što se prilikom okupacije Slovenije nije dalo uvući u vojni sukob s JNA“.²⁴⁹

Unatoč tome, HSLŠ se nije ustručavao kritizirati obrambenu politiku. Uz tu stranku, valja spomenuti još HDS, HNS i, u određenoj mjeri, HKDS. Sredinom srpnja HKDS je ustanovio da je Hrvatska okupirana te da se nalazi u ratnom stanju pa je zatražio od državnog vrha da se „formira hrvatska vojska kojoj treba osigurati prostore u postojećim vojarnama“, budući da JNA ne poštuje odluke Brijunske deklaracije te da bi daljnje čekanje „značilo

²⁴⁴ Isto, 299.

²⁴⁵ Josip Šmidt, „Zaoštrena pozicija hrvatske opozicije“, SD, (Split), 21. 5. 1991., 14.

²⁴⁶ Redakcijski izvještaj, „Tenkovima po demokraciji“, SD, (Split), 30. 6. 1991., 6.

²⁴⁷ Isto.

²⁴⁸ O. Ramljak, „Rat ništa ne rješava“, SD, (Split), 30. 6. 1991., 6.

²⁴⁹ Dražen Budiša, „U 'bespućima povijesne zbiljnosti'“, *Danas*, (Zagreb), 21. 7. 1991., 15.

slabljenjem obrambene moći i gubitak nevinih života“.²⁵⁰ Na sastanku oporbenih stranaka koji se održao u Osijeku 16. srpnja, postojeća „organizacija obrane“ ocijenjena je kao „nezadovoljavajuća“, što se posebice odnosilo na obranu Slavonije i Baranje, navodeći da je obrana tog područja prepuštena lokalnom stanovništvu. Osim toga, istaknuto je da su „angažirani ljudi koji nisu dovoljno stručni, ni kompetentni“, premda takvi nisu imenovani niti je precizirano radi li se o predstavnicima civilne ili vojne vlasti, a ako se radi o civilnim vlastima, je li riječ kadrovima na državnoj, regionalnoj ili općinskoj razini.²⁵¹ Na konferenciji za novinare, na kojoj je 18. srpnja osam oporbenih parlamentarnih stranaka uputilo apel vlasti da objavi kako se na Hrvatsku vrši agresija, istaknuto je da bi se Hrvatska trebala braniti „angažiranjem cijele Hrvatske, hrvatskog naroda i svih hrvatskih građana bez obzira na stranačku, vjersku ili nacionalnu pripadnost.“²⁵² Sličnu poruku dan poslije poslala je i Savka Dabčević-Kučar na sastanku Regionalnog odbora HNS-a za Slavoniju i Baranju kad je inzistirala na konceptu „svenarodne obrane“.²⁵³ U priopćenju HSL-a od 26. srpnja, ta je stranka, osim prijedloga hrvatskoj vlasti o nužnosti promjene odnosa prema JNA i Srbiji, predložila formiranje kriznih štabova koji bi u organiziranju obrane koordinirali obrambene djelatnosti. Na istom je mjestu također istaknuto da je potrebno „organizacijski i psihološki mobilizirati“ sve hrvatske građane. Naposljetku je predložena obustava svih svečanosti, priredaba i sličnih manifestacija kako bi se program HTV-a i Hrvatskog radija prilagodio aktualnoj situaciji.²⁵⁴

Na sastanku održanom 31. srpnja, na kojem je bio prisutan i predsjednik Sabora Žarko Domljan, može se uočiti jedinstveni istup predstavnika oporbenih parlamentarnih stranaka oko obrane zemlje. Predsjednik HKDS-a Ivan Cesar zatražio je od vlasti da uvede blokadu vojarni, upozorivši usto da „ako nemamo oružje – moramo ga oteti“.²⁵⁵ Predsjednica HNS-a Savka Dabčević-Kučar izjavila je da hrvatska strateška politika ne bi smjela biti „reakcija na tuđe poteze, već se zbivanja moraju predvidjeti“,²⁵⁶ što znači da se zalagala za napad hrvatskih snaga, a ne samo na odgovaranje na napade koji su tada postali svakodnevnici. Nakon što je predložila da se od JNA zatraži povlačenje u svoje matične vojarne, zatražila je da se u obranu uključi „cijeli narod“, a u zapovijedanju uspostavi koordinacija.²⁵⁷

²⁵⁰ „Formirati obrambenu hrvatsku vojsku“, SD, (Split), 16. 7. 1991., 8.

²⁵¹ (H), „Vlast je obavezna da organizira obranu“, GS, (Osijek), 17. 7. 1991., 5.

²⁵² Tanjug, „Agresija na Hrvatsku“, SD, (Split), 19. 7. 1991., 4.

²⁵³ Vidi: „Jasno je: Pobjedit će hrvatski narod!“, NV, (Zagreb), 28. 7. 1991., 17.

²⁵⁴ Priopćenje Hrvatske socijalno-liberalne stranke u povodu najnovijih događaja u Hrvatskoj, „To je napad Srbije“, SD, (Split), 27. 7. 1991., 9.

²⁵⁵ O. Ramljak, „Jedinstveni u obrani“, SD, (Split), 1. 8. 1991., 3.

²⁵⁶ Isto.

²⁵⁷ O. Ramljak, „Jedinstveni u obrani“, 3.

Kritike postojeće obrambene politike te prijedlozi i zahtjevi koji su upućivani vlasti posebno su došli do izražaja na izvanrednom zasjedanju Sabora 1. kolovoza. Brojni saborski zastupnici iz oporbenih redova na tom su zasjedanju Sabora oštro kritizirali Tuđmana i vladajuću stranku, implicirajući ili ih pak izravno optužujući za nedovoljno pripremljenu obranu zemlje. Prema predsjedniku HDS-a Marku Veselici, „obrana Hrvatske je potpuno defanzivna i statična i ona samo gasi požare sa ogromnim gubicima života mladih ljudi, za što nitko do sada nije snosio nikakvu odgovornost“.²⁵⁸ Osvrćući se na „neorganiziranost obrane“, zatražio je da se u Saboru otvori rasprava o obrani Hrvatske i formira saborska komisija sastavljena od predstavnika svih stranaka koja bi analizirala dotadašnji način obrane.²⁵⁹ Njegov stranački kolega Ivan Kovač postojeću obrambenu politiku nazvao je „miroljubivom gandhijevskom politikom“ koja ne odgovara situaciji u kojoj se Hrvatska nalazi. Također, predložio je „formiranje vlade nacionalnog spasa koja bi na vlasti ostala do sljedećih izbora, a u svom radu sve podredila obrani“.²⁶⁰ General JNA u mirovini Janko Bobetko, član HNS-a, založio se za princip „naoružanog naroda“, odnosno teritorijalne obrane, predloživši formiranje Glavnog štaba Hrvatske nacionalne obrane, dakle vrhovnog vojnog zapovjedništva.²⁶¹ Nezadovoljstvo obranom, a možda i neshvaćanje Tuđmanovog taktiziranja, jasno pokazuje Bobetkova izjava: „Vrijeme je za rov, a ne za kancelarije.“²⁶² Račan je, s druge strane, u Saboru podržao Tuđmanovu obrambenu politiku upozorivši ostale zastupnike da „eskalacija sukoba u istočnoj Slavoniji baš danas kad zasjeda Sabor nije slučajna, nego da je to pokušaj da se Sabor navuče na donošenje nepromišljenih odluka koje bi Hrvatsku u lošem svjetlu predstavile pred Europom“.²⁶³ Račan je bio jedan od rijetkih koji se tijekom tog zasjedanja nije obrušio na Tuđmanovu obrambenu politiku. I mediji su izrazito kritički pisali o Tuđmanovoj obrambenoj,²⁶⁴ a usto i o kadrovskoj politici, budući da se govorilo o „nekompetentnim pa i nesposobnim“ osobama koje su postavljene na visoke dužnosti.²⁶⁵

3.2.3. Razilaženje Tuđmana i Špegelja oko obrane zemlje

Pitanje je li se Hrvatska trebala umiješati u sukob u Sloveniji i napasti JNA postalo je uporišnom točkom u razilaženju tadašnjih političkih subjekata oko načina obrane zemlje.

²⁵⁸ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 308.

²⁵⁹ (D. Đ.), „Kritički u obrani“, *Večernji list*, (VL), (Zagreb), 28. 7. 1991., 8.

²⁶⁰ Isto, 298.

²⁶¹ Isto, 302.

²⁶² „Janko Bobetko: Vrijeme je za rovove“, SD, (Split), 2. 8. 1991., 9.

²⁶³ Ivica Račan, „Frustracije i revolt“, SD, (Split), 2. 8. 1991., 9.

²⁶⁴ Vidi: Božo Kovačević, „Tuđmanovi zatočnici“, *Danas*, (Zagreb), 23. 7. 1991., 28; Dražen Rajković, „Franjo, ovo nisu Banski dvori!“, *Slobodni tjednik* (ST), (Zagreb), 25. 7. 1991., 4-5.

²⁶⁵ Gojko Marinković, „Hrvatska u kliještima“, *Danas*, (Zagreb), 23. 7. 1991., 7-8, ovdje 8.

Manolićeva je Vlada na sjednici održanoj 28. lipnja 1991. osudila „pokušaj okupacije Slovenije“ od strane JNA, međutim, nije se izjašnjavala o tome treba li se Hrvatska intervenirati u sukob i pomoći Sloveniji.²⁶⁶

Glavna dva aktera suprotstavljenih stajališta po pitanju mogućeg uključivanja Hrvatske u rat u Sloveniji bili su predsjednik Tuđman i general Špegelj. Podvojenost njihovih stavova izazvana je i različitim gledištima o tome kakve je uopće naravi bio taj kratkotrajni rat. Špegelj je događaje u Sloveniji smatrao „ozbiljnim oružanim sukobom“.²⁶⁷ On je bio najpoznatiji pristaša zagovaranja da se Hrvatska umiješa u rat u Sloveniji te da se sukobi s JNA, pozivajući se na vojni sporazum sklopljen između dvije republike u siječnju 1991. i „jedinstveni plan obrane Slovenije i Hrvatske razrađen do detalja“.²⁶⁸ Smatrao je da bi se uključivanjem Hrvatske u sukob s JNA koja je, prema njegovom mišljenju, tada bila najranjivija možda mogao izbjeći rat koji je uslijedio u Hrvatskoj.²⁶⁹

Prema riječima Žarka Domljana, Tuđman je taj rat smatrao namještenim, govoreći da „ne smijemo upasti u zamku jer bi JNA to jedva dočekala i svom bi se snagom obrušila na Hrvatsku“.²⁷⁰ Tuđmanova stajališta potvrđuju i zapisi iz dnevnika Borisava Jovića koji je krajem lipnja 1991. godine napisao da je Milošević Kadijeviću ponavljao „da vojska mora da brani *buduće* (istaknuto u originalu, op. a.) granice Jugoslavije: 'Šta mi ima da branimo slovenačke granice, to je privremeno. Treba da branimo ono što će biti trajno.'“²⁷¹ Jović je, dakle, s Miloševićem imao plan povlačenja iz Slovenije, nakon čega je trebalo „glavne snage JNA koncentrisati na liniji Karlovac-Plitvice na zapadu; Baranja, Osijek, Vinkovci - Sava na istoku i Neretva na jugu. Na taj način pokriti sve teritorije gde žive Srbi do potpunog raspleta, odnosno do konačnog slobodnog opredeljenja naroda na referendumu“.²⁷² Kadijević je u svojim memoarima zapisao da bi „za nas bilo bolje da nas je tada napao (Tuđman, op. a.) (...) jer je bilo očigledno da do sukoba mora doći, a da vrijeme radi više protiv nas nego za nas, kao i da mi (...) moramo sačekati napad, a ne prvi napasti“.²⁷³ Umirovljeni admiral Branko Mamula i prethodnik generala Kadijevićeva, također je potvrdio ispravnost Tuđmanove strategije:

²⁶⁶ (Hina), „Prestaju uplate u savezni proračun!“, SD, (Split), 30. 6. 1991., 2.

²⁶⁷ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 52.

²⁶⁸ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 52.

²⁶⁹ Martin Špegelj, „Prva faza rata 1990-1992: Pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi“, u: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, ur. Branka Magaš, Ivo Žanić, (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Sarajevo: Dani, 1999), 59.

²⁷⁰ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 310.

²⁷¹ Jović, *Poslednji dani SFRJ*, 343.

²⁷² Jović, *Poslednji dani SFRJ*, 349; Nazor, *Velikosrpska agresija*, 78.

²⁷³ Kadijević, *Moje viđenje raspada*, 102.

Bilo je samo pitanje vremena kada će se JNA morati povući iz Hrvatske. Tuđman je zauzeo ispravan strategijski stav: na vanjskom planu insistirati na priznavanju suverene Hrvatske, u zemlji ubrzano naoružavati i stvarati vojsku koja bi se mogla suprotstaviti istovremeno i JNA i krajiškoj paravojsci, a kada Hrvatska bude priznata i JNA se bude morala povući, poraziti krajišku vojsku i natjerati Srbe na poslušnost. Dok se ne stvore pretpostavljeni uvjeti zauzet je stav, da se odugovlači, pregovara, ne izaziva JNA na radikalni razračun, kada se ocijeni da bi to ona mogla učiniti tražeći prekid neprijateljstva, jednom riječju – kupovati vrijeme. Uspjelo mu je ostvariti sva tri cilja s tim, što se poraz krajiške vojske morao odgoditi dok se ne steknu sve neophodne međunarodne okolnosti najneposrednije povezane s ratom u Bosni i porazom bosanske srpske vojske proljeća i ljeta '95.²⁷⁴

Tuđman se suočavao i s pritiskom građana, koji su očekivali da će se hrvatska vlast uključiti u sukobe, prvenstveno kako bi se onemogućio odlazak tenkova iz Hrvatske prema Sloveniji pa se na pojedinim mjestima stanovništvo pobunilo i vlastitim snagama pokušavalo spriječiti kretanje tenkove po hrvatskim prometnicama. Do toga je došlo u Zagrebu, gdje su građani 2. srpnja pokušali spriječiti izlazak tenkova i kolone vojnih vozila JNA iz vojarnice Maršal Tito, bacajući molotovljeve koktele na tenkove. Takav čin Tuđman je doživio kao pokušaj provociranja sukoba s JNA u kojem bi onda Hrvatska bila optužena za napad i kršenje sporazuma s EZ-om.²⁷⁵ Tuđman je početkom srpnja jasno dao do znanja da neće dopustiti da se Hrvatsku uvuče u rat s JNA zbog Slovenije: „Ako treba zaratit ćemo... bit ću taj koji će prvi proglasiti mobilizaciju i rat armiji, ali ne za tuđe interese i da podnesemo nepotrebne žrtve.“²⁷⁶

Većina nekadašnjih predstavnika hrvatske političke i vojne vlasti danas ipak drži da je Tuđman donio ispravnu odluku budući da je JNA htjela uvući Hrvatsku u klopku. Zdravko Tomac, tadašnji potpredsjednik oporbenog SDP-a, mobiliziranje jugoslavenskih tenkova iz Hrvatske prema Sloveniji naziva „spektakularnom akcijom demonstracije sile“, čija je svrha bila ukazati na nerazmjernost u naoružanju između JNA i hrvatskih vojnih snaga. Tomac ustoj navodi da bi u suprotnom slučaju, to jest u cilju zauzimanja graničnih prijelaza, a ne puke demonstracije sile, vojska „to vjerojatno učinila snagama iz najbližih garnizona“.²⁷⁷ Njemu se u toj procjeni pridružuje i admiral Davor Domazet Lošo, koji sukob u Sloveniji naziva „simuliranim ratom“ čija je glavna svrha bila „Hrvatsku uvući u igru“, odnosno stvoriti od nje

²⁷⁴ Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavija* (Podgorica: CID, 2000), 230.

²⁷⁵ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 149-150, 153.

²⁷⁶ Isto, 150.

²⁷⁷ Tomac, *Zločin bez kazne*, 79.

agresora“.²⁷⁸ Lošo je još u rujnu 1991. ustvrdio „da smo u tom trenutku i mi napali JNA, tenkovi bi u hipu napustili Sloveniju i obrušili se na Hrvatsku. započelo bi strahovito bombardiranje naših gradova“.²⁷⁹ Davorin Rudolf smatra da je napadom na Sloveniju JNA željela ostvariti tri cilja – izazvati Hrvatsku da se uključi sukob, u slučaju da Hrvatska izbjegne zamku i ne napadne JNA, pripremiti se za razmještaj postrojbi JNA za kasnija napadna djelovanja u Hrvatskoj i, naposljetku, izbaciti Sloveniju iz Jugoslavije i obračunati se s Hrvatskom bez njezinog saveznika.²⁸⁰

Špegelj je i nakon prestanka sukoba u Sloveniji ustrajao na svom prijedlogu napada na vojarne i skladišta JNA te oduzimanja naoružanja, s ciljem jačanja hrvatskih vojnih snaga. Neslaganja oko obrambene politike između Tuđmana i Špegelja počela su prije ljeta 1991. godine. Još krajem prosinca 1990. Tuđman je odbio Špegeljev prijedlog, a s tom se odlukom složio i tadašnji ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac, uvjeren da će se kriza riješiti pregovorima, odnosno mirnim putem te da JNA neće napasti Hrvatsku.²⁸¹ Prema Špegeljevim zapisima, Tuđman ničim nije htio dovesti u pitanje pregovaranje o preustroju Jugoslavije u konfederaciju, napomenuvši i da je dobio uvjerenja od vrha JNA da neće napasti Hrvatsku.²⁸² Početkom ožujka Tuđman je odredio da oružje više neće nabavljati Ministarstvo obrane, nego Hrvoje Šarinić, Gojko Šušak i Franjo Gregurić.²⁸³ Špegelj ističe činjenicu da nitko od te trojice nije imao ratnog iskustva.²⁸⁴ Šušak je, međutim, održavao veze s iseljeništvom koje je sudjelovalo u financiranju nabavke oružja. Šarinić i Gregurić su, također, imali kontakte u inozemstvu – Šarinić u Francuskoj, a Gregurić u Rusiji. Gregurić je, osim toga, bio iskusan poslovni čovjek koji je upravljao tvrtkom Astra te je 1990. godine počeo pribavljati financijska sredstva za naoružavanje.²⁸⁵

Tuđmanovo i Špegeljevo razilaženje u obrambenoj politici kulminiralo je na sastanku VDV-a, održanog 30. i 31. srpnja 1991., dakle upravo u vrijeme kad su Tuđmanu i Vladi stizali pritisci oporbe za napadom na vojarne. Zasad nema mogućnosti uvida u cjeloviti transkript sastanka s obzirom da se nalazi među klasificiranim dokumentima u Uredu predsjednika u HDA-u pa se moramo osloniti na Špegeljeve bilješke, kao i zapise u

²⁷⁸ Domazet Lošo, *Hrvatski Domovinski rat*, 148.

²⁷⁹ Jasna Babić, „Zašto sam odbacio šinjel JNA“, (Intervju s Davorom Domazetom Lošom), *Globus* (Zagreb), 6. 9. 1991., 40-41.

²⁸⁰ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 261.

²⁸¹ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 251.

²⁸² Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 157.

²⁸³ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 251.

²⁸⁴ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 196.

²⁸⁵ Boljkovac, „*Istina mora izaći van...*“, 208; Franjo Gregurić, razgovor vodila Andrijana Perković Paloš, 13. listopada 2015., Zagreb.

memoarima ponekih sudionika političkog života Hrvatske s početka 1990-ih godina. Sastanak je započeo u 18,30, trajao je ukupno deset sati,²⁸⁶ a imao je samo jednu točku dnevnog reda – Špegeljev „plan obrane“ koji je zahtijevao da u „datom trenutku zauzmemo skladišta i vojarne i provedemo mobilizaciju“.²⁸⁷ Tuđman je taj prijedlog ponovno oštro odbio, govoreći kako se ne želi sukobiti s trećom ili četvrtom vojnom silom u Europi, na što je Špegelj odgovorio da se JNA „budući da je višenacionalna sama urušava“.²⁸⁸ On je bio mišljenja da je JNA bez vojske „gola bespomoćna tehnika“.²⁸⁹ Davor Marijan Špegeljevu ideju o napadu na vojarne i oduzimanju oružja ne smatra ničim više od „nerealizirane zamisli“. Prema njegovu mišljenju, ne može se govoriti o planu obrane jer „za sada nema nikakvih dokaza da su oni doista rađeni“ (...) Sam ratni plan koji je predviđao jasnu zamisao o uporabi oružanih snaga Republike Hrvatske nije postojao tijekom 1991. godine“.²⁹⁰

Daljnja rasprava između predsjednika Tuđmana i generala Špegelja, opisana u Špegeljevim memoarima, ukazuje na duboka razilaženja u stavovima oko JNA, njezinog položaja i djelovanja u Hrvatskoj. Tuđman je istaknuo da se ne želi sukobiti s JNA u vrijeme dok traje srpska pobuna, što mu je Špegelj zamjerao, smatrajući da je Tuđman djelovanje JNA promatrao odvojeno od pobune.²⁹¹ Špegeljeva ocjena da Tuđman nije vidio povezanost srpskih pobunjenika i JNA ne stoji, jer je, prema riječima Slavka Degoricije, hrvatski državni vrh onodobno preko videosnimki imao dokaze da JNA naoružava srpske pobunjenike.²⁹² Vjerojatnije je Tuđman time mislio reći da ne želi isprovocirati opći i frontalan napad JNA na Hrvatsku. Naime, JNA je još uvijek bila legalna vojna sila, odnosno takvom ju je smatrao Zapad koji nije s naklonošću gledao na hrvatsko i slovensko proglašenje samostalnosti i razdruživanje od Jugoslavije. Zapadu nikako nije bio u interesu raspad (pogotovo oružani) Jugoslavije, a JNA je u svjetskoj javnosti održavala sliku vojne sile koja je sprječavala raspad zemlje i umirivala zahuktale međunacionalne sukobe. Toga je bio svjestan i Tuđman pa je svoje odluke donosio imajući na umu međunarodni politički položaj Hrvatske koji je u ono vrijeme bio jako nepovoljan, smatrajući da bi u „otvorenoj konfrontaciji Hrvatska bila zasigurno gubitnik i da bi prokockala svoj politički kapital u međunarodnoj javnosti“.²⁹³ Nadalje, u Špegeljevim zapisima se razabire da je Tuđman bio zabrinut i za mogućnost

²⁸⁶ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 246.

²⁸⁷ Isto, 242.

²⁸⁸ Isto, 249.

²⁸⁹ Isto, 250.

²⁹⁰ Davor Marijan, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991.“, ČSP 40 (2008), br. 1: 53.

²⁹¹ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 232.

²⁹² Slavko Degoricija, *Nije bilo uzalud* (Zagreb: ITG, 2008), 310.

²⁹³ Ozren Žunec, „Rat u Hrvatskoj 1991.-1995. 1 dio: Uzroci rata i operacije do Sarajevskog primirja“, *Polemos* 1 (1998) 1: 72.

velikog broja ljudskih žrtava, stoga se na Špegeljeve procjene o mogućem broju mrtvih u slučaju vojne akcije, koji se kretao oko tri tisuće, uzrujao i žestoko reagirao.²⁹⁴ Odbijanje Špegeljeva prijedloga Tuđman je objasnio na konferenciji za novinare početkom kolovoza riječima „kakva bi bila moja odgovornost kao vrhovnog zapovjednika da sam pozvao goloruk narod u rat, pa da umjesto 150 žrtava bude 150 tisuća žrtava? (...) Dokle god postoji mogućnost izbjegavanja velikih žrtava – hrvatsko će vrhovništvo ustrajati na rješenjima koja to izbjegavaju“.²⁹⁵ Osim ljudskih žrtava, Tuđman je bio zabrinut i za razaranje hrvatskih gradova.²⁹⁶

Najveći dio tog dugog sastanka prošao je u izlaganjima i raspravama Tuđmana i Špegelja. Prema riječima Davorina Rudolfa koji je podržavao Tuđmanovu odluku - budući da su među prisutnima, uz neke izuzetke, jedini Tuđman i Špegelj, kao generali, imali ratnog iskustva, većina sudionika sastanka zbog nedostatka se kompetencija po tom pitanju nije javljala za riječ.²⁹⁷ Nekolicina njih ipak se očitovala, međutim, sudeći prema Špegeljevim zapisima, nitko nije dovoljno odlučno i jasno iznio i obrazložio vlastito stajalište. Špegelj navodi istup istaknutog člana HDZ-a Ivana Vekića koji je ustvrdio da „nešto se mora učiniti“ jer „rat protiv nas već je počeo“. Vekić Špegeljev prijedlog nije ni prihvatio ni odbacio, zaključivši da „mnogo toga nedostaje za opredjeljivanje“.²⁹⁸ Tadašnji mandatar Franjo Gregurić priklonio se tvrdnji da kao vojska „nismo baš tako slabi“, premda ni on nije htio zauzeti jasno stajalište, odnosno nije se izravno opredijelio ni za Tuđmanov ni za Špegeljev stav.²⁹⁹ Davorin Rudolf tvrdi da su za Špegeljev prijedlog bili Petar Kriste iz HDZ-a i nestranački Milan Ramljak.³⁰⁰ Najodlučnije se za Špegeljevu osnovu zauzeo Stipe Mesić, također član vladajuće stranke, govoreći „jedina je naša šansa oružana sposobnost suprotstavljanja“.³⁰¹ Mesićev istup zasigurno je dijelom bio oblikovan iskustvima njegovog boravka u Beogradu. Tom je prilikom Mesić izjavio da on jest za pregovore, ali da ti

²⁹⁴ „Tri tisuće mrtvih? Što je tebi? Tko smije imati tri tisuće mrtvih, 40.000 izbjeglica?“. Špegelj mu je replicirao da već sad ima oko 300 poginulih i oko 30 tisuća izbjeglica pa bi, ako se stvari ne promijene, za mjesec dana moglo biti nekoliko tisuća mrtvih i više od 50 tisuća izbjeglica“ (Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 251).

²⁹⁵ Olga Ramljak, „Dr. Tuđman: Propao scenarij terorista“, SD, (Split), 6. 8. 1991., 3. Za Tuđmanova obrazlaganja o izbjegavanju frontalnog rata radi žrtava vidi: Hina, „Ne može se razgovarati ni o jednom pedlju Hrvatske“, (Intervju s Franjom Tuđmanom), SD, (Split), 1. 9. 1991., 5; Davor Butković, „U nametnutom ratu mi ćemo pobijediti“, (Intervju s Franjom Tuđmanom), ND, (Split), 1. 9. 1991., 15. Usp. Antun Vujić, *Hrvatska i ljevica* (Zagreb: Ljevak, 2014), 244; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 378.

²⁹⁶ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 250.

²⁹⁷ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 269-270.

²⁹⁸ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 255.

²⁹⁹ Isto, 256. Gregurić Tuđmana smatra „genijalnim vojskovođom“. Tvrdi da je odbio Špegeljev prijedlog jer je htio zaštititi građane i hrvatske gradove (Gregurić, razgovor).

³⁰⁰ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 269.

³⁰¹ Isto, 253.

pregovori prvenstveno služe Beogradu na dobivanju vremena. Revoltiran svojom nemoći u Predsjedništvu SFRJ Mesić je istaknuo:

Ja inzistiram da se osvoje skladišta oružja, da se izvrši mobilizacija i da se tim oružjem i mobilizacijom proširi i osposobi naša vojska! Samo tako imat ćemo neke šanse u pregovaranju i dogovaranju. Ja sam formalno vrhovni zapovjednik Oružanih snaga SFRJ, na što se oni smiju i zbijaju šale. Kadrijević odmahuje rukom kada mu želim nešto reći, a kamoli da mu zapovijedam. Kažu: 'Vidi Stipicu, vrhovnoga komandanta! Pazite, ljudi, može Stipica narediti da nas Armija hapsi!' Toliko pucaju od smijeha da bi se moglo reći kako su to već atentati na mene.³⁰²

Prema Špegeljevim riječima, na tom sastanku „nitko nije izričito podržao Tuđmana“.³⁰³ Isto tako, prema raspoloživoj građi, nitko osim Mesića nije izričito podržao ni Špegelja. Nejasne, neodređene i podosta općenite izjave pojedinih sudionika o tadašnjoj političko-vojnoj situaciji prvenstveno svjedoče o njihovoj neupućenosti u problematiku o kojoj su raspravljali Tuđman i Špegelj.

Dražen Budiša kasnije je predbacivao Tuđmanu naivnost i povjerenje u Kadrijevića koji mu je davao jamstva da se JNA neće uključiti u sukobe te je, u skladu s time, vjerovao da neće doći do rata.³⁰⁴ Šeks ističe da je Tuđman još i krajem srpnja donekle polagao nade u Kadrijevića, odnosno da je od dvije armijske tendencije – prosrpske i projugoslavenske – Kadrijević pripadao ovoj drugoj.³⁰⁵ S njima se djelomično slaže i Slavko Degoricija, koji tvrdi da je Tuđman tada još vjerovao Kadrijevićevim obećanjima, međutim, to ga ipak nije sprječavalo da u međuvremenu odredi nabavu oružja za obranu.³⁰⁶

Tuđmanova strategija danas ima mnogo pristaša koje smatraju da je odlučio ispravno, imajući u vidu dalekosežnost posljedica svojih političkih odluka na budućnost države kojom je upravljao. Josip Manolić Tuđmanovu politiku opisuje kao dvosmjernu - jedan je bio mirni put rješavanja krize, a drugi jačanje vojnopolitičkih snaga.³⁰⁷ Smatra da Hrvatska nije imala potrebnu količinu oružja, a nije ni bio trenutak za takve pothvate. Tuđmanovu strategiju nazvao je taktikom postupnosti – „udri pa se povuci, pa udri pa se povuci“.³⁰⁸ Ivić Pašalić mišljenja je da je samo zahvaljujući „taktiziranjima, kada ići agresivno, kada stati, kada raditi

³⁰² Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 253.

³⁰³ Isto, 256.

³⁰⁴ Ivica Radoš, *Tuđman izbliza: svjedočenja suradnika i protivnika* (Zagreb: Profil international, 2005), 57-58.

³⁰⁵ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 210.

³⁰⁶ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 310.

³⁰⁷ Radoš, *Tuđman izbliza*, 57.

³⁰⁸ Isto, 58.

kompromis i kupovati vrijeme, stvorena hrvatska država“.³⁰⁹ Tadašnji predsjednik SDP-a Ivica Račan smatra da je Tuđman što se tiče napada na vojarne JNA u Hrvatskoj „donio ispravnu odluku“.³¹⁰ Jedan od istaknutijih apologeta Tuđmanove obrambene politike admiral je Davor Domazet Lošo. Odupiranje Špegeljevom prijedlogu napada na vojarne naziva Tuđmanovom „najvećom strateškom odlukom jer se htjelo Hrvatsku uvući u rat kad nije bila spremna na to“.³¹¹ On smatra da bi hrvatski napad u tom trenutku dao potreban legalitet jugoslavenskom vojnom vrhu za uporabu sile te da je za taj čin najvažnije bilo pitanje vremena.³¹² Domazet Lošo ne dijeli Budišino mišljenje o Tuđmanovoj naivnosti, nego smatra da je predsjednik želio dobiti na vremenu. Prema njegovu mišljenju, temeljna Tuđmanova strategijska ideja početkom 1991. godine bila je kako navesti JNA da se povuče s hrvatskog teritorija jer isključivo je „sloboda djelovanja“ uvjet pobjede u ratu, a to bi bilo omogućeno međunarodnim priznanjem Hrvatske; tada bi se JNA našla „na tuđoj teritoriji kao agresor“.³¹³ Domazet Lošo opisuje Tuđmanovu politiku kao intenzivan rad na planu vanjske politike u svrhu što bržeg međunarodnog priznanja države te rad na ubrzanom naoružanju i stvaranju vojske.³¹⁴

Povjesničar Ante Nazor postavlja pitanje koliko su uopće Tuđmanove izjave da JNA neće napasti Hrvatsku bile „izraz njegova uvjerenja“, a koliko zapravo taktike kako bi dobio na vremenu za jačanje vojnih snaga.³¹⁵ Osim toga, Nazor smatra da je Tuđman morao biti „suzdržan prema vojnoj opciji“ bez obzira na to je li ona bila potrebna ili ne, oslanjajući se na činjenicu da je hrvatska diplomacija bila u izrazito nezahvalnom položaju u odnosu na Srbiju, što se tiče ugleda u svijetu.³¹⁶ Stručnjak za informacijske i komunikacijske znanosti Roman Domović ukazao je na očigledne proturječnosti Špegeljevih zamisli. Špegelj otprilike u vrijeme iznošenja prijedloga o napadu na vojarne JNA, zadatka koji je, kako se čini, smatrao prilično laganim navodeći probleme JNA, nije imao visoko mišljenje o mogućnostima hrvatskih vojni postrojbi. Tako navodi slabu popunjenost hrvatskih postrojbi, nedisciplinu, nedostatak školovanih ljudi u zapovjednim strukturama ZNG-a i MUP-a, neorganiziranost, slabo stanje borbene spremnosti itd.³¹⁷ Domović tvrdi da bi akcija protiv JNA dovela do „katastrofalnih posljedica“ iz tri razloga. Prvo, s obzirom da se radilo zamki Srbije i vrha JNA

³⁰⁹ Isto, 59.

³¹⁰ Isto.

³¹¹ Isto, 58.

³¹² Domazet Lošo, *Hrvatski Domovinski rat*, 136.

³¹³ Isto, 137.

³¹⁴ Isto, 162.

³¹⁵ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 206.

³¹⁶ Isto.

³¹⁷ Domović, „Informacijske operacije“, 122.

Hrvatska bi ispala agresor i JNA bi time iskoristila „slabost vojske koja se tek ustrojava“ i pobijedila je. Drugo, tvrdi da određeni dokumenti i izjave hrvatskih čelnika navode na mogućnost dogovora Slovenije i Srbije prema kojem Slovenija ima dozvolu za izlazak iz Jugoslavije.³¹⁸ Treće, međunarodna zajednica podržavala je opstanak Jugoslavije, a Tuđmana i Hrvatsku smatrali su podjednako odgovornima za njezin raspad pa bi napad na JNA u tom trenutku bio „hrvatsko samoubojstvo“.³¹⁹

Strateška razilaženja između Tuđmana i Špegelja trebaju se sagledati u sferi njihovih profesija i položaja jer su upravo kroz tu prizmu oni temeljili svoje koncepcije. Špegelj kao profesionalni vojnik duge i bogate karijere na prvo je mjesto stavljao vojnu taktiku, logistiku i naoružanje. Njegova ideja zasnivala se na napadu na vojarne i oduzimanju oružja koje bi osnažilo MUP i ZNG i poslužilo im u daljnjim oružanim sukobima. Tuđman je, za razliku od njega, kao državnik i predsjednik zemlje, uzimajući u obzir međunarodne okolnosti, politički rješenje pokušavao realizirati mirnim načinom, putem političkih pregovora. Vodio je politiku čekanja i oprezno postupao prema JNA, shvaćajući da je ona u očima Zapada legalna jugoslavenska vojna sila i ne zanemarujući pritom nepovoljan položaj Hrvatske u Jugoslaviji i svijetu. Kasnijim popravljanjem i jačanjem međunarodnog položaja Hrvatske, uzrokovanog otvorenom agresijom i zločinima JNA i srpskih snaga, Tuđman je dobio podlogu potrebnu za zaokret u obrambenoj politici.

³¹⁸ Usp. Nobile, *Hrvatski feniks*, 52-54. Tu je temu pak potrebno dodatno istražiti.

³¹⁹ Domović, „Informacijske operacije“, 127-128, 130, 136.

4.USPOSTAVA VLADE DEMOKRATSKOG JEDINSTVA

4.1. Formiranje Vlade

4.1.1. Prijedlozi o formiranju višestranačke vlade

Politička situacija i stanje na terenu nametali su potrebu konsolidacije hrvatske političke scene. Zbog nesložnosti u pitanjima obrambene politike unutar hrvatskih političkih redova, fragmentacije vladajuće stranke i kritiziranja Tuđmanove obrambene politike, postoje tvrdnje kako je Tuđmanov položaj bio uzdrman, a u skladu s time, prema navodima nekih, postojala je bojazan o mogućem raskolu hrvatske politike.³²⁰ U takvom se kontekstu, od sredine do kraja srpnja 1991. godine, provodila još jedna rekonstrukcija Vlade, a promjena članstva ovog je puta zahvatila i mjesto predsjednika Vlade.³²¹ Manolić je tada razriješen s dužnosti predsjednika Vlade,³²² a novim mandatarom postao je dotadašnji potpredsjednik Vlade Franjo Gregurić.³²³ Manolić je objasnio da „do te promjene ne dolazi zbog promjene političkog kursa, kao što je slučaj u višestranačkim političkim sustavima, već da je ta promjena rezultat pregrupiranja snaga na one pravce djelovanja koji su ključni za rješavanje krize u Jugoslaviji“, što nije detaljnije obrazložio.³²⁴ Tuđman postojeću Vladu, dakle, nije razriješio, samo je Greguriću povjerio mandat za sastavljanje nove vlade.³²⁵

U dvotjednom interregnumu, od sredine srpnja do početka kolovoza, trajala je rekonstrukcija Vlade, prilikom čega je novopečeni premijer okupljao nove kadrove. Dva dana nakon što je Gregurić imenovan novim mandatarom u tisku je objavljeno da će rekonstrukcija Vlade obuhvatiti sedam ministarskih mjesta, međutim, nije navedeno o kojim je ministarstvima riječ.³²⁶ Krajem srpnja i početkom kolovoza pokazalo se da više nije riječ o rekonstrukciji postojeće, nego o formiranju sasvim nove Vlade koja se po mnogočemu trebala razlikovati od prethodne. Prve dvije hrvatske Vlade na čelu s Mesićem i Manolićem bile su jednostranačke HDZ-ove vlade s ponekim nestranačkim ministrima kao što je to bio Milan Ramljak, potpredsjednik tih dviju Vlada ili primjerice oporbenim ministrima poput Martina Špegelja, koji je bio član SDP-a. Agresija na Hrvatsku i okupacija gotovo trećine hrvatskog

³²⁰ Tomac, *Predsjednik*, 94-95; Kriste, *Sjene nad slobodom*, 204; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, Predgovor, XV.

³²¹ (D. K.), „Vlada sa sedam novih ministara“, GS, (Osijek), 19. 7. 1991., 5.

³²² NN 37/1991, 30. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju Vlade Republike Hrvatske, Broj: 796/91, Zagreb, 17. srpnja 1991.

³²³ NN 37/1991, 30. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju predsjednika Vlade Republike Hrvatske, Broj: 797/91, Zagreb, 17. srpnja 1991.

³²⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, Predgovor, XI.

³²⁵ Budimir, *Politička elita*, 172.

³²⁶ J. Šmidt, „Sedam novih ministara“, SD, (Split), 19. 7. 1991., 5.

državnog teritorija vodile su prema ostvarivanju nacionalnog konsenzusa. To je značilo da će HDZ nakon jednogodišnjeg mandata podijeliti vlast s oporbom. Riječ je, dakle, o formiranju višestranačke Vlade, odnosno „velike koalicije“ ili „Vlade nacionalnog spasa“ kakve su se formirale u Europi i svijetu za kriznih razdoblja. Kao primjer možemo uzeti Ujedinjeno Kraljevstvo koje je osnovalo veliku koaliciju za vrijeme Prvog Svjetskog rata, Gospodarske krize i Drugog svjetskog rata, Austriju 1960-ih godina, Zapadnu Njemačku od 1966. do 1969. godine³²⁷ ili, primjerice, Izrael od 1984. do 1990. godine.³²⁸ U Hrvatskoj se tek od kraja srpnja u javnosti počelo govoriti o mogućnosti formiranja Vlade nacionalnog spasa.³²⁹

Iz memoara pojedinih političkih aktera 1990-ih godina možemo izdvojiti određena imena koja su se posebno istaknula u pregovorima o formiranju nove Vlade. Nije sasvim jasno, međutim, tko je uopće prvi došao na ideju o osnivanju višestranačke Vlade. Je li taj prijedlog došao od strane HDZ-a, neke od oporbenih stranaka ili pak iz Ureda predsjednika Republike? Osvrćući se na vlastitu ulogu i ulogu SDP-a u formiranju treće hrvatske Vlade, Zdravko Tomac na nekim mjestima piše kako je upravo on preko SDP-a uputio prijedloge za formiranje višestranačke vlade i to još u siječnju 1991. godine, prilikom pokušaja vojnog udara JNA. HDZ je, prema njegovim riječima, taj prijedlog tada otklonio, jer situacija na političkom, ali ni na vojnom polju nije bila tako dramatična kao u ljeto 1991. godine.³³⁰ Podataka o takvom prijedlogu u ostalim izvorima nema, tako da je Tomčeve navode potrebno uzeti s dozom opreza. Slavko Degoricija navodi da se Klub zastupnika HDZ-a, kojem je on tada predsjedao, dogovorio da Degoricija predsjedniku Tuđmanu predloži osnivanje vlade nacionalnog spasa.³³¹ Kontekst tog svog razgovora s Tuđmanom Degoricija ne precizira dovoljno, a kronološki ga smješta u srpanj i kolovoz 1991. godine.³³² Predsjednik HS-a Hrvoje Šošić tvrdi da je „proširenje Vlade oporbenim strankama“ bila ideja HDZ-a uzevši u obzir da je takav potez mogao poboljšati ugled Hrvatske u međunarodnoj javnosti,³³³ međutim ni on ne navodi nikakve pojedinosti koje bi se odnosile na inicijative, prijedloge i konzultacije oko formiranja Vlade.

³²⁷ Vidi: Dirlmeier, Ulf, Andreas Gestrich, Ulrich Herrmann, Ernst Hinrichs, Christoph Kleissmann, Jürgen Reulecke. *Povijest Njemačke*, prev. Vlatka Ana Laco i Sonja Perković (Zagreb: Barbat, 1999), 258.

³²⁸ Dan Korn, „National Coalitions in Israel, 1984-1990: The Politics of 'Not Losing'“, A Thesis for the degree of Ph.D. (London: London School of Economics and Political Science, 1992), pristup ostvaren 31. 3. 2016., <http://etheses.lse.ac.uk/2083/1/U549931.pdf>.

³²⁹ Tanjug, „Sabor obvezan 'podnijeti račun'“, SD, (Split), 30. 7. 1991., 6.

³³⁰ Tomac, *Predsjednik*, 88.

³³¹ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 125.

³³² Isto.

³³³ Šošić, *Hrvatski politički leksikon, Prvi dio*, 176.

Konkretnije podatke o prvim prijedlozima o formiranju višestranačke vlade donosi savjetnik predsjednika Tuđmana za vanjsku politiku 1990.-1991. godine Slaven Letica. On tvrdi da se ideja o potrebi formiranja višestranačke vlade prvi put pojavila u neformalnom razgovoru u Uredu predsjednika Republike 26. lipnja 1991., na kojem su uz Tuđmana i Leticu sudjelovali Hrvoje Šarinić i tadašnji predsjednik Gradske skupštine grada Zagreba i član HDZ-a Mladen Vedriš. Takva je Vlada, prema Letici, u hrvatskoj i svjetskoj javnosti trebala osnažiti „uvjerenje o jedinstvenosti političke volje za otpor agresiji JNA“.³³⁴ Vedriš spominje da je upravo Letica bio taj koji je Tuđmanu objasnio kako je u svijetu praksa stvaranje šire platforme u kriznim uvjetima.³³⁵

Očito je nezanemariv dio sudionika hrvatskog političkog života u tom razdoblju smatrao potrebnim formiranje višestranačke Vlade. Teško je reći tko je prvi predložio tu ideju, osobito uzevši u obzir javljanje naknadne pameti kod brojnih aktera. S obzirom na konkretnost i veću preciznost Letičina zapisa od zapisa ostalih sudionika, može se zaključiti da su, prema zasad raspoloživim izvorima, prve inicijative stigle iz Ureda predsjednika. Ne može se, međutim, isključiti ni mogućnost da je više tadašnjih političkih protagonista u približno isto vrijeme razmišljalo o tom potezu, pozivajući se na slične odluke drugih europskih i svjetskih političara u kriznim razdobljima u kojima su vodili svoje države.

4.1.2. Pregovori i prihvaćanje Vlade

4.1.2.1. Srpanjski pregovori i rasprave o karakteru Vlade

Pregovori za sastavljanje Vlade demokratskog jedinstva vodili su se tijekom srpnja i u prva dva dana kolovoza. Nakon što je predsjednik Tuđman pristao na prijedlog sastavljanja višestranačke vlade, pojedini članovi HDZ-a i neke nestranačke osobe vodili su pregovore s predstavnicima oporbe i HDZ-a. Na spomenutom sastanku u Uredu predsjednika Republike krajem lipnja Letica i Vedriš su prihvatili Tuđmanov prijedlog da počnu pregovore s oporbom oko mogućnosti njihove suradnje s vlašću. Prvo su kontaktirali najistaknutije predstavnike oporbe: Savku Dabčević-Kučar, Mika Tripala, Dragutina Haramiju, Ivicu Račana, Marka Veselicu i Dražena Budišu. Razgovore s istaknutim članovima HDZ-a poput Josipa Manolića, Žarka Domljana, Vladimira Šeksa i Stipe Mesića, s druge strane, obavio je već spomenuti HDZ-ovac Slavko Degoricija.³³⁶ Degoricija pak tvrdi da je on kontaktirao i predstavnike

³³⁴ Franjo Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru i škola demokracije u Hrvatskoj* (dalje: *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*), (Zagreb: Školska knjiga, 2017), 55.

³³⁵ Mladen Vedriš, razgovor vodila Andrijana Perković Paloš, 2. lipnja 2013., Zagreb.

³³⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 55.

oporbe, navodeći pritom Račana, Dabčević-Kučar i Budišu.³³⁷ Davorin Rudolf napominje da je upravo on započeo pregovore s Račanom, Savkom Dabčević-Kučar i Dragom Stipcom, predsjednikom HSS-a.³³⁸ Prema Letičinom svjedočenju, u tim prvim razgovorima neki su pripadnici oporbe poput Dabčević-Kučar i Tripala izražavali nepovjerenje o mogućnosti suradnje s Tuđmanom. Nakon što su se predstavnici oporbe načelno usuglasili o suradnji i formiranju višestranačke vlade, Letica i Vedriš su o tome obavijestili Tuđmana koji je u dogovoru s Manolićem sredinom srpnja za novog mandatara predložio Gregurića.³³⁹ Vedriš i Gregurić kontaktirali su i tadašnjeg dekana Medicinskog fakulteta u Zagrebu Matu Granića, jednog od budućih potpredsjednika Vlade.³⁴⁰

Nakon toga uslijedili su pregovori o sastavu Vlade,³⁴¹ što se, osim na njezine buduće članove, odnosilo i na omjer zastupljenosti vladajuće i oporbenih stranaka. Bilandžić je u svojim memoarima naveo da je Gregurić krajem srpnja SDP-u ponudio nekoliko ministarskih stolica, no Račan je zatražio „formiranje široke koalicije iz svih stranaka opozicije“. Ključnu ulogu u pregovorima Bilandžić daje upravo Račanu koji je „usmjeravao cijelu opoziciju na pregovore“.³⁴² Zdravko Tomac, također jedan od potpredsjednika buduće Vlade, s druge strane, spominje Dražena Budišu kao jednu od najvažnijih osoba za uspjeh pregovora. Prema njegovim zapisima, upravo je Budiša, koji je s Tomcem otišao kod predsjednika Tuđmana na individualne konzultacije, bio taj koji je predložio da se Vlada proširi s predstavnicima svih parlamentarnih stranaka.³⁴³

Oko strukture Vlade i njezinog sastava razvijale su se dinamične rasprave. Konzultacije su se najvećim dijelom vodile kod predsjednika Tuđmana koji je razgovarao s predstavnicima oporbenih stranaka u vezi zadaće i sastava nove Vlade te s potencijalnim ministrima.³⁴⁴ Šošić navodi da se prilikom pregovora još nije znalo „radi li se o novoj ili rekonstruiranoj vladi“.³⁴⁵ Nije bilo sigurno hoće li oporba pristati ući u Vladu i hoće li HDZ uopće prihvatiti novu Vladu. Tijek pregovora te žestoke i burne rasprave, ostavili su slobodan prostor nagađanjima i pretpostavkama u medijima i javnosti o tome kakvog će karaktera biti nova vlada. Sve do sklapanja formalnog Sporazuma nije bilo izvjesno hoće li to biti jednostranačka HDZ-ova

³³⁷ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 125.

³³⁸ Davorin Rudolf, razgovor vodila Andrijana Perković Paloš, 7. veljače 2014., Split.

³³⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 58.

³⁴⁰ Mate Granić, *Vanjski poslovi; iza kulisa politike* (Zagreb: Algoritam, 2005), 12.

³⁴¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 58.

³⁴² Bilandžić, *Povijest izbliza*, 382-383.

³⁴³ Tomac, *Predsjednik*, 92.

³⁴⁴ Isto, 91.

³⁴⁵ Hrvoje Šošić, *Hrvatski politički leksikon, Druga knjiga, P-Ž* (Rijeka: Tiskara Rijeka, 1993), 1069.

vlada s nekim izvanstranačkim ministrima, koalicijska Vlada s dominacijom HDZ-a ili, pak, višestranačka vlada.

Degoricija piše da je predložio Tuđmanu da sve političke stranke sudjeluju u Vladi proporcionalno, ali da četiri državna ministarstva pripadnu HDZ-u, ne objašnjavajući pritom koja su to „državna“ ministarstva.³⁴⁶ Pod tri „državna“ ministarstva sasvim sigurno je mislio na Ministarstvo obrane, Ministarstvo unutarnjih poslova i Ministarstvo inozemnih poslova, dok se za četvrti resor može samo pretpostavljati. Tomac na jednom mjestu tvrdi da su Tuđman i HDZ do zadnjeg dana željeli da nova vlada bude zapravo HDZ-ova vlada u kojoj će sudjelovati i nestranački političari, ali i oni oporbeni, ali „ne kao predstavnici stranaka, nego kao pojedinci“ koji su spremni pomoći.³⁴⁷ Prema tome, ne bi došlo do sporazuma stranaka o višestranačkoj Vladi. Na drugome mjestu Tomac pak donosi podatak da je, s obzirom na nepovoljan položaj u kojem se našao HDZ tada bio spreman dati „maksimalne ustupke“ ostalim strankama s ciljem uspostave Vlade,³⁴⁸ a oporba je to odlučila iskoristiti te postaviti što više zahtijeva.³⁴⁹ Tijekom rasprave na sjednici Predsjedništva HDZ-a, predsjedništva Izvršnog odbora HDZ-a i tajništva HDZ-a, Tuđman je govorio o „rekonstrukciji Vlade“, odnosno kadrovskim promjenama, prema čemu se vidi da se željelo oformiti Vladu pod dominacijom HDZ-a, ali ujedno je proširiti određenim izvanstranačkim i oporbenim ministrima. Članovima svoje stranke Tuđman je objasnio razloge uvođenja predstavnika drugih stranaka u Vladu radi „malo političkog otvaranja da suzbijemo malo te oštrice, da smo odveć jednostranačka Vlada“.³⁵⁰

4.1.2.2. Zasjedanje Sabora 1. kolovoza: neuspjeh izglasavanja povjerenja Vladi

S ciljem izglasavanja povjerenja novoj Vladi, ali i potrebe za donošenjem odluka zbog agresije, Tuđman je sazvao izvanredno zasjedanje Sabora koje je predviđeno za 1. kolovoza 1991.³⁵¹ Bilo je to prvo zasjedanje Sabora na Tuđmanov zahtjev od donošenja novog Ustava.³⁵² Dnevni red sjednice Sabora sadržavao je dvije točke: raspravu o političkim prilikama u Hrvatskoj i predstavljanje nove Vlade.³⁵³ Tuđman je u svom govoru najavio

³⁴⁶ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 126.

³⁴⁷ Tomac, *Predsjednik*, 89.

³⁴⁸ Isto.

³⁴⁹ Zdravko Tomac, *Iza zatvorenih vrata: Tako se stvarala hrvatska država*, (dalje: *Tako se stvarala hrvatska država*), (Zagreb: Organizator, 1992), 74.

³⁵⁰ Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 226.

³⁵¹ M. Tuđman, ur., *Tuđmanov arhiv, Prva knjiga*, 246: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana predsjedniku Sabora RH, 26. srpnja 1991.

³⁵² J. Šmidt, „Domljan: Vlada povjerenja“, SD, (Split), 30. 7. 1991., 5.

³⁵³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 3; Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 293.

predstavljanje Vlade i zatražio izglasavanje povjerenja. Nakon uvodnih riječi o osvajačkom ratu i priklanjanju JNA srpskoj strani, Tuđman je izjavio da je potreba za obranom zemlje dovela do rekonstrukcije postojeće i sastavljanja nove Vlade, koja je „Vlada stručnjaka i demokratskog jedinstva. To je Vlada HDZ-a, ali i izvanstranačkih ljudi“.³⁵⁴ Nadalje, Tuđman je izrazio nadu, pa i uvjerenje da će se takvom suradnjom hrvatskih političkih stranaka postići „veće jedinstvo hrvatskog naroda i svih građana Hrvatske u ovim kritičkim trenucima“.³⁵⁵

Tog je dana došlo do određenih unutarstranačkih i međustranačkih konfrontacija. Neki su hrvatski mediji zbivanja u Saboru opisivali odviše pojednostavljeno, držeći da se Tuđmanu oporba „pokazala čak lojalnijom od vlastite stranke“.³⁵⁶ Tu su ocjenu preuzeli i neki inozemni autori, navodeći da su Tuđmana njegovi „kritičari“ s „desnoga krila njegove stranke“ pokušali „zbaciti“, pri čemu je sam Tuđman zatražio „potporu oporbe“, koji su mu je pružili „jer su se bojali puča nacionalista iz desnoga krila“.³⁵⁷ Milovan Baletić odbacuje ocjenu o podjeli isključivo HDZ-a na „radikalne“ i „umjerene“, objašnjavajući da ta razdjelnica između „radikalne i 'mirotvorne' struje (...) nije prolazila između političkih stranaka, nego kroz njih“. Drugim riječima, a uzevši u obzir istupe pojedinih stranaka na Saboru 1. kolovoza, opravdano je pretpostaviti da su i druge stranke, a ne samo HDZ, imale svoje „radikale“ i „umjerenjake“. Baletić, pak, ističe postojanje istog cilja u svim političkim strankama, kao i u pojedinim strujama tih stranaka, a to se odnosilo na obranu zemlje do čega se, međutim, pokušavalo doći različitim metodama.³⁵⁸

Unutar najjače oporbene stranke SDP-a o formiranju velike koalicije postojala su različita mišljenja. Većina članova prihvatila je formiranje višestranačke Vlade, ali jedan je dio smatrao da ne treba „spašavati Tuđmana i HDZ sad kad su u velikim teškoćama“.³⁵⁹ Tomac ističe da su „radikali“ s ljevice bili protiv suradnje s Tuđmanom, međutim, nije navodio imena.³⁶⁰ Kao najobjektivnijeg ondašnjeg političara Franjo Gregurić navodi Dragu Stipca, predsjednika HSS-a koji je izjavio da potpis sporazuma u Vladi HSS neće „uvjetovati ministarskim mjestima u Vladi, nego ćemo podržati njegova načela“.³⁶¹ HSS je, dakle, potpisao Sporazum saborskih stranaka, s tim da nije imao svog ministra u Vladi. Članovi

³⁵⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 4.

³⁵⁵ Isto.

³⁵⁶ Marinko Čulić, „Zašto sam ušao u Vladu“, (Intervju sa Zdravkom Tomcem), *Danas*, (Zagreb), 6. 8. 1991., 13-14, ovdje 14.

³⁵⁷ Laura Silber, Allan Little, *Smrt Jugoslavije* (Rijeka: „Otokar Keršovani, 1996), 167.

³⁵⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, Predgovor, XV.

³⁵⁹ Tomac, *Predsjednik*, 90.

³⁶⁰ Zdravko Tomac, razgovor vodila Andrijana Perković Paloš, 3. lipnja 2013.

³⁶¹ Ante Gugo „Odbio sam Tuđmanovu ponudu da budem premijer i u jednostranačkoj Vladi HDZ-a“, *Slobodna Dalmacija*, (Split), on-line izdanje, pristup ostvaren 2. 7. 2011., posljednja izmjena 15. 1. 2001., <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20010115/novosti2.htm>.

drugih stranaka su, pak, zahtijevali određene ministarske fotelje. Tako je, primjerice, predsjednica HNS-a Savka Dabčević Kučar prihvatila Sporazum tek uz uvjet da predstavnik njezine stranke postane ministrom uprave i pravosuđa, što joj je i omogućeno.³⁶² Na to je mjesto došao Bosiljko Mišetić. Tijekom pregovora oporba je postavljala niz drugih uvjeta, čijim bi ispunjanjem pristala ući u novu Vladu. Sadržaj tih uvjeta najbolje pokazuje razloge nezadovoljstva dotadašnjim radom Vlade i općenito funkcioniranjem i ovlastima demokratskih institucija u zemlji. Kritike su se ponajviše usmjeravale na ovlasti predsjednika Republike, što je došlo do izražaja na spomenutom međustranačkom sastanku pod predsjedanjem Žarka Domljana krajem srpnja, na kojem su bili prisutni predstavnici oporbenih parlamentarnih stranaka.³⁶³ Predsjednica HNS-a Dabčević-Kučar tada je ustvrdila da bi Sabor trebao posjedovati više ovlasti u odnosu na predsjednika te da je štetno i prečesto mijenjanje ministara u Vladi „po sistemu pokušaja i pogreške“.³⁶⁴

U pregovorima vladajuće stranke i Tuđmana s HNS-om pojavljivale su se razne nesuglasice. Gregurić tako svjedoči o netrpeljivosti između Tuđmana i Dabčević-Kučar.³⁶⁵ Tuđman je na zasjedanju Sabora tvrdio da je jedno ministarsko mjesto u Vladi ponuđeno i HNS-u, međutim, oni su to odbili „tobože iz nekih principijelnih razloga“, što se zapravo odnosilo na prethodno navedene kritike HNS-a upućene vlasti, na što su iz stranke replicirali da je ponuda odbijena zbog toga što „brzopleti ulazak u vladu, bez jasno dogovorenog programa, ne jamči njezinu homogenost i efikasnost“ te „nas iskustvo uči da se mnoge promjene u Vladi obavljaju bez obrazloženja i preko noći, takva vlada morala bi dobiti garanciju da neće biti takvog smjenjivanja i u ovom slučaju. U tom je smislu potrebno obrazložiti i utvrditi ustavnu poziciju vlade nacionalnog spasa...“. Savka Dabčević Kučar iznijela je stavove svoje stranke o osnivanju nove Vlade:

(...) ako bi cilj formiranja Vlade bio da pojedinačni predstavnici opozicijskih stranaka demonstriraju jedinstvo demokratskih snaga u obrani Hrvatske; ako bi namjera vladajuće stranke bila da razmotri kritike na današnji rad i prijedloge za suradnju koje bi taj rad mogle poboljšati; ako bi to značilo efikasnije uključivanje svih političkih subjekata u odlučivanje o sudbini Hrvatske (...); ako hrvatski Sabor, kao vrhovno zakonodavno tijelo, odluči da je to dobro za Hrvatsku – mi smo spremni sudjelovati u takvoj vladi.³⁶⁶

³⁶² Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 126.

³⁶³ Goranka Jureško, Franjo Kiseljak, „Kritike na račun obrane“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. 8. 1991., 4.

³⁶⁴ Isto.

³⁶⁵ Gregurić, razgovor.

³⁶⁶ „HNS u Vladi demokratskog jedinstva“, ND, (Zagreb), 11. 8. 1991., 17.

Ivo Jelić iz HNS-a predložio je na zasjedanju Sabora 1. kolovoza „nacionalnu vladu spasa, ali sa širom platformom od platforme vladajuće stranke“, što, pak, „pretpostavlja dogovor predsjednika Republike s predsjednicima stranaka koje bi ušle u takvu vladu“.³⁶⁷

Osim međustranačkih trzavica i sukoba, odvijali su se i oni unutarstranački. Pokazalo se da je dio HDZ-a predstavljao znatne poteškoće i u određenoj mjeri kočio pregovore. Jedan dio HDZ-a tražio je jednostranačku HDZ-ovu Vladu, dok je drugi dio podržavao suradnju s oporbom.³⁶⁸ Tako je Šime Đodan u Saboru 1. kolovoza nastupio u pomalo napadnom stavu, zbog čega bi ga se moglo okarakterizirati kao predstavnika tzv. „tvrde struje“ HDZ-a. Njegove primjedbe i zahtjevi nisu se odviše razlikovali od onih koje je postavio HNS, međutim, njegovom istupu dodatnu težinu dala je činjenica da je bio član vladajuće stranke koja je brojem svojih zastupnika vrlo lako mogla spriječiti izglasavanje nove Vlade. Đodan je načelno pozdravio ideju formiranja Vlade demokratskog jedinstva, ali je u isto vrijeme zatražio preuzimanje formalne obveze oporbenih stranaka u provođenju zajedničke politike s vladajućom strankom, što bi se realiziralo potpisivanjem sporazuma:

Gospodine Predsjedniče, štovane kolege i kolegice, rečeno je da je ovo Vlada demokratske koncentracije. Ja to osobno pozdravljam, ali ne bih želio da se i treći put ponovi da imamo Vladu sastavljenu od različitih stranaka, a da te stranke nisu preuzele nikakvu formalnu obvezu da će njihovi predstavnici provoditi zajedničku politiku sa [*sic*] vladajućom strankom. Zato dok ovdje ne vidim točno političku pripadnost članova predložene Vlade i dok ne vidim formalni sporazum o koaliciji, neću prihvatiti ovu Vladu (...) Jer, gospodo, obje dosadašnje vlade bile su mutne (...) Vi nemate pravo u ime HDZ-a stvarati kuloarske koalicijske Vlade, koje ne preuzimaju nikakve obaveze prema većinskoj stranci (...) U protivnom, stranci većine u ovom Saboru predložiti ću da prijede u opoziciju.³⁶⁹

Taj Đodanov istup pratio je snažan pljesak zastupnika HDZ-a.³⁷⁰ Istog se dana na sjednici Predsjedništva Đodan pokušao opravdati pred Tuđmanom zbog tog svog nastupa. Međutim, to da nije odustao od svog zahtjeva pokazao je izjavivši „ja neću... neću ni HSLŠ-ov program, oni moraju prihvatiti naš program, tvoj program Predsjedniče, ja sam branio, oprost“.³⁷¹ U memoarima nalazimo da su rasprave u određenim trenutcima postajale toliko

³⁶⁷ Ivo Jelić, „Zašto nismo u Vladi?“, SD, (Split), 2. 8. 1991., 3.

³⁶⁸ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 209.

³⁶⁹ Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 295-296; Mladen Pleše, „Zašto je Tuđman spominjao puč“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7. 8. 1991., 3; Franjo Kiseljak, „Dani koji su potresali Sabornicu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4. 8. 1991., 8; „Hitne mjere“, SD, (Split), 2. 8. 1991., 2.

³⁷⁰ Šeks, *1991. – Moja sjećanja 1*, 295-296.

³⁷¹ Isto, 283.

oštre da je dolazilo u pitanje daljnje zasjedanje Sabora³⁷² te da je Tuđman ozbiljno razmišljao o njegovom raspuštanju.³⁷³

U ta prva dva dana kolovoza, Klub HDZ-a sastajao se nekoliko puta, a u vrijeme prve sjednice Sabora 1. kolovoza Tuđman je sazvao sjednicu Predsjedništva HDZ-a da bi, prema Šeksovim riječima „disciplinirao HDZ“ i „homogenizirao vrh HDZ-a“ s ciljem rješavanja dvojbi i kolebanja oko formiranja nove Vlade.³⁷⁴ U pritisku na Klub zastupnika HDZ-a oko prihvaćanja Vlade, Tuđmanu je pružio pomoć i vrh stranke. Prema dostupnim izvorima, pokazalo se da su osnovna dva uvjeta koja je Klub HDZ-a iznio bila sastavljanje formalnog, pisanog sporazuma o novoj Vladi i dogovor oko njezina članstva. Istaknuti saborski zastupnici HDZ-a Antun Katunar, Zvonimir Marković i Drago Krpina, u večernjim satima 2. kolovoza, kad je prema Kristinim zapisima postojala opasnost da se Sabor razide bez prihvaćanja Vlade, obavijestili su Kristu da Klub zastupnika HDZ-a prihvaća formiranje Vlade demokratskog jedinstva, ali isključivo u pisanom obliku, što je bilo u skladu s Đodanovim zahtjevom. Osim toga, postavili su uvjet da u Vladi ne bude „nekoliko konkretnih imena“, o čemu će kasnije biti riječi.³⁷⁵ S druge strane, istaknuti HDZ-ovac Antun Vrdoljak, koji je formiranje Vlade demokratskog jedinstva doživio kao negativan potez i svojevrsan poraz HDZ-a, u internoj je atmosferi na sastanku Predsjedništva i Izvršnog odbora HDZ-a desetak dana nakon formiranja Vlade, 12. i 13. kolovoza 1991., iznio neke činjenice koje su se odnosile na razloge zbog kojih je HDZ pristao na formiranje Vlade s oporbom. U tom kratkom osvrtu, Vrdoljak je progovorio o dubokim podjelama unutar HDZ-a i nedovoljnoj snazi da i dalje održi dotadašnju vladu. Prema njegovim riječima, već je na samom kraju srpnja na sjednici Glavnog odbora HDZ-a, dakle i prije izvanrednog zasjedanja Sabora te sjednice Kluba zastupnika HDZ-a, Đodanovog istupa i pritiska na Klub zastupnika HDZ-a, bilo jasno da će se formirati višestranačka Vlada. Naime, Vrdoljak tvrdi da je upravo ta „Skupština“, odnosno Glavni odbor HDZ-a „natjerao“ ostatak stranke na osnivanje Vlade demokratskog jedinstva.³⁷⁶

U razrješavanju unutarstranačkih i međustranačkih razmirica važna uloga se daje predsjedniku Tuđmanu, koji se našao pred „gotovo povijesnom dvojbom“. To znači da je trebao odabrati ili jednostranačku Vladu da bi umirio dio svoje stranke (međutim, u tom slučaju ne bi došlo do suradnje s oporbom) ili ustrajati na stvaranju višestranačke Vlade uz

³⁷² Kriste, *Sjene nad slobodom*, 209; Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 125

³⁷³ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 310, 312; Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 125.

³⁷⁴ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 310.

³⁷⁵ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 213.

³⁷⁶ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 394.

rizik raskola u HDZ-u.³⁷⁷ Što se tiče Tuđmanova osobnog stajališta prema višestranačkoj Vladi koja se trebala formirati samo godinu dana nakon izborne pobjede HDZ-a, Mladen Vedriš govori o njegovoj podvojenosti. Iako je shvaćao potrebu formiranja velike koalicije i njezinih mogućih pozitivnih učinaka na sliku Hrvatske u međunarodnoj zajednici, istodobno je to doživljavao kao svojevrsno ograničenje vlastite političke moći.³⁷⁸ Prema Letičinim zapisima, Tuđman „od samog početka nije imao ništa protiv te ideje“, tj. nije se protivio osnivanju višestranačke vlade. Međutim, izrazio je skepticizam u odnosu na spremnost nekih predstavnika oporbe sudjelovanja „u vladi koju bi on imenovao i, *de facto*, njome upravljao“. To se u prvom redu odnosilo na Savku Dabčević-Kučar i Mika Tripala.³⁷⁹ Prilikom predstavljanja Vlade u Saboru Tuđman je ukazao na poveznicu „terorističkih scenarista“ koji su pokušali „provocirati opći rat“ u čemu su imali „podršku ekstremnog dijela vladajuće stranke HDZ-a“ a krajnji cilj bilo je „obaranje legalne vlasti, uključujući i samog predsjednika Republike“.³⁸⁰ Njegovom pritisku na Klub zastupnika HDZ-a da prihvate višestranačku vladu, koji je uslijedio nakon tog saborskog zasjedanja, zacijelo je pridonijela njegova svijest o već opisanom nezadovoljstvu dijela HDZ-a njegovom obrambenom politikom na sjednici Glavnog odbora HDZ-a 17. srpnja 1991.

O Tuđmanovoj ulozi u oblikovanju nove Vlade pozitivno je pisao i hrvatski tisak koji je u to vrijeme upoznao javnost o previranjima i zaoštavanju sukoba unutar vladajuće stranke na slikovit način opisujući sukobe u Saboru, koji „nas je suočio i s rafalnim izljevima političkog amaterizma, besplodnih konfrontacija, neodgovorna frakcionaštva“.³⁸¹ Krajem srpnja i početkom kolovoza hrvatski tiskovni mediji o saborskim raspravama, osobito o unutarstranačkim prijemorima oko odabira pojedinih ministara, pisali su u negativnom tonu, s obzirom na zbivanja na terenu, odnosno svakodnevno jačanje agresije i napada na civilno stanovništvo.³⁸² Ocijenilo se da je HDZ na kraju ipak doživio „povijesnu katarzu“, bez obzira na to što pojedini problemi koji su mučili njegove redove nisu razriješeni te će se i kasnije

³⁷⁷ O Tuđmanovoj ulozi u formiranju Vlade demokratskog jedinstva vidi: Aleksandar Jakir i Andrijana Perković Paloš, „Franjo Tuđman i Vlada demokratskog jedinstva“ u: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države 1990.-1999.*, ur., Ante Bralić (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016), 63-78.

³⁷⁸ Mladen Vedriš, razgovor.

³⁷⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 55.

³⁸⁰ Olga Ramljak, „Dr. Tuđman: Propao scenarij terorista“, 3; Branko Tuđen, „Jača hrvatska pozicija“, VL, (Zagreb), 6. 8. 1991., 3.

³⁸¹ Hido Bišćević, „Izbjegnuta stupica“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4. 8. 1991., 3; Tihomir Rađa, „Vlada na mostobranu“, ND, (Split), 11. 8. 1991., 6. O unutarstranačkim razmiricama vidi: Branko Tuđen, „Bitno je pobijediti“, VL, (Zagreb), 5. 8. 1991., 2; Stella Bogdanić, „Povjerenje na zajedničkom interesu“, VL, (Zagreb), 5. 8. 1991., 3; Marinko Čulić, „Tuđmanovo biti ili ne biti“, *Danas*, (Zagreb), 6. 8. 1991., 11-12,

³⁸² Vidi: J. Šmidt, „Saborsko razočaranje“, SD, (Split), 3. 8. 1991., 4.

otvarati.³⁸³ Na izvanrednom zasjedanju Sabora 1. kolovoza Tuđman je izrazio nadu da će nova Vlada „pospješiti organizaciju naših obrambenih snaga i svih potencijala“ te da će postići „bolju organizaciju i mobilizaciju, stvarati veće jedinstvo hrvatskog naroda i svih građana Hrvatske u ovim kritičkim trenucima“.³⁸⁴ Neki su Tuđmanovu odluku o formiranju Vlade demokratskog jedinstva ocijenili njegovim „najznačajnijim političkim činom otkad je izabran za predsjednika Republike“.³⁸⁵

4.1.2.3. Sporazum saborskih stranaka i prihvaćanje Vlade

Budući da Vlada nije bila prihvaćena u Saboru 1. kolovoza, pregovori su se nastavili i trajali su cijeli dan i noć s 2. na 3. kolovoza.³⁸⁶ U skladu s prethodnim prijedlozima i zahtjevima oporbe, SDP je 2. kolovoza predsjedniku Tuđmanu uputio „otvoreno pismo i prijedlog o imenovanju Koalicijske vlade demokratskog jedinstva i Predsjedničkog vijeća“.³⁸⁷ U Prijedlogu su prvo navedeni razlozi njegova upućivanja, a to su ratna situacija i „kriza Vlade, izazvana ratnim prilikama, ali i organizacijom vlasti i politikom vladajuće stranke“, na temelju čega je zatraženo sastavljanje višestranačke vlade koja bi se uspostavila „formalnim međustranačkim sporazumom svih stranaka koje imaju svoje predstavnike u Saboru“.³⁸⁸ S obzirom na to, one stranke koje bi potpisale Sporazum, trebale su imati „najmanje jednog predstavnika“ u Vladi, a stranačka struktura i trajanje Vlade trebali su odgovarati postojećoj strukturi i trajanju Sabora.³⁸⁹ Ishod pregovora gotovo do posljednjeg trenutka bio je neizvjestan.

S obzirom na traženje sklapanja formalnog sporazuma o suradnji vlasti i oporbe u novoj Vladi, 2. kolovoza sastavljao se tekst, odnosno dokument koji je izrađivan na osnovi prethodno napravljenog nacrtu dokumenta. Iz zapisa nekolicine sudionika tadašnjih zbivanja, izdvaja se nekoliko ključnih imena koji su sudjelovali u izradi sporazuma. Letica tvrdi da je autor inicijalnog teksta budućeg sporazuma Milan Ramljak,³⁹⁰ dok Rudolf navodi da je upravo on „formulirao najvažnija načela i ciljeve“, a Ramljak „dogovorio tekst sporazuma saborskih stranaka“.³⁹¹ Isto tako Petar Kriste u svojim memoarima spominje sebe kao osobu

³⁸³ Jadranko Sinković, „Katarza hrvatske politike“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4. 8. 1991., 3.

³⁸⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 4: Sporazum saborskih stranaka o Vladi demokratskog jedinstva, Zagreb, 2. kolovoza 1991. godine.

³⁸⁵ Mladen Pleše, „Zašto je Tuđman spominjao puč“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7. 8. 1991., 3.

³⁸⁶ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 327.

³⁸⁷ „Koalicijska vlada i predsjedničko vijeće“, (Otvoreno pismo Ivice Račana dr. Tuđmanu), SD, (Split), 3. 3. 1991., 2.

³⁸⁸ Isto.

³⁸⁹ Isto.

³⁹⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 57.

³⁹¹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 103.

zaslužnu za izradu sporazuma te Ramljaka, Vlatka Pavletić i Rudolfa,³⁹² Gregurić u istom kontekstu navodi Leticu, Degoriciju, Ramljaka, Budišu i Mladena Vedriša,³⁹³ dok Tomac tvrdi da je upravo Letica sastavio prvi papir koji je onda poslužio izradi sporazuma o novoj Vladi.³⁹⁴

Rezultat pregovora bio je tekst Sporazuma saborskih stranaka o Vladi demokratskog jedinstva koji je, kako Gregurić tvrdi, dovršen 2. kolovoza oko 22 sata, a konačna je verzija bila gotova nakon ponoći.³⁹⁵ Kriste u svojim memoarima navodi jedan zanimljivi detalj koji svjedoči o napetosti i vremenskoj stisci prilikom završavanja sporazuma. U službenom dokumentu upućenom Saboru za koji se tražila potvrda vezana za sastav nove Vlade, stajao je drukčiji naziv - DEMOKRATSKA VLADA NARODNOG JEDINSTVA (istaknuo P. K.).³⁹⁶ Sporazum o Vladi demokratskog jedinstva je u drvenom salonu, poznatom kao „drvenjaku“ u Saboru 3. kolovoza ujutro potpisalo osam parlamentarnih stranaka – HDZ (Franjo Tuđman, u. z. Ante Beljo), HKDS (Ivica Cesar), HNS (Savka Dabčević Kučar), HSLS (Dražen Budiša), HSS (Drago Stipac), SDP (Ivica Račan), SDSH (Antun Vujić) i Socijalistička stranka Hrvatske (SSH) (Željko Mažar).³⁹⁷ Na potpisivanju Sporazuma od predstavnika oporbe nije se pojavio Marko Veselica, predsjednik Hrvatske demokratske stranke, no stranka je poručila da podržava Vladu, ali da se ne želi „iz formalnih razloga, vezati uz sporazum“.³⁹⁸ Veselica je, ipak, u ime HDS-a potpisao Sporazum dan kasnije.³⁹⁹

Mislilo se da će s obzirom na spomenute sukobe u HDZ-u biti problema u davanju suglasnosti Vladi demokratskog jedinstva, međutim to se nije dogodilo. Na predstavljanju Vlade na izvanrednoj sjednici Sabora 3. kolovoza Šime Đodan ukazao je na nužnost i važnost njezine uspostave: „Ovakva koalicijska Vlada (...) najsretniji je trenutak u novijoj povijesti Hrvatske (...) Od ove Vlade može zavisiti spas i hrvatskog i srpskog naroda, i ne samo njih nego i drugih naroda Jugoslavije i oko Jugoslavije“.⁴⁰⁰ Tog je dana Vlada demokratskog jedinstva prihvaćena u Saboru.⁴⁰¹

³⁹² Kriste, *Sjene nad slobodom*, 214.

³⁹³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 47.

³⁹⁴ Tomac, *Predsjednik*, 89.

³⁹⁵ Gregurić, razgovor.

³⁹⁶ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 217.

³⁹⁷ Hrvatska (dalje: HR), Vlada Republike Hrvatske Zagreb (dalje: VRHZ), Ured za opće poslove (dalje: UZOP), VRH/KABINETI (1967) 1990-2004 (dalje: VRH/KABINETI), fascikla 262-predmeti-kabineti, Haag 1991 (dalje: fascikla 262): Zagreb, 2. kolovoza 1991., Sporazum saborskih stranaka o Vladi demokratskog jedinstva. Tekst sporazuma vidi i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 13.

³⁹⁸ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli* 103.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 13.

³⁹⁹ „I HDS potpisao“, VL, (Zagreb), 4. 8. 1991., 4.

⁴⁰⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 14-15.

⁴⁰¹ NN 39/1991, 3. 8. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o davanju povjerenja Vladi Republike Hrvatske, Klasa: 022-03/81-02/10, Zagreb, 3. 8. 1991.

4.1.2.4. Neka razmatranja o formiranju Vlade demokratskog jedinstva

Nakon formiranja Vlade demokratskog jedinstva, pojedini predstavnici vlasti i oporbe iznijeli su razloge formiranja i svoja očekivanja od nove Vlade. Tjedan dana nakon što je Sabor dao povjerenje novoj Vladi, Račan je u medijima izrazio svoje zadovoljstvo njezinim formiranjem, izjavivši da je time ostvareno tri cilja:

Prvo, stvaranjem Vlade demokratskog jedinstva pobijedila je demokratska politika okupljanja. To je izraženo formiranjem Vlade a, dakako, takvu će politiku trebati potvrđivati. Formiranje Vlade značajno je i zbog toga jer nisu ispunjena očekivanja velikosrpske imperijalne politike koja je eskalacijom napada na istočnu Slavoniju željela izazvati nerazumno i ratoborno ponašanje i radikalne odluke Sabora. Dobro je što je Sabor osnivanjem Vlade pokazao zrelost da ne bude u funkciji jačanja rata i onoga što je želio Milošević. I treće, na samoj sjednici Sabora poraz je doživjela militantna i ekstremna desnica u Hrvatskoj i u vladajućoj stranci.⁴⁰²

Račanove riječi na jedan način je potvrdio i Josip Manolić na sastanku Predsjedništva i Izvršnog odbora HDZ-a, održanog 12. i 13. kolovoza 1991. Manolić se tada osvrnuo na razloge formiranja višestranačke Vlade, spominjući njezin mogući utjecaj na promjenu svjetskog mišljenja prema Hrvatskoj:

Mi smo sate i sate razgovarali o tom problemu u najužem krugu, nešto u širem krugu, što to znači ovakvu Vladu sastaviti u Hrvatskoj? Prije svega, analizom naših odnosa prema inozemstvu kao jednog od važnih faktora i našeg tretiranja vani došli smo do zaključka da se treba proširiti da izbijemo iz ruku svima onima argumente koji nas žele prikazati jednostranačkom, pomalo desnom, ako ne i ustaškom Vladom, odnosno ustaškim pokretom. Mislim da ovim našim rješenjem mi smo taj problem riješili. Drugo je pitanje sada odnosa snaga kod nas i tih drugih političkih stranaka. Nikakve slabosti naše unutarnje nisu nas na to natjerale.⁴⁰³

S druge pak strane, Antun Vrdoljak formiranje Vlade demokratskog jedinstva vidi upravo u slabosti vladajuće stranke koja se očitovala na samom kraju srpnja 1991. godine na spomenutoj sjednici Glavnog odbora HDZ-a: „Tamo smo vidjeli da smo slabi, da je počela podjela unutar HDZ-a i da HDZ ne može više iznijeti svoju Vladu i izglasati je svojom većinom u Saboru, a s tim se i HDZ i Hrvatska ugrozila, to vas ja uvjeravam. Ta Vlada

⁴⁰² Zdenko Duka, „Pobjeda demokratske politike“, (Intervju s Ivicom Račanom), VL, (Zagreb), 10. 8. 1991., 37.

⁴⁰³ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 402.

hrvatskog jedinstva nije nikakva Vlada hrvatskog jedinstva, nego je to Vlada hrvatske slabosti. Od većine tih ljudi mi nećemo imati velike koristi.“⁴⁰⁴

Hrvoje Hitrec u svojim je memoarima ustvrdio da je Vlada demokratskog jedinstva bila „svojevrсна kazna“ HDZ-u, pri čemu se referirao na Tuđmanovu izjavu užem dijelu HDZ-a kad je nekoliko tjedana nakon formiranja Vlade izjavio: „Da je HDZ bila prava, nije trebalo doći do formiranja Vlade demokratskog jedinstva.“ Pridjev „prava“ prema Hitrecu značio je da je trebala „bespogovorno“ prihvaćati sve Tuđmanove prijedloge.⁴⁰⁵ Formiranje Vlade demokratskog jedinstva Hitrec je, poput Vrdoljaka, smatrao lošim političkim rješenjem: „Takozvana Vlada nacionalnog jedinstva, pa ma što poslije pričali, bila je ustvari loše rješenje za Hrvatsku u tom trenutku, nepotreban kompromis i način da se još više komunista ugura u Vladu te ih je uz već postojeće konvertite bio vrlo lijep i pretežit broj.“⁴⁰⁶ U skladu s time, Hitrec je Vladu demokratskog jedinstva nazvao Vladom „bratstva i jedinstva“.⁴⁰⁷ Prema navodima Hrvoja Šošića, HDZ-ovi „jastrebovi“ tu su vladu nazivali „Vladom trulog kompromisa“.⁴⁰⁸ Na temelju navedenih tvrdnji vidljivo je da je dio HDZ-a negativno reagirao na osnivanje višestranačke vlade, smatrajući je svojevršnim porazom vladajuće stranke, a neki i porazom hrvatske desnice.

4.2. Članovi Vlade

4.2.1. Sastavljanje Vlade

Poput pregovora o karakteru Vlade ni njezin budući sastav nije prošao bez detaljnih rasprava. Nakon dvotjednog prikupljanja kadrova, Gregurić je 1. kolovoza Saboru trebao predstaviti sastav nove Vlade, međutim, prema navodima Petra Kriste, do posljednjeg je trenutka, odnosno sve do zadnje sjednice Vlade u starom sastavu, bilo ostavljeno mnogo prostora za nagađanja kakvog će sastava nova Vlada biti:

Prethodni sastav Vlade do posljednjeg trenutka nije znao kako će izgledati novi postav koji će biti podniet Saboru na potvrdu, tj. tko iz stare Vlade ostaje, a tko odlazi. Nagađanja je bilo svakojakih, ali pouzdanih informacija nitko nije imao. Nisam siguran da je do pred samo

⁴⁰⁴ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 394.

⁴⁰⁵ Hitrec, *Lijepa moja*, 115.

⁴⁰⁶ Isto.

⁴⁰⁷ Isto, 107.

⁴⁰⁸ Šošić, *Hrvatski politički leksikon: Druga knjiga*, 1070, 1072-1073, 1076.

zasjedanje Sabora sasvim čiste karte imao i sam mandatar Gregurić, jer je posljednju sjednicu stare Vlade sazvaio za 1. kolovoza u 8 sati, samo sat prije početka zasjedanja Sabora.⁴⁰⁹

Kriste zatim nastavlja da je na posljednju sjednicu Vlade u starom sastavu Gregurić „poprilično zakasnio. U malu salu u kojoj su se održavale sjednice Vlade ušao je sav zadihan svega desetak minuta prije 9 sati, kad je počinjalo zasjedanje Sabora. Svoje kašnjenje opravdavao je posljednjim konzultacijama s Predsjednikom Republike. Više nije bilo vremena za bilo kakav razgovor. Tih preostalih desetak minuta bilo je dovoljno jedino da Gregurić pročita sastav novog Kabineta“.⁴¹⁰ Zapise Petra Kriste potvrđuju i zapisi dotadašnjeg ministra industrije i energetike Bože Udovičića. Udovičić, naime, spominje da su on i ministar uprave i pravosuđa Branko Babac za prestanak svojih ministarskih dužnosti u Manolićevoj Vladi saznali upravo na spomenutoj posljednjoj sjednici Vlade kojom je predsjedao Gregurić, a koja se održala svega „desetak minuta prije početka zasjedanja Sabora na kojem je već predstavljen popis ministara nove, treće Vlade“.⁴¹¹

Na predstavljanju Vlade u Saboru 1. kolovoza, Gregurić je ponudio sljedeći sastav: dr. Franjo Gregurić, predsjednik; dr. Milan Ramljak, dr. Mate Granić, mr. Mladen Vedriš i dr. Zdravko Tomac, potpredsjednici; Ivan Ćurković, ministar energetike i industrije; Jozo Martinović, ministar financija; Dražen Budiša, ministar informiranja; dr. Zvonimir Šeparović, ministar inozemnih poslova; Gojko Šušak, ministar iseljništva; Luka Bebić, ministar obrane; Milan Vuković, ministar pravosuđa i uprave; dr. Josip Božičević, ministar prometa i veza; dr. Davorin Rudolf, ministar pomorstva; Ivan Tarnaj, ministar poljoprivrede i šumarstva; dr. Vladimir Pavletić, ministar prosvjete i kulture; Bernardo Jurlina, ministar rada i socijalne skrbi; mr. Petar Kriste, ministar trgovine; mr. Ivan Šorić, ministar turizma; Ivan Vekić, ministar unutarnjih poslova; Marina Dropulić, ministrica zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva; dr. Andrija Hebrang, ministar zdravstva; dr. Ante Čović, ministar znanosti, tehnologije i informatike; dr. Stjepan Zdunić, član; Josip Boljkovac, član; dr. Vladimir Veselica, član; Živko Juzbašić, član; Muhamed Zulić, član.⁴¹²

Budući da Sabor nije izglasao povjerenje Vladi 1. kolovoza, tog i sljedećeg dana, uz pregovore i sastavljanje sporazuma vodile su se rasprave oko samog sastava Vlade, a u tu svrhu predsjednik Tuđman je 1. kolovoza sazvaio sjednicu Predsjedništva HDZ-a. Najviše se raspravljalo oko imena koji su trebali preuzeti Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutarnjih

⁴⁰⁹ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 210.

⁴¹⁰ Isto, 210-211.

⁴¹¹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 101; Davorin Rudolf, *Stvaranje hrvatske države 1991.: ministarska sjećanja* (Split: Književni krug, 2016), 129.

⁴¹² Kriste, *Sjene nad slobodom*, 209-210.

poslova pa se na popisima za ta mjesta izmijenilo nekoliko kandidata. Kao primjer može poslužiti spomenuta sjednica Predsjedništva HDZ-a na kojoj nije postojao istaknuti kandidat za Ministarstvo obrane. Prema dijelovima transkripta te sjednice koju donosi Šeks u svojim memoarima, stječe se dojam da su se za tu izrazito važnu dužnost kandidati predlagali olako. Za ministra obrane razmatrani su, između ostalih, istaknuti članovi HDZ-a, poput Luke Bebića, Ivana Milasa, Ivana Čermaka, Gojka Šuška i Slavka Degoricije.⁴¹³ Đodan, koji je do tada obnašao dužnost ministra obrane, nije više razmatran za to mjesto, budući da je njegovo jednomjesečno djelovanje na toj dužnosti, ali i retorika u prethodnim dvjema vladama, izazvalo prigovore stranih političara, državnika i diplomata, o čemu je Tuđman obavijestio sudionike sjednice.⁴¹⁴ Ministar obrane postao je Luka Bebić, međutim, njegovo imenovanje nije prošlo bez detaljnih rasprava, s obzirom da ga nisu podržavali u Poneretvlju.⁴¹⁵ Bebić se, naime, s Izvršnim vijećem grada Metkovića razilazio oko kadrovskih pitanja u toj općini, što je rezultiralo iznošenjem raznih kritika i optužbi uperenih prema Bebiću. Odnosi Bebića i članova Izvršnog vijeća Metkovića bili su toliko narušeni da je predsjednik Općinskog odbora HDZ-a Ivica Gabrić Tuđmanu iznio svoj stav da Bebić ne smije biti ministar obrane, optuživši ga da kao što „namjerno sustavno razara obranu hrvatskog juga“ tako će „opstruirati obranu države“.⁴¹⁶ Tuđman je spomenuo na sastanku Predsjedništva HDZ-a 1. kolovoza da su mu predstavnici civilne vlasti u Metkoviću pokušavali Bebića diskreditirati optužbama o njegovoj navodnoj suradnji s KOS-om.⁴¹⁷ Imenovanje Luke Bebića ministrom obrane pokazalo se kao privremeno rješenje, o čemu će kasnije biti riječi. Već 18. rujna na čelo Ministarstva obrane došao je Gojko Šušak, prethodni ministar iseljništva, zamjenik ministra obrane i bliski Tuđmanov prijatelj.⁴¹⁸ Šušak je poznat kao najdugoročniji ministar obrane; na toj je dužnosti ostao sve do smrti 3. svibnja 1998. godine.

Postojalo je i nekoliko spornih imena, poput Mladena Vedriša i Marine Matulović Dropulić iz Gradske skupštine grada Zagreba.⁴¹⁹ Na sjednici Predsjedništva raspravljalo se hoće li Vedriš stupiti u Vladu jer je, navodno, uz njegov dolazak bio vezan i dolazak M. Dropulić, međutim, Vedriš tvrdi da je Tuđman želio da on uđe u Vladu kao potpredsjednik za gospodarstvo, što je on odbio jer, prema njegovim riječima, „ja sam smatrao da nakon godinu i nekoliko mjeseci što smo zbilja ostvarili pomake ogromne u gradu Zagrebu da je još prerano

⁴¹³ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 319-325.

⁴¹⁴ Isto, 225; „Tuđmanova umjerenost nagovještava kompromis“, SD, (Split), 3. 8. 1991., 30-31, ovdje 30.

⁴¹⁵ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 317.

⁴¹⁶ Jakša Raguž, *Hrvatsko Poneretvlje u Domovinskom ratu* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 76-79.

⁴¹⁷ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 312.

⁴¹⁸ NN 48/1991, 19. 9. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra obrane, Broj: 1001/91, Zagreb, 18. rujna 1991.

⁴¹⁹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 313-314, 317-318.

da ostavim taj projekt praktički nedovršen pogotovo u tim kriznim okolnostima, a da, naravno, u ratnim okolnostima i mogućnosti djelovanja potpredsjednika Vlade za gospodarstvo su ograničeni, više je to vezano za ratnu ekonomiju“. Vedriš je potvrdio da je tražio da Dropulić uđe u Vladu.⁴²⁰ Polemike su se vodile i oko imenovanja Ivana Vekića ministrom unutarnjih poslova. Na sjednici je bilo riječi o tome da je protiv ulaska Vekića u Vladu bio osječki ogranak HDZ-a,⁴²¹ a rasprava o njegovom imenovanju u navedeni resor nastavila se i u Saboru 3. kolovoza. Saborski zastupnik HDZ-a Ivan Vuletić iz Osijeka obavijestio je ostale zastupnike da je iz Sarvaša dobio „protest protiv izbora Vekića koji je potpisalo tisuću ljudi. Proglasivši izbor Ivana Vekića događajem ravnim bombardiranju Osijeka“, Vuletić je zamrznuo svoju zastupničku karticu „do opoziva Vekića za ministra unutarnjih poslova“.⁴²² Prema medijskim navodima, Glavaš je izjavio da se „od 180 tisuća stanovnika Osijeka, njih 179 tisuća ne slaže s izborom Ivana Vekića za ministra unutarnjih poslova“,⁴²³ međutim, nije obrazloženo zbog čega. Miškulin objašnjava da je Vekić bio u lošim odnosima sa znatnim dijelom čelnika općinskih organizacija HDZ-a te da nije prisustvovao koordinativnim sastancima koje su organizirali Šeks i Glavaš.⁴²⁴ U medijima se to objašnjavalo tzv. regionalnim – dalmatinskim, slavonskim i zagrebačkim – sukobima unutar stranke, odnosno protivljenju dijela HDZ-a da neki pojedinci iz vlastite regije sudjeluju u novoj Vladi. Te tvrdnje Vedriš je, međutim, odbacio kao površno i trivijalno pojednostavljivanje stvari, tvrdeći da postoje „monolitni stranački lobiji“ te da zastupnici HDZ-a iz Zagreba „nisu bili ni najmanje jednodušni u tome da ja uđem ili ne uđem u vladu“.⁴²⁵

Neke su nestranačke osobe ulaskom u Vladu postajali članovi HDZ-a. Jedan od njih bio je nekadašnji rektor Sveučilišta u Zagrebu, ugledni pravnik, jedan od utemeljitelja Svjetskog žrtvoslovnog društva te utemeljitelj i prvi predsjednik Hrvatskog žrtvoslovnog društva Zvonimir Šeparović, kojeg je Tuđman odlučio imenovati ministrom inozemnih poslova pod uvjetom da se učlani u HDZ, što je on prihvatio. Prema Šeparovićevu svjedočenju, na popisu članova nove Vlade stajalo je da Šeparović nije član nijedne stranke, nakon čega je na Tuđmanov zahtjev ušao u stranku.⁴²⁶ Kriste tvrdi da je najžešći otpor oko sastava Vlade bio u

⁴²⁰ Mladen Vedriš, razgovor.

⁴²¹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 317.

⁴²² „Hrvatska ima Vladu narodnog jedinstva“, VL, (Zagreb), 4. 8. 1991., 2-3, ovdje 3.

⁴²³ Pleše, „Zašto je Tuđman spominjao puč“, 3.

⁴²⁴ Miškulin, *Šeks*, 259.

⁴²⁵ Marinko Čulić, Darko Pavičić, „Glasam za pamet“, (Intervju s Mladenom Vedrišem), *Danas*, (Zagreb), 13. 8. 1991., 21-23.

⁴²⁶ Zvonimir Šeparović, razgovor vodila Andrijana Perković Paloš, 3. lipnja 2013., Zagreb. U razgovoru s autoricom Šeparović je otkrio da mu je Tuđman prvo ponudio Ministarstvo obrane što je ovaj odbio zbog

Klubu zastupnika HDZ-a pa je Gregurić nekoliko puta mijenjao popis budućih ministara koji je zahvatio desetak imena. U šaljivom tonu Kriste piše kako neki od njih „ako ništa drugo, dobili su zadovoljstvo što u svoje biografije mogu upisati da su cijeli dan ili cijelu noć bili ministri“.⁴²⁷

Unatoč tome što su se neka imena više puta stavljala i brisala s popisa članova Vlade, kod većine je postojala svijest o potrebi uključivanja Muslimana i Srba u sastav Vlade, što je naglasio i Tuđman, prvo na sjednici Predsjedništva HDZ-a 29./30. srpnja,⁴²⁸ a zatim u svom govoru tijekom zasjedanja Sabora 1. kolovoza.⁴²⁹ Umjesto Osmana Muftića koji je bio u prvim dvjema hrvatskim Vladama, u Vladi demokratskog jedinstva kao predstavnik Muslimana izabran je Muhamed Zulić.⁴³⁰ Mnogo se raspravljalo o tome tko će predstavljati srpsku nacionalnu manjinu u hrvatskoj Vladi. Od nekoliko potencijalnih kandidata izabran je Živko Juzbašić, sudionik partizanske borbe i Tuđmanov pomoćnik iz Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske 1960-ih godina.⁴³¹ Jovan Bamburač, koji je također bio srpske nacionalnosti, djelovao je kao pomoćnik ministra zdravstva.⁴³² Formiranje Vlade demokratskog jedinstva pozdravio je i Milan Đukić u ime Srpske narodne stranke (SNS), s prijedlogom „da se struktura Vlade ispravi povećanjem broja Srba“.⁴³³ Na temelju jednog dokumenta s početka 1992. godine može se zaključiti da je u Vladi demokratskog jedinstva, kao predstojnik Ureda za međunacionalne odnose Vlade, djelovao i sam Đukić.⁴³⁴

Dio članova Vlade, poput Živka Juzbašića i Dražena Budiše, imao je status ministara bez lisnice. Oni su, pak, kasnije obnašali razne dužnosti. Juzbašić je, primjerice, bio član Komisije Predsjedništva Jugoslavije za prekid vatre te hrvatski predstavnik u ekspertnoj grupi za ljudska prava i prava nacionalnih manjina i zajednica u okviru EZ-ove mirovne konferencije o Jugoslaviji, sudjelovao je u pripremi Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i pravima nacionalnih zajednica ili manjina, a njegov „prioritetni zadatak bio rad na sprječavanju ratnih sukoba i na razvijanju hrvatsko-srpskih odnosa“. Osim toga, bio je

nedovoljne kompetencije na tom području, ali se potom sam ponudio za Ministarstvo inozemnih poslova zbog značajnih međunarodnih veza.

⁴²⁷ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 212.

⁴²⁸ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 227.

⁴²⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 4.

⁴³⁰ O tome više vidi: Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*; Rudolf, razgovor.

⁴³¹ Za ministra srpske nacionalnosti razmatrali su se, između ostalih, sociolog Rade Kalanj, političar Milan Đukić, biokemičarka Olga Carević i povjesničar Drago Roksandić (Vidi: Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 227; Rudolf, razgovor).

⁴³² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 4.

⁴³³ „Ovo je sretan trenutak“, SD, (Split), 4. 8. 1991., 5.

⁴³⁴ Fond Čović (dalje: FČ), 11. 02. 1992. – 27. 04. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Ured za međunacionalne odnose, Klasa: 012-02/91-01/03, Urbroj: 50404-92-1, Zagreb, 21. veljače 1992., [upućeno] Vlada Republike Hrvatske, Koordinacija za društvene djelatnosti, Program provedbe Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina, [potpisao] Predstojnik Ureda Milan Đukić.

angažiran i kod razmjene zarobljenika.⁴³⁵ Budiša je, između ostalog, bio predsjednik Komisije za ispitivanje okolnosti i posljedica masakra u Dalju,⁴³⁶ zamjenik predsjednika Republičke komisije za kontrolu prekida vatre u Republici Hrvatskoj,⁴³⁷ bio je zadužen za razmjenu zarobljenika,⁴³⁸ a djelovao je i kao koordinator za kontakte s Promatračkom misijom (PM) EZ-a.⁴³⁹ Isprva je trebao postati ministrom informiranja, međutim, mediji i neki istaknuti pojedinci na političkoj sceni smatrali su da bi se prihvaćanjem tog resora Budiša našao u sukobu interesa. Naime, u suvremenom ratovanju Ministarstvo informiranja ima jednu od ključnih strateških uloga pa bi, sudeći prema jednom novinskom članku na samom početku kolovoza 1991. godine, dok se još u medijima nagađalo o sastavu nove Vlade, prihvaćanje Ministarstva informiranja Budišu dovelo u nezgodan položaj. Budiša je bio poznat kao jedan od istaknutih kritičara politike vlasti, a stupanjem na mjesto ministra informiranja doveo bi se u situaciju da u javnosti opravdava poteze vlasti.⁴⁴⁰ O tome je bilo riječi na spomenutoj sjednici Predsjedništva HDZ-a 30. srpnja. Nakon što je Tuđman više puta ustrajno zagovarao Budišu kao budućeg ministra informiranja, Šušak je izjavio kako to ne bi moglo funkcionirati zbog naravi samog ministarstva, ali i zbog Budišinog karaktera jer „bojim se da Ministarstvo informiranja bi nam se moglo razbiti o glavu, jer ono interpretira ono što mi radimo dobrim djelom. I tu nemamo čovjeka stranke, nisam siguran da smo napravili pravi potez. Da Budiša uđe u Vladu na bilo koji način, ali da interpretira ono što mi radimo pred publikom, nisam siguran da bi on trebao biti taj čovjek. (...) Ja sam za to da uđe Budiša u bilo koju drugu funkciju u Vladi, ali za informiranje, ne znam, nisam siguran da je to najbolje“. Šušak je potom predložio da na tu dužnost dođe netko „nepristran“ ili „čovjek HDZ-a“. Nakon što je Tuđman, bez obrazloženja, komentirao kako smatra da će Budiša u tome „biti korektan“, Vrdoljak se nadovezao na Šuška i podržao ga navodeći „naime, on i sam kada mu je to ponuđeno mora o tome razmisliti, jer će morati govoriti često protiv svog uvjerenja u interesu Vlade. A da li će on to raditi, to je veliki problem. Međutim, pristajući na to, mene je zanimalo kako će reagirati na tu ponudu. On mora govoriti ono što je stav Vlade i vrhovništva Hrvatske. To je istina, on ne može tamo imati svoje mišljenje“.⁴⁴¹ Budiša je naposljetku odbio

⁴³⁵ Živko Juzbašić, *Srpsko pitanje i hrvatska politika: svjedočanstva i dokumenti 1990-2000* (Zagreb: Prometej, 2009), 24.

⁴³⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 27.

⁴³⁷ Isto, 36.

⁴³⁸ (Hina), „Arkan nudi žive za mrtve“, SD, (Split), 17. 8. 1991., 2.

⁴³⁹ FČ, Politika I (do 16. 12. 1991.) (dalje: FČ, Politika do 16. 12. 1991.): Vlada Republike Hrvatske, Dražen Budiša, član Vlade i koordinator za kontakte [s] Promatračkom misijom EZ-a, Zagreb, 15. listopada 1991., Promatračkoj misiji Europske zajednice, [potpisao] Dražen Budiša.

⁴⁴⁰ Darko Brdarić, „Dražen Budiša“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2. 8. 1991., 11.

⁴⁴¹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 238.

ponuđeno mjesto, smatrajući da bi navedeno Ministarstvo trebalo pripasti nekome iz vladajuće stranke, vjerojatno iz navedenih razloga.⁴⁴² Vlada je 3. kolovoza prihvaćena, ali nitko nije imenovan ministrom informiranja. Zbog toga je Hitrec djelovao u Ministarstvu informiranja⁴⁴³ sve dok taj resor 27. kolovoza nije preuzeo Branko Salaj, član HDZ-a.⁴⁴⁴

4.2.2. Članovi Vlade i užeg Kabineta

Vlada demokratskog jedinstva prihvaćena u Saboru 3. kolovoza bila je sastavljena od sljedećih osoba: dr. Franjo Gregurić, predsjednik; dr. Milan Ramljak, dr. Mate Granić i dr. Zdravko Tomac, potpredsjednici; dr. Enzo Tirelli, ministar energetike i industrije; Jozo Martinović, ministar financija; dr. Zvonimir Šeparović, ministar inozemnih poslova; Gojko Šušak, ministar iseljništva; Luka Bebić, ministar obrane; Bosiljko Mišetić, ministar pravosuđa i uprave; dr. Josip Božičević, ministar prometa i veza; dr. Davorin Rudolf, ministar pomorstva; Ivan Tarnaj, ministar poljoprivrede i šumarstva; dr. Vlatko Pavletić, ministar prosvjete i kulture; Bernardo Jurlina, ministar rada i socijalne skrbi; mr. Petar Kriste, ministar trgovine; Ivan Vekić, ministar unutarnjih poslova; dr. Ivan Cifrić, ministar zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva; dr. Andrija Hebrang, ministar zdravstva; dr. Ante Čović, ministar znanosti, tehnologije i informatike; dr. Zvonimir Baletić, ministar bez portfelja; Dražen Budiša, ministar bez portfelja; dr. Ivan Cesar, ministar bez portfelja; Živko Juzbašić, ministar bez portfelja; dr. Vladimir Veselica, ministar bez portfelja; dr. Stjepan Zdunić, ministar bez portfelja; Muhamed Zulić, ministar bez portfelja.⁴⁴⁵

Kako navodi Kriste, razlika između prvog (odbijenog) i drugog (prihvaćenog) sastava Vlade nije bila toliko značajna, uzevši u obzir duge i u nekim trenucima žestoke rasprave koje su se oko toga vodile. Naime, s prvog popisa uklonjeno je šest imena, a dodano je pet novih. Umjesto Vedriša, Ivana Ćurkovića, Milana Vukovića, Ivana Šorića, Marine Dropulić i Josipa Boljkovca, u Vladu su ušli Enzo Tirelli, Bosiljko Mišetić, Ivan Cifrić, Zvonimir Baletić i Ivan Cesar.⁴⁴⁶

Vlada demokratskog jedinstva bila je sastavljena od svih devet parlamentarnih stranaka. Od 27 članova Vlade u prvom sastavu, 11 ih je dolazilo iz redova HDZ-a, 7 članova bili su nestranačke osobe, 9 članova dolazili su iz oporbenih redova – po dva člana bili su pripadnici SDP-a i SDSH, a po jedan član je bio iz HSLS-a, HDS-a, SSH, HKDS-a i HNS-a. Dvojica

⁴⁴² Tomac, *Predsjednik*, 92.

⁴⁴³ Hitrec, *Lijepa moja*, 113.

⁴⁴⁴ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra informiranja, Broj: 925/91, Zagreb, 27. kolovoza 1991.

⁴⁴⁵ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 217.

⁴⁴⁶ Isto, 217-218.

potpredsjednika Vlade nisu bili članovi HDZ-a – Tomac (SDP) i nestranački Milan Ramljak.⁴⁴⁷ Domljan Vladu demokratskog jedinstva smatra najstabilnijom od dotadašnjih hrvatskih vlada jer je neko vrijeme „zaustavila brzopleto mijenjanje hrvatskih ministara“.⁴⁴⁸ Ministri su se, doduše, nastavili izmjenjivati i u toj Vladi. Na to se osvrnuo i sam premijer Gregurić prilikom predstavljanja Vlade u Saboru, govoreći da će vjerojatno doći do određenih promjena ministarskih mjesta; neki će ministri bez lisnice dobiti vlastito ministarstvo te postoji mogućnost da se neki ministri nađu na nekim drugim poslovima.⁴⁴⁹ Očito je u samome početku postojala suglasnost oko moguće skore promjene članova u određenim resorima. Naknadno su u Vladu ušli dva člana HDZ-a, spomenuti ministar informiranja Branko Salaj 27. kolovoza 1991. i Anton Marčelo Popović kao ministar turizma.⁴⁵⁰ Od 18. rujna do početka prosinca 1991. ministarstvo iseljeničtva ostalo je bez ministra, a onda je na to mjesto postavljen Zdravko Sančević.⁴⁵¹

Članovi užeg Kabineta Vlade isprva su bili predsjednik i trojica potpredsjednika Vlade – Franjo Gregurić, Zdravko Tomac, Milan Ramljak i Mate Granić. Povremeno su na sjednicama užeg Kabineta bili prisutni šef kabineta predsjednika Republike Tomislav Karamarko, tajnik Vlade Goran Radin i ministar informiranja Branko Salaj.⁴⁵² Dana 15. studenog 1991. u Vladu i uži Kabinet Vlade kao njezin četvrti potpredsjednik ušao je član HDZ-a Jurica Pavelić.⁴⁵³

Na dnevnim sjednicama užeg Kabineta Vlade dogovarali su se „najvažniji zadaci Vlade“. Milan Ramljak, jedan od potpredsjednika Vlade i članova užeg Kabineta Vlade u Mesićevoj, Manolićevoj i Gregurićevoj vladi, tvrdi da su se, za razliku od prethodnih dviju sjednica na kojima su se odluke razrađivale na razini pojedinih ministarstava, u Vladi demokratskog jedinstva „najvažniji zadaci Vlade“ dogovarali upravo na svakodnevnim sjednicama užeg Kabineta.⁴⁵⁴ To potvrđuju i riječi tajnika Vlade demokratskog jedinstva Gordana Radina koji sjednice užeg Kabineta naziva središnjim mjestom „operativnog rada Vlade, koje su bile „javnosti nevidljiv“ dio rada Vlada. Radin svjedoči da su se sjednice užeg Kabineta održavale svakog radnog dana, u osam sati ujutro, a na njima su se „analizirale i

⁴⁴⁷ „Vlada narodnog jedinstva“, VL, (Zagreb), 5. 8. 1991., 2; Stella Bogdanić, „Povjerenje na zajedničkom interesu“, VL, (Zagreb), 5. 8. 1991., 3; Kriste, *Sjene nad slobodom*, 218.

⁴⁴⁸ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 332.

⁴⁴⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 11-12.

⁴⁵⁰ Budimir, *Politička elita*, 174.

⁴⁵¹ Isto.

⁴⁵² Tomac, *Predsjednik*, 96.

⁴⁵³ NN 62/1991, 22. 11. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, Broj: 1156/91, Zagreb, 15. studenoga 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 284.

⁴⁵⁴ Davor Butković, „Martić neće zapovijedati policijom!“, (Intervju s Milanom Ramljakom), *Globus*, (Zagreb), 27. 3. 1992., 10-12, ovdje 12.

planirale aktivnosti“.⁴⁵⁵ Osim užeg Kabineta, Radin navodi četiri koordinacije Vlade – za unutarnju politiku, vanjsku politiku, gospodarstvo i društvene djelatnosti – kao „mjesto na kojima su se usuglašavala i dorađivala pojedina zakonska rješenja i politike“.⁴⁵⁶

4.3. Program Vlade

S obzirom na izvanredne okolnosti u kojima je nastala, Vlada demokratskog jedinstva nije imala uobičajenih sto dana potrebnih za organizaciju programa, nego samo deset.⁴⁵⁷ Sabor je ovlastio Vladu da privremeno „uređuje pitanja iz gospodarskih i javnih djelatnosti i druga pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, osim onih pitanja koja prema Ustavu Republike Hrvatske može uređivati samo Sabor Republike Hrvatske“, a koje je Sabor trebao potvrditi na svom prvom redovitom zasjedanju. Time je Vladi dao slobodne ruke da poduzima hitne mjere u skladu s razvojem situacije u zemlji, o čemu će kasnije biti riječi.⁴⁵⁸ Odmah u početku svog rada Vlada je odredila buduće zadatke na koje će se usredotočiti u narednom razdoblju. Prema Sporazumu stranaka o Vladi demokratskog jedinstva zadaci nove Vlade bili su sljedeći:

1. Organizirati djelotvornu obranu Republike Hrvatske u nametnutom nam ratu i uspostaviti puni poredak na cijelom njezinom području;
2. Zaštititi cjelokupno stanovništvo na ugroženim područjima, bez obzira na nacionalnu pripadnost, i osigurati povratak svih izbjeglica u njihova prebivališta te im pružiti potrebnu pomoć za osiguranje uvjeta normalnog života;
3. Osigurati uvjete za demokratska rješenja problema suživota hrvatskog naroda i dijelova srpskog i drugih naroda koji žive u Republici Hrvatskoj;
4. Osigurati gospodarske uvjete za obranu Republike Hrvatske, unapređujući i tržišno gospodarstvo i privatno vlasništvo;
5. Ubrzati postupak razdruživanja SFRJ (...)
6. Dalji razvoj i unapređenje demokracije u svim segmentima društva, posebice u funkcioniranju organa vlasti i području javnog informiranja;
7. Uspostaviti djelotvornu suradnju na pronalaženju oblika međusobnih odnosa i veza sa svim republikama i pokrajinama koje priznaju suverenitet Republike Hrvatske, njenu teritorijalnu

⁴⁵⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 325.

⁴⁵⁶ Isto, 324.

⁴⁵⁷ Tomac, *Predsjednik*, 105.

⁴⁵⁸ NN 39/1991, 3. 8. 1991.: Ukaz o proglašenju Zakona o ovlaštenju Vlade Republike Hrvatske za donošenje uredbi kojima će uređivati pojedina pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, Klasa: 011-01/91-01/135, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 3. kolovoza 1991.; Vidi i u: Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 330.

cjelovitost i legitimitet demokratski izabrane vlast te koje pristaju na konstruktivnu pomoć međunarodne zajednice;

8. Osigurati strogo poštivanje Ustavom utvrđenih ljudskih prava i sloboda kao i prava manjina na najvišoj europskoj i civilizacijskoj razini, uz interni, a ako je potrebno i međunarodni nadzor;

9. Vlada će u republičkim, regionalnim i lokalnim tijelima formiranim radi obrane Republike osigurati sudioništvo članova različitih političkih stranaka.⁴⁵⁹

Kao što se vidi iz Sporazuma, program Vlade trebao je biti nadstranački.⁴⁶⁰ Od navedenih zadaća prioritet je pripao organiziranju što djelotvornije obrane, čemu se pristupilo čim je Vlada počela s radom. S obzirom na to da se država tek stvarala, nije imala sve potrebne mehanizme, što je u značajnoj mjeri otežavalo rad Vlade. O tome svjedoči Tomac koji u svojim zapisima ukratko opisuje način oblikovanja strategije Vlade, kao i osnovne tjedne zadatke :

Kako državu i njen aparat nismo imali, sve smo morali sami raditi. Ministri u Vladi, a osobito mi u Užem kabinetu, morali smo sve bitne političke stavove sami pisati. Često je i predsjednik Vlade, nakon svih obveza, znao cijele noći sjediti i pisati, pokušavajući staviti na papir sve bitne probleme koje moramo rješavati. Na našim svakodnevnim sastancima, koji su u početku bili i ujutro i kasno u noći, neprestano smo raspravljali o cjelini naše strategije. Zato smo nastojali svaki tjedan utvrditi glavne zadaće koje su pred nama.⁴⁶¹

Vlada je trebala izvršiti sve pripreme za prelazak države na funkcioniranje u ratnim uvjetima, iako rat formalno nije ni proglašen.⁴⁶² Još jedna otegotna okolnost bila je da Vlada demokratskog jedinstva nije imala uzor prema kojem se mogla organizirati, budući da se Hrvatska za njezinog formiranja nalazila u Jugoslaviji.⁴⁶³

Sociolog Ozren Žunec spominje tri temeljna ratna cilja hrvatske vlasti, a to su: ustrojiti jedinstveno vojno zapovjedništvo, spriječiti prodor JNA na najvažnijim smjerovima i kritičnim područjima i osvojiti vojarne JNA na hrvatskom teritoriju.⁴⁶⁴ Najvažniji zadatak nove Vlade bio je „organizirati obranu Hrvatske u cjelini, a ne kao niz povezanih

⁴⁵⁹ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: Sporazum saborskih stranaka o Vladi demokratskog jedinstva, Zagreb, 2. kolovoza 1991. godine; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 13; Isti, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 50.

⁴⁶⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, Predgovor, XVI.

⁴⁶¹ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 271.

⁴⁶² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 84-86, ovdje 86: Tekst zaključaka Vlade od 31. kolovoza 1991.

⁴⁶³ Tomac, *Predsjednik*, 106.

⁴⁶⁴ Žunec, „Rat u Hrvatskoj“, 78.

samoorganizacija na stranačkoj ili lokalnoj razini u kojima oni samo brane svoj dom i svoje mjesto“,⁴⁶⁵ što znači da je obrana morala obuhvatiti cjelokupni hrvatski teritorij, a ne samo izravno napadnuta područja. Prvo se, dakle, pristupilo ustrojavanju civilnog i vojnog zapovjedništva.

⁴⁶⁵ Tomac, *Predsjednik*, 149.

5. ULOGA VLADE U OBRANI HRVATSKE

5.1. Početci organiziranja obrane Hrvatske

Oružana sila mlade hrvatske države nastajala je usporedno s njezinom obranom, a u počecima agresije nije postojao jedinstveni sustav zapovijedanja. Hrvatska je, poput ostalih republika u Jugoslaviji, imala svoju republičku vojsku, Teritorijalnu obranu (TO), koja je činila dio oružanih snaga SFRJ. TO je bio formiran kao „najširi oblik“ organiziranja građana za borbu u čijemu su se sastavu od 1968. godine osnivali štabovi počevši „od socijalističke republike do mjesne zajednice“.⁴⁶⁶ Nakon demokratskih promjena nova hrvatska vlast procijenila je da ne može računati na TO Hrvatske s obzirom na to da je bio „razoružan i nacionalno izmiješan“, a Republički štab TO Hrvatske bio je odan Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu i Komandi 5. vojne oblasti. Zbog toga je u prosincu 1990. godine prekinuto financiranje TO, a težište obrane prebačeno je na policiju. Krajem 1990. i početkom 1991. godine putem Ministarstva obrane zamijenjen je dio zapovjednika TO-a u određenim općinama i to bez suglasnosti zapovjednika republičkog TO-a generala Zdravka Novoselića, koji nije prihvaćao prethodne zakonske regulative kojima bi TO bio čvršće vezan uz hrvatsku vlast. Tako je broj zaposlenih u nekim štabovima TO-a smanjen, a određene su postrojbe također smanjene ili pak ukinute.⁴⁶⁷ Premda hrvatska vlast nije u potpunosti zanemarila TO, kao što je već rečeno, kao temelj za obranu poslužila je policija.

Oslanjanje na policiju bilo je nužno zbog toga što Hrvatska, budući da je formalno još bila dio Jugoslavije, nije imala mogućnosti stvaranja vojske u pravom smislu riječi, nego ju je trebalo ustrojiti u skladu s ondašnjim političkim i zakonskim okvirima. Kao podloga za to poslužio je članak Zakona o unutarnjim poslovima koji je, u slučaju pogoršanja političkog i društvenog stanja, dopuštao formiranje novih postrojbi za posebne namjene.⁴⁶⁸ Radilo se o postrojbama Specijalne policije.⁴⁶⁹ U kolovozu 1990. organiziran je dvomjesečni tečaj pod nazivom „Prvi hrvatski redarstvenik“, gdje su se prijavljivali dobrovoljci, mahom Hrvati, na čiju su odanost hrvatske vlasti mogle računati.⁴⁷⁰ Već sredinom kolovoza redarstvenici su poslani na teren s ciljem smirivanja oružane srpske pobune, a 7. rujna ustrojena je

⁴⁶⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 32, 36.

⁴⁶⁷ Isto, 173-174.

⁴⁶⁸ NN 18/1990, 30. 4. 1990.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Klasa: 011-01/90-01/56, Urbroj: 71-90-1, Zagreb, 27. travnja 1990., Zakon o dopuni Zakona o unutrašnjim poslovima, Broj: 200-01/89-01/04, Zagreb, 26. travnja 1990.; NN 47/1990, 14. 11. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima, Klasa: 011-01/90-02/21, Urbroj: 71-90-1, Zagreb, 9. studenoga 1990.; Zakon o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima, Klasa: 200-01/89-01/05, Zagreb, 8. studenoga 1990.

⁴⁶⁹ Davor Marijan, *Domovinski rat* (Zagreb: Despot Ininitus, 2016), 52.

⁴⁷⁰ Isto, 77-102.

antiteroristička jedinica „Lučko“ popunjena redarstvenicima s navedenog tečaja.⁴⁷¹ U ožujku 1991. godine osnivane su i posebne jedinice policije koje su djelovale pri svakoj policijskoj upravi.⁴⁷²

Ispočetka je teret obrane bio na policiji zbog već spomenutih zakonskih ograničenja, ali sredinom travnja dio tih snaga prešao je u djelokrug Ministarstva obrane.⁴⁷³ Bila je to odluka o osnivanju Hrvatske vojske, ali taj je naziv zbog složenih političkih prilika bio zamijenjen za to vrijeme prikladnijim, odnosno neutralnim nazivom – Zborom narodne garde (ZNG), u čijem su se sastavu nalazile četiri djelatne brigade.⁴⁷⁴ Prva (Tigrovi) i Druga (Gromovi) gardijska brigada imale su sjedište u Zagrebu, Treća (Kune) u Osijeku, a Četvrta (kasnije nazvana Pauci) u Splitu. Svečano predstavljanje ZNG-a hrvatskoj javnosti održano je 28. svibnja 1991. na stadionu NK Zagreb. Ta jezgra buduće Hrvatske vojske djelovala je pod dvojnim zapovjedništvom – MUP-a i Ministarstva obrane. Upravo zbog toga, „sustav vođenja i zapovijedanja je kritično zbrkan, a nadležnosti neodređene i nejasne“.⁴⁷⁵ U ljeto 1991. godine nicali su i tzv. „stranačke vojske“. Zasiurno najpoznatije stranačke postrojbe bile su Hrvatske obrambene snage (HOS), koje je ustrojila i financirala Hrvatska stranka prava (HSP), a koja je djelovala izvan sastava regularnih policijskih postrojbi i jedinica ZNG-a. HOS-om je zapovijedao predsjednik HSP-a Dragoslav Paraga.⁴⁷⁶ Na stranačke vojske uglavnom se gledalo kao na čimbenik koji je doprinio neujednačenoj obrambenoj politici.

Za „sustavno praćenje i procjenu političko-sigurnosnih prilika u Republici Hrvatskoj“, predsjednik Tuđman je 17. srpnja 1991. osnovao Krizni štab kao savjetodavno tijelo koje je usto bilo zaduženo za predlaganje i poduzimanje potrebnih mjera preko republičkih i općinskih tijela.⁴⁷⁷ U Krizni štab ušli su predstojnik Ureda za zaštitu ustavno-pravnog poretka Josip Manolić kao predsjednik, njegov zamjenik Zdravko Mustač, ministar u Vladi Slavko Degoricija, ministar obrane Šime Đodan, zapovjednik ZNG-a Martin Špegelj, ministar unutarnjih poslova Onesin Cvitan, ministar iseljništva i zamjenik ministra obrane Gojko Šušak, savjetnik u Uredu predsjednika Branko Salaj, i zapovjednik štaba Civilne zaštite (CZ) Republike Hrvatske Josip Slunjski.

⁴⁷¹ Marija Kreš, *Policija u Domovinskom ratu 1990.-1991.: Svjedočenja o herojskom vremenu* (Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova RH), 14; Marijan, *Domovinski rat*, 52.

⁴⁷² Marijan, *Domovinski rat*, 52.

⁴⁷³ NN 19/1991, 23. 4. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima, Klasa: 011-01/91-01/37, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 22. travnja 1991.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima, Klasa: 200-01/91-04/02, Zagreb, 18. travnja 1991.

⁴⁷⁴ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 61; Žunec, „Rat u Hrvatskoj“, 72-73.

⁴⁷⁵ Žunec, „Rat u Hrvatskoj“, 73.

⁴⁷⁶ Marijan, *Domovinski rat*, 55.

⁴⁷⁷ NN 37/1991, 30. 7. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju i imenovanju članova Kriznog štaba, Broj: 800/91, Zagreb, 17. srpnja 1991.

Odlukom predsjednika Tuđmana 29. srpnja, osim republičkog Kriznog štaba, formirali su se krizni štabovi po regijama, općinama i mjesnim zajednicama kako bi se postiglo jedinstvo u obrani u cijeloj Hrvatskoj.⁴⁷⁸ U sastav kriznih štabova Republike, regija i općina imenovani su predsjednik štaba, koji je trebao odgovarati za opće državno i političko usmjerenje djelatnosti štaba i rukovoditi radom štaba u cjelini; zapovjednik štaba, koji je trebao odgovarati za zapovijedanje naoružanim jedinicama koje su se nalazile na području na kojem je štab imao nadležnost i koji je zajedno s članovima štaba zaduženim za oružane jedinice na svom području činio zapovjedništvo oružanih snaga područja te djelatnici koji su rukovodili određenim civilnim strukturama koje su bile važne za obranu.⁴⁷⁹ Zapovjednik regionalnog kriznog štaba zapovijedao je, dakle, zapovjedniku ZNG-a, zapovjedniku štaba TO-a, zapovjedniku policijske jedinice i grupe za civilne funkcije sa zapovjednikom CZ-a, povjereniku za sanitetsku službu, povjereniku za gospodarstvo i snabdijevanje i dr. na području za koje je pojedini republički štab bio nadležan. Predsjednik regionalnog kriznog štaba mogao je po potrebi u štab imenovati ili na pojedine sjednice pozvati i djelatnike iz drugih područja važnih za obranu i zaštitu regije. Usto je odlučivao o osnivanju i sastavu kriznog štaba općine.⁴⁸⁰ Predsjednik općinskog kriznog štaba mogao je biti predsjednik Skupštine općine ili predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine ili pak neki drugi viši lokalni djelatnik, o čemu je odlučivao predsjednik regionalnog kriznog štaba „prema osobnoj prosudbi“.⁴⁸¹

Rad i djelovanje kriznih štabova ocjenjuje se uglavnom negativno s obzirom na često miješanje civilnih predstavnika regionalnih i općinskih vlasti u vojne poslove.⁴⁸² Tuđman je 24. kolovoza zapovjednicima postrojbi ZNG-a pojasnio ulogu kriznih štabova kao tijela čija je temeljna zadaća bila „mobilizacija materijalnih i duhovnih snaga na nekom području“, odnosno bili su nadležni za civilne poslove i koordinaciju s vojnim zapovjedništvom.⁴⁸³ Krizne štabove general Špegelj navodi kao primjer „štetnosti i nestručnosti vojnih obrambenih priprema“, što je, prema njegovom mišljenju, rezultiralo zapovijedanjem vojskom od strane vladajuće stranke.⁴⁸⁴ Dakle, nije postojao jedinstveni sustav zapovijedanja.⁴⁸⁵ Unatoč

⁴⁷⁸ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja*, I, 237.

⁴⁷⁹ Isto.

⁴⁸⁰ Isto, 235.

⁴⁸¹ Raguž, *Hrvatsko Poneretvlje u Domovinskom ratu*, 75.

⁴⁸² Isto, 81; Petar Šimac, *Svjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991.* (Omiš: „Franjo Kluz“, 2001), 49-51, 122; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 280-281. Raguž i Šimac opisuju preklapanja ovlasti i sukladno tome sukobe koji su postojali među civilnim i vojnim predstavnicima obrane regionalnog kriznog štaba za sjevernu i srednju Dalmaciju, kao i regionalnog kriznog štaba za južnu Dalmaciju, dok Marijan opisuje pokušaj vinkovačkog kriznog štaba u obrambene poslove Vukovara.

⁴⁸³ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 281.

⁴⁸⁴ Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 244.

navedenim nedostacima, ne može se poreći zasluga kriznih štabova u počecima organiziranja obrane. Kao što je to istaknuo predsjednik Vlade Gregurić u listopadu 1991. godine „primijećeno je da su krizni štabovi u praksi odigrali vrlo pozitivnu ulogu u organizaciji obrane Republike. Međutim, oni su u drugoj fazi postali suprotnost jer su potisnuli legalne organe vlasti i sami postali komesari s prevelikim ovlastima“.⁴⁸⁶

5.2. Uloga Vlade u uspostavi civilnog i vojnog zapovjedništva

5.2.1. Krizni štab Vlade Republike Hrvatske

Prema prvoj točki Sporazuma saborskih stranaka o Vladi demokratskog jedinstva, Vlada je trebala „organizirati djelotvornu obranu Republike Hrvatske u nametnutom nam ratu i uspostaviti pravni poredak na cijelom njezinom području“.⁴⁸⁷ Kao što je prethodno rečeno, temeljni nedostaci hrvatske obrambene politike bili su nejasan odnos zapovjednih vojnih i civilnih struktura koje su se međusobno preklapale, nedostatak profesionalnih vojnih kadrova te nedostatak oružja i streljiva.

Već 4. kolovoza održana je prva otvorena sjednica Vlade na kojoj je glavna točka dnevnog reda bila obrana zemlje.⁴⁸⁸ S obzirom na spomenute probleme funkcioniranja Kriznog štaba te regionalnih i općinskih kriznih štabova, Vlada se zalagala za ostvarivanje koordinacije Vrhovnog državnog vijeća, Kriznog štaba i Vlade te je predloženo da Krizni štab djeluje u sklopu Vlade.⁴⁸⁹ Upravo je to istaknuo i tadašnji predsjednik republičkog Kriznog štaba Josip Manolić na sjednici Vlade održanoj 5. kolovoza. Tijekom podnošenja izvješća o aktualnom stanju obrane, Manolić je ukazao na nedovoljnu koordinaciju obrambenih snaga, pogotovo odnosa Kriznog štaba prema nadležnim ministarstvima.⁴⁹⁰ Vlada je na istoj sjednici donijela zaključke o potrebi postizanja potpune suradnje između Ministarstva obrane, MUP-a i Kriznog štaba u organizaciji i zapovijedanju, stoga je zadužila navedena dva Ministarstva zajedno s Kriznim štabom da do 8. kolovoza predlože oblik organizacije obrane i način njezine realizacije.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Isto, 223.

⁴⁸⁶ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 2: Pad Vukovara* (Zagreb: Večernji list, 2015), 103.

⁴⁸⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 13.

⁴⁸⁸ Isto, 19.

⁴⁸⁹ Isto, 20.

⁴⁹⁰ Isto, 22.

⁴⁹¹ Isto, 22.

O potrebi prelaska Kriznog štaba u sastav Vlade raspravljalo se i na sastanku VDV-a 26. kolovoza. Istaknuvši probleme u odnosima regionalnih i općinskih kriznih štabova, Manolić je predložio da bi „najčišća organizacija bila, od Republike na općine, od općina na mjesne zajednice i organizaciju uspostaviti po vertikali“. Na to se nadovezao Gregurić, ustvrdivši da bi pojedini krizni štab trebao biti „samo servis za legalno organiziranje vlasti na tome području“. Gregurić je potom utvrdio i to da bi krizni štabovi bili zaduženi „i za davanje podrške i pomoći, na zahtjev vojne komande, ono što njoj treba, od prostora, hrane, vozila, da nema otimačine, da nema pljačke, da nema bezvlašća“. ⁴⁹² Cilj je, dakle, bio uklanjanje spomenutih nejasnoća i preklapanja vojnih i civilnih poslova na lokalnoj razini, odnosno formiranje novih kriznih štabova s obavljanjem civilnih poslova, a usto i pružanja logističke pomoći vojnim snagama.

Zaključivši da je Vlada dužna „osigurati jedinstveno i usklađeno djelovanje izvršnih i upravnih tijela državne vlasti u Republici te privrednih i društvenih djelatnosti u uvjetima neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike ili ratnog stanja, kao i pozadinsku podršku i svu ostalu pomoć zapovjedništvima i jedinicama oružanih snaga“, predsjednik Tuđman je 27. kolovoza donio Odluku o osnivanju Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske i općinskih kriznih štabova kao koordinativnih tijela. Prema toj Odluci, predsjednik Kriznog štaba Vlade trebao je biti predsjednik Vlade, a članovi potpredsjednici Vlade, ministri obrane, unutarnjih poslova, zdravstva, rada i socijalne skrbi, trgovine, prometa i veza, Predstojnik Ureda za zaštitu Ustavnog poretka te zapovjednik štaba CZ-a. Vlada je time dobila mogućnost imenovanja do tri člana Kriznog štaba. ⁴⁹³

Tom se odlukom predviđalo i imenovanje predsjednika općinskih kriznih štabova pa je određeno da u onim općinama u kojima „lokalna tijela vlasti redovno obavljaju svoje zadaće i lojalna su Republici Hrvatskoj, predsjednik općinskog kriznog štaba je predsjednik izvršnog vijeća skupštine općine a članovi su voditelji općinskih upravnih tijela odgovornih za obranu, privredu i zdravstvo te policijskih uprava ili stanica“. Vlada je dobila mogućnost da u ostalim općinama, dakle u onima u kojima tijela vlasti nisu iskazala lojalnost demokratski izabranoj središnjoj hrvatskoj vlasti, sama imenuje sastav pojedinog općinskog kriznog štaba te „imenuje povjerenika koji s pomoćnicima obavlja zadaće općinskog kriznog štaba“. Tom odlukom prestala je vrijediti Odluka o kriznim štabovima donesena 17. srpnja. ⁴⁹⁴

⁴⁹² Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 38.

⁴⁹³ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o kriznim štabovima, Broj: 929/91, Zagreb, 27. kolovoza 1991.

⁴⁹⁴ Isto.

Na temelju te Tuđmanove odluke, Vlada je 28. kolovoza donijela Odluku o imenovanju predsjednika i članova Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske.⁴⁹⁵ Predsjednik Kriznog štaba postao je predsjednik Vlade Franjo Gregurić, a članovi su bili potpredsjednici Milan Ramljak, Mate Granić i Zdravko Tomac, ministar obrane Luka Bebić, ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić, ministar zdravstva i socijalne skrbi Andrija Hebrang, ministar prometa i veza Josip Boljkovac, ministar trgovine Petar Kriste, predstojnik Ureda za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske Josip Manolić, zapovjednik štaba CZ-a Josip Slunjski i tajnik Vlade Goran Radin.⁴⁹⁶ Krizni štab time je *de facto* postao dijelom Vlade. U prvoj polovici rujna u Krizni štab ušli su još i ministar pravosuđa i uprave Bosiljko Mišetić, ministar rada i socijalne skrbi Bernardo Jurlina, kao i ministar bez lisnice Živko Juzbašić.⁴⁹⁷ Gregurić navodi da su u Kriznom štabu, osim predsjednika i trojice potpredsjednika Vlade te nekih ministara „ukupno njih jedanaest“ bili prisutni još neki ministri, načelnik Glavnog stožera Hrvatske vojske, savjetnici iz Ureda Predsjednika i „drugi predstavnici pojedinih državnih institucija“.⁴⁹⁸ Razlika između same Vlade i Kriznog štaba Vlade, unatoč tome što je precizirano da je „krizni stožer u sastavu Vlade ili, točnije, da je Vlada istovremeno Krizni stožer“, osim u sastavu i broju članova, bila je jedino u tematici sjednica. Naime, teme sjednica Kriznog štaba, prema Gregurićevim riječima, bile su „specijalizirane“.⁴⁹⁹ Možemo pretpostaviti da se radilo o obrambenim pitanjima.

Trebalo je otprilike pola mjeseca da bi se organizirao novi sustav kriznih štabova. Na sjednici 31. kolovoza Gregurić je obavijestio članove Vlade da s terena stižu brojni upiti o formiranju kriznih štabova, zaključivši da bi trebalo poslati ministre „da što prije započnu obilaziti općine u Republici“, kako bi općinskim kriznim štabovima, između ostalog, „objasnili i odnos između civilne vlasti i kriznih štabova“. Stoga je Vlada na toj sjednici zadužila Ministarstvo pravosuđa i uprave da u vezi toga pripremi upute koje su se trebale razmotriti na sjednici užeg Kabineta.⁵⁰⁰ Iako su službeno bili ukinuti, regionalni krizni štabovi

⁴⁹⁵ NN 44/91, 30. 08. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju predsjednika i članova Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, Klasa: 818-02/91-01/02, Urbroj: 5030115-91-2, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 71.

⁴⁹⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 71; Isti, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 69.

⁴⁹⁷ NN 47/1991, 13. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o dopuni Odluke o imenovanju predsjednika i članova Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, Klasa: 818-02/91-01/02, Urbroj: 5030115-91-5, Zagreb, 13. rujna 1991.

⁴⁹⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 300; HR, VRHZ, UZOP, Opći spisi (dalje: OS) 1991., kut. 55, I. dio: Zapisnik s 10. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 1. listopada 1991. u 20,30 sati.

⁴⁹⁹ Isto.

⁵⁰⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 76.

trebali su djelovati sve dok ne profunkcionira novouspostavljeni sustav.⁵⁰¹ U skladu s time, regionalni krizni štabovi prestali su postojati tek 12. rujna.⁵⁰² Na sjednici Kriznog štaba Vlade 16. rujna Gregurić je izvijestio da je većina općinskih kriznih štabova već formirana, dok je istaknuo probleme oko formiranja štabova u Sisku, Rijeci i Županji. Gregurić pritom nije pobliže objasnio o kakvim je problemima riječ, nego je samo naveo da su zbog toga neki članovi Kriznog štaba Vlade, zaduženi za to područje, „već na terenu“.⁵⁰³

S obzirom da je Odlukom o osnivanju Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske uspostavljena stroga subordinacija civilnih vlasti koja je predviđala izravan kontakt republičkog Kriznog štaba te općinskih kriznih štabova, na spomenutom sastanku VDV-a 26. kolovoza, potpredsjednik Vlade Milan Ramljak izrazio je dvojbu po pitanju funkcioniranja takvog sustava. Ramljak je tada istaknuo potencijalne probleme oko komunikacije republičkog i općinskih kriznih štabova s obzirom na velik broj općina u Hrvatskoj:

Ja nisam sasvim siguran da li će biti dobro rješenje da mi između Republike i općina nemamo nikakva posrednika. Preveliki je to raspon kontakata ako nemamo regionalnih nekih koordinatora. Imamo 105 općina, kako će predsjednik Vlade ako je on načelu nekog kriznog štaba kontaktirati sa 105 općina. Danas ne treba sa 105 općina jer nije u svima kritična situacija, danas je na jednoj trećini od tih tridesetak općina, ali i tridesetak općina, neka vas trideset ljudi danas zove, vi ne možete odgovoriti tim zahtjevima, ako vas sto ljudi zove, nemoguće. Možda u ovom trenutku mi još uvijek možemo pokriti izravan kontakt Republika – općine, ali ako taj sukob ne intenzivira i ne eskalira po svim općinama, nama će biti nužni neki...⁵⁰⁴

Ramljak je potom predložio da se rad republičkog Kriznog štaba s općinskim kriznim štabovima koordinira preko policijskih uprava koje su pod svojom nadležnošću imale po nekoliko općina.⁵⁰⁵ Na istom je sastanku potpredsjednik Vlade Tomac predložio imenovanje posebnih povjerenika koji bi trebali uspostaviti koordinaciju s predsjednicima „tih civilnih štabova, određenih općina“, što se odnosilo na općine koje su se nalazile u kriznim područjima.⁵⁰⁶ Još konkretniji prijedlog došao je od bivšeg predsjednika regionalnog kriznog štaba za istočnu Slavoniju i Baranju Vladimira Šeksa, koji je Greguriću 7. rujna predložio da

⁵⁰¹ Isto, 95.

⁵⁰² Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 77.

⁵⁰³ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-14, Zagreb, 16. rujna 1991., Zapisnik sa 6. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 16. rujna 1991. godine u 14,30 sati.

⁵⁰⁴ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 39.

⁵⁰⁵ Isto.

⁵⁰⁶ Isto, 41.

dotadašnje predsjednike regionalnih kriznih štabova imenuje povjerenicima Vlade „radi prenošenja svih informacija i iskustava koja su ti štabovi stekli na novu organizaciju štabova, ali i daljnje sudjelovanje u obrani predsjednika tih štabova“.⁵⁰⁷

Gregurić je prihvatio navedene prijedloge. Stoga je Vlada 6. rujna donijela odluku o raspoređivanju svojih ministara za rad pri kriznim štabovima, koje je raspodijelila na područjima općina po policijskim upravama. Imenovano je ukupno devet koordinatora i nekoliko ministara za svako od tih područja. Tako je za područje općina koje su obuhvaćale policijske uprave Osijek, Vukovar i Vinkovce za koordinatora imenovan Milan Ramljak, a za članove Bosiljko Mišetić, Jozo Martinović, Ivan Tarnaj, Luka Bebić i Dražen Budiša. Za područje Slavonskog Broda, Bjelovara i Kutine koordinatorom je imenovan Zdravko Tomac, a članovima Josip Božičević, Živko Juzbašić, Zvonimir Baletić i Stjepan Zdunić. Na području Siska koordinator je postao Gregurić, a članovi Juzbašić, Baletić, Stjepan Zdunić i Jurica Pavelić. Za općine policijskih uprava Gospića i Karlovca koordinatorom je imenovan Granić, a članovima Hebrang, Ante Čović i Ivan Cesar. Za područje Zagreba, Varaždina i Zaboka koordinatorom je imenovan Božičević, a članovima Gregurić, Salaj, Slunjski i Radin. Na prostoru Dubrovnika za koordinatora je imenovan Granić, a za članove Jurlina, Kriste, Rudolf, Budiša i Vladimir Veselica. U općinama policijske uprave Split koordinatorom je imenovan Granić, a članovima Jurlina, Kriste, Budiša, Vladimir Veselica i Davorin Rudolf. Za područje Rijeke i Pule koordinatorom je postao Tomac, a članovima Enzo Tirelli, Rudolf i Gojko Šušak. Naposljetku, za općine koje su obuhvaćale policijske uprave Šibenik i Zadar za koordinatora je izabran Bernardo Jurlina, a za članove Vlatko Pavletić, Ivan Cifrić i Muhamed Zulić.⁵⁰⁸ Navedeni koordinatori grupe za rad s kriznim štabovima na sjednici Kriznog štaba Vlade 14. rujna 1991. bili su zaduženi za uspostavu kontakata s kriznim štabovima na područjima za koja su bili imenovani.⁵⁰⁹

Vlada je 12. rujna imenovala i povjerenike za koordinaciju kriznih štabova više općina. Radi koordinacije rada i djelovanja općinskih kriznih štabova u općinama koje su obuhvaćale policijske uprave Osijek, Vukovar i Vinkovci, povjerenikom Vlade imenovan je Vladimir Šeks. Za područje općinskih kriznih štabova nad kojim je bila nadležna Policijska uprava Karlovac, za povjerenika Vlade imenovan je Branko Pasecki, za područje Policijske uprave

⁵⁰⁷ Isto, 79.

⁵⁰⁸ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Zagreb, 20. 9. 1991., Prijepis, Raspored zaduženja za rad pri kriznim štabovima na područjima općina po policijskim upravama, KŠ VRH na sjednici 6. 9. 1991.

⁵⁰⁹ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatska, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-13, Zagreb, 14. rujna 1991., Zapisnik sa 5. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 14. rujna 1991. godine.

Gospić određen je Ante Karić, za općine Policijske uprave Split, Šibenik i Zadar predviđen je Drago Krpina, za općine Policijske uprave Slavonski Brod, Bjelovar i Kutina povjerenikom je imenovan Vladimir Gredelj, a za općine Policijske uprave Dubrovnik, povjerenikom Vlade postao je Jure Burić.⁵¹⁰ Na sjednici 16. rujna Vlada je imenovala Gorana Dodiga za zamjenika povjerenika Vlade za policijsku upravu Split.⁵¹¹ Šeks je 25. listopada podnio ostavku na navedenu dužnost, istaknuvši da je ta dužnost bila potrebna „kako bi se izbjegao nagli prijelaz nakon ukidanja regionalnih kriznih štabova u općinske krizne štabove“, ocijenivši da „više nema stvarne potrebe za povjerenikom koji bi koordinirao općinske štabove“.⁵¹²

Prelaženjem Kriznog štaba u Vladu ostvarena je potrebna subordinacija civilnih vlasti od najviših do najnižih instanci na terenu i njihovo razdvajanje od poslova obrane, a raspoređivanjem ministara za rad pri kriznim štabovima i imenovanjem povjerenika Vlade za koordinaciju kriznih štabova, olakšana je komunikacija Kriznog štaba Vlade i općinskih kriznih štabova.

5.2.2. Uloga Vlade u formiranju vojnog zapovjedništva i uspostavi subordinacije

Kao što je već rečeno, jedan od prioriteta obrambene politike odnosio se na formiranje vrhovnog vojnog zapovjedništva. Gregurić je predsjedniku Tuđmanu već 9. kolovoza predložio formiranje „vrhovne komande“.⁵¹³ To, osim toga, pokazuju i dva popisa predloženih zadaća Vlade koje su 25. kolovoza zasebno sastavili Gregurić i Tomac.⁵¹⁴ Na sjednici Kriznog štaba Vlade 14. rujna raspravljalo se o „nedostatku vrhovne komande“. Tadašnji zamjenik ministra unutarnjih poslova Ivan Jarnjak,⁵¹⁵ koji je bio prisutan na toj sjednici, izjavio je da će uputiti pismeni nalog predsjedniku Tuđmanu „da hitno oformi Vrhovnu komandu“, a ministar pravosuđa i uprave Bosiljko Mišetić je predložio sazivanje sjednice Vlade kojoj bi prisustvovao Tuđman i „na kojoj bi se razmotrila takva situacija i formirala Vrhovna komanda“. Na kraju je zaključeno da će Krizni štab uputiti pismo predsjedniku Tuđmanu sa zahtjevom za uspostavom „i učinkovito djelovanje jedinstvenog

⁵¹⁰ NN 47/1991, 13. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske za koordinaciju kriznih štabova više općina, Klasa: 080-02/9107/01, Urbroj: 5030119-91-12, Zagreb, 13. rujna 1991.

⁵¹¹ NN 48/1991, 19. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju zamjenika povjerenika Vlade Republike Hrvatske za koordinaciju kriznih štabova više općina, Klasa: 080-02/91-07/91, Urbroj: 5030119-91-21, Zagreb, 17. rujna 1991.

⁵¹² Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1991.* 2, 177.

⁵¹³ Isto, 372-373: Tekst Franje Gregurića, „Prijedlozi za predsjednika“.

⁵¹⁴ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 271-274: Aktivnosti Vlade i republičkih tijela (Prijedlog predsjednika Gregurića 25. kolovoza 1991.); Vlada Republike Hrvatske, Interno, Poslovi koje treba obaviti ovog tjedna, u Zagrebu, 25. kolovoza 1991., [izradio] Dr. Zdravko Tomac, potpredsjednik.

⁵¹⁵ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju zamjenika ministra unutarnjih poslova, Broj: 926/91, Zagreb, 27. kolovoza 1991.

sustava zapovijedanja nad svim oružanim snagama Republike Hrvatske, kako bi se stvorili preduvjeti djelovanja oružanih snaga“.⁵¹⁶

Osnovu za formiranje vojnog zapovjedništva činilo je objavljivanje Zakona o obrani. Taj Zakon koji je donesen 26. i 28. lipnja 1991., na prijedlog Ministarstva obrane 16. rujna⁵¹⁷, Sabor je objavio 20. rujna 1991. godine. Zakonom o obrani utvrđeno je da Hrvatska vojska (HV) i ZNG tvore oružane snage Republike Hrvatske (OS RH).⁵¹⁸ Tim su se Zakonom, osim toga, utvrdile dužnosti i obveze predsjednika Republike, Vlade i Ministarstva obrane.⁵¹⁹ Predsjednik Tuđman, kao vrhovni zapovjednik Oružanih snaga, imao je pravo zapovijedanja vojskom, utvrđivanja ustrojstva oružanih snaga i sustava zapovijedanja, imenovanja i razrješivanja vojnih zapovjednika itd. Zadaće Vlade i Ministarstva obrane, između ostalog, uključivale su izradu plana obrane i sigurnosnog plana, način i strategiju provođenja mobilizacije, kao i proizvodnju oružja.⁵²⁰

U svrhu ustrojavanja jedinstvenog vojnog zapovjedništva Zakonom o obrani u sastavu Ministarstva obrane formiran je Glavni stožer.⁵²¹ Riječ je o preimenovanju Zapovjedništva ZNG-a koje je postojalo od 20. lipnja 1991. na čelu s generalom Špegeljem.⁵²² Načelnikom Glavnog stožera Hrvatske vojske (GS HV)⁵²³ postao je general-pukovnik JNA u mirovini Anton Tus, a položaj mu je osigurao dužnost vojnog savjetnika ministra obrane.⁵²⁴ Njegovim pomoćnicima postali su Petar Stipetić, koji je u rujnu 1991. na Tuđmanov poziv s dužnosti načelnika „Operativnog odjela 5. vojne oblasti JNA“ prešao na hrvatsku stranu i Ante Roso,

⁵¹⁶ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatska, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-13, Zagreb, 14. rujna 1991., Zapisnik sa 5. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 14. rujna 1991. godine.

⁵¹⁷ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991.: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: 8/91-01/05, Urbroj: 512-05-01-91-3, Zagreb, 16. rujna 1991.

⁵¹⁸ Kasnijim Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o obrani donesenim početkom listopada iste godine, utvrđeno je da se OS RH sastoje od „Hrvatske vojske u čijem sustavu se kao posebni dijelovi nalaze Zbor narodne garde i Domobranstvo. Zbor narodne garde zadržava se kao preteča Hrvatske vojske i dio tradicije, u ustroju i obimu koji utvrdi predsjednik Republike. Domobranstvo se ustrojava na teritorijalnom načelu, sa zadaćama i u ustroju utvrđenim posebnim propisom“ (NN 53/A, 8. 10. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o obrani, Klasa: 011-01/91-01/140, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 8. listopada 1991.; Sabor Republike Hrvatske, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrani, Klasa: 800-01/91-04/22, Zagreb, 8. listopada 1991.)

⁵¹⁹ NN 49/1991, 20. 9. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o obrani, Klasa: 011-01/91-01/74, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 28. lipnja 1991.; Zakon o obrani, Klasa: 800-01/91-01/07, Zagreb, 26. lipnja 1991.

⁵²⁰ Isto.

⁵²¹ NN 49/1991: Zakon o obrani.

⁵²² NN 30/1991, 21. 6. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluku o imenovanju zapovjednika Zbora narodne garde, Broj: 714/91, Zagreb, 20. lipnja 1991. Vidi: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 135; Marijan, *Slom Titove armije*, 132.

⁵²³ S obzirom na to da su se, prema Zakonu o obrani, HV i ZNG nalazili u sastavu OS RH, ispravno bi bilo koristiti naziv Glavni stožer Oružanih snaga Republike Hrvatske (GS OS RH). Međutim, budući da u dokumentaciji stoji Glavni stožer Hrvatske vojske (GS HV), dalje u tekstu će stajati taj naziv.

⁵²⁴ NN 49/1991: Zakon o obrani.

bivši pripadnik francuske Legije stranaca.⁵²⁵ Osim ministru obrane, načelnik Glavnog stožera bio je odgovoran i predsjedniku Republike „u svim pitanjima vrhovnog zapovijedanja, ustrojstva, strategijsko-operativnih planova i upotrebe oružanih snaga u miru i ratu“.⁵²⁶ Donošenjem Zakona o obrani i osnivanjem Glavnog stožera stvoreni su temelji za kasniji razvoj oružanih snaga Hrvatske.⁵²⁷

Još jedna prepreka u ostvarivanju subordinacije bile su stranačke vojske koje su odgovarale političkim strankama. Predsjednik Tuđman stoga je 14. listopada Ministarstvu obrane, Glavnom stožeru i ostalim zapovjedništvima Oružanih snaga odredio da bez odlaganja provedu odredbu članka 42. stavka 1. i 2. Zakona o obrani, osobito o zabrani političke djelatnosti u oružanim snagama, što se, između ostalog, odnosilo na zabranu osnivanja političkih stranaka u oružanim snagama, održavanja skupova i manifestacija političkih stranaka i skupina, članstvo u političkim strankama vojnim osobama i sudjelovanje vojnih osoba u odorama na političkim skupovima i demonstracijama.⁵²⁸ Organiziranje neregularnih stranačkih postrojbi okarakteriziralo se kao težnja „da se nelegalnim putem destabilizira demokratski izabrana vlast, objektivno oslabi obrambena moć oružanih snaga Hrvatske“.⁵²⁹

Vlada je nakon toga donijela zaključke kojima „oštro osuđuje pojave formiranje neregularnih oružanih grupa i sastava pod političkim utjecajem pojedinih političkih stranaka i njihovo samovoljno djelovanje“ te utvrdila da „kao Vlada demokratskog jedinstva ponovno ističe potrebu okupljanja svih rodoljubnih i domoljubnih snaga kako bi se jedinstvenim oružanim i svakim drugim otporom obranila sloboda, demokracija i teritorijalna cjelovitost

⁵²⁵ Problem u oblikovanju obrane predstavljao je i nedostatak časničkih kadrova, međutim, hrvatskim postrojbama počeli su se pridruživati pripadnici JNA te profesionalni vojnici hrvatske nacionalnosti u stranim vojskama, primjerice francuskoj „Legiji stranaca“. Na hrvatsku stranu je tijekom 1991. i 1992. godine prešlo 3340 pripadnika JNA, od čega 1763 oficira i 1577 podoficira; dakako to su većinom bili Hrvati (2648 ili 88%). To znači da je u Oružane snage RH prešlo nešto manje od 50% Hrvata koji su početkom 1991. bili u aktivnoj službi u JNA (izračun postotka temelji se na podatku da je početkom 1991. u JNA bilo 5362 aktivna vojna lica hrvatske nacionalnosti. Od 27 generala i admiralata JNA hrvatske nacionalnosti u OS RH stupila su sedmorica te još trojica generala umirovljenih prije 1990. godine. Navedeni broj časnika i dočasnika ipak nije bio dovoljan za ustrojavanje i zapovijedanje Oružanih snaga koje su se tek stvarale (Savjet za sukcesiju vojne imovine, *Zapovjedni vrh JNA (siječanj 1990.-svibanj 1992.)*, Ante Nazor, Ivan Brigović, ur., /Zagreb: MORH – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010/, 107, 145; Nazor, *Velikosrpska agresija*, 88. O motivima prelazaka članova JNA na hrvatsku stranu vidi: Ozren Žunec, *Oficir i časnik: prelasci vojnih profesionalaca iz Jugoslavenske narodne armije u Hrvatsku vojsku* /Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2013./)

⁵²⁶ ICTY: Republika Hrvatska, Ured Predsjednika, Odluka o osnovama ustrojstva Ministarstva obrane, Broj: 1148/91, Zagreb, 13. studenoga 1991.

⁵²⁷ Ante Nazor, ur., *Počeci suvremene hrvatske države: kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007), 111.

⁵²⁸ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapovijed o provedbi zabrane djelatnosti političkih stranaka u oružanim snagama, Broj: 1035/91, 14. listopada 1991.

⁵²⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 206.

suverene i samostane Republike Hrvatske“. Vlada je potom obvezala nadležna ministarstva i Krizni štab da „obveže općinske krizne štabove da u okviru vlastite nadležnosti osiguraju dosljedno provođenje Zapovijedi Predsjednika Republike“ o provedbi zabrane djelatnosti političkih stranaka u oružanim snagama, a MUP „da u okviru svojih nadležnosti poduzme energične represivne mjere protiv svakog kršenja važećih propisa kojim se od strane neregularnih naoružanih grupa i sastava ugrožava javni red i mir i funkcioniranje legalnih organa vlasti“. ⁵³⁰ Te je zaključke Vlada ponovila 14. studenoga. ⁵³¹ U svrhu obrane Hrvatske najbolje i najučinkovitije korištenje postrojbi poput HOS-a koje su u početku djelovale kao stranačke vojske bilo je omogućeno njihovim uključivanjem u redovite vojne sastave koji bi djelovali pod jednim zapovjedništvom.

5.3. Mjere za organizaciju života u kriznim područjima

Donošenjem posebnih mjera Vlada je nastojala osigurati svoju vlast na kriznim područjima u Hrvatskoj. Na temelju Zakona o dopunama Zakona o Vladi Republike Hrvatske iz ožujka 1991. godine, u slučaju kršenja hrvatskog Ustava i zakona, Vlada je mogla raspustiti Skupštinu općine i razriješiti njezino Izvršno vijeće te imenovati svog povjerenika u toj općini. ⁵³² Već u drugoj polovici srpnja 1991. godine Vlada, koja se nalazila u procesu rekonstrukcije, raspustila je Skupštinu općine i Izvršno vijeće u općinama Hrvatska Kostajnica, Podravska Slatina i Vukovar, gdje je potom imenovala povjerenike. Povjerenici Vlade trebali su preuzeti „sve ovlasti, dužnosti i odgovornosti“ Skupština općina i Izvršnih vijeća tih općina, a za svoj su rad odgovarati izravno Vladi i podnositi joj izvješće najmanje jednom mjesečno. ⁵³³

Odlukom predsjednika Tuđmana o osnivanju Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske potvrđene su ovlasti Vlade da imenuje svoje povjerenike u onim općinama u kojima lokalne vlasti nisu bile lojalne središnjoj hrvatskoj vlasti. Nova je višestranačka Vlada 29. kolovoza 1991. donijela odluke o poduzimanju posebnih mjera u općinama Daruvar, Gospić, Grubišino

⁵³⁰ Isto, 207: Tekst zaključaka Vlade od 20. listopada 1991.

⁵³¹ Isto, 266: Tekst zaključaka Vlade od 14. studenog 1991.

⁵³² NN 14/1991, 25. 3. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o dopunama Zakona o Vladi Republike Hrvatske, Klasa: 011-01/91-01/21, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 23. ožujka 1991.; Zakon o dopunama Zakona o Vladi Republike Hrvatske, Klasa: 022-03/91-02/02, Zagreb, 21. ožujka 1991.

⁵³³ NN 36/1991, 24. 7. 1991.: Ministarstvo pravosuđa i uprave, Naredba o poduzimanju posebnih mjera u općini Hrvatska Kostajnica, Klasa: 015-05/91-01/15, Urbroj: 514-01-91-1, Zagreb, 23. srpnja 1991.; Ministarstvo pravosuđa i uprave, Naredba o poduzimanju posebnih mjera u općini Podravska Slatina, Klasa: 015-05/91-01/16, Urbroj: 514-01-91-1, Zagreb, 24. srpnja 1991.; Ministarstvo pravosuđa i uprave, Naredba o poduzimanju posebnih mjera u općini Vukovar, Klasa: 015-05/91-01/16, Urbroj: 514-01-91-1, Zagreb, 23. srpnja 1991.

Polje i Pakrac te rješenja kojima je istog dana u navedenim općinama imenovala svoje povjerenike. Time su raspuštene Skupštine i Izvršna vijeća koje su dotada djelovala u tim općinama, čije su ovlasti i dužnosti trebali preuzeti Vladini povjerenici.⁵³⁴ Sljedećeg je dana Vlada imenovala svog povjerenika u općini Beli Manastir.⁵³⁵ Ista Odluka donesena na sjednici 11. rujna odnosila se na općine Benkovac i Obrovac, dok je u Pakracu razriješen dotadašnji i imenovan novi Vladin povjerenik.⁵³⁶

Tijekom kolovoza 1991. godine Vlada je angažirala pojedina ministarstva u pripremi određenih mjera kojima bi se život u kriznim područjima u Hrvatskoj prilagodio izvanrednim prilikama. Te su se mjere intenzivnije počele pripremati već na samom kraju srpnja, na zatvorenoj sjednici Vlade koja se nalazila u procesu rekonstrukcije.⁵³⁷ Na jednoj od prvih sjednica Vlade demokratskog jedinstva održanoj 7. kolovoza zaključeno je da je potrebno ažurirati mjere pripravnosti te je u vezi s time Ministarstvo obrane, između ostalog, zaduženo da do 9. kolovoza „pripremi novi prijedlog mjera pripravnosti za djelotvornu obranu Republike“ i određeno je da se „na kriznim područjima Republike ograniči kretanje građana po mjestu i vremenu“.⁵³⁸ Ministarstvo obrane dana 13. kolovoza zaduženo je da već sljedećeg dana sazove sastanak predstavnika svih ministarstava radi razrade postupka za provedbu Plana mjera pripravnosti Republike Hrvatske i „utvrđivanja izvršitelja na razini Republike“

⁵³⁴ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o poduzimanju posebnih mjera u općini Daruvar, Klasa: 010-06/91-03/05, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Daruvar, Klasa: 010-06/91-04/05, Urbroj: 5030119-91-3, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Odluka o poduzimanju posebnih mjera u općini Gospić, Klasa: 010-06/91-03/04, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Gospić, Klasa: 010-06/91-03/04, Urbroj: 5030119-91-3, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Odluka o poduzimanju posebnih mjera u općini Grubišino Polje, Klasa: 010-06/91-03/02, Urbroj: 5030119-91-4, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Grubišino Polje, Klasa: 010-06/91-03/02, Urbroj: 5030119-91-3, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Odluka o poduzimanju posebnih mjera u općini Pakrac, Klasa: 010-06/91-03/03, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 29. kolovoza 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Pakrac, Klasa: 010-06/91-03/03, Urbroj: 5030119-91-3, Zagreb, 29. kolovoza 1991.

⁵³⁵ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju Povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Beli Manastir, Klasa: 010-06/91-03/07, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 30. kolovoza 1991.

⁵³⁶ NN 47/1991, 13. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o poduzimanju posebnih mjera u općini Benkovac, Klasa: 080-02/91-07/01, Urbroj: 5030119-91-7, Zagreb, 11. rujna 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Benkovac, Klasa: 080-02/91-07/01, Urbroj: 5030119-91-8, Zagreb, 11. rujna 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Odluka o poduzimanju posebnih mjera u općini Obrovac, Klasa: 080-02/91-07/01, Urbroj: 5030119-91-5, Zagreb, 11. rujna 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Obrovac, Klasa: 080-02/91-07/01, Urbroj: 5030119-91-6, Zagreb, 11. rujna 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o razrješenju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Pakrac, Klasa: 080-02/91-07/01, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 11. rujna 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske u općini Pakrac, Klasa: 080-02/91-07/01, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 11. rujna 1991.

⁵³⁷ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 219.

⁵³⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 30.

koji se trebao dostaviti Vladi do 15. kolovoza, kako bi se do 16. kolovoza pripremio okvirni koncept Plana o kojem se onda trebalo raspraviti na sjednici Vlade. Naposljetku, Ministarstvo obrane zaduženo je da uputi pismo svim ministarstvima, Sveučilištu u Zagrebu i poduzećima od posebnog interesa za Hrvatsku da dostave svoje prijedloge za izradu navedenog Plana.⁵³⁹

Prijedlog Plana mjera pripravnosti Republike Hrvatske te Prijedlog plana pripravnosti oružanih snaga Republike Hrvatske Vlada je konačno utvrdila 16. kolovoza i potom poslala predsjedniku Tuđmanu na donošenje. Na istoj sjednici utvrđena je i „dinamika ostvarivanja mjera pripravnosti“, odnosno njihovo uručivanje preko Ministarstva obrane do poduzeća i drugih pravnih osoba. Ministarstvo obrane zaduženo je da sazove predstavnike svih ministarstava i načelnike detaširanih odjela kako bi im uručilo navedeni Plan mjera pripravnosti te pripadajuće kodne oznake i signale za provođenje mjera. Sukladno tome načelnici detaširanih odjela trebali su uručiti Plan mjera pripravnosti s kodnim oznakama i signalima općinama do 20. kolovoza 1991., a općine su trebale uručiti izvode iz Plana mjera pripravnosti poduzećima i drugim pravnim osobama do 21. kolovoza. Naposljetku je Ministarstvo obrane zaduženo da u suradnji s ostalim ministarstvima formira tri skupine koje su na terenu trebale pratiti provođenje mjera pripravnosti i davati stručnu pomoć općinama.⁵⁴⁰

Na sjednici održanoj 6. rujna Vlada je izdala nalog da se provedu mjere pripravnosti. Taj je nalog Republički centar za obavješćivanje prenio izvršnim vijećima skupština općina, kao i Izvršnom vijeću Skupštine Grada Zagreba preko regionalnih centara za obavješćivanje. Tako je svim općinama u Hrvatskoj i Gradu Zagrebu naređeno da poduzmu sve mjere iz I. stupnja pripravnosti te sve mjere iz II. stupnja pripravnosti, osim 14., 15., 17., 18., 19., 24. i 28. mjere iz Plana mjera pripravnosti Republike Hrvatske. Općinama koje su se nalazile na izrazito kriznim područjima – Podravskoj Slatini, Vukovaru, Vinkovcima, Slavonskoj Požegi, Osijeku, Novoj Gradišci, Županji, Slavanskom Brodu, Orahovici, Valpovu, Kostajnici, Petrinji, Sisku, Novskoj, Gospiću, Otočcu, Biogradu na Moru, Drnišu, Sinju, Zadru, Šibeniku, Slunju, Dugoj Resi, Ogulinu, Karlovcu, Pakracu, Grubišinu Polju, Virovitici, Daruvaru i Kutini – određeno je da uz navedeno poduzmu još 2. i 4. mjeru iz III. stupnja Plana mjera pripravnosti.⁵⁴¹

Na što su se odnosile odredbe koje su ulazile u Plan mjera pripravnosti Gregurić u svojoj knjizi ne spominje, međutim, popis tih mjera Vladin povjerenik za općinu Vukovar Marin Vidić-Bili proslijedio je 8. rujna 1991. „svim nosiocima obrambenih priprema općine

⁵³⁹ Isto, 37.

⁵⁴⁰ Isto, 43.

⁵⁴¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 97.

Vukovar“. Prema tom dokumentu, uočljivo je da je među mjere pripravnosti I. stupnja spadalo ažuriranje dokumenata planova obrane, uvođenje dežurstva, pojačanje mjera samozaštite i fizičkog osiguranja objekata, angažiranje štabova CZ-a u poduzećima, prilagođavanje proizvodnje i potrošnje „strateških sirovina“, energije i repromaterijala, ubrzavanje tekućih poljoprivrednih radova, prilagodba emitiranja informativnog programa ratnim uvjetima, kao i evidentiranje smještajnih kapaciteta za zbrinjavanje izbjeglog stanovništva s ugroženih područja. Mjere II. stupnja pripravnosti odnosile su se, između ostalog, na pojačanje sustava motrenja i obavještavanja, stavljanje u potpunu pripravnost štabove CZ-a, uspostava potpune kontrole informacija, pisama i poštanskih pošiljki na kriznim područjima, uvođenje kontrole radio prometa, aktiviranje svih struktura Crvenog križa na povećanju materijalnih dobara poput, primjerice, broja dobrovoljnih davatelja krvi, prilagođavanje cijena proizvoda i usluga nastaloj situaciji, pripremu manevarskih bolnica za zbrinjavanje bolesnih i ozlijeđenih, izradu prioriternog popisa lijekova i drugog sanitetskog materijala, ostvarenje uvida u stanje lijekova i sanitetskog materijala, premještanje kritičnih materijalnih rezervi na manje ugrožena područja, pojačanje kontrole prevoženja robe i usluga na ugroženom području i u neposrednoj blizini ugroženog područja, evakuacija rezervi zlata, deviza, novca, vrijednosnih papira te kulturnog i umjetničkog blaga ako se ocijeni da mogu biti ugroženi, provođenje zaštite znanstvene opreme i dokumentacije, provođenje zaštite spomenika kulture, itd. Mjere III. stupnja odnosile su se na ograničavanje kretanja građana po mjestu i vremenu te aktiviranje potrebnog broja jedinica CZ-a.⁵⁴²

Navedene se mjere, međutim, nisu uvijek i u svim općinama uspješno i učinkovito provodile. Primjerice, u jednom kasnijem izvješću što ga je izradio potpredsjednik Vlade Milan Ramljak, koji je u prvoj polovici prosinca 1991. godine boravio u Osijeku i obilazio krizna područja istočne Slavonije i Baranje, saznaje se da navedene mjere pripravnosti na tom području nisu djelovale onako kako je predloženo te su ostale „manje ili više forma kojoj je izostao odgovarajući realan sadržaj“.⁵⁴³

⁵⁴² ICTY: Republika Hrvatska, općina Vukovar, Povjerenik Vlade Republike u Općine [sic] Vukovar, Klasa: 801-03/91-01/01, Ur.Broj: 2196-01-91-1, Vukovar, 8. 09. 1991., Narodna obrana, Državna tajna, Svim nosiocima obrambenih priprema općine Vukovar, Predmet: Provođenje mjera pripravnosti

⁵⁴³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 347.

5.4. Uloga Vlade u naoružavanju Hrvatske

Nakon izglasavanja povjerenja 3. kolovoza Sabor je Vladu demokratskog jedinstva zadužio da poduzme sve potrebno za „mobilizaciju svih snaga za obranu“,⁵⁴⁴ nakon čega je Vlada zadužila nadležna Ministarstva da aktiviraju TO i pripreme za mobilizaciju njezine pripadnike.⁵⁴⁵ Krajem rujna Gojko Šušak je na sjednici Vlade izjavio da se u Hrvatskoj provodi mobilizacija „u skladu s količinom oružja kojom raspolažemo, što znači da je u svakoj općini mobilizirano onoliko ljudi koliko ima borbenih sredstava“.⁵⁴⁶

S obzirom na to da je nakon izbornih rezultata u proljeće 1990. JNA razoružala TO Hrvatske, osnovni je problem bio nedostatak oružja i streljiva. U vezi s najavljenim srpskim referendumom u ljeto 1990. za koji su se predsjednik Tuđman i tadašnji ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac složili da ga treba spriječiti, Petar Kriste, prvi ministar obrane koji je bio na toj dužnosti u vrijeme prvih dana oružane srpske pobune, u svojim zapisima tvrdi da je izrazio skepticizam prema takvoj odluci, s obzirom na izraziti nerazmjer u oružju i vojnoj opremi između hrvatske policije i jedinica JNA.⁵⁴⁷ Specijalne snage hrvatske policije koje su bile tek u začetku i nisu imale dovoljno oružja, sukobile su se sa znatno bolje naoružanim srpskim pobunjenicima koje je, uostalom, štitila JNA, od samog početka nesklona HDZ-ovoj vlasti.

Zbog takve situacije, moralo se oslanjati na policajce s lakim naoružanjem i dragovoljce s privatnim, uglavnom lovačkim oružjem, a Hrvatskoj je u tom smislu pomogla i dijaspora.⁵⁴⁸ Osim toga, i građani su se snalazili i na razne načine dolazili do željenog oružja. Ilegalnim putem i na crnom tržištu nabavljali su „razne tipove revolvera, pištolja i pušaka“, a to je poticala i hrvatska vlast.⁵⁴⁹ U lipnju 1991. godine tadašnji ministar pomorstva Davorin Rudolf susreo se s njemačkim poslanikom Hansom von Eiffom, kojeg je zanimalo kako se Hrvatska naoružava. Rudolfov odgovor bio je: „Krademo, otimamo, kupujemo, švercamo. Na sve moguće načine, gospodine ambasadore.“⁵⁵⁰ Poseban udarac Hrvatskoj zadala je Rezolucija 713 Vijeća sigurnosti UN-a 25. rujna 1991. kojom je uveden opći i potpuni embargo na izvoz

⁵⁴⁴ NN 39/1991, 03. 08. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Zaključci, Klasa: 021-03/91-05-/04, Zagreb, 3. kolovoza 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 16.

⁵⁴⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 29.

⁵⁴⁶ Isto, 148.

⁵⁴⁷ Kriste, *Sjene nad slobodom*, 124.

⁵⁴⁸ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 88.

⁵⁴⁹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 144.

⁵⁵⁰ Isto, 287.

oružja i vojne opreme u Jugoslaviju, čime je međunarodna zajednica nadmoćnom agresoru otvorila put u Hrvatsku.⁵⁵¹

Jedna od odredaba Vlade demokratskog jedinstva donesenih 26. kolovoza uključivala je odluku da se preko Ministarstva obrane provede mobilizacija oružja u privatnom vlasništvu građana, uključujući i ono lovačko.⁵⁵² Predstavnici nekih općina u Hrvatskoj i pojedini regionalni krizni štabovi kupovali su oružje zaobilazeći Vladu i Ministarstvo obrane.⁵⁵³ Na to je upozorio i ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić na sjednici VDV-a 26. kolovoza.⁵⁵⁴ Takvi potezi regionalnih kriznih štabova razumljivi su ako se u obzir uzmu tadašnje slabe mogućnosti hrvatske vlasti oko nabave oružja, nasuprot izloženosti pojedinih mjesta i gradova svakodnevnoj agresiji.

Ratna proizvodnja u Hrvatskoj bila je u začetcima. Još tijekom Manolićeve vlade neki su članovi oporbe upućivali kritike Vladi u vezi ratne proizvodnje i naoružanja. Tako je Dražen Budiša izjavljivao da u Hrvatskoj „nema nikakve ratne proizvodnje“⁵⁵⁵, a njegov stranački kolega Vlado Gotovac zamjerao je vlastima što u proteklih godinu dana nisu „barem dio svoje industrije prebacili na ratnu industriju“.⁵⁵⁶ Ministar energetike i industrije u prve dvije Vlade Božo Udovičić u svojim zapisima spominje da se njegov resor angažirao „na proizvodnji vojne opreme, posebno oklopnih vozila, rezervnih dijelova za zarobljenu i otetu opremu od JNA“.⁵⁵⁷ Manolićeva je Vlada ipak određenim mjerama pokušavala potaknuti proizvodnju oružja koja je započela još u jesen 1990. godine kad su se izrađivale eksplozivne naprave, a od proljeća 1991. godine počela je „obrtnička, a potom i tvornička izrada ručnih bombi, mina i streljačkog naoružanja, uz cijeli spektar drugog oružja i opreme“.⁵⁵⁸

Na jednoj od prvih sjednica Vlade demokratskog jedinstva održane 5. kolovoza 1991. zaključeno je da je potrebno intenzivirati proizvodnju oružja i vojne opreme. Vlada je za to zadužila Ministarstvo energetike i industrije u suradnji s Ministarstvom obrane.⁵⁵⁹ Djelatnosti Vlade na području proizvodnje oružja dobile su zakonsku podlogu Zakonom o obrani koji ju je ovlastio da „prati i usmjerava razvoj i proizvodnju predmeta naoružanja i vojne opreme te promet tih sredstava“ i da „utvrđuje posebne uvjete proizvodnje sredstava koja se koriste za

⁵⁵¹ Milardović, *Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske*, 156-157: Rezolucija 713 Vijeća Sigurnosti UN (25. rujna 1991).

⁵⁵² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 67.

⁵⁵³ Matej Šurc i Blaž Zgaga, *Trilogija: U ime države, Prodaja, Prva knjiga* (Zagreb: Jesenski i Turk, 2013), 242.

⁵⁵⁴ Šeks, *1991. – Moja sjećanja* 2, 25.

⁵⁵⁵ Radoš, *Tuđman izbliza*, 57-58.

⁵⁵⁶ Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 211.

⁵⁵⁷ Isto, 182.

⁵⁵⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 90-91.

⁵⁵⁹ Isto, 92.

potrebe priprema oružanih snaga“. Ministarstvo obrane istim je zakonom zaduženo za „ustrojavanje i pripremu proizvodnih i drugih kapaciteta za proizvodnju predmeta naoružanja i vojne opreme oružanih snaga“. ⁵⁶⁰ Vlada je stoga zadužila Ministarstvo energetike i industrije da zajedno s Ministarstvom obrane i MUP-om „pripremi i predloži plan organizacije namjenske proizvodnje“. ⁵⁶¹

U sastavu Ministarstva obrane sredinom kolovoza 1991. formiran je poseban Odjel razvoja kojim je rukovodio pomoćnik ministra obrane za materijalnu potporu i formiranje Odjela Velimir Kikerec. U Odjelu su djelovali vojni stručnjaci koji su napustili JNA te su trebali pružiti stručnu pomoć u pripremi industrijskih pogona za ratnu proizvodnju. Nakon osvajanja vojarni i vojnih skladišta JNA u rujnu iste godine, Odjel je organizirao servisiranje i remont zarobljene vojne tehnike i naoružanja u poduzećima u Hrvatskoj koja su imala potrebne tehničke mogućnosti. ⁵⁶² Na sjednici 28. kolovoza nakon prihvaćanja informacije o stanju proizvodnje oružja i vojne opreme u Hrvatskoj, Vlada je donijela niz zaključaka o tom pitanju. Na toj sjednici Ministarstvo obrane je zaduženo da utvrdi potrebni i prioritetni asortiman nabave sredstava naoružavanja i vojne opreme. Isto ministarstvo trebalo je u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslova utvrditi ili procijeniti ukupne i prioritetne potrebe po vrstama i korisnicima sredstava naoružanja i vojne opreme za MUP i ZNG. Zaduzeno je Ministarstvo financija da u suradnji s Ministarstvom obrane te Ministarstvom energetike i industrije osigura izvore sredstava za ugovaranje već započete ili planirane proizvodnje. Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutarnjih poslova trebali su za potpisivati narudžbe ili ugovore s proizvođačima naoružanja i vojne opreme, a Ministarstvo obrane trebalo je usto osigurati i utvrditi minimalne taktičko-tehničke uvjete za osvajanje i proizvodnju pojedinih sredstava naoružanja i vojne opreme. Isto je ministarstvo, osim toga, bilo zaduzeno da u suradnji s Ministarstvom energetike i industrije utvrdi logističke i druge obrambene kriterije za odabir potencijalnih proizvođača i regionalizacije proizvodnje naoružanja i vojne opreme u više centara. Na kraju, zaduzeno je Ministarstvo energetike i industrije da izvrši izbor stručnih kadrova-specijalista za određene vojne tehnike, ekipiranje sektora u ministarstvu energetike i industrije za organiziranje i praćenje realizacije programa proizvodnje naoružanja i vojne opreme. ⁵⁶³

Sredinom rujna iste godine Vlada je počela pripremati uredbu kojom je trebalo pravno regulirati razvoj domaće vojne industrije. Tu Uredbu o proizvodnji naoružanja i vojne opreme

⁵⁶⁰ NN 49/1991: Zakon o obrani.

⁵⁶¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 141.

⁵⁶² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 93.

⁵⁶³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 72-73.

te o gospodarskim i drugim odnosima u proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske na prijedlog Vlade donio je predsjednik Tuđman 30. rujna 1991.⁵⁶⁴ U Uredbi je navedeno da će oružje i vojnu opremu proizvoditi uz već postojeća poduzeća namjenske proizvodnje, obavljati i ona koja za to odrede Ministarstvo obrane na prijedlog Ministarstva energetike i industrije, a u iznimnim slučajevima „ako to zahtijevaju posebne okolnosti i neodgodive potrebe izazvane ratnim djelovanjem poduzeća mogu izvršiti nužne promjene i bez prethodne suglasnosti Ministarstva energetike i industrije“. U slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske određeno je da bi direktora poduzeća koja bi za proizvodnju odredilo navedeno ministarstvo, imenovao i razriješio hrvatski ministar obrane.⁵⁶⁵ Vlada je osobito poticala proizvodnju tenkova, što se vidi iz Gregurićeva pisma direktoru poduzeća Đuro Đaković Antunu Miloviću 20. studenog 1991.⁵⁶⁶ Budući da je ratna proizvodnja tijekom eskalacije agresije na Hrvatsku bila tek u začetcima, do najveće količine oružja došlo se putem blokade i osvajanja vojarni i vojnih skladišta JNA u Hrvatskoj.

5.5. Odnos Vlade i JNA

5.5.1. Blokada i zauzimanje vojarni i skladišta JNA

Blokada i osvajanje vojarni JNA bila je zapravo realizacija već spomenutog prijedloga generala Špegelja. Takav potez neminovno je označio i konkretnu promjenu stava hrvatskog vodstva prema JNA. Budući da su agresorske snage ne samo prekršile sporazum o prekidu vatre potpisan 1. rujna,⁵⁶⁷ nego je agresija još jačala, Gregurić je 3. rujna uputio Mesiću zahtjev da hitno sazove sjednicu Predsjedništva SFRJ „za razmatranje nastavka agresije na Hrvatsku unatoč Sporazumu o prekidu vatre.“⁵⁶⁸ Mesić je na Tuđmanov zahtjev, a u svojstvu vrhovnog zapovjednika oružanih snaga SFRJ, dana 11. rujna generalu Kadijeviću uputio

⁵⁶⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 93.

⁵⁶⁵ NN 55/1991, 25. 10. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Uredba o proizvodnji naoružanja i vojne opreme te o gospodarskim i drugim odnosima u proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske, Evidencijski broj 31, Broj: 1013/91, Zagreb, 30. rujna 1991.

⁵⁶⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 289.

⁵⁶⁷ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: Sporazum o prekidu vatre, 1. 9. 1991. u Beogradu.

⁵⁶⁸ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., Kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Predsjednik, Klasa: 800-01/91-01/19, Urbroj: 50302-91-1, Zagreb, 3. 9. 1991., Predsjedniku SFRJ, n/r predsjednika gospodina Stipe Mesića, Predmet: Zahtjev za hitno sazivanje sjednice Predsjedništva SFRJ; Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, 216.

naredbu o povlačenju jedinica JNA u vojarne u roku od 48 sati.⁵⁶⁹ Kadijević je, međutim, tu naredbu odbio kao nelegalnu.⁵⁷⁰ Istog dana na sjednici Vlade doneseni su prijedlozi koji su preko Gregurića upućeni Tuđmanu. Između ostalog, predloženo je da se donesu odluke o sprječavanju kretanja postrojbi JNA na tlu Republike Hrvatske i da se svi oficiri i vojnici JNA pozovu da izađu iz JNA i prijeđu na hrvatsku stranu.⁵⁷¹ Taj prijedlog temeljio se na zaključcima Vlade od 31. kolovoza.⁵⁷² Sljedećeg dana Vlada je naredila da se vojnicima, oficirima i civilnim osobama u JNA uputi poziv da ne sudjeluju u agresiji: „Svima, koji se prijave vlastima Republike Hrvatske, jamči se osobna sigurnost. Prijavite se prvoj policijskoj patroli/stanici, postrojbama Zbora narodne garde ili općinskim sekretarijatima za obranu, gdje ćete biti prihvaćeni i zaštićeni. Oficirima se garantira zadržavanje čina, plaće i ostalih materijalnih uvjeta.“⁵⁷³

Predsjednik Tuđman i Vlada dana 13. rujna donijeli su odluku o blokadi vojarni. Ta je odluka, uostalom, predstavljala i odgovor na zahtjev Sabora predsjedniku Republike i Vladi od 3. kolovoza da provedu određene mjere da se „JNA bez odlaganja povuče u vojarne i da se u primjerenom roku procesa razdruživanja povuče s teritorija Republike Hrvatske“.⁵⁷⁴ Odluku o provođenju blokade vojarni JNA donijela je Vlada kao jednu od mjera pripravnosti, a prema svjedočenju ministra obrane, za to je još trebala odobrenje Tuđmana kao vrhovnog zapovjednika Oružanih snaga.

Budući da je Vlada odobrila primjenu mjera protiv snaga JNA, predsjednik dr. Tuđman trebao je odobriti blokade vojarni kao vrhovni zapovjednik Oružanih snaga Hrvatske. Naredba za blokadom vojarni JNA nosi datum 12. rujna, no predsjednik je dokument potpisao sutradan, 13. rujna 1991. Bez njegove suglasnosti naredbu nismo željeli odaslati na teren, a budući da je Tuđman 12. rujna bio odsutan, pričekali smo njegov potpis za početak operacije. Iz tog razloga dokumenti su pripremljeni 12. rujna, a na teren odaslani u poslijepodnevnim satima 13. rujna. Nalog o pristupanju planovima dobili su svi zapovjednici bataljuna i drugih jedinica Zbora

⁵⁶⁹ ICTY: Predsjedništvo SFRJ, Zagreb, 11. rujna 1991., Savezni sekretarijat za narodnu obranu; Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, 238; Hina, „Vojska mora u vojarne u roku od 48 sati“, SD, (Split), 12. 9. 1991., 3

⁵⁷⁰ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 345: Pismo saveznog sekretara za narodnu obranu generala Veljka Kadijevića Predsjedništvu SFRJ, 11. rujna 1991. (srp.); Tanjug, „Kadijević odbio naređenje“, VL, (Zagreb), 13. 9. 1991., 3.

⁵⁷¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 107.

⁵⁷² FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zaključci sjednice Vlade Republike Hrvatske od 31. kolovoza 1991.; Tekst zaključaka vidi u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 84-86; Hina, „Šest zahtjeva armiji“, SD, (Split), 1. 9. 1991., 4.

⁵⁷³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 11; Hina, Poziv Ministarstva obrane vojnicima, oficirima i civilnim osobama u JNA, „Odbijte služiti mržnji i nasilju“, SD, (Split), 15. 9. 1991., 3.

⁵⁷⁴ NN 39/1991, 3. 8. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Zaključci, Klasa: 021-03/91-05-/04, Zagreb, 3. kolovoza 1991.

narodne garde na terenu. Ista zapovijed ođasana je iz Ministarstva unutarnjih poslova u policijske uprave i policijske postaje širom Hrvatske.⁵⁷⁵

Bebićevu izjavu potvrđuje i njegova Zapovijed općinskim kriznim štabovima te zapovjedništvima brigada i samostalnih bataljuna ZNG-a kojom izričito navodi: „...odmah pristupite isključenju svih komunalnih usluga Jugoslavenskoj armiji (voda, struja, PTT usluge) te spriječite snabdijevanje energentima, hranom i drugim potrebama vojarni“ i „odmah pristupite aktivnom i pasivnom zaprečavanju vojarni, skladišta, putnih pravaca koje neprijatelj koristi, objekata na njima i drugog“, datirana 12. rujna.⁵⁷⁶ Nakon Tuđmanove naredbe o poduzimanju mjera pripravnosti,⁵⁷⁷ a na zapovijed Ministarstva obrane, vojarnama je prekinuta opskrba vodom, strujom i plinom, isključene su im telefonske veze i onemogućen je ulazak i izlazak ljudi i vozila. Zabranjeno je kretanje vojske svim prometnicama u Hrvatskoj, a vojne postrojbe i institucije na hrvatskom teritoriju pozvane su da se stave na raspolaganje državnim tijelima Republike Hrvatske.⁵⁷⁸ Na konferenciji za novinare Tomac je odluku o blokadi obrazložio tvrdnjom da Hrvatska ne može pristati na to da ona jedina poštuje primirje.⁵⁷⁹

Koliko je odluka o blokadi vojarni bila rizična, pokazuje i atmosfera na sjednici Vlade kad se ta odluka donosila. Nakon što je predsjednik Tuđman već dao suglasnost o blokadi vojarni, na sjednici Vlade raspravljalo se o tome je li pravi trenutak za poduzimanje takve akcije i kakve se posljedice mogu očekivati. Budiša je bio skeptičan, izrazivši zabrinutost za mogućnost otvaranja vatre iz gradskih vojarni, primjerice, iz vojarne Maršal Tito smještene u Zagrebu. Nakon što mu je Gregurić iznio procjene prema kojima je bilo 60 % izgleda da se iz vojarni neće pucati, a 40 % da hoće, Budiša je, ocijenivši to odviše rizičnim, glasovao protiv blokade.⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Najman, Dujić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj: (svjedočanstva i prilozi Domovinskom ratu)*, Knjiga 2, Grad Zagreb (dalje: *Blokade i osvajanja vojarni 2*) (Zagreb: Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, 2005), 11-12.

⁵⁷⁶ Isto, 18-19: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: DT-801-03/91-01/01, Urbroj: 512-06-02-91-1, Zagreb, 12. 9. 1991., Narodna obrana, Državna tajna, Općinskim kriznim štabovima, Zapovjedništvima brigada i samostalnih bataljuna ZNG, Zapovijed, [potpisao] Ministar Luka Bebić; Prijepis dokumenta vidi u: Šimac, *Svjedočanstva*, 123.

⁵⁷⁷ Najman, Dujić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni 2*, 20: Republika Hrvatska, Predsjednik, Narodna tajna, Državna obrana, Naredba o poduzimanju mjera pripravnosti, Broj: 984/91, Zagreb, 13. rujna 1991., [potpisao] Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman.

⁵⁷⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 113.

⁵⁷⁹ Z. Duka, „Odlučne mjere protiv agresora“, VL, (Zagreb), 15. 9. 1991., 3.

⁵⁸⁰ Franjo Gregurić, razgovor.

Osim blokade, provodile su se akcije zauzimanja vojarni i vojnih skladišta u kojima je bilo spremljeno oružje oduzeto TO Hrvatske.⁵⁸¹ Od 14. do 19. rujna 1991. osvojeno je 63 vojna objekta JNA.⁵⁸² Prema izvješću Ministarstva obrane od 18. rujna, do tada je zauzeto „2/3 vojarni i vojnih skladišta u Hrvatskoj, a preko 2000 oficira i vojnika se predalo, zarobljeno ili su se stavili na raspolaganje“, a jedino nisu „u naše ruke pale najveće vojarne na teritoriju Republike Hrvatske“, što je označeno kao „poseban problem“. Nadalje, izvješteno je da se jedinice ZNG-a „dodatno naoružavaju suvremenim borbenim sredstvima zaplijenjenim od JA“, mobiliziraju se dodatne jedinice pričuvnog sastava ZNG-a „sukladno dinamici dobivanja odnosno zapljenjivanja naoružanja i vojne opreme“.⁵⁸³ Prema podacima kojima je raspolagao tadašnji načelnik Glavnog stožera, hrvatske su snage u vojarnama i skladištima zarobile gotovo 200 tenkova, 150 oklopnih transportera i borbenih vozila pješništva, oko 400 teških topničkih sredstava, 180 000 pušaka i automata, 18 različitih brodova i značajne količine streljiva, bomba i mina.⁵⁸⁴ Davor Marijan, pak, upozorava da s obzirom na to da se u izvješćima koja su se s terena slala u Glavni stožer nije nalazio popis oružja i ostale vojne opreme, nego su izvješća bila „na razini osnovne obavijesti“ o zauzetim vojarnama i drugim objektima JNA, nije lako odrediti koliko su točno oružja i opreme hrvatske postrojbe oduzele.⁵⁸⁵

Vlada je na sjednici 16. rujna istaknula kako JNA, i nakon zapovijedi predsjednika Predsjedništva SFRJ 11. rujna da se unutar 48 sati povuče u vojarne, nije prestala s „oružanim aktivnostima na tlu Republike Hrvatske i time se oglušila na izravnu naredbu svog Vrhovnog komandanta“ te da „djeluje izvan legalnih okvira“.⁵⁸⁶ Zaključeno je, stoga, da treba nastaviti

⁵⁸¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 118.

⁵⁸² Najman, Dujić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj: (svjedočanstva i prilozi Domovinskom ratu), Knjiga 1* (Zagreb: Udruga dragovoljaca Narodne zaštite, 2004), 12-13. O zauzimanju i predaji vojarni i vojnih skladišta vidi: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva*, 113-137; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 79-80; Adrijan Lisičak, „Oslobađanje vojnih skladišta JNA u Sesvetama 1991.“, *Polemos* 13 (2010), br. 1: 77-92; Ivica Hrastović, „Zauzimanje vojarni JNA u Varaždinu i predaja 32. Varaždinskog korpusa JNA“, *Polemos* 9 (2006), br. 2: 119-134.

⁵⁸³ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., Kut. 58, II. dio: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: 800-01/91-01/15, Urbroj: 512-05-01-91-2, 23. 9. 1991. – primljeno, Klasifikacijska oznaka: 800-01/91-01/19, Uruđbeni broj: 0-91-9478, VRH – Koordinacija za unutarnje poslove, Predmet: Informacija o aktualnoj situaciji u Republici Hrvatskoj nakon primjene mjera pripravnosti i poziva upućenog vojnicima, oficirima i vojnim ustanovama, daje se, Veza: vaš akt Klasa: 800-01/91-01/19, Urbroj: 5030115-91-1 od 18. rujna 1991. godine.

⁵⁸⁴ Anton Tus, „Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja“, u: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini: 1991.-1995.*, ur. Branka Magaš i Ivo žanić, (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Sarajevo: Dani, 1999), 78.

⁵⁸⁵ Marijan, *Slom Titove armije*, 283.

⁵⁸⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 119.

blokadu svih vojnih objekata u Hrvatskoj.⁵⁸⁷ To je potvrđeno i na sjednici Vlade dva dana kasnije.⁵⁸⁸

S nekim vojarnama Vlada je postigla dogovor o predaji i prelasku vojnika i časnika na hrvatsku stranu, međutim, u nekim slučajevima hrvatske postrojbe počele su pucati jer nisu dobile izričitu naredbu da ne otvaraju vatru, što je onemogućilo realizaciju dogovora.⁵⁸⁹ Tako je, primjerice, u Splitu dogovorena predaja vojarne „Dalmatinskih brigada“, kolokvijalno poznata kao vojarna „Visoka“, međutim u noći s 15. na 16. rujna izvedena je akcija osvajanja vojarne bez znanja tadašnjeg zapovjednika 4. brigade ZNG-a Ive Jelića. Prema njegovim riječima tada je došlo do „nekontroliranog upada ratnih skupina i pojedinaca, a posljedica toga bila je krađa znatnih količina oružja i opreme, a zatim i devastacija objekata i instalacija“.⁵⁹⁰ Takvi su slučajevi, međutim, bili više iznimka nego pravilo.

Tijekom blokade općinskim kriznim štabovima, policijskim upravama i Zapovjedništvu ZNG-a-Zagreb izdana je preko Ministarstva obrane zapovijed za otvaranjem prihvatnih centara za prebjegle pripadnike JNA. Zapovijed je donesena 14. rujna, na temelju Tuđmanove naredbe donesene prethodnog dana. Prihvatni centri otvarani su za vojne i civilne osobe na službi u JNA koje bi izrazile želju stupiti u jedinice ZNG-a. Nadležna upravna tijela za poslove obrane, Ministarstva unutarnjih poslova i jedinica ZNG-a trebala su prebjegle uputiti u prihvatne centre, a njihove podatke dostaviti općinskim kriznim štabovima i Ministarstvu obrane. Vojne i civilne osobe koje ne bi željele pristupiti ZNG-u trebalo je uputiti u najbliže organizacije Crvenog križa ili Centre za socijalni rad, koji su im trebali osigurati prenoćište, prehranu i civilnu odjeću.⁵⁹¹

Tijekom Tuđmanovog boravka u Igalu gdje je 17. rujna posredstvom predsjedatelja Mirovne konferencije o Jugoslaviji lorda Petera Carringtona zajedno s Miloševićem i Kadijevićem potpisao sporazum o prekidu vatre,⁵⁹² Gregurić je tadašnjeg ministra obrane Luku Bebića i ministra unutarnjih poslova Ivana Vekića obavijestio o tome da mu je predsjednik Tuđman naredio zaustavljanje daljnjih djelatnosti vezanih za vojarne i vojna

⁵⁸⁷ Isto.

⁵⁸⁸ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., Kut. 59, D-2, P-2: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-01/19, Urbroj: 5030115-91-1, Zagreb, 18. rujna 1991., Predmet: Informacija o aktualnoj situaciji u Republici Hrvatskoj nakon primjene mjera pripravnosti i poziva upućenog vojnicima, oficirima i vojnim ustanovama.

⁵⁸⁹ Boro Krstulović, „Bebićeva naredba bila je velika greška“, (Intervju sa Zdravkom Tomcem), *Globus*, (Zagreb), 20. 9. 1991., 3.

⁵⁹⁰ Ivo Jelić, *4. brigada ZNG: čovjek i rat 90/92*. (Split: Hrvatski časnički zbor grada Splita, 2005), 111.

⁵⁹¹ Najman, Dujić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni*, 21: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Zagreb, Opatička 1, Klasa: Int. 800-04/91-01/12., Urbroj: 512-06-01-91-7., Zagreb, 14. 09. 1991., Zapovijed.

⁵⁹² FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Izjava lorda Carringtona, Predsjednika Republike Hrvatske i Srbije i ministra za narodnu obranu, Igalu, Jugoslavija, 17. rujna 1991./Statement by lord Carrington, the Presidents of the Republics of Croatia and Serbia, and the minister of National Defence at Igalu, Yugoslavia on 17 Sep 91; Zajedničko priopćenje za tisak, Igalu, 17. rujna 1991.

skladišta JNA te u skladu s time trebaju izdati odgovarajuće zapovijedi. Unatoč činjenici da je „obustavu mogao zapovjediti samo predsjednik Republike, a ne predsjednik Vlade“, premda je ministar obrane „stekao dojam“ da je Tuđman Greguriću usmeno naredio „obustavljanje operacija oko vojarni“,⁵⁹³ Bebić i Vekić su preko svojih ministarstava poslali zapovijedi o obustavljanju daljnjih aktivnosti vezanih za vojarne i vojne objekte JNA.⁵⁹⁴ Bebić tvrdi da „mi nismo naredili obustavu blokada, već smo prestali s napadnim aktivnostima ukoliko nismo bili ugroženi iz okruženih objekata JNA“.⁵⁹⁵ Bebićeva naredba objavljena je preko televizije i radija, na što se on kasnije osvrnuo:

Htjelo se, naime, na neki način pokazati i dokazati da mi nismo ti koji provociraju napade, nego da samo osiguravamo blokadu koja je naređena. Budući da se iz vojarni pucalo, na tu smo pucjavu i odgovorili, nikad prvi, nego samo kad smo bili izazvani. Tu nije bilo ništa nejasno, no budući da je ta zapovijest objavljena preko TV, jako je odjeknula (...) To je bila ponovljena zapovijed, ali – eto – objavljena je preko televizije, što možda i nije bilo dobro primljeno, jer ljudi nisu pažljivo slušali sadržaj. Tek sam kasnije putem radija razjasnio da nije riječ o deblokadi i prestanku naših aktivnosti. (...) U međuvremenu smo čuli i za zaključke u Igalu, pa smo mislili da se to slaže i da dogovor iz Igalu nastupa odmah. Tu je taj mali raskorak koji je nastao (...) Ja sam ostavku podnio isključivo i samo zbog toga što za izdatu zapovijed nisam imao kompletno dopuštenje.⁵⁹⁶

Bebićeva izjava upućuje na dva moguća razloga davanja ostavke. Prvo, Bebić tvrdi da je njegova zapovijed prenesena preko televizijskih ekrana negativno primljena budući da je očito shvaćena kao prekid vatre s hrvatske strane prije nego što je primirje stupilo na snagu i drugo, tvrdi da je dopuštenje za izdavanje zapovijedi trebao dobiti izravno ili napismeno od predsjednika Tuđmana. Tuđman je nakon povratka iz Igalu izjavio da je odluka o obustavi vatre hrvatskih snaga donijeta bez njegovog znanja i da će oni koji su je donijeli morati odgovarati.⁵⁹⁷ Istog dana donio je naredbu o potpunom prekidu vatre, osim u slučaju napada.⁵⁹⁸ Bebić je podnio ostavku „zbog izdavanja zapovijesti za koju nisam imao

⁵⁹³ Najman, Dujčić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni* 2, 13.

⁵⁹⁴ Isto, 22-23: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: 801-03/91-01/01, Ur.broj: 512-06-91-2, 17. 09. 1991. godine, [upućeno] Zapovjedništvima brigada i samostalnih bataljuna ZNG R. Hrvatske, Općinskim kriznim štabovima – svima – Zapovjed [sic], [potpisali] Načelnik štaba Zapovjedništva ZNG RH pukovnik Imra Agotić i Ministar Luka Bebić; Republika Hrvatska, Ministarstvo unutarnjih poslova, Broj: operativni štab, Zagreb, 17. rujna 1991., Policijskim upravama, Policijskim stanicama, svima [podcrtano u originalu], [potpisao] Ministar Ivan Vekić.

⁵⁹⁵ Najman, Dujčić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni* 2, 14.

⁵⁹⁶ Darko Pavičić, „Zašto sam dao ostavku“, (Intervju s Lukom Bebićem), *Danas*, (Zagreb), 8. 10. 1991., 14-15.

⁵⁹⁷ B. Tuđen, „Hrvatska se ne može pokoriti“, VL, (Zagreb), 18. 9. 1991., 3.

⁵⁹⁸ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 357: Naredba predsjednika RH dr. Franje Tuđmana o prekidu vatre, 18. rujna 1991.

kompetentnu suglasnost i odobrenje“,⁵⁹⁹ nakon čega je razriješen s dužnosti,⁶⁰⁰ a na njegovo mjesto došao je Šušak. Kako Vekić, koji je također izvršio Gregurićevu zapovijed i prije Bebića izdao naredbu za obustavu svih novih akcija prema vojarnama, nije podnio ostavku niti ju je, koliko znamo, Tuđman od njega tražio, razlog Bebićeve ostavke možemo potražiti u javnom objavljivanju naredbe. Na to upozorava i Tomac, koji smatra da je Bebić pogriješio što je tu naredbu izdao preko televizije i radija jer je javnost to protumačila kao jednostrani prekid vatre s hrvatske strane prije nego što je sporazum u Igalu uopće potpisan.⁶⁰¹

Bitka za vojarne bila je svojevrsna prekretnica rata. Značaj te prekretnice Tomac vidi u konkretnoj i odlučnoj promjeni odnosa hrvatske vlasti prema JNA jer „smo počeli tretirati Jugoslavensku narodnu armiju na cijelom teritoriju Hrvatske kao neprijatelja s kojim ratujemo“. ⁶⁰² Povjesničar Davor Marijan smatra da je upravo to vrijeme u kojem se dogodio napad na vojarne JNA bio „najpovoljniji za Hrvatsku“ s obzirom da su od sukoba u Sloveniji počela dezerterstva iz JNA koja su se „nepovoljno odrazila na njezinu bojnu spremnost“. ⁶⁰³ S njim se slaže i povjesničar Davor Runtić. Runtić taj potez u rujnu drži ispravnim, budući da je međunarodna zajednica u tom razdoblju jasno znala tko je agresor, a tko žrtva, kao i to da u JNA više nije bilo nesrpskih kadrova.⁶⁰⁴

5.5.2. Deblokada, pregovori i povlačenje JNA

S obzirom na to da je Vlada ocijenila da JNA ni ovog puta neće poštivati dogovor o prekidu vatre, odredila je da se bez odgode nastavi i pojača rad na osposobljavanju za obranu i uspostavi vlast na cjelokupnom području Hrvatske, da se u daljnjim pregovorima treba polaziti od zahtjeva da se JNA mora povući u vojarne, a nakon toga i iz Hrvatske, da sve vojarne i drugi objekti iz kojih su se postrojbe, vojnici ili časnici stavili na raspolaganje ili predali, odnosno koji su osvojeni, ostaju na raspolaganju Republici Hrvatskoj, da treba spriječiti popunjavanje preostalih vojarni i vojnih ustanova novim vojnicima, oficirima i ratnim materijalom te odvoženje sredstava i opreme iz njih.⁶⁰⁵ Vlada je, stoga, 18. rujna odredila da s obzirom da se JNA nije povukla u vojarne „treba nastaviti blokadu svih vojnih

⁵⁹⁹ Najman, Dujić, Posilović, *Blokade i osvajanja vojarni* 2, 28: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Zagreb, 17. 09. 1991. g., Predsjedniku Republike Hrvatske gospodinu Dr. Franji Tuđmanu, Zagreb, [potpisao] Luka Bebić. Ostavka je napisana vlastoručno.

⁶⁰⁰ NN 48/1991, 19. 9. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra obrane, Broj: 1000/91, Zagreb, 18. rujna 1991.

⁶⁰¹ Krstulović, „Bebićeva naredba bila je velika greška“, 3.

⁶⁰² Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 91.

⁶⁰³ Marijan, *Slom Titove armije*, 280.

⁶⁰⁴ Davor Runtić, *Domovinski rat: umijeće pregovaranja: knjiga treća* (Vinkovci: Neobična naklada, 2007), 18.

⁶⁰⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 125.

objekata na području Republike Hrvatske“, ali da ipak „može pristati na opskrbu vojnih objekata vodom i hranom putem Crvenog križa Hrvatske“. ⁶⁰⁶ Na sjednici Kriznog štaba Vlade 19. rujna zaključeno da je potrebno „omogućiti opskrbu vodom vojarnama i vojnim ustanovama koje nisu neposredno umiješane u oružane i druge agresorske aktivnosti prema građanima, organima vlasti i oružanim snagama Republike Hrvatske, kao i onima koje neposredno ne pomažu četničke terorističke jedinice“. ⁶⁰⁷ Gregurić je u svojstvu predsjednika Kriznog štaba Vlade 19. rujna uputio pismo kriznim štabovima općina i povjerenicima za rad kriznih štabova u kojima ih je obavijestio da je Krizni štab na sjednici istog dana donio zaključke da je, radi zaštite života i zdravlja vojnika i časnika koji žele, a nisu u mogućnosti bez opasnosti po život napustiti vojarnu, potrebno omogućiti opskrbu vodom vojarnama koje nisu neposredno umiješane u oružane djelatnosti. ⁶⁰⁸ Tri dana nakon toga, točnije 22. rujna, Vlada je prihvatila zaključke Kriznog štaba Vlade od 19. rujna o „djelomičnoj opskrbi vojarna i vojnih ustanova JA koje nisu neposredno umiješane u oružane i druge agresorske aktivnosti prema Republici Hrvatskoj, s time da osim opskrbe vodom, u količini potrebnoj za dnevnu potrošnju, tim objektima treba omogućiti i opskrbu sanitetskim materijalom“. ⁶⁰⁹ Istom prilikom zaduženo je Ministarstvo obrane, Ministarstvo rada i MUP da „pripreme prijedlog rješenja prihvata vojnika i časnika JNA“. ⁶¹⁰

U skladu sa Sporazumom u Igalu, Tuđman je 22. rujna naredio Oružanim snagama Hrvatske „da obustave sve napade i pokrete i uspostave apsolutni prekid vatre“, a „lokalnim organima vlasti da uspostave normalno snabdijevanje vodom, hranom, strujom i medicinskim potrebama svih vojarni pred kontrolom SFRJ na teritoriju Republike Hrvatske“. Tu naredbu ponovio je i 19. listopada. ⁶¹¹ Tuđmanovu odluku podržao je i Krizni štab Vlade, naglasivši: „Ova odluka odnosi se samo na opskrbu redovnog sastava oružanih snaga SFRJ u količini dostatnoj za dnevnu potrošnju vojnika i časnika koji čine redovni sastav jedinica odnosno

⁶⁰⁶ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 59, D-2, P-2: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-01/19, Urbroj: 5030115-91-1, Zagreb, 18. rujna 1991., Predmet: Informacija o aktualnoj situaciji u Republici Hrvatskoj nakon primjene mjera pripravnosti i poziva upućenog vojnicima, oficirima i vojnim ustanovama.

⁶⁰⁷ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-14, Zagreb, 19. rujna 1991., Zapisnik sa 7. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 19. rujna 1991. godine u 18,00 sati.

⁶⁰⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 127.

⁶⁰⁹ Isto, 134; HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske/Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-14, Zagreb, 19. rujna 1991., Zapisnik sa 7. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 19. rujna 1991. godine u 18,00 sati.

⁶¹⁰ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske/Krizni štab, Zapisnik sa 7. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, 19. rujna 1991.

⁶¹¹ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: Republika Hrvatska, Predsjednik, Naređujem; M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 368: Naredba predsjednika RH dr. Franje Tuđmana o prekidu vatre, 22. rujna 1991.; Isto, 432: Naredba predsjednika RH dr. Franje Tuđmana o prekidu vatre i deblokadi vojarni, 19. listopada 1991.; FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Republika Hrvatska, Predsjednik, Naređujem, U Zagrebu, 19. listopada 1991.

vojarni i ustanova i sada se u njima nalaze.“⁶¹² Navedenu je odluku Vlada podržala „pod uvjetom da JA odmah obustavi sve agresivne aktivnosti i pokrete svojih snaga na tlu Republike Hrvatske, kao i onih koje se kreću prema Republici Hrvatskoj te da se izvrši deblokada pomorskih luka Republike Hrvatske.“⁶¹³ Usvojeni zaključci Kriznog štaba Vlade prosljeđeni su Kriznom štabu Grada Zagreba, svim općinskim kriznim štabovima i svim povjerenicima Vlade.⁶¹⁴ Unatoč djelomičnoj deblokadi vojarna, Vlada je i dalje ustrajala u zahtjevima za odlaskom JNA iz Hrvatske.⁶¹⁵

Blokada vojarni JNA i zahtjevi koje je hrvatska vlast postavljala, izazvali su žestoke reakcije vrha JNA. Druga polovica rujna i početak listopada protjecali su u ozračju napetosti u političkom i vojnom vrhu te pojačavanja oružanih djelatnosti na hrvatskom teritoriju. Agresorske su snage nekoliko puta, unatoč usuglašavanju o primirju i prekidu vatre između Tuđmana i Kadijevića, nastavile s napadima i u isto vrijeme optuživale hrvatsku vlast zbog blokade vojarni, što je uslijedilo kao reakcija na prijašnje napade JNA. JNA je krajem rujna i početkom listopada pokrenula opći napad na svim bojištima Hrvatske. Simultano su se odvijali napadi na brojna mjesta i gradove.⁶¹⁶ Usto je Jugoslavenska ratna mornarica (JRM) triput blokirala luke na hrvatskoj obali.⁶¹⁷ Namjera je bila u roku od dvadeset dana osigurati deblokadu vojarni JNA na hrvatskom prostoru i upravo s tim snagama poraziti one hrvatske. U uspjeh takve akcije vjerovao je i Zapad, a NATO je procjenjivao da hrvatske snage neće izdržati više od dva tjedna.⁶¹⁸

Već je 1. listopada predsjedniku Tuđmanu, hrvatskoj Vladi i Glavnom stožeru upućeno prijeteće pismo od Štaba Vrhovne Komande Oružanih snaga SFRJ. U pismu se tražilo hitno deblokiranje vojarni te se prijetilo: „Za svaki napadnuti i osvojeni objekat Jugoslavenske narodne armije – biće odmah uništen po jedan objekat od vitalnog značaja za Republiku Hrvatsku“ te se daje „upozorenje civilnom stanovništvu da se blagovremeno povuče iz tih

⁶¹² HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-19, Zagreb, 22. rujna 1991., Zapisnik sa 8. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske održana 22. rujna 1991., u 15,00 sati. Gregurić u svojoj kronici navodi, pak, da je spomenuta sjednica održana 21. rujna. Vidi: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 134.

⁶¹³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 134.

⁶¹⁴ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/19, Urbroj: 50302-91-2, Zagreb, 22. rujna 1991., Kriznom štabu Grada Zagreba, svim Kriznim štabovima općina i svim povjerenicima Vlade Republike Hrvatske.

⁶¹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 140; „JNA mora iz Hrvatske“, (Izjava Vlade Republike Hrvatske) SD, (Split), 25. 9. 1991., 3.

⁶¹⁶ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 104.

⁶¹⁷ Isto.

⁶¹⁸ Nazor, *Počeci suvremene hrvatske države*, 127.

naseljenih mesta“.⁶¹⁹ Osim navedenog, u pismu se optužilo Hrvatsku za kršenje sporazuma o prekidu vatre.⁶²⁰ Te tvrdnje Tuđman je osporio navodeći pritom kopnene, zračne i pomorske napade JNA u istočnoj i zapadnoj Slavoniji, sjevernoj Dalmaciji, Banovini i na dubrovačkom području.⁶²¹ Uz posredovanje EZ-a dana 4. listopada 1991. u Haagu Tuđman, Milošević i Kadijević potpisali su Sporazum kojim je dogovoreno da će hrvatske vlasti deblokirati garnizone i druge objekte JNA, a da će JNA premjestiti i pregrupirati svoje jedinice u Hrvatskoj uz pomoć promatrača EZ-a. Deblokada vojnih objekata JNA odnosila se na uspostavu vode, struje, plina i PTT veza te osiguranje slobodnog i neometanog kretanja vojnog i civilnog osoblja JNA i njihovih obitelji. S druge strane, JNA se obvezala da neće voditi vojne operacije protiv hrvatskih snaga.⁶²² Sporazum se nije realizirao jer ga je svaka strana drukčije interpretirala, što se vidi po izmjeni nekoliko pisama predsjednika Tuđmana i generala Kadijevića 4. i 5. listopada. Tuđman je ustrajao na prekidu vatre nakon čega bi se izvršila deblokada vojarni, a Kadijević je inzistirao prvo na deblokadi vojarni nakon čega bi razgovarali o prekidu vatre.⁶²³

Gregurić je u ime Vlade 1. listopada upozorio Kadijevića da se Hrvatskoj prijeti ratnim zločinima te zločinima nad civilima, navodeći da su dotadašnje najčešće mete agresora bili upravo civilni objekti, cijeli gradovi i naselja i kulturni spomenici, optužujući zapovjedništvo JNA da ne poštuje međunarodne dokumente, potpisane dogovore i preuzete obveze o prekidu vatre.⁶²⁴ Vlada je, stoga, ponovno zatražila „potpuno povlačenje jedinica JA s teritorija Republike Hrvatske“.⁶²⁵ Krizni štab Vlade istog je dana zaključio da će odluke o napuštanju vojarni i teritorija Hrvatske donositi općinski krizni štabovi i Krizni štab Grada Zagreba, uz suglasnost Kriznog štaba Vlade.⁶²⁶ Sljedećeg dana Krizni štab Vlade uputio je pismo

⁶¹⁹ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 381-382: Pismo Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, Vladi RH i Glavnom stožeru HV, 1. listopada 1991. (srp./eng.).

⁶²⁰ Isto.

⁶²¹ Isto, 384: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Štabu vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ, 1. listopada 1991.

⁶²² FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Sastanak održan u Haagu 4. listopada 1991.

⁶²³ Isto, 391, 397-402: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana saveznom sekretaru za narodnu obranu generalu Veljku Kadijeviću, 4. listopada 1991.; Pismo saveznog sekretara za narodnu obranu generala Veljka Kadijevića predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 5. listopada 1991. u 11:30 sati (srp.); Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana saveznom sekretaru za narodnu obranu generalu Veljku Kadijeviću, 5. listopada 1991. u 12:30 sati; Pismo (telefax) saveznog sekretara za narodnu obranu generala Veljka Kadijevića predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 5. listopada 1991. u 14:10 sati (srp.); Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana saveznom sekretaru za narodnu obranu generalu Veljku Kadijeviću, 5. listopada 1991., u 16:30 sati; Pismo (telefax) saveznog sekretara za narodnu obranu generala Veljka Kadijevića predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 5. listopada 1991. u 23:40 sati (srp.); Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana saveznom sekretaru za narodnu obranu generalu Veljku Kadijeviću, 6. listopada 1991. u 11:30 sati.

⁶²⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 156-157.

⁶²⁵ Isto, 157.

⁶²⁶ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut, 57., I. dio: Zapisnik s 10. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 1. listopada 1991. u 20,30 sati, Zaključci.

Komandi 5. Vojne oblasti, odnosno generalu Andriji Rašeti. Budući da „djelovanje Komande 5. Vojne oblasti nije moguće prosuđivati odvojeno od cjelokupnih aktivnosti Jugoslavenske armije na području Republike Hrvatske“, istaknuto je da „licemjernim ocjenjujemo pozive na humano i civilizirano ponašanje prema pripadnicima Jugoslavenske armije na nekim područjima, dok istovremeno ta ista Jugoslavenska armija ubija civilno stanovništvo i razara gradove i sela na drugim područjima Republike Hrvatske, a Štab Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ otvoreno prijeti i nastavkom takvih aktivnosti“. U nastavku, Krizni je štab istaknuo da su unatoč tome hrvatska Vlada i Krizni štab koji se nalazi u njezinom sastavu omogućili opskrbu „u dnevno dostatnim količinama za redovni sastav jedinica koje se u njima nalaze“ te da su dopustili „i svaku drugu komunikaciju koja omogućava normalan i civiliziran život u jedinicama i ustanovama Jugoslavenske armije (prijevoz rublja, rad sanitetskih službi)“.⁶²⁷

Vlada je 3. listopada uputila javni poziv za mirno raspuštanje jedinica, zapovjedništava i ustanova JNA u Hrvatskoj, nakon čega su trebali uspostaviti kontakt s hrvatskim vlastima radi postizanja dogovora „o svim pitanjima koja proizlaze iz prestanka funkcioniranja JA na području ove Republike“. Vlada je tada uputila poziv i vladama u republikama s područja SFRJ da svaka na svom teritoriju pokrene „mirno i odgovorno raspuštanje jedinica, zapovjedništava i ustanova JA“ i da se to tretira kao „prvi korak u razdruživanju na području oružanih snaga koje su izgrađivane zajedničkim sredstvima“, a što bi rezultiralo stavljanjem na raspolaganje „republičkim organima i po mogućnosti pod vojni nadzor“ te poštivanje osobne želje vojnih osoba u JNA da ostanu u vojnoj službi ili se neometano vrate u matičnu republiku.⁶²⁸ Istog je dana Vlada odlučila da se u Hrvatskoj „izvrše sve nužne pripreme kako bi se oružanom silom i svim obrambenim snagama oduprijeli prijetnji“ Veljka Kadrijevića kojom se „želi izvršiti okupacija hrvatskog teritorija, oboriti demokratska vlast i životno ugroziti hrvatsko stanovništvo“.⁶²⁹ Predsjednik Tuđman je 5. listopada pozvao na obranu domovine: „Svi oni koji se pozivaju u redove hrvatske [sic] vojske moraju se odmah odazvati, a sva vlast i sav narod organizirati za potrebe domovine. Posebno pozivam one koji posjeduju oružje da se jave kao dobrovoljci u redove obrambenih snaga“.⁶³⁰ Na dan isteka Brijunskog

⁶²⁷ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 57, I. dio: Vlada Republike Hrvatske/Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-28, Zagreb, 2. listopada 1991., [upućeno] komanda 5. Vojne oblasti, Andrija Rašeta, Predmet: Prekid vatre na teritoriju Republike Hrvatske.

⁶²⁸ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Poziv Vlade Republike Hrvatske za mirno i dogovorno rasformiranje jedinica, komandi i ustanova JNA; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 163-164.

⁶²⁹ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: Republika Hrvatska, Ministarstvo informiranja, Zagreb, 3. listopada 1991., Priopćenje.

⁶³⁰ Hina, „Poziv na obranu domovine“, SD, (Split), 6. 10. 1991., 32; Hina, „Tuđman: Obranimo domovinu“, SD, (Split), 7. 10. 1991., 2.

moratorija 7. listopada JNA je bombardirala i raketirala Banske dvore s ciljem obezglavlivanja hrvatskog državnog vrha. Hrvatski sabor je 8. listopada donio odluku o raskidanju državno-pravnih veza s Jugoslavijom.⁶³¹ Na istom zasjedanju Republika Srbija i JNA optužene su za agresiju, Crna Gora tada još nije optužena za agresiju da bi je se pokušalo odvojiti od politike iz Beograda, a JNA se „progllašava agresorskom i okupatorskom vojskom i mora bez odlaganja napustiti teritorij Republike Hrvatske koji je privremeno zaposjela“.⁶³² Istog je dana u Zagrebu započela serija pregovora o deblokadi vojarni i povlačenju JNA iz Hrvatske.⁶³³

Na 12. sjednici Kriznog štaba Vlade održanoj 14. listopada potpredsjednik Vlade Milan Ramljak založio se za još „određeniji odnos prema pripadnicima JA“, istaknuvši da u skladu s time treba „utvrditi rokove do kojih se vojnici i časnici mogu odlučiti za istupanje iz redova JA. Nakon isteka tog roka njih bi se smatralo pripadnicima neprijateljskih snaga“.⁶³⁴ Na istoj sjednici odlučeno je da će općinski krizni štabovi, Krizni štab Grada Zagreba i Vladini povjerenici za rad kriznih štabova nastaviti pregovore s „nadležnim jedinicama i ustanovama JA o njihovom povlačenju s teritorija Republike Hrvatske“, dok su se konačne odluke o povlačenju morale donijeti „uz suglasnost Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske i Glavnog stožera hrvatske vojske“. Naposljetku je određeno da povlačenje JNA iz Hrvatske mora započeti povlačenjem jedinica koje su „kao okupacijske formacije, došle izvan teritorija Republike Hrvatske na njeno područje“.⁶³⁵ Istog je dana Krizni štab Vlade, na temelju Sporazuma u Haagu prema kojem je 10. listopada odlučeno da se JNA mora povući iz RH u roku od 30 dana, donio zaključke kojima se predviđao nastavak pregovora s JNA, ali pod uvjetima da JNA „mora poštivati apsolutni prekid vatre, obustaviti sve napade i pokrete svojih jedinica u i prema Republici Hrvatskoj, a u skladu s predmetnim obvezama“, „JNA se mora povući s područja Republike Hrvatske“, dok „oprema, objekti, oružje i oruđa ostaju na raspolaganju Republici Hrvatskoj“. Ponovljen je i poziv Vlade od 31. kolovoza kojim se časnicima i vojnicima jamčilo „zadržavanje statusa kakvog su imali u bivšoj JNA“. Na kraju je istaknuto da povlačenje JNA iz Hrvatske „mora započeti povlačenjem jedinica koje su, kao okupacijske formacije, došle izvan teritorija Republike Hrvatske na njeno područje“, a što se

⁶³¹ NN 53/1991, 08. 10. 1991.: Sabor republike Hrvatske, Odluka, Klasa: 021-03/91-05/07, Zagreb, 8. listopada 1991.

⁶³² NN 53/1991, 08. 10. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Zaključci, Klasa: 021-03/91-05/07, Zagreb, 8. listopada 1991.

⁶³³ Marijan, *Slom Titove armije*, 316.

⁶³⁴ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991, kut. 57, I. dio: Vlada Republike Hrvatske/Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-01-38, Zagreb, 15. listopada 1991., Zapisnik s 12. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 14. listopada 1991. u 20,00 sati.

⁶³⁵ Isto.

odnosilo na jedinice koje su okupirale istočnu i zapadnu Slavoniju, istaknuvši pritom Vukovar te one jedinice koje su okupirale područje Dubrovnika i Cavtata.⁶³⁶

Potaknuta tim prijedlogom, a temeljem zaključaka Sabora 3. kolovoza kojima je zatraženo od JNA da se povuče u vojarne i 8. listopada kad je zatraženo da JNA napusti Hrvatsku, sporazuma potpisanog između Tuđmana, Miloševića i predstavnika EZ-a u Haagu 10. listopada, u kojem je određeno da se JNA mora povući iz Hrvatske u roku od 30 dana, kao i vlastitih zaključaka 24. rujna, u kojem je ponovljen zahtjev JNA da omogući hrvatskim državljanima napuštanje armije, Vlada je dana 16. listopada donijela zaključke prema kojima je odredila rok za odlazak JNA iz Hrvatske 10. studenog, a pritom je zatražila deblokadu okruženih gradova, pri čemu je navela Vukovar, Dubrovnik i Ilok i „hitnu uspostavu prometnih, telekomunikacijskih i drugih veza“.⁶³⁷ Tada je najavila da se časnicima i vojnicima koji najkasnije do 10. studenog 1991. u 24 sata napuste JNA, jamči osobna sigurnost, zadržavanje statusa kakvi su imali u JNA te organizirano i neometano napuštanje Hrvatske za one koji to žele. Upozoreno je da će se istekom navedenog roka prema časnicima i vojnicima JNA postupati kao s pripadnicima neprijateljske okupatorske vojske, prema pravilima međunarodnog ratnog prava. Vlada je zatražila od JNA da do isteka tog roka omogući odlazak časnicima i vojnicima koji su hrvatski državljani, u suprotnom takvi će se smatrati ratnim zarobljenicima JNA na koje će se trebati primjenjivati odredbe Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima iz 1949. godine.⁶³⁸

Vlada je 9. studenog donijela Platformu za pregovore s JNA o povlačenju iz Hrvatske u kojoj je, između ostalog, ponovila zahtjev za deblokadom Vukovara, Dubrovnika i Slunja, omogućavanjem hitne uspostave prometnih, telekomunikacijskih i drugih veza s navedenim gradovima te ukidanje pomorske i zračne blokade Hrvatske. Potom je zatraženo da JNA napusti teritorij Hrvatske tako da one jedinice koje su ubačene s teritorija Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore odmah napuste Hrvatsku, a „sastavi jedinica i ustanova s mirnodopskim sjedištem u Republici Hrvatskoj“ napuste Hrvatsku najkasnije do 25. prosinca 1991., sukladno uvjetima koje je sporazumno trebala odrediti hrvatska Vlada, PM EZ-a i JNA. Vlada je usto zahtijevala od JNA da se obveže da neće protiv Hrvatske upotrebljavati jedinice evakuirane iz Hrvatske, najavivši da će se nakon isteka roka prema pripadnicima

⁶³⁶ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991, kut. 57, I. dio: Vlada Republike Hrvatske/Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-42, Zagreb, 15. listopada 1991., Predmet: Zaključci Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, [upućeno] 1. Općinskim kriznim štabovima – svima –, 2. Kriznom štabu Grada Zagreba, 3. Povjerenicima Vlade Republike Hrvatske za rad Kriznih štabova.

⁶³⁷ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-04/15, Urbroj: 5030115-91-1, Zagreb, 16. listopada 1991., Zaključci, [potpisali] tajnik Goran Radin i predsjednik Dr. Franjo Gregurić.

⁶³⁸ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Zaključci, Klasa: 800-01/91-04/15, Urbroj: 5030115-91-1, Zagreb, 16. listopada 1991.

JNA ponašati „kao s pripadnicima neprijateljske okupatorske vojske, sukladno pravilima međunarodnog ratnog prava“. Vlada se, osim toga, obvezala da će i dalje izvršavati preuzete obveze prema sporazumima o prekidu vatre potpisanim u Haagu 10. i 18. listopada te 5. studenog 1991., a koji su se odnosili na reguliranje odnosa s JNA. Naposljetku, zatraženo je od JNA da omogući časnicima i vojnicima koji su državljani Republike Hrvatske „nesmetano napuštanje jedinica i ustanova JA i njihov siguran povratak u Republiku Hrvatsku“.⁶³⁹

Predstavnik hrvatske Vlade pukovnik Imra Agotić s predstavnikom Štaba Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ generalom Andrijom Rašetom u prisutnosti predstavnika EZ-a Dirka van Houtena u Zagrebu dana 22. studenoga 1991. potpisao je Sporazum o premještanju jedinica JNA s teritorija Republike Hrvatske kojim je dogovoreno premještanje vojnih jedinica i ustanova s cjelokupnog teritorija Hrvatske. Taj sporazum potvrđen je sljedećeg dana, 23. studenoga u Ženevi, sporazumom o deblokadi vojnih objekata i ustanova te premještanju jedinica JNA s teritorija Republike Hrvatske, koji su, uz pokroviteljstvo posebnog izaslanika UN-a Cyrusa Vancea, potpisali dr. Franjo Tuđman, Slobodan Milošević i general JNA Veljko Kadijević.⁶⁴⁰

U studenom i prosincu 1991. godine opunomoćeni predstavnici hrvatske Vlade vodili su pregovore s predstavnicima JNA oko deblokade vojarni i vojnih skladišta u većim gradovima na hrvatskoj obali, odlaska jedinica JNA s hrvatske obale i okončanja pomorske blokade. Rezultat višekratnih pregovora bili su tzv. jadranski sporazumi koji su se odnosili na cjelokupnu hrvatsku obalu od granice sa Slovenijom do granice s Crnom Gorom, čiji je cilj bio sprječavanje razaranja hrvatske obale. Za te je pregovore Vlada opunomoćila ministra pomorstva Davorina Rudolfa koji je u noći s 8. na 9. studenog u Rijeci potpisao sporazum s generalom JNA Marijanom Čadom, zapovjednikom 13. korpusa JNA o primirju i odlasku postrojbi JNA iz riječkog i istarskog područja.⁶⁴¹

Rudolf je u selu Žitnić kraj Drniša 21. studenoga 1991. godine u prisutnosti promatrača EZ-a potpisao sporazum s predstavnikom Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ, komandantom Kninskog korpusa general-majorom Vladimirom Vukovićem i zamjenikom komandanta Vojno-pomorske oblasti (VPO) general-majorom Nikolom Mladenićem. Sporazumom je dogovoren apsolutni prekid vatre i neprijateljstava na cjelokupnom području sjeverne i srednje Dalmacije. Osim toga, dogovoreno je premještanje svih materijalnih,

⁶³⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-04/15, Urbroj: 5030115-91-2, Zagreb, 9. studenog 1991., Platforma Vlade Republike Hrvatske za pregovore s JNA o povlačenju JNA s područja Republike Hrvatske, [potpisao] predsjednik dr Franjo Gregurić; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 251-252.

⁶⁴⁰ Brigović, „Odlazak JNA“, 440.

⁶⁴¹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 178-179.

tehničkih i borbenih sredstava i opreme u JNA iz garnizona Split, Šibenik i Divulje, za što je predviđen rok od trideset dana. Predstavnici Armije ponudili su i deblokadu jadranskih luka ako se vojnim jedinicama omogući da mirno napuste Hrvatsku.⁶⁴² Hrvatska je strana usto tražila da se cjelokupno naoružanje TO Šibenik i Split te drugih srednjodalmatinskih općina, preda Hrvatskoj, na što je JNA pristala.⁶⁴³

Budući da je došlo do zastoja u premještanju jedinica JNA iz Divulja i Lore zbog manjka oružja TO koje je trebalo ostati Hrvatskoj, 3. prosinca u prisutnosti promatrača EZ-a Pera Hvalkofa, između ministara hrvatske Vlade Davorina Rudolfa, Petra Kriste i Ivana Cifrića te zamjenika komandanta VPO-a generala-majora Nikole Mladenića u ime Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFTJ u Splitu potpisan je aneks sporazuma iz Žitnića. Navedenim Sporazumom Komanda VPO-a obvezala se predati hrvatskoj strani cjelokupno naoružanje TO, uz napomenu da „utvrđene razlike u naoružanju, municiji, opremi i drugim sredstvima, dogovoreno će se kompenzirati na način koji će utvrditi zajednička komisija”. Usto je dogovoreno da će JNA napustiti splitsko područje morskim putem do 25. prosinca 1991., nakon čega se trebala prebaciti u Crnu Goru, premda je proces povlačenja JNA sa splitskog područja trajao sve do 4. siječnja 1992., dok je dio jedinica zadržan na otocima Lastovu i Visu i do 31. svibnja 1992. godine.⁶⁴⁴ S druge strane, hrvatska se Vlada obvezala omogućiti obiteljima pripadnika JNA koje su se željele odseliti, siguran odlazak s cjelokupnom osobnom imovinom i nakon 25. prosinca 1991. godine. Tim je sporazumom, osim toga, dogovorena i deblokada svih hrvatskih luka, Rijeke, Zadra, Šibenika, Splita i Ploča, osim Dubrovnika, unatoč traženjima hrvatske strane. Potpisivanjem navedenog sporazuma Komanda VPO-a ukinula je treću pomorsku blokadu koja je bila uvedena 8. studenoga 1991. godine, čime je opet omogućena slobodna plovidba Jadranom sjeverno od Dubrovnika.⁶⁴⁵

Prekid blokade dubrovačkog akvatorija, kao i prekid vatre na tom području, uslijedio je tek nakon potpisivanja Sporazuma u Cavtatu 7. prosinca 1991. između ministara Rudolfa, Kriste i Cifrića koji su predstavljali hrvatsku Vladu te viceadmirala Miodraga Jokića, predstavnika Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ. Ipak, tim Sporazumom ostalo je

⁶⁴² Brigović, „Odlazak JNA“, 438-439. Vidi: Stjepan Bernadić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Memoarsko gradivo: Knjiga 1: Prilozi za povijest Hrvatske ratne mornarice u Domovinskom ratu (1991.)* (dalje: *Prilozi za povijest HRM*), ur. Ante Nazor (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007), 484-488: Sporazum, Žitnić, 21. 11. 1991. g., za Vladu Republike Hrvatske dr. Davorin Rudolf, ministar, za Štab Vrhovne komande Komandant Kninskog korpusa general-major Vladimir Vuković i zamjenik komandanta VPO general-major Nikola Mladenić.

⁶⁴³ Brigović, „Odlazak JNA“, 439.

⁶⁴⁴ Marijan, *Slom Titove armije*, 321.

⁶⁴⁵ Brigović, „Odlazak JNA“, 444-445.

neriješeno pitanje prisutnosti JNA na tom području, odnosno njezinog povlačenja, stoga su predviđeni novi pregovori o tom pitanju.⁶⁴⁶

Na tu činjenicu upozorio je i Gregurić koji je 9. siječnja 1992. u ime hrvatske Vlade zatražio od Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ da započne s evakuiranjem svojih jedinica s dubrovačkog područja.⁶⁴⁷ Gregurić je istog dana od Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ zatražio i dio ratnih brodova za hrvatske granične potrebe i obalnu stražu.⁶⁴⁸ Predstavnici hrvatske Vlade i dalje su kroz prvu polovicu 1992. godine, prije i nakon dolaska i razmještaja mirovnih snaga, ukazivali na činjenicu da se JNA još nije sasvim povukla s hrvatskog teritorija, tražeći od UN-a da utječe na JNA u vezi toga,⁶⁴⁹ a da se oružje u njezinom posjedu stavi pod međunarodnu kontrolu.⁶⁵⁰ Uzevši u obzir okolnosti i omjer snaga, možemo zaključiti da je Vlada demokratskog jedinstva bila uspješna u pregovorima oko povlačenja JNA iz Hrvatske, osobito kad je riječ o tzv. jadranskim sporazumima. Za vrijeme njezinog mandata glavnina snaga JNA, s izuzetkom onih na području Cavtata i Konavala koje su kasnije hrvatske snage deblokirale, napustila je hrvatski teritorij.

5.6. Uloga Vlade u obrani Vukovara

5.6.1. Organizacija vojne i civilne vlasti u Vukovaru

JNA u razdoblju od svibnja do srpnja 1991. godine počela je zauzimati pozicije za napad na istočnu Slavoniju i Baranju, tako što je preuzela nadzor nad tri mosta na Dunavu.⁶⁵¹ Najveći dio Baranje okupiran je do kraja kolovoza,⁶⁵² a najrazoreniji veći grad u istočnoj Slavoniji, odnosno Hrvatskoj, bio je Vukovar, koji je uskoro postao simbolom stradanja i obrane države.⁶⁵³ JNA je uz pomoć srpskog stanovništva u okolnim selima Vukovara od

⁶⁴⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 329-330: Sporazum, Cavtat, 7. XII. 1991., u 15,30 h, za Vrhovnu komandu oružanih snaga SFRJ viceadmiral Miodrag Jokić, za Vladu Republike Hrvatske, Davorin Rudolf, ministar, Ivan Cifrić, ministar, Petar Kriste, ministar. Detaljnije o Sporazumu vidi u poglavlju „Uloga Vlade u obrani Dubrovnika“.

⁶⁴⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 372.

⁶⁴⁸ Isto.

⁶⁴⁹ Isto, 392-393, 551, 617

⁶⁵⁰ Isto, 553.

⁶⁵¹ Marijan, *Slom Titove armije*, 256; Isti, *Obrana i pad Vukovara*, 78, 80.

⁶⁵² Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 122; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 101.

⁶⁵³ Od literature o bitci za Vukovar izdvajam: Marijan, *Obrana i pad Vukovara*; Isti, „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia slavonica* 2 (2002), 367-401; Isti, *Bitka za Vukovar* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004); Davor Runtić, *Vukovar i istočno bojište* (Zagreb: Neobična naklada, 2008); Mile Dedaković-Jastreš, Alemka Mirković-Nadž, Davor Runtić, *Bitka za Vukovar* (Vinkovci: Vinkovačke jeseni: F. W. T., 1997); Ante Nazor, ur., *Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika... (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008).

svibnja 1991. godine počela okruživati grad,⁶⁵⁴ a sustavni zrakoplovni i topnički napadi na Vukovar počeli su 25. kolovoza.⁶⁵⁵ Od listopada grad se nalazio u okruženju, zbog čega su se hrvatske snage dva puta pokušale probiti. Međutim, oba pokušaja doživjela su neuspjeh.⁶⁵⁶ Organizirani otpor prestao je 17. studenoga, a grad je u cijelosti okupiran 20. studenoga.⁶⁵⁷

Organizacija obrane Vukovara provodila se u sklopu Operativne zone Osijek, odnosno 1. vojne operativne zone na čelu s pukovnikom Karlom Gorinšekom koji je 12. rujna stigao u Osijek.⁶⁵⁸ Prvi sustavni pokušaji organizacije obrane grada uslijedili su dolaskom profesionalnog vojnika, zrakoplovnog potpukovnika JNA Mile Dedakovića „Jastreba“ u Vukovar 31. kolovoza 1991.⁶⁵⁹ Dedaković je došao na mjesto Zapovjednika obrane Vukovara, a sredinom listopada otišao je u Vinkovce, u zapovjedništvo novoosnovane Operativne grupe Vukovar, Vinkovci, Županja koja je za cilj imala deblokadu Vukovara te obranu Vinkovaca i Županje.⁶⁶⁰ Tu dužnost obavljao je do 16. studenog, kad ga je zamijenio dopukovnik Vinko Vrbanac.⁶⁶¹ Na mjesto zapovjednika obrane Vukovara sredinom listopada došao je Dedakovićev dotadašnji zamjenik zrakoplovno tehnički kapetan JNA Branko Borković „Mladi Jastreb“.⁶⁶²

Civilne gradske strukture bile su pod zapovjedništvom kriznog štaba općine Vukovar koji se od 23. srpnja nalazio u nadležnosti njegovog predsjednika i povjerenika Vlade za općinu Vukovar, HDZ-ovca Marina Vidića-Bilog koji je preuzeo „sve ovlasti, dužnosti i odgovornosti Skupštine općine Vukovar i Izvršnog vijeća“ i za svoj rad odgovarao izravno Vladi.⁶⁶³ Općinski krizni štab nalazio se u sklopu regionalnog kriznog štaba za istočnu Slavoniju i Baranju sa sjedištem u Osijeku, osnovanog 29. srpnja, čiji je predsjednik bio Vladimir Šeks, a zapovjednik Franjo Pejić.⁶⁶⁴ Vlada je 6. rujna izdala nalog za provedbu spomenutih mjera pripravnosti svim „izvršnim vijećima skupština općina i Izvršnom vijeću

⁶⁵⁴ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 385-387; Marijan, „Bitka za Vukovar“, 373.

⁶⁵⁵ Nazor, *Grad je bio meta*, 46.

⁶⁵⁶ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 389, Marijan, *Bitka za Vukovar*, 252.

⁶⁵⁷ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 259, 261.

⁶⁵⁸ Draško Celina, „Špegelj otac Hrvatske vojske!“, (Intervju s pukovnikom Karlom Gorinšekom), GS, (Osijek), 27. 10. 1991., 4-6.

⁶⁵⁹ Dedaković-Jastreb, Mirković-Nadž, Runtić, *Bitka za Vukovar*, 64.

⁶⁶⁰ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 126.; Marijan, *Bitka za Vukovar*, 193.

⁶⁶¹ Marijan, „Bitka za Vukovar“, 371.

⁶⁶² Branko Borković, *Rušitelj ustavnog poretka* (Zagreb: Meditor, 1995), 39; Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Glavni stožer HV, Zagreb, Klasa: 112-01/91-01/114, Urbroj: 5120-33-91-2, 16. 10. 1991. godine, Zapovijedam.

⁶⁶³ NN 36/1991, 24. 7.1991.: Ministarstvo pravosuđa i uprave, Naredba o poduzimanju posebnih mjera u općini Vukovar, Klasa: 015-05/91-01/06, Urbroj: 514-01-91-1, Zagreb, 23. srpnja 1991.; NN 36/1991, 24.07.1991.: Ministarstvo pravosuđa i uprave, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade u općini Vukovar, Klasa: 015-05/91-01/16, Urbroj: 514-01-92-2, Zagreb, 23. srpnja 1991.

⁶⁶⁴ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 236, 289: Popis novoimenovanih članova Regionalnog kriznog štaba za istočnu Slavoniju.

Skupštine Grada Zagreba“. Među tim općinama bio je i Vukovar.⁶⁶⁵ Povjerenik Vlade Marin Vidić-Bili tu je naredbu proslijedio „svim nosiocima obrambenih priprema Općine Vukovar“. ⁶⁶⁶ Prema naredbi ministra unutarnjih poslova od 9. rujna, ⁶⁶⁷ vukovarski krizni štab sljedećeg je dana donio odluku o zabrani kretanja građana između 23 i 5 sati ujutro. Te su odluke donesene s ciljem prilagodbe života u Vukovaru ratnim uvjetima. ⁶⁶⁸

5.6.2. Posjeti članova Vlade istočnoj Slavoniji i Vukovaru

Obrani Vukovara u sklopu obrane cijelog istočnoslavonskog bojišta od početka agresije posvećivala se posebna pozornost. To se očitovalo, između ostalog, u posjetima pojedinih predstavnika hrvatske vlasti tom bojištu još prije formiranja Vlade demokratskog jedinstva. Sredinom travnja 1991. stanje u istočnoj Slavoniji pokušavali su smiriti tadašnji ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac i njegov zamjenik Slavko Degoricija, u svibnju tadašnji premijer Manolić, Boljkovac, Degoricija, pomoćnik ministra obrane Josip Perković i ministar uprave i pravosuđa Branko Babac, ⁶⁶⁹ a u srpnju ministar informiranja Hrvoje Hitrec, koji je posjetio Vinkovce i Vukovar. ⁶⁷⁰ Predsjednik Tuđman u pratnji Šeksa, ministra iseljeništa i tadašnjeg zamjenika ministra obrane Gojka Šuška i Slavka Degoricije 21. srpnja posjetio je Osijek, Vukovar i Vinkovce. Ondje se susreo s gradonačelnikom Osijeka Zlatkom Kramarićem, predsjednikom Izvršnog vijeća Skupštine Osijek Srećkom Lovrinčevićem, predsjednikom Općinskog odbora HDZ-a Osijek Ivanom Cvitkovićem i sekretarom Sekretarijata za narodnu obranu Branimirom Glavašem. ⁶⁷¹

Vlada demokratskog jedinstva organiziranje posjeta pojedinim bojištima predvidjela je kao poseban aspekt svojih djelatnosti vezanih za obrambena pitanja. Tako je na sjednici Vlade 7. kolovoza zaključeno da će se „organizirati posjeti terenu (Slavonija, Banija, srednja i južna Hrvatska) resornih ministara u Vladi Republike Hrvatske i potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske“. ⁶⁷² Predsjednik Vlade Franjo Gregurić za prvi posjet terenu odabrao je upravo istočno-slavonsko bojište pa je 8. kolovoza posjetio Osijek, Vinkovce i Vukovar. U Osijeku

⁶⁶⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 97.

⁶⁶⁶ ICTY: Republika Hrvatska, Općina Vukovar, Povjerenik Vlade Republike Hrvatske u Općine [sic] Vukovar, Klasa: 801-03/91-01/01, Ur. broj: 2196-01-91-1, Vukovar, 8. 09. 1991., Svim nosiocima obrambenih priprema Općine Vukovar, Predmet: Provođenje mjera pripravnosti.

⁶⁶⁷ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 278.

⁶⁶⁸ Nazor, *Grad je bio meta*, 49.

⁶⁶⁹ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 284.

⁶⁷⁰ Hitrec, *Lijepa Moja*, 105-107.

⁶⁷¹ Verica Sikora, Nada Stanković i Josip Katona, „Slavonija i Baranja – zauvijek hrvatska!“, GS, (Osijek), 22. 7. 1991., 1, 3; (M. K.), „Iza vas stoji cijela Hrvatska“, GS, (Osijek), 22. 7. 1991., 3.

⁶⁷² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 29-30: Tekst zaključaka Vlade za područja unutarnje politike i obrane.

se susreo s Kramarićem, Šeksom i Zvonkom Erakom, generalnim direktorom industrijsko-poljoprivrednog kombinata (IPK) Osijek, u Vinkovcima s predsjednikom Skupštine općine Vinkovci Tihomirom Zovakom i članovima kriznog štaba općine Vinkovci te s predstavnicima Skupštine općine Vukovar i Policijske uprave Vukovar.⁶⁷³ Tada je Gregurić dobio priliku vidjeti s kojim se problemima obrana u tom području suočavala. Zovak i članovi vinkovačkog kriznog štaba upoznali su ga s političkim i sigurnosnim prilikama u općini. O istoj problematici Gregurić je razgovarao s predstavnicima Skupštine općine Vukovar i Policijske uprave Vukovar. Tom je prilikom Gregurić napomenuo

da se o Slavoniji i Baranji ozbiljno razmišlja i da se ništa ne prepušta slučaju, dokazuje moj dolazak u ovo područje, iako sam tek pet dana predsjednik Vlade. Došao sam nenajavljen, pa sam optimist u pogledu očuvanja ovoga dijela Hrvatske, jer sam se osobno uvjerio u ozbiljnost svih čimbenika na ovome području. Stoga bih preporučio stanovništvu Vukovara da ne napušta svoja ognjišta i da ćemo se zajedno brinuti da Vukovar i ove općine ostanu u Hrvatskoj.⁶⁷⁴

Dan nakon posjeta Vukovaru, Gregurić je Tuđmanu uputio nekoliko prijedloga vezanih za obranu države, koji su se ponajviše odnosili na Slavoniju i Baranju:

Priprema se napad širih razmjera na Slavoniju, Baranju, a možda i na čitavu Hrvatsku u narednih desetak dana. Mislim da je potrebno poduzeti sve mjere koje stoje Vama na raspolaganju da se izvrši potpuna obrambena priprema, ali i da se upozna međunarodnu javnost o takvoj opasnosti. Također molim da se razmisli ponovno o planu i programu uzimanja oružja koje se nalazi na teritoriju Republike Hrvatske, sa preciznim planom kada, tko, kako.⁶⁷⁵

Govoreći o „planu i programu uzimanja oružja“, Gregurić je zacijelo mislio na zauzimanje vojarni i vojnih skladišta JNA u Hrvatskoj. Iz toga proizlazi kako je stanje u istočnoj Slavoniji i Baranji nagnalo opreznog i umjerenog predsjednika Vlade na upućivanje prijedloga predsjedniku Republike da razmisli o promjeni dotada pasivnog stava Hrvatske prema JNA. Vukovar je, zajedno s Osijekom i Vinkovcima, ubrzo nakon Gregurića posjetio potpredsjednik Vlade Ramljak,⁶⁷⁶ a u svojstvu ministra obrane u Vukovar i Vinkovce je 11. kolovoza 1991. došao Luka Bebić kako bi se informirao o stanju priprema za obranu

⁶⁷³ Isto, 31.

⁶⁷⁴ Isto.

⁶⁷⁵ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 1*, 372-373, ovdje 372: „Prijedlozi za predsjednika“.

⁶⁷⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 34.

tamošnjeg područja. Bebić je tada izjavio da s obzirom na to da je to „najistaknutiji i najnapadaniji dio Hrvatske“ vlast će posebnu pozornost pružiti obrani tog područja. Istom je prilikom najavio slanje oružja: „Mi ćemo dati sve što se tiče oružja da se ovo područje obrani.“⁶⁷⁷ Bebić je ponovno 26. kolovoza posjetio Vukovar zajedno s ministrom unutarnjih poslova Ivanom Vekićem.⁶⁷⁸ Dolasci članova Vlade pozitivno su djelovali na građane i ukazivali na brigu hrvatske vlasti za istočnu Slavoniju.⁶⁷⁹

U skladu s prijedlogom potpredsjednika Vlade Milana Ramljaka na sjednici održanoj 10. kolovoza da uži Kabinet Vlade „na temelju aktualne situacije na terenu i procjene potrebe obilaska određenih područja, utvrdi program obilaska terena potpredsjednika i članova Vlade“⁶⁸⁰ i kasnijih prijedloga na spomenutom sastanku VDV-a održanom 26. kolovoza, Krizni štab Vlade na sjednici 6. rujna zadužio je pojedine članove Vlade za rad pri kriznim štabovima u određenim općinama po policijskim upravama. Kao što je već navedeno, za područje općina koje su obuhvaćale policijske postaje Osijek, Vukovar i Vinkovce za koordinatore je imenovan Ramljak, a za članove Mišetić, Martinović, Tarnaj, Bebić i Budiša.⁶⁸¹ Navedeni članovi Vlade zaduženi za to područje trebali su povremeno odlaziti na teren i podnositi izvješća Vladi.⁶⁸²

Vlada je na sjednici 1. listopada zaključila da bi se „sva ministarstva, svako na svom području, trebala još više angažirati na pomaganju lokalnim civilnim i vojnim vlastima u razrješavanju operativnih problema na terenu te da je nužno da svi ministri i članovi Vlade, u skladu s rasporedom zaduženja za rad koji je Vlada utvrdila na sjednici 6. rujna 1991., što više borave na terenu, u općinskim kriznim štabovima i policijskim upravama te svojom nazočnošću pruže potporu i pomoć lokalnim vlastima“.⁶⁸³ Ramljak je tako početkom prosinca otišao u dvotjedni radni posjet Osijeku kako bi ustanovio kakvo je stanje u istočnoj Slavoniji i Baranji te podnio detaljno izvješće Vladi. Međutim, Vlada ga je za to zadužila tek nakon pada Vukovara.

⁶⁷⁷ Hina, „Oružje za front u Slavoniji“, SD, (Split), 12. 8. 1991., 3.

⁶⁷⁸ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik sa sjednice Vlade Republike Hrvatske, održane 26. kolovoza 1991. godine (dalje: Zapisnik sjednice Vlade RH, 26. 8. 1991.), HLJ -2-.

⁶⁷⁹ Stipe Ivanda, *Vukovar od nade do beznađa* (Zagreb: Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, 2010), 133.

⁶⁸⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 33.

⁶⁸¹ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Zagreb, 20. 9. 1991., Prijepis, „Raspored zaduženja za rad pri kriznim štabovima na područjima općina po policijskim upravama“.

⁶⁸² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 158.

⁶⁸³ Isto.

5.6.3. Vojna pomoć: Vlada u kontekstu optužbi o „izdaji“ Vukovara

Obrana i okupacija Vukovara jedna je od kontroverznih tema suvremene hrvatske povijesti. U dijelu hrvatske javnosti i medijima rašireno je mišljenje da hrvatsko vodstvo ne samo da nije učinio dovoljno za obranu Vukovara, nego ga je svjesno „izdalo“ odnosno „žrtvovalo“.⁶⁸⁴ Temeljni je argument takvih tvrdnji taj da se u Vukovar nije slalo dovoljno oružja i streljiva. Stvaranje glasina o „izdaji“ dijela hrvatskog teritorija, u ovom slučaju istočne Slavonije kao osobito kritičnog bojišta, počelo je još u ljeto 1991. godine, prije početka otvorene agresije na Vukovar.⁶⁸⁵ Kako je stanje u Vukovaru postajalo sve teže, mediji su obranu toga grada izbacivali u prvi plan, izdvajajući ga na taj način od cjelokupne obrane države.⁶⁸⁶

Optužbe o izdaji, međutim, nisu uvijek bile precizno usmjerene. U većini slučajeva, one su bile uperene prema cijelom državnom i vojnom vodstvu, dakle predsjedniku Republike, Vladi, Saboru i Glavnom stožeru. Navedene se institucije kolokvijalno nazivalo „Zagrebo“. Ipak, u nekim slučajevima Vlada je poimenično spominjana kao odgovorna za stanje u istočnoj Slavoniji i Baranji, a potom i Vukovaru. O tome su raspravljali pojedini ministri Vlade demokratskog jedinstva. Andrija Hebrang na izvanrednoj sjednici Vlade 26. kolovoza 1991. govorio je kako su ga neki građani „napali“ na jednoj benzinskoj postaji riječima: „...vi ste član te Vlade koja nam je prodala Hrvatsku“. Tomac je nadodao da „u javnosti, posebno u Baranji postoji uvjerenje kod jednog dijela građana i koji su tamo ostali okupirani i kod jednog broja izbjeglica da se nije učinilo sve da se Baranja obrani. Postoji uvjerenje kod jednog broja ljudi koje se podgrijava i pisanjem u štampi, negdje nesvjesno, negdje svjesno da je Baranja prodana, da ova Vlada se neće boriti za Baranju“. Tomac i Gregurić na toj su sjednici izvijestili ostale članove Vlade o skupini građana iz Baranje koji su dan prije došli pred Sabor prosvjedovati, smatrajući da vlast ne čini dovoljno za obranu Baranje.⁶⁸⁷ Dražen Budiša na sjednici Vlade 27. rujna upozorio je da je na HTV-u postavljeno pitanje „Ima li

⁶⁸⁴ HTV Dnevnik, 20. XI. 2011. Za analizu navedenog priloga dnevnika vidi: Domović, „Informacijske strategije“; Miroslav Tuđman, *Programiranje istine. Rasprava o preraspodjelama društvenih zaliha znanja* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2012), 132-134. Vidi i: HTV Dnevnik 18. 12. 2011, Zoran Sprajc, pad Vukovara (mirror), pristup ostvaren 28. 3. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=v4HzPU3xnoA>; „Razgovori Mile Dedakovića i Franje Tuđmana – Cjelovite snimke!“, 3. 1. 2012., pristup ostvaren 20. 5. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=IDwDMAcL6vk>.

⁶⁸⁵ Vidi: Renato Baretić, „Osijek potučen glasinama“, ND, (Split), 7. 7. 1991., 13; Roman Majetić, S. Veić Sukreški, „Je li Hrvatska predala Slavoniju“, *Globus*, (Zagreb), 12. 7. 1991., 10; Vlado Vurušić, „Četo, ja sam tvoja smrt ...“, *Globus*, (Zagreb), 2. 8. 1991., 3; „Politika pasivnog promatranja pakla“, GS, (Osijek), 3. VIII. 1991., 10; B. Divjak, „Tko to vlada našim sudbinama?“, GS, (Osijek), 2. 8. 1991., 2.

⁶⁸⁶ Vidi: Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 304.

⁶⁸⁷ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik Vlade RH, 26. kolovoza 1991., 14/6/VM, 17/1/VM, 18/4-5/HLJ; Usp. Šeks, *Moja sjećanja* 2, 16.

smisla braniti razoreni grad?“, a koje se odnosilo na Vukovar. Nakon što je Budiša ustvrdio da su takve izjave suprotne stavu Vlade te „nepotrebno unose uznemirenost i zabunu u javnosti po pitanju namjera hrvatske vlasti prema istočnoj Slavoniji,⁶⁸⁸ u zaključcima Vlade istaknuta je činjenica da se „VRH ne odriče niti jednog grada odnosno dijela teritorija Republike Hrvatske“. ⁶⁸⁹

Kulminaciju i zbroj svih optužbi predstavlja tekst Optužnice napisane 9. studenog 1991., koja je iz Centra za obavještanje Vinkovci poslana Saboru, predsjedniku Tuđmanu i zagrebačkom Radiju 101, na kojem ju je pročitao novinar hrvatskog Radija Vukovar Siniša Glavašević.⁶⁹⁰ U Optužnici se za sudbinu Vukovara optužilo sve relevantne hrvatske političke institucije, a hrvatsku se vlast izjednačilo s četnicima: „Osuđujem vas, gospodo, za svu bol trenutka u kojem je Vukovar shvatio da između vas, Hrvatskog sabora, hrvatske Vlade, Predsjednika Republike Hrvatske i četnika nema nikakve razlike“. ⁶⁹¹ Iza Optužnice je stajala Uprava državne bezbednosti (UDB) koja je u akciji „Opera“ distribuirala u javnosti različite tekstove s ciljem stvaranja razdora između hrvatske vlasti i hrvatskog nacionalnog korpusa u tom kritičnom razdoblju, što bi dovelo do diskreditiranja, pa i obaranja hrvatske vlasti.⁶⁹² Dan nakon toga, Dedaković je prozvao predsjednika Vlade, ministra obrane i ministra unutarnjih poslova, zajedno s predsjednikom Republike, načelnikom Glavnog stožera i zapovjednikom Operativne zone Osijek za nedovoljno slanje oružja. Dedaković je odgovornost Vlade osim toga vidio u tome što nije uklonila krizne štabove koji su, kako je tvrdio, smetali obrani Vukovara.⁶⁹³

Kad je riječ o ulozi Vlade demokratskog jedinstva u obrani Vukovara, potrebno se osvrnuti prvenstveno na raspon njezinih mogućnosti u pružanju vojne pomoći. Slanje ljudstva, oružja i ostale vojne opreme, kao i naredbe za izvršenje proboja i ostalih vojnih akcija spadalo je u dužnosti predsjednika Republike i načelnika Glavnog stožera s kojima su, uostalom, predstavnici obrane Vukovara najčešće i komunicirali.⁶⁹⁴ Premda je kao vojno zapovjedništvo

⁶⁸⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 147.

⁶⁸⁹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 327: Dokument 17.

⁶⁹⁰ Lončar, „Činjenice o 'Optužnici'“, 25, 28; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 312-313.

⁶⁹¹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 358-359: Dokument 26: 'Optužnica' za pad Vukovara. Postoji nekoliko verzija Optužnice. Vidi u: Marko Lončar, „Činjenice o 'Optužnici'“.

⁶⁹² ICTY: Savezni sekretarijat za narodnu obranu, Uprava bezbednosti, br. 35-15938, 05.11.1991., Pomoćniku za bezbednost Kabineta SSNO – za OB Gmtbr. Uz prethodna dva teksta, Lončar navodi još barem tri poznata teksta nastala u autorstvu 'Opere' u kojima se optužuje hrvatski državni vrh za pad Vukovara (Lončar, „Činjenice o 'Optužnici'“, 37-40); Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 360-361: Primjerak s jednom od varijanti 'Optužnice'; Policijski izvješće o letku s 'Optužnicom'; Domović, Informacijske strategije, 279: Prilog 3 (Slika 10), Letak „Jastrebova optužnica“; Domović, „Informacijske operacije“, 147-150.

⁶⁹³ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 297-298, ovdje 297.

⁶⁹⁴ O komunikaciji državnog vrha i predstavnika obrane Vukovara i optužbama koje su iz Vukovara stizale u Zagreb vidi: Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 284-309.

bilo zaduženo za navedene poslove, a s obzirom da se nalazilo u sastavu Ministarstva obrane, Vlada je mogla utjecati na Glavni stožer, kao i na Ministarstva obrane i unutarnjih poslova, da pošalje nove snage te da opskrbi Vukovar oružjem i potrebnom vojnom opremom.⁶⁹⁵

Što se tiče uloge Vlade u opskrbljivanju Vukovara oružjem, zasad su raspoloživi jedino sažeti podatci koje iznosi Gregurić u svojoj kronici i neki dokumenti koje donosi Šeks u svojoj knjizi. Ovdje će se ukratko razmotriti uloga članova Vlade u zalaganju za slanje oružja u Vukovar na sastancima VDV-a te na raspravama i u zaključcima na sjednicama Vlade. Ministar obrane Luka Bebić na sastanku VDV-a 26. kolovoza 1991., dakle svega dan nakon početka napada na Vukovar, založio se za to da se oružje „najprije prosljedi Vukovaru jer je najpotrebnije“.⁶⁹⁶ Na istom sastanku potpredsjednik Vlade Zdravko Tomac također je na obranu Vukovara gledao kao na prioritet. Stoga je predložio da se oružje iz Slavenskog Broda prebaci u Vukovar.⁶⁹⁷ U svojoj knjizi Tomac kasnije navodi da se osim oružja iz Slavenskog Broda, oružje i s drugih bojišta prebacivalo za obranu Vukovara, međutim, ne niječe određene propuste i pogreške, kao što je, primjerice, nerazjašnjena situacija s oružjem i streljivom koje je Vlada poslala u Vukovar, a koje je, prema glasinama, kod Vinkovaca „preusmjeravano za obranu Hercegovine“.⁶⁹⁸ Tomčeve navode da je Vlada dio oružja namijenjenog obrani Slavenskog Broda poslala Vukovaru potvrdio je i Gregurić u intervjuu za *Glas Slavonije* početkom rujna 1991. godine: „Neki dan kada su bile teške borbe u Vukovaru poslali smo sve što smo imali iz Zagreba, Sl. Broda i itd. Mislim da se mnogo kalkulira s tim da li je Vlada učinila dovoljno, ili je mogla više, osobno mislim da je učinila u danom trenutku onoliko koliko je mogla“.⁶⁹⁹

Na sjednicama Vlade u kolovozu, rujnu, listopadu i studenome, vukovarsko pitanje bilo je vrlo zastupljeno.⁷⁰⁰ Prema dostupnim izvorima, rasprave o organizaciji obrane i naoružanja istočno-slavenskog bojišta i Vukovara u Vladi mogu se pratiti od rujna 1991. godine. Ministar trgovine, prometa i veza Petar Kriste izvijestio je Vladu 12. rujna o problemima u obrani Vukovara, koji su se odnosili na organizaciju, opskrbu, nedovoljnu koordinaciju te „otvoreno

⁶⁹⁵ Više o slanju postrojbi, oružja i vojne opreme u Vukovar vidi u: Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 327-335.

⁶⁹⁶ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 26.

⁶⁹⁷ Isto, 41-42.

⁶⁹⁸ Tomac, *Predsjednik*, 149. O preusmjeravanju oružja za Vukovar u Hercegovinu vidi: Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 309-311.

⁶⁹⁹ Verica Sikora, „Optimist s argumentima“, (Intervju s Franjom Gregurićem), GS, (Osijek), 1. 9. 1991., 14-15, ovdje 14.

⁷⁰⁰ Riječ je o sjednicama 9., 10., 22., 26. i 30. kolovoza, 3., 4., 12., 18., 24. i 27. rujna, 1., 3., 16., 19., 26. i 31. listopada, 6., 8., 9., 14., 17., 20. i 22. studenoga. Vidi u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 34, 65, 94, 127, 140, 14-148, 200; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 325-331: Dokument 17: Izvješće o raspravama u Vladi o stanju u Vukovaru. Nažalost, transkripti i zapisnici većeg dijela ovih sjednica nisu mi bili dostupni tijekom istraživanja i pisanja ovog rada.

pitanje da li je učinjeno sve što Republika u obrani može te pitanje zaduženja ključnih osoba u ministarstvima za obavljanje poslova snabdijevanja oružanih snaga“. ⁷⁰¹ Na sjednici 18. rujna pomoćnik ministra obrane Ivan Milas i pomoćnik ministra unutarnjih poslova Ivan Jarnjak izvijestili su da je Vukovar „u potpunom okruženju tenkova“, na što je Dražen Budiša predložio slanje pomoći iz Zagreba. ⁷⁰² Nakon rasprave Vlada je zadužila Ministarstvo obrane i MUP da razmotre mogućnost da se Vukovaru iz Zagreba pošalje pomoć u ljudstvu i da jedan od članova Vlade posjeti Vukovar. ⁷⁰³

Na sjednici održanoj 27. rujna Budiša je izvijestio da je u Vukovaru kritično te je zatražio da Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutarnjih poslova „ulože dodatni napor da se na to područje pošalje pomoć u ljudstvu i oružju“. ⁷⁰⁴ Ministar obrane Gojko Šušak na istoj je sjednici podnio izvješće o stanju u Vukovaru, informirajući članove Vlade da je tijekom protekle noći, dakle 26. rujna, „izvršen do tada najjači napad na Vukovar, koji je zaustavljen tek nakon intervencije predsjednika Republike Hrvatske“. Šušak je isto obavijestio prisutne na sjednici da je Ministarstvo obrane uputilo iz Vinkovaca „jedan bataljun ljudstva pomoći Vukovaru“. ⁷⁰⁵ U zaključcima s iste sjednice istaknuta je potreba „odavanja priznanja braniteljima Vukovara“. ⁷⁰⁶

Osim izravne vojne pomoći Vukovaru, Vlada je u pregovorima i zahtjevima koje je upućivala predstavnicima JNA, deblokadu vojarni u Hrvatskoj uvjetovala deblokadom i prestankom napada na Vukovar. Na sjednici Kriznog štaba Vlade održanoj 14. listopada odlučeno je da će provođenje daljnjih mjera deblokade vojarni JNA biti uvjetovano deblokadom Vukovara (i Dubrovnika). ⁷⁰⁷ U zaključcima koji su dostavljeni svim općinskim kriznim štabovima, Kriznom štabu Grada Zagreba i Povjerenicima Vlade za rad kriznih štabova, istaknuto je da JNA treba početi povlačiti jedinice koje su došle izvan teritorija Hrvatske na njeno područje, među kojima su prve spomenute jedinice koje su okupirale istočnu Slavoniju, odnosno Vukovar. ⁷⁰⁸ Na sjednici 16. listopada Vlada je donijela zaključke slične onima Kriznog štaba Vlade. Zaključila je da je JNA dužna „trenutno deblokirati

⁷⁰¹ Šeks, 1991.- *Moja sjećanja* 2, 326

⁷⁰² Isto.

⁷⁰³ Isto; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 127.

⁷⁰⁴ Isto, 147.

⁷⁰⁵ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 327: Dokument 17: Izvješće o raspravama u Vladi o stanju u Vukovaru.

⁷⁰⁶ Isto.

⁷⁰⁷ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 57, I. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-01-38, Zagreb, 15. listopada 1991., Zapisnik sa 12. sjednice Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, održane 14. listopada 1991. u 20,00 sati,

⁷⁰⁸ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 57, I. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/08, Urbroj: 5030101-91-42, Zagreb, 15. listopada 1991., Općinskim kriznim štabovima – svima –, Kriznom štabu Grada Zagreba i Povjerenicima Vlade Republike Hrvatske za rad Kriznih štabova, Predmet: Zaključci Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske.

područja gradova u vojnom okruženju“, pri čemu je na prvome mjestu spomenula Vukovar „te omogućiti hitnu uspostavu prometnih, telekomunikacijskih i drugih veza“. ⁷⁰⁹ Na istoj sjednici Vlada je zadužila Budišu da upozna šefa PM EZ-a u Hrvatskoj Dirka Van Houtena sa stanjem u Vukovaru, pri čemu je trebao istaknuti odlučnost hrvatske Vlade u namjeri da održi Vukovar, odnosno obznanimi da „Vlada neće ni po koju cijenu dopustiti da Vukovar padne“. ⁷¹⁰ Vlada je ujedno odlučila pokrenuti istragu o stanju na istočno-slavonskom bojištu „osobito o načinu na koji je provedena mobilizacija i o tome je li učinjeno sve što je potrebno da se Vukovaru uputi odgovarajuća pomoć u ljudstvu“. Ministarstvo obrane bilo je zaduženo da u suradnji s Glavnim stožerom „poduzme potrebne mjere da se Vukovaru uputi hitna vojna pomoć“. ⁷¹¹

U Vladi su obranu Vukovara držali iznimno značajnom, osobito po pitanju psihološkog značenja za daljnju obranu zemlje, o čemu svjedoče izjave nekih njezinih članova. Gregurić je već na izvanrednoj sjednici Vlade 26. kolovoza, dakle dan nakon početka sustavnih napada na Vukovar, odao priznanje njegovim braniteljima, nazvavši ih herojima. ⁷¹² Pomalo rezignirana izjava ministra zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva Ivana Cifrića na sjednici Vlade 19. listopada pokazala je da se shvaćala težina obrane Vukovara u političkom i psihološkom smislu: „Ako padne Vukovar, gospodo, ja mislim da je besmisleno da išta radimo više. Ne zato što bi jedan grad pao, nego zato što ima političko, psihološko značenje (...)“. Cifrić je potom izrazio strah da bi u slučaju pada grada Osijek mogao postati novi Vukovar. ⁷¹³ Tjedan dana kasnije Gregurić je ustvrdio da, ako padnu Vukovar ili Dubrovnik, past će i Vlada, a Mišetić da će se u slučaju pada Vukovara „morati braniti i na Savi u Zagrebu, a tada će već biti kasno“. ⁷¹⁴

Sudeći prema raspoloživim dokumentima i izjavama članova Vlade, može se ustvrditi da je u usporedbi s ostalim bojištima ili pak pojedinim gradovima i mjestima, Vukovar zasigurno bio jedan od prioriteta u obrani zemlje. Prema dostupnim se izvorima može zaključiti da je

⁷⁰⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-04/15, Urbroj: 5030115-91-1, Zagreb, 16. listopada 1991.; Tekst zaključaka Vlade vidi i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 196-197.

⁷¹⁰ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Republika Hrvatska, Ministarstvo zdravstva, Zagreb, 22. listopada 1991., Izvješće o evakuaciji ranjenika iz Vukovara.

⁷¹¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 200.

⁷¹² FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 26. kolovoza 1991., HLJ -3-; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 68.

⁷¹³ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa [nema], Urbroj: 5030101-sl.91, Zagreb, 21. listopada, Strogo povjerljivo, Dr. Ante Čović, ministar znanosti, tehnologije i informatike, Predmet: Fonogramski zapisnik sa zatvorene sjednice Vlade Republike Hrvatske, održane 19. listopada 1991. – dostavlja se, 7/9/VA (dalje: Zapisnik sjednice Vlade RH, 19. 10. 1991.). Cifrićev istup kratko je zabilježio i Šeks u: 1991. – *Moja sjećanja*, 2, 328: Dokument 17.

⁷¹⁴ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 328: Dokument 17: Izvješće o raspravama u Vladi u Vukovaru.

Vlada demokratskog jedinstva u skladu sa svojim zakonskim ovlastima i mogućnostima poduzimala mjere pomoću kojih bi vojnim putem pomagala obranu grada, zbog čega se tvrdnje o izdaji ili zanemarivanju Vukovara ne mogu smatrati činjenično utemeljenima.

5.6.4. Humanitarna pomoć

Vlada je preko Ministarstva zdravstva i Ministarstva rada i socijalne skrbi upućivala humanitarnu pomoć ranjenicima i građanima Vukovara, opskrbljujući osobito vukovarsku bolnicu. Još od kraja srpnja 1991. godine Ministarstvo zdravstva na čelu s Andrijom Hebrangom bolnici je slalo pomoć u lijekovima i sanitetskom materijalu.⁷¹⁵ U organizaciji istog ministarstva dana 25. rujna 1991. u Vukovar su poslana dva kamiona lijekova i pet stotina boca krvi.⁷¹⁶

Veća humanitarna akcija organizirana je u listopadu iste godine. Prema sporazumu od 8. listopada 1991. sklopljenom između zamjenika ministra obrane Stjepana Adamića i pukovnika Imre Agotića u predstavništvu Hrvatske, predstavnika JNA generala Andrije Rašete te ambasadora Dirka J. van Houtena u predstavništvu EZ-a,⁷¹⁷ Ministarstvo rada, socijalne skrbi i obitelji u okviru humanitarne akcije „Lanac solidarnosti“ organiziralo je Konvoj pomoći području Vukovara i Vinkovaca u hrani i sanitetskom materijalu. Konvojem su se trebali izvući i ranjenici u vukovarskoj bolnici, stoga je pomoćnik načelnika Glavnog stožera Imra Agotić izričito zahtijevao nazočnost Europske komisije pri izvlačenju ranjenika.⁷¹⁸ Konvoj je 10. listopada krenuo iz Zagreba u pratnji predstavnika MUP-a, delegacije europskih promatrača i predstavnika JNA. Na putu do Vukovara konvoju se trebalo pridružiti nekoliko kamiona s hranom i sanitetskim materijalom iz Virovitice i nekoliko kamiona iz Osijeka. Zbog čestog zadržavanja od strane JNA, otvaranja vatre i uznemiravanja od strane lokalnih srpskih postrojbi, konvoj je tek nakon nekoliko dana došao u Vukovar. Međutim, nije stigao do bolnice, nego se zadržao u vojarni odakle se morao vratiti u Vinkovce i Đakovo i, naposljetku u Zagreb.⁷¹⁹

Nakon ovog pokušaja, potpredsjednik hrvatske Vlade Mate Granić dana 15. listopada naredio je organizaciju novog konvoja za Vukovar u koju su uključili i međunarodnu

⁷¹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 168.

⁷¹⁶ Isto, 140.

⁷¹⁷ Hina, „Hrvatska: primirje“, SD, (Split), 10. 10. 1991., 3.

⁷¹⁸ ICTY: Republika Hrvatska, Glavni stožer Hrvatske vojske, Zagreb, Klasa: 804-01/91-03/35, Urbroj: 5120-03-91-3, 12. 10. 1991., 12,40 sati, Evropskoj komisiji.

⁷¹⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Izvješće o putu Konvoja „Lanac solidarnosti“ – pomoć za područje Vinkovaca i Vukovara, u Zagrebu 16. 10. 1991. O tome vidi i: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 181, 187, 191-192; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 336-339.

humanitarnu organizaciju „Liječnici bez granica“.⁷²⁰ Drugi konvoj trebao je stići u Vukovar 19. listopada, zbog čega je Glavni stožer naredio prekid vatre od 18. do 20. listopada.⁷²¹ Tim je konvojem iz Vukovara izvučeno 103 ranjenika.⁷²² Iz navedenog je očito da je i humanitarna pomoć Vlade i njezinih nadležnih ministarstava Vukovaru, upravo poput slanja oružja i streljiva, bila ograničena i u znatnoj mjeri podložna rizicima zbog spomenutih čimbenika.

5.6.5. Traženje međunarodne pomoći

Vlada se obraćala međunarodnoj zajednici, tražeći njezinu intervenciju, odnosno pokušaj sprječavanja napada na grad. Nakon što je 3. rujna tadašnji ministar obrane Luka Bebić obavijestio Vladu o granatiranju Vukovara iz Vojvodine i Bačke, Vlada je odlučila poslati Savjetu Vijeća ministara EZ-a izvješće o kršenju prekida vatre potpisanog dva dana prije u kojem bi ga se obavijestilo o raketiranju Vukovara.⁷²³ Po pitanju opstruiranja prolaska spomenutog konvoja Gregurić je 14. listopada u ime Vlade uputio pismo predsjedatelju EZ-a Hansu Van den Broeku u kojem ga je upoznao sa stanjem u Vukovaru, „simbolu otpora Hrvatske“ koji je „sravnjen sa zemljom“. Zatražio je pritom da se „u ime Europske zajednice založite kako bi se hitno dostavile namirnice, hrana i lijekovi građanima Vukovara te omogućila evakuacija ranjenika, žena i djece iz tog herojskog grada“.⁷²⁴

Na sjednici održanoj 16. listopada Vlada je zatražila od Promatračke misije da pojača svoje aktivnosti kako bi se zaustavili napadi na Vukovar, kao i „da se više angažira u svezi s provedbom točke pet Memoranduma sporazuma od 8. listopada 1991. o dostavi humanitarne pomoći Vukovaru i evakuaciji ranjenika“⁷²⁵. Zatraženo je usto od PM EZ-a „da se angažira u oslobađanju vozača konvoja humanitarne pomoći Vukovaru Davora Mihaljevića, kojega je uhitila JA“.⁷²⁶ Istog dana Gregurić je uputio pismo Tuđmanu, Miloševiću i predsjedniku SSSR-a Mihailu Gorbačovu u kojem je upozorio da i nakon potpisivanja Moskovskog sporazuma od 15. listopada u kojem je, između ostalog, određeno da je potrebno odmah

⁷²⁰ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 340.

⁷²¹ Isto, 179. Vidi: FČ, *Politika* do 16. 12. 1991.: Republika Hrvatska, Ministarstvo zdravstva, Zagreb, 22. listopada 1991., *Izvješće o evakuaciji ranjenika iz Vukovara*.

⁷²² Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 340.

⁷²³ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 326: Dokument 17: *Izvješće o raspravama u Vladi o stanju u Vukovaru*.

⁷²⁴ FČ, *Politika* do 16. 12. 1991.: Pismo Predsjednika Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske dr. Franje Gregurića Predsjedatelju Europske Zajednice Hansu Van den Broeku, Zagreb, 14. 10. 1991.; Tekst pisma vidi i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 192-193.

⁷²⁵ FČ, *Politika* do 16. 12. 1991.: Republika Hrvatska, Ministarstvo zdravstva, Zagreb, 22. listopada 1991., *Izvješće o evakuaciji ranjenika iz Vukovara*. Riječ je o prethodno spomenutom sporazumu, odnosno memorandumu sklopljenom između predstavnika hrvatske Vlade, JNA i PM EZ-a.

⁷²⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 200.

prekinuti „sve oružane sukobe“, ⁷²⁷ napadi na Vukovar nisu prestali, zatraživši „da se još iz Moskve hitno obratite porukama u kojima biste se založili za trenutni prekid vatre na svim bojištima“ te „da se javno zauzmete za hitno izvlačenje ranjenika iz Vukovara“. ⁷²⁸

Gregurić je 24. listopada uputio pismo predsjedatelju Mirovne konferencije o Jugoslaviji lordu Peteru Carringtonu u Haagu u kojem ga je obavijestio o stanju u Vukovaru, tražeći prekid vatre i potpuno povlačenje JNA iz Hrvatske. Sa sadržajem pisma upoznao je i Hansa van den Broeka, tadašnjeg glavnog tajnika UN-a Javiera Péreza de Cuéllara, Konferenciju za europsku sigurnost i suradnju (KESS) i Van Houtena. ⁷²⁹ Na sjednici Vlade 26. listopada Gregurić je istaknuo potrebu stalnog izvještavanja EZ misije i svjetske javnosti o napadima na Vukovar. ⁷³⁰ Istog dana pisao je predsjedniku Vijeća sigurnosti UN-a s molbom da upozna ostale članove s nastavkom agresije na Vukovar. ⁷³¹ Potpredsjednik Vlade Milan Ramljak 9. studenog poslao je pismo Van Houtenu u kojem ga je obavijestio o kršenju međunarodnog ratnog prava napadima na „dva grada – simbola naše Republike – Vukovar i Dubrovnik“ i zamolio ga da o tome obavijesti EZ i NATO ⁷³². Dan kasnije Gregurić se još jednom obratio Gorbačovu u kojem ga je zamolio da spriječi zločin nad civilima u Vukovaru. ⁷³³

Članovi Vlade nastavili su tražiti pomoć međunarodne zajednice do samoga kraja obrane grada. Međutim, ministar zdravstva Andrija Hebrang na sjednici Vlade održanoj dan uoči pada grada 17. studenog jasno je izrazio svoje nezadovoljstvo dotadašnjim međunarodnim humanitarnim angažmanom vezanim uz Vukovar, zaključivši da „bi bio gubitak vremena računati na bilo kakvu pomoć Europske zajednice“ jer je dosadašnji napor Vlade za uključivanjem međunarodnih čimbenika po tom pitanju bio „ravan nuli“. ⁷³⁴

⁷²⁷ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: O održanom susretu predsjednika M. S. Gorbačova, S. Miloševića i F. Tuđmana u Moskvi, Moskva, 15. listopada 1991.; M. Tuđman, ur., Tuđmanov arhiv, Prva knjiga, 426-427: Priopćenje sa sastanka predsjednika RH dr. Franje Tuđmana, predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i predsjednika SSSR-a Mihaila Gorbačova u Moskvi, 15. listopada 1991. [rus./hrv.]

⁷²⁸ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 59, D-2, P-2: Vlada Republike Hrvatske, Predsjednik, Zagreb, 16. listopada 1991., Konzulu SSSR gosp. Girenku; FČ Politika do 16. 12. 1991., Pismo Predsjednika Vlade Republike Hrvatske dr. Franje Gregurića Predsjedniku SSSR-a M.S. Gorbačovu, Predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tuđmanu i Predsjedniku Republike Srbije Slobodanu Miloševiću, Zagreb 16. listopada 1991.

⁷²⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 213-215.

⁷³⁰ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 329: Dokument 17: Izvješće o raspravama u Vladi o Vukovaru.

⁷³¹ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 59, D-2, P-2: Vlada Republike Hrvatske, Predsjednik, 26. 10. 1991., Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda New York.

⁷³² Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 250-251.

⁷³³ Isto, 253-254.

⁷³⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 277.

5.6.6. Sjednica Vlade 17. studenog

Pojedini članovi Vlade bili su u kontaktu s civilnim i vojnim predstavnicima obrane Vukovara koji su im slali izvješća, molbe, zahtjeve i upite.⁷³⁵ Kako se pad Vukovara približavao, ta je komunikacija postajala sve učestalija, ali i emotivnija od strane onih koji su izvještavali s terena. Na Gregurićevu adresu 17. studenog stigla su dva brzojava. U prvom brzojavu dopukovnik Vinko Vrbanac iz Vinkovaca obavijestio je predsjednika Vlade da su oko 4 sata ujutro Vukovar napustili posljednji borci na čelu s „mladim Jastrebo“, a od necivilnog stanovništva u Vukovaru ostali su samo liječnica vukovarske bolnice Vesna Bosanac i Vidić-Bili. Vrbanac je, između ostalog, zatražio od Vlade da pristane na pregovore u koje treba uključiti i jednog europskog predstavnika te omogućiti povjereniku Vlade pregovore s Goranom Hadžićem, predsjednikom Vlade „Srpske Autonomne Oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema“ „shvaćajući da je to jedini način da se spase životi“.⁷³⁶ Drugi, kratak i dramatičan, brzojav Greguriću je poslao povjerenik Vlade u Vukovaru Vidić-Bili, a u njemu je pisalo: „Noćas će narod panično bježati iz grada. Hitno požurite s odlukama. Sigurno je već kasno.“⁷³⁷

U takvim je okolnostima Gregurić sazvao izvanrednu sjednicu Vlade 17. studenog koja je održana u dva dijela. Prvi dio bio je od 10 do 12 sati, a drugi od 20 do 21.15 sati.⁷³⁸ Transkript sjednice klasificiran je i u posjedu HDA tako da se zasad jedino možemo osloniti na dijelove transkripta koje u svojim knjigama donose Gregurić i Šeks. Na početku sjednice Gregurić je prisutnima pročitao dva navedena brzojava. Potom je izvijestio članove Vlade kako je večer prije razgovarao s povjerenikom Vidićem-Bilim koji ga je tražio za pomoć, na što mu je premijer odgovorio da je Vlada uputila u Vukovar visoke časnike Glavnog stožera „koji čine sve da se probiju s ljudima“.⁷³⁹ Gregurić, međutim, u svojoj knjizi ne imenuje spomenute časnike. U vezi navedenog Vrbančevog upita o pregovorima s Hadžićem, Gregurić se dan prije sjednice konzultirao s Tuđmanom kojem je iznio stajalište da „pregovarati nikad

⁷³⁵ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 19. listopada 1991., 8/2/JG; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 277; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 164; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 328.

⁷³⁶ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Republika Hrvatska, Zapovjedništvo Operativne grupe Vukovar, Vinkovci, Županja, Pov. Broj: 525-122-245, Vinkovci, 17. 11. 1991., Vojna tajna, povjerljivo, [upućeno] Vladi Republike Hrvatske, Predsjedniku Vlade RH, Glavnom stožeru HV n/r g. Tus Antun [*sic*] i g. Juzbašić Živku, 1. OZ Osijek, Odlazak i posljednje grupe branilaca Vukovara.-; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 306: Dokument 6: Izvješće novog zapovjednika, dopukovnika Vrbanca; Tekst brzojava vidi u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 272; Marijan, *Bitka za Vukovar*, 253.

⁷³⁷ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 302: Dokument 4: Poruka Marina Vidića Bilog Tuđmanu i Greguriću, 302; Tekst brzojava vidi u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 273.

⁷³⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 133.

⁷³⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 273.

nije loše. Ovdje mi razgovaramo s generalom Rašetom, i s ovom svojom non-stop, bez obzira na to što se ratuje. Prema tome, ne mislim da bi bilo loše pregovarati“. Tuđman se s time složio.⁷⁴⁰

Tuđman, koji je ponekad predsjedao sjednicama Vlade, i ministar obrane Šušak 17. studenog nisu bili u Zagrebu. Gregurić je to jutro pokušao kontaktirati predsjednika Republike, ali nije mogao doći do njega.⁷⁴¹ Kasnije se saznalo da su bili u Gospiću, ali je mjesto njihovog boravka tog dana bila „najveća državna tajna“ zbog sigurnosnih razloga.⁷⁴² Gregurić je potom istaknuo svoju suglasnost da povjerenik Vidić-Bili pregovara kako bi se zaštitili građani Vukovara, zaključivši kako bi Vlada trebala stupiti u kontakt „sa svima onima koji mogu pomoći da ne dođe do masakra“, što se odnosilo na predstavnike Mirovne misije, predstavnike JNA, u prvom redu generala Andriju Rašetu te ostale međunarodne institucije. Razlog sastajanja Vlade tog dana i odluke koje je trebala donijeti možda najbolje opisuje Gregurićeva rečenica: „Jer, ukoliko se može vojno pomoći, onda je to jedna stvar. Ukoliko se ne može pomoći, onda ja na duši neću nositi 15 000 stanovnika.“⁷⁴³

Vlada je, dakle, tog dana zasjedala s ciljem donošenja odluke hoće li se vojnim putem pokušati pomoći Vukovaru ili će se usredotočiti na spašavanje civilnog stanovništva. Na sjednici su bili prisutni i neki predstavnici hrvatskog vojnog vrha. Predsjednik Vlade pozvao je generala Tusa i pukovnika Imru Agotića da daju vojnu procjenu o situaciji u Vukovaru te da se svi osobno izjasne kakvu bi odluku trebalo donijeti. Prema Gregurićevim navođenjima, Tus je izjavio da se vojnom akcijom u ovim trenucima za Vukovar ne može učiniti ništa jer „nema takvih snaga koje bi mogle savladati snagu neprijatelja“.⁷⁴⁴ Tus je ukazao na kontekst obrane Vukovara koji je obuhvaćao cijelu istočnu Slavoniju: „Naša strategija u istočnoj Slavoniji je zadržati neprijatelja na čitavom prostoru, spriječiti prodore, u čemu je bio i Vukovar, s tim da Vukovar nismo uspjeli obraniti. Sada ostaje zadatak pomoći grupama koje se izvlače iz Vukovara, njihovo prihvaćanje, organiziranje proboja naših snaga u smislu osvježavanja redova branitelja na fronti, ali nikako ne proboja zauzimanja, jer za to nemamo dovoljno snage.“⁷⁴⁵ Dalje je nastavio da se ne može braniti isključivo Vukovar, „svi smo onda opkoljeni, odsječeni“. Tus je potom sudionike sjednice upoznao s mogućim prodorima

⁷⁴⁰ Isto 273.

⁷⁴¹ Isto.

⁷⁴² Tomac, *Predsjednik*, 152. S njima je bio i zamjenik ministra unutarnjih poslova Slavko Degoricija, koji tvrdi da je Tuđman otišao u Gospić zbog „neprihvatljivih pojava u odnosima vojske, policije, političkog vodstva Like i Kriznog stožera za Liku“ te je zbog toga od svih zatražio „disciplinu i odgovornost“, upozorivši ih da moraju „poštivati subordinaciju viših institucija“ (Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 334-335).

⁷⁴³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 134.

⁷⁴⁴ Isti, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 274.

⁷⁴⁵ Isti, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 135-136.

neprijateljskih snaga u hrvatski teritorij, istaknuvši da je u suglasnosti s predsjednikom Tuđmanom odlučeno „da branimo u cjelini Vukovar, jer se Vukovar sam za sebe nije mogao braniti, nego samo s cjelinom obrane...“,⁷⁴⁶ što znači da se naglasak stavio na ukupnu obranu Hrvatske, a ne na jednu njezinu, doduše najkritičniju, točku. U svojoj novoj knjizi o Vladi demokratskog jedinstva Gregurić je malo proširio Tusovo izlaganje,⁷⁴⁷ međutim Šeks ga je u svojim memoarima iznio u nešto opširnijem obliku i drukčijim redoslijedom od Gregurića:

Mislim da je najvažnije dovesti Europsku misiju u grad i na taj način s njima zajedno razrješavati ovo pitanje... Ja vam zaista nisam odgovorio na glavno pitanje, preskočio sam, vojnom opcijom u ovom trenutku nekim prodorom ne može se riješiti, nema takvih snaga koje bi mogle svladati tamo snagu... ofenziva (Jugoslavenske armije, op. V. Š.) je na širem frontu, mi branimo cijeli prostor, branimo u cjelini, Vukovar je dio cijelog obrambenog prostora u strategiji i mi nismo mogli i nismo izdvajali, inače bi nas prošli, bili bi i Vinkovci opkoljeni, sve bi bilo opkoljeno da smo izmakli sve snage i idemo na Vukovar, ali Vukovar se ne može obraniti, svi smo onda opkoljeni, odsječeni, nema obrane, prošao bi (neprijatelj, op. V. Š.) magistralom Podravskom i dalje k Našicama, Požegi, Slatini. To je sve jasno i to je predsjednik Republike znao i mi smo tako odlučili da branimo u cjelini Vukovar, jer se Vukovar sam za sebe nije mogao braniti, nego samo s cjelinom obrane.⁷⁴⁸

Budući da je ustanovljeno da se vojnom opcijom ne može riješiti ništa, zaključeno je da je najvažnije pobrinuti se za civilno stanovništvo u Vukovaru, premda neki postavljaju pitanje ustavne nadležnosti Vlade za donošenje takvih odluka.⁷⁴⁹ Na to je skrenuo pozornost i Gregurić, istaknuvši da Vlada „nije vojni zapovjednik, i to treba znati. Vrhovni zapovjednik je Predsjednik Republike, a njega ovoga časa nema. Ove odluke koje mi donosimo idu u smislu zaštite građana Republike Hrvatske na tome području“.⁷⁵⁰ Bilo je riječi i o naravi pregovora koji će uslijediti. Ivan Milas je doveo u pitanje nadležnost povjerenika Vlade Marina Vidića-Bilog za pregovore i upitao može li on „ustupiti dio hrvatskog teritorija“ te „obvezati Vladu na nešto što ona ne želi“.⁷⁵¹ Zvonimir Baletić smatrao je da se predaja treba provesti vojnim putem, tj. da se „vojni komandant preda vojnom komandantu i da se traži da se preda Armiji“, a ne Hadžiću, tj. „civilnom šefu koji hoće da bude nekakav predstavnik nekakve nove države ili nekakve nove autonomije“, što se odnosilo na Srpsku Autonomnu Oblast Slavonije,

⁷⁴⁶ Isti, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 274.

⁷⁴⁷ Vidi: *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 136.

⁷⁴⁸ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 238. U skraćenoj formi i s ponešto drukčijim rasporedom, ovo Tusovo izlaganje donosi i Gregurić. Vidi: *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 136.

⁷⁴⁹ Tomac, *Predsjednik*, 152.

⁷⁵⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 277.

⁷⁵¹ Isto, 274-275.

Baranje i Zapadnog Srijema, čiji je predstavnik bio upravo Hadžić.⁷⁵² Svi su bili složni da je najvažnije spasiti građane.⁷⁵³ Ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić na to je reagirao izjavivši:

Svi naši planovi, gospodo moja, padaju u vodu pred našom dužnošću da spasimo ljude. Cilj ove Vlade, cilj Hrvatske ovoga trenutka treba biti spasiti ljude. Ja ću vam reći još nešto, a mislim da se to vrti u glavama sve gospode: budu li masakrirani civili u Vukovaru, gospodo moja, ni za jednog Srbina u Republici Hrvatskoj unutarnji poslovi više ne jamče. Nikome život zajamčiti više ne možemo, da budemo kratki. Meni je žao što to moram reći.⁷⁵⁴

Tomac je nadodao da to treba javno reći.⁷⁵⁵ Ministar znanosti, tehnologije i informatike Ante Čović predložio je da „treba ići kod Rašete i reći mu, ako se dogodi pokolj Vukovarčana, ni jedan vojnik živ iz Zagreba izaći neće, uključujući i njega“.⁷⁵⁶ Ministar prosvjete, kulture i športa Vlatko Pavletić, koji se složio s time da treba pregovarati s armijskim vrhom, nadodao je da u tom slučaju „više nitko ne bi mogao zaustaviti osвете ljudi. Ova Vlada bi snosila i veliku moralnu odgovornost za to, ako se desi nešto i ako počne tamo pokolj“.⁷⁵⁷ Izjave tih ministara, premda zvuče poprilično oštro, ukazuju na njihove slutnje daljnjeg razvoja situacije u zemlji. Pretpostavljali su da bi mogući pokolj vukovarskih civila izazvao osvetničko raspoloženje Hrvata, što bi se onda teško moglo spriječiti.

U raspravi o tome treba li zatražiti zaštitu za civile od EZ-a, ministar zdravstva Andrija Hebrang jasno je dao do znanja da ne očekuje nikakvu pomoć EZ-a, budući da se posljednjih tjedan dana obavještavalo van den Broeka, NATO i ministre EZ-a o stanju u Vukovaru, a „nijedan odgovor nismo dobili“. Prema tome, Hebrang je smatrao da treba ići na izravne pregovore „bez ikakva čekanja Europe, jer Europa to shvatiti neće, niti može“.⁷⁵⁸ Dražen Budiša je pokazao svoje ogorčenje što je došlo do situacije da „najtežu političku odluku u ova četiri mjeseca donosi ova Vlada“, s obzirom da „nije bila u situaciji da u ova četiri mjeseca donosi sve ključne odluke“, upitavši gdje je predsjednik Republike i zašto baš Vlada mora

⁷⁵² Isto, 275. Hadžić je, pak, odbio pregovore s Vladinim povjerenikom i zatražio bezuvjetnu predaju. Povjerenik Vlade za općinu Vukovar Vidić-Bili završio je u zatočeništvu u Srijemskoj Mitrovici i logoru VIZ Beograd, do velike razmjene u Nemetinu, 14. kolovoza 1992. (Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 152).

⁷⁵³ Gregurić je izjavio da je čin napuštanja Vukovara, što se odnosilo na vojnike, „ravan izdaji“, s obzirom na to da je u gradu ostalo 15.000 civila (Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 276).

⁷⁵⁴ Isto, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 137. U jedva primjetno drukčijoj verziji Gregurić donosi ovu Vekićevu izjavu u svojoj prvoj knjizi: *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 275.

⁷⁵⁵ Isto, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 275.

⁷⁵⁶ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 239.

⁷⁵⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 276.

⁷⁵⁸ Isto, 277.

donijeti tako važnu odluku.⁷⁵⁹ Za razliku od ostalih, Budiša se nije mirio s tvrdnjom da se vojnom akcijom ne može ništa učiniti za Vukovar te je predložio da se dvije tisuće naoružanih ljudi u zapadnoj Hercegovini prebace u istočnu Slavoniju, misleći kako vojska više neće napadati Dubrovnik,⁷⁶⁰ što se kasnije pokazalo pogrešnom procjenom, budući da je Dubrovnik svoj najžešći napad doživio u prosincu 1991. godine. Raspravljalo se i o sadržaju priopćenja za javnost o stanju u Vukovaru. Gregurić je predložio da se s priopćenjem pričeka, na što je Tomac predložio da ministar informiranja Branko Salaj „uvede cenzuru do konačne odluke“:

Da uvedeš cenzuru što se tiče izvješća s ratišta, iz Vukovara, iz Vinkovaca. Drugo, da vojni stožer pripremi informaciju o ukupnoj vojnoj situaciji na tom području (...) I da onda navečer, kad sve budemo imali, bude izvješće, priopćenje Vlade o toj situaciji. Opasno je i nedopustivo širenje panike. Situacija je tako teška za Hrvatsku da vojni stožer mora nametnuti cenzuru na radiju i na televiziji, i uopće o tim izvješćima, i o primirju, vojni stožer mora prikazati ukupnu vojnu situaciju, a ne da svaki novinarčić govori svoje. Novinar ne daje izvještaje, nego svoje moralne poglede, je li to ovako trebalo ili onako.⁷⁶¹

Vlada je donijela odluke da Mate Granić, Dražen Budiša i Imra Agotić izvijeste PM EZ-a o stanju u Vukovaru i zatraže da promatračke ekipe hitno dođu u sam grad kako ne bi došlo do stradavanja civila. Ujedno su trebali zahtijevati od generala Rašete „da se snage JA odmah postave između snaga TO Srbije i četnika te civilnog pučanstva Vukovara kako bi se spriječio genocid“. Vlada je zadužila ministra vanjskih poslova Zvonimira Šeparovića da obavijesti UN, EZ, Vlade i Ministarstva stranih država i predsjedatelja Mirovne konferencije o Jugoslaviji lorda Carringtona o mogućnosti stradanja stanovništva u Vukovaru. Živko Juzbašić trebao je dogovoriti da Marin Vidić-Bili pregovara o spašavanju stanovništva u Vukovaru. Gregurić je odlučio obavijestiti Savezni sekretarijat za narodnu obranu SFRJ o mogućim posljedicama i njihovoj odgovornosti u slučaju genocida. Naposljetku, o stanju u Vukovaru i mjerama koje je poduzela Vlada trebalo je obavijestiti predsjednika Tuđmana. Odlučeno je da će nakon što Glavni stožer procijeni situaciju u Vukovaru i prikupi točne podatke o snagama koje napadaju Vukovar, Ministarstvo informiranja iznijeti u javnost stanje u Vukovaru, kao i mjerama koje je Vlada trebala poduzeti.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Isto, 276.

⁷⁶⁰ Isto, 279.

⁷⁶¹ Isto.

⁷⁶² Isto, 280.

Gregurić navodi da su svi zaključci koje je Vlada donijela odmah bili provedeni u djelo. Istog dana obavijestio je Tuđmana o usvojenim zaključcima Vlade.⁷⁶³ Vlada je o svojim zaključcima obavijestila javnost. U priopćenju se ukratko iznijela slika stanja vukovarskog bojišta i odluke koje je Vlada trebala provesti. Naglasak se stavljao na potrebu zaštite civilnog stanovništva, a o padu grada nije se eksplicitno govorilo.⁷⁶⁴ Nakon donesenih zaključaka sjednica je prekinuta kako bi se zaključci proveli u djelo.

Tog se dana Vlada obratila i UNICEF-u s molbom da uspostavi nadzor u Vukovaru, upozorivši da se ondje nalazi oko 15 000 civila, uključujući 3 500 djece, od čega je 2 000 mlađe od sedam godina.⁷⁶⁵ Na sjednici užeg Kabineta Vlade, održanoj između dvije sjednice Vlade, sastavljeno je pismo upućeno VK OS SFRJ, generalu Veljku Kadijeviću i admiralu Stanu Brovetu.⁷⁶⁶ U tom pismu Vlada je zahtijevala obustavu svih napada, posebice na civilno stanovništvo u Vukovaru, zatražila je uspostavu tampon zone koja bi omogućila i „poduzimanje humanitarnih i drugih akcija“ u suprotnom Vlada „neće više pristajati na bilo kakve pregovore niti može dalje preuzimati odgovornost za garantiranje sigurnosti časnicima i vojnicima i njihovim obiteljima na teritoriju Republike Hrvatske“. Vlada je nadalje poslala snažno upozorenje: „Pred javnosti cijeloga svijeta i povijesti snosit ćete odgovornost za moguću smrt desetaka tisuća ljudi jer masakr civila u Vukovaru i na drugim ratištima Hrvatske koji prijeti značio bi početak općeg kaosa sa nesagledivim posljedicama.“⁷⁶⁷ U nastavku sjednice članovi Vlade bili su upoznati s navedenim pismom. Razvoj događaja nakon toga ostavio joj je prostora samo u pitanju brige za civilno stanovništvo, odnosno evakuaciju vukovarskih građana.

⁷⁶³ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 307-308: Dokument 7: Gregurićevo pismo Tuđmanu o stanju u Vukovaru.

⁷⁶⁴ Isto, 312-313: Dokument 10: Priopćenje Vlade RH – Vukovar je pao; Hina, „SOS za 15.000 Vukovaraca“, SD, (Split), 18. 11. 1991., 3.

⁷⁶⁵ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 59, D-2, P-2: Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 17. studenog 1991., [upućeno] mr. Samir Basta.

⁷⁶⁶ Tomac, *Memoari*, 169-170.

⁷⁶⁷ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Pismo Vlade Republike Hrvatske Vrhovnoj komandi Oružanih snaga, generalu Veljku Kadijeviću i admiralu Stane Brovetu, Klasa: 800-01/91-04/27; Urbroj: 50302-91-2, Zagreb, 17. studenog 1991.; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 309-310: Dokument 8: Pismo Vlade RH generalu Kadijeviću i admiralu Brovetu; Tekst pisma vidi u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 280-281; Hina, „Odgovornost za mogući pokolj“, SD, (Split), 18. 11. 1991., 3.

5.7. Uloga Vlade u obrani Dubrovnika

5.7.1. Organizacija civilne i vojne vlasti u Dubrovniku

Početak listopada 1991. godine u sklopu općeg napada JNA na svim bojištima Hrvatske napadnuto je šire dubrovačko područje, pogođeni su dubrovačka trafostanica u Komolcu i telekomunikacijski centar na Srđu zbog čega je prekinuta opskrba vodom i strujom širega gradskog područja, kao i veza Dubrovnika s ostatkom Hrvatske.⁷⁶⁸ Osim snaga JNA, Dubrovnik su napadale i postrojbe Crne Gore. Napadnuta je i dubrovačka stara gradska jezgra koja se od 1979. godine nalazi na UNESCO-vom popisu Svjetske kulturne baštine.⁷⁶⁹ Budući da JNA nije uspjela ući u grad, nastojala je postići njegovu predaju pa ga je pokušavala iscrpiti uskraćujući mu osnovne životne potrebe poput dovoza hrane i dotoka vode.⁷⁷⁰ Hrvatske su snage konačno deblokirale Dubrovnik početkom srpnja 1992. godine, a krajem istog mjeseca potpisan je Sporazum o povlačenju vojske Srbije i Crne Gore, od travnja Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), iz područja Cavtata i Konavala,⁷⁷¹ međutim, taj dio Hrvatske vojska Srbije i Crne Gore napustila je tek nakon akcije hrvatskih vojnih snaga koje su u rujnu iste godine oslobodile područje Konavala.

Od početka druge polovice srpnja 1991. godine Dubrovnik je u organizacijsko-obrambenom pogledu tvorio dio Zapovjedništva za južnu Dalmaciju. Prvi zapovjednik obrane južne Dalmacije bio je Željko Pavlović, imenovan 18. srpnja 1991.,⁷⁷² na čije je mjesto već u kolovozu došao kapetan I. klase Ivan Varenina, koji je prethodno napustio JNA.⁷⁷³ U prvom polovici rujna Zapovjedništvo za južnu Dalmaciju preimenovano je u Zapovjedništvo Sektora Dubrovnik ili Sektora Jug sa sjedištem u Metkoviću. Zapovjednik Zapovjedništva sektora bio je Ante Marinov, a njegov zamjenik i zapovjednik obrane općine Dubrovnik Nojko Marinović.⁷⁷⁴ Procjenjuje se da su hrvatske snage na južnom bojištu bile najslabije i najmalobrojnije te da nisu imale dovoljno oružja.⁷⁷⁵

⁷⁶⁸ Oliver, Pezo, *Zagonetka pobjede: velikosrpska agresija na Dubrovnik 1991. godine* (Dubrovnik: ArtFORMAT, 2015), 129-130.

⁷⁶⁹ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 149; „Pogođen Stradun!“, SD, (Split), 24. 10. 1991., 3.

⁷⁷⁰ Radelić i dr. *Stvaranje hrvatske države*, 149.

⁷⁷¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 635.

⁷⁷² Raguž, *Hrvatsko Poneretvlje*, 70; Pezo, *Zagonetka pobjede*, 47: Republika Hrvatska, Zapovjedništvo ZNG, Klasa: 8/91-01/91-22, Urbroj: 5120-03-91-2, 07. 09. 1991., [prima] Zapovjedništvo 116. br. ZNG, n/r Varenina Ivan.

⁷⁷³ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 46: Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Zagreb, Opatička 1, 30. 8. 1991., Zapovjedniku 116. brigade ZNG gospodinu Željku Pavloviću, Dubrovnik, [potpisao ministar obrane Luka Bebić].

⁷⁷⁴ Isto, 214; Pezo, *Zagonetka pobjede*, 90; Jevrem Cokić, *Početak kraja* (Ruma: Srpska knjiga, 2008), 249.

⁷⁷⁵ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 147; „Željko Šikić: dokumenti“: Republika Hrvatska, Skupština općine Dubrovnik, Izvršno vijeće, Klasa: str. pov. 215-05/91-03/02, ur.br: 2117-02-02-9/2, Dubrovnik, 29.

Civilni poslovi bili su u nadležnosti kriznih štabova. U sastavu regionalnog kriznog štaba za područje južne Dalmacija u nadležnosti Luke Bebića nalazile su se općine Dubrovnik, Metković, Ploče, Korčula i Lastovo sa sjedištem štaba u Dubrovniku.⁷⁷⁶ Bebić je imenovao ostale članove navedenog kriznog štaba.⁷⁷⁷ Vlada je 13. rujna kao svog povjerenika za općine Policijske uprave Dubrovnik, koje su obuhvaćale Dubrovnik, Korčulu i Lastovo te područje općina Ploče i Metković „radi koordinacije rada i djelovanja općinskih kriznih štabova“ imenovala Juru Burića.⁷⁷⁸ Predsjednik kriznog štaba općine Dubrovnik bio je predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine Dubrovnik Željko Šikić.⁷⁷⁹

5.7.2. Vojna pomoć

Već prvog dana napada na Dubrovnik, 1. listopada, predsjednik dubrovačkog kriznog štaba uputio je poziv za pomoć Greguriću kao predsjedniku Kriznog štaba Vlade i generalu Tusu kao načelniku Glavnog stožera: „Napadnuti smo gotovo na svim frontovima. Mine padaju neposredno u blizini Starog grada. Molim vas da organizirate pomoć.“⁷⁸⁰ O obrani Dubrovnika raspravljalo se i na sjednicama Vlade. Prema nekim navodima, pitanje obrane toga grada najčešće su pokretala dvojica ministara rodом iz južne Dalmacije - Dubrovčanin Petar Kriste i Korčulanin Zvonimir Šeparović.⁷⁸¹

Na sjednici Vlade 19. listopada Kriste je upozorio da se Dubrovnik već dvadeset dana nalazi u blokadi, bez struje i vode.⁷⁸² Nakon Gregurićeve napomene Vlada je na istoj sjednici zaključila da se „u kontaktima s vladom Bosne i Hercegovine pokuša dogovoriti opskrba Dubrovnika preko teritorija te republike“.⁷⁸³ Na sjednici održanoj 24. listopada Vlada je usto odlučila Dubrovniku dostaviti „hitnu vojnu pomoć“ i osigurati opskrbu grada. Zatražila je,

kolovoza 1991., Ministar obrane Republike Hrvatske gospodin Luka Bebić, Zagreb, [dostavljeno Tuđmanu i Greguriću]; Zapovjedništvu ZNG 116 brigade, Dubrovnik, 10. 09. 1991.; Republika Hrvatska, Općina Dubrovnik, Sekretarijat za poslove obrane, Klasa: pov. 023-05/91-01/01, Ur. br: 2117-04-01-91-1, Dubrovnik, 11. rujna 1991., Skupština općine Dubrovnik, Krizni štab, Predmet: Izjave u svezi lošeg stanja unutar sustava obrane općine; Kriste, *Iznevjereni grad*, 133; Centar SZUP Split, Ispostava Dubrovnik, Dne, 3. 12. 1991., Službena zabilješka, Predmet: Zapadni dio Dubrovačkog ratišta, saznanja – dostavljaju se.

⁷⁷⁶ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 75-76.

⁷⁷⁷ L. Brailo, „Formiran krizni štab“, SD, (Split), 15. 8. 1991., 6.

⁷⁷⁸ NN 41/1991, 13. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade Republike Hrvatske za koordinaciju kriznih štabova više općina, Klasa: 080-02/9107/01, Urbroj: 5030119-91-12, Zagreb, 13. rujna 1991.

⁷⁷⁹ „Željko Šikić: dokumenti“: Republika Hrvatska, Skupština općine Dubrovnik, Izvršno vijeće, [Nema klase], Urbroj: 2117-02-02-91, Dubrovnik, 9. rujna 1991., Rješenje o imenovanju članova Općinskog Kriznog štaba.

⁷⁸⁰ „Željko Šikić: dokumenti“: Republika Hrvatska, Općina Dubrovnik, Krizni štab, Dubrovnik, 01/10/91, [upućeno] Dr. Gregorić [sic] predsjednik republičkog Kriznog štaba, General Tus, zapovjednik Glavnog stožera, Centar za obavještavanje, primljeno dana 01. 10. u 07,16 sati, Broj: 5344/92, [potpisao Predsjednik Kriznog štaba Željko Šikić].

⁷⁸¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 310.

⁷⁸² Isto, 207; FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 19. listopada 1991., 5/6/JG.

⁷⁸³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 207.

stoga, od Glavnog stožera da „poduzme sve da se uputi vojna pomoć u Dubrovnik“ i zadužila Ministarstvo obrane „da ispita mogućnost da se vojnom akcijom pomogne Dubrovniku“. ⁷⁸⁴ Nakon toga, Tomac je u TV dnevniku izložio mjere koje je Vlada trebala poduzeti u obrani Dubrovnika. ⁷⁸⁵ Na prijedlog kriznog štaba općine Dubrovnik ⁷⁸⁶ predsjednik Tuđman dana 9. studenog naredio je poduzimanje mjera pripravnosti na području dubrovačke općine, odnosno opću mobilizaciju na temelju čega je ministar obrane Šušak izdao proglas o načinu mobilizacije. ⁷⁸⁷ Na sjednici održanoj 29. studenog Vlada je odlučila poslati „odgovarajući broj boraca koji nisu Dubrovčani da se vidi jedinstvo Hrvatske s Dubrovnikom, bez obzira na to što ondje već ima boraca koji nisu Dubrovčani. Međutim, važno je da se ne spominje samo Dubrovnik nego čitav teritorij južne Hrvatske“. ⁷⁸⁸ Isticanjem obrane određene hrvatske regije ili pak države kao cjeline, vjerojatno se željelo izbjeći medijsko izdvajanje pojedinoga grada ili mjesta od bojišta u koje je uklopljeno, kao što je to bio slučaj s Vukovarom.

Osim slanja oružja i ljudstva na južno bojište, Vlada je pokušala ishoditi prekid blokade južnih hrvatskih luka posrednim putem, utječući na Bosnu i Hercegovinu. Tako je Davorin Rudolf u svojstvu ministra pomorstva Vlade naredio zatvaranje luke Ploče za tranzit nafte u Bosnu i Hercegovinu, kako bi se pod pritiskom BiH na Srbiju izvršila deblokada luke Dubrovnik. ⁷⁸⁹ Ministarstvo pomorstva s tim ciljem 16. listopada poslalo je pismo Ministarstvu za saobraćaj i veze Socijalističke Republike BiH. Rudolf je u pismu zamolio ministra Tomislava Krstičevića za intervenciju kod Kadrijevića da „energično zahtijevate prestanak blokade tih dviju luka (Ploče i Dubrovnik, op. a.), kako bi se omogućio transport tereta preko luke Ploče za industrijska središta u SR Bosni i Hercegovini“. ⁷⁹⁰ Taj pokušaj, međutim, bio je neuspješan.

5.7.3. Traženje međunarodne pomoći

Pojedini su se ministri u Vladi često obraćali međunarodnoj zajednici u nadi da će se tako zaustaviti napadi na Dubrovnik ili barem umanjiti razaranja i dopremiti humanitarna pomoć civilnom stanovništvu. Prvih dana napada na Dubrovnik ministar pomorstva Davorin

⁷⁸⁴ Isto, 216.

⁷⁸⁵ Isto, 217.

⁷⁸⁶ „Željko Šikić: dokumenti“: Republika Hrvatska, Skupština općine Dubrovnik, Krizni štab, Klasa: 801-02/91-01-01, Ur.broj: 2117-02-02-91-1, Dubrovnik, 8. studenoga 1991., Zaključak.

⁷⁸⁷ Hrvoje Macan, *Posljednja opsada Dubrovnika: izvješće o dijelu građe Kriznoga štaba Općine Dubrovnik: (rujan 1991. – veljača 1992.)* (Dubrovnik: Matica hrvatska, 2001), 64-65.

⁷⁸⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 311.

⁷⁸⁹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 194.

⁷⁹⁰ Bernardić, *Prilozi za povijest HRM*, 458-459: Republika Hrvatska, Ministarstvo pomorstva, Klasa: 010-01/91-01/04, Urbroj: 530-01/91-5, Zagreb, dana: 16. listopada 1991., Ministarstvu za saobraćaj i veze SR Bosne i Hercegovine – ministru Tomislavu Krstičeviću, Sarajevo.

Rudolf u pismu vladama SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije, Francuske i Italije, Vijeću sigurnosti UN-a, Europskoj ekonomskoj zajednici i lordu Carringtonu upozorio je na „vojnu blokadu luka Dubrovnik, Ploče, Split, Rijeka i Pula u dijelu jadranske obale Republike Hrvatske, zabranivši uplovljavanje, isplovljavanje i bilo kakvo kretanje svim brodovima u blokiranoj području“, istaknuvši da „blokada nema nikakva opravdanja jer nije ničim uzrokovana. Cijelo dubrovačko područje, u kojemu su svjetski kulturno povijesni monumenti, bilo je mirno područje, bez vojnih postrojenja i većih oružanih formacija“. Usto je navedeno da „u blokiranim lukama nema niti jednoga ratnog broda Republike Hrvatske. Blokada je, prema tome, gusarski čin protiv slobode plovidbe i prometa morskim prostorima“. Na kraju su upućene molbe navedenim institucijama da zatraže od Generalštaba JNA da ukine pomorsku blokadu hrvatskih luka.⁷⁹¹ Krajem studenoga Rudolf je u ime Ministarstva pomorstva pisao PM EZ-a u Zagrebu o pomorskoj blokadi Dubrovnika i prekinutoj vezi Dubrovnika s okolnim otocima, pri čemu je posebno istaknuo Mljet i upozorio na činjenicu da „su svi otoci u teškom stanju budući da je promet morem jedina komunikacija s kopnom te se bojimo, uslijed nestašice lijekove i hrane, za zdravstveno stanje stanovnika na otocima“.⁷⁹²

Predsjednik hrvatske Vlade nekoliko je puta pisao istaknutim predstavnicima međunarodne zajednice o napadima JNA na Dubrovnik i razaranju grada. Tako je 14. listopada od van den Broeka zatražio pomoć oko deblokade Dubrovnika i slanja humanitarne pomoći.⁷⁹³ U već spomenutom pismu Gorbačovu, Tuđmanu i Miloševiću, koje je Vlada primila na znanje 16. listopada, Gregurić je zatražio zalaganje za prekid vatre u Hrvatskoj, izvlačenje ranjenika iz Dubrovnika i deblokadu grada,⁷⁹⁴ a 24. listopada uputio je pismo lordu Carringtonu u kojem ga je obavijestio o napadima JNA na Dubrovnik:

Ostvarujući prijetnje generala Kadijevića o općoj ofenzivi protiv Republike Hrvatske, Armija je na primjeru Dubrovnika najeklatantnije dokazala da joj ništa nije sveto, niti nevini, gotovo jednomjesečnim obručem ugroženi životi djece, žena nemoćnih, niti svjetska kulturna baština čiji ponosni dio čini Dubrovnik, niti apeli upućeni sa svih strana za spas grada koji ne pripada samo Hrvatskoj već cijelom kulturnom svijetu. U mnogostoljetnoj povijesti Dubrovnika niti jedan napadač nije se drznuo upotrijebiti svoja razorna oružja protiv moći ljepote, duha, kulture i nasljeđa utjelovljene u staroj dubrovačkoj jezgri. Zbog toga je napad na Dubrovnik

⁷⁹¹ „Vladama (Ministarstvima pomorstva) SAD, SSSR-a, Velike Britanije, Francuske i Italije, Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda, Evropskoj ekonomskoj zajednici, lordu Karingtonu“, SD, (Split), 4. 10. 1991., 2.

⁷⁹² Bernardić, *Prilozi za povijest HRM*, 506: Republika Hrvatska, Ministarstvo pomorstva, [nema klase], Ur. broj: S1.02-1991, Zagreb, dana: 27. studenoga 1991., [prima] promatračka misija EZ Hotel „I“, Zagreb.

⁷⁹³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 195; Hina, „Pomozite da spasimo Vukovar i Dubrovnik“, SD, (Split), 16. 10. 1991., 3

⁷⁹⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 197.

smišljeni barbarski udarac u nacionalnu svetinju Hrvata ali i izazov svjetskoj kulturi, nasljeđu i mirotvorstvu.⁷⁹⁵

Gregurić je potom zatražio od Carringtona da se založi za „postizanje dogovora koji će garantirati apsolutni prekid vatre, potpuno povlačenje Armije iz Republike Hrvatske u utvrđenom roku i mirno uspostavljanje novog državno pravnog stanja na ovim prostorima“.⁷⁹⁶ Sa sadržajem tog pisma Gregurić je upoznao van den Broeka, de Cuellara, Odbor visokih dužnosnika KESS-a i Van Houtena,⁷⁹⁷ a 10. studenog Gregurić je ponovno pisao Gorbačovu, obavještavajući ga da je napadnut i „najstroži centar grada“, tj. „povijesne zgrade na Stradunu, u starogradskoj jezgri“. Apelirao je na utjecaj koji Sovjetski Savez ima na JNA i Srbiju, tražeći od Gorbačova da izvrši pritisak na njih i pomogne spriječiti zločine nad civilima u Vukovaru i Dubrovniku.⁷⁹⁸ Nakon napada 6. prosinca Gregurić je obavijestio van Houtena da je pogođen hotel „Argentina“ u kojem su se u to vrijeme nalazila trojica ministara hrvatske Vlade te predstavnici EZ-a i UNESCO-a, upozorivši da „se vrše pokušaji likvidacije spomenute gospode“. Ukazao je i na to da je na gradskim zidinama izvješena zastava UNESCO-a da bi skrenuo pozornost na činjenicu da JNA svjesno napada spomenike kulture pod zaštitom UNESCO-a. Na kraju je zatražio da o tome obavijesti Carringtona te dodao prozvanima da hitno interveniraju „da agresor obustavi napade“.⁷⁹⁹

Šeparović je u ime Ministarstva inozemnih poslova 20. listopada uputio apel glavnim gradovima najutjecajnijih zemalja svijeta: „Spasite Dubrovnik, zaustavite genocid protiv hrvatskog naroda, priznajte našu suverenost da bi se zaustavio rat protiv Hrvatske“.⁸⁰⁰ Krajem listopada uputio je pismo ministrima vanjskih poslova EZ-a uoči njihovog sastanka u kojem je naveo da se Hrvatska nalazi „u životnoj opasnosti“ te se radi „o pitanju preživljavanja“, zatraživši potom, između ostalog, da se osigura bezuvjetno povlačenje JNA iz Hrvatske do 10. studenoga, deblokadu svih gradova, „u prvom redu Vukovara i Dubrovnika“ i ekonomsku blokadu Crne Gore „ako ne povuče svoje rezerviste, koji ratuju oko Dubrovnika“.⁸⁰¹

Vlada je 24. listopada odlučila uputiti pismo Vijeću sigurnosti UN-a o blokadi Dubrovnika i uvjetima života Dubrovčana, uz molbu da interveniraju i prekinu napade.⁸⁰² Ramljak je 9. studenog pisao Van Houtenu da se u Dubrovniku ne napadaju samo

⁷⁹⁵ Isto, 214.

⁷⁹⁶ Isto.

⁷⁹⁷ Isto, 215.

⁷⁹⁸ Isto, 254.

⁷⁹⁹ Isto, 325-326.

⁸⁰⁰ Davor Runtić, *Domovinski rat: vrijeme rata* (Vinkovci: Neobična naklada, 2004), 458.

⁸⁰¹ Isto, 474-475.

⁸⁰² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 216-217.

„obrambene linije grada, već su pod udarom granata hoteli, privatne kuće, marina i najuža gradska jezgra“. Zamolio je Van Houtena da utječe na JNA kako bi prestala s napadima, a posebno na gradove u okruženju što se, između ostalog, odnosilo na Dubrovnik te da o napadima hitno obavijesti Europsku zajednicu i NATO koji su u deklaracijama 8. studenog osudili uporabu sile i napade na Dubrovnik.⁸⁰³

Osim molbi za zaustavljanjem napada, pojedini ministri zauzimali su se za slanje humanitarne pomoći. To se prvenstveno odnosilo na vodu, s obzirom na nedostatak pitke vode u Dubrovniku. Ministar inozemnih poslova Zvonimir Šeparović i dubrovački gradonačelnik Petar Poljanić pisali su 8. studenog de Cuellaru da pošalje tanker pitke vode u Dubrovnik. „Ne tražimo topove ili barut. Tražimo vodu. Molimo Vas, pošaljite nam vode! Nadamo se da savezna vojska neće pucati na zastavu UN pod kojom bi nam došla VODA! (istaknuto u originalnom tekstu, op.a).“⁸⁰⁴ Šeparović je tražio i od talijanskog ministra vanjskih poslova Giannija de Michelisa da pošalje pitke vode u Dubrovnik.⁸⁰⁵ U dubrovačku luku Gruž 24. studenog talijanskom fregatom stigla je pitka voda.⁸⁰⁶ Nakon najžešćeg napada na Dubrovnik 6. prosinca u gradu je izbio požar pa je na Poljanićev zahtjev Rudolf nazvao Granića u Zagreb i predložio mu da zatraži od Ministarstva vanjskih poslova Republike Italije „intervenciju talijanskih protupožarnih helikoptera“. Iako su u Rimu prihvatili navedeni zahtjev, s obzirom da je stigla pomoć Brodospasa, Dubrovčani su sami ugasili požar.⁸⁰⁷

5.7.4. Posjeti članova Vlade Dubrovniku:

5.7.4.1. Konvoj „Libertas“

U skladu sa zaključcima Vlade 7. kolovoza kojima su predviđeni posjeti bojištima, neki ministri su više puta posjetili dubrovačko bojište. U rasporedu zaduženja za rad pri kriznom štabu na području Policijske uprave općine Dubrovnik, koja je obuhvaćala Dubrovnik, Korčulu, Lastovo, Ploče i Metković, za koordinatore je bio izabran Granić, a za članove ministri Jurlina, Kriste, Rudolf, Budiša i V. Veselica.⁸⁰⁸ Kriste je već dva dana nakon početka napada na šire dubrovačko područje 26. rujna posjetio Dubrovnik gdje je prisustvovao

⁸⁰³ Isto, 251.

⁸⁰⁴ Hina, „UN, pošaljite nam brod pitke vode!“, SD, (Split), 11. 11. 1991., 4.

⁸⁰⁵ Šeparović, razgovor.

⁸⁰⁶ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 757.

⁸⁰⁷ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 197.

⁸⁰⁸ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 58, II. dio: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Zagreb, 20. 9. 1991., Prijepis, „Raspored zaduženja za rad pri kriznim štabovima na područjima općina po policijskim upravama“.

sjednici Kriznog štaba općine Dubrovnik i informirao se o stanju na bojištu,⁸⁰⁹ a Granić je bio u redovnom kontaktu s predstavnicima obrane grada.⁸¹⁰

Dio Vlade bio je uključen u projekt građanske inicijative „Za povratak Dubrovčana u Dubrovnik“, kolokvijalno poznatog pod nazivom „Konvoj Libertas“, čiji je Odbor uputio poziv za sudjelovanje svim građanima preko Ministarstva informiranja, a Ministarstvo pomorstva istog je dana objavilo broj telefona Lučke kapetanije u Splitu gdje se mogu prijaviti brodovi koji žele sudjelovati u konvoju.⁸¹¹ Ciljevi predviđeni Konvojem bili su razbijanje pomorske blokade, povratak izbjeglih Dubrovčana u Dubrovnik i dopremanje humanitarne pomoći. Osim toga, Konvojem su stigli i novi dragovoljci u Dubrovnik.⁸¹² Mate Granić dana 29. listopada obavijestio je generala Kadijevića da će se u Splitu Konvoju pridružiti predsjednik i potpredsjednik Vlade Gregurić i Ramljak „radi posjeta Dubrovniku i širokoj dubrovačkoj okolini i razgovora s legalnim organima vlasti Dubrovnika“, s napomenom da očekuje da „omogućite nesmetan prolaz karavane, povratak kućama prisilno iseljenih Dubrovčana, dostavu humanitarne pomoći i posjet visokih republičkih i stranih dužnosnika, istaknutih ličnosti javnog života i velikog broja građana spremnih da Dubrovniku i njegovoj okolini pomognu u vraćanju na normalno stanje“. Usto je zatražio hitan prekid opsade Dubrovnika, kao i pridržavanje prekida vatre od 18. listopada u skladu s Deklaracijama EZ o Dubrovniku.⁸¹³

Konvoj je 28. listopada krenuo iz Rijeke prema Zadru, Šibeniku i Splitu gdje su se 29. listopada ukrcali članovi Vlade, već spomenuti Gregurić i Ramljak te ministri Petar Kriste i Bosiljko Mišetić. Osim navedenih, tu su se nalazili Mesić i potpredsjednik Sabora Stjepan Sulimanac. Među prisutnima bili su i pojedinci iz intelektualnih i umjetničkih krugova poput Ivana Zvonimira Čička, Slobodana Langa i Nedjeljka Fabria.⁸¹⁴ Konvoj je bio predvođen trajektom „Slavija“ s oko 800 putnika koji je pratilo četrdesetak brodica, većinom iz Splita i srednjodalmatinskih otoka. U Mljetskom kanalu put su mu presjekli brodovi JRM koji su ga potom okružili. Ignorirajući naredbe predsjednika Predsjedništva SFRJ Stipe Mesića, pripadnici JNA pretražili su cijeli konvoj u potrazi za oružjem.⁸¹⁵ Naime, Komanda

⁸⁰⁹ Kriste, *Iznevjereni grad*, 32.

⁸¹⁰ Šikić, „Prinos hrvatskoj dobrobiti“.

⁸¹¹ „Krenimo svi u Dubrovnik!“, (Poziv Odbora za povratak Dubrovčana u Dubrovnik), SD, (Split), 28. 10. 1991., 32; Runtić, *Domovinski rat: vrijeme rata*, 476.

⁸¹² Pezo, *Zagonetka pobjede*, 535-537.

⁸¹³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 223; Reuter, „Kadijević obaviješten“, SD, (Split), 30. 10. 1991., 2.

⁸¹⁴ Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, 295-296.

⁸¹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 80. O razgovoru Mesića i admirala JRM Kandića vidi: Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, 298-300; M. Garber, „Mesić: ne, svi idu dalje!“, SD, (Split), 31. 10. 1991., 3.

Vojnopomorskog sektora (VPS) Boka uputila je poruku svim patrolnim brodovima u južnojadranskom akvatoriju koje su presreli u Dubrovniku, da se na brodu „Slavija“ nalazi „veći broj dobrovoljaca sa falsifikovanim ličnim ispravama na kojima su podaci da su rodom iz Dubrovnika. Na brodu se nalaze veće količine skrivenog naoružanja (...) Izvršite detaljan pregled putnika i broda“.⁸¹⁶ Konvoj je u Dubrovnik stigao u svitanje 31. listopada, iskrcavši se u 6,20 u luci Gruž.⁸¹⁷

Dolazak članova Vlade i drugih visokih dužnosnika Konvojem u Dubrovnik ujedno je označio njihovo izlaganje opasnosti.⁸¹⁸ Razloge takve odluke objasnio je Mesić na konferenciji za novinare u Splitu: „Ako nas zaustave i zarobe, sav će se svijet uvjeriti što je zapravo jugoslavenska [sic] narodna armija, a ako nas propuste bit će to znak da u armiji još ima snaga koje žele političko rješenje.“⁸¹⁹ Istom prilikom i Gregurić je iznio razloge dolaska u Dubrovnik:

Svjesni smo rizika što ih nosi naše putovanje prema Dubrovniku, no pitanje je časti i morala pružiti potporu ljudima koji već mjesec dana žive u nemogućim uvjetima, pokazati legitimnim organima hrvatske vlasti koji tamo djeluju da smo uz njih i da pokušavamo pomoći koliko možemo. Ti ljudi stoički podnose sve te muke, a želimo se i osobno upoznati s razmjerima stradanja i razaranja širega područja grada koji je ponos Hrvatske, biser njezine kulture i povijesti, samobitnosti hrvatskog naroda.⁸²⁰

Dolaskom u Dubrovnik Gregurić je napomenuo da je jedan od razloga dolazaka bio „u razgovoru s dubrovačkim čelnicima, građanima, predstavnicima oružanih snaga Hrvatske dogovoriti se što Dubrovniku treba, koje mjere moramo poduzeti.“ Dodao i to da je namjera Konvoja bila vratiti izbjegle Dubrovčane u Dubrovnik.⁸²¹ Osim materijalne, Konvoj je imao i simboličnu razinu. Pokazao je solidarnost i brigu za Dubrovnik⁸²² i podigao moral

⁸¹⁶ „Fasifikovani Dubrovčani sa skrivenim naoružanjem“, SD, (Split), 30. 10. 1991., 4.

⁸¹⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 81.

⁸¹⁸ Članovi Vlade i predsjednik Tuđman često su posjećivali bojišta i na taj način izlagali se opasnosti. Vidi: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 63, 89, 91, 130, 332, 624, 632, 635; Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 114-115. Članovi užeg kabineta Vlade 31. prosinca 1991. posjetili su branitelje na prvim crtama bojišnice kako bi iskazali solidarnost s njima i podigli im moral. Gregurić je posjetio banovinsko bojište, Tomac s pukovnikom Agotićem istočnoslavonsko bojište, a Ramljak zapadnoslavonsko bojište gdje je gotovo pao u zarobljeništvo (Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 238-239; Tomac, *Predsjednik*, 174). Ministar Zulić je prilikom posjeta banovinskom bojištu 11. listopada zarobljen i odveden u vojni zatvor u Banja Luci gdje je bio izložen tjelesnom zlostavljanju, zbog čega mu je bio oštećen vid i sluh. Oslobođen je 30. listopada 1991. godine (Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 183, 218, 251; Tomac, *Predsjednik*, 174; Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 260; Hina, „Oslobođen ministar Zulić“, SD, (Split), 5. 11. 1991., 9; Davor Marić, Olga Ramljak, Josip Šmidt, „Jači u ratu – jači u Haagu“, SD, (Split), 8. 11. 1991., 3).

⁸¹⁹ M. Žuvić, „Cijela je Hrvatska uz Dubrovnik“, SD, (Split), 30. 10. 1991., 3.

⁸²⁰ Isto.

⁸²¹ Miroslav Copič, „Jednostavno: Veličanstveno“, SD, (Split), 2. 11. 1991., 2.

⁸²² N. Salvia, „Istina bi trebala zaustaviti sukob“, SD, (Split), 2. 11. 1991., 5.

Dubrovčanima, što su potvrdili i neki građani: „Po meni je ovaj Konvoj uspio jer smo, evo, svi opet na Stradunu. Danas se može popiti i piće, sresti prijatelja. Ima piva, nema vode. Dobro je. Sutra možda neće biti. Sutra Konvoj opet odlazi. Ali čak da nas i sve pobiju poslije, opet je velika stvar da smo se barem na dan-dva odmorili, da možemo izdržati poslije. Dok su ovdje dr. [sic] Stipe Mesić i dr. Franjo Gregurić, nitko neće pucati po nama...“⁸²³ Nekoliko dana nakon odlaska Konvoja pomorska blokada Dubrovnika je obnovljena.⁸²⁴

5.7.4.2. Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju u Dubrovniku i pregovori s JNA

Krajem studenog na Gregurićev poticaj u Vladi se raspravljalo o slanju predstavnika u Dubrovnik, odnosno otvaranju Ureda Vlade Republike Hrvatske u Dubrovniku s obzirom na „čitav niz pitanja koja treba rješavati ne s katedre, odavde, nego na licu mjesta“.⁸²⁵ Na temelju zaključaka donesenih na sjednici 29. studenog, sljedećeg dana, 30. studenog, Vlada je donijela nekoliko odluka vezanih za Dubrovnik. Odredila je ministre Ivana Cifrića, Petra Kristu i Davorina Rudolfa predstavnicima Vlade Republike Hrvatske i Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske za općine Dubrovnik, Korčulu, Lastovo, Ploče i Metković (predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju) i uputila ih na navedeno područje, a za njihovo sjedište odredila je Dubrovnik. Ovlasti i zadaće trojice ministara uključivali su „predstavljanje Vlade, usklađivanje aktivnosti organa vlasti Republike Hrvatske“, kao i sudjelovanje u „uspostavljanju i održavanju kontakata s međunarodnim organizacijama i institucijama a posebice s Promatračkom misijom EZ, kako bi se osigurala međunarodna suradnja i pomoć za prestanak rata te obnovu ratom opustošenih područja“, „pregovorima s komandama jedinica i ustanova JNA o uspostavi i održavanju primirja i organiziranju odlaska JNA s područja Republike Hrvatske na miran način u skladu s uzajamno preuzetim obvezama u Haagu i Ženevi“, „organiziranju povratka privremeno iseljenog pučanstva iz ratom ugroženih područja te uspostavi normalnog života osiguravanjem popravka oštećenih objekata, smještaja za porodice čije su kuće porušene, redovne opskrbe pučanstva osnovnim živežnim namirnicama i komunalnim uslugama“, itd. Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju bili su dužni „uspostaviti i održavati vezu sa zapovjedništvima oružanih snaga Republike Hrvatske koja djeluju na području za koje su predstavnici imenovani“, „ovlašteni su imenovati jednog ili

⁸²³ Mario Garber, „I Konvoj se ukrao na Stradun“, SD, (Split), 2. 11. 1991., 4-5, ovdje 4.

⁸²⁴ Bernardić, *Prilozi za povijest HRM*, 481-482: Komanda 9. Korpusa, Strogo pov. br. 673-1, 08. 11. 1991. godine, Komandi 8. VPS Šibenik; Savezni sekretarijat za narodnu obranu, Generalštab oružanih snaga SFRJ, 1. Uprava, Operativni centar, Str. pov. br. 135-1, 07. 11. 1991. godine, Na ličnost komandanta /NŠ/, Komandi 5. VO, VPO i RV i PVO, Naređujem, [potpisao komandant general-major Vladimir Vuković]. Vidi i: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 237.

⁸²⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 311. O tome vidi i: Kriste, *Iznevjereni grad*, 99.

više pomoćnika koji im pomažu u radu“, a dubrovački krizni štab bio je dužan „osigurati sve potrebne uvjete za rad“ predstavnika Vlade i njihovih pomoćnika.⁸²⁶ Tu odluku pozdravio je dubrovački krizni štab,⁸²⁷ ali i Dubrovčani.⁸²⁸

Osim olakšavanja rada Vlade na području južne Dalmacije, točnije Dubrovnika, razlog takve odluke očigledno je bio i taktičke prirode. Rudolf tvrdi da se računalo „ako tragičnu sudbinu grada podijele još i trojica hrvatskih ministara, ogorčenost u Hrvatskoj i reagiranja u javnosti, domaćoj i stranoj, bit će drastična“.⁸²⁹ Kriste pomalo dramatično navodi da je odluka Vlade o slanju trojice ministara kao svojih predstavnika u Dubrovnik ujedno imala svrhu njihova „žrtvovanja“. Drugim riječima, s obzirom na napade na grad postojala je realna mogućnost njihovog stradanja čega su u Vladi bili svjesni. Pritom je Kriste svoju ulogu, a i moguću sudbinu kao predstavnika Vlade u opkoljenom Dubrovniku, usporedio s onom Marina Vidića-Bilog u Vukovaru.⁸³⁰ Slanje ministara na teren u prvoj polovici prosinca medijima je objasnio Gregurić: „Primijetili smo da u kriznim područjima općinske skupštine ne funkcioniraju, ne snalaze se u dovoljnoj mjeri, koordinacija između vojnih, pravnih, snabdjevačkih itd. funkcija ne štima. Stoga smo odlučili poslati određen broj naših ministara da bi na licu mjesta, prema potrebi, pokušavali povezati te redove i dati provjerene i točne informacije da bi se mogle poduzeti i druge mjere.“⁸³¹

S predstavnicima Vlade za južnu Dalmaciju putovali su povjerenik Vlade za Dubrovnik Jure Burić i član Izvršnog vijeća Skupštine općine Dubrovnika Ante Stojan.⁸³² Rudolf, Cifrić i Kriste poslali su 3. prosinca Vladi izvješće o postignutoj suglasnosti, s napomenom da VPO ne želi predati oružje TO zbog straha da će se upotrijebiti protiv njih te iz tog razloga ne mogu otputovati u Dubrovnik, zbog čega su usmeno zatražili od JNA dozvolu za odlazak u Dubrovnik zajedno s promatračima EZ-a radi pregovora o sporazumu za dubrovačko područje i grad Dubrovnik. Usto, trebali su navesti ime broda, točan datum i sat polaska i povratka, za što su trebali zatražiti suglasnost hrvatske Vlade. JNA je odlučila provesti deblokadu Dubrovnika samo uz uvjet kontrole tereta jer „žele kontrolirati eventualni uvoz oružja“. U skladu s time, upitali su Gregurića „bi li bilo moguće prihvatiti kontrolu u luci uz nazočnost

⁸²⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 312-313: Odluka Vlade Republike Hrvatske. Odluku Vlade, premda ne u potpunosti, donosi i Rudolf u: *Rat koji nismo htjeli*, 186-187.

⁸²⁷ „Željko Šikić: dokumenti“: Republika Hrvatska, Izvršno vijeće, Krizni štab, Dubrovnik 1. prosinca 1991., upućeno Ministru dr. Ivanu Cifriću, ministru dr. Davorinu Rudolfu, Ministru mr. Petru Kristi, [potpisao Željko Šikić].

⁸²⁸ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 791.

⁸²⁹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 1991.

⁸³⁰ Kriste, *Iznevjereni grad*, 98.

⁸³¹ Davor Butković, Dubravko Grakalić, „Još nekoliko godina do potpunog mira“, (Intervju s Franjom Gregurićem), ND, (Split), 12. 12. 1991., 3-4, ovdje 4.

⁸³² Kriste, *Iznevjereni grad*, 100.

promatrača EZ-a (dozvoliti dvojici časnika JA pregled tereta)?“. Gregurić je 5. prosinca odgovorio Rudolfu da Vlada može prihvatiti sporazum „samo kao privremeno rješenje do dolaska trupa UN i povlačenja Jugoslavenske armije“. ⁸³³ U izvješću Predstavnik Vlade za južnu Dalmaciju napomenuto je da se s njima nalazi i Burić koji također ne može do Dubrovnika te „budući da za sada ne postoji mogućnost našeg odlaska u Dubrovnik, molimo da se složite da sjedište predstavnika Vlade za općine Ploče, Dubrovnik, Metković, Korčulu i Lastovo bude u Pločama. U Korčulu i Lastovo za sada također ne možemo putovati“. ⁸³⁴ Rudolf se usprotivio planiranom potajnom „ilegalnom“ dolasku u Dubrovnik kanalom od Stona preko Elafitskih otoka smatrajući to odviše riskantnim. Naime, kako je Hrvatski radio prije odlaska navedenih ministara za Split objavio cijelu odluku Vlade o zadaćama i ovlastima predstavnika Vlade za južnu Dalmaciju, Rudolf je smatrao da će JNA zbog toga „pooštriti svoje patroliranje i nadziranje tog područja“. ⁸³⁵ Na kraju spomenutog izvješća Greguriću 3. prosinca predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju iznijeli su stajalište prema kojem je objavljivanje naredbe o upućivanju ministara u općine južne Dalmacije „s točnim naznakama svih njihovih zadaća, osobito navođenje zadnje točke zadataka (organiziranje opskrbe i pružanje pomoći oružanim snagama RH, op. a.) ugrozilo je naš put u Dubrovnik. Valjalo je svakako naredbu objaviti, ali drugačije formuliranu, ovdje je u tisku objavljena u cjelini“. ⁸³⁶

S obzirom na blokadu Dubrovnika, predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju tražili su način ulaska u grad. Rudolf je 3. prosinca u ranim jutarnjim satima nazvao kabinet admirala Stane Broveta i zatražio slobodan prolazak u Dubrovnik, da bi ga istu večer nazvao general Rašeta s vijesti da im je „siguran prolazak u Dubrovnik zajamčen“. ⁸³⁷ Sljedećeg dana ministri su stigli u Dubrovnik, a 5. prosinca u Cavtatu započeli su pregovore s viceadmiralom Miodragom Jokićem, pregovaračem u ime Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ. ⁸³⁸ Kako se tog dana nisu složili s pitanjima vezanim za blokadu, odnosno deblokadu Dubrovnika jer se Jokić pravdao da za to nema ovlasti ⁸³⁹ postigli su usmeni dogovor o trenutnom prekidu neprijateljstva i dogovorili nastavak pregovora za sljedeći dan u 10 sati nakon Rudolfovih konzultacija sa Zagrebom i Jokićevih s Beogradom. ⁸⁴⁰

⁸³³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 325: Poruka predsjednika Vlade dr. Franje Gregurića ministru Rudolfu u Dubrovnik 6. prosinca 1991.

⁸³⁴ Isto, 321-322: Izvješće predsjedniku Vlade dr. Greguriću, Zagreb, Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju.

⁸³⁵ Kriste, *Iznevjereni grad*, 101.

⁸³⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 322: Izvješće predsjedniku Vlade dr. Greguriću, Zagreb, Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju.

⁸³⁷ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 187.

⁸³⁸ Isto, 189.

⁸³⁹ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 823.

⁸⁴⁰ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 189.

Dana predviđenog za nastavak pregovora, 6. prosinca oko 6 sati ujutro, počeo je topnički napad na Dubrovnik.⁸⁴¹ Napad je počeo na tvrđavu Imperijal na Srđu, a potom se prenio na sam grad. Rudolf je preko predstavnika UNESCO-a Steffana de Misture uspio dobiti Jokića, nakon čega su Rudolf u ime hrvatske Vlade, a Jokić u ime VK OS SFRJ dogovorili prekid vatre u 11.15 sati, s napomenom da će nastaviti pregovore tijekom dana.⁸⁴² Napadi nisu prestali u ugovoreno vrijeme, međutim, njihov je intenzitet smanjen. O stanju u Dubrovniku svjedoči i Rudolfova poruka Jokiću o tome da će nastojati što prije doći u Cavtat na pregovore, ali „ne možemo, međutim, uopće izaći na ulicu jer napad još traje, iako je intenzitet manji (...) Kako sada stvari stoje, mi ne možemo ni na ulicu, a kamoli do broda. Molio bih da predložite novi termin, jer očito ne možemo stići na vrijeme u Cavtat“.⁸⁴³

Tog dana Rudolfu je general Strugar, koji nije sudjelovao u pregovorima u Cavtatu 5. prosinca iako je i on bio predviđen, poslao radiogram u kojem je optužio hrvatske snage za razaranje Dubrovnika. Strugar je ustvrdio da su snage JNA „jutros bezrazložno napadnute minobacačkom i mitraljeskom vatrom sa Srđa i Babina Kuka. Na to dejstvo naše snage su odgovorile vatrom. Međutim, po mom naređenju, jedinice su vatru prekinule u 11.15 sati, ali vaše snage nisu poštovale ovaj prekid vatre i stoga se može zaključiti da objekti u starom jezgru Dubrovnika stradaju od vatre vaših snaga“.⁸⁴⁴ Rudolf mu je na to odgovorio da „otkako je pisana povijest čovječanstva znam da se uvijek, dok pregovori traju, poštovao prekid oružanih borbi, a pregovaračima jamčila osobna sigurnost. Danas je granatama permanentno tučen hotel u kojemu se nalazimo zajedno s promatračima Europske zajednice i predstavnicima agencije Ujedinjenih naroda Unicef. Brod parlamentar, kojim smo se jučer prevezli u Cavtat na pregovore, pogođen je granatama i zapaljen“. Rudolf je potom pozvao Strugara da dođe u Dubrovnik uvjeriti se „u tragediju jednog grada“, zajamčivši mu u ime hrvatske Vlade „osobnu sigurnost“.⁸⁴⁵ Sljedećeg dana Jokić je Rudolfu proslijedio Strugarov odgovor u kojem je on „izložio novu interpretaciju napadaja na Grad šestog prosinca. Napisao je da je jedinica samoinicijativno obavila pokret i otvorila vatru izrazivši žaljenje zbog „nastalog 'incidenta'“ uz napomenu da će „poduzeti istragu i utvrditi odgovornost“.⁸⁴⁶

⁸⁴¹ *Zapovjedni vrh JNA*, Nazor, Brigović, ur., 217; „Gori Stari grad“, SD, (Split), 7. 12., 3;

⁸⁴² Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 190: Radiogram broj 6149, Za Krizni štab Dubrovnik, za Rudolfa Davorina, [poslao VPS Boka]; Davorin Rudolf za VPS Boka, Poruka.

⁸⁴³ Isto, 191: Poruka Davorina Rudolfa admiralu Jokiću, VPO Boka za admirala Jokića.

⁸⁴⁴ Isto, 195: Za ministra Republike Hrvatske Davorina Rudolfa. 06. 12. 1991. [Rudolf je pogrešno naveo da je poruka poslana 1992. godine] u 16.30 sati.

⁸⁴⁵ Isto: Za: VPS Boka, Gen. Puk. Pavlu Strugaru. Od: Davorina Rudolfa, ministra u Vladi Republike Hrvatske.

⁸⁴⁶ Isto, 196.

Rudolf je uputio radiogram i Greguriću u kojem ga je obavijestio o stanju u Dubrovniku,⁸⁴⁷ a Gregurić je istog dana admiralu Brovetu u Savezni sekretarijat za narodnu obranu uputio prosvjedno pismo u kojem je naveo da je JNA prekršila svih četrnaest potpisanih sporazuma o prekidu vatre, a istodobno nastavlja napade na Hrvatsku, pri čemu je na prvome mjestu naveo Dubrovnik.⁸⁴⁸

Sporazum o primirju potpisan je između predstavnika Vlade za južnu Dalmaciju te Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ, koju je predstavljao viceadmiral Jokić, 7. prosinca na hrvatskom brodu „Kрила Dubrovnika“.⁸⁴⁹ Obje su se strane usuglasile da „u cijelosti strogo poštuju prekid oružanih borbi na čitavom području općina Metković i Dubrovnik i da neće poduzimati nikakve oružane napadaje, niti bilo kakva kretanja prema protivničkoj strani niti djelovanja na kopnu, na moru i sa mora te iz zraka“. Prekid vatre trebao je nastupiti tog dana u 18 sati.⁸⁵⁰ U Sporazumu je navedeno da će se odmah imenovati „zajedničke komisije za pojedine sektore koje će nadzirati provođenje ovog sporazuma“ i poduzimati mjere za „suzbijanje bilo kakvih oružanih borbi ili incidenata u koje su uključene bilo jedinice bilo pojedinci pod kontrolom strane u sukobu“, odlučeno je da će se uspostaviti stalna veza između „određenih komandi oružanih snaga radi uzajamnog obavještanja i hitnih intervencija u cilju ostvarivanja ovog sporazuma“, a protiv prekršitelja Sporazuma svaka strana će otvoriti postupak njihovog kažnjavanja i o tome obavijestiti drugu stranu. Ako bi došlo do spora u izvršavanju navedenih obveza, obje strane će prihvatiti arbitražu misije promatrača EZ-a.⁸⁵¹ S ciljem održavanja prekida oružanih sukoba u području Dubrovnika „težit će se postupno smanjivati oružane snage i sredstva“. Postignut je dogovor o deblokadi luke Gruž za koju je određeno da od istog dana u 18 sati mogu uplovljavati i isplovljavati brodovi „za promet putnika i tereta u luci Gruž“, a o načinu i pregledu tereta trebali su se dogovoriti predstavnici lučkih vlasti u Dubrovniku i predstavnici JNA. Usto, postignuta je suglasnost da se otvore svakodnevne brodske linije Dubrovnika s okolnim otocima. JNA je zajamčila „nesmetan rad“ i „osobnu sigurnost“ za popravak vodovodnih instalacija na području Komolca. Obje strane zajamčile su misiji EZ praćenje provođenja Sporazuma. Ustanovljeno je da će Sporazum biti na snazi dok se ne postigne novi sporazum „o istim

⁸⁴⁷ Isto, 193.

⁸⁴⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 327-328: Prosvjedno pismo predsjednika VRH dr. Franje Gregurića admiralu Stanu Brovetu.

⁸⁴⁹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 196.

⁸⁵⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 329-330; Kriste, *Iznevjereni grad*, 117-120: Sporazum, Cavtat, 7. XII. 1991. u 15,30 h. Za Vrhovnu komandu oružanih snaga SFRJ viceadmiral Miodrag Jokić, za Vladu Republike Hrvatske Davorin Rudolf, ministar, Ivan Cifrić, ministar, Petar Kriste, ministar.

⁸⁵¹ Isto.

pitanjima ili aranžman o provođenju već postignutih sporazuma odnosno do dolaska mirovnih snaga Ujedinjenih naroda“.⁸⁵² Zaključivanju Sporazuma prisustvovali su članovi PM EZ-a.⁸⁵³

Nakon potpisivanja Sporazuma predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju u Dubrovniku dogovorili su se s predstavnicima Skupštine općine, Izvršnog vijeća i kriznog štaba općine Dubrovnik o grupama i članovima zajedničkih komisija predviđenih Sporazumom.⁸⁵⁴ Na sjednici dubrovačkog kriznog štaba održanoj 9. prosinca, na kojoj su prisustvovali predstavnici Vlade, stigla su prva izvješća o početku djelovanja oformljenih grupa predviđenih Sporazumom za osposobljavanje vodovodnih instalacija i uređaja za napajanje električnom energijom.⁸⁵⁵ Prvog dana nakon potpisivanja Sporazuma u luku Gruž uplovio je francuski ratni brod bolnica „La Rance“, a potom francuski teretni brod „Cape Africa“ s oko 500 tona humanitarne pomoći. Dana 9. prosinca u Gruž je uplovio feribot „Ilirija“ s humanitarnom pomoći. Riječka „Jadrolinija“ uspostavila je redovitu liniju Rijeka-Dubrovnik, a prvi na toj liniji krenuo je brod „Slavija“ 9. prosinca.⁸⁵⁶

Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju otputovali su iz Dubrovnika 12. prosinca 1991., nakon što su dočekali novi konvoj „Libertas II“. Prema odluci Kriznog štaba Vlade trebali su ih zamijeniti ministar prosvjete, kulture i športa Vlatko Pavletić te ministar rada, socijalne skrbi i obitelji Bernardo Jurlina.⁸⁵⁷ Zadaće novih predstavnika Vlade u Dubrovniku uključivale su uspostavu i održavanje kontakta s međunarodnim organizacijama i institucijama, a pogotovo s PM EZ-a; sudjelovanje u pregovorima s „komandama jedinica i ustanova JNA“ s ciljem održavanja primirja i „organiziranju odlaska JNA s područja Republike Hrvatske na miran način“; organiziranje povratak privremeno iseljenog stanovništva s ugroženih područja i „uspostavu normalnog života osiguravanjem popravka oštećenih objekata, smještaja za porodice čije su kuće porušene, redovne opskrbe pučanstva osnovnim živežnim namirnicama i komunalnim uslugama“, organiziranje „pružanja humanitarne i druge pomoći“; organiziranje „redovite opskrbe“ kao i pružanje „svake druge pozadinske pomoći oružanim snagama Republike Hrvatske“. Predstavnici Vlade bili su dužni, usto, „uspostaviti i održavati vezu sa zapovjedništvima oružanih snaga Republike Hrvatske koja djeluju na području za koje su predstavnici imenovani“.⁸⁵⁸ Budući da su se Pavletić i Jurlina razboljeli, Pavletića je zamijenio njegov pomoćnik Slobodan Prosperov Novak,

⁸⁵² Isto.

⁸⁵³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 330.

⁸⁵⁴ Kriste, *Iznevjereni grad*, 121.

⁸⁵⁵ Isto, 124.

⁸⁵⁶ Isto, 126.

⁸⁵⁷ „Željko Šikić: dokumenti“: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/18, Urbroj: 5030101-91-118, Zagreb, 8. prosinca 1991., Odluka.

⁸⁵⁸ Isto.

imenovan povjerenikom Vlade Republike Hrvatske isti dan kad i navedena dvojica⁸⁵⁹ te glavni tajnik Ureda za izbjeglice Ministarstva rada, socijalne skrbi i obitelji Želimir Blašković.⁸⁶⁰ U Dubrovnik je od navedene četvorice novoimenovanih predstavnika Vlade došao samo Prosperov Novak.⁸⁶¹

Sredinom srpnja 1992. godine, dakle prije povlačenja vojske SRJ iz okolice Dubrovnika, Gregurić i Rudolf ponovno su posjetili Dubrovnik i okolna mjesta koja su bila razorena u agresiji, s ciljem donošenja adekvatnih mjera obnove i omogućavanja normalnog života građana na tom dijelu Hrvatske.⁸⁶² Osim što je pozitivno utjecala na moral tamošnjih građana, prisutnost članova Vlade odražavala je konkretnu pomoć Dubrovniku, koja se u prvom redu očitovala u pregovorima s JNA nakon kojih je situaciju u gradu više-manje normalizirala.

5.7.5. Odnos Vlade prema pokušajima predaje i demilitarizacije Dubrovnika

Tijekom listopada, studenog i prosinca gotovo su se svakodnevno održavali pregovori između JNA te dubrovačkih civilnih i vojnih predstavnika obrane. Posebno je odjeknuo prijedlog JNA za predajom Dubrovnika 25. listopada, dan nakon značajnih teritorijalnih gubitaka branitelja na dubrovačkom bojištu. U prijedlogu je rok za odgovor predviđen za 27. listopada. Zatraženo je, između ostalog, „da se JNA preda svo naoružanje koje se nalazi u zoni grada Dubrovnika“, „da JNA sa promatračkom misijom E. Z. izvrši kontrolu predaje naoružanja“, „da pripadnici ZNG i MUP Dubrovnik koji nisu imali regulisan boravak u Dubrovniku zaključno sa 1. 1. 1991. napuste područje SO Dubrovnik“ pri čemu bi JNA jamčila siguran odlazak. Nadalje, zahtijevalo se da se „svi strani plaćenici izruče diplomatskim predstavništvima njihovih zemalja koji će ih deportovati iz Jugoslavije“. Predviđeno je da JNA neće ući u grad, ali će organizirati „kontrolu ulaska i izlaska iz Dubrovnika“ te će omogućiti opskrbu strujom i vodom.⁸⁶³

Hrvatska je Vlada ovaj prijedlog ocijenila je kao „još jedan dokaz da se širi intenzitet prijetnje genocidom hrvatskom narodu“. Osim što ga je odlučno odbila, Vlada je odlučila

⁸⁵⁹ Isto.

⁸⁶⁰ Isto: Vlada Republike Hrvatske, Krizni štab, Klasa: 800-01/91-01/18, Urbroj: 5030101-91-129, Zagreb, 16. prosinca 1991., Odluka.

⁸⁶¹ Šikić, „Prinos hrvatskoj dobrobiti“.

⁸⁶² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 624-625.

⁸⁶³ ICTY: Komanda 2. OG, Str. pov. br. 461-2, 25. 10. 1991. godine, Operativnom centru GŠ OS SFRJ, Predlozi za normalizaciju života u Dubrovniku i obezbeđenje sigurnosti grada Dubrovnika [potpisao komandant general-potpukovnik Pavle Strugar]; Kriznom štabu i Europskoj misiji od komandanta VPS general p. puk. P. Strugara, Predlozi za normalizaciju života u Dubrovniku i obezbeđenje sigurnosti grada Dubrovnika; Centar za obavješćivanje općine Dubrovnik, Broj: 3474/91, Dubrovnik: 25. 10. 1991., Reg Cob Split, Za članove Misije EZ i Krizni štab Dubrovnik od komandanta gen. Strugara, Predlozi za normalizaciju života u Dubrovniku i obezbeđenju grada Dubrovnika.

upoznati s njim domaću javnost, a Ministarstvo inozemnih poslova stranu javnost.⁸⁶⁴ Pukovnik je Agotić u razgovoru s predstavnicima 5. vojne oblasti također odbio ultimatum.⁸⁶⁵ U vezi toga, Zdravko Tomac je u programu Hrvatske radiotelevizije (HRT) izjavio da hrvatska Vlada traži od građana Dubrovnika da ostanu u Dubrovniku jer protivnička strana „davanjem ultimatumu želi stvoriti paniku i strah, istjerati Dubrovčane iz Dubrovnika i tako taj čisto hrvatski kraj ostaviti bez Hrvata“. Tomac je istom prilikom pozvao parlamente europskih država i humanitarne organizacije da pošalju svoje predstavnike u Dubrovnik.⁸⁶⁶ Poljanić je javno opovrgnuo bilo kakvu mogućnost predaje.⁸⁶⁷ Zahtjev JNA izazvao je negativne reakcije i kod hrvatskih medija.⁸⁶⁸

Osim pokušaja demilitarizacije Dubrovnika, u nekim se krugovima javljala ideja obnavljanja Dubrovačke Republike.⁸⁶⁹ Takva zamisao prvi je put iznesena od strane Narodne stranke Republike Crne Gore, prema kojoj bi Dubrovačka Republika bila „tampon zona“ između Crne Gore i Hrvatske.⁸⁷⁰ U drugoj polovici studenoga u Cavtatu je s tom idejom istupio nekadašnji okružni javni tužitelj Aleksandar Apolonije⁸⁷¹ koji je osnovao „Malo vijeće Dubrovačke Republike“.⁸⁷² Distribucijom letaka „Pokreta za Dubrovačku Republiku“ pozivalo se Dubrovčane svih nacionalnosti i vjeroispovijesti da formiraju Dubrovačku Republiku.⁸⁷³ Nakon okupacije Vukovara beogradski mediji objavili su „Proglas Privremene vlade Republike Dubrovnik“ napisan u deset točaka koji je objavio beogradski list *Novosti* 19. studenog 1991. Prema tom proglašenju, „osniva se Republika Dubrovnik koja je u sastavu Republike Jugoslavije“.⁸⁷⁴

⁸⁶⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 216.

⁸⁶⁵ Runtić, *Domovinski rat: vrijeme rata*, 473.

⁸⁶⁶ Isto.

⁸⁶⁷ „Nema predaje Dubrovnika!“, SD, (Split), 29. 10. 1991., 3.

⁸⁶⁸ Vidi: Živko Gruden, „Okupacija u 11 točaka“, SD, (Split), 28. 10. 1991., naslovna stranica; Zdravko Reić, „Agresori traže – kapitulaciju!“, SD, (Split), 27. 10. 1991., 3.

⁸⁶⁹ Više o pokušajima obnove Dubrovačke Republike vidi: Pezo, *Zagonetka pobjede*, 752-754.

⁸⁷⁰ Sonja Biserko, ur., *Dubrovnik: 'Rat za mir'* (Beograd: Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 24, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006), 9, 146, 266. Otprilike slično kao što je velikosrpska politika 1991. planirala „obnovu“ Dubrovačke Republike u sastavu Jugoslavije, u velikosrpskom projektu „Homogena Srbija“ Stevana Moljevića iz 1941. Dubrovniku bi se dao „poseban status“ (Mirko Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2010), 52-53)

⁸⁷¹ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 757.

⁸⁷² Hrvoje Kačić, *U službi domovine: Croatia rediviva* (Zagreb: Matica hrvatska, 2003), 280; Tihomir Dujmović, „Sa Apolonijem će Dubrovčani obračunati“, (Intervju s Hrvojem Kačićem), ND, (Split), 12. 12. 1991., 33.

⁸⁷³ Pezo, *Zagonetka pobjede*, 754. Navedeni letci mogu se pronaći i na Internetu: pristup ostvaren 9. 6. 2016., http://www.dubrovnik-policija-91.com/images/stories/iz_medija/18.pdf

⁸⁷⁴ M. Tuđman, *Programiranje istine*, 146.

Hrvatski su mediji nakon toga postavili pitanje „nije li to prvi dio hrvatskog teritorija koji službeno gubimo?“.⁸⁷⁵ O pokušajima demilitarizacije Dubrovnika i obnavljanja Dubrovačke Republike raspravljala je i Vlada krajem studenoga 1991. godine. To je pitanje pokrenuo ministar Šeparović na jednoj od sjednica Vlade: „Mislim da se s Dubrovnikom događa nešto neobično. Nad Minčetom se vije plava, a ne hrvatska zastava. Postoje ozbiljne tendencije internacionalizacije Dubrovnika koje bi mogle voditi u opasna rješenja. Postoje opasne ideje manipulacije s Dubrovnikom. Neprijateljima je važno samo da nije hrvatski, pa makar bio kao nekad 'Grad Republika'.“⁸⁷⁶ Šeparović je Vladu, stoga, pozvao na oprez u pregovorima jer „ljudi iz UNESCO-a pokušavaju demilitarizirati tu zonu na poseban način.“⁸⁷⁷ Upozorio je na tendenciju „odvajanja“ Dubrovnika i „dručkijeg tretmana od ostale Hrvatske“ u međunarodnim krugovima, navodeći primjer Deklaracije za spas Dubrovnika koju su u Pragu potpisali čehoslovački predsjednik Václav Havel i slovenski predsjednik Milan Kučan. Istaknuo je da se ne radi samo o spašavanju Dubrovnika, nego cijele Hrvatske.“⁸⁷⁸ Šeparović je ustvrdio da je, u skladu s dubrovačkom tradicijom, uvijek dobro pregovarati, ali

sve dok se ne prihvati povezivanje UNESCO-a kao oblik internacionalizacije s pregovorima o demilitarizaciji. Tako se gubi hrvatski suverenitet u Dubrovniku. Ne znam da li postoje neke tendencije u tom gradu koje pod pritiskom hoće internacionalizaciju i separaciju Dubrovnika od matice Hrvatske. Ako takvo što postoji – to je pogubno. Ako ne postoji, nego je samo riječ o taktici da se izbjegne veliko zlo, ipak treba paziti da nam se ne dogodi isto što i u Cavtatu. Tamo je bivši okružni javni tužitelj, Apolonio, postavljen za nekakvu jugoslavensku vlast nakon što su opljačkali i uništili sve što su mogli. Treba, dakle, učiniti sve da se ne dogodi isto zlo, ali ne daj Bože internacionalizaciju u smislu odvajanja i dručkijeg tretmana od ostale Hrvatske.⁸⁷⁹

Saborski zastupnik HDZ-a Hrvoje Kačić je, s druge strane, opovrgnuo izjavu o skidanju hrvatske zastave s dubrovačkih zidina, tvrdeći da hrvatska zastava stoji ondje zajedno s UNESCO-om radi zaštite.⁸⁸⁰ Na sjednici održanoj 29. studenoga Vlada je odlučila zatražiti od dubrovačkih vlasti da javno osude ideju obnove Dubrovačke Republike, nakon čega je objavljeno da će to učiniti i Vlada. Kao što je već rečeno, na istoj je sjednici Vlade donesena

⁸⁷⁵ Dujmović, „Sa Apolonijem će Dubrovčani obračunati“, 33.

⁸⁷⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 310.

⁸⁷⁷ Isto.

⁸⁷⁸ Isto; Boro Krstulović, „Hrvatska ima blagoslov Amerike“, (Intervju sa Zvonimirom Šeparovićem), *Globus* (Zagreb), 6. 12. 1991., 10-11, ovdje 11.

⁸⁷⁹ Isto.

⁸⁸⁰ Dujmović, „Sa Apolonijem će Dubrovčani obračunati“, 33.

odluka o upućivanju određenog broja boraca na dubrovačko bojište,⁸⁸¹ što je jasno ukazivalo na to da se Vlada ne namjerava odreći Dubrovnika. Vlada se, dakle, odlučno usprotivila bilo kakvom pokušaju predaje i demilitarizacije Dubrovnika, a to je učinio i predsjednik Tuđman.⁸⁸²

⁸⁸¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 311; Krstulović, „Hrvatska ima blagoslov Amerike“, 11.

⁸⁸² Olga Ramljak, „Na pragu mira“, SD, (Split) 3. 12. 1991., 3

6. ULOGA VLADE U VANJSKOJ POLITICI HRVATSKE

6. 1. Internacionalizacija jugoslavenske krize

Do druge polovice 1991. godine međunarodna zajednica nije se značajnije uključivala u rješavanje jugoslavenske krize. Njezin se angažman do tog razdoblja uglavnom svodio na izražavanje potpore cjelovitosti Jugoslavije.⁸⁸³ Međutim, u vrijeme pokušaja vojnog udara na Hrvatsku, u siječnju 1991. godine američki veleposlanik u Jugoslaviji Waren Zimmermann poručio je Borisavu Joviću da SAD „neće prihvatiti vojno potiranje demokratskih institucija“,⁸⁸⁴ o čemu je u travnju iste godine obavijestio i Kadijevića.⁸⁸⁵ Američki državni tajnik James Baker dana 21. lipnja u Beogradu poručio je hrvatskom i srpskom predstavništvu da „Sjedinjene Države podržavaju jedinstvo Jugoslavije, ali su istodobno protiv upotrebe sile radi održanja toga jedinstva“. Tu izjavu hrvatska i srpska strana tumačile su na različite načine.⁸⁸⁶ Bakerovu ambivalentnost potvrđuje i Zimmermann koji tvrdi da Baker tom izjavom nije dao „zeleno svjetlo“ Miloševiću i JNA da napadnu Hrvatsku i Sloveniju, međutim, nije dao ni „crveno svjetlo“ jer SAD nije ni razmišljao o uporabi sile u slučaju napada JNA na Hrvatsku ili Sloveniju.⁸⁸⁷ SAD je, nedvojbeno, bio za očuvanje jedinstvene Jugoslavije,⁸⁸⁸ međutim, nije izražavao posebno zanimanje prema jugoslavenskoj krizi s obzirom na to da na tom području nisu bili ugroženi njegovi interesi, stoga je posredovanje u rješavanju krize preuzeo EZ.⁸⁸⁹

Jedan od rijetkih političara koji je u tom razdoblju zauzeo konkretniji stav prema jugoslavenskoj krizi bio je Alois Mock, ministar vanjskih poslova Republike Austrije, države koja u to vrijeme nije bila članica EZ-a. Već za vrijeme napada JNA na Sloveniju pred Donjim domom Saveznog parlamenta Austrije pozivao je na međunarodno priznanje Hrvatske i Slovenije što bi bilo „u skladu s demokratski izraženom voljom stanovništva Hrvatske i Slovenije“. Savezni kancelar Franz Vranitzky odbio je Mockov prijedlog

⁸⁸³ Glaurdić, *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije* (Zagreb: Mate, 2011), 71-73.

⁸⁸⁴ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 247. Vidi: Warren Zimmermann, *Izvori jedne katastrofe: Jugoslavija i njezini rušitelji: Posljednji američki veleposlanik piše o tome što se dogodilo i zašto*, prev. Milena Gradiška, Ljerka Vajagić, Marjan Jurleka (Zagreb: Globus, 1996), 123

⁸⁸⁵ Zimmermann, *Izvori jedne katastrofe*, 150.

⁸⁸⁶ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 252; Zimmermann, *Izvori jedne katastrofe*, 150.

⁸⁸⁷ Zimmermann, *Izvori jedne katastrofe*, 166.

⁸⁸⁸ Isto, 160, 163-164, 166.

⁸⁸⁹ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 309; Sabrina Ramet, „Priznati, ili ne priznati – Politika Sjedinjenih Američkih Država prema Hrvatskoj, 1990.-1991.“, ČSP (2008), br. 1: 142.

istaknuvši važnost europskog konsenzusa u rješavanju jugoslavenske krize.⁸⁹⁰ Mock se, međutim, i u narednim mjesecima ustrajno zalagao za priznanje Hrvatske i Slovenije.⁸⁹¹

Napadom JNA na Sloveniju, EZ aktivnije se uključila u posredovanje u jugoslavenskoj krizi. Krajem lipnja u Jugoslaviju je na pregovore s Predsjedništvom SFRJ i predstavnicima svih republika stiglo ministarsko izaslanstvo EZ-a, tzv. *trojka* koju su sačinjavali prethodni, aktualni i budući predsjedatelj EZ-a – ministar vanjskih poslova Italije Gianni de Michelis, ministar vanjskih poslova Luksemburga Jacques Poos i ministar vanjskih poslova Nizozemske Hans van den Broek. Pregovori su rezultirali Brijunskom deklaracijom kojom se predviđao mirni rasplet krize i formiranje PM EZ-a da „nadgleda situaciju u Jugoslaviji, posebno aktivnosti u Sloveniji a možda i u Hrvatskoj“.⁸⁹² Usto je određeno, kako je prethodno napomenuto, da Hrvatska i Slovenija odgode odluku o proglašenju neovisnosti. Angažman *trojke* oko prekida rata u Sloveniji označio je „početak internacionalizacije jugoslavenske krize“ i europske *Dvanaestorice* kao njezinog jedinog posrednika narednih mjeseci.⁸⁹³

Poput SAD-a, EZ zalagala se za očuvanje cjelovite Jugoslavije. Postojao je strah da bi raspad Jugoslavije i nastajanje manjih nacionalnih država na tom području mogao poslužiti kao primjer za odcjepljenje nacionalnim pokretima u europskim zemljama poput Korzike, Katalonije, Baskije, Škotske i Sjeverne Irske, što bi pak dovelo do promjene europskih granica uspostavljenih nakon Drugoga svjetskog rata i, sukladno tome, narušavanja ravnoteže između europskih država.⁸⁹⁴ Stoga je na izvanrednoj sjednici u Haagu 6. kolovoza Ministarsko vijeće EZ-a donijelo je Rezoluciju o Jugoslaviji kojom je utvrđeno da „nikakva nasilna sredstva nisu prihvatljiva promjenama unutrašnjih i vanjskih granica, i (...) svako rješenje mora jamčiti prava manjina u svakoj od republika“.⁸⁹⁵ Osim toga, smatralo se da bi raspad Jugoslavije imao negativne posljedice i na razvoj situacije u Sovjetskom Savezu i poslužio mu kao primjer dezintegracije.⁸⁹⁶ Jugoslavija je u međunarodnoj zajednici uživala određeni ugled, a očekivalo se i njezino priključenje EZ.⁸⁹⁷ Osim što EZ nije obraćala pozornost na povijesni kontekst „nacionalne emancipacije“ Hrvatske i Slovenije, pa ni na

⁸⁹⁰ Eichtinger, Martin, Helmut Wahnout. *Alois Mock: Politicar koji stvara povijest*, prev. Alma Kalinski (Zagreb: Školska knjiga, 2009), 222-223.

⁸⁹¹ Isto, 224.

⁸⁹² Milardović, *Dokumenti o državnosti*, 114-117: Zajednička deklaracija (Brijunska deklaracija, 7. srpnja 1991).

⁸⁹³ Ivica Miškulin, „Sladoled i sunce“ – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991.-1995.“, ČSP (2010), br. 2: 301.

⁸⁹⁴ Andrea Bekić, „London i Bonn – dva pola politike Europske zajednice prema priznanju Republike Hrvatske 1991. godine“, ČSP 2: (2010), 341-342.

⁸⁹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 23.

⁸⁹⁶ Vladimir Filipović, „Trenutak Europe – rasprave o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine“, *Politička misao* 47 (2010), br. 4: 211; Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 73.

⁸⁹⁷ Miškulin, „Sladoled i sunce“, 300.

uzroke jugoslavenske krize, postojala je određena doza sumnjičavosti prema hrvatskoj državi zbog ustaškog režima i zločina u Drugome svjetskom ratu, o čemu će kasnije biti riječi.⁸⁹⁸

Europske države članice EZ-a koje su se posebno istaknule u rješavanju jugoslavenske krize bile su Njemačka s jedne te Velika Britanija i Francuska s druge strane. Netom ujedinjena Njemačka nastojala je afirmirati svoj međunarodni položaj unutar EZ-a, dok je Velika Britanija strahovala od jačanja gospodarski i vojno snažne ujedinjene Njemačke želeći pritom zadržati dominantan položaj u EZ-u i status svjetske velesile.⁸⁹⁹ S obzirom da je temeljni cilj francuske vanjske politike u razdoblju nakon Hladnog rata bio produblјivanje zapadnoeuropske integracije, što je zahtijevalo njezino vezanje uz Njemačku, povjesničar Josip Glaurdić ističe da je Francuska strahovala da bi proces europske integracije Njemačka mogla iskoristiti za promicanje „dublјeg približavanja Istoka i Zapada nizom primjena načela samoodređenja“, što bi dovelo do „prebacivanja europskog težišta s Pariza na Berlin.“⁹⁰⁰ Odnos Francuske prema jugoslavenskoj krizi bio je sličan onome Velike Britanije.

Do kraja lipnja, odnosno početka srpnja, njemačko se stajalište o jugoslavenskoj krizi nije bitno razlikovalo od britanskog i francuskoga. Ministar vanjskih poslova SR Njemačke Hans-Dietrich Genscher održavao je desetljetne dobre veze s Jugoslavijom i Beogradom te se u početku zalagao za očuvanje Jugoslavije.⁹⁰¹ Od druge polovice lipnja vladajuća koalicija i oporba, osim bivših komunista iz bivše Njemačke Demokratske Republike, počeli su stvarati pritiske na saveznog kancelara SR Njemačke Helmuta Kohla, tražeći promjenu politike prema jugoslavenskoj krizi.⁹⁰² Jedan od osnovnih argumenata koji se koristio za promjenu stava prema Hrvatskoj i Sloveniji bio je pravo na samoodređenje na temelju kojeg je Njemačka ujedinjena te ako to isto pravo ne prizna Hrvatskoj i Sloveniji, „izgubit će moralnu i političku vjerodostojnost.“⁹⁰³ U Rezoluciji njemačkog parlamenta Bundestaga o Jugoslaviji 19. lipnja istaknuto je da „težnja pojedinih republika, da potpuno istupe iz dosadašnjeg jugoslavenskog državnog saveza, može se pozivati na to, da jugoslavenski ustav izrijekom spominje pravo na samoodređenje uključujući mogućnost otečjepljenja“ te da „novo jedinstvo Jugoslavije može biti samo rezultat slobodna samoodređenja.“⁹⁰⁴ Time je Njemačka dala prednost pravu na

⁸⁹⁸ Bekić, „London i Bonn“, 340-341.

⁸⁹⁹ Carole Hodge, *Velika Britanija i Balkan*, prev. Zoran Bošnjak (Zagreb: Detecta 2007), 15-16; Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 72.

⁹⁰⁰ Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 196.

⁹⁰¹ Hans-Dietrich Genscher, *Sjećanja*, prev. Boris Hudoletnjak (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999), 515-516, 521; Michael Libal, *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992.* prev. Zoran Bošnjak (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2004), 16.

⁹⁰² Bekić, „London i Bonn“, 343.

⁹⁰³ Isto, 349-350.

⁹⁰⁴ Nenad Ivanković, *Bonn: druga hrvatska fronta*, 173-176, 174: Rezolucija Bundestaga o krizi u Jugoslaviji (19. lipnja 1991.) Na prijedlog parlamentarnih grupacija CDU/CSU i FDP te Saveza zelenih 90.

samoodređenje u odnosu na cjelovitost Jugoslavije.⁹⁰⁵ Ta se Rezolucija doživljava kao „kamen-međaš“ u razvijanju stavova Njemačke prema jugoslavenskoj krizi, odnosno najavu buduće moralne potpore Hrvatskoj i Sloveniji.⁹⁰⁶ Nakon toga, a osobito jačanjem velikosrpske agresije na Hrvatsku, Kohl i Genscher u javnosti sve su češće govorili o mogućnosti priznanja Hrvatske u slučaju da ne prestanu napadi JNA.⁹⁰⁷ Govoreći o pravu naroda na samoodređenje, nije se mislilo na narode u etničkom smislu, nego na republike. U prilog tome govori činjenica da je Njemačka stalno naglašavala načelo nepovredivosti granica, pogotovo nemogućnost nasilnog prekrajanja granica, i to u etničkom principu, što je bilo u izravnoj suprotnosti s Miloševićevom politikom.⁹⁰⁸ Velika Britanija se, s druge strane, protivila priznanju Hrvatske i Slovenije opravdavajući svoje stajalište da bi to značilo da se europske granice mogu mijenjati „jednostranim proglašenjem ili oružanom silom“.⁹⁰⁹ Britanski ministar vanjskih poslova Douglas Hurd oštro se suprotstavljao nizozemskim, francuskim i njemačkim prijedlozima slanja vojnih snaga Zapadnoeuropske unije (Western European Union) WEU-a u Jugoslaviju.⁹¹⁰ Ugledni komentator britanskog lista *The Economist* hrvatskog porijekla Kristo Cviić dao je izjavu za hrvatski list *Globus* da je britanska politika tradicionalno vezana za „pravila i presedane pa to izaziva sporost i nesklonost ulaženju u situacije za koje ne postoji određeni, jasno zacrtani, načelni okvir“.⁹¹¹ Francuska se, poput Velike Britanije, zalagala za očuvanje cjelovite Jugoslavije.⁹¹² Tražeći intervenciju WEU-a, njezin cilj nije bio spriječiti eskalaciju napada JNA i Srbije na Hrvatsku, nego navesti Hrvatsku da ostane u Jugoslaviji.⁹¹³

Određeni pomak u odnosu EZ-a prema jugoslavenskoj krizi predstavlja Deklaracija o Jugoslaviji donesena na izvanrednom ministarskom vijeću u Bruxellesu 27. kolovoza u kojoj se donekle i djelomično identificiralo krivce za izbijanje rata. Optuženi su, dakle, srpske paravojne, odnosno neregularne postrojbe i dijelovi JNA za krvoproliće u Hrvatskoj.⁹¹⁴ U

⁹⁰⁵ Bekić, „London i Bonn“, 347-348.

⁹⁰⁶ Libal, *Njemačka politika*, 19.

⁹⁰⁷ Bekić, „London i Bonn“, 354-355; Nenad Ivanković, „Genscher: Sankcije za Srbiju, priznanje za Hrvatsku“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6. 8. 1991., 6; Isti, „Bonn osuđuje Beograd“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6. 8. 1991., 6; Isti, „Njemačka će razmotriti priznavanje Hrvatske!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25. 8. 1991., 1; Davor Butković, Dubravko Grakalić, „Sa svakim armijskim metkom Hrvatska bliža priznanju“, (Intervju sa Zvonimirom Šeparovićem), ND, (Split), 8. 9. 1991., 6-7.

⁹⁰⁸ Genscher, *Sjećanja*, 529, 536-538; Nobilo, *Hrvatski feniks*, 117; Libal, *Njemačka politika*, 72, 84, 89; Filipović, „Trenutak Europe“, 211; Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 318.

⁹⁰⁹ Bekić, „London i Bonn“, 351.

⁹¹⁰ Isto, 354-355; Hodge, *Velika Britanija i Balkan*, 16, 31, 35; Genscher, *Sjećanja*, 528. Hurd je i nakon pada Vukovara odbio prijedlog francuskog ministra vanjskih poslova Rolanda Dumasa o slanju snaga UN-a u Hrvatsku, bez obzira na to što nije postignut prekid vatre (Hodge, *Velika Britanija i Balkan*, 57).

⁹¹¹ „Trebali izolirati Srbiju?“, *Globus*, (Zagreb), 30. 8. 1991., 43.

⁹¹² Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 161, 180.

⁹¹³ Isto, 193.

⁹¹⁴ *European Foreign Policy: Key Documents*, ur. Christopher Hill i Karen E. Smith (London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2003), 363-364: Document 4b/64 Declaration of Yugoslavia, European Political

sljedećoj Deklaraciji o Jugoslaviji na izvanrednom sastanku ministara EZ-a od 19. rujna utvrđeno je da o sudbini Jugoslavije mogu odlučiti oni koji žive u njoj, i to mirnim putem, bez nasilne promjene, uz poštivanje prava nacionalnih manjina, naznačivši da EZ neće vojno intervenirati.⁹¹⁵

Velika Britanija pokušavala je nametnuti pristup tzv. „cjelovitog rješenja“ jugoslavenske krize. Takav pristup vidljiv je kroz uvođenje embarga na isporuku oružja od strane EZ-a 5. srpnja za sve jugoslavenske republike.⁹¹⁶ Osim toga, inzistiranje Velike Britanije na „cjelovitom rješenju“ osobito se pokazalo tijekom Konferencije o miru u Jugoslaviju koja se, na poticaj Genschera i francuskog ministra vanjskih poslova Rolanda Dumasa, održavala u Haagu od 7. rujna do 12. prosinca 1991. pod predsjedanjem lorda Petera Carringtona, ministra vanjskih poslova u vladi Margaret Thatcher.⁹¹⁷ Cilj mirovne konferencije bio je pronalazak mirnog rješenja jugoslavenske krize.⁹¹⁸ Sudionici Konferencije bili su predsjedništvo SFRJ, predsjednik SIV-a, savezni sekretar vanjskih poslova, predsjednici republika, ministri vanjskih poslova zemalja članica EZ-a te van den Broek.⁹¹⁹ Na dan otvaranja Konferencije osnovana je Arbitražna komisija koja je trebala „razjasniti pravne aspekte problema s kojima će se Konferencija suočavati u svome radu“. Komisija se sastojala od sudaca ustavnih sudova iz Savezne Republike Njemačke, Italije, Španjolske, Belgije i Francuske. Francuski sudac Robert Badinter predsjedao je Komisijom koja je stoga nazvana i danas poznata kao Badinterova komisija.⁹²⁰ Hrvatskoj nije išla u prilog dužina trajanja konferencije jer je za to vrijeme izgubila najveći dio teritorija. Tijekom konferencije različita stajališta Njemačke i Velike Britanije iskristalizirala su se – Genschera je nekoliko puta predlagao priznanje Hrvatske te povlačenje JNA iz Hrvatske, a za to mu je „moralno pravo“ davao nastavak sve žešće agresije.⁹²¹ Velika Britanija je, pak, uzvratila argumentom da je i Hrvatska djelomično odgovorna za neuspjeh primirja jer nije deblokirala vojarne JNA na svom teritoriju.⁹²² Na sjednici održanoj 4. listopada postignuta je suglasnost priznavanja onih republika koje to žele

Cooperation Extraordinary Ministerial Meeting, Brussels, 27 August 1991; FČ, Politika do 16. 12. 1991., Republika Hrvatska, Ministarstvo inozemnih poslova, Zagreb, 28. kolovoza 1991., Prijevod izjave ministarskog savjeta EZ nakon izvanrednog sastanka u Bruxellesu 27. kolovoza 1991., Deklaracija o Jugoslaviji.

⁹¹⁵ *European Foreign Policy*, 364-365: Document 4b/65, Declaration on Yugoslavia, European Political Cooperation Extraordinary Ministerial Meeting, The Hague, 19 September 1991.

⁹¹⁶ Isto, 362-363: Document 4b/63 Declaration on the Situation in Yugoslavia, Extraordinary European Political Cooperation Ministerial Meeting, The Hague, 5 July 1991.

⁹¹⁷ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 312.

⁹¹⁸ Mirjana Cupek Hamill, *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad Jugoslavije* (Zagreb: Leykam international, 2008), 73.

⁹¹⁹ Isto, 77.

⁹²⁰ Isto, 75.

⁹²¹ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 355.

⁹²² Isto, 357.

na osnovi Carringtonova prijedloga prema kojem bi se formirale „labave asocijacije ili saveza suverenih ili nezavisnih republika“, zaštitile nacionalne manjine „uključujući jamstvo ljudskih prava i, eventualno, posebni status za neka područja“, a nije prihvaćena mogućnost „jednostranih promjena granica“, čime je konačno zauzet stav da se odvajaju republike, a ne narodi.⁹²³ Hrvatska strana takav je koncept nekoliko puta i prihvaćala, a Milošević ga je konačno odbio 5. studenoga.⁹²⁴ Zbog toga je Carrington sazvao izvanredni ministarski sastanak u Rimu koji je 8. studenog rezultirao novom Deklaracijom o Jugoslaviji, a kojom su uvedene gospodarske sankcije i to za cijelu Jugoslaviju.⁹²⁵ S time su se složili šefovi država i vlada država članica NATO-a.⁹²⁶ Čak i nakon tragedije Vukovara Velika Britanija i Francuska izražavale su otpor prema priznanju Hrvatske. Međutim, upravo je u to vrijeme u javnost procurio tajni izvještaj PM EZ-a u kojem je zapisano da se JNA bori na strani Srbije.⁹²⁷

Bundestag je 15. studenog dao podršku nastojanju Savezne vlade da uz pomoć EZ-a „stvori pretpostavke“ za priznanje Hrvatske i Slovenije te ostalih jugoslavenskih republika koje to žele, uz uvjet da navedene republike zajamče prava nacionalnim manjinama na vlastitom teritoriju.⁹²⁸ Kohl je potom krajem studenog u Bundestagu objavio „njemačku odluku o priznanju najkasnije do Božića“, a nekoliko dana nakon toga primio je hrvatskog predsjednika u Bonnu „radi usuglašavanja stavova oko političkih pretpostavki priznanju“.⁹²⁹ Sukladno tome, Njemačka je priznala Hrvatsku 23. prosinca 1991.

Mišljenje br. 1 Arbitražne komisije od 29. studenoga također je išlo u prilog odluci EZ-a o priznanju Hrvatske i Slovenije. Komisija je zaključila da se Jugoslavija nalazi „u procesu raspada“.⁹³⁰ Na izvanrednom sastanku ministri EZ-a usvojili su Smjernice za priznavanje novih država u Istočnoj Europi i Sovjetskom Savezu te Deklaraciju o Jugoslavije, odnosno

⁹²³ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Sastanak održan u Haagu 4. listopada 1991.; Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 318; Libal, *Njemačka politika*, 84; Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 211; Milardović, *Dokumenti o državnosti RH*, 124-133: Odredbe sporazuma za konvenciju (Četvrta verzija Konvencije EZ haške konferencije, Den Haag, 4. studenoga 1991.)

⁹²⁴ Libal, *Njemačka politika*, 93.

⁹²⁵ United Nations, Security Council (dalje: UN, SC): S/23203, Annex, Declaration on Yugoslavia (Extraordinary EPC Ministerial meeting, Rome, 8 November 1991); *European Foreign Policy*, 364-366: Document 4b/65 Declaration on Yugoslavia, European Political Cooperation Extraordinary Ministerial Meeting, The Hague, 19 September 1991; FČ, Politika I do 16. 12. 1991., Republika Hrvatska, Ministarstvo informiranja, Deklaracija o Jugoslaviji (Izvanredni sastanak Ministara Europske Političke Suradnje Rim, 8. studenoga 1991.).

⁹²⁶ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Izjava šefova država i vlada zemalja članica NATO-a o situaciji u Jugoslaviji, u Rimu, 7. i 8. studenoga, Situacija u Jugoslaviji.

⁹²⁷ Ivica Miškulin, „Republika Hrvatska i mirovna operacija: kada, zašto i kako je došlo do njezine realizacije?“, *Historijski zbornik* 64 (2013), br. 1: 139; Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 237.

⁹²⁸ Genscher, *Sječanja*, 541; Libal, *Njemačka politika*, 100.

⁹²⁹ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 322. Njemačka je priznala Hrvatsku 23. prosinca 1991.

⁹³⁰ Vladimir Đuro Degan, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002), 334-336: Mišljenja, komentar i odluka (Badinterove) Arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji; Konferencija o miru u Jugoslaviji // Arbitražna komisija // Mišljenje br. 1 od 29. studenoga 1991. (SFRJ se nalazi u procesu raspada).

uvjete za priznanje onih republika koje to žele, koji su se, između ostalog, odnosili na poštivanje odredaba potpisanih u završnom Helsinškom aktu iz 1975. i Pariškoj povelji iz 1990. godine,⁹³¹ osobito što se tiče „vladavine prava, demokracije i ljudskih prava“ te jamstva prava etničkih i nacionalnih manjina u skladu s obvezama KESS-a, poštivanje nepovredivosti granica. Međunarodno priznanje od strane zemalja EZ-a predviđeno je za 15. siječnja 1992.⁹³²

6.2. Uloga Vlade u borbi za međunarodno priznanje

6.2.1. Ustroj Ministarstva inozemnih poslova i početci diplomacije

Uspostavom demokratskog poretka u Hrvatskoj početkom lipnja 1990. godine imenovan je predsjednik Republičkog komiteta za odnose s inozemstvom, odnosno ministar za odnose s inozemstvom Zdravko Mršić.⁹³³ Početkom listopada iste godine Ministarstvo za odnose s inozemstvom preimenovano je u Ministarstvo inozemnih poslova (MIP) sa zadaćom ostvarivanja „političkih, gospodarskih i drugih odnosa Republike Hrvatske s organima drugih država i međunarodnim organizacijama“, poslova koji se odnose na djelatnost inozemnih konzularnih službi u Republici te poslova vezanih za djelatnost predstavništava Republike u inozemstvu.⁹³⁴ Početkom rujna 1992. godine MIP je preimenovano u Ministarstvo vanjskih poslova.⁹³⁵ Prema Zakonu o inozemnim poslovima od 26. lipnja, a objavljenim 8. listopada 1991. odlučeno je da MIP sudjeluje u utvrđivanju vanjske politike Republike Hrvatske. Osim toga, MIP na zahtjev predsjednika Republike, Sabora, Vlade i tijela uprave Republike Hrvatske ili na vlastitu inicijativu „daje mišljenja o interesu Republike Hrvatske u području vanjske politike, kao i prijedloge za pokretanje i razvijanje djelatnosti u području vanjske politike i međunarodnih odnosa“, sudjeluje pri uspostavljanju kontakata s inozemstvom preko

⁹³¹ OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe: Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki 1975; Charter of Paris for a new Europe, pristup ostvaren 27. 9. 2016., <http://www.osce.org/astana/110410>, pristup ostvaren 27. 9. 2016.

⁹³² Degan, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici*, 330-333: Deklaracija o „Smjernicama“ za priznavanje novih država u Istočnoj Europi i Sovjetskom Savezu (16. prosinca 1991.) i Deklaracija o Jugoslaviji (16. prosinca 1991.).

⁹³³ NN 25/1990, 1. 6. 1990.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju republičkih sekretara i predsjednika republičkih komiteta, Broj: 080-02/90-03/02, Zagreb, 31. svibnja 1990.; NN 31/1990, 28. 07. 1990.: Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, Odluka o proglašenju Amandmana LXIV. do LXXV. na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, Klasa: 012-02/90-01/01, Zagreb, 25. srpnja 1990.

⁹³⁴ NN 41/1990, 8. 10. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o ustrojstvu republičke uprave, Klasa: 011-01/90-02/06, Urbroj: 71-90-1, Zagreb, 5. listopada 1990., Zakon o ustrojstvu republičke uprave, Klasa: 023-03/90-01/06, Zagreb, 5. listopada 1990.

⁹³⁵ NN 55/1992, 11. 9. 1992., Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih organa državne uprave, Broj: PA4-64/1-92, Zagreb, 10. rujna 1992., Zakon o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih organa državne uprave, Klasa: 023-03/92-01/16, Zagreb, 8. rujna 1992.

hrvatskih predstavništava u inozemstvu te predstavništava drugih država i međunarodnih organizacija u Hrvatskoj. U djelokrug rada MIP-a, među ostalim, određeno je „zastupanje Republike Hrvatske u drugim državama, međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama“ kao i „razvijanje i unapređivanje odnosa Republike Hrvatske s drugim državama i međunarodnim organizacijama te predlaganje odgovarajućih odluka nadležnim tijelima“. Ministar inozemnih poslova dobio je mogućnost imenovanja Savjeta Ministarstva kao savjetodavnog tijela.⁹³⁶ Početkom studenog 1990. godine Mršić je razriješen s položaja ministra inozemnih poslova, a imenovan je Frane Vinko Golem, koji je tu dužnost obnašao do 3. svibnja sljedeće godine kad ga je zamijenio Davorin Rudolf.⁹³⁷ Kako je već navedeno, Rudolfa je krajem srpnja, odnosno početkom kolovoza, u Vladi demokratskog jedinstva na toj dužnosti zamijenio Zvonimir Šeparović.

Budući da Hrvatska nije bila međunarodno priznata država, nije imala mogućnost osnivanja diplomatskih ureda u inozemstvu. Iz tog su se razloga osnivali inozemni uredi, prema Rudolfovim riječima, „neka vrsta kvazikonzulata“.⁹³⁸ Tuđman je 18. siječnja 1991. donio odluku o osnivanju inozemnih ureda koji se „osnivaju u drugim državama radi promicanja interesa Republike Hrvatske, uspostavljanja i utvrđivanja njezinog državnog suvereniteta i međunarodnog subjektiviteta“. Dužnost je inozemnih ureda „da razvijaju prijateljske odnose te unapređuju političku, gospodarsku, kulturno-prosvjetnu, znanstvenotehničku, informativnu i drugu suradnju s državama i organizacijama pri kojima su osnivani“. Ustrojstvo, djelokrug i način rada određivala je Vlada preko svoje „međuresorske grupe“ koja se sastojala od Ministarstva inozemnih poslova, Ministarstva iseljeništa, Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva turizma i Ministarstva informiranja. Voditelje inozemnih ureda na prijedlog Vlade imenovao je predsjednik Republike.⁹³⁹ Ustavne ovlasti predsjednika Republike uključivale su, na prijedlog Vlade, osnivanje diplomatskih i drugih predstavništava Hrvatske u inozemstvu te postavljanje i opoziv hrvatskih diplomatskih predstavnika.⁹⁴⁰ Tuđman je 18. siječnja 1991. donio odluku o osnivanju Općeg predstavništva

⁹³⁶ NN 53/1991, 8. 10. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o inozemnim poslovima, Klasa: 011-01/91-01/67, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 28. lipnja 1991., Zakon o inozemnim poslovima, Klasa: 018-01/91-01/01, Zagreb, 26. lipnja 1991.

⁹³⁷ NN 48/1990, 16. 11. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju i imenovanju ministra inozemnih poslova, Klasa: 080-02/90-03/61, Zagreb, 8. studenoga 1990.; NN 22/1991, 14. 05. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju ministra inozemnih poslova, Broj: 546/91, Zagreb, 3. svibnja 1991.; NN 22/1991., 14. 5. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra inozemnih poslova, Broj: 547/91, Zagreb, 3. svibnja 1991.

⁹³⁸ Rudolf, *Stvaranje hrvatske države*, 310.

⁹³⁹ NN 21/1991, 2. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o inozemnim uredima Republike Hrvatske, Broj: 516/91, Zagreb, 18. siječnja 1991.

⁹⁴⁰ NN: Ustav RH, Čl. 99.

Republike Hrvatske pri institucijama i zemljama EZ-a sa sjedištem u Bruxellesu, sa statusom inozemnog ureda Republike Hrvatske.⁹⁴¹ U narednih nekoliko mjeseci hrvatski inozemni uredi osnivani su u Stuttgartu,⁹⁴² Münchenu,⁹⁴³ Washingtonu,⁹⁴⁴ Parizu,⁹⁴⁵ Tokiju,⁹⁴⁶ Rimu,⁹⁴⁷ Londonu⁹⁴⁸ itd.

Osnovna dva problema s kojima se Ministarstvo suočavalo odnosila su se na nedostatak profesionalnih kadrova te tehničkih sredstava i materijala potrebnih za rad. U rujnu 1990. godine započelo je kadrovsko sastavljanje MIP-a. Podatci o broju zaposlenih u Ministarstvu u raspoloživim izvorima variraju. Prema navodima predstavnika Republike Hrvatske u inozemnom uredu u Münchenu Josipa Pavešića, u MIP-u je početkom siječnja 1991. godine radilo „dvadesetak ljudi“ za koje tvrdi da, poput njega, nisi bili osobito upoznati s diplomacijom.⁹⁴⁹ Preuzimajući dužnost ministra inozemnih poslova početkom svibnja 1991. godine Rudolf je naišao na „četrdesetak“ zaposlenika Ministarstva.⁹⁵⁰ Prema izvješću Zvonimira Šeparovića u studenome iste godine, u Ministarstvu su radila „32 stručnjaka“.⁹⁵¹ Tijekom 1991. godine u hrvatski MIP uključivali su se i hrvatski kadrovi iz Saveznog sekretarijata za vanjske poslove SFRJ. Tako je u proljeće te godine u velikoj dvorani Hrvatskog Sabora održan sastanak dužnosnika MIP-a s „hrvatskim kadrovima u saveznim organima SFRJ“ na kojem je „s obzirom na neizvjesnu budućnost njihovog boravka u Beogradu“ hrvatska vlast zajamčila „egzistencijalnu sigurnost u slučaju potrebe prijevremenog povratka u Hrvatsku“. Nedugo nakon toga, pojedini dužnosnici u saveznim

⁹⁴¹ NN 22/1991, 14. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Općeg predstavništva Republike Hrvatske pri institucijama i zemljama Europske zajednice, Broj: 522/91, Zagreb, 26. travnja 1991.

⁹⁴² NN 21/1991, 2. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Stuttgartu, Savezna Republika Njemačka, Broj: 509/91, Zagreb, 6. veljače 1991.

⁹⁴³ NN 21/1991, 2. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Münchenu, Savezna Republika Njemačka, Broj: 324/91, Zagreb, 25. ožujka 1991.; Josip Pavešić, „Inozemni ured Republike Hrvatske u Münchenu“, u: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga Druga*, ur. Đuro Vidmarović (Zagreb: Mate, 2010), 16-17.

⁹⁴⁴ NN 22/1991, 14. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Washingtonu, Sjedinjene Američke Države, Broj: 548/91, Zagreb, 3. svibnja 1991.

⁹⁴⁵ NN 22/1991, 14. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Parizu, Francuska, Broj: 525/91, Zagreb, 26. travnja 1991.

⁹⁴⁶ NN 22/1991, 14. 5. 1991., Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Tokiju, Japan, Broj: 523/91, Zagreb, 26. travnja 1991.

⁹⁴⁷ NN 25/1991, 01. 6. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Rimu, Italija, Broj: 554/91, Zagreb, 16. svibnja 1991.

⁹⁴⁸ NN 25/1991, 01. 6. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Inozemnog ureda Republike Hrvatske u Londonu, Velika Britanija, Broj: 619/91, Zagreb, 27. svibnja 1991.

⁹⁴⁹ Pavešić, „Inozemni ured Republike Hrvatske u Münchenu“, 16.

⁹⁵⁰ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 83.

⁹⁵¹ Davor Marić, Olga Ramljak i Josip Šmidt, „Svoji i u svijetu“, (Izvještaj dr. Zvonimira Šeparovića o odnosima Hrvatske s inozemstvom), SD, (Split), 8. 11. 1991., 4.

tijelima SFRJ prešli su u hrvatski MIP.⁹⁵² Rudolf tvrdi da je za njegovog vođenja MIP-a otputovao u Beograd s ciljem animiranja tamošnjih hrvatskih kadrova, međutim, prema njegovim riječima, malo ih se priključilo hrvatskoj strani.⁹⁵³

Početak rujna 1991. godine predstojnik Ureda predsjednika Republike i član HDZ-a Hrvoje Šarinić pokrenuo je inicijativu da hrvatski kadrovi na dužnosti ambasadora SFRJ „iskažu potpunu lojalnost RH i spremnost da izađu iz diplomatske službe SFRJ“, a 26. rujna u hrvatskim službenim glasilima izdano je službeno priopćenje iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske u kojem je navedeno imena dvanaest ambasadora SFRJ koji su istupili iz diplomatske službe Jugoslavije i prešli na hrvatsku stranu. U priopćenju stoji da se ne radi o konačnom broju jer pored navedenih imena „velik je broj generalnih konzula, konzula savjetnika, kao i funkcionara SSIP-a iz Hrvatske koji su također izrazili svoju punu lojalnost Republici Hrvatskoj“.⁹⁵⁴ Veleposlanik SFRJ u Vatikanu Ivica Maštruko 3. rujna 1991. uputio je telefaks Greguriću u kojem ga je obavijestio da je „preko novina i biltena“ saznao za poziv upućen diplomatskim predstavnicima u inozemstvu. Maštruko je obavijestio predsjednika Vlade da stoji na raspolaganju Hrvatskoj, unatoč pozivima Saveznog sekretarijata za inozemne poslove da u slučaju ostanka na svome mjestu u službi SFRJ ne objavljuju lojalnost Hrvatskoj.⁹⁵⁵ Tuđmanovom odlukom od 12. prosinca 1991. Maštruko je „ovlašten za zastupanje i promicanje interesa Republike Hrvatske pri Svetoj Stolicu u Rimu“. To ovlaštenje, međutim, nije imalo pravnu podlogu, nego je služilo olakšavanju komunikacije Hrvatske s Vatikanom preko imenovanog zastupnika. Unatoč tome, Maštruko se službeno nalazio u veleposlanstvu SFRJ sve do 7. veljače 1992., a ukazom predsjednika Tuđmana od 19. ožujka, imenovan je veleposlanikom Republike Hrvatske u Italiji.⁹⁵⁶

U Šeparovićevu izvještaju Saboru u studenome 1991. godine očekivalo se još „više od sto osoba iz diplomacije bivše SFRJ“.⁹⁵⁷ Božidar Gagro, veleposlanik SFRJ u Parizu koji je također u rujnu iste godine prešao u MIP, na sjednici VDV-a 18. studenog iznio je podatak da u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Jugoslavije postoji još tridesetak, a u

⁹⁵² Sergej Ivan Morsan, „Počeci diplomacije Republike Hrvatske“, *XXII. I XXIII. Jednogodišnji stručni diplomski studij Diplomatske akademije Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske*, Zagreb, 27. ožujka 2009. i 2. veljače 2010. (sažeti i autorizirani prikaz predavanja).

⁹⁵³ Rudolf, razgovor.

⁹⁵⁴ Hina, „Ambasadori iskazali lojalnost Republici Hrvatskoj“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26. 9. 1991., naslovna stranica; Ivan Brnelić, „Kako smo stvarali Hrvatsku [sic] diplomaciju“, u: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga prva*, ur. Đuro Vidmarović (Zagreb: Mate, 2008), 17; Božidar Gagro, „Ambasador i veleposlanik“, u: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije: Prvo desetljeće: Knjiga druga*, ur. Đuro Vidmarović, (Zagreb: Mate, 2010), 71-73.

⁹⁵⁵ Ivica Maštruko, *Sveta Stolica A. D. 1991.: Ambasador zemlje koje nema* (Zagreb: Novi liber, 2012), 156-158, 161.

⁹⁵⁶ Isto, 210, 252.

⁹⁵⁷ Marić, Ramljak, Šmidt, „Svoji i u svijetu“, 4.

Saveznom sekretarijatu dvadesetak djelatnika kojima bi hrvatska vlast trebala uputiti poziv da prijeđu na hrvatsku stranu.⁹⁵⁸ Bivši veleposlanik u Londonu Mario Mikolić, premda je prema vlastitim navodima izrazio želju za prelaskom u MIP još u lipnju 1991. godine, na Tuđmanov je prijedlog ostao u Beogradu sve do 15. siječnja 1992. kad mu je stigao poziv iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske da dođe i Zagreb i javi se Tuđmanu, nakon čega je u veljači iste godine postavljen na dužnost voditelja Protokola.⁹⁵⁹

Iz opisa Josipa Pavešića može se vidjeti način na koji je Ministarstvo u svojim počecima funkcioniralo:

Tako je meni i još nekolicini kolega ministar zadao, da sastavimo pravilnik o pravima i dužnostima naših budućih diplomata, koje je trebalo u vrlo kratkom roku poslati u razne krajeve svijeta. Taj pravilnik morao je sadržavati sva prava, koja jedan diplomat ima, dakle kakav stan može unajmiti, tko će snositi troškove školovanja djece u inozemstvu, kako će biti zdravstveno osiguran i tako dalje. Kako je Republika Hrvatska još uvijek bila u sastavu komunističke Jugoslavije, ja sam nazvao Ministarstvo spoljnih poslova u Beogradu te sam ih zamolio da mi pošalju jedan takav njihov primjerak pravilnika. Odgovor je bio apsolutno negativan, s raznim primjedbama, što mi to zapravo hoćemo, neka si pišemo sami i slično. Meni nije preostalo ništa drugo nego sam uzeo nekoliko sličnih pravilnika hrvatskih poduzeća, koja su radila u inozemstvu i uz pomoć ostalih kolega sastavio naš prvi pravilnik, koji je još i danas, uz odgovarajuće promjene, na snazi.⁹⁶⁰

O početnim problemima djelovanja Ministarstva i mlade hrvatske diplomacije prije izbivanja rata piše i Rudolf koji navodi slične probleme o kojima piše i Pavešić. Međutim, za razliku od opisanog odnosa Beograda prema hrvatskome MIP-u, a ističući prije svega skromnost mogućnosti hrvatskog Ministarstva, Rudolf obavještava o kakvoj-takvoj suradnji sa Saveznim sekretarijatom za vanjske poslove: „U inozemstvu nismo imali nijednog isključivo hrvatskog diplomatskog predstavnika. Nismo imali nikakav snažniji lobi, nikakav potreban izvor informacija. Obavijesti, ocjene i naputke, proriječene i selekcionirane dakako, dobivao sam iz Saveznog sekretarijata (ministarstva) za vanjske poslove u Beogradu“.⁹⁶¹ Takve tehničke poteškoće, naravno, negativno su se odražavale na rad hrvatske diplomacije.

⁹⁵⁸ Zapisnik sa 39. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske održane u ponedjeljak, 18. studenog 1991. godine, 8/3 JG, 8/4 JG.

⁹⁵⁹ Mario Mikolić, „Iz jugoslavenske u hrvatsku diplomaciju“, u: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga treća*, ur. Đuro Vidmarović (Zagreb: Mate, 2011), 382, 385-386.

⁹⁶⁰ Pavešić, „Inozemni ured“, 16.

⁹⁶¹ Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 83.

6.2.2. Ciljevi i zadaće vanjske politike Vlade te suradnja s međunarodnim organizacijama

6.2.2.1. Odnos Vlade i Europske zajednice

Osnovni cilj vanjske politike Vlade demokratskog jedinstva bio je postizanje međunarodnog priznanja Hrvatske. Na predstavljanju Vlade u Saboru 3. kolovoza 1991. Gregurić je posebno istaknuo da će se Vlada „intenzivno angažirati kod glavnih svjetskih čimbenika na priznavanju pravnog subjektiviteta suverene i demokratske Republike Hrvatske, sukladno načelima KESS-a i Povelje Ujedinjenih naroda“.⁹⁶² Na prvoj sjednici Vlade demokratskog jedinstva odlučeno je da MIP „poduzme sve aktivnosti na uspostavljanju izravnih kontakata sa stranim diplomatskim i konzularnim predstavništvima i međunarodnim institucijama, posebice sa zemljama članicama Radne zajednice Alpe-Jadran i ostalim zemljama koje graniče s Jugoslavijom te sa Sjedinjenim Američkim Državama“ s ciljem međunarodnog priznanja Hrvatske.⁹⁶³ Šeparović spominje dva osnovna zadatka MIP-a – apeli za zaustavljanje rata u Hrvatskoj te isticanje neprekinutog kontinuiteta hrvatske državnosti kroz „trinaest stoljeća“.⁹⁶⁴ Prema Tomcu, postojala su tri osnovna područja djelovanja Vlade u borbi za međunarodno priznanje. Prvo se odnosilo na „traženje svih mogućih institucionalnih i izvaninstitucionalnih, javnih i tajnih načina da dođemo do određenih bitnih ljudi u svjetskoj politici i u onim državama koje vode svjetsku politiku“. Drugi način uključivao je angažiranje pripadnika hrvatske dijaspore nastojeći stvoriti „sustav lobija i organiziranog djelovanja“. Treće se odnosilo na sustav obavještavanja odnosno „borbu da dobijemo medijski rat“ pa su se organizirale novinske konferencije „u svim važnim središtima svjetske i europske politike“. Tomac to smatra izrazito važnim, budući da je obavještavanje o ratnim zbivanjima u Hrvatskoj pomoglo oblikovati svjetsko javno mnijenje što je, prema njegovim riječima, „bio prvi korak i u promjeni svjetske politike“.⁹⁶⁵

Šeparović je sredinom kolovoza zatražio da sva ministarstva MIP-u dostave „prijedloge iz svojih nadležnosti za suradnju Republike Hrvatske s pojedinim zemljama na različitim područjima“.⁹⁶⁶ Unatoč isticanju suradnje s institucijama EZ-a, Vlada je na sjednici 19. kolovoza, a u skladu s prethodnim zaključkom VDV-a, zatražila od SAD-a i zemalja Zapadne Europe da ukinu embargo na izvoz oružja u Hrvatsku.⁹⁶⁷ Vlada je prihvatila Deklaraciju EZ-a

⁹⁶² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 9.

⁹⁶³ Isto, 19-20.

⁹⁶⁴ Šeparović, razgovor.

⁹⁶⁵ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 285; Tomac, razgovor.

⁹⁶⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 43.

⁹⁶⁷ Isto, 51.

donesenu 27. kolovoza⁹⁶⁸ ustvrdivši da se zasniva „na onim načelima za koje se neprestano zauzimala Republika Hrvatska, pa stoga znači i priznanje pravilnosti njene politike, i na uvjerljiv način očituje međunarodnu afirmaciju Republike Hrvatske na putu njezina međunarodnog priznanja“, napomenuvši da je Hrvatska spremna „na punu suradnju s Europskom zajednicom, i drugim međunarodnim čimbenicima“.⁹⁶⁹ Polazeći od toga da je Hrvatska prihvatila Sporazum o prekidu vatre 1. rujna i Memorandum o suglasnosti o proširenju PM EZ-a u Jugoslaviji, Vlada je 3. rujna „zadužila sva ministarstva da u sklopu svog djelokruga i svojih ovlasti utvrde programe djelovanja vezane za provedbu Sporazuma i Memoranduma“ i zaključila da u svom daljnjem djelovanju Vlada i nadležna ministarstva trebaju polaziti od Deklaracije EZ-a o Jugoslaviji od 27. kolovoza, kao i stajališta Vlade utvrđenih na sjednici 31. kolovoza. Osim toga, zaključeno je da „pri Ministarstvu vanjskih poslova⁹⁷⁰ treba osnovati koordinacijsko tijelo od predstavnika Ministarstva obrane, Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva informiranja i Ureda predsjednika Republike Hrvatske radi praćenja provedbe Sporazuma i Memoranduma, održavanja kontakata s Promatračkom misijom Europske zajednice i praćenja rada skupina za kontrolu vatre“.⁹⁷¹

Jugoslavenska kriza doživjela je „institucionalnu internacionalizaciju“ preko Konferencije o miru u Jugoslaviji koja je započela s radom 7. rujna 1991.⁹⁷² Prvog dana konferencije kao predstavnik hrvatske delegacije izlagao je predsjednik Tuđman, a pripremljena je dokumentacija u kojoj je sudjelovao „tim eksperata“ i MIP, dok je konačan sadržaj utvrdio sam Tuđman. Navedena dokumentacija trebala je „potkrijepiti stajališta Republike Hrvatske“ o ratu u kojem se našla.⁹⁷³ Hrvatska je pritom poduprla stajališta EZ-a koja su uključivala uspostavu prekida vatre, povlačenje JNA u vojarnje, razoružanje paravojnih i ilegalnih formacija te demobiliziranje pričuvnog sastava hrvatskih vojnih snaga, uspostavu ustavno-pravnog poretka u Hrvatskoj i provođenje amnestije za one koji su „uvučeni u pobunu, a nisu ogrezli u zločinima“. Tuđman je na konferenciji zatražio pružanje humanitarne pomoći Hrvatskoj te slanje mirovnih pa i vojnih snaga s ciljem sprječavanja

⁹⁶⁸ FČ, Politika do 16. 12. 199.: Republika Hrvatska, Ministarstvo inozemnih poslova, Zagreb, 28. kolovoza 1991., Prijevod izjave Ministarskog Savjeta EZ nakon izvanrednog sastanka u Bruxellesu 27. kolovoza 1991., Deklaracija o Jugoslaviji.

⁹⁶⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zaključci sjednice Vlade Republike Hrvatske od 31. kolovoza 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 84-85; Zaključci Vlade RH na sjednici održanoj 31. kolovoza 1991.; Hina, „Svijet shvaća razumnu hrvatsku politiku“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. 9. 1991., 3.

⁹⁷⁰ Premda je službeni naziv tog Ministarstva glasio Ministarstvo inozemnih poslova, u zapisima sudionika tih događaja često se govorilo i o Ministarstvu vanjskih poslova.

⁹⁷¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 93: Tekst zaključaka Vlade RH na sjednici održanoj 3. rujna 1991.

⁹⁷² Ivica Miškulin, „Sladoled' i 'sunce““, 302.

⁹⁷³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 98.

„širenja rata“ jer „pasivne mjere, kao što je osuda agresije, ekonomske sankcije i politička izolacija, ne bi bile dovoljne za zaustavljanje agresije u Hrvatskoj, jer prijeti proširenje rata i na Bosnu i Hercegovinu i na Kosovo“.⁹⁷⁴ Hrvatskoj javnosti Tuđman je istaknuo da je osnovni cilj hrvatske delegacije na mirovnoj konferenciji taj „da se agresora prisili na odustajanje od dalje agresije, da ga se na to prisili i našom odlučnošću i političkim stavovima svijeta. U strateškom političkom smislu cilj nam je i formalno međunarodno priznanje Hrvatske, suverena, slobodna i samostalna Hrvatska“.⁹⁷⁵

Iako je konferencija „utrla put međunarodnom priznanju“ Hrvatske, Gregurić tvrdi da je uspostavljen „statičan i neučinkovit model djelovanja međunarodne zajednice“.⁹⁷⁶ Suradnja Hrvatske s EZ-om i pristajanja na kompromise u okviru mirovne Konferencije nisu sprječavali dio hrvatske političke scene i medija da kritiziraju odnos međunarodne zajednice prema Hrvatskoj, što je osobito došlo do izražaja u rujnu, listopadu i studenome 1991. godine. Osvrćući se na sporost europskih institucija i organizacija, Šeparović je početkom rujna na konferenciji za novinare pomalo slikovito izjavio da će „Europa, valjda biti svjesna što je učinjeno tek kad se sruši jedan od tornjeva zagrebačke katedrale“.⁹⁷⁷ Na sjednici 11. rujna Šeparović je izvijestio Vladu o stajalištima predviđenima u zastupanju hrvatske delegacije u nastavku Mirovne konferencije, zakazane za 12. rujna. Članovi delegacije osim Šeparovića bili su Hrvoje Kačić i Zvonimir Lerotić. Hrvatska delegacija trebala je upozoriti sudionike Konferencije da rat protiv Hrvatske i dalje traje te da je poslije potpisivanja Sporazuma o prekidu vatre „čak i pojačan“. Zbog toga je određeno da će „delegacija zastupati stajalište da daljnji rad Konferencije nije moguć i zatražiti da se obnovi zahtjev EZ-a za apsolutnim i bezuvjetnim prekidom vatre kao preduvjetom nastavka Konferencije“. U slučaju da se rad Konferencije ipak nastavi hrvatska će delegacija inzistirati na „prekidu vatre i razoružanju paravojnih postrojba te povlačenju JA u vojarnje“, kao i „poštovanju državnih granica Hrvatske i osudi nasilnog mijenjanja državnih granica“.⁹⁷⁸ S obzirom na to da se navedena stajališta hrvatske delegacije nisu ostvarila, Šeparović je sredinom rujna hrvatskim medijima raspravu Konferencije ocijenio „neadekvatnom, kontraproduktivnom i irelevantnom. U situaciji kada agresor svim snagama napada Hrvatsku, na mirovnoj se konferenciji raspravlja o nekom budućem ustrojstvu Jugoslavije!“. Šeparović nadalje tvrdi da se hrvatska delegacija

⁹⁷⁴ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 332-338: Govor predsjednika RH dr. Franje Tuđmana na Mirovnoj konferenciji u Haagu, 7. rujna 1991; Hina, „Priznanje Hrvatske – neizbježno“, VL, (Split), 8. 9. 1991., 2.

⁹⁷⁵ Jadranko Sinković, „Tuđman: Hrvatska nastupa jača nego ikada prije“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8. 9. 1991., 5.

⁹⁷⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 98.

⁹⁷⁷ J. Šmidt, „Fronta se valja prema Zagrebu!“, SD, (Split), 5. 9. 1991., 3.

⁹⁷⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 106.

u brojnim pitanjima razišla s van den Broekom „jer je ovaj nizozemski političar izjednačio praktički sve strane u Jugoslaviji, i onu koja se brani i onu koja napada“.⁹⁷⁹ Tih je dana Tomac upoznao medije s nezadovoljstvom određenog dijela hrvatske političke scene radom Konferencije, napominjući pritom da Hrvatska mora pokazati kooperativnost s EZ-om s obzirom na to da je ona slabija strana u ratu:

Zbog užasa smrti i strahovitih razaranja koja svakog dana registriramo na ratištima u Hrvatskoj, sada su, recimo, sve glasniji zahtjevi da prekinemo sve pregovore za zelenim stolom. Realizam možda i donosi takav radikalizam, ali autonomno ponašanje sebi može priuštiti samo ona strana koja posjeduje nadmoćniju vojno-tehničku silu, a upravo se tom pozicijom dosad obilato koristila jugoarmija.⁹⁸⁰

Tuđman je na sjednici Vlade 21. rujna upozorio na negativnu promjenu nekih europskih zemalja u odnosu na Hrvatsku. Ustvrdio je da je podrška većine europskih zemalja Hrvatskoj „isključivo verbalna, pri čemu je uočljivo da se neke od europskih zemalja u većoj mjeri bave problemom Jugoslavije, što osobito vrijedi za Francusku“ te da su neke europske države odustale od namjere da priznaju Hrvatsku.⁹⁸¹ Naposljetku je istaknuo da Hrvatska svojim političkim djelovanjem „stalno dokazuje međunarodnoj javnosti svoje odlučno demokratsko opredjeljenje kao i svoju želju i spremnost da se kriza riješi na miran način, kombinacijom internacionalizacije jugoslavenske krize i pregovora u sklopu Jugoslavije; da je nastojanja Republike Hrvatske da se kriza internacionalizira sprečavala službena politika Jugoslavije i njezini predstavnici, među kojima neki i iz Hrvatske“.⁹⁸² Moguće je da je ta promjena posljedica hrvatske akcije blokade i napada na vojarnu JNA.⁹⁸³ Značajan dio hrvatskih medija politiku međunarodne zajednice prema Hrvatskoj smatrao je odviše sporom i neučinkovitom⁹⁸⁴ pa se moglo čuti i o „emocionalnom antieuropejstvu“ dijela medija i

⁹⁷⁹ Aleksa Crnjaković, „Vraćene tisuće tona oružja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 16. 9. 1991., 2.

⁹⁸⁰ Dino Mikulandra, „Bit će suza, znoja i krvi, ali Hrvatsku neće pokoriti“, (Intervju sa Zdravkom Tomcem), *SD*, (Split), 14. 9. 1991., 10-11

⁹⁸¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 133.

⁹⁸² Isto, 134.

⁹⁸³ O reakcije EZ-a na blokadu vojarni vidi: Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 201-202.

⁹⁸⁴ Dražen Vukov Colić, „Koliko vrijedi Evropa“, *Danas*, (Zagreb), 17. 9. 1991., 15; Mirko Galić, „utrka rata i mira“, *Danas*, (Zagreb), 17. 9. 1991., 16-17; Dražen Vukov Colić, „Čovjek od zanata“, *Danas*, (Zagreb), 24. 9. 1991., 48-49; Jasna Zanić-Nardini, „Izgubljena bitka“, *Danas*, (Zagreb), 24. 9. 1991., 47; Radovan Vukadinović, „Cijenu plaća Hrvatska“, *Danas* (Zagreb), 8. 9. 1991., 44-45; Milan Radoš, „Nove nijanse umjesto zaokreta“, *Danas*, (Zagreb), 8. 9. 1991., 41-42.

hrvatske javnosti.⁹⁸⁵ Kritike su se kasnije usmjeravale i prema hrvatskoj vlasti koju se smatralo mlakom i nedovoljno snažnom u borbi za međunarodno priznanje.⁹⁸⁶

Krajem rujna i početkom listopada Tuđman je zatražio od EZ-a da osigura prekid vatre u Hrvatskoj i izvrši politički pritisak na Srbiju. Od Busha je zatražio upućivanje vojne misije, a od van den Broeka i Carringtona slanje mirovnih snaga u Hrvatsku.⁹⁸⁷ Završetkom moratorija i proglašenjem neovisnosti 8. listopada MIP se obratio ministarstvima vanjskih poslova svih država s molbom za priznanje i uspostavu diplomatskih odnosa. U diplomatskoj noti upućenoj šefovima vlada europskih država Hrvatska se obvezala ispuniti „sve obveze koje proistječu iz Povelje Ujedinjenih naroda, završnog akta Helsinške konferencije, političkih dokumenata KESS-a i Pariške povelje poštujući sva ljudska prava i posebice prava narodnih manjina na njezinu tlu“. Šeparović se, osim toga, obratio Ministarskom Vijeću EZ-a sa zahtjevom da zbog eskalacije rata u Hrvatskoj, „poduzmu među ostalim i mjere političke izolacije agresora, povlačenje diplomatskog kora iz Beograda i oduzimanje legaliteta jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima u inozemstvu i međunarodnim organizacijama na način da se predstavljenost Jugoslavije u međunarodnim forumima tretira kao 'prazna stolica'“. ⁹⁸⁸

Na sjednici Vlade 13. listopada prihvaćena je platforma koju je hrvatska delegacija trebala zastupati na Konferenciji. Polazišta platforme sadržavala su sljedeće elemente: Hrvatska je samostalna država od 8. listopada 1991., „protiv Hrvatske i na tlu Hrvatske, Srbija, a u novije vrijeme i Crna Gora, vodi uz pomoć JA, posljednje komunističke vojne sile u Europi, agresivni neobjavljeni rat“, „SFRJ više ne postoji“, što je objašnjeno činjenicom da je u Beogradu izvršen državni udar Srbije i Crne Gore zbog čega „nema parlamenta, savezne vlade, ni legitimnih predstavnika bivše SFRJ“. U skladu s time postavljeni su zahtjevi: s obzirom na to da SFRJ više ne postoji, ne može biti predstavljena na Konferenciji o Jugoslaviji „jer nema legitimnih predstavnika, a ne može biti predstavljena ni u međunarodnim organizacijama, posebno ne u UN-u“. Hrvatska, stoga nastupa kao samostalna zemlja i „ne prihvaća nikakvu novu Jugoslaviju“. Konferencija, usto, „mora provesti načelo da nema nasilne promjene granica i načelo da se jamče ustavne granice“ te „mora osuditi agresore“, „agresivne snage JA i jedinice Srbije i Crne Gore moraju se povući s teritorija Republike Hrvatske i ostaviti oružje i druge vrijednosti“. Za osiguranje PM EZ-a tražilo se

⁹⁸⁵ Zoran Batušić, „Sloboda ili rat lažna dilema“, (Intervju s Draženom Budišom), *Danas*, (Zagreb), 15. 9. 1991., 13-15.

⁹⁸⁶ Davor Butković, „Je li Tuđman izbjegao i političko samoubojstvo“, ND, (Split), 26. 12. 1991., 3-4.

⁹⁸⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 151, 159.

⁹⁸⁸ S. Bogdanić, Z. Duka, B. Sušan, D. Ujević, „Siguran put do priznanja“, (Iz izlaganja dr. Zvonimira Šeparovića, ministra vanjskih poslova Republike Hrvatske), VL, (Zagreb), 8. 11. 1991., 3.

upućivanje mirovnih snaga.⁹⁸⁹ U nastavku Konferencije Tuđman je podržao već spomenuti Carringtonov aranžman jer „polazi od samostalnosti i suverenosti republika koje svoje odnose s drugim republikama onda uređuju na bazi dobrovoljnog saveza o ekonomskim pitanjima. U tom prijedlogu svaka je republika međunarodni subjekt, sa svojim oružanim snagama i vanjskom politikom i sama odlučuje da li i kako može poslove vezane uz oružane snage urediti i s drugim republikama“.⁹⁹⁰ Tom je prilikom na zatvorenoj sjednici na kojoj su prisustvovali članovi Predsjedništva, Tuđman, Milošević, Carrington i Van den Broek, potpisan sporazum o prekidu vatre. Sporazum je predviđao prekid vatre, deblokiranje vojarni i vojnih objekata JNA te evakuaciju vojarni i objekata JNA kako bi se vojska mogla povući iz Hrvatske.⁹⁹¹ Tuđmana je slijedila i Vlada koja je, unatoč prethodno navedenim zahtjevima, 19. listopada ipak podržala Carringtonov prijedlog o „labavoj asocijaciji“, odnosno Aranžmane za opću nagodbu za rješavanje jugoslavenske krize „koje su izraz internacionalizacije krize u Jugoslaviji“, shvativši ih kao osnovicu za daljnje „pregovore o budućim odnosima na tlu bivše SFRJ“. Pritom je pak naglašeno da hrvatska delegacija u tim pregovorima mora postići „maksimum u ostvarivanju želja građana Hrvatske izražene na referendumu“. Vlada je uz određene primjedbe prihvatila i Sporazum o prekidu vatre potpisanog istog dana. Naime, na toj je sjednici Šeparović izvijestio Vladu da je hrvatska delegacija nakon što je tekst Sporazuma već bio dovršen, tražila i „deblokiranje luka i zračnog prostora, međutim, Van den Broek više to nije htio ni čuti“.⁹⁹² Neki su ministri izrazili svoje neslaganje s Carringtonovim „aranžmanima“, a Vlatko Pavletić u njima je primijetio sličnosti s prijašnjim hrvatskim i slovenskim prijedlozima o konfederaciji,⁹⁹³ a što je Srbija prethodno odbila. Zaključak koji je pritom iznio zasigurno se poklapao s Tuđmanovom strategijom pristajanja na ustupke tijekom mirovne konferencije:

Ja bih zato bio protiv toga da se to odbacuje, bilo kako verbalno, jer sam duboko uvjeren da prihvaćajući razgovore o tome mi nećemo biti dovedeni u situaciju da moramo prihvatiti neke stvari koje se ovdje traže jer će druga strana nama pomoći utoliko kao što se tenis dobija i na

⁹⁸⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 188-189: Tekst zaključaka Vlade RH sa sjednice održane 13. rujna 1991.

⁹⁹⁰ D. Ujević, „Na pragu priznanja“, VL, (Zagreb), 20. 9. 1991., 2.

⁹⁹¹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 19. listopada 1991., JG, 4.

⁹⁹² Isto, JG, 5.

⁹⁹³ Rudolf je, pak, izjavio da su „aranžmani“ zapravo „program Hrvatske [*sic*] vlade, u pet točaka. Načela koja su ovdje izložena to su u cijelosti identična načela programu ove Vlade, naime Vlade koja je bila u prethodnom sastavu (...) (Isto, 6/7/SN).

pogreške partnera, a ne samo svojim poenima, tako mislim da ćemo i mi dobiti politički jako mnogo ukoliko pristajući na ovo pustimo drugu stranu da vuče [*sic*] pogrešne poteze.⁹⁹⁴

Temeljna zamjerka Vlade odnosila na to da Sporazum nije predviđao obvezu da JNA deblokira gradove, luke i zračni prostor Republike Hrvatske, nije isticao rok od mjesec dana unutar kojeg je JNA bila dužna napustiti Hrvatsku i to da je „jedini subjekt od kojeg se zahtijeva aktivno djelovanje, a time i jedini kojeg se može pozvati na odgovornost Predsjednik Republike Hrvatske“. Nadalje, istaknuto je da se u daljnjim pregovorima hrvatskim pregovaračima „dade instrukcija da ne odstupaju od ciljeva koje su Vlada i Krizni štab Vlade Republike Hrvatske utvrdili svojim dosadašnjim stavovima i odlukama, osobito od zahtjeva za povlačenje JA s teritorija Republike Hrvatske i kriterija koje je Vlada utvrdila za to povlačenje“. Vlada se složila i s prijedlogom da Šeparović uoči sastanka predstavnika zemalja EZ-a i Europskog udruženja slobodne trgovine (EFTA) 21. listopada 1991. u Bruxellesu uputi pismo ministrima vanjskih poslova Njemačke, Italije i Austrije sa zahtjevom Hrvatske za „bezuvjetno povlačenje JA sa cijelog područja Republike Hrvatske, za deblokadu hrvatskih gradova, puteva, luka i zračnog prostora, za provođenje ekonomskih sankcija i političke izolacije Srbije te za naknadu ratnih šteta Republici Hrvatskoj“.⁹⁹⁵ Na sjednici održanoj 24. listopada, razmatrajući „Odredbe sporazuma za Konvenciju o Jugoslaviji“ o kojima se trebalo raspravljati u Haagu dan nakon toga, Vlada je ponovila svoja prijašnja stajališta vezana za povlačenje JNA iz Hrvatske i njezino stavljanje pod međunarodnu kontrolu. Usto su izražene određene rezerve prema nekim dijelovima Odredaba koje su se odnosili na prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj, a koje nisu jamčile recipročna prava za nacionalne manjine u Srbiji: „Ako Republika Srbija ne prihvati da predložena rješenja u pogledu prava manjina vrijede na području Republike Srbije, ni Republika Hrvatska ne može prihvatiti ta rješenja za svoje područje.“⁹⁹⁶ Gregurić tvrdi da su dokumenti i rasprave iz Haaga pokazali da je „Europa nemoćna, ali i nešto mnogo dublje – da je Europa u našoj svijesti mit. EZ je pragmatična zajednica koja ni sama nije kadra utemeljiti se na načelima koja propovijeda, a kamoli ih ostvariti u prostorima kakvi su naši“.⁹⁹⁷

Premda je Hrvatska spremno surađivala s međunarodnom zajednicom, za Deklaraciju o Jugoslaviji donesenu u Rimu 8. studenoga kojom su predviđene gospodarske sankcije na

⁹⁹⁴ Isto, 6/1/SN.

⁹⁹⁵ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Zapisnik Vlade RH, 19. 10. 1991., 3/1-2/JG; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 204-205: Zaključci Vlade RH sa sjednice održane 19. listopada 1991.

⁹⁹⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 212: Tekst zaključaka Vlade RH sa sjednice održane 24. listopada 1991.

⁹⁹⁷ Isto, 235.

Jugoslaviju, Vlada je ustvrdila da označava „korak natrag u rješavanju krize na području bivše Jugoslavije“. Vlada je, stoga, ustvrdila da takve mjere neće pridonijeti prekidu vatre i agresije na Hrvatsku „jer nisu izrečene efikasne sankcije upravljene protiv agresora“. Unatoč navedenim kritikama, Vlada je ipak prihvatila Deklaraciju i, u skladu s već ustaljenom retorikom prema institucijama međunarodne zajednice, podržala daljnji rad Konferencije u želji razrješenja krize političkim putem.⁹⁹⁸

Na poticaj Vlade i njezinih zaključaka donesenih tog dana, na Rimsku deklaraciju 15. studenog osvrnule su se Koordinacije za društvene djelatnosti, međunarodne odnose te privredne djelatnosti Vlade koje su procijenile da bi primjena mjera donesenih u Rimu najviše pogodila Hrvatsku kao žrtvu agresije te bi dovela do brojnih negativnih posljedica. Koordinacije su stoga uputile Vladi niz prijedloga socijalne, vanjskopolitičke i gospodarske naravi.⁹⁹⁹ Vlada je prihvatila navedena izvješća i na sjednici 17. studenog, a na prijedlog Koordinacije za privredne djelatnosti, donijela odluku o osnivanju Koordinacijskog radnog tijela Vlade u koji su ušli član Vlade Zvonimir Baletić kao predsjednik, pomoćnik ministra inozemnih poslova Sergej Momsen i savjetnik predsjednika Vlade Božidar Marenić. Koordinacijsko tijelo bilo je „zaduženo da prati posljedice gospodarskih restrikcija EZ-a i predlaže mjere za uklanjanje negativnih učinaka restrikcija; da osnuje ekspertne skupine – sastavljene od predstavnika republičkih organa uprave, Hrvatske gospodarske komore, Narodne banke Hrvatske i predstavnika znanstvenih institucija radi izrade stručnih prijedloga za razgovore, ocjena i traženje konkretnih mjera zaštite interesa Republike Hrvatske – i koordinira njihov rad“. Određeno je da će Koordinacijsko radno tijelo djelovati pri gospodarskom sektoru MIP-a kojem će republički organi uprave, Hrvatska gospodarska komora i Narodna banka Hrvatske trebati dostavljati podatke. Neposredne zadaće bile su „pravna analiza svih sporazuma i pregovora na koje su se odnosile sankcije Europske zajednice; kvantitativna i kvalitativna analiza posljedica blokade po granama proizvodnje s procjenom poslova u tijeku; utvrđivanje prioriternih skupina proizvoda i usluga od strateške važnosti za gospodarstvo i obranu Hrvatske, s kvantitativnom i kvalitativnom analizom

⁹⁹⁸ Isto, 248: Tekst zaključaka Vlade RH sa sjednice održane 8. studenog 1991.

⁹⁹⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Koordinacija za društvene djelatnosti, Mjere s izvanrednog sastanka Ministarstva [sic] Europske političke suradnje, Rime, 8. studenog 1991. – Realizacija zaključaka Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 15. studenog 1991.; FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Koordinacija za međunarodne odnose, Realizacija zaključka Vlade Republike Hrvatske sa sjednice održane 8. studenoga 1991. u svezi s mjerama utvrđenim na izvanrednom sastanku Ministara Europske političke suradnje u Rimu 8. studenoga 1991., Zagreb, 15. studenoga 1991.; FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Koordinacija za privredne djelatnosti, Realizacija zaključka Vlade Republike Hrvatske sa sjednice održane 8. studenoga 1991. u svezi s mjerama utvrđenim na izvanrednom sastanku Ministara Europske političke suradnje u Rimu 8. studenoga 1991., Zagreb, 15. studenog 1991.

podataka i razvrstavanjem proizvoda prema državama i multilateralnim tijelima; utvrđivanje kriterija za izdavanje potvrda o hrvatskom podrijetlu robe“. Rezultati analiza „poslužili bi kao osnova za izradu prijedloga“ Hrvatske u izravnim kontaktima s EZ-om, kao i u bilateralnim kontaktima s pojedinim državama. Na prijedlog Koordinacije za međunarodne odnose Vlada je istom prilikom zaključila da treba „intenzivirati diplomatske aktivnosti te bilateralne susrete i razgovore osobito o mjerama predloženim na izvanrednom sastanku Vijeća europske političke suradnje održanom u Rimu 8. studenoga 1991., pripremiti prijedloge propisa za pružanje humanitarne pomoći“, „pojačati političko djelovanje, ne samo Vladinih institucija nego i stranaka, prema zemljama EZ-a, osobito onima koje su nam manje sklone (Velika Britanija) i onima s kojima nismo dovoljno surađivali (Poljska, Češko-Slovačka FR); uputiti predstavnike ili delegacije Vlade Republike Hrvatske u Bruxelles i Haag da bi, ističući našu kooperativnost s EZ-om, neposrednom upoznali institucije EZ-a s posljedicama restrikcija i sa štetama prouzročenima agresijom na Republiku Hrvatsku te zahtijevali financijsku pomoć; maksimalno pojačati gospodarsko i političko djelovanje kojim bi trebalo postići da EZ 2. prosinca promijeni odluku“.¹⁰⁰⁰

Na temelju navedene odluke, a vjerojatno potaknuta tragedijom pada Vukovara i sudbinom tamošnjeg stanovništva, Vlada je 22. studenog sastavila Memorandum u kojem je izrazila nezadovoljstvo uvođenjem embarga koje „ne daje Hrvatskoj ravnopravne uvjete za obranu od jedne od najbolje naoružanih Armija u Europi koja, pored toga, kontrolira i koristi značajnu proizvodnju oružja i vojne opreme u Srbiji i Bosni i Hercegovini“. Objavljeno je da će neselektivne gospodarske sankcije protiv Jugoslavije najviše pogoditi Hrvatsku koja prihvaća sve prijedloge za mirno rješenje jugoslavenske krize na Konferenciji te je zatraženo ukidanje sankcija protiv Hrvatske i uvođenje „pozitivnih mjera nadoknade Republici Hrvatskoj“ zbog njene suradnje na Konferenciji.¹⁰⁰¹ Na sastanku *Dvanaestorice* u Bruxellesu 2. prosinca unesena je izmjena u tekst Deklaracije o Jugoslaviji od 8. studenog u kojem je utvrđeno da se navedene sankcije ne odnose na Hrvatsku, Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju.¹⁰⁰²

Nakon donošenja Smjernica za priznanje jugoslavenskih republika koje to žele, Hrvatska je uputila službeni zahtjev za međunarodnim priznanjem. No, prije toga morala je promijeniti Ustavni zakon o manjinama u skladu s europskim čime je predviđeno osnivanje općinske samouprave u općinama s većinskim srpskim stanovništvom, što je učinila početkom prosinca

¹⁰⁰⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 283-284.

¹⁰⁰¹ Isto 295-297: Tekst Memoranduma Vlade RH.

¹⁰⁰² Isto, 317.

1991. godine.¹⁰⁰³ Kasnije je međunarodna zajednica zatražila od Hrvatske da osigura regionalnu samoupravu za Srbe, zbog čega je Hrvatski sabor u svibnju 1992. godine izmijenio Ustavni zakon kojim je predviđeno osnivanje dva autonomna kotara Knin i Glina.¹⁰⁰⁴ Njemačka je priznala Hrvatsku, kako je i najavila, prije Božića 23. prosinca 1991. godine. Dva dana prije EZ-a, priznanje je uslijedilo od Vatikana 13. siječnja 1992. Priznanje SAD-a stiglo je nešto kasnije, 15. travnja 1992. Hrvatska je nakon priznanja morati počela raditi na uspostavi diplomatskih odnosa. Prva zemlja koja je s Hrvatskom uspostavila diplomatske odnose bila je Njemačka, zatim Austrija,¹⁰⁰⁵ a talijanski predsjednik Francesco Cossiga bio je prvi strani državnik u službenom posjetu Hrvatskoj.¹⁰⁰⁶

6.2.2.2. Vlada i Ujedinjeni narodi: stajališta Vlade o Vanceovu planu

U hrvatskom državnom vrhu od početka jugoslavenske krize postojalo je stajalište o potrebi angažiranja UN-a. Sredinom rujna 1991. godine Mesić je uputio pismo Vijeću sigurnosti UN-a tražeći sazivanje sjednice na kojoj bi se razmotrila jugoslavenska kriza, s ciljem uspostavljanja prekida vatre.¹⁰⁰⁷ Donošenje Rezolucije 713 o embargu na isporuku oružja nešto više od tjedan nakon toga predstavlja početak aktivnijeg angažiranja UN-a u razrješavanju jugoslavenske krize. Hrvatska je Vlada na sjednici 27. rujna razmotrila spomenutu Rezoluciju te u skladu s dotadašnjim isticanjem pune suradnje s međunarodnom zajednicom ustvrdila da navedena Rezolucija označava „punu internacionalizaciju jugoslavenske političke krize“. Prihvatila ju je, stoga, kao „potporu naporima za mir i dijalog u Jugoslaviji“. Međutim, pronašla je prostora na neizravan i posredan način izraziti stajalište o toj odluci. To se očituje u njenom negativnom osvrtu na ulogu saveznog sekretara za vanjske poslove SFRJ Budimira Lončara, na čiji je prijedlog i donesen embargo za sve sukobljene strane.¹⁰⁰⁸ U tekstu Vlade navodi se da Lončar „kontinuirano zastupa politiku podjednake

¹⁰⁰³ Milardović, *Dokumenti o državnosti RH*, 94-109: Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj; NN 65/1991, 4. 12. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o proglašenju Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih, zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, Klasa: 016-02/91-01/03, Zagreb, 4. prosinca 1991.; Sabor Republike Hrvatske, Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, Klasa: 016-02/91-01/02, Zagreb, 4. prosinca 1991.

¹⁰⁰⁴ Barić, *Srpska pobuna*, 165; J. Antić, Ž. Luburović, O. Ramljak, Ž. Peratović, J. Šmidt, „Izglasani kotari Knin i Glina“, SD, (Split), 9. 5. 1992., 4-5.

¹⁰⁰⁵ Prilikom svečanog postavljanja ploče s natpisom „Veleposlanstvo Republike Austrije“ bio je nazočan i austrijski ministar vanjskih poslova Alois Mock (Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 385)

¹⁰⁰⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 384-385.

¹⁰⁰⁷ Miškulin, „Republika Hrvatska i mirovna konferencija“, 125-126.

¹⁰⁰⁸ Lončar je izjavio da nijedna strana nije potpuno nevinna te je predložio „potpuni embargo“ na isporuku oružja svim stranama (UN, SC: Provisional, S/PV. 3009, 25 September 1991, Provisional verbatim record of the three thousand and ninth meeting held at Headquarters, New York, on Wednesday, 25 September 1991, at 4 p. m., 7, 17).

odgovornosti za jugoslavensku krizu izjednačavajući agresore Republiku Srbiju i JA i napadnutu Republiku Hrvatsku. Takvi pristani stavovi g. Lončara kulminirali su njegovim nastupanjem na sjednici Vijeća sigurnosti s porukama o jednakoj krivici i zajedničkoj nesreći hrvatskog i srpskog naroda instrumentaliziranih na tako žalostan način od strane uzajamno isključivih političkih opcija“. Sukladno tome, Vlada „odriče pravo“ Lončaru „da djeluje i nastupa i u ime Republike Hrvatske“ te „konstatira da je, za razliku od drugih ministara iz Hrvatske, gospodin Budimir Lončar propustio izraziti lojalnost Republici Hrvatskoj čime se stavio na stranu protivnika mirnog, demokratskog i pravednog rješenja jugoslavenske političke krize“.¹⁰⁰⁹ Vlada je oduzela pravo djelovanja i nastupanja u UN-u u ime Republike Hrvatske i stalnom predstavniku SFRJ u UN-u veleposlaniku Darku Šiloviću koji također „nije pokazao spremnost da na svojoj funkciji zastupa i interese Republike Hrvatske“.¹⁰¹⁰

Tuđmanov zahtjev posebnom izaslaniku glavnog tajnika UN-a u Jugoslaviji Cyrusu Vanceu od 17. listopada da pošalje u Hrvatsku mirovne postroje koje bi stale na republičke granice ostao je bez uspjeha.¹⁰¹¹ Slično Tuđmanu postupila je i Vlada 24. listopada koja je u pismu VS UN-a zatražila

da upotrijebi sva sredstva koja mu na temelju Povelje Ujedinjenih naroda stoje na raspolaganju, posebice ona predviđena u glavi VII. Povelje UN-a, da se u Republici Hrvatskoj odmah zaustavi agresija i genocid Jugoslavenske armije i Republike Srbije nad hrvatskim narodom i drugim nesrpskim narodima koji žive u Republici Hrvatskoj. Upotrijebite svoju snagu i autoritet svjetske organizacije da smjesta prestanu oružani napadaji na hrvatske građane, naselja i gradove. Vlada Republike Hrvatske i ovom prilikom izražava svoju spremnost da se angažira i pruži punu podršku ostvarivanju takvih zahtjeva i naloga Vijeća sigurnosti.¹⁰¹²

U studenom se i srbijanska strana, koja je prije odbijala mogućnost dolaska mirovnih snaga UN-a u Hrvatskoj pod izlikom da bi to značilo miješanje međunarodne zajednice u unutarnje poslove Jugoslavije, više nije protivila toj opciji. Razlog za to je taj da su Srbija, Crna Gora i JNA uglavnom ostvarili svoj ratni cilj okupacijom gotovo trećine hrvatskog

¹⁰⁰⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Urbroj: 50302-91-1, Klasa: 010-02/91-01/13, Zagreb, 27. 9. 1991., Izjava Vlade Republike Hrvatske u povodu Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda o Jugoslaviji, Zaključci; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 146: Tekst zaključaka Vlade RH sa sjednice održane 27. rujna 1991.

¹⁰¹⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 147.

¹⁰¹¹ Filipović, „Kontroverze Vanceova plana“, *Polemos* 11 (2008), br. 21: 91-110, 96.

¹⁰¹² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 216-217: Tekst pisma Vlade RH Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda 24. listopada 1991.

teritorija.¹⁰¹³ Tako je savezno Predsjedništvo 9. studenog uputilo prijedlog Vijeću sigurnosti UN-a da hitno pošalju snage UN-a u Hrvatsku, na što je reagirala hrvatska Vlada, zaključivši istog dana da bi trebalo uputiti zahtjev UN-u „da pošalju mirovne snage, ali isključivo na granicu“.¹⁰¹⁴ Sredinom studenog Vance je počeo utvrđivati uvjete koji bi trebali prethoditi dolasku mirovnih snaga. To je uključivalo potpisivanje primirja koje bi dovelo do prekida vatre, deblokade vojarni JNA u Hrvatskoj te njihovog napuštanja Hrvatske, kao i poštivanja ljudskih i manjinskih prava. Do potpisivanja novog primirja došlo je nakon pada Vukovara.¹⁰¹⁵ Tuđman, Milošević, Kadijević i Vance dana 23. studenog u Ženevi potpisali su sporazum u kojem su se obvezali izvršiti prethodno navedene stavke.¹⁰¹⁶ Time su stvoreni preduvjeti za slanje mirovnih snaga. Rezolucijom 721, Vijeće sigurnosti UN-a je 27. studenoga podržalo Vanceovu misiju u Jugoslaviji.¹⁰¹⁷

Već 11. prosinca javnosti je bio predstavljen *Plan mirovne operacije Ujedinjenih naroda u Jugoslaviji*, poznatiji kao Vanceov plan, koji je predstavljao „privremenu mjeru u svrhu stvaranja uvjeta za mir i sigurnost, potrebni za pregovore o općem rješenju jugoslavenske krize“. Predviđeno je da mirovne snage budu raspoređene „na raznim područjima Hrvatske“ koja bi bila označena kao „Područja pod zaštitom Ujedinjenih naroda“ (PZUN, eng. United Nations Protected Areas, UNPA) koja su se odnosila na Istočnu Slavoniju i Baranju, Zapadnu Slavoniju te Krajinu. Riječ je bila o područjima „u kojima Srbi čine većinu ili znatnu manjinu stanovništva i gdje je napetost među grupama stanovništva dovela do oružanih sukoba u posljednje vrijeme“. Navedena područja trebala su biti demilitarizirana, a JNA se trebala premjestiti iz Hrvatske.¹⁰¹⁸ U skladu s time, snage UN-a ne bi se dakle razmjestile na

¹⁰¹³ Miškulin, „Republika i Hrvatska i mirovna operacija“, 137; Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 232.

¹⁰¹⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 252.

¹⁰¹⁵ Filipović, „Kontroverze Vanceova plana“, 97.

¹⁰¹⁶ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 486-487: Sporazum predsjednika RH dr. Franje Tuđmana, Slobodana Miloševića, Veljka Kadijevića i posebnog izaslanika Glavnog tajnika UN-a Cyrusa Vancea o deblokadi i povlačenju JNA, 23. studenog 1991. (eng./hrv.).

¹⁰¹⁷ FČ, Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače: HNA0223 4 VP 382 Hina opći servis, UN-Jugoslavija, Tekst Rezolucije 721 Vijeća sigurnosti UN, New York, 27. studenoga (AFP/Hina).

¹⁰¹⁸ UN, SC: Distr. General, S/23280, 11 December 1991, Original: English, Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 721 (1991), Anex III, Concept for United Nations peace-keeping operation in Yugoslavia, as discussed with Yugoslav leaders by the Honourable Cyrus R. Vance, Personal Envoy of the Secretary-General and Marrack Goulding, Under-Secretary-General for Special Political Affairs, November/December 1991, 15-22; FČ, Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače: Ujedinjeni narodi, Vijeće sigurnosti, Raspodjela: Opća, S/23280, 11. prosinca 1991. Original: Engleski, Izvješće glavnog tajnika u skladu s Rezolucijom Vijeća sigurnosti br. 721 (1991), Prilog III, Koncept djelovanja mirovnih snaga Ujedinjenih naroda u Jugoslaviji, u skladu s razgovorima što su ih vodili g. Cyrus R. Vance, osobni izaslanik Glavnog tajnika i Marrack Goulding, glavni podsekretar za specijalne političke poslove, Studeni/prosinac 1991; Milardović, *Rezolucije o Republici Hrvatskoj*, 69-82: Vanceov plan, Koncept djelovanja mirovnih snaga Ujedinjenih naroda u Jugoslaviji u skladu s razgovorima što ih je vodio gospodin Cyrus R. Vance, osobni izaslanik glavnog tajnika, i Marrack Goulding, generalni podsekretar za specijalne političke poslove, Studeni/prosinac 1991. O analizama

republičke granice kako je to tražila hrvatska strana, već na okupirana područja.¹⁰¹⁹ Vijeće sigurnosti UN-a je 15. prosinca donio Rezoluciju 724 u kojoj je prihvatio prijedlog slanja mirovnih snaga u Jugoslaviju, međutim, istaknuo je kako prije slanja mirovnih snaga mora doći do potpunog prekida vatre što je postignuto potpisivanjem Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992.¹⁰²⁰ Dan prije toga Tuđman se sastao s Vanceom i prihvatio Plan, bez povlačenja pitanja vraćanja hrvatskog suvereniteta na okupirana područja.¹⁰²¹

Treba napomenuti da je postojala bojazan od „zamrzavanja granica“ između okupiranog i slobodnog državnog teritorija Republike Hrvatske, odnosno održavanje statusa quo kao u ciparskom slučaju.¹⁰²² To je vjerojatno uočila i Vlada pa je na sjednici 13. siječnja 1992. zauzela stajališta u 18 točaka po pitanju koncepta dolaska mirovnih snaga UN-a u Hrvatsku, a koje je temeljila na prethodnom dokumentu donesenom 8. siječnja.¹⁰²³ Vlada je definirala nekoliko osnovnih problema koje je uočila u Planu. Temeljna primjedba odnosila se na pitanje ingerencije hrvatske vlasti na zaštićenim područjima UN-a. Vlada je izjavila da Hrvatska ne može pristati da se dio njezinog teritorija pa makar i privremeno izdvoji iz njene ingerencije te da bi hrvatski Ustav i zakoni trebali vrijediti na cjelokupnom teritoriju Hrvatske pa tako i u PZUN-u. Točne granice PZUN-a članovi mirovnih snaga mogli bi odrediti isključivo u dogovoru s hrvatskom Vladom. Vlada je, osim toga, ustrajala na tome da u sastavu lokalne policije u PZUN-u ne mogu biti uključene osobe koje su sudjelovale u agresiji, dok određeni broj pripadnika hrvatske nacionalnosti u pojedinim općinama mora biti zastupljen u policiji, a „lokalna policija mora biti subordinirana MUP-u“. Sudska vlast u općinama PZUN-a trebala bi biti dio hrvatskog pravosudnog sustava i „subordinirana Ministarstvu uprave i pravosuđa“. Vlada je istaknula i to da nije u mogućnosti financirati smještaj, hranu i gorivo snagama UN-a, budući da i sama prima humanitarnu pomoć kako bi podmirila vlastite potrebe. Naposljetku je najavljeno formiranje skupine sastavljene od potpredsjednika Vlade, predstavnika MIP-a, Ministarstva obrane, MUP-a, Ministarstva

Vanceova plana vidi više: Filipović, „Kontroverze Vanceova plana“; Miškulin, „Republika Hrvatska i mirovna operacija“.

¹⁰¹⁹ Filipović, „Kontroverze Vanceova plana“, 99.

¹⁰²⁰ Isto, 99-100.

¹⁰²¹ Isto, 100.

¹⁰²² Jasna Zanić-Nardini, „Hrvatska ne smije postati Cipar“, (Intervju sa Jonathanom Eyalom, britanskim stručnjakom za međunarodne odnose), *Nedjeljni Vjesnik*, (NV), (Zagreb), 11. 2. 1992., 11; Mihailo Ničota, „Čuvajte se Cipra“, *Danas*, (Zagreb), 21. 1. 1992., 44-45.

¹⁰²³ FČ, Kraj 1991. do 11. 02. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 004-01/92-01/01, Urbroj: 5030113-92-str. pov. 1, Zagreb, 15. siječnja 1992., Strogo povjerljivo, Dr. Ante Čović, ministar znanosti, tehnologije i informatike, Predmet: Stavovi Vlade Republike Hrvatske u svezi s Prilogom III Izvješća Glavnog tajnika OUN od 11. prosinca 1991. o koncepciji djelovanja mirovnih snaga OUN u Jugoslaviji, Vlada Republike Hrvatske, Strogo povjerljivo, Stavovi u svezi s Prilogom III Izvješća Glavnog tajnika OUN od 11. prosinca 1991. o koncepciji djelovanja mirovnih snaga OUN u Jugoslaviji, Zagreb, 8. siječnja 1992., 1-2. O tome vidi i: Miškulin, „Republika Hrvatska i mirovna operacija“, 145.

pravosuđa i uprave te Ministarstva trgovine, a po potrebi i predstavnike drugih resora „za provedbu Rezolucije i praćenje sprovedbe, kao i podršku jedinicama UN-a“. Tekst je dostavljen Uredu predsjednika Republike i ostalim članovima Vlade „radi interne upotrebe“.¹⁰²⁴ Tih 18 točaka Vlade iznijeli su Gregurić i Tuđmanov savjetnik za vanjsku politiku Mario Nobilo u svojstvu hrvatske delegacije u službenom posjetu najvišim predstavnicima UN-a 23. i 24. siječnja, uz napomenu da Hrvatska „u potpunosti prihvaća Vanceov mirovni plan“ i zatraživši da se već za deset dana uputi od 1 500 do 2 000 vojnika UN-a u Hrvatsku.¹⁰²⁵

U međuvremenu, vođa srpskih pobunjenika u Hrvatskoj Milan Babić, koji ionako nije bio potpisnik ženevskog sporazuma, nije prihvatio Plan.¹⁰²⁶ Babićevo odbijanje plana Goulding je pokušao promijeniti davanjem novih ustupaka Miloševiću koji bi onda zauzvrat trebao pritisluti Babića. Tako mu je obećao da mirovna operacija UN-a neće mijenjati status quo „upravnih struktura Krajine i da UNPA-zone neće biti pod jurisdikcijom Hrvatske“.¹⁰²⁷ Tuđman je u razgovoru s Gouldingom 28. siječnja izjavio „da ne može prihvatiti bilo kakvu formulu koja ne predviđa neposrednu obnovu potpune vlasti Republike Hrvatske u područjima pod zaštitom Ujedinjenih naroda“. Također je naglasio da bi PZUN trebali „funkcionirati u skladu s Ustavom i zakonima Hrvatske, a sve lokalne institucije u vlasti (uključujući i policiju) trebale bi biti odgovorne Zagrebu“.¹⁰²⁸ Šeparović, koji je zajedno s još nekim članovima Vlade prisustvovao razgovoru, tvrdi da su upravo u tom razgovoru različita stajališta Gouldinga s jedne te hrvatskog državnog vrha s druge strane izašla na vidjelo. Prema njegovim riječima, Hrvatska je predložila osnivanje posebnog tijela koje bi uključivalo predstavnike Republike Hrvatske, lokalnog pučanstva i UN-a, a koji bi trebao regulirati osnovna pitanja lokalne uprave.¹⁰²⁹ Nekoliko dana nakon razgovora, Tuđman je na konferenciji za novinare objasnio da je do zastoja u pregovorima došlo zbog toga što su predstavnici UN-a nakon što je postignut sporazum između Hrvatske, Srbije i JNA počeli pregovore „i s predstavnicima pobunjeničkih snaga u Hrvatskoj, takozvanih krajina, a oni su

¹⁰²⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 379-381: Tekst stajališta Vlade RH o konceptu dolaska mirovnih snaga UN-a, 13. siječnja 1992.

¹⁰²⁵ FČ, Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače: Izvještaj sa službenog puta u New York, Zagreb, 25. siječnja 1992. Za sažetak izvještaja vidi: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 400-401; Hina, „Plave beretke sve bliže“, SD, (Split), 25. 1. 1992., 3.

¹⁰²⁶ U veljači 1992. godine Skupština RSK u Glini prihvatila je Vanceov plan. Više o tome vidi: Barić, *Srpska pobuna*, 150-162.

¹⁰²⁷ Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 258.

¹⁰²⁸ FČ, Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače: UN, SC: Distr. General, S/23513, 4 February 1992, Original: English, Further Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 721 (1991), 5.

¹⁰²⁹ Davor Butković, „Mirovne snage mogu doći sutra“, (Intervju sa Zvonimirom Šeparovićem), *Globus*, (Zagreb), 14. 2. 1992., 2-3, ovdje 2.

pružili otpor tom rasporedu“. Istaknuo je i potrebu odgovaranja lokalne policije hrvatskoj vlasti.¹⁰³⁰

Početak veljače Hrvatska se suočavala s pritiscima međunarodne zajednice da bezuvjetno prihvati Vanceov plan. Genscher je 3. veljače putem telefaksa podsjetio Tuđmana na njegovo obećanje da će prihvatiti Vanceov plan. U slučaju odbijanja, isto bi se shvatilo kao „izigravanje obećanja“ koje je Hrvatska dala „da bi ishodila međunarodno priznanje“.¹⁰³¹ Tuđman je stoga dan kasnije obavijestio Vancea i predsjedavajućeg Ministarskog vijeća EZ-a Joãoa de Deusu Pinheira da Hrvatska „i dalje prihvaća Koncept za mirovne operacije OUN u Jugoslaviji“, međutim, nije istaknuo da bezuvjetno podržava Plan,¹⁰³² što se uostalom od njega i zahtijevalo i na što ga Vance u odgovoru idućeg dana nije propustio podsjetiti.¹⁰³³ Tuđman je potom 6. veljače bezuvjetno prihvatio Plan.¹⁰³⁴

Na sjednici Vlade istog dana Tomac je obavijestio ostale članove Vlade o izvješću glavnog tajnika UN-a Boutrosa Boutrosa Ghalija od 4. veljače u kojem je istaknuo da mirovne snage UN-a ne dolaze u Hrvatsku zbog toga što „Vlada RH“ i „vođa srpske zajednice“ Milan Babić nisu prihvatili pojedine odredbe Sporazuma o dolasku mirovnih snaga“. ¹⁰³⁵ Vlada je reagirala na određene stavke u izvješću, naglašavajući činjenicu da je prihvatila plan mirovne operacije UN-a od 11. prosinca 1991. te se zbog toga Hrvatsku „ne može smatrati krivcem za odgađanje odluke o slanju mirovnih snaga“. Napomenuto je da je dokument UN-a riješio znatan dio, ali ne i sve aspekte dolaska i razmještaja snaga UN-a u Hrvatskoj pa je iz praktičnih razloga Vlada predložila određene mjere „strogo vodeći računa da njima ne naruši cjelinu mirovnog plana“, polazeći od činjenice da je Hrvatska međunarodno priznata u

¹⁰³⁰ Josip Šmidt, „Oslobođenje s plavim kacigama ili bez njih“, SD, (Split), 4. 2. 1992., 3.

¹⁰³¹ Miškulin, „Republika Hrvatska i Mirovna operacija“, 113.

¹⁰³² M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine: Druga knjiga: Godina priznanja: 1992.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 2015), 160-161: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Joãou de Deusu Pinheiru, predsjedavajućem Ministarskog vijeća Europske zajednice; Cyrusu Vanceu, posebnom izaslaniku Generalnog tajnika UN-a, 4. veljače 1992. (hrv./eng.).

¹⁰³³ Isto, 162: Pismo Cyrusa Vancea, posebnog izaslanika Generalnog tajnika UN-a, predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 5. veljače 1992. (eng.).

¹⁰³⁴ Isto, 163-164: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Cyrusu Vanceu, posebnom izaslaniku Generalnog tajnika UN-a, 6. veljače 1992. (hrv./eng.). Vance je, međutim, nakon Tuđmanovog intervjua *Washington Postu* i *Guardianu* 8. veljače u kojima je govorio o nekim „tehničkim pitanjima“ u „zaštićenim područjima“ vezanih za promet, trgovinu, bankarstvo, povratka izbjeglica itd., još jednom zatražio njegovo očitovanje, nakon čega ga je Tuđman još jednom obavijestio da bezuvjetno prihvaća Plan, napominjući da se stavke o kojima je govorio u navedenim intervjuima ne odnose na „nove zahtjeve, već očekuje reguliranje tih pitanja između UN i Republike Hrvatske“ (Isto, 180-185: Pismo Cyrusa Vancea, posebnog izaslanika Glavnog tajnika UN-a, predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 10. veljače 1992. (eng.); Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Cyrusu Vanceu, posebnom izaslaniku Generalnog tajnika UN-a, 11. veljače 1992. (hrv./eng.).

¹⁰³⁵ FČ, Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače: UN, SC: Distr. General, S/23513, 4 February 1992, Original: English, Further Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 721 (1991); Milardović, *Dokumenti o državnosti RH*, 167-175: Dodatno izvješće glavnog tajnika UN Boutrosa Ghalija – upućeno Vijeću Sigurnosti UN u skladu s Rezolucijom 721. (4. veljače 1992.)

granicama nakon Drugoga svjetskog rata, unutar kojih moraju djelovati hrvatski Ustav, zakoni i institucije. To je označilo ustrajanje Vlade na provođenju hrvatskog Ustava i zakona u PZUN-u. Posebna zamjerka odnosila se na to što se u UN-u uopće spominjala činjenica da je Babić odbio plan, s obzirom da Babić nije bio potpisnik mirovnih sporazuma, zbog čega ga nije trebalo smatrati „punopravnim partnerom za pregovore“. Na temelju tih konstatacija, Vlada je na istoj sjednici donijela nekoliko zaključaka. Istaknuto je da će Vlada izvršavati sve obveze pa tako i „realizaciju plana mirovne operacije UN-a u dijelu koji se odnosi na Vladu“. Vlada je izrazila svoju spremnost razgovarati o „pojedinih spornim pitanjima provedbe plana mirovne operacije“ te „otklanjati nesporazume i različita tumačenja pojedinih odredbi plana kako bi se stvorili uvjeti za što brži dolazak mirovnih snaga na okupirana područja Republike Hrvatske“. Ipak, zaključila je da neće prihvatiti „nove obveze izvan prihvaćenih i dogovorenih okvira, a koje se kroz novu interpretaciju plana žele nametnuti“, odbacivši optužbe za „onemogućavanje dolaska mirovnih snaga koje proizlaze iz neprihvatanja novih obveza i ustupaka agresoru, a koje nisu sadržane u planu mirovne operacije na koji je Republika Hrvatska dala suglasnost“. Istovremeno je od Republike Srbije i JNA zahtijevala ispunjenje preuzetih obveza, prosvjedujući protiv njihovog prebacivanja odgovornosti „na vođe nepostojećih kvazidržava i političkih tvorevina“. Naposljetku, Vlada je očekivala od međunarodne zajednice da se u daljnjoj suradnji prizna „nova realnost“ do koje je došlo međunarodnim priznanjem Hrvatske te je u skladu s time zahtijevala priznanje mišljenja br. 3 Arbitražne komisije Mirovne konferencije o Jugoslaviji prema kojem su se granice Republike Hrvatske smatrale „državnim granicama prema međunarodnom javnom pravu“, zbog čega se hrvatski teritorij smatrao „jednom cjelinom s aspekta djelovanja zakona i institucija Republike Hrvatske“.¹⁰³⁶ Plan je donesen prije međunarodnog priznanja Hrvatske i, kao što njegovo službeno ime kaže, predviđao je mirovnu operaciju u Jugoslaviji. Temeljni se koncept plana ni nakon priznanja nije promijenio.¹⁰³⁷ S druge strane, Vlada je, kao što je uočljivo, svoje polazište temeljila na činjenici da međunarodno priznata Hrvatska ima pravo primjenjivati hrvatski Ustav i zakone na cijelom svom teritoriju.

Sljedećeg dana, na temelju iznuđenog Tuđmanovog bezuvjetnog prihvaćanja Vanceova plana, Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo je Rezoluciju 740 u kojoj se od glavnog tajnika zatražilo ubrzanje priprema „za mirovnu operaciju UN kako bi se ona pokrenula odmah čim

¹⁰³⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 412-413; Isto, 414: Tekst zaključaka Vlade RH na sjednici održanoj 6. veljače 1992. Vidi i: Marinko Čulić, „Ghali nas je ucijenio“, (Intervju sa Zdravkom Tomcem), *Danas*, (Zagreb), 11. 2. 1992., 11-12, ovdje 11.

¹⁰³⁷ Barić, *Srpska pobuna*, 147-148.

Vijeće sigurnosti donese sukladnu odluku“.¹⁰³⁸ Ministar Budiša usprotivio se prihvaćanju navedene Rezolucije i izrazio nezadovoljstvo jer Vlada mora „sanirati“ sporazume koje nije donijela.¹⁰³⁹ Kad je nekolicina ministara također iskazala svoje nezadovoljstvo Rezolucijom i načinom provođenja Vanceova plana, Hebrang je upozorio da će svaka ostavka u Vladi „ne zbog obrazloženja, zbog trenutka će biti objašnjena kao ostavka zbog otpora mirnom rješenju krize“. Drugim riječima, mogućim otporom izjavi Vlade povodom Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 740 i „sa današnjom ostavkom bi svaki član Vlade otvoreno se stavio na stranu ratne opcije“, a što bi značilo „gubitak svih prijatelja koji su nas priznali i to 40 zemalja koje su nas priznale, bez ograde i bez rezerve (...)“. Kao argument toj tvrdnji Hebrang je naveo pismo ministra vanjskih poslova Belgije koji „postavlja sumnju da spremamo ratnu opciju i odmah nam najavljuje prekid odnosa i povlačenje priznanja“.¹⁰⁴⁰ Ramljak je nakon toga upozorio na opasnost od „političkog rascjepa na hrvatskoj političkoj sceni“ i to ne po pitanju Vlade, nego predsjednika Tuđmana, zbog čega je pozvao na dodatan oprez nadodavši: „Ja ne prihvaćam izlaz udara na Predsjednika Republike. Nisam spreman u tome sudjelovati.“¹⁰⁴¹ Očito je smatrao da bi se suprotstavljanjem Vlade odluci predsjednika Republike u tom značajnom trenutku ugrozila stabilnost njegovog položaja i izazvao raspad hrvatske političke scene. Ramljak je nadalje upozorio da bi neprihvatanjem Vanceova plana Hrvatska Srbiji „dala legitimitet za nastavak rata protiv Hrvatske“ što bi bilo „političko samoubojstvo za Hrvatsku“.¹⁰⁴² U raspravu se potom uključio ministar Rudolf koji je izjavio da bi Vlada putem službenog priopćenje trebala izraziti stajalište kako nakon međunarodnog priznanja Hrvatske i Slovenije mirovna konferencija treba biti svjesna činjenice da Jugoslavija više ne postoji.¹⁰⁴³

U izjavi donesenoj istog dana Vlada je pozdravila novu Rezoluciju i u pozitivnom tonu se osvrnula na to što su „odbačene potpuno neosnovane optužbe na račun Vlasti Republike Hrvatske za onemogućavanje mirovnog posredovanja Ujedinjenih naroda“. Predloženo je da se što prije konkretizira provođenje međunarodne operacije „radi što bržeg dolaska mirovnih snaga UN-a na privremeno okupirana područja Republike Hrvatske“. Vlada je objavila da je na sjednici 8. siječnja formirala Radnu grupu Vlade za praćenje mirovne operacije UN-a u

¹⁰³⁸ UN, SC: S/RES/740 (1992), Resolution 740 (1992) of 7 February 1992, 7-8; FČ, Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače: Ujedinjeni narodi, Vijeće sigurnosti, Privremeni (prijevod), B/23534, 7. veljače 1992., Izvornik: engleski, Nacrt Rezolucije 740.

¹⁰³⁹ FČ, Politika 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sa zatvorene sjednice Vlade Republike Hrvatske, održane 11. veljače 1992. godine (dalje: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. 2. 1992.), 8/1-2/JG.

¹⁰⁴⁰ Isto, 12/4/JG.

¹⁰⁴¹ Isto, 15/3 lj.

¹⁰⁴² Isto.

¹⁰⁴³ Isto, 20/6/VM.

čijem su se sastavu našli potpredsjednik Vlade Milan Ramljak kao predsjednik Radne grupe te predstavnici MIP-a, Ministarstva obrane, MUP-a, Ministarstva pravosuđa i uprave, Ministarstva trgovine i Ureda za prognanike i izbjeglice. Zaduženo je Ministarstvo pravosuđa i uprave da za sljedeću sjednicu Vlade izradi prijedlog za osnivanje ureda Vlade za mirovnu operaciju UN-a.¹⁰⁴⁴

Gregurić je jezgrovito sažeo stajalište Vlade o Planu mirovne operacije UN-a u Hrvatskoj. On smatra da je Plan bio „pošten u namjeri, ali pogrešan u pristupu“ te da „hrvatska strana nije u cijelosti bila zadovoljna konceptom Vanceova plana, ali je u njemu vidjela mogućnost da na miran način, bez novih razaranja i gubitaka života, uz široku političku i diplomatsku inicijativu osigura cjelovitost i nezavisnost Hrvatske“. Unatoč razgovorima hrvatskog državnog vrha s predstavnicima UN-a u kojima je hrvatska strana upozoravala na „opasnost da se mirovni proces blokira i kompromitira“, Hrvatska je na kraju ipak pristala na sve uvjete jer „nije mogla dopustiti da ona ruši Vanceov plan i da bude optužena za odbijanje mirnog rješenja“.¹⁰⁴⁵ Granić je na zasjedanju Sabora u veljači ponovno istaknuo kao najvažniju stavku dolazak snaga UN-a unutar međunarodno priznatih granica, a ostale stavke o kojima je bilo nesuglasica, poput nacionalnog sastava lokalne policije, monetarnih, carinskih i prometnih pitanja, trebale su biti precizirane u daljnjim pregovorima između Hrvatske i predstavnika UN-a.¹⁰⁴⁶ U intervjuu zagrebačkom listu *Danas* u drugoj polovici veljače 1992. godine Šeparović je istaknuo razloge zbog kojih je Hrvatska bezuvjetno prihvatila Vanceov plan:

Hrvatska time dobija u bitnim stvarima, a neka pitanja ostavlja kasnijim rješenjima. Iz cijelog hrvatskog prostora istiskuje se Armija, istiskuju se i nestaju neregularne trupe, kao i srpske i crnogorske paravojne jedinice. Tako bismo mogli ovako reći [*sic*]: dio suvereniteta na kriznim područjima Hrvatske u ime Hrvatske preuzimaju snage Ujedinjenih naroda.¹⁰⁴⁷

Na sjednici Vlade 17. veljače donesena je uredba o Uredu za suradnju i prihvaćanje mirovnih snaga UN-a u Republici Hrvatskoj koji je, u okviru Vlade, trebao „obavljati stručne i druge poslove u svezi s radom i djelovanjem mirovnih snaga Ujedinjenih naroda“, pratiti njihovo djelovanje i u suradnji s nadležnim ministarstvima i drugim predviđenim tijelima

¹⁰⁴⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 416-417: Izjava Vlade RH na sjednici održanoj 11. veljače 1992.; „Bez novih obveza“, (Izjava Vlade Republike Hrvatske o Rezolucije 740 Vijeća sigurnosti UN), SD, (Split), 12. 2. 1992., 2.

¹⁰⁴⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 335-336.

¹⁰⁴⁶ „Mir pa razvoj“, SD, (Split), 14. 2. 1992., 4.

¹⁰⁴⁷ Dražen Vukov Colić, „Nismo ničiji satelit“, (Intervju sa Zvonimirom Šeparovićem), *Danas*, (Zagreb), 18. 2. 1992., 12-13, ovdje 12.

Vlade „organizirati pružanje odgovarajuće stručne i druge pomoći“, podnositi izvješća Vladi o djelovanju mirovnih snaga UN-a, „davati mišljenja i prijedloge za poduzimanje odgovarajućih mjera zaštite interesa Republike Hrvatske“, i obavljati druge poslove koje mu povjeri Vlada. Vlada je usto trebala imenovati predstojnika Ureda koji bi joj bio odgovoran za cjelokupni rad Ureda.¹⁰⁴⁸

Novom Rezolucijom 743 Vijeće sigurnosti UN-a je odredilo slanje mirovnih snaga na prostor bivše Jugoslavije s mandatom od 12 mjeseci pod nazivom Zaštitne snage UN-a (eng. United Nation Protection Forces, UNPROFOR).¹⁰⁴⁹ Vlada je operaciju mirovnih snaga prihvatila kao „privremenu mjeru u cilju stvaranja uvjeta za mir, sigurnost i ostvarivanje ljudskih prava na određenim područjima u Republici Hrvatskoj“ zatraživši „zaključivanje specijalnog sporazuma između predstavnika Ujedinjenih naroda i Vlade Republike Hrvatske koji će precizno odrediti odnos između jedinica mirovnih snaga UN-a i vlasti Republike Hrvatske, a prema unaprijed navedenim osnovama i Planu mirovne operacije“. Posebno je istaknuto da će na područjima pod zaštitom UN-a vrijediti „zakoni i institucije Republike Hrvatske, odnosno upravna, sudska, policijska i monetarna vlast vršit će se u skladu s propisima Republike Hrvatske i mirovnim planom Ujedinjenih naroda“. Vlada je, osim toga, ustrajala na što prijašnjem povlačenju JNA iz Hrvatske te raspuštanju svih „paravojnih, neregularnih ili dobrovoljačkih jedinica“. Najavljeno je i da će predložiti predstavnicima UN-a „detaljan plan povratka prognanih i raseljenih osoba u UNPA“, a zahtijevat će se i da hrvatska Vlada sudjeluje u „utvrđivanju točnih granica UNPA i utvrđivanju razmještaja mirovnih snaga UN-a unutar UNPA“, uspostavu policijske i carinske kontrole na granicama prema Srbiji te Bosni i Hercegovini, naglašava važnost da lokalna policija odražava nacionalnu strukturu stanovništva te da se uključi u policijski sastav Hrvatske.¹⁰⁵⁰

Mirovne snage UNPROFOR-a u Hrvatsku su stigle i počele se raspoređivati u proljeće iste godine, i to od početka travnja do sredine lipnja.¹⁰⁵¹ O spornim pitanjima Vanceova plana Vlada je i dalje nastavila razgovarati i pregovarati s predstavnicima UN-a. Međutim, Hrvatska je uspjela osloboditi najveći dio okupiranog područja, uspostaviti svoj ustavno-pravni poredak na tim područjima i stvoriti uvjete za sveobuhvatni, nacionalni povratak prognanika i izbjeglica tek oslobodilačkim operacijama Bljesak i Oluja 1995. godine.

¹⁰⁴⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 426.

¹⁰⁴⁹ UN, SC: S/RES/743 (1992), Resolution 743 (1992), of 21 February 1992, 8-9.

¹⁰⁵⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 428-429; Stajališta Vlade RH o mirovnom planu UN-a; Milardović, *Dokumenti o državnosti RH*, 182-185; Polazišta Vlade Republike Hrvatske o Mirovnom planu UN (21. veljače 1992); Hina, „Demilitarizacija u 30 dana“, SD, (Split), 22. 2. 1992., 3.

¹⁰⁵¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 335, 504; Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 489.

6.2.3. U potrazi za potporom: posjeti članova Vlade inozemstvu

6.2.3.1. Oblikovanje politike Vlade prema europskim i svjetskim državama

Osim suradnje Hrvatske s međunarodnim organizacijama poput EZ-a preko mirovne konferencije i UN-a putem prihvaćanja Vanceova plana, znatnu težinu u oblikovanju hrvatske vanjske politike imali su službeni i neslužbeni posjeti članova Vlade inozemstvu kojima su tražili potporu za Hrvatsku i što skorije međunarodno priznanje. Među djelatnosti Vlade na tom području, osim navedenog, spadalo je i usmjeravanje djelatnosti Vlade i njezinih članova prema pojedinim državama od kojih su tražili pomoć. S obzirom na to da se djelovalo u vrijeme izgradnje države i državnih institucija, djelatnosti Vlade i njezinih članova često su bile podvrgnute nekonvencionalnim metodama, a ponekad i improvizaciji. Hrvatski „lobi“ tek se počeo stvarati i razvijati te u odnosu na srbijanski nije bio osobito utjecajan.

Dana 22. kolovoza podržana je ideja da hrvatske parlamentarne stranke u komunikaciji s parlamentarnim strankama Austrije, Njemačke i Belgije, kao i sa „svjetskim karitativnim ustanovama i hrvatskim useljenicima i manjinama, izvide mogućnosti i definiraju aktivnosti koje bi utjecale na promjenu javnoga svjetskog mnijenja i aktivniji odnos međunarodne zajednice na priznavanju međunarodnog subjektiviteta Republike Hrvatske“.¹⁰⁵² Među prijedlozima aktivnosti Vlade u nacrtu koji je 25. kolovoza sastavio Gregurić navedeno je da treba „proširiti **krug neslužbenih osoba** (istaknuto u originalnom tekstu, op. a.) koje djeluju vanjskopolitički“.¹⁰⁵³ Krajem rujna Vlada je angažirala svjetski poznatog fizičara i utemeljitelja „poslovnog obavještavanja“ Stevana Dedijera kao savjetnika Vlade pri izradi projekta „Budućnost Republike Hrvatske“.¹⁰⁵⁴ Tomac svjedoči da je suradnju predložio upravo Dedijer želeći, kao Srbin, pomoći Hrvatskoj. Dedijer je djelovao volonterski, a pisao je brojnim američkim i švedskim političarima o agresiji na Hrvatsku.¹⁰⁵⁵

Hrvatska je od početka krize tražila pomoć SAD-a, ali i od Sovjetskog Saveza. Tomac tvrdi da je hrvatska politika trebala poprilično „taktizirati“ i „kalkulirati“, tj. isticati pred američkim predstavnicima u Hrvatskoj veze Hrvatske i Sovjetskog Saveza pokušavajući na taj način „produbiti taštinu Amerikanaca“.¹⁰⁵⁶ Spomenuta taktika pokazala se učinkovitom u noći 6. listopada kad je, u strahu od mogućeg općeg napada JNA na Hrvatsku, uži Kabinet Vlade

¹⁰⁵² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 56.

¹⁰⁵³ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 271-272: Aktivnosti Vlade i republičkih tijela (Prijedlog predsjednika Gregurića 25. kolovoza 1991.).

¹⁰⁵⁴ Isto, 274-275: Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 29. rujna 1991., Ugovor, [između], Stevan Dedijer, Potpredsjednika Vlade RH prof. dr. Zdravko Tomac.

¹⁰⁵⁵ Isto, 275.

¹⁰⁵⁶ Tomac, *Predsjednik*, 125; Isto, *Tako se stvarala hrvatska država*, 111. O tome vidi i: Rudolf, *Rat koji nismo htjeli*, 250-251.

preko generalnog konzula Jurija Girenka zatražio pomoć Gorbačova koji je potom intervenirao u Beogradu, a čije je angažiranje potaknulo i Amerikance da se uključe.¹⁰⁵⁷ Unatoč uspjehu te epizode, smatra se da hrvatska vanjska politika s SAD-om 1990. i 1991. godine nije bila osobito uspješna. Mate Meštrović, povjesničar i novinar te član Izvršnog odbora Hrvatskog narodnog vijeća, krovne političke organizacije hrvatskog političkog iseljništva, koji je značajan dio života proveo u SAD-u, tvrdi da je duboku prepreku u komunikaciji s SAD-om predstavljala različitost u mentalitetima između Hrvata i Amerikanaca te zaključuje: „U borbi za simpatije i potporu američke i svjetske javnosti, hrvatska se vlast pokazala katastrofalno nesposobnima.“¹⁰⁵⁸ Stjepan G. Meštrović, profesor sociologije na Sveučilištu u Texasu, ocijenio je da Hrvatska, za razliku od Srbije, nije uspjela stvoriti snažan „lobi“ u SAD-u, koji je neophodan za uspjeh vanjske politike.¹⁰⁵⁹ Hrvatski povjesničar Albert Bing ističe da se neučinkovitost hrvatske vanjske politike u SAD-u ogledala najprije u njezinom retoričkom inzistiranju o pripadnosti Hrvatske Zapadu te nedostatku praktičnosti hrvatske politike, odnosno propustima u organizaciji interesnih skupina koje bi dale konkretnije rezultate.¹⁰⁶⁰ Jedan je od razloga zasigurno i pomalo naivno i idealističko gledište koje su postkomunističke države Srednje i Istočne Europe imale prema SAD-u kao prema državi koja bi iznad svega trebala podupirati demokratske promjene i razvoj demokracije.¹⁰⁶¹ To potvrđuje i izjava Zdravka Tomca s kraja siječnja 1992. godine. Tomac je izjavio da je SAD ostavila Hrvatsku „na milost i nemilost zbog globalnih interesa i odmjeravanja odnosa snaga s drugim silama“ što je dovelo do određenog gubitka povjerenja u SAD. Kako je rekao, „osjetili smo se prevarenima i izdanima. To nam je palo teško, tim više što je to učinila zemlja koja je bila uzor koji smo mi željeli slijediti“.¹⁰⁶² Tuđman je, primjerice, u svojim obraćanjima zapadnim zemljama često naglašavao zapadnu orijentaciju Hrvatske, odnosno njezinu pripadnost srednjoeuropskom kulturno-civilizacijskom krugu, ističući njezinu ulogu predziđa kršćanstva stvarajući usporedbe između ranonovovjekovnog razdoblja i 20. stoljeća. U pismu Forumu lidera demokršćanskih stranaka i pokreta u Rimu istaknuo je da je glavni razlog rata taj što se „neprirodna boljševička federacija raspala po

¹⁰⁵⁷ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 111-112; Gregurić, razgovor.

¹⁰⁵⁸ Mate Meštrović, *U vrtlogu hrvatske politike: kazivanje Peri Zlataru* (Zagreb: Golden marketing, 2003), 269, 285.

¹⁰⁵⁹ D. Vukorepa, „Hrvatskoj treba lobby u SAD“, SD, (Split), 8. 2. 1992., 5.

¹⁰⁶⁰ Albert Bing, „Kiss: Keep it simple, stupid! Critical observations of the Croatian American Intellectuals during the establishment of political relations between Croatia and the United States, 1990-1992“, *Review of Croatian History* 2 (2006), br. 1: 189.

¹⁰⁶¹ Albert Bing, „Croatia's State Independence: Between Principle and *Realpolitik*“, *Review of Croatian History* 7 (2011), br. 1: 204-205.

¹⁰⁶² Davor Butković, Ratko Bošković, „Srbija neće prijeći Drinu!“, (Intervju sa Zdravkom Tomcem), *Globus*, (Zagreb), 24. 1. 1992., 7-8, ovdje 8.

liniji dvaju civilizacijskih krugova, koji su uvijek dijelili južnoslavenski prostor“, s tim da je Hrvatska uvijek pripadala onom kršćanskom, zapadnom i demokratskom krugu „koji vi u vašem Forumu predstavljate“. ¹⁰⁶³

U odnosu na međunarodni položaj Hrvatske, odnosno borbu za priznanje, tadašnji protagonisti hrvatske politike prepoznaju uglavnom tri osnovne struje europskih i svjetskih država, političkih stranaka i državnika. Među „protivnike“ samostalnosti Hrvatske ubrajaju Socijalističku Internacionalu, austrijskog saveznog kancelara Franza Vranitzkog, ministra vanjskih poslova Češke Jirija Dientsbira, ministra vanjskih poslova Italije Giannija de Michelisa te „vertikalnu Moskva – Bukurešt – Sofija – Beograd – Atena – Cipar“. ¹⁰⁶⁴ Prema Šeparovićevu navodu dvije poveznice navedenih „protivnika“ priznanja Hrvatske bili su u prvom slučaju „socijalizam“, a u drugome „pravoslavlje“. ¹⁰⁶⁵ Kriterij kod Šeparovića u određivanju država „od prioritetne važnosti“ bila je i vjeroispovijest većinskog stanovništva pojedinih zemalja. Tako je smatrao da će katoličke zemlje poput Poljske ili Argentine iskazati solidarnost napadnutoj Hrvatskoj. ¹⁰⁶⁶ Riječ je, dakako, o pojednostavljivanju mehanizama vanjske politike i diplomacije europskih i svjetskih država. Van den Broek je, primjerice, bio katolik, a nije pokazivao značajnu „sklonost“ prema katoličkoj Hrvatskoj. Moguće je da je Šeparović pritom mislio na vjeroispovijest većinskog stanovništva određene zemlje koje bi onda stvaralo pritisak na vlast. Šeparović je također uzimao u obzir i države sa značajnom hrvatskom dijasporom poput Australije i Kanade. ¹⁰⁶⁷

Skupina zemalja koje su bile „sklone“ međunarodnom priznanju Hrvatske bile su Vatikan na čelu s Papom Ivanom Pavlom II., ¹⁰⁶⁸ Njemačka, Mađarska, dijelom Austrija, odnosno ministar vanjskih poslova Alois Mock te dijelom Italija, tj. talijanski predsjednik Francesco Cossiga ¹⁰⁶⁹ i parlamentarac Marco Panella. ¹⁰⁷⁰ Dojam hrvatske vlasti o pomoći nekih od navedenih zemalja i političara pokazuje saborsko prihvaćanje prijedloga Vlade 3. kolovoza da se izrazi zahvalnost svjetskim i europskim strankama koji su svojim dotadašnjim

¹⁰⁶³ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 478: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Forumu demokršćanskih stranaka, 20. studenog 1991.; Hina, „Zauzmite se za priznanje Hrvatske“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22. 11. 1991., zadnja stranica.

¹⁰⁶⁴ Šeparović, razgovor; Radoš, *Tuđman izbliza*, 134-135.

¹⁰⁶⁵ Šeparović, razgovor.

¹⁰⁶⁶ Rene Bakalović, „Agresor je imenovan: Srbija i Armija“, (Intervju sa Zvonimirom Šeparovićem), *Globus*, (Zagreb), 6. 9. 1991., 42-43, ovdje 43; Dražen Vukov Colić, „Čovjek od zanata“, (Intervju sa Zvonimirom Šeparovićem), *Danas* (Zagreb), 24. 9. 1991., 48-49.

¹⁰⁶⁷ Isto.

¹⁰⁶⁸ O ulozi Svete Stolice u priznanju Hrvatske vidi: Thomas Patrick Melady, *Veleposlanikova priča: Sjedinjene Američke Države i Vatikan u svjetskoj politici* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1997); Maštruko, *Sveta Stolica A. D.* 1991.

¹⁰⁶⁹ Šeparović, razgovor; Rudolf, razgovor.

¹⁰⁷⁰ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 185-186.

djelovanjem nastojali pomoći Hrvatskoj u postizanju međunarodnog priznanja, pri čemu su se posebno istaknuli Genscher i Mock.¹⁰⁷¹

Treću skupinu zemalja, koju Šeparović naziva „sivom zonom“, a u koju su spadali „nezainteresirani ili čak više naklonjeni da nas ne priznaju“, činili su Nesvrstani (oni koji su imali tradicionalno dobre odnose s Jugoslavijom).¹⁰⁷² Šeparović je smatrao da se Hrvatska treba okrenuti i prema zemljama koje su joj „nesklone“, u prvom redu Velikoj Britaniji i Izraelu.¹⁰⁷³ Veliku Britaniju kao potrebni prioritet hrvatske vanjske politike naveo je i Tomac, koji ju je doživljavao kao „najsporiji vagon u europskom konvoju“. Iz tog je razloga smatrao da se hrvatska vanjska politika treba usmjeriti na Veliku Britaniju jer „da bi cijeli konvoj što prije stigao do priznavanja Hrvatske i poduzimanja sankcija prema agresoru, da bi se zaustavili rat i agresija protiv Hrvatske, vagon Velike Britanije treba malo pogurati“.¹⁰⁷⁴ Kristo Cviić također je savjetovao da bi hrvatska vanjska politika trebala usmjeriti svoju pozornost prije svega na utjecajne zemlje koje „stoje po strani, pa čak možda i ostavljaju dojam antipatije prema Hrvatskoj (Britanija, Francuska, Izrael, Rusija, skandinavske zemlje, pa i Španjolska)“ te Poljsku i Čehoslovačku.¹⁰⁷⁵

6.2.3.2. Neslužbeni posjeti članova Vlade inozemstvu

Predstavnici hrvatske vlasti odlazili su u brojne službene i neslužbene posjete predstavnicima stranih država. Tomac navodi kolovoz i rujna 1991. godine kao razdoblje „najjače diplomatske ofenzive u svijetu“.¹⁰⁷⁶ Predsjednik Tuđman u kolovozu otputovao je u Pariz kod francuskog predsjednika Francois Mitteranda, početkom listopada u Rim i Vatikan kod Pape, a sredinom istog mjeseca u Moskvu kod Gorbačova.¹⁰⁷⁷ Šeparović je u listopadu posjetio Austriju, Njemačku, Belgiju i Veliku Britaniju, susrevši se s predstavnicima navedenih zemalja, kao i s veleposlasticima Poljske, Danske, Švedske te ministra vanjskih poslova Nizozemske, a u studenome Mađarsku, Austriju, Njemačku i Čehoslovačku.¹⁰⁷⁸ Na zasjedanju Sabora u studenome, Šeparović je izvijestio zastupnike da „bilateralna diplomatska

¹⁰⁷¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 9, 16-17: Zaključci Sabora o prilikama u Hrvatskoj.

¹⁰⁷² Šeparović je nakon međunarodnog priznanja Hrvatske putovao u zemlje koje su pripadale pokretu Nesvrstanih, a koje su bile zastupljene u UN-u, s obzirom na planove RH da pristupi UN-u. Šeparović je, stoga, narednih mjeseci putovao u Egipat, Tursku, Ujedinjene Arapske Emirate, Saudijsku Arabiju, Indoneziju itd. kako bi navedene zemlje priznale Hrvatsku (Šeparović, razgovor).

¹⁰⁷³ Bakalović, „Agresor je imenovan“, 43;

¹⁰⁷⁴ Zdravko Tomac, „Kod lorda Carringtona u iznajmljenom fraku“, *Globus*, (Zagreb), 29. 11. 1991., 3-4; Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 286.

¹⁰⁷⁵ „Treba li izolirati Srbiju?“, 43.

¹⁰⁷⁶ Tomac, *Predsjednik*, 85.

¹⁰⁷⁷ Radelić i dr., *Stvaranje hrvatske države*, 320.

¹⁰⁷⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 190, 310.

aktivnost“ (...) obuhvaća više od 120 susreta, posjeta i kontakata i u Europi i izvan nje“.¹⁰⁷⁹ Neslužbeno putovanje ministra zdravstva Andrije Hebranga na zasjedanje Generalne skupštine Svjetskog zdravstvenog kongresa u Ženevi ilustrira način na koji su pripadnici hrvatske vlasti ponekad upoznavali svjetske organizacije sa stanjem u Hrvatskoj i tražili prekid vatre:

Pripremili smo niz tiskanih dokumenata o karakteru agresije na Hrvatsku s dokazima o stradanju civila i civilnih objekata. Budući da još nismo kao država bili punopravni članovi Svjetske zdravstvene organizacije, a htjeli smo na police informativnog materijala postaviti dokumente o istini u Hrvatskoj, poslužili smo se lukavstvom. Akciju smo tajno započeli pripremom u jednoj kavani u centru Ženeve gdje smo dogovorili kako ćemo akademik Zdenko Škrabalo, primarius dr. Berislav Skupnjak i ja ući u prostorije u kojima se odvija plenarna rasprava i tamo postaviti letke s podacima o stradanjima civila u Hrvatskoj. Imali smo jednu valjanu akreditaciju za ulazak, ali smo organizirali prolaz za svu trojicu naizmjeničnim nošenjem iste akreditacije za koju smo tražili izdavanje duplikata zbog njezina navodnog gubitka (...) Postavili smo tiskane materijale na police za informativni materijal, odmakli se i prije napuštanja kongresnog kompleksa sa zadovoljstvom ustanovili kako je nastala prava grabež za njima.¹⁰⁸⁰

Hebrang napominje da su tom akcijom naišli na „puno razumijevanje“, što je omogućilo razvoj komunikacije i otvaranje Ureda svjetske zdravstvene organizacije u Ministarstvu zdravstva prije međunarodnog priznanja Hrvatske, što „nam je postao važan prozor u svijetu kroz koji smo širili istinu o ratnim zbivanjima u Hrvatskoj“.¹⁰⁸¹

Tomac je 19. studenog 1991. otputovao u London. Njegov privatni posjet Londonu na koji se opširno osvrnuo u svojim knjigama također vjerno predočava tadašnji međunarodni položaj Hrvatske, a kroz način putovanja i smještaja potpredsjednika hrvatske Vlade očituju se slaba organizacija i nezavidno financijsko stanje hrvatskog državnog vrha te možda i pretjerana očekivanja i nada u pomoć od snažnih država temeljena isključivo na izazivanju suosjećanja prema situaciji u Hrvatskoj:

Prilikom ulaska u Veliku Britaniju u zračnoj luci Heathrow, morao sam na posebnom kartonu ispuniti određene podatke, između ostalog i napisati zašto dolazim u Veliku Britaniju i gdje ću biti smješten. Policajac i carinik tražili su od mene da u tom prijavnom kartonu umjesto države

¹⁰⁷⁹ Marić, Ramljak, Šmidt, „Svoji i u svijetu“, 4.

¹⁰⁸⁰ Hebrang, *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Republiku Hrvatsku* (Zagreb: Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990.-1991.; Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2013), 69-70.

¹⁰⁸¹ Isto, 70-71.

– Hrvatska i državljanstva – hrvatsko, upišem država – Jugoslavija i državljanstvo – jugoslavensko, jer za njih Hrvatska i hrvatsko državljanstvo ne postoje, iako su dobro znali što se događa u Hrvatskoj. Vidjevši u putovnici da sam potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske, pitali su me gdje mi je prtljaga i gdje ću odsjesti. Nisu vjerovali da potpredsjednik Vlade putuje sam. Da izbjegnem objašnjenja, rekao sam da će oni doći drugim zrakoplovom, čime ih baš nisam razuvjerio da nešto nije u redu. Kada sam im rekao da ne znam ni adresu gdje ću spavati, odnosno da ću spavati kod jednog prijatelja koji me čeka, čak su počeli sumnjati nisam li možda neki prevarant koji se negdje dočepao putovnice potpredsjednika Vlade, jer se sve to jednostavno nije uklapalo u nikakav protokol. A nisam baš ni sjajno izgledao, jer sam protekli dan putovao u Milano i imao naporan dan, tako da sam spavao nekoliko sati prije nego što sam rano krenuo za London. Zgužvan, neispavan, bez prtljage i hotela gdje će me dočekati, bio sam im jako sumnjiv. Ipak su me pustili da uđem u Veliku Britaniju.¹⁰⁸²

Program posjeta Londonu, gdje su mu se u međuvremenu pridružili Dušan Bilandžić i šef Saniteta Oružanih snaga Republike Hrvatske Ivo Prodan, bio je značajan na nekoliko razina. Tomac je posjetio Foreign Office, nakon čega je u Domu lordova otvorena rasprava o Hrvatskoj, a od britanske je Vlade na zahtjev predstavnika oporbe lorda Cledwyna of Penrhosa zatraženo da „mijenja politiku prema Hrvatskoj“, što bi najvjerojatnije značilo zalaganje za njezino priznanje. U razgovoru s lordom Carringtonom, čelnim čovjekom mirovne konferencije, Tomac je govorio o „nužnosti promjene dosadašnje politike Europe prema Hrvatskoj“. Osim toga, održao je konferenciju za tisak u Međunarodnom press-centru i sudjelovao na dobrotvornoj manifestaciji za pomoć Hrvatskoj. Tvrdi da je u svim javnim nastupima i razgovorima, a osobito u razgovorima s Carringtonom, u Foreign Officeu i britanskom parlamentu uputio nekoliko kritika politici Velike Britanije prema Hrvatskoj što se prvenstveno odnosilo na to da politika Velike Britanije „izravno i neizravno pomaže agresora izjednačavanjem žrtve i agresora te stalnim balansiranjem pokušava ravnomjerno podijeliti odgovornost za rat“. Sukladno tome, istaknuo je potrebu promjene britanske politike prema Hrvatskoj, „nužnost međunarodnog ukidanja Jugoslavije i odustajanje od zahtjeva da se ona obnovi u bilo kojem obliku“, „potrebu i formalnog priznavanja Hrvatske, Slovenije i Makedonije te „hitan završetak Haške konferencije „kako bi se oni koji prihvaćaju europske demokratske standarde i kraj rata ne samo priznali nego i pomogli“. ¹⁰⁸³ Po povratku u Hrvatsku Tomac je podnio izvješće Vladi o svom putovanju u Veliku Britaniju prilikom čega je dao nekoliko prijedloga vezanih za daljnji smjer hrvatske politike. Ustvrdio je da

¹⁰⁸² Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 287-288.

¹⁰⁸³ Tomac, „Kod lorda Carringtona“, 3-4; Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 298-299.

„Veliku Britaniju valja staviti u središte naše vanjske politike“ te „Vrhovništvo, Sabor, Vlada, Ministarstvo inozemnih poslova i druga tijela trebali bi načiniti cjelovitu strategiju djelovanja prema Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama, kao ključnim državama o kojima ovisi hoće li one države koje su nam naklonjene moći realizirati svoje namjere ili ne“. Trebalo je „službenim i privatnim kontaktima (...) vršiti neprestano pritisak na lorda Carringtona i ostale ličnosti britanske politike“, razmotriti pitanje strategije djelovanja hrvatske vlasti na javnost Velike Britanije u smislu javnog obavještanja. Osim toga, istaknuto je kako hrvatski predstavnik u Londonu Drago Štambuk „nema uvjeta, jer taj posao obavlja volonterski, a u našem Uredu nema nijednog stalno zaposlenog čovjeka“. Troškove konferencije za novinare, kao i troškove smještaja u hotelu Savoy gdje se održala dobrotvorna večera platio je londonski biznismen hrvatskog porijekla i Tomčev poznanik Goran Štok.¹⁰⁸⁴ Gotovo nijedan od tih prijedloga, međutim, nije bio realiziran.¹⁰⁸⁵

6.2.4. Vlada demokratskog jedinstva u borbi protiv srbijanske propagande

Službeno obavještanje međunarodnih organizacija i svjetske javnosti o stanju u Hrvatskoj imalo je izrazito važnu ulogu u mijenjanju percepcije svjetske javnosti i, slijedom toga, stava prema Hrvatskoj. Stoga je na prvoj sjednici Vlade 4. kolovoza Ministarstvo informiranja bilo zaduženo da se „maksimalno angažira na pravodobnom i osmišljenom informiranju inozemstva o stanju u Hrvatskoj“. Na istoj sjednici djelovanje Ministarstva informiranja nazvano je „trećim najvažnijim područjem djelovanja Vlade“, odmah nakon obrane i unutarnjih te vanjskih poslova, zbog čega je Vlada namjeravala posvetiti osobitu pozornost izradi „cjelovitoga, osmišljenoga i djelotvornoga programa informiranja, kadrovske osposobljavanja Ministarstva informiranja i uspostavljanja koordinativnog sustava na tom području (tisak, HTV, HINA)“, a za što je zadužilo Ministarstvo informiranja. U skladu s time, Vlada je zadužila sva ministarstva da pravodobno izvještavaju Ministarstvo informiranja „o svim relevantnim podacima svezi s aktivnostima ministarstava i mjerama koje ona poduzimaju u svojoj ovlasti“.¹⁰⁸⁶ Tomac osobito značenje u mijenjanju svjetskog mišljenja o Hrvatskoj daje suradnji članova Vlade s inozemnim novinarima koji su dolazili u Hrvatsku te njihovim obavještanjem dobivali informacije o stanju na hrvatskom ratištu.

¹⁰⁸⁴ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Prof. dr. sc. Zdravko Tomac, potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 22. 11. 1991., Izvješće s puta u London i Milano i prijedlozi; Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 297-301; Izvješće s puta u London i Milano i prijedlozi, prof. dr. sc. Zdravko Tomac, potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 22. 11. 1991.

¹⁰⁸⁵ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 302.

¹⁰⁸⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 20.

Tomac pak u isto vrijeme govori o nedovoljno snažnoj obaviještenosti samih članova Vlade koji su često dobivali informacije od lokalnih radio postaja.¹⁰⁸⁷

Dva su temeljna cilja informiranja bila upoznati međunarodnu javnost s agresijom na Hrvatsku i dokazati da je hrvatska vlast demokratska te da poštuje ljudska prava i prava nacionalnih manjina čime bi skinula hipoteku rehabilitacije NDH. To je značilo i borbu protiv srbijanske propagande koja je početkom 1990-ih godina slala razne dezinformacije, pa čak i laži o ratu u Hrvatskoj, želeći stvoriti dojam u svjetskoj javnosti da je Hrvatska zapravo agresor, a hrvatsku državu prikazati kao nasljednicu NDH, a hrvatsku vlast kao ustašku.

Jedna od istaknutijih laži srbijanske politike i medija bila je ta da hrvatske vojne snage, a ne Srbija, Crna Gora i JNA, napadaju Dubrovnik.¹⁰⁸⁸ Osim toga, želio se stvoriti utisak u svjetskoj javnosti o „zvjerskim zločinima“ hrvatskih vojnih postrojbi prema srpskim civilima. Sljedeći primjer najbolje svjedoči o tome. Nakon pada Vukovara beogradske *Večernje novosti* objavile su vijest o „pokolju 41 djeteta u Vukovaru“. Na to je reagirao predsjednik Tuđman u pismu izaslaniku glavnog tajnika UN-a Cyrusu Vanceu te ostalim stranim državicima i Tomac, prema vlastitom navođenju, u britanskoj emisiji SKY-NEWS.¹⁰⁸⁹ Vlada je preko Ministarstva informiranja također poslala pismo svjetskoj javnosti u kojem je prosvjedovala protiv te vijesti, navodeći da se ona temelji isključivo na izvoru jednog srpskog fotografa koji je izjavio da je vidio tijela ubijene djece u podrumu jedne vukovarske škole „koju su napunili hrvatskih branitelji Vukovara, no tvrdi da mu nije bilo dopušteno da ih snimi“. Naposljetku je istaknuto da je ta vijest objavljena upravo u vrijeme zasjedanja Senata SAD-a na kojem se trebalo odlučiti o priznanju Hrvatske, s ciljem narušavanja ugleda Hrvatske kako do priznanja ne bi došlo.¹⁰⁹⁰ Unatoč odlučnom i pravovremenom reagiranju Vlade na navedenu vijest, Šeparović tvrdi da Hrvatska nije izdvajala dovoljno sredstava za obavještavanje o zločinima nad Hrvatima i razaranju zemlje. Međutim, napadi na Vukovar, a posebice na Dubrovnik,

¹⁰⁸⁷ Tomac, razgovor.

¹⁰⁸⁸ Željko Garmaz, „Napad na Dubrovnik je namjestila Hrvatska!“, (Intervju s Radovanom Karadžićem), ND, (Split), 31. 10. 1991., 25. TV Beograd je 12. studenog objavila da su „požari nastali paljenjem guma, a ne granatiranjem JNA“ (Pezo, *Zagonetka pobjede*, 677), u pismu predsjednika Vlade Republike Srbije Dragutina Zelenovića Greguriću, hrvatska vlast je optužena za razaranje Dubrovnika (Hrvoje Kačić, *U službi domovine: Croatia rediviva* (Zagreb: Matica hrvatska, 2003), 242: Vlada Republike Srbije, Predsjednik, Beograd, 05. oktobar 1991., Vladi Republike Hrvatske, Zagreb).

¹⁰⁸⁹ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 479-484: Obrazac pisma predsjednika RH dr. Franje Tuđmana stranim državicima, 21. studenog 1991.; Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana stranim državicima: posebnom izaslaniku glavnog tajnika UN-a Cyrusu Vanceu (hrv./eng.); Tomac, *Predsjednik*, 168.

¹⁰⁹⁰ (Hina), „Neprijateljeve glasine“, SD, (Split), 22. 11. 1991., 3.

izazvali su osobito zanimanje svjetske javnosti.¹⁰⁹¹ Sredinom veljače 1992. godine saborski zastupnik HDZ-a Đuro Vidmarović kritizirao je hrvatsku vanjsku politiku:

Slabo smo prisutni u Australiji, gdje sam boravio, u promicanju istine o Hrvatskoj, o tome što se ovdje zbiva. Istodobno, srpski lobby i srpska država tiskaju luksuzna izdanja kojima na besprimjeren način blate i kleveću hrvatski narod i Hrvatsku kao genocidne i ustašoidne. To su najprije ustaška zlodjela u bakrotisku, a onda paralelno genocid nad nama u Vukovaru i Sarvašu. Ta fotomontaža za australskoga čovjeka i političara djeluju psihološki vrlo snažno. Iako smo u ratu, molio bih da se učini sve da svjetska javnost dobije pravu sliku stanja, da se parira srpskoj propagandnoj mašineriji.¹⁰⁹²

Dok je Srbija mogla računati na bogatu jugoslavensku diplomatsku mrežu, ona hrvatska je, kako je već navedeno, bila u svojim začetcima. Osim toga, snažne srpske interesne skupine postojale su u SAD-u,¹⁰⁹³ Velikoj Britaniji¹⁰⁹⁴ i Izraelu.¹⁰⁹⁵ Tako je britanski novinar David Sells pisao o ponovnom javljanju ustaša u Hrvatskoj, iznoseći pretpostavku da Hrvati vjerojatno optužuju JNA da je naklonjena Srbima.¹⁰⁹⁶ Tomac tvrdi da je Srbija željela pridobiti Veliku Britaniju, nudeći joj „pokroviteljstvo nad Srbijom“ evocirajući njihovo prijateljstvo u novijoj povijesti i tražeći zaštitu od „fašističke opasnosti ne samo iz Hrvatske nego i Njemačke“.¹⁰⁹⁷ To potvrđuje prosvjed u kojem se ispred njemačkog veleposlanstva u Beogradu 4. rujna 1991. iskazivalo nezadovoljstvo njemačkom politikom prema Hrvatskoj. Prosvjednici su držali transparente na kojima je pisalo „Genscher-Goebbels“, „Hitler-Tuđman“, „zaustavite fašizam i rasizam u Hrvatskoj“.¹⁰⁹⁸ Srpski „lobi“ uspio je stvoriti paralelu između Židova i Srba kao naroda nad kojima su Hrvati proveli genocid i koji su opet u opasnosti od Hrvata.¹⁰⁹⁹ Zbog snažne srbijanske propagande u Izraelu, Židovi u Izraelu i

¹⁰⁹¹ Šeparović, razgovor; Rudolf, razgovor.

¹⁰⁹² Đuro Vidmarović, „Pravu sliku“, SD, (Split), 14. 2. 1992., 3.

¹⁰⁹³ Mate Meštrović, *U vrtlogu hrvatske politike: kazivanje Peri Zlataru* (Zagreb: Golden marketing, 2003), 272, 283.

¹⁰⁹⁴ Hodge, *Velika Britanija i Balkan*, 12, 15-16, 26.

¹⁰⁹⁵ Philip J. Cohen, *Tajni rat Srbije. Propaganda i manipuliranje poviješću*, prev. Ana Rudelić (Zagreb: Ceres, 1997), 173-174.

¹⁰⁹⁶ Hodge, *Velika Britanija i Balkan*, 26.

¹⁰⁹⁷ Tomac, *Predsjednik*, 162.

¹⁰⁹⁸ Andrea Bekić, „London i Bonn“, 355.

¹⁰⁹⁹ Philip J. Cohen, „Serbian Anti-Semitism and Exploitation of the Holocaust as Propaganda“, pristup ostvaren 4.4.2014., <http://www.slobodanpralj.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/RATNA%20HUMANITARNA%20DJELATNOST/34.pdf>.

dijaspori agresiju Srbije na Hrvatsku interpretirali su kao nastavak Drugoga svjetskog rata pa sve do 1995. godine nisu osudili Srbiju i njezine ratne zločine.¹¹⁰⁰

U jeku agresije na Hrvatsku 19. kolovoza 1991. aktivirana je eksplozivna naprava ispred zgrade Židovske općine Zagreb, židovsko Kulturno društvo "Miroslav Šalom Freiberg" i treće židovsko groblje na Mirogoju.¹¹⁰¹ S vremenom je potvrđeno da je to bila akcija Službe državne sigurnosti kao dio specijalnoga rata protiv Hrvatske.¹¹⁰² Hrvatska je vlast oštro osudila teroristički čin čiji je cilj bio pogoršati odnose hrvatske vlasti i židovske zajednice u Hrvatskoj i prikazati hrvatsku vlast kao antisemitsku. Hrvatski tisak opširno je izvješćivao o tom događaju, prenoseći riječi osude hrvatske Vlade i političkih stranaka za počinitelje toga terorističkog čina i izraze suosjećanja s pripadnicima židovske zajednice.¹¹⁰³ Na poziv HDS-a, na Trgu bana Jelačića sljedećeg dana okupili su se brojni građani, intelektualci i predstavnici vlasti na prosvjednom skupu u znak solidarnosti i potpore pripadnicima Židovske općine i Židovima u Hrvatskoj.¹¹⁰⁴ Istoga je dana kolona ljudi koračala od židovskoga groblja na Mirogoju do Palmotićeve ulice, u kojoj je smješten Židovska općina.¹¹⁰⁵

Međuparlamentarno Vijeće Donjeg doma Britanskog parlamenta poslalo je 19. kolovoza pismo Tuđmanu u kojem je izrazilo zabrinutost zbog događaja u Židovskoj općini, tražeći „osiguranje“ od hrvatske vlasti da će zaštititi židovsku zajednicu u Hrvatskoj.¹¹⁰⁶ Tuđman je odgovorio da se radi „o smišljenoj provokaciji kako bi se vlasti i narod Republike Hrvatske optužili za antisemitizam. Cilj je te provokacije narušavanje skladnih odnosa između židovske zajednice i vlasti Republike Hrvatske“. Tuđman je potom naglasio da su hrvatska Vlada, sve hrvatske stranke i on osobno „izrazili protest protiv ovog kriminalnog čina“, napomenuvši da će Grad Zagreb i Republika Hrvatska pomoći židovskoj zajednici u saniranju nastale štete,

¹¹⁰⁰ Igor Primorac, "‘Preseljenje’ i ‘etničko čišćenje’: Izrael i rat na Balkanu", *Politička misao* 37 (2000), br. 2: 13. Više o odnosu hrvatske vlasti 1990-ih i Židova vidi: Andrijana Perković Paloš, „Je li hrvatska vlast 1990-ih bila antisemitska?“, ČSP 48 (2016), br. 2: 291-329.

¹¹⁰¹ (Ni. M.), "Napad na Židovsku općinu", VL, (Split), 20. 8. 1991., 4.

¹¹⁰² Cohen, *Tajni rat Srbije*, 186. Svjedočenje Mustafe Čandića: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia / Tribunal Pénal International pour l'ex Yougoslavie, Monday, 11 November 2002, pristup ostvaren 26. 2. 2016., http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/trans/en/021111ED.htm.

¹¹⁰³ Hina, "Žaljenje zbog zlodjela", VL, (Zagreb), 20. 8. 1991., 4; (R. I.), "Progledan čin", VL, (Zagreb) 20. 8. 1991., 4; "Plan blokiranja demokratskih procesa", (Priopćenje hrvatske Vlade u povodu terorističkog napada na Židovsku općinu), VL, (Zagreb), 20. 8. 1991., 4. Tekst priopćenja vidi i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 51.

¹¹⁰⁴ (E. V. Ž.), "Solidarnost sa Židovima", VL, (Zagreb), 22. 8. 1991., 4.

¹¹⁰⁵ (E. V. Ž.), "Ni mrtvima mir", VL, (Zagreb), 22. 8. 1991., 4. Hrvatska vlast platila je obnovu zgrade. Vidi: . Goldstein, "Židovska općina Zagreb od 1941. do 1997. godine", u: *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, ur. Ognjen Kraus (Zagreb: Židovska općina, 1998), 25.

¹¹⁰⁶ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 265: Pismo člana Donjeg doma Britanskog parlamenta Grevillea Jannera predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 19. kolovoza 1991. (eng.)

podsjecajući na njegovu vlastitu inicijativu za obnavljanje židovske sinagoge razrušene u Drugome svjetskom ratu.¹¹⁰⁷

Na sjednici Vlade 31. kolovoza 1991. Tuđman je govorio o „hipoteci NDH, koju su prihvatili svi oni koji su bili protiv osamostaljenja Republike Hrvatske“, naglasivši da je tu hipoteku „potrebno skinuti i uvjeriti svijet da Republika Hrvatska nije nikakav nastavak NDH, nego da je ona jednostavno demokratska država i ostvarenje težnji hrvatskog naroda i svih građana Republike Hrvatske da žive u demokratskom društvu i suverenoj Republici Hrvatskoj“. Tuđman se tom prilikom osvrnuo na „protivnike Hrvatske“ (ciljajući na Srbiju, odnosno njezinu propagandu) koji su „koristeći se hipotekom NDH, aktivnosti usmjerili na to da srpsko pučanstvo u Hrvatskoj uvjere u nemogućnost života s novom demokratskom vlašću, koju su proglašavali proustaškom i profašističkom“.¹¹⁰⁸ Na sjednici Vlade odražnoj 21. rujna Tuđman je prisutne upoznao sa stavovima veleposlanika Zimmermanna koji je u jednom predavanju održanom 16. rujna optužio Tuđmana da „do određene mjere pokušava oživjeti NDH i da ne pokazuje dovoljno spremnosti da učini nešto za prava Srba u Hrvatskoj, hrvatsku Vladu da provodi antisrpsku politiku (...)“. Tuđman je upozorio da „iako se stajalište veleposlanika Zimmermanna ne može smatrati službenim stajalištem SAD, ipak će ono znantno utjecati na njegovo formiranje“.¹¹⁰⁹ Vlada je na sjednici 27. rujna raspravljala o pritisku na Hrvatsku od strane međunarodne javnosti:

Pritisak se očituje u stvaranju uvjerenja o tome da jačaju desne političke opcije u Republici Hrvatskoj i da se podržava stvaranje paravojskih organizacija u sklopu pojedinih političkih stranaka. Vlada Republike Hrvatske oštro se ograđuje od takvih ocjena i insinucija i ne prihvaća, a nikada nije ni prihvatila, poistovjećivanje demokratske vlasti Republike Hrvatske i bilo kakvu sličnost s Nezavisnom Državom Hrvatskom iz Pavelićevog režima.¹¹¹⁰

Značajan dio kritika iz inozemstva upućivan hrvatskoj vlasti odnosio se na Hrvatsku stranku prava (HSP) obnovljenu 25. veljače 1990. i njezinog predsjednika Dobroslava Parage koji je pozitivno govorio o NDH i Paveliću.¹¹¹¹ Prema medijskim izvještajima, na prosvjednom zboru HSP-a „Za domovinu spremni“, koji je u rujnu 1991. održan na Trgu bana

¹¹⁰⁷ M. Tuđman, *Tuđmanov arhiv: Prva knjiga*, 266: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana članu Donjeg doma Britanskog parlamenta Grevilleu Janneru, 19. kolovoza 1991.

¹¹⁰⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 83.

¹¹⁰⁹ Isto, 133.

¹¹¹⁰ Isto, 148.

¹¹¹¹ Đurđica Klancir, „Što zapravo hoće HOS“, *Globus* (Zagreb), 4. 10. 1991., 12; Ivan Krešimir Ostoja, „Ratne sjekire konačno zakopane“, *ST*, (Zagreb), 14. 11. 1991., 23. Dubravko Grakalić, „Sprečavamo libanonizaciju“, *ND*, (Split), 3. 10. 1991., 20-21.

Jelačića, bilo je i ustaške ikonografije.¹¹¹² HSP je, osim toga, ustrojio stranačke vojne postrojbe koje su nosile naziv Hrvatske obrambene snage (HOS). Kratica HOS bila je jednaka kratici vojnih snaga NDH, čiji je službeni naziv od 1944. bio Hrvatske oružane snage.¹¹¹³ Nakon povratka iz Haaga u listopadu 1991. Tuđman je izjavio da se jedina zamjerka međunarodne zajednice Hrvatskoj odnosi na HOS: „Prigovarali su mi u Haagu da u Hrvatskoj imamo vojne formacije koje nose obilježja iz prošlog rata i nad njima nemamo kontrolu. Uvjerio sam ih da ćemo te formacije uključiti u Hrvatsku vojsku, a ako to odbiju, da ćemo ih razoružati.”¹¹¹⁴ Istoga je mjeseca Tuđman potpisao zapovijed kojom se zabranjuje politička djelatnost u vojsci, što je Vlada podržala.¹¹¹⁵

Promjeni stajališta međunarodnih židovskih organizacija i židovske javnosti diljem svijeta o hrvatskoj vlasti i položaju židovske zajednice u Hrvatskoj pokušao je doprinijeti tadašnji predsjednik Židovske općine u Zagrebu Nenad Porges. On je Svjetskom židovskom kongresu i ostalim židovskim organizacijama 7. listopada 1991. uputio pismo pod naslovom “Apel našoj židovskoj braći i sestrama”. U apelu je, uz ostalo, iznio da se na Hrvatsku vrši agresija, da stradava civilno stanovništvo, kulturno-povijesni i sakralni spomenici, a da su i židovski spomenici ugroženi. Porges se osvrnuo i na učestale prozivke o antisemitizmu u hrvatskoj vlasti, čemu je suprotstavio potporu koju je židovska zajednica dobila od hrvatske vlasti i hrvatskih građana nakon terorističkoga napada, ističući ravnopravnost židovske zajednice u Hrvatskoj u nacionalnom i vjerskom smislu, tvrdeći da se hrvatska Vlada javno odrekla svih neofašističkih ideologija te je “odlučna poduzeti sve potrebne legalne korake kako bi spriječila širenje takvih opasnosti”.¹¹¹⁶

I nakon Porgesovog apela stajalište o „obnovi“ NDH u Hrvatskoj i dalje je bilo prisutno. U prvoj polovici studenoga hrvatska je Vlada preko Saveznog sekretarijata za vanjske poslove SFRJ primila pismo predsjedatelja Izvršnog odbora Međunarodnog Vijeća kršćana i Židova Sigmunda Sternberga koji je izrazio zabrinutost za položaj Židova i porast antisemitizma u Jugoslaviji, a osobito u Hrvatskoj, pri čemu se osvrnuo na postavljanje eksploziva na Židovsku općinu u Zagrebu i židovsko groblje, „prijetnje smrću“ vodećim ljudima židovske

¹¹¹² Z. Batušić, “Hrvatska peta kolona”, *Danas* (Zagreb), 17. 9. 1991., 23-25.

¹¹¹³ Unutar HOS-a ustrojena je izvidničko-diverzantska jedinica “Crna legija” u sastavu 9. bojne “Rafael Vitez Boban” iz Splita (Vedran Matošić, “Samo domovina”, ND, /Split/, 28. 11. 1991., 6).

¹¹¹⁴ D. Butković, “Paraga je dobar dečko”, ST, (Zagreb), 31. 10. 1991., 29.

¹¹¹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 193.

¹¹¹⁶ Nenad Porges, “Appeal to our Jewish brothers and sisters”, pristup ostvaren 17. 7. 2014., <http://www.porges.net/FamilyTreesBiographies/NenadPorges.html#a>; Porgesov apel objavljen je i u: Dubravka Oraić Tolić, *Hrvatsko ratno pismo 1991/92.: apeli, iskazi, pjesme=Croatian war writing 1991/92: appeals, viewpoints, poems* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1992), 340-342.

zajednice, „negiranje holokausta“, a posebno se osvrnuo na predavanje članice Društva srpsko-jevrejskog prijateljstva u Beogradu Klare Mandić. S pismom je priložio članak iz londonskog *Independenta* iz druge polovice listopada u kojima je hrvatska vlast optužena za porast antisemitizma.¹¹¹⁷ Phil Davidson je za *Independent* 21. listopada pisao o „kriznom sastanku“ židovskih vođa u Beogradu gdje su jednoglasno izrazili zabrinutost zbog „paralele“ između nacističkih i pronacističkih zločina u Drugome svjetskom ratu i „nelagode Židova u Hrvatskoj pod strogim nacionalističkim režimom“. U članku su prenijete riječi Klare Mandić koja je navela da u hrvatskoj vlasti većinom sudjeluju „isti oni tijekom nacističkog razdoblja“, „u nekim slučajevima, radi se o istim ljudima, sada u dobi od sedamdesetak godina vrativši se iz izgnanstva pod komunistima. U drugim slučajevima, radi se o djeci ustaša“. Za Tuđmana tvrdi da „se ne bi usudio taknuti Židove sad kad imaju vlastitu državu koja ih štiti. Ali, stvorio je atmosferu sličnu onoj početkom Drugoga svjetskog rata i činjenica je da su brojne hrvatske skupine izvan njegove kontrole“.¹¹¹⁸ Nakon tri dana odgovorila mu je Lea Bauman, članica Židovske općine Zagreb i Ministarstva informiranja hrvatske Vlade, koja je napisala sljedeće: „...kao Židovka, bojim se srpske agresije na Hrvatsku, a ne Hrvata u Hrvatskoj“. Osvrnuvši se na činjenicu da je Davidson napisao članak u Srbiji i, u skladu s time, implicirajući da ne zna kakav je položaj Židova u Hrvatskoj, kao i da su izloženi srpskoj agresiji, Bauman ga je pozvala da dođe razgovarati s Darkom Fischerom, vođom Židovske zajednice u Osijeku čiju su zgradu bombardirale agresorske snage.¹¹¹⁹

Vlada demokratskog jedinstva uvidjela je ulogu i važnost židovske zajednice, koja je u krilu novonastale hrvatske države mogla utjecati na međunarodne židovske organizacije i ublažiti negativnu percepciju o Hrvatskoj.¹¹²⁰ U sastavu Vlade bilo je i Židova. Osim spomenute Lee Bauman, u MIP-u je radio još jedan istaknuti pripadnik židovske zajednice, Mihael (Mišo) Montiljo, koji je nastojao poboljšati odnose Hrvatske i Izraela.¹¹²¹ Međutim, za vrijeme mandata Gregurićeve Vlade nije došlo do nekih značajnijih pomaka u stajalištu svjetskih židovskih organizacija i Izraela o tom pitanju.

¹¹¹⁷ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: SFR Jugoslavija, Savezni sekretarijat za vanjske poslove, Br. 9070, 05. 11. 1991., Uprava za Zapadnu Europu, Savezno Izvršno vijeće, Generalni sekretarijat, Vlada Republike Hrvatske [primila 12. 11. 1991.], Klasifikacija: 010-04/91-01/04, Urbroj: 0-91-10731, International Council of Christians and Jews From the Office of the Chairman of the executive Committee: sir Sigmund Sternberg KCSG SP, HE Mr Svetozar Rikanović, Ambassador, Yugoslav Embassy, 23 October 1991.

¹¹¹⁸ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: Phil Davidson in Kragujevac, „War raises old anxieties for Croatian Jews“, 21 October 1991.

¹¹¹⁹ HR, VRHZ, UZOP, VRH/KABINETI, fascikla 262: Lea Bauman, „Jews fear Serbian army, not Croats“, *Independent*, 24 October 1991. Pismo Lee Bauman objavljeno je i u: Oraić Tolić, *Hrvatsko ratno pismo 1991/92.*, 394.

¹¹²⁰ Zdravko Tomac, *Predsjednik*, 163.

¹¹²¹ Davorin Rudolf, *Rat koji nismo htjeli Hrvatska 1991.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1999), 84; Davorin Rudolf, razgovor.

7. SOCIJALNA POLITIKA VLADE: BRIGA ZA PROGNA NIKE I IZBJEGLICE

7.1. Brojčani podatci, pojmovno određenje i status

Velikosrpska agresija i okupacija gotovo trećine Hrvatske, a kasnije Bosne i Hercegovine, uzrokovali su prisilno premještanje civilnog stanovništva iz mjesta njihova boravka u druga područja. Prve skupine stanovništva koje su zbog djelovanja pobunjenih srpskih vlasti i JNA bježale na slobodna područja Hrvatske, pristizale su iz Like, sjeverne i unutarnje Dalmacije, Banovine, Korduna i zapadne Slavonije tijekom proljeća, odnosno početkom ljeta 1991. godine.¹¹²²

Prvi „masovni egzodus“ dogodio se u srpnju 1991. godine kad je iz istočnoslavonskog sela Čelije, nakon napada i spaljivanja mjesta, prognano oko 150 njegovih mještana.¹¹²³ Već tada je u Hrvatskoj bilo prisutno otprilike 30 000 građana koji su morali napustiti svoje domove.¹¹²⁴ U ljeto i jesen iste godine došlo je do protjerivanja nesrpskog stanovništva iz mjesta u istočnoj Slavoniji i Baranji, poput progona velikog broja stanovnika iz Iloka i njegovih okolnih mjesta u listopadu. Najsnažniji val progona uslijedio je u drugoj polovici studenog 1991. godine, kad je došlo do masovnog protjerivanja stanovništva Vukovara i obližnjih okupiranih naselja.¹¹²⁵ Početkom prosinca 1991. godine u Hrvatskoj je bilo registrirano oko 550 000 protjeranih građana, a sredinom siječnja 1992. godine, taj je brojka dosegla čak 700 000, što je predstavljalo više od 15 % stanovništva Hrvatske.¹¹²⁶

Nakon potpisivanja Sarajevskog primirja i dolaska UNPROFOR-a u travnju 1992. godine počeo je i povratak prve skupine građana na slobodna područja u Hrvatskoj, zbog čega je njihov broj u tom razdoblju smanjio na 247 278.¹¹²⁷ Hrvatskih građana koji su zbog agresije napustili zemlju i otputovali u inozemstvo krajem 1991. godine bilo je 148 000, a sredinom 1992. godine 136 000.¹¹²⁸ Tijekom 1992. godine, ubrzo nakon izbijanja rata u Bosni i Hercegovini, Hrvatska je prihvaćala i tamošnje stanovništvo koje je dolazilo u sve većem

¹¹²² NN 92/1998, 7. 7. 1998.: Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba (dalje: Izvješće VRH), Klasa: 019-04/98-01/01, Zagreb, 26. lipnja 1998.; Dražen Živić, „Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja i problemi njegovog stanovništva (1991.-2001.)“, *Hrvatski geografski glasnik* 65 (2003), br. 1: 63-82, ovdje 64.; Nazor, *Velikosrpska agresija*, 350.

¹¹²³ Živić, „Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja“, 64.

¹¹²⁴ NN 92/1998, Izvješće VRH; Živić, „Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja“, 69.

¹¹²⁵ Živić, „Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja“, 68-69.

¹¹²⁶ Ivan Rogić i dr., *Progonstvo i povratak: psiho-socijalne i razvojne odrednice progona i mogućnosti povratka hrvatskih prognanika* (Zagreb: SysPrint, 1995), 16; Nazor, *Velikosrpska agresija*, 350.

¹¹²⁷ NN 92/1998: Izvješće VRH.

¹¹²⁸ Isto.

broju, tako da se samo od ožujka te godine (kad je broj stanovnika BiH u Hrvatskoj iznosio 16 579) u travnju ta brojka povisila na 193 415, a u kolovozu na 363 270.¹¹²⁹ Velike skupine izbjeglica stizale su u Hrvatsku posebno nakon okupacije Bosanske Posavine i Jajca krajem 1992. godine kada je samo u nekoliko dana stiglo oko 30 000 ljudi.¹¹³⁰ U prosincu te godine u Hrvatskoj je registrirano ukupno 402 768 izbjeglica iz BiH, od čega je preko 200 000 bilo Muslimana.¹¹³¹

Početak agresije na Hrvatsku, ističe demograf Dražen Živić, za sve građane Hrvatske koji su prisilno napustili svoje domove i otišli u neko drugo mjesto u Hrvatskoj ili izvan Hrvatske rabio se termin „izbjeglica“. Prema definiciji UN-a iz 1951. godine, pojam izbjeglica označava osobu koja se „zbog veoma opravdanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadanja određenoj socijalnoj grupi ili političkog mišljenja nalazi izvan svoje zemlje i ne može ili se ne želi vratiti u nju“. Ured Visokog povjerenika UN-a za izbjeglice (UNHCR) osnovan 1951., koji se brine da izbjeglice dobivaju međunarodnu pomoć iz zajedničkog fonda koji uplaćuju sve države, prihvatio je 1969. godine dokument kojim se definicija izbjeglice proširila i na one osobe koje masovno bježe od rata izvana ili od unutarnjih sukoba u zemlji. Izbjeglica gubi taj status dobivkom građanskih prava zemlje u kojoj živi.¹¹³²

Budući da se prema međunarodnom pravu status izbjeglice priznaje samo osobama koje se nalaze izvan zemlje svog prebivališta, hrvatska je Vlada odlučila regulirati status protjeranih hrvatskih građana koji su morali napustiti mjesto stanovanja, ali ne i zemlju, što je najavila na zasjedanju Sabora 7. studenog 1991.¹¹³³ U skladu s time, a vjerojatno potaknuta egzodusom Vukovaraca nakon okupacije grada, Vlada je 22. studenog donijela Uredbu o statusu prognanika i izbjeglica kojom je uvedena razlika između pojmova „prognanik“ i „izbjeglica“. Prognanički status dobile su osobe koje su „s jednog područja Republike Hrvatske izbjegla na drugo područje Republike Hrvatske, a izbjeglica je osoba (...) koja je izbjegla u inozemstvo“.¹¹³⁴ U skladu s međunarodnim pravom građani Bosne i Hercegovine

¹¹²⁹ Isto.

¹¹³⁰ Isto.

¹¹³¹ Isto.

¹¹³² Jelena Zlatković Winter, „Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj: Uzroci dolaska, regulacija i organizacija prihvata“, *Migracijske teme* 8 (1992), br. 2: 127-140, 133-134.

¹¹³³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 242.

¹¹³⁴ NN 64/1991, 3. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o statusu prognanika i izbjeglica, Klasa: 019-04/91-01/08, Urbroj: 5030104-91-3, Zagreb, 22. studenoga 1991.; Vidi i: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 54, 297; Živić, „Prognano stanovništvo“, 66-67; Rogić, *Progonstvo i povratak*, 15.

koji su u prvoj polovici 1992. godine, bježeći od srpske agresije, počeli stizati u Hrvatsku, označeni su pojmom izbjeglice.¹¹³⁵

Osobama kojima je Vladinom Uredbom o statusu prognanika i izbjeglica u drugoj polovici studenog 1991. godine priznat status prognanika osigurani su smještaj, prehrana, pomoć u socijalnoj adaptaciji i psihološka pomoć, školovanje djece, zdravstvena zaštita te pomoć u podmirenju drugih nužnih životnih potreba. S druge strane, prognanici su bili dužni ispunjati radne obveze koje su se odnosile na njihovu svakodnevnicu, poput osnovnih kućanskih poslova, vođenja brige o djeci, vođenja računovodstva i obavljanja drugih administrativno-stručnih poslova.¹¹³⁶ Prestanak navedenog statusa uslijedio bi odlukom kriznog štaba općine njezinog prebivališta da se osoba može vratiti u mjesto prebivališta s obzirom da su prestali razlozi zbog kojih je iz tog mjesta prognana ili izbjegla, na osnovi vlastite odluke prognanika ili izbjeglice da se vrati u mjesto prebivališta, u slučaju da ne prihvati organizirani smještaj i druge oblike organizirane pomoći te ako ne bi izvršavao radne navedene obveze.¹¹³⁷

7.2. Uredbe i mjere za zbrinjavanje prognanika

7.2.1. Institucionalna briga: Osnivanje Ureda za prognanike i izbjeglice

Mjere za zbrinjavanje stanovništva koje je prisilno moralo napustiti svoje domove počela je donositi već Manolićeva vlada, s obzirom na to da su za njezinog mandata počela prva progonstva. Za rad s tom skupinom stanovništva u prvom je redu bilo zaduženo Ministarstvo rada i socijalne skrbi koje je od 4. ožujka 1991. vodio Bernardo Jurlina.¹¹³⁸ Odlukom Manolićeve Vlade 23. srpnja 1991. pri navedenom je Ministarstvu otvoren Republički centar za zbrinjavanje i pomoć osobama koje su pod prisilom agresora morale napustiti svoje domove.¹¹³⁹

Kako je uoči i tijekom formiranja Vlade demokratskog jedinstva prognanički val počeo predstavljati jedan od ključnih problema za državu, na predstavljanju Vlade u Saboru 3. kolovoza 1991. Gregurić je najavio da „u slučaju sukoba širih razmjera, nužno bi bilo osigurati osnovne uvjete za rad i život stanovništva, što je pretpostavljalo da se pripreme

¹¹³⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 54.

¹¹³⁶ NN 64/1991, 3. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o statusu prognanika i izbjeglica.

¹¹³⁷ Isto.

¹¹³⁸ NN 14/1991, 25. 3. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra rada i socijalne skrbi, Broj: 336/91, Zagreb, 4. ožujka 1991.

¹¹³⁹ Rogić, *Progonstvo i povratak*, 16.

krizni programi koji bi, prije svega, morali obuhvatiti osiguravanje osnovnih proizvoda i energije te minimalno funkcioniranje javnih službi, uključivši elementarnu socijalnu zaštitu ugroženog stanovništva, posebice zaštitu izbjeglica“.¹¹⁴⁰ U skladu s time, na sjednici 7. kolovoza Vlada je zaključila da će izraditi „kompletni program zbrinjavanja izbjeglica“.¹¹⁴¹

Vlada je 30. kolovoza donijela uredbu o ustrojstvu Ureda za izbjeglice Republike Hrvatske. Ured je formiran u okviru Ministarstva rada i socijalne skrbi, a u njegov sastav ušli su predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva obrane, Ministarstva inozemnih poslova, Ministarstva rada i socijalne skrbi, Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva zdravstva, Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, Crvenog križa Hrvatske, Caritasa Biskupske konferencije i Štaba CZ-a Republike Hrvatske. Ured, kojemu se na čelu nalazio zapovjednik, trebao je utvrđivati i osiguravati provedbu Vladine politike u zbrinjavanju i pomoći izbjeglicama, što se odnosilo na plan evakuacije, prihvata i zbrinjavanja, stacioniranja izbjeglica po općinama, plan školovanja i drugo. Nadalje, trebao je utvrđivati mjerila za obračun troškova zbrinjavanja izbjeglica, organizirati prikupljanje materijalnih sredstava, što se prvenstveno odnosilo na hranu, organizirati i koordinirati akcije centara za socijalni rad, osigurati osnovne uvjete za život izbjeglica, kao i uvjete za njihovu socijalnu adaptaciju, osigurati povratak izbjeglica u svoje domove u dogovoru s kriznim štabom područja, odnosno općine odakle je stanovništvo otišlo i, naposljetku osiguravati funkcioniranje „jedinstvenog informacijskog i dokumentacijskog sustava“ vezano za podatke o zbrinjavanju i pomoći izbjeglicama.

Ured je također trebao osnovati regionalne urede čiji su članovi bili predstavnici kriznog štaba određenog područja, tijela sigurnosti vezanih za obranu i unutarnje poslove te humanitarnih organizacija područja za koje se regionalni ured formira, u suradnji sa stručnjacima iz područja zdravstva i psihologije. Na čelu regionalnog ureda nalazio se direktor centra za socijalni rad u općini u kojoj je bilo smješteno sjedište regionalnog ureda. Regionalni uredi za izbjeglice imali su zadaću neposrednog i operativnog organiziranja i provođenja aktivnosti vezano za prihvata i zbrinjavanje izbjeglica, poduzimanja djelatnosti oko prilagođavanja organizacije života i rada izbjeglica i obavještanja Ureda najmanje jednom tjedno o pitanjima vezanima za izbjeglice, dok je sam Ured obavezan najmanje jednom tjedno obavještavati Vladu o istoj problematici. Uredbom o ustrojstvu Ureda propisana su minimalna pravila za organiziranje života i rada izbjeglica, što se odnosilo na osiguranje smještaja, prehrane, pomaganju u socijalnoj adaptaciji, poticanju osobne odgovornosti izbjeglica za

¹¹⁴⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 11.

¹¹⁴¹ Isto, 30.

vlastitu i socijalnu sigurnost osoba o kojima su dužni brinuti, u prvom redu o djeci te starijim i nemoćnim roditeljima, osiguranje školovanja djece te nužnu zdravstvenu zaštitu.¹¹⁴²

Uredbom o Uredu za prognanike i izbjeglice koju je Vlada donijela 22. studenoga 1991. godine, Ured je izuzet iz djelokruga Ministarstva rada i socijalne skrbi i prešao izravno u nadležnost Vlade.¹¹⁴³ Prema Mati Graniću, koji se tada nalazio na dužnosti potpredsjednika Vlade za društvene djelatnosti, zaduženog za prognanike i izbjeglice, Ured je djelovao kao „nezavisna Vladina agencija, izravno odgovorna potpredsjedniku Vlade“.¹¹⁴⁴ Radom Ureda trebao je upravljati predstojnik kojeg bi imenovala i razriješila Vlada. Predstojnikom Ureda Vlada je 11. prosinca iste godine imenovala Adalberta Rebića,¹¹⁴⁵ a istog dana donijela je Rješenje o imenovanju predsjednika, zamjenika predsjednika i članova Upravnog vijeća Ureda za prognanike i izbjeglice.¹¹⁴⁶

Zadaće Ureda za prognanike i izbjeglice uključivale su, između ostalog, predlaganje Vladi mjera zbrinjavanja i pomoći prognanicima i izbjeglicama, poput plana evakuacije, prihvata i zbrinjavanja, stacioniranja prognanika i izbjeglica, plana školovanja itd., utvrđivanje mjerila za obračun troškova zbrinjavanja i pomoći prognanicima i izbjeglicama, organiziranje prikupljanja materijalnih sredstava, osiguravanja osnovnih uvjeta za život prognanika i izbjeglica i uvjeta za njihovu socijalnu adaptaciju. Nadalje, Ured je bio zadužen za osiguranje povratka prognanika i izbjeglica u svoje domove u dogovoru s nadležnim kriznim štabovima, suradnju s međunarodnim humanitarnim organizacijama i koordinaciju prikupljanja humanitarne pomoći iz inozemstvu, uključujući i hrvatsku dijasporu, provođenje analize stanja potreba prognanika i izbjeglica, poduzimanje mjera za osiguranje funkcioniranja jedinstvenog informacijskog i dokumentacijskog sustava vezano za zbrinjavanje i pomoć prognanicima i izbjeglicama te jedinstven sustav obavještanja predsjednika Republike, Sabora, Vlade i svjetske javnosti. Ured je bio zadužen i za suradnju s UNHCR-om, Uredom za koordinaciju pomoći u katastrofama Ujedinjenih naroda (UNDRO), UNICEF-om, Caritasom, Međunarodnim komitetom Crvenog križa, Ligom društva Crvenog

¹¹⁴² NN 45/1991, 5. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o formiranju Ureda za izbjeglice Republike Hrvatske, Klasa: 019-04/91-01/07, Urbroj: 5030104-91-2, Zagreb, 30. kolovoza 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 75-76.

¹¹⁴³ NN 64/1991, 3. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o Uredu za prognanike i izbjeglice, Klasa: 019-04/91-01/09, Urbroj: 5030104-91-2, Zagreb, 22. studenoga 1991.

¹¹⁴⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 311.

¹¹⁴⁵ NN 70/91, 21. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju predstojnika Ureda za prognanike i izbjeglice, Klasa: 080-02/91-08/42, Urbroj: 50304/1-91-01, Zagreb, 12. prosinca 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 336.

¹¹⁴⁶ NN 70/1991, 21. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o imenovanju predsjednika, zamjenika predsjednika i članova Upravnog vijeća Ureda za prognanike i izbjeglice, Klasa: 080-02/91-08/43, Urbroj: 5030113-91-1, Zagreb, 11. prosinca 1991.

križa i Crvenog polumjeseca te drugim srodnim organizacijama.¹¹⁴⁷ U provođenju navedenih zadataka za područje jedne ili više općina ili grada, državnom su Uredu pomagali 21 regionalni ured za prognanike i izbjeglice na čijem se čelu nalazio predstojnik kojeg je trebao imenovati i razrješavati predstojnik Ureda, kao i 99 centara za socijalni rad.¹¹⁴⁸ Ured je bio dužan podnositi izvještaj Vladi o svom radu zbrinjavanja prognanika i izbjeglica najmanje jednom tjedno.¹¹⁴⁹

7.2.2. Zbrinjavanje prognanika

Početak kolovoza 1991. godine Vlada je donijela prve smjernice vezane uz prihvati i smještaj prognanika. Na sjednici 7. kolovoza određeno je da „imovina pravnih osoba iz djelatnosti i ugostiteljstva i turizma sa sjedištem na teritoriju Srbije privremeno se daje na korištenje humanitarnim organizacijama iz Republike Hrvatske, radi smještaja izbjeglica s ratom zahvaćenog područja“.¹¹⁵⁰ Na sjednici održanoj 22. kolovoza Vlada je donijela Uredbu o preuzimanju u posjed i korištenju odmarališta, hotela i drugih hotelsko-turističkih objekata i pokretnina koje se u njima nalaze, na kojima pravo raspolaganja, odnosno vlasništvo imaju ili ih drže u posjedu poduzeća i druge pravne i fizičke osobe sa sjedištem izvan teritorija Republike Hrvatske. Uredbom je određeno da je ministar rada i socijalne skrbi u svrhu osiguranja uvjeta za smještaj osoba u zbjegu, lakše ranjenih i socijalno nezbrinutih osoba u ime Republike Hrvatske ovlašten „preuzeti u posjed i u korištenje odmarališta, hotele i druge hotelsko-turističke objekte i pokretnine koje se u njima nalaze, na kojima pravo raspolaganja odnosno vlasništvo imaju ili ih drže u posjedu poduzeća i druge pravne i fizičke osobe koje imaju sjedište izvan teritorija Republike Hrvatske, osim inozemnih pravnih i fizičkih potreba; izdati nalog izvršnom vijeću općine, odnosno povjereniku Vlade Republike Hrvatske u općini na području koje se nalazi objekt da naredi vlasniku ili posjedniku da objekt i pokretnine koje se u njemu nalaze preda u posjed i na korištenje odmah i bez odgađanja te preuzme objekt i pokretnine, a najkasnije u roku od 24 sata od dana javnog priopćenja naloga na oglasnoj ploči organa koji je naredbu donio i u objektu“.¹¹⁵¹ Vlada je, osim toga, od Saveznog izvršnog vijeća zatražila da se i vojna odmarališta u Hrvatskoj stave na raspolaganje za smještaj

¹¹⁴⁷ NN 64/1991, 3. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o Uredu za prognanike i izbjeglice.

¹¹⁴⁸ Isto; Rogić, *Progonstvo i povratak*, 53.

¹¹⁴⁹ NN 64/1991, 3. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o Uredu za prognanike i izbjeglice.

¹¹⁵⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 29.

¹¹⁵¹ NN 43/1991, 23. 8. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o preuzimanju u posjed i korištenje odmarališta hotela i drugih hotelsko-turističkih objekata i pokretnina koje se u njima nalaze, na kojima pravo raspolaganja odnosno vlasništvo imaju ili ih drže u posjedu poduzeća i druge pravne i fizičke osobe koje imaju sjedište izvan teritorija Republike Hrvatske, Klasa: 943-06/91-01/02, Urbroj: 5030104-91-2, Zagreb, 22. kolovoza 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 56.

prognanika.¹¹⁵² Od osnivanja u studenom 1991. godine, Ured za prognanike i izbjeglice bio je obvezan predlagati smještajne objekte koji je Vlada trebala preuzimati u posjed.¹¹⁵³ Prognanici su uglavnom bili smješteni u hotele, sportske dvorane, obnovljene vojarne, ustanove socijalne skrbi, barake građevinskih poduzeća za smještaj radnika, odmarališta i kod obitelji koje.¹¹⁵⁴

Najveći teret financiranja prognanika snosila je država. Osim sredstava koja su trebali osiguravati Republički centar i područni centri za zbrinjavanja i pomoć u smještaju, prehrani, gorivu i drugim nužnostima, Vlada je zaključila da je dio sredstava potrebno osigurati državnim proračunom za 1991. godinu,¹¹⁵⁵ a na sjednici održanoj 22. kolovoza odlučila je pripremiti prijedlog za osiguranje sredstava iz hrvatskog proračuna.¹¹⁵⁶

Za financiranje troškova prognanika bio je zadužen i Republički fond „Kralj Zvonimir“, što ga je Vlada osnovala u sastavu Ministarstva rada i socijalne skrbi 18. rujna 1991. Sredstva fonda osiguravala su se iz državnog proračuna, dobrovoljnih priloga građana, poduzeća i drugih pravnih i fizičkih osoba iz zemlje i inozemstva te iz drugih izvora. Rad fonda nadzirala je Vlada.¹¹⁵⁷ U fond je pristizalo preko 70 % sredstava iz hrvatskog proračuna, dok su ostala sredstva dolazila putem donacija.¹¹⁵⁸ Odlukom Vlade na sjednici 13. siječnja 1992. fond je prešao iz sastava Ministarstva rada i socijalne skrbi u sastav Ureda za prognanike i izbjeglice.¹¹⁵⁹

Za troškove zbrinjavanja prognanika Vlada je tražila humanitarnu i financijsku pomoć međunarodne zajednice. Tako je na sjednici 13. kolovoza najavila da će izvijestiti UNHCR, Međunarodni komitet Crvenog križa u Ženevi, vlade zemalja EZ-a i sve inozemne humanitarne organizacije o problemu izbjeglica te zatražiti njihovu pomoć.¹¹⁶⁰ Mate Granić sredinom listopada 1991. godine uputio je pismo francuskoj vladi i njezinom Sekretarijatu za humanitarnu pomoć. Nakon što je naveo da gubitci uzrokovani ekonomskim ratom i napadom JNA na Hrvatsku iznose 15 milijardi dolara „što je jednako bruto nacionalnom dohotku Republike Hrvatske“, Granić je pozvao Sekretarijat za humanitarnu pomoć vlade Republike Francuske i sve humanitarne organizacije, „a i sve miroljubive Francuze da organizirano

¹¹⁵² O. Ramljak, „Odmarališta preuzeta za smještaj izbjeglica“, SD, (Split), 23. 8. 1991., 3.

¹¹⁵³ NN 64/1991, 3. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o Uredu za prognanike i izbjeglice.

¹¹⁵⁴ Rogić, *Progonstvo i povratak*, 17.

¹¹⁵⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 37.

¹¹⁵⁶ Isto, 55.

¹¹⁵⁷ NN 48/1991., 19. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Republičkog fonda „Kralj Zvonimir“, Klasa: 402-09/81-01/02, Urbroj: 5030104-91-2, Zagreb, 16. rujna 1991.

¹¹⁵⁸ Rogić, *Progonstvo i povratak*, 55.

¹¹⁵⁹ NN 2/1992., 15. siječnja 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o Republičkom fondu „Kralj Zvonimir“, Klasa: 402-09/91-01/02, Urbroj: 5030104-92-3, Zagreb, 14. siječnja 1992.

¹¹⁶⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 37.

pomognu žrtvama terorizma i agresije na pučanstvo i teritorij Republike Hrvatske“. Napoljetku je napomenuto da „svaka pružena pomoć, bilo da se radi o hrani, hrani za novorođenčad, lijekovima i medicinskoj opremi, odjeći i obući, vrećama za spavanje, sklopivim ležajevima, šatorima, bit će nam korisna i dobrodošla“. ¹¹⁶¹

Prema podacima s početka lipnja 1992. godine za prognanike i izbjeglice država je izdvajala oko 180 milijuna tadašnjih njemačkih maraka. Vlada je kao problem istaknula činjenicu da je dotada dobivala uglavnom humanitarnu pomoć, a ne financijsku koja bi joj omogućila efikasniju skrb nad prognanicima i izbjeglicama po pitanju njihova financiranja smještaja i prehrane. Prema tim podacima, iz inozemstva nisu primljena „efektivna sredstva radi pomoći prognanicima i izbjeglicama, već se sva pomoć svodila na slanje hrane, odjeće i obuće, lijekova i medicinske i druge opreme. Republika Hrvatska je iz republičkog i općinskih proračuna usmjeravala sredstva za zbrinjavanje prognanika i izbjeglica u mjeri koja je iscrpila naše financijske i materijalne mogućnosti što onemogućuje dalje financiranje smještaja i prehrane prognanika i izbjeglica bez velike pomoći međunarodne zajednice“. ¹¹⁶² Unatoč molbama koje su članovi Vlade upućivali međunarodnoj zajednici, za vrijeme mandata Vlade demokratskog jedinstva, financijska pomoć za prognanike i izbjeglice nije stizala. Uz poneke donacije, tu je skupinu stanovništva u najvećoj mjeri financirala Republika Hrvatska.

7.3. Vlada i prognanički valovi

7.3.1. Slučaj Ilok: pokušaj sprječavanja progona

Tijekom 1991. godine Vlada je poduzimala napore kako bi spriječila progono hrvatskih građana. Tako je 22. kolovoza 1991. upozorila stanovništvo da ne napušta svoje domove bez suglasnosti kriznih štabova na svom području. U slučaju da određena skupina stanovništva ipak odluči napustiti mjesto stanovanja, Vlada je odredila da je potrebno surađivati s Republičkim centrom za zbrinjavanje koji bi im trebao osigurati smještaj, kao i drugu potrebnu pomoć. ¹¹⁶³ Masovna prisilna iseljavanja iz brojnih gradova i mjesta pokazuju da Vlada u mnogo slučajeva nije uspjela u sprječavanju progona, što je razumljivo s obzirom na eskalaciju rata u drugoj polovici 1991. godine te činjenicu da nije mogla kontrolirati stanje na cijelom bojištu. U nekim slučajevima jedina preostala mjera zaštite civilnog stanovništva

¹¹⁶¹ (H), „Pismo – apel Vlade Hrvatske“, *Glas Slavonije*, (Osijek), 15. 10. 1991., 4.

¹¹⁶² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 580.

¹¹⁶³ O. Ramljak, „Odmarašta preuzeta za smještaj izbjeglica“, *SD*, (Split), 23. 8. 1991., 3.

bilo je obraćanje međunarodnoj zajednici. Jedan od poznatijih slučajeva oštro je prosvjedovanje Vlade protiv progonstva građana Iloka i okolnih mjesta do čega je došlo sredinom listopada 1991. godine.

Pod snažnim pritiscima napada i okruženja grada Iloka i okolnih mjesta u rujnu i listopadu 1991. godine, ultimatum JNA za predajom oružja i straha od njezinog mogućeg ulaska u grad, dana 13. listopada građani Iloka izjasnili su se za napuštanje grada. S obzirom na navedene okolnosti, treba naglasiti da je izjašnjavanje Iločana zapravo bilo iznuđeno. Nakon toga, gradske vlasti Iloka i predstavnici JNA potpisali su u Šidu 14. listopada sporazum prema kojem je stanovništvu Iloka bilo dopušteno napustiti grad, ali je trebalo predati sve naoružanje.¹¹⁶⁴ Predaja oružja JNA počela je 17. listopada, a potom je uslijedila kolona prognanika koju su u Županji dočekali predstavnici Vlade Republike Hrvatske.¹¹⁶⁵ Procjenjuje se da je tada oko 8 000 ljudi prognano iz Iloka, a među Hrvatima nalazila se i skupina građana slovačke nacionalnosti.¹¹⁶⁶ Prema podacima kojima je tada raspolagala hrvatska Vlada, prognanika iz Iloka i okolnih mjesta bilo je oko 10 250.¹¹⁶⁷

Dan nakon potpisivanja navedenog sporazuma o iseljavanju Iločana, točnije 15. listopada, tekst sporazuma dostavljen je hrvatskom Uredu pri PM EZ-a, nakon čega je istog dana član Vlade i koordinator za kontakte s PM EZ-a Dražen Budiša uputio oštro pismo europskim promatračima istaknuvši da su se predstavnici hrvatske vlasti više puta obraćali PM EZ-a „s molbom da se angažira u spriječavanju [*sic*] mogućeg masakra hrvatskog pučanstva u Iloku, Bapskoj, Šarengradu i okolnim naseljima“, podsjećajući da je uloga PM EZ-a

posredovanje u postizanju i nadgledanju postignutog primirja a ne raseljavanje lokalnog stanovništva. Stvaranje čistih srpskih enklava na tom području u izravnoj je suprotnosti sa svim dosadašnjim postignutim sporazumima o rješavanju jugoslavenske krize i posebno u suprotnosti s izjavama ministra Van den Broecka koji je više puta naglašavao da se države koje će nastati razgradnjom bivše Jugoslavije moraju organizirati kao multinacionalne zajednice. Prisilno iseljavanje hrvatskog pučanstva uz posredovanje predstavnika Promatračke misije je čin koji je u dubokoj suprotnosti i sa Poveljom Ujedinjenih naroda i Pariškom poveljom za novu Europu. Referendum na koji se Sporazum poziva bio je referendum naroda na koga su uperene cijevi neprijateljske vojske a izjašnjavanje u takvim uvjetima ne može se

¹¹⁶⁴ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 166-167: Sporazum; Nikolina Vuković, „Ukradeni grad – o progonstvu Iloka i Iločana“, *Scrinia Slavonica* 15 (2015), 319; Batorović, Kraljević, „Ilok u okruženju, izlazak u konvoju, Iločani u progonstvu“, *Sociologija sela* 31 (1993), br. 3/4: 186-187; Marijan, Obrana i pad Vukovara, 170-171.

¹¹⁶⁵ Batorović i Kraljević, „Ilok u okruženju“, 187-189.

¹¹⁶⁶ Vuković, „Ukradeni grad“, 320.

¹¹⁶⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 205.

nikako uzeti kao izražavanje prave volje građana. Nije mi poznato da je ikada u povijesti održan takav referendum na kojem se stanovništvo odlučilo za iseljavanje sa svoje zemlje. Kada bi se model s kojim su se suglasili predstavnici vaše Promatračke misije primjenio [*sic*] i na ostala područja naše Republike ovaj bi se rat brzo okončao. Hrvati bi naime iselili iz Hrvatske i onda više ne bi bilo sukoba. Umjesto što se angažirate na iseljavanju 10.000 Hrvata, s područja Iloka, Šarengrada i Bapske, molim vas da se angažirate na odlasku vojske iz tih područja i iz cijele Hrvatske jer je to preduvjet za okončanje rata i jer i vas na to obvezuje postignuti sporazum u Haagu između predsjednika Tuđmana, predsjednika Miloševića i generala Kadijevića i izjave Van den Broecka.¹¹⁶⁸

Vlada je također prosvjedovala protiv progona Iločana te je odlučila poduzeti određene mjere kako bi spriječila egzodus. Tako je 16. listopada oštro osudila ulogu JNA u deportaciji građana Iloka i susjednih mjesta, navodeći da „pod krinkom 'sporazumijevanja' i provedenog 'referenduma', u režiji vojne komande jedinica JNA sa sjedištem u Šidu u Republici Srbiji, neuspješno se prikriva genocid nad hrvatskim narodom na teritoriju Republike Hrvatske“. Istom je prilikom Vlada zatražila od Glavnog stožera HV-a i MUP-a da onemoguće deportaciju građana te je zadužila Ministarstvo inozemnih poslova za hitno poduzimanje međunarodnih mjera kako bi nadležne međunarodne institucije prisilile Srbiju da odustane od deportacije.¹¹⁶⁹

Dan kasnije po nalogu predsjednika Tuđmana ustanovljena je „ad hoc“ Radna skupina Sabora i Vlade Republike Hrvatske za suočavanje s problemima u Iloku. Njome su predsjedali potpredsjednik Sabora Vladimir Šeks i potpredsjednik Vlade Mate Granić, a sačinjavali su je još poneki predstavnici Vlade i Sabora – ministar zdravstva Andrija Hebrang, ministar rada i socijalne skrbi Bernardo Jurlina, potpredsjednik Sabora Stjepan Sulimanac, zamjenik ministra unutarnjih poslova Ivan Jarnjak, zamjenik ministra obrane Ivan Milas te saborski zastupnici Petar Bošnjaković i Ante Kutle.¹¹⁷⁰ U dopisu koji je Radna skupina poslala predsjedniku Tuđmanu, uočava se da je postojala inicijativa da delegacija Sabora i Vlade zajedno s promatračima EZ-a ode u Ilok, međutim, kako je naznačeno, nije postojalo „pouzdanu tehničko rješenje“ kojim bi delegacija stigla u Ilok ni kopnenim ni zračnim putem.

¹¹⁶⁸ FČ Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Dražen Budiša, član Vlade i koordinator za kontakte s Promatračkom misijom EZ-a, Zagreb, 15. listopada 1991., Promatračkoj misiji Europske zajednice [obaviješteni Carrington i Van den Broek]. Budišino pismo donosi i Marijan u: *Obrana i pad Vukovara*, 171-172.

¹¹⁶⁹ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-04/15, Urbroj: 5030115-91-1, Zagreb, 16. listopada 1991., Zaključci.

¹¹⁷⁰ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 57, I. Dio: Radna skupina Sabora i Vlade Republike Hrvatske za Ilok, Zagreb, 17. listopada 1991., Predsjedniku Republike Hrvatske gospodinu dr. Franji Tuđmanu; Šeks, *1991. – Moja sjećanja* 2, 167.

Jedino moguće rješenje bio je put preko Mađarske i potom preko Beograda, za što je, pak, bilo potrebno dobiti dopuštenje mađarske vlasti, kao i dopuštenje Miloševića i srbijanske Vlade. Osim toga, u tom je trenutku deportacija građana već bila počela.¹¹⁷¹

Granić je istog dana pisao šefu PM EZ-a u Zagrebu D. J. Van Houtenu u vezi deportacije Iločana, tražeći od PM-a „da osigurate što je moguće veći broj promatrača Europske zajednice koji će pratiti deportaciju kako bi se spriječio mogući masakr četnika i terorista nad civilnim stanovništvom“, „da Vaši promatrači ne dozvole izdvajanje i zadržavanje bilo koje osobe iz autobusnog konvoja“ te da „promatrači Europske misije stupe u kontakt sa štabom za zbrinjavanje deportiranih osoba koje će imati sjedište u Županji“.¹¹⁷² Radna je skupina potom osigurala prihvata i zbrinjavanje deportiranog stanovništva.¹¹⁷³

Na sjednici održanoj 19. listopada Vlada je donijela zaključke o egzodusu hrvatskih građana iz Iloka i okolnih mjesta uz posredovanje PM EZ-a, kojima je izrazila da ne podržava navedeni sporazum koji

ne odražava slobodnu volju dviju strana, nego predstavlja grotesknu i licemjernu izliku da se silom ishodi potpuno ponižavanje izgnanika, što je jedinstven slučaj u povijesti. Radi se o smišljenom planu o iseljavanju pod prijetnjom genocida. Samo pod pritiskom pušćanih cijevi i najbrutalnijih prijetnji može se pristati na potpis ispod ultimativnog 'Sporazuma' u kojem se čak tvrdi da je stanovništvo dotičnog područja provelo i referendum o svojem vlastitom izgonu.

U skladu s time, Vlada je ponovivši Budišine ocjene zaključila „da se radi o prisilnom iseljavanju i deportaciji građana iz njihovih domova i zavičaja, što je u dubokoj suprotnosti s Poveljom Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka, Pariškom poveljom o novoj Europi i svim propisima međunarodnog prava“. Nakon što je navela formiranje i djelovanje spomenute Radne skupine Sabora i Vlade, Vlada je napomenula i to da je uz svoja Ministarstva rada, socijalne skrbi i obitelji, zdravstva i unutarnjih poslova, kao i uz sudjelovanje općinskih kriznih štabova i drugih nadležnih ustanova i brojnih građana Hrvatske, osigurala prihvat, smještaj i opskrbu za oko 10 250 prisilno iseljenih i deportiranih građana Iloka i susjednih mjesta. Potom je obavijestila domaću i međunarodnu javnost o navedenoj problematici,

¹¹⁷¹ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 57. I. Dio: Radna skupina Sabora i Vlade Republike Hrvatske za Ilok, Zagreb, 17. listopada 1991., Predsjedniku Republike Hrvatske gospodinu dr. Franji Tuđmanu; Usp. Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 168.

¹¹⁷² HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 57. I. Dio: Radna skupina Sabora i Vlade Republike Hrvatske za Ilok, Zagreb, 17. listopada 1991., [upućeno] Nj, E. Ambasador D. J. Van Houten, Šef Promatračke misije Evropske zajednice u Zagrebu.

¹¹⁷³ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 168.

istaknuvši da će posebno izvijestiti i Vladu Republike Čehoslovačke jer se zločin čini i prema građanima Hrvatske iz te zemlje. Od JNA zahtijevala je da se prema obvezama međunarodnih konvencija i ratnog prava i obvezama prema Haaškom sporazumu zaštiti i sačuva sva imovina nasilno iseljenih i deportiranih građana Iloka i susjednih mjesta te da se povuče iz okupiranih područja kako bi se uz posredovanje PM EZ-a mogao osigurati siguran povratak svih nasilno iseljenih građana Iloka i susjednih mjesta. Vlada je na kraju objavila da će u suradnji s Radnom skupinom Sabora i Vlade, a preko zajedničke komisije, „utvrditi sve okolnosti nasilnog iseljavanja, ustanoviti opsege uništavanja imovine protjeranih građana Iloka i susjednih mjesta, s čime je okupatorska vojska otpočela i prije samog izгона nedužnih građana“, a nadležne će ustanove Republike Hrvatske pokrenuti istragu o okolnostima nasilnog iseljavanja građana Iloka i susjednih mjesta te će nastojati što prije stvoriti uvjete za povratak prognanika.¹¹⁷⁴

Prema Gregurićevim riječima, međunarodne institucije i zajednice za zaštitu ljudskih prava, UN, ni Helsinki Watch, nisu reagirali.¹¹⁷⁵ Vladi je stoga jedino preostalo zbrinuti prognano stanovništvo, što je i učinila preko Kriznog štaba koji je odredio jedanaest općinskih kriznih štabova u Hrvatskoj da se pobrinu za iločke prognanike. Prognanici su prvo bili smješteni u Slavonskom Brodu i Đakovu, a potom su bili razmješteni na druga područja u Hrvatskoj.¹¹⁷⁶

7.3.2. Slučaj Vukovar: evakuacija stanovništva

Najveći prognanički val zbio se u drugoj polovici studenoga 1991. godine kao posljedica evakuacije civilnog stanovništva i ranjenika vukovarske bolnice nakon okupacije Vukovara. Od početka napada na istočnu Slavoniju i Vukovar postojale su inicijative za evakuacijom građana. Hrvatska je Vlada, međutim, takvu mogućnost odbacivala. Kao što je već spomenuto, tijekom prvog posjeta Vukovaru i istočnoj Slavoniji u prvoj polovici kolovoza 1991. godine predsjednik je Vlade Franjo Gregurić „preporučio stanovništvu Vukovara da ne napušta svoja ognjišta i da ćemo se zajedno brinuti da Vukovar i ove općine ostanu u Hrvatskoj“.¹¹⁷⁷ Evakuaciji su se nekoliko puta protivile vojne i civilne vlasti u Vukovaru, smatrajući da bi takav razvoj događaja neminovno štetio obrani grada.¹¹⁷⁸

¹¹⁷⁴ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut 57. I. Dio: Zaključci Vlade Republike Hrvatske o progonu i deportaciji građana Iloka i susjednih mjesta, Zagreb, 19. listopada 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 205-206; Hina, „Osigurati povratak prognanih“, SD, (Split), 20. 10. 1991., 32.

¹¹⁷⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 445.

¹¹⁷⁶ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 172.

¹¹⁷⁷ Isto, 31; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 276.

¹¹⁷⁸ Vidi: Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 276, 279.

Kako se bližio kraj obrane, iz Vukovara su u Vladu počeli stizati prijedlozi i zahtjevi za evakuacijom građana kojih je bilo otprilike 15 000. Povjerenik Vlade za općinu Vukovar Marin Vidić-Bili 12. studenoga poslao je pismo predsjedniku Tuđmanu, predsjedniku Vlade Greguriću i Glavnom stožeru. Nakon što je ustvrdio „da je grad mrtav“, zatražio je izvlačenje 15 000 civila iz Vukovara i pokušaj proboja.¹¹⁷⁹ Mile Dedaković uputio je 15. studenoga predsjedniku Republike, predsjedniku Vlade, Ministarstvu obrane, Glavnom stožeru, MUP-u, predsjedniku Sabora, Crvenom križu Hrvatske i Caritasu pismo sličnog sadržaja. Dao je do znanja da se obrana grada bliži kraju i zahtijevao spašavanje civila.¹¹⁸⁰

Navedena pisma i dva brzojava koja su stigla Greguriću ujutro 17. studenog rezultirali su sazivanjem spomenute sjednice Vlade istog dana, na kojoj se raspravljalo isključivo o Vukovaru. Nakon što je zaključeno da je najvažnije pobrinuti se za civile i ranjenike, Granić je istaknuo složenost evakuacije tolikog broja ljudi, predloživši usto osnivanje posebnog štaba koji bi izvršio tu akciju: „Pitam se kako ćemo izvesti operaciju izvlačenja 15 000 ljudi. U mirnim okolnostima, a ne pod vatrom, izvući 10, 15 tisuća ljudi bilo bi vrlo teško. To je užasno komplicirana operacija. Bila je komplicirana operacija izvući sto ranjenika, a kamoli ovo. Ta bi zadaća iziskivala formiranje posebnog štaba s precizno navedenim obvezama.“¹¹⁸¹

Nakon što je donesen niz zaključaka s ciljem spašavanja vukovarskih civila, Gregurić je u ime Vlade poslao spomenuto pismo Vrhovnoj komandi oružanih snaga SFRJ, naslovljeno na generala Kadijevića i admirala Stane Broveta, u kojem je zahtijevao dolazak europskih promatrača u Vukovar kako bi se omogućila evakuacija ranjenika, žena i djece.¹¹⁸² Odgovor je stigao od glavnog vojnog pregovarača, opunomoćenika JNA generala Andrije Rašete, koji je napisao da

Jugoslovenska Narodna Armija će u Vukovaru, kao i u drugim mestima, preduzeti sve mere za zaštitu ugroženih lica, i posebno onih kojima je pomoć najpotrebnija. U tom cilju predlažemo vam da se povređeni, oboleli i ostali deo stanovništva, uz prisustvo predstavnika Posmatračke Misije Evropske zajednice i Međunarodnog Komiteta Crvenog Krsta evakušu, pod uslovom

¹¹⁷⁹ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 297-298: Dokument 1: Apel Marina Vidića Bilog. Tekst pisma i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 259-260.

¹¹⁸⁰ Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 301: Dokument 3: Dedakovićev apel upućen hrvatskom državnom vodstvu; Borković, *Rušitelj ustavnog poretka*, 47; Tekst pisma vidi i u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 269; Tomac, *Predsjednik*, 151.

¹¹⁸¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 138.

¹¹⁸² FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 800-01/91-04/27, Urbroj: 50302-91-2, Zagreb, 17. studenog 1991., [upućeno] Vrhovna komanda oružanih snaga generalu Veljku Kadijeviću, admiralu Stane Brovetu; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja 2*, 309-310: Dokument 8: Pismo Vlade RH generalu Kadijeviću i admiralu Brovetu; Tekst pisma vidi u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 280-281; Hina, „Odgovornost za mogući pokolj“, SD, (Split), 18. 11. 1991., 3; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 258.

da oružani sastavi Republike Hrvatske nedejstvuju, i ako se navedena lica opredele gde žele da se izvuku ili pak izraze želju da ostanu u Vukovaru.¹¹⁸³

Rašeta je potom predložio i evakuaciju civila pod zaštitom JNA u pravcima Vukovar-Osijek, Vukovar-Vinkovci, Vukovar-Šid, Vukovar-Petrovci-Mirkovci, rijekom Dunav.¹¹⁸⁴ Vlada je na to u odgovoru predložila smjer evakuacije Vukovar-Bogdanovci-Marinci-Zidine-Nuštar-Vinkovci.¹¹⁸⁵

Evakuacija, međutim, nije prošla prema planu i bez smetnji. Prema Granićevom Izvješću o zbrinjavanju vukovarskih ranjenika i civila od 21. studenog, evakuacija civila i ranjenika iz Vukovara koja je organizirana 19. studenoga nije u potpunosti uspješno izvedena, budući da su paravojne srpske postrojbe otvarale vatru na pravcima predviđenima za evakuaciju, zaključivši potom da je „izvjesno da svi oni koji su trebali biti izvedeni iz Vukovara nisu dospjeli na sigurno nego su ih okupatori zadržali pod svojom kontrolom“.¹¹⁸⁶ Granić je 20. studenoga pisanim putem obavijestio van Houtena da JNA prisiljava na iseljavanje iz Vukovara i one stanovnike koji se nisu željeli iseliti unatoč okupaciji.¹¹⁸⁷ Nadalje, u navedenom je Izvješću naveo da je tako izvedena evakuacija dovela do velikog broja dolazaka u Vladu, kod predsjednika Vlade Gregurića, kod potpredsjednika Vlade Mate Granića i ministra Dražena Budiše, MUP i Glavni stožer „naših boraca, rodbine i prijatelja onih koji su ostali u Vukovaru“.¹¹⁸⁸

Granićevo Izvješće prihvaćeno je na sjednici Vlade održanoj 22. studenoga. Gregurić je predložio da se ono dopuni „svom raspoloživom dokumentacijom“ i proslijedi PM EZ-a, lordu Carringtonu, Ministarskom vijeću EZ-a u Haagu, UN-u i vladama stranih zemalja.¹¹⁸⁹ Prema podacima kojima je Vlada raspolagala 22. studenoga, u Hrvatsku je stiglo oko 2 700 prognanika iz Vukovara, a očekivalo se još oko 5 000. Od 440 ranjenika došlo ih je 68, a od

¹¹⁸³ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vladi Republike Hrvatske Zagreb, 17. 11. 1991.; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 311: Dokument 9: Odgovor generala Rašete Vladi RH. Tekst pisma u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 282; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 258.

¹¹⁸⁴ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vladi Republike Hrvatske Zagreb, 17. 11. 1991.; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 311: Dokument 9: Odgovor generala Rašete Vladi RH. Tekst pisma u: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 282; Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 259.

¹¹⁸⁵ HR, VRHZ, UZOP, OS 1991., kut. 59, D-2, P-2: Vlada Republike Hrvatske, Predsjednik, Urbroj: 50302-91-3, Zagreb, 17. studenog 1991., Andriji Rašeti, Predmet: Evakuacija bolesnika iz Vukovara; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 283.

¹¹⁸⁶ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Potpredsjednik dr. Mate Granić, Zagreb, 21. 11. 1991., Izvješće o zbrinjavanju ranjenika i civilnog pučanstva iz Vukovara.

¹¹⁸⁷ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Potpredsjednik Dr. Mate Granić, Zagreb, 20. studenog 1991., Nj. e. ambasador D. J. van Houten.

¹¹⁸⁸ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Potpredsjednik dr. Mate Granić, Zagreb, 21. 11. 1991., Izvješće o zbrinjavanju ranjenika i civilnog pučanstva iz Vukovara.

¹¹⁸⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 294.

350 članova medicinskog osoblja, njih samo 17.¹¹⁹⁰ Na istoj sjednici odlučeno je da će Vlada od ogovarajućih tijela zatražiti da pripadnicima MUP-a koji su se i dalje borili u Vukovaru „pruže svaku moguću pomoć, da zaštite one koji se još nalaze u Vukovaru i da tamo odmah upute predstavnike Odbora za zaštitu ljudskih prava“.¹¹⁹¹ Nekoliko dana kasnije Hebrang je izvijestio Europsku misiju da dio bolničkog osoblja i ranjenika iz Vukovara nije stigao u Zagreb.¹¹⁹²

Posredovanjem hrvatske Vlade dio vukovarskih civila uspio se, dakle, spasiti i smjestiti se na slobodnom dijelu Hrvatske. Međutim, nemogućnost kontrole i praćenja cijelog tijeka evakuacije koju su pratila učestala otvaranja vatre od strane agresorskih snaga pokazuje znatna ograničenja hrvatske Vlade. Kad se pokazalo da je evakuacija tek djelomično provedena, Vladi je ostalo samo ponovno obraćanje međunarodnoj zajednici koja se dotada već više puta pokazala nedjelotvornom u ovoj problematici.

7.3.3. Uloga Vlade u sprječavanju progona nakon pada Vukovara

Okupacija Vukovara i progon vukovarskih civila, potaknuli su novi prognanički val u mjestima istočne Slavonije i Baranje. Došlo je do iseljavanja znatnog dijela stanovništva iz Osijeka, Vinkovaca i drugih slavonskih gradova. Vlada se, stoga, suočila s novim „obrambenim, političkim i socijalnim problemom“.¹¹⁹³ Prema podacima koje iznosi Davor Marijan, u Vinkovcima je 23. studenog od oko 35 000 osoba svih nacionalnosti ostalo samo oko 10 000 stanovnika, uključujući i pripadnike oružanih snaga Republike Hrvatske.¹¹⁹⁴ Nakon što je na sjednici održanoj 24. studenog Granić izvijestio članove Vlade da je nakon progona stanovništva Vukovara primjetan odlazak znatnog dijela stanovništva iz Osijeka, Vinkovaca i drugih slavonskih gradova te se javljaju problemi u postupku smještaja i u organiziranju duljeg zbrinjavanja prognanika na određenom području, u raspravi je postignut konsenzus da „nije dopustivo da se iz područja koja pod kontrolom drže naše oružane snage iseljava cjelokupno pučanstvo“, ustvrdivši da bi bilo opravdano dopustiti iseljavanje isključivo djeci, trudnicama i ranjenicima, dok bi se ostatak stanovništva evakuirao tek „u slučaju krajnje nužde, u dogovoru sa zapovjedništvima jedinica Hrvatske vojske“. Vlada je

¹¹⁹⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 140.

¹¹⁹¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 294.

¹¹⁹² ICTY: Republika Hrvatska, Ministarstvo zdravstva, Zagreb, 27. studeni 1991., Europska misija „I“, Zagreb.

¹¹⁹³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 302.

¹¹⁹⁴ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 276.

naposljetku zaključila da treba spriječiti iseljavanje stanovništva „iz svih krajeva u kojima je moguće organizirati život“.¹¹⁹⁵

To je vrijedilo ne samo za hrvatske, nego i za srpske civile. Budući da je Vlada dobila informaciju da se priprema odlazak velikog broja ljudi iz Našica i da se pretežno radi o građanima srpske nacionalnosti, Gregurić je 23. studenoga uputio pismo generalu Rašeti, iz kojeg je uočljivo da su potpredsjednik Vlade Zdravko Tomac i ministar Dražen Budiša stanovnicima sela Poganovci i Budimci kod Našica uputili javnu poruku da „za njihovo iseljavanje ne postoje nikakvi razlozi te da im hrvatske vlasti jamče sigurnost i sva prava“, zaključivši „Vlada Republike Hrvatske protivi se iseljavanjima pod pritiscima bez obzira na etničku pripadnost građana Republike Hrvatske“.¹¹⁹⁶ Na sjednici održanoj 24. studenoga Krizni štab Vlade donio je odluku da ministri Živko Juzbašić i Ivan Tarnaj obidu to područje i razgovaraju s lokalnim stanovništvom i članovima općinskog kriznog štaba da bi se spriječilo nekontrolirano i nepotrebno iseljavanje građana“.¹¹⁹⁷

Krajem studenoga Vlada je ponovno zadužila ministra Tarnaja te potpredsjednika Vlade Milana Ramljaka da kao posebni predstavnici Vlade i Kriznog štaba Vlade odu u Osijek, odakle su u prvoj polovici prosinca 1991. godine trebali surađivati s općinama Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Orahovica, Podravska Slatina, Valpovo, Vukovar, Vinkovci i Županja. Zadaća predstavnika Vlade odnosila se, između ostalog, na obilaženje terena i suradnju s kriznim štabovima i lokalnim vlastima.¹¹⁹⁸ Nakon boravka u Osijeku od 1. do 15. prosinca potpredsjednik Vlade Milan Ramljak pripremio je i predao predsjedniku Vlade 20. prosinca 1991. Izvješće o svom boravku u Osijeku u kojem je oslikao tamošnje stanje, osobito problem odlaska velikog broja građana. Ramljak je prvo istaknuo da je nakon pada Vukovara došlo do „pravog egzodusa građana Osijeka“, zbog čega je u gradu od 110 000 stanovnika, ostalo tek između 20 i 30 000. Ocijenio je da je jedan od razloga takvog masovnog iseljavanja i to što su nadležna ministarstva i civilne vlasti „potpuno zatajili“.¹¹⁹⁹ Nadalje, izvijestio je o sadržaju razgovora koji je vodio s Vanceom, kojemu je tom prilikom uručio koncept pisma o tome kako Srbija na okupirana područja Hrvatska, posebice u Baranji, „silom mijenja etničku kartu progoneći Hrvate i naseljavajući Srbe“, zbog čega je zatražio „da se poduzmu odgovarajuće mjere u Ujedinjenim narodima i u Beogradu“. U razgovoru s predstavnicima PM EZ-a na tom području Ramljak je predložio da se predstavnicima hrvatske vlasti uz europske

¹¹⁹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 302.

¹¹⁹⁶ Isto, 299.

¹¹⁹⁷ Isto, 302.

¹¹⁹⁸ Isto, 347.

¹¹⁹⁹ Isto, 347.

promatrače osigura mogućnost obilaska okupiranih područja, što se odnosilo na područja u Baranji, Aljamš, Erdut, Lovas, Ilok, Ernestinovo, Laslovo, Voćin i Hum, s ciljem zaštite tamošnjeg hrvatskog civilnog stanovništva.¹²⁰⁰ Zbog takvog je razvoja događaja Sabor dana 5. prosinca zadužio Vladu da preko UN-a obavijesti „cijelu svjetsku javnost“ da Srbija i Crna Gora uz pomoć JNA naseljavaju na „privremeno zaposjednuta područja Republike Hrvatske svoje državljane i na taj način nasilno mijenja demografsku sliku dotičnih područja“.¹²⁰¹

Progoni i pokušaji progona na okupiranom teritoriju nastavljani su nakon potpisivanja Sarajevskog primirja, pa i nakon dolaska i razmještaja mirovnih snaga UN-a. Nakon što je Budiša na sjednici Vlade 13. siječnja 1992. upozorio na problem sustavnog naseljavanja Baranje i istočne Slavonije Srbima, što ga je Srbija provodila za vrijeme trajanja primirja, a na što EZ i UN nisu reagirali, kao i na pojačane pritiske i prijetnje zbog kojih se svakodnevno povećavala brojka Hrvata koji su se iseljavali iz Vojvodine, Vlada je odlučila predložiti predsjedniku Tuđmanu da uputi pismo s odgovarajućom dokumentacijom Ghaliju vezano uz tu problematiku. U pismu je navedeno da se u okupiranim krajevima Hrvatske provodi „intenzivna i užurbana politika nasilne izmjene strukture stanovništva“, istaknuvši da se domaće stanovništvo nesrpske nacionalnosti među koje, osim Hrvata, spadaju Mađari, Česi, Slovaci, Rusini itd. pod prijetnjama likvidacijom „iseljava ili deportira“, a njihove kuće i imanja pale se i ruše, dok se privatno vlasništvo prognanog stanovništva prisvaja. Osim toga, navedeno je da se organiziranim preseljenjem Srba iz određenih područja u Hrvatskoj poput zapadne Slavonije, Banovine i Korduna u istočnu Slavoniju žele postići dva strateška cilja – izmijeniti demografska struktura stanovništva i trajno prisvojiti okupirana područja Hrvatske te očistiti određena područja za nesmetano vođenje rata. Pritom su navedena dva konkretna primjera prisilnog iseljavanja nesrpskog stanovništva – već spomenutog Iloka i Belog Manastira čije je hrvatsko i mađarsko stanovništvo izbjeglo u Mađarsku, dok je preostalo nesrpsko stanovništvo na tom okupiranom području bilo prisiljeno nositi bijele trake na rukavima kao identifikacijski znak, ograničeno im je kretanje, a posebnom odlukom vlasti pobunjenih Srba u Baranji oduzeta su radna mjesta onima koji su na bilo koji način izrazili podršku demokratski izabranoj hrvatskoj lokalnoj vlasti. Vlada je, naposljetku, zatražila dolazak komisije UN-a za nadzor s ciljem sprječavanja mogućeg novog useljavanja srpskog stanovništva i omogućavanja kontrole tretmana nesrpskog stanovništva koje je ostalo živjeti u

¹²⁰⁰ Isto, 350.

¹²⁰¹ Sabor Republike Hrvatske, Klasa [nema], Ur.broj [nema], Zagreb, 9. prosinca 1991., Skraćeni zapisnik 21.zajedničke sjednice svih vijeća Sabora Republike Hrvatske održane 5. prosinca 1991., Zaključci, -16-, pristup ostvaren 1. 3. 2018., <http://www.slobodanpralj.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SABORSKE%20SJEDNICE%20%20BiH/2.pdf>.

okupiranom području Hrvatske.¹²⁰² Dva dana nakon toga Tuđman je navedeno pismo proslijedio Ghaliju.¹²⁰³

Nakon što je početkom ožujka ukazala na činjenicu da se „svakodnevno s okupiranih područja u Republici Hrvatskoj protjeruju stanovnici hrvatskih sela, koja se zatim do temelja spaljuju i ruše, pa i preoravaju buldožerima“, Vlada je zatražila od mirovnih snaga UN-a da omoguće povratak svih iseljenih i prognanih, bez obzira na nacionalnost jer „bez povratka prognanih, izbjeglih ili prisilno iseljenih u svoja mjesta i domove misija UN-a ne bi izvršila svoju zadaću. U skladu s time, upozorila je da će povratku prognanog i izbjeglog autohtonog stanovništva trebati prethoditi vraćanje novih doseljenika koje je tijekom 1991. i 1992. godine na okupirana područja u Hrvatskoj srbijanska vlast naselila iz Srbije i drugih područja Hrvatske.¹²⁰⁴ Vlada je potom donijela niz zaključaka, prozvavši međunarodnu javnost i međunarodne zajednice zadužene za zaštitu ljudskih prava za šutnju o „sve masovnijim pojavama prisilnog iseljavanja progona hrvatskog stanovništva s okupiranih dijelova Republike Hrvatske, u Republici Srbiji i Republici Bosni i Hercegovini“, upozorivši i na rušenje nesrpskih naselja na okupiranim područjima Hrvatske i „uništavanje originalne matične dokumentacije radi izmjene demografske slike stanovništva“.¹²⁰⁵

Putem usmenog izvješća o mirovnoj operaciji Ujedinjenih naroda u Hrvatskoj koje je potpredsjednik Vlade i predsjednik Državne komisije za UNPROFOR Milan Ramljak 27. ožujka podnio Saboru zastupnici su upoznati s prijetnjama, pljačkom i novim progonima hrvatskog stanovništva, kao i progonima rusinske i ukrajinske etničke manjine u istočnoj Slavoniji. O tome su obaviješteni UNPROFOR i PM EZ te je naglašeno „da su ovi progoni sastavni dio plana okupatora da etnički 'očisti' okupirano područje prije stacioniranja UNPROFOR-a“.¹²⁰⁶ U usmenom izvješću o tijeku operacije UNPROFOR-a od 21. travnja 1992. Ramljak je obavijestio članove Vlade da je tijekom razmještanja pripadnika UNPROFOR-a u istočnoj Slavoniji nastavljen progon hrvatskog i ostalog nesrpskog stanovništva s okupiranih područja, zbog čega je uputio pismo zapovjedniku zaštitnih snaga UN-a Satishu Nambiaru i Cedricu Thornberryju te zatražio da zaustave progon i provjere podatke da pripadnici UNPROFOR-a anketiraju pučanstvo okupiranih dijelova Hrvatske ispitujući ljude žele li napustiti privremeno okupirana područja. Nakon rasprave, Vlada je

¹²⁰² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 377-378.

¹²⁰³ M. Tuđman, ur. *Tuđmanov arhiv: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine: Druga knjiga: Godina priznanja: 1992.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 2015), 127-134: Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana Glavnom tajniku UN-a Boutrosu Boutros-Ghaliju, 15. siječnja 1992. [eng./hrv.]

¹²⁰⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 451.

¹²⁰⁵ Isto, 452-453, ovdje 453: Zaključci.

¹²⁰⁶ FČ, Politika od 11. veljače 1992. Do 27. travnja 1992.: Izvješće o mirovnoj operaciji Ujedinjenih naroda, 13.

zadužila Ramljaka da zatraži hitan sastanak sa Satishom Nambiarom da bi ga upoznao s progonom hrvatskog i ostalog nesrpskog stanovništva na područjima pod zaštitom UN-a te zahtijevao hitno poduzimanje mjera u skladu s Vanceovim planom.¹²⁰⁷ Osim stanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, Gregurić i Ramljak kontinuirano su upozoravali UN i UNPROFOR o progonima hrvatskog stanovništva i u drugim okupiranim krajevima Hrvatske poput, primjerice, zadarskog i šibenskog zaleđa, tražeći njihovu intervenciju.¹²⁰⁸

Vlada je oštro prosvjedovala PM EZ-a i UN-u protiv prisilnog iseljavanja hrvatskog i ostalog nesrpskog, a useljavanja srpskog stanovništva iz Srbije u dijelovima Slavonije i Baranje. Osim toga, Vlada se protivila i iseljavanju srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Kako bi se поближе upoznala sa situacijom na područjima s kojih se stanovništvo iseljavalo, Vlada je slala svoje članove na teren, a tražila je i od PM EZ-a da omogući članovima Vlade obilazak okupiranih područja kako bi se moglo zaštititi tamošnje civilno stanovništvo. Navedene molbe i upozorenja Vlade međunarodnoj zajednici jasno, pak, ukazuju na njezine iznimno ograničene mogućnosti pronalaska i osiguranja nekog drugog načina sprječavanja progona.

7.4. Program povratka prognanika

Izrada programa povratka prognanika bila je jedan od ključnih djelatnosti Vlade demokratskog jedinstva koja je najavljena odmah na početku njezinog rada. Na jednoj od prvih sjednica, 13. kolovoza 1991., Vlada je zaključila da će sustavno raditi „na vraćanju izbjeglica u svoje domove, prvenstveno mlađih osoba, radi njihova aktivnog uključivanja u proizvodnju i obrambene aktivnosti“ koordiniranim djelovanjem Ministarstva obrane, Ministarstva unutarnjih poslova, Republičkog centra za zbrinjavanje i pomoć izbjeglicama i kriznih štabova područja iz kojih su izbjegli.¹²⁰⁹ Sabor je 5. prosinca 1991. zadužio Vladu da s obzirom na sve veći broj prognanika „razradi program i sve popratne mjere za njihov što brži povratak u područja iz kojih su prognani“.¹²¹⁰ Aktivnosti na tom planu, međutim, zastale su zbog intenzivne agresije koja nije prestala sve do početka 1992. godine kad je potpisano primirje. Gregurić je na sastanku Vlade, predsjednika Izvršnih vijeća općina i povjerenika

¹²⁰⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 523.

¹²⁰⁸ Isto, 377-378, 387, 604.

¹²⁰⁹ Isto, 37.

¹²¹⁰ Sabor Republike Hrvatske, Klasa [nema], Ur.broj [nema], Zagreb, 9. prosinca 1991., Skraćeni zapisnik 21. zajedničke sjednice svih vijeća Sabora Republike Hrvatske održane 5. prosinca 1991., Zaključci, -15-, pristup ostvaren 1. 3. 2018., <http://www.slobodanpralj.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SABORSKE%20SJEDNICE%20%20BiH/2.pdf>.

Vlade iz određenih područja održanom 14. siječnja 1992. povratak prognanika istaknuo kao prioritet, napomenuvši da je taj program potrebno povezati s programom obnove zemlje.¹²¹¹ To je najavljeno i kao jedna od budućih djelatnosti Vlade na zasjedanju Sabora 13. veljače 1992.¹²¹²

U procesu pokušaja povratka prognanika Vlada je surađivala s UNPROFOR-om. Za tu je svrhu 8. siječnja 1992. osnovala Radnu skupinu za praćenje mirovne operacije UN-a u čijem su se sastavu nalazili Milan Ramljak kao predsjednik, zatim pojedini predstavnici Ministarstva inozemnih poslova, Ministarstva obrane, Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva pravosuđa i uprave, Ministarstva trgovine i Ureda za prognanike i izbjeglice. Na istoj je sjednici Vlada zadužila Ministarstvo pravosuđa i uprave da za sljedeću sjednicu Vlade izradi prijedlog za osnivanje ureda Vlade za mirovnu operaciju UN-a.¹²¹³ Predviđeno je da se po potrebi u Radnu skupinu angažiraju i Ministarstvo prometa i veza, Ministarstvo informiranja te Ministarstvo financija. Prvi sastanak održan je 14. veljače 1992., a na njemu su utvrđeni budući pravci djelovanja Radne skupine kroz zadatke članova grupe. Primjerice, Ministarstvo obrane i Ured za prognanike i izbjeglice bili su zaduženi za dostavljanje podataka o prognanicima i izbjeglicama te izradu plana povratka prognanika.¹²¹⁴ Na sjednici Vlade 20. ožujka odlučeno je da će se ime Radne skupine Vlade za praćenje mirovne operacije UN-a promijeniti u Državna komisija za UNPROFOR (Government's Commission for UNPROFOR).¹²¹⁵

Na sjednici održanoj 25. ožujka Vlada je donijela zaključke vezane uz izradu Nacionalnog povratka prognanika i izbjeglica, zaduživši Ured za prognanike i izbjeglice te Ministarstvo obrane da u suradnji s Državnom komisijom za suradnju s UNPROFOR-om, Uredom za vezu s Europskom misijom i drugim ovlaštenim republičkim tijelima kroz narednih deset dana pripremi i predloži Vladi na razmatranje i prihvaćanje prijedloga Nacionalnog projekta povratka prognanika i izbjeglica. Tim programom trebale su se razraditi faze povratka prognanog stanovništva na okupirana i druga područja tijekom čega su se trebala koristiti iskustva i prijedlozi Visokog povjerenstva UN-a za izbjeglice (UNHCR). U

¹²¹¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 382.

¹²¹² Isto, 423.

¹²¹³ Isto, 417; FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Radna skupina za praćenje mirovne operacije UN, Zagreb, 20. ožujka 1992., Izvješće o radu i kontaktima sa mirovnim snagama Ujedinjenih naroda, 1-2. U ovom, pak, dokumentu kao datum osnivanja ove Skupine navodi se 11. veljače 1992.

¹²¹⁴ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Radna skupina za praćenje mirovne operacije UN, Zagreb, 20. ožujka 1992., Izvješće o radu i kontaktima sa mirovnim snagama Ujedinjenih naroda, 1-2.

¹²¹⁵ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Vlada Republike Hrvatske, dr. Milan Ramljak, Predsjednik Državne komisije za UNPROFOR, Izvješće o mirovnoj operaciji Ujedinjenih naroda u Republici Hrvatskoj – UNPROFOR, Sabor Republike Hrvatske, zajednička sjednica, Zagreb, 27. ožujka 1992., 6-7.

skladu s dogovorima Mate Granića s visokim predstavnicima specijaliziranih humanitarnih organizacija UN-a i drugih međunarodnih humanitarnih organizacija u Ženevi, Nacionalni projekt povratka prognanika i izbjeglica predviđao je suradnju i pomoć međunarodne zajednice.¹²¹⁶

Dva dana nakon toga Ramljak je u Saboru u Izvješću o mirovnoj operaciji UN-a u Hrvatskoj istaknuo da je najvažniji zadatak mirovne operacije povratak prognanika i izbjeglica na područja s kojih su protjerani ili su izbjegli. Naglasio je da će povratak prognanika ovisiti o dinamici povlačenja agresora i demilitarizaciji zona pod zaštitom UN-a, napomenuvši da „daleko najveći broj prognanika i izbjeglica neće se moći vraćati pojedinačno“, nego je potrebno osigurati „kolektivni povratak s kompletnom mrežom uslužnih, javnih i opskrbnih službi, što je značilo „da se zajedno s prognanicima moraju vratiti ili doći i liječnik i učitelj i svećenik i socijalni radnik i svi drugi koji u jednoj zajednici moraju biti prisutni da bi život normalno funkcionirao“. Na temelju dostupnih podataka, pri Uredu za prognanike i izbjeglice Vlade napravljen je pregled mogućnosti povratka prognanika i izbjeglica na mjesta odakle su prognani ili izbjegli. Budući da je ocijenjeno da povratak nije moguće provesti bez aktivnog sudioništva međunarodne zajednice i humanitarnih organizacija, od predstavnika Glavnog štaba zapovjednika snaga UNPROFOR-a zatražena je pomoć u koordinaciji aktivnosti hrvatskih vlasti i tijela, međuvladinih specijaliziranih humanitarnih organizacija, UNHCR-a, Međunarodnog komiteta Crvenog križa i PM EZ-a.¹²¹⁷

Prijedlozi o povratku prognanika nailazili su na skepticizam kod nekih saborskih zastupnika HDZ-a i oporbe. Tako je, primjerice, HDZ-ov Hrvoje Kačić ocijenio da se „prebrzo prelazi na pitanje povratka prognanika, jer bi težište moralo biti na zaštiti onih koji su još na okupiranom području i na zaštiti od opasnosti koja prijete s teritorija koji je pod vlašću JA u Hrvatskoj ili iz susjednih zemalja“.¹²¹⁸ Početkom travnja HNS zatražio je od vlasti da naprave i detaljno razrade strategiju povratka prognanika. Na konferenciji za novinare Savka Dabčević-Kučar izjavila je da je prije organiziranog povratka prognanika potrebno izraditi „napraviti detaljnu snimku stanja tamo gdje se vraćaju, program sanacije minskih polja, rješavanje problema lokalnog prometa i infrastrukture“. Član Predsjedništva HNS-a Ivica Vrkić predložio je da se prognanike usmjeri u blizini većih gradova te da se

¹²¹⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 481.

¹²¹⁷ FČ, *Politika* od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Vlada Republike Hrvatske, dr. Milan Ramljak, Predsjednik Državne komisije za UNPROFOR, Izvješće o mirovnoj operaciji Ujedinjenih naroda u Republici Hrvatskoj – UNPROFOR, Sabor Republike Hrvatske, zajednička sjednica, Zagreb, 27. ožujka 1992., Izvješće o pripremama, prihvatu i provedbi operacije Ujedinjenih naroda – UNPROFOR, 7-9.

¹²¹⁸ „Izborni poeni u – dionicama“, SD, (Split), 28. 3. 1992., 6.

napravi program njihova zapošljavanja.¹²¹⁹ Ubrzo nakon toga, Granić je na proširenom sastanku s Regionalnog Ureda za povratak prognanika i izbjeglica u Dubrovniku na kojem su bili prisutni članovi Izvršnog vijeća Skupštine općine Dubrovnik izjavio da je prioritetni nacionalni interes Hrvatske povratak prognanika i izbjeglica, međutim, objasnio je da plan još nije objavljen zbog toga što još nisu zadovoljena osnovna dva čimbenika neophodna za povratak, a to se odnosilo na sigurnost na područjima na koja se prognanici i izbjeglice trebaju vratiti te konkretnu monetarnu fiskalnu mjeru državne politike za stimuliranje i pomaganje povratka. Granić je istaknuo da se „uvjeti za planski i organizirani povratak“ stvaraju dolaskom mirovnih snaga UN-a.“¹²²⁰

Kao što je već spomenuto, za izradu prijedloga projekta povratka bili su zaduženi Ured za prognanike i izbjeglice i Ministarstvo obnove uz suradnju s Vladinom komisijom za suradnju s UNPROFOR-om te Uredom za vezu s Europskom misijom. Vlada je odlučila organizirati konferenciju zemalja donatora u Zagrebu ili Ženevi na kojoj su trebale sudjelovati i specijalizirane organizacije UN-a te ostale međuvladine i nevladine organizacije. U pripremi ovog sastanka odlučno je da će se uputiti prijedlozi projekta povratka EZ-u, svim članicama Skupine 24¹²²¹, zemljama koje su priznale Hrvatsku, svim specijaliziranim organizacijama UN-a, drugim međuvladinim i nevladinim organizacijama, a odlučeno je i da će se u pripremi sastanka zatražiti pomoć Jonasa Widgrena, koordinатора Međuvladinih konzultacija o pitanju azila, izbjeglica i migracijske politike u Europi, Sjevernoj Americi i Australiji.¹²²²

O Prijedlogu programa povratka prognanika i izbjeglica Vlada je raspravljala na sjednici 5. svibnja 1992., nakon čega je izradila tekst koji je Granić predstavio na zasjedanju Sabora 7. svibnja, istaknuvši da „program povratka treba služiti kao polazišna osnova i dio sveobuhvatnog programa obnove RH“. Granić je povratak prognanika i izbjeglica u svoje domove istaknuo kao osnovni zadatak mirovne operacije UN-a, najavivši da će se zbog toga pratiti rad UNPROFOR-a, „a uspjeh operacije UN mjerit će se prema ostvarenom sigurnom povratku prognanika i izbjeglica“. Ustvrdivši da „vrijeme početka provedbe programa ovisi o sigurnosnim uvjetima“ Granić je teritorij Hrvatske podijelio na četiri vrste područja – „ona koja se u potpunosti nalaze pod kontrolom hrvatske vlasti, ona u blizini linije fronte pod kontrolom hrvatske vlasti, ona koja su okupirana od stran neprijateljskih oružanih formacija, a u koja nije planiran dolazak UNPROFOR-a te okupirana područja na kojima je planiran

¹²¹⁹ Branko Podgornik, „Prave kuće za prognanike“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2. 4. 1992., 2.

¹²²⁰ Suad Ahmetović, „Povratak treba dobro pripremiti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4. 4. 1992., 3.

¹²²¹ Skupina ili Grupa 24 je organizacija pri UN-u ustanovljena 1971. godine sa zadaćom koordinacije položaja zemalja u razvoju, kako bi se osigurala njihova adekvatna i ravnomjerna zastupljenost vezano uz međunarodna monetarna pitanja.

¹²²² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 505.

dolazak UNPROFOR-a“. Područja na koja je planiran dolazak UNPROFOR-a Granić je podijelio na dva dijela – ona s većinskim hrvatski stanovništvom te ona s većinski srpskim stanovništvom. Sigurnosne uvjete trebalo je utvrđivati na temelju procjena razine razrušenosti određenog područja, za što su bile zadužene lokalne hrvatske vlasti u suradnji s Ministarstvom obnove i drugim nadležnim ministarstvima.¹²²³ Tom je prilikom Granić iznio niz mjera koje je Vlada trebala donijeti za poticanje povratka prognanika i izbjeglica, a koje su uključivale zadržavanje prava koja su dobili statusom prognanika i izbjeglice tri mjeseca nakon povratka te donošenje mjera za proglašavanje područja od posebnog interesa za Hrvatsku, što se odnosilo na područja koja su pretrpjela razaranja više od 50 % i progone stanovništva. Najavljeno je da će se za njih ostvarivati posebne olakšice nakon povratka, uključujući carinske i porezne olakšice. Ostale mjere odnosile su se na pomoć u rekonstrukciji stambenih objekata, mjere dodjeljivanja namjenskih kredita i upućivanje stručnih skupina na privremeno obavljanje dužnosti u područjima povratka. Osim Nacionalnog plana programa povratka, Vlada je odredila da svaka općina ili Vladino povjereništvo treba razraditi lokalni plan povratka prema općim načelima, pri čemu se posebna pozornost trebala posvetiti pripremnim radnjama za sanaciju i obnovu, izradu financijskog plana povratka te neposrednim radnjama za povratak. Financijska sredstva trebala su se osigurati djelomično posebnim Vladinim odlukama iz proračuna, bankarskim sredstvima i zakladama, a Vlada je trebala apelirati i na građane te hrvatsku dijasporu da nacionalnim zajmom pomognu povratak. Najavljeno je i moguće sudjelovanje međunarodne zajednice u davanju financijske podrške povratku.¹²²⁴ Sabor je na tom zasjedanju podržao Program povratka prognanika i izbjeglica kao „polazni temelj, koncepciju i osnove za donošenje sveobuhvatnog programa obnove i povratka prognanika i izbjeglica“ i obvezao Vladu da do sljedeće sjednice Sabora donese „nacionalni program povratka prognanika i izbjeglica koji će obvezno sadržavati vremenski okvir i redoslijed provedbe mjera i etapa programa“.¹²²⁵

Kao što je već spomenuto, u ožujku i travnju dio prognanika vraćen je na svoja područja. Daljnji povratak na okupirana područja, međutim, nije bio moguć zbog toga što su srpske vlasti na tom području donosile mjere protiv povratka prognanog hrvatskog stanovništva.¹²²⁶ Nakon toga pa sve do kraja mandata Vlade demokratskog jedinstva nije više zabilježen povratak prognanika u značajnijem broju. Realizacija Vladinog Programa povratka

¹²²³ Izvodi iz izlaganja potpredsjednika Vlade dr. Mate Granića, „Iščekujući povratak“, SD, (Split), 8. 5. 1992., 7.

¹²²⁴ „Ispravno opredjeljenje“, SD, 6.

¹²²⁵ NN 28/1992, 18. 5. 1992.: Sabor Republike Hrvatske, Zaključci, Klasa: 010-04/92-01/09, Zagreb, 8. svibnja 1992.

¹²²⁶ Vidi: Barić, *Srpska pobuna*, 392-393.

prognanika i izbjeglica nije bila moguća u vremenu u kojem je Program donesen zbog statusa quo u okupiranim područjima i činjenice što još nisu postojali ni uvjeti za obnovu zemlje. Program je, međutim, postavio je temelje za njihov kasniji povratak, koji se u najvećoj mjeri zbio se nakon oslobodilačkih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ 1995. godine i reintegracije hrvatskog Podunavlja 1998. godine. Konačni Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba donesen je 26. lipnja 1998.¹²²⁷

7.5. Briga Vlade za izbjeglice

7.5.1. Odnos Vlade prema hrvatskim izbjeglicama u inozemstvu

Hrvatska je, osim za prognanike, vodila brigu o izbjeglicama – hrvatskim građanima koji su 1991. godine izbjegli u inozemstvo i građanima Bosne i Hercegovine koji su nakon početka rata u BiH izbjegli u Hrvatsku.¹²²⁸ Hrvatske građane koji su napustili Hrvatsku smjestile su većinom Njemačka, Austrija, Italija, Slovenija i Mađarska.¹²²⁹ Hrvatska je uspostavila posebne veze s navedenim državama s ciljem praćenja stanja svojih građana koji su izbjegli u inozemstvo. U siječnju 1992. godine Vlada je s Mađarskom potpisala sporazum o povratku i prihvaćanju hrvatskih izbjeglica iz Mađarske. Prema Granićevim navodima, isti sporazumi potpisani su s Austrijom, Slovenijom, Njemačkom, Švicarskom i Švedskom.¹²³⁰ Međutim, nije dao nikakva daljnja objašnjenja.

Cilj suradnje hrvatske Vlade s navedenim državama bio je reguliranje statusa i uvjeta života hrvatskih izbjeglica. Najbolji primjer takve suradnje predstavlja sporazum sklopljen između hrvatske Vlade, Austrije i UNHCR-a od 18. ožujka 1992., kojim je osnovano Tročlano povjerenstvo za izbjeglice. Dokument su potpisali potpredsjednik hrvatske Vlade Mate Granić, austrijski ministar unutarnjih poslova Franz Loeschank i posebni izaslanik UNHCR-a Jose Maria Mendiluce. Cilj rada povjerenstva bio je analizirati situaciju, obilježja i potrebe izbjeglica u Austriji, uspostaviti dijalog za stvaranje uvjeta koji bi omogućili dobrovoljni povratak izbjeglica u Hrvatsku i koordinirati humanitarnu djelatnost i olakšati povratak izbjeglica u njihove domove. Tom je prilikom odlučeno da će tretman izbjeglica biti isključivo humanitarne, a ne političke prirode, da povratak izbjeglica mora biti isključivo

¹²²⁷ NN 92/1998, 7. 7. 1998.: Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Klasa: 019-04/98-01/01, Zagreb, 26. lipnja 1998.

¹²²⁸ Postoji i treća kategorija izbjeglica koje je primala Hrvatska, a koja se odnosi na građane SR Jugoslavije, uglavnom Hrvatima. O njima, međutim, u ovom radu neće biti riječi zbog nedostatka podataka o brizi hrvatske Vlade o navedenoj skupini.

¹²²⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 242, 324, 378, 613.

¹²³⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 311.

dobrovoljan, da će povratak u Austriji organizirati nadležne ustanove, a u Hrvatskoj Ured za prognanike i izbjeglice, u bliskoj suradnji s UNHCR-om. Odlučeno je i da će se osnovati Radna skupina za povratak izbjeglica koja bi, između ostalog, pripremila detaljan plan povratka izbjeglica. Nadalje, odlučeno je da će se izbjeglice posebno obavještavati o stanju u Hrvatskoj da bi se olakšao njihov povratak, a potrebne podatke o uvjetima i mogućnostima povratka trebala je osigurati Hrvatska. Predviđeno je reguliranje pravnog statusa izbjeglica u slučaju njihovog dužeg boravka u Austriji po pitanju osiguranja prava na mirovinu, upis izbjeglica u registre rođenih i umrlih itd. te je dogovorena suradnja dviju država oko načina školovanja djece izbjeglica.¹²³¹

Konačni cilj izbjeglica bio je vratiti se u svoje domove. Međutim, njihov je povratak, između ostalog, podosta ovisio o financijskim mogućnostima Hrvatske. Tijekom mandata Vlade demokratskog jedinstva dio hrvatskih izbjeglica vratio se iz inozemstva. Procjenjuje se da se tijekom 1992. godine preko Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade u Hrvatsku vratilo oko 12 000 izbjeglica.¹²³²

7.5.2. Odnos Vlade prema izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine

Izbjeglice iz BiH u Hrvatsku počele su pristizati već u ožujku 1992. godine. Mjesec dana nakon toga, eskalacijom rata u BiH, započela je tzv. izbjeglička kriza. Naime, tamošnje stanovništvo tada je masovno počelo pristizati u Hrvatsku i dodatno je opterećivati u smislu financijskih i smještajnih mogućnosti.¹²³³ Kako je najveći dio troškova za prognanike država snosila sama, a i brojni gospodarski objekti poslužili su im kao smještaj, Hrvatska nije imala dovoljno sredstava, niti smještajnog kapaciteta za zbrinjavanje izbjeglica iz BiH. Iz tog se razloga više puta obraćala za pomoć međunarodnoj zajednici. Na samom početku ožujka 1992. godine Vlada je izjavila da „smatra neprihvatljivom šutnju međunarodne javnosti i međunarodnih organizacija zaduženih za zaštitu ljudskih prava o sve masovnijim pojavama prisilnog iseljavanja i progona hrvatskog stanovništva“ s okupiranih dijelova Hrvatske, u Srbiji te Bosni i Hercegovini.¹²³⁴

Na dnevnom redu sjednice Vlade 17. travnja 1992. problematika zbrinjavanja izbjeglica iz BiH bila je jedan od prioriteta. Tom je prilikom istaknuto da je kroz posljednjih deset dana

¹²³¹ Declaration of the first meeting of the Tripartite Commission on displaced persons (Austria/Croatia/UNHCR), Viena 18 March 1992, pristup ostvaren 1. 3. 2018., <http://www.slobodanpraljok.com/materijali/RATNI%20DOKUMENTI/IZBJEGLICE%20IZ%20BIH%20U%20HRVATSKOJ/A-Dokumentacija/4.pdf>.

¹²³² NN92/1998: Izvješće VRH.

¹²³³ Isto.

¹²³⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 453.

oko 100 000 ljudi prešlo iz BiH u Hrvatsku čime je „gotovo dosegnuta granica gospodarskih mogućnosti Hrvatske jer se, kao što je poznato, u Hrvatskoj još uvijek nalazi velik broj izbjeglica s ugroženih područja naše države“. Ministar unutarnjih poslova Ivan Jarnjak upozorio je da se zbog ratne situacije u Bosanskoj Posavini, koju su srpske snage počele napadati u ožujku 1992. godine „može očekivati još više ugroženog stanovništva u tim krajevima“. U raspravi o daljnjem pružanju pomoći izbjeglicama iz BiH Tomac je napomenuo da je potrebno upozoriti EZ i UN, kao i cijelu svjetsku javnost „da se očekuje novi val izbjeglica pa da zatraži od međunarodnih institucija da pomognu u zbrinjavanju. S obzirom da je u Hrvatsku dolazilo i muslimansko stanovništvo, istaknuo je da bi trebalo tražiti pomoć i od arapskih zemalja. Muhamed Zulić zahvalio je Vladi i svim građanima u ime Hrvatske demokratske muslimanske stranke za iskazanu brigu o izbjeglicama iz BiH. Gregurić je naposljetku istaknuo: „Hrvatska će nastaviti primati izbjeglice bez obzira na nacionalnost. Vlada će učiniti sve da se ostvari puna opskrbljenost, iako se u nekim krajevima osjeća oskudica pojedinih roba.“¹²³⁵

Na istoj sjednici Vlada je odlučila obavijestiti UNHCR, UN, EZ te zemlje u okruženju Mađarsku, Sloveniju, Italiju i Austriju, Njemačku i Švicarsku da u Hrvatskoj nema više smještajnih mogućnosti za dalji prihvata izbjeglica. Izvijestila je međunarodnu zajednicu da se u slučaju nastavka srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu može očekivati nekontroliran odlazak izbjeglica u druge, prvenstveno susjedne europske, države zbog čega je zamolila UNHCR da u tom slučaju koordinira prihvata izbjeglica iz BiH u tim državama. Vlada je, osim toga, najavila da će od EZ-a, Skupine 24¹²³⁶ i SAD-a zatražiti financijsku pomoć, pomoć u hrani, higijenskim potrepštinama i lijekovima za izbjeglice iz BiH smještene u Hrvatskoj. Naposljetku je određeno da će Ministarstvo inozemnih poslova u suradnji s potpredsjednikom Vlade Matom Granićem i Uredom za prognanike i izbjeglice pripremiti pisma kojima će se Vlada obratiti navedenim zemljama i međunarodnim institucijama.¹²³⁷ Istog je dana Granić primio izaslanstvo Saveznog ureda za izbjeglice pri švicarskom Saveznom odjelu za sudstvo i policiju, s ravnateljem Ureda Peterom Arbenzom na čelu te ih je obavijestio o stanju u BiH i priljevu od oko 100 000 izbjeglica iz BiH u Hrvatsku, istaknuvši da je Hrvatskoj za njihovu skrb, uz financijsku, potrebna hitna pomoć u hrani i higijenskom materijalu.“¹²³⁸

¹²³⁵ „Primit će se svi prognanici“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18., 19. i 20. 4. 1992., 3.

¹²³⁶ Skupina ili Grupa 24 je organizacija pri UN-u ustanovljena 1971. godine sa zadaćom koordinacije položaja zemalja u razvoju, kako bi se osigurala njihova adekvatna i ravnomjerna zastupljenost vezano uz međunarodna monetarna pitanja.

¹²³⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 516-517.

¹²³⁸ (Hina), „Repatrijacija izbjeglica iz Švicarske“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18., 19. i 20. 4. 1991., 3.

Vlada je 21. travnja odlučila zatražiti pomoć za izbjeglice iz BiH, najavivši da će obavijestiti sve veleposlanike i diplomatske predstavnike u zemlji o dolasku i zbrinjavanju izbjeglica te o procjenama budućeg priljeva izbjeglica, kao i o ograničenim mogućnostima Hrvatske u pogledu zbrinjavanja istih. Odlučeno je da će se uputiti zahtjev Sadako Ogati koja se nalazila na čelu UNHCR-a u Ženevi i Janu Eliassonu, podtajniku UN-a za koordinaciju humanitarne pomoći te da će tražiti dodatnu humanitarnu pomoć od UN-a za zbrinjavanje izbjeglica. Vlada je zaključila da se hitni zahtjevi za pomoć trebaju uputiti vladama islamskih zemalja, kao i svim susjednim državama. Zbog procjena da će se broj izbjeglica svaki dan „drastično povećavati“ određeno je da se hitno treba pristupiti „izboru lokacija i pripremi izbjegličkih logora“. Vlada je stoga odlučila stupiti u kontakt s Vladom Bosne i Hercegovine s ciljem postizanja međudržavnog sporazuma o otvaranju odgovarajućeg Ureda Republike Bosne i Hercegovine u Zagrebu koji bi izdavao potrebne dokumente izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine. Tom je prilikom Vlada zadužila ministra obnove Slavka Degoriciju da pripremi prijedlog o mogućnosti smještaja prognanika i izbjeglica u kuće za odmor.¹²³⁹

O nedostatku smještajnih kapaciteta i financijskih sredstava za daljnje zbrinjavanje izbjeglica govorio je Gregurić u intervjuu za *Globus* 24. travnja 1992. Napomenuo je da „slobodnih smještajnih kapaciteta u čvrstim objektima nema“ jer „sve sportske dvorane su pune“ izbjeglica, kao i „svi srednjodalmatinski hoteli“, a „Hrvatska hrani izbjeglice iz svojih, ionako osiromašenih, zaliha hrane“. Gregurić je izvijestio da će Hrvatska zbog toga „alarmirati međunarodnu javnost“ te da će hrvatska policija vraćati u BiH sve muškarce starije od 18 godina koji su sposobni za borbu.¹²⁴⁰ Već 29. travnja EZ odobrila je Hrvatskoj hitnu humanitarnu pomoć od 20 milijuna dolara za zbrinjavanje izbjeglica.¹²⁴¹

Istog dana Sigurnosno-informativnu službu Ministarstva obrane u Zagrebu ista je služba u Osijeku obavijestila o prelasku velikog broja „hrvatskog i muslimanskog pučanstva“ iz BiH u Hrvatsku.¹²⁴² Početkom svibnja Vlada je prihvatila izvješće o zbrinjavanju izbjeglica iz Bosne u kojem su potvrđene prethodne Vladine procjene da bez dovoljne pomoći međunarodne zajednice Hrvatska više neće moći zbrinjavati nove izbjeglice iz BiH. U skladu

¹²³⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 523.

¹²⁴⁰ Davor Butković, Ratko Bošković i Tihomir Dujmović, „Izbjeglice iz Bosne uništiti će Hrvatsku!“, *Globus*, (Zagreb), 24. 4. 1992., 7-9, ovdje 7-8.

¹²⁴¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 533.

¹²⁴² Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Sigurnosno-informativna služba [zatamnjeno], Osijek, 29. travnja 1992., Vojna tajna, Strogo povjerljivo, Ministarstvo obrane, Sigurnosno-informativna služba, Zagreb, Republika Hrvatska, 512 – Ministarstvo obrane, Broj: 512-04-4232/92., Zagreb, 16. 06. 1992., Predmet: Službena informacija dostavlja se Na znanje: Zapovjedniku Operativne zone Osijek, Obavještajnom odjelu ZOZ-a, pristup ostvaren 13. 12. 2017., <http://www.slobodanpraljka.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/O%20CEMU%20JE%20BIO%20BAVIJESTEN%20ZAGREB%20O%20BiH%201992.-1995/7.pdf>.

s time, predloženo je da izbjeglice treba usmjeravati prema susjednim zemljama dok se ne podignu nova šatorska naselja. U izvješću je istaknuto da se od međunarodnih humanitarnih organizacija zatražila oprema za nove izbjegličke centre u Nabrđu kod Đakova, Slavonskoj Požegi i Našicama te da je za pripremne radove oko podizanja novih šatorskih naselja iz tekuće pričuve državnog proračuna osigurano 200 milijuna hrvatskih dinara. Vlada je obaviještena da će Ured za prognanike i izbjeglice u suradnji s Ministarstvom rada, socijalne skrbi i obitelji koordinirati organizaciju, podizanje i djelovanje izbjegličkih centara otvorenoga tipa, a centri za socijalni rad voditi o njima neposrednu brigu. Odlučeno je da će ravnatelje izbjegličkih centara imenovati Ured za prognanike i izbjeglice, na prijedlog Centra za socijalni rad, a da će brigu o izbjegličkim centrima zatvorenog tipa preuzeti Odjel za migracije Ministarstva unutarnjih poslova. Naposljetku je predloženo da Ministarstvo inozemnih poslova uz pomoć Ureda za prognanike i izbjeglice organizira veliku međunarodnu konferenciju o problemu prognanika i izbjeglica u Hrvatsku, na kojoj bi se od međunarodne zajednice ponovno zatražila humanitarna i financijska pomoć za prognanike i izbjeglice.¹²⁴³ Osim toga, Ramljak je u posjetu UN-u u New Yorku zatražio „humanitarnu pomoć i humanitarne akcije“ te je 14. svibnja izvijestio Vladu da je povećanje sredstava odobreno te da je podržana i inicijativa za održavanje konferencija o izbjeglicama“.¹²⁴⁴

Vlada je 2. lipnja obavijestila UN da je poduzela „sve da prihvati i smjesti više od 260 000 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine“, nakon čega je uputila apel UN-u i EZ-u za hitnu humanitarnu i financijsku pomoć za smještaj i prehranu izbjeglica iz BiH.¹²⁴⁵ Budući da je u dokumentu „Gospodarska politika na prijelazu iz 1991. u 1992. godinu“ izrađenom u Kabinetu predsjednika Vlade 4. lipnja ustanovljeno da „Hrvatska dnevno izdvaja samo za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine 2 750 000 DEM, a mjesečno 82 500 000“,¹²⁴⁶ već 8. lipnja Vlada je zaključila da je dotadašnja pomoć međunarodne zajednice za zbrinjavanje izbjeglica „nedovoljna“ te da „Hrvatska nije u mogućnosti rješavati probleme izbjeglica i prognanika“.¹²⁴⁷

Posebno velik pritisak izbjeglica iz BiH u Hrvatsku osjetio se krajem lipnja i u prvoj polovici srpnja 1992. godine. Srpski napadi u Bosanskoj Posavini i zauzimanje ključnih mjesta poput Modriča 25./26. lipnja, Dervente 4. srpnja i kasnije Odžaka 14. srpnja uzrokovali su bijeg oko 15 000 izbjeglica koje su 11. srpnja pristigle u Slavonski Brod. Već

¹²⁴³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 540.

¹²⁴⁴ Isto, 551.

¹²⁴⁵ Isto, 576.

¹²⁴⁶ Isto, 581.

¹²⁴⁷ Isto, 582.

su sljedećeg dana po Gregurićevu nalogu u Slavonski Brod bili upućeni predstojnik Ureda za prognanike i izbjeglice Adalbert Rebić, pomoćnik ministra unutarnjih poslova Joško Morić, šef Kabineta predsjednika Vlade Tomislav Karamarko te voditelj Odjela za transport u Uredu za prognanike i izbjeglice Vladimir Duvnjak. Osim civilnog stanovništva, u Slavonski Brod prešlo je i oko 3 000 vojnih obveznika, koji su razoružani i smješteni na nogometno igralište „Marsonia“. Od tog broja, svega 300 ih je pristalo vratiti se na bosansku stranu, dok je većina njih, nemotivirana za nastavak borbe, izrazila želju otići u Mađarsku. Kako je još 10 000 ljudi čekalo s bosanske strane ulazak u Hrvatsku, a s obzirom na procjene dolaska još oko 165 000 stanovnika Bosanske Posavine, most između Slavenskog i Bosanskog Broda bio je zatvoren za promet. Prema izvješću skupine navedenih Vladinih dužnosnika, u Slavonskom Brodu izraženo je mišljenje da Vlada Slavonskom Brodu i zbivanjima u Posavini nije dala odgovarajuću pozornost, istaknuvši „potrebu hitnog vojnog djelovanja kako ne bi došli u situaciju da se teritorij slavonsko-brodske općine brani na Savi“ jer se procjenjivalo da bi takav razvoj događaja doveo do razaranja niza naselja u općini. Zatražena je i trajnija prisutnost predstavnika vlasti na tom području pa je predloženo da bi u Slavonskom Brodu trebali biti stalno stacionirani „dio glavnog stožera HV, jedan ili dva ministra Vlade Republike Hrvatske, predstavnik Ureda za izbjeglice“. Zatraženo je i da grad posjeti ministar obrane Gojko Šušak. Vladini su poslanici obišli razoružane vojnike Hrvatskog vijeća obrane (HVO) i TO, nakon čega su se zajedno s predsjednikom Izvršnog vijeća Skupštine općine Slavonski Brod i njegovim zamjenikom, sastali s predstavnikom UN-a za izbjeglice u Hrvatskoj Jean-Claudeom Concolatom. Nakon što su Vladini poslanici ukazali na „nemogućnost Hrvatske da dalje zbrinjava izbjeglice“, Concolato im je predložio da se obrate predstavnicima Mađarske oko prihvata izbjeglica te „da se pokuša akcentirati interes svjetskih medija staviti na Slavonski Brod“. Potom su Vladini poslanici obišli izbjeglički logor u Gašincima.¹²⁴⁸

Sljedećeg dana na sjednici Vlade utvrđeno je da je Hrvatska zbrinula više od 360 000 izbjeglica iz BiH uz svojih 270 000 prognanika te da „više nema nikakvih mogućnosti za prihvatanje i jednog izbjeglice iz Bosne i Hercegovine“. Zbog velikog pritiska koji je priljev izbjeglica iz BiH stvarao na velike gradove poput Zagreba, Rijeke, Splita, Osijeka i Pule, Vlada je zadužila Ministarstvo unutarnjih poslova da u suradnji s Uredom za prognanike i izbjeglice postavi na prilazima spomenutih gradova nadzorne postaje na kojima bi se nove izbjeglice usmjeravale prema susjednim zemljama. Šatorska naselja koja su podizana za

¹²⁴⁸ Isto, 622-623.

zbrinjavanje izbjeglica otada su trebala služiti isključivo kao tranzitni centar, a ne za dugotrajniji smještaj. Od međunarodne je zajednice Vlada zatražila hitnu financijsku pomoć za podmirenje troškova zbrinjavanja izbjeglica iz BiH te izgradnje izbjegličkih centara. Donatori su upozoreni da sve troškove transporta humanitarne pomoći za izbjeglice moraju snositi sami. Na istoj je sjednici odlučeno da će Vlada ponovno zahtijevati sazivanje sjednice Vijeća sigurnosti UN-a radi donošenja odluke o vojnoj intervenciji, procjenjujući da je to jedini način da se zaustave srpski napadi u BiH, spriječi daljnji egzodus tamošnjeg stanovništva i, naposljetku, omogući povratak izbjeglica u BiH.¹²⁴⁹

Gregurić je o problemu izbjeglica govorio i na sastanku Srednjoeuropske inicijative (CED)¹²⁵⁰ održane u Beču 18. srpnja 1992. Izvijestio je sudionike sastanka da je, budući da je iz BiH izbjeglo 360 000 ljudi, Hrvatska „u ovom trenutku iscrpila sve svoje snage, da bez pomoći Europe ne može više osigurati tim ljudima osnovne egzistencijalne uvjete“. Zatražio je, stoga, hitnu pomoć u hrani, lijekovima, a osobito financijsku pomoć te je pozvao susjedne zemlje da prihvate i zbrinu nove izbjeglice.¹²⁵¹

Budući način zbrinjavanja bosanskohercegovačkih izbjeglica i njihov status reguliran je posebnim dokumentom o suradnji Hrvatske i Bosne i Hercegovine desetak dana nakon što je zbog stanja u Bosanskoj Posavini ponovno zabilježen veliki priljev izbjeglica u Hrvatsku. Predsjednici hrvatske i bosanskohercegovačke Vlade Franjo Gregurić i Jure Pelivan potpisali su 22. srpnja Protokol o suradnji Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Bosne i Hercegovine pri rješavanju problematike izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Tim sporazumom bosanskohercegovačka Vlada izrazila je spremnost da se organiziraju izbjeglički centri u sigurnim područjima BiH za prihvatanje novih izbjeglica s obzirom da Hrvatska „nema više nikakvih mogućnosti, ni smještajnih, ni financijskih, za prihvatanje novih izbjeglica“. Određeno je da će se od međunarodne zajednice zatražiti pomoć u organiziranju i financiranju izbjegličkih centara. Dvije Vlade dogovorile su da će organizirati povratak izbjeglica u sigurna područja u BiH, što se posebno odnosilo na muškarce od 18 do 60 godina te žene od 18 do 55, osim majki s djecom do 14 godina starosti. Obje Vlade izrazile su spremnost potpisati s UNHCR-om Tripartitni sporazum o zbrinjavanju i povratku izbjeglica iz BiH. Vlade su također odlučile zatražiti od međunarodne zajednice dodatnu humanitarnu pomoć, osobito BiH te prihvatanje novih izbjeglica u susjednim europskim zemljama koje neće moći biti zbrinute u BiH, s obzirom da hrvatska Vlada nije više bila u mogućnosti snositi troškove prijevoza

¹²⁴⁹ Isto, 623.

¹²⁵⁰ Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Slovenija primljene su u punopravno članstvo Srednjoeuropske inicijative.

¹²⁵¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 628.

međunarodne humanitarne pomoći koja se trebao uputiti izravno u BiH. Odlučeno je da će se uspostaviti suradnja Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske i Direkcije za izbjeglice Vlade Republike Bosne i Hercegovine. Hrvatski Ured za prognanike i izbjeglice trebao je pružiti „maksimalnu pomoć“ bosanskohercegovačkoj Direkciji za izbjeglice u stručnim savjetima, kao i prenošenju svog dosadašnjeg iskustva u radu s prognanicima i izbjeglicama Hrvatskoj. Dvije su se Vlade dogovorile da će „koordinirati sve aktivnosti radi preciznijeg prikazivanja stanja međunarodnoj zajednici sa svrhom prikupljanja međunarodne humanitarne i financijske pomoći te da će s ciljem konačnog zaustavljanja humanitarnog problema izbjeglica iz BiH zalagati za zaustavljanje rata u BiH.“¹²⁵²

Unatoč svim naporima Vlade demokratskog jedinstva, tijekom njezina mandata problem izbjegličke krize nije bio riješen. Štoviše, kako je već spomenuto, do kraja 1992. godine brojka je bosansko-hercegovačkih izbjeglica povećana. Tek nakon 1992. godine broj se izbjeglica smanjio, i to prvenstveno odlaskom u treće zemlje ili pak povratkom u svoj domove.¹²⁵³

¹²⁵² Vlada Republike Hrvatske i Vlada Republike Bosne i Hercegovine, Protokol o suradnji Vlade Republike Hrvatske i Vlade Bosne i Hercegovine pri rješavanju problematike izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, Potpisano u Zagrebu, 22. srpnja 1992. godine, pristup ostvaren 13. 12. 2017., <http://www.slobodanpralj.com/materijali/RATNI%20DOKUMENTI/IZBJEGLICE%20IZ%20BIH%20U%20HRVATSKOJ/A-Dokumentacija/16.pdf>.

¹²⁵³ NN 92/1998: Izvješće VRH.

8. GOSPODARSKA POLITIKA VLADE

8.1. Uloga Vlade u ekonomskom osamostaljenju Hrvatske

8.1.1. Ekonomske sankcije Srbiji, Crnoj Gori i JNA

Politički raspad Jugoslavije pratio je i onaj gospodarski. Tako je u drugoj polovici 1990. godine razbijeno jedinstveno jugoslavensko tržište te novčani i devizni sustav.¹²⁵⁴ Srbijanska je skupština 23. listopada 1990. uvela poreze na svu robu koja je u Srbiju pristizala iz Hrvatske i Slovenije.¹²⁵⁵ Na to je reagirala hrvatska Vlada koja je pod Manolićevim predsjedanjem 20. prosinca 1990. donijela Odluku o posebnim republičkim taksama koje plaćaju pravne i fizičke osobe za isticanje tvrtke i korištenje nekretnina. Tom su odlukom uvedene posebne takse za tvrtke, građevinska zemljišta i odmarališta, koje su trebale plaćati fizičke ili pravne osobe sa sjedištem u Srbiji. Sredstva plaćena posebnim taksama trebala su se uplaćivati na poseban račun i trebala su se koristiti za obeštećenje narušenih gospodarskih interesa Hrvatske nastalih uvođenjem posebnih mjera u Srbiji.¹²⁵⁶

Hrvatska vlada 14. lipnja 1991. donijela je svoj carinski zakon i zakon o carinskoj službi, nakon čega se cijelo hrvatsko područje definiralo kao „jedinstveno carinsko područje“. Dotadašnje dvojno oporezivanje, savezno i republičko, zamijenio je novi republički zakon o porezu na promet proizvoda i usluga, od čega je prihod išao u republički proračun, dok su se obveze prema federaciji republika ispunjavale kotizacijom.¹²⁵⁷ Nakon donošenja *Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* i *Deklaracije o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske*, na sjednici 28. lipnja 1991. Vlada je donijela odluku da će Hrvatska prestati „sa svim uplatama u savezni račun“. ¹²⁵⁸ Na sjednici Predsjedništva SFRJ održanoj 21. kolovoza na kojoj su predstavnici izvršnih vijeća republika i nadležnih tijela federacije raspravljali o saveznom proračunu, predsjednik hrvatske Vlade Franjo Gregurić odbio je dati suglasnost na dio proračuna za financiranje troškova JNA.¹²⁵⁹

Početak gospodarske politike Vlade demokratskog jedinstva u velikoj je mjeri odredila velikosrpska agresija. Zbog toga su među prvim mjerama koje je Vlada donijela bile

¹²⁵⁴ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: Od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 594.

¹²⁵⁵ Bilić, „Kronologija raspada SFRJ“, 99. Vidi i: Jović, *Posljedni dani*, 212.

¹²⁵⁶ NN 55/1990, 21. 12. 1990: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o posebnim republičkim taksama koje plaćaju pravne i fizičke osobe za isticanje tvrtki i korištenje nekretnina, Klasa. 412-08/90-01/01, Urbroj: 5030116-90-3, Zagreb, 20. prosinca 1990.; O. Ramljak, „Auta iz uvoza – bez poreza!“, SD, (Split); 21. 12. 1990., 3; O. Ramljak, „Promjene već ovog tjedna“, SD, (Split), 18. 12. 1990, 3

¹²⁵⁷ O. Ramljak, „Novi zakoni uvod u razdruženje“, SD, (Split), 20. 6. 1991., 64.

¹²⁵⁸ (Hina), „Prestaju uplate u savezni proračun“.

¹²⁵⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 57.

ekonomske sankcije prema Srbiji i JNA, koje su se zapravo nastavljale na mjere prethodne Vlade. Naime, Vlada u procesu rekonstrukcije krajem srpnja 1991. godine donijela je Uredbu o zabrani raspolaganja osnovnim sredstvima, pokretnom imovinom i pravima određenih poduzeća i drugih pravnih osoba na teritoriju Republike Hrvatske, čije se sjedište nalazilo na teritoriju Srbije, Crne Gore te autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova. Odluka je stupila na snagu 3. kolovoza, istog dana kad je Sabor zadužio Vladu da donesene odluke o zamrzavanju odnosa sa Srbijom, a trebala je vrijediti do okončanja postupka razdruživanja Jugoslavije.¹²⁶⁰ Zabrane su trebale vrijediti i za JNA.¹²⁶¹ Do apsolutnog prekida odnosa, međutim, nije došlo, i to upravo iz gospodarskih razloga.

Naime, nekoliko dana nakon objavljivanja te Uredbe, Vlada se odlučila za „diferencirani pristup“ zabrane.¹²⁶² Odlučeno je da onim dijelovima JNA „koji na izravan ili neizravan način sudjeluju u agresiji na Hrvatsku treba odmah prestati isporučivati svaku robu i prekinuti pružanje svake usluge“, a za ostale dijelove JNA određeno je da se isporuka robe i pružanje usluga mogu obavljati „isključivo u dosadašnjem opsegu, a istodobno treba onemogućiti eventualno preusmjerenje narudžbi jedinicama na kriznim područjima“. Što se tiče Srbije, uzevši u obzir da „već devet mjeseci traje trgovinski rat koji je inicirala Srbija“ te da „neka značajna hrvatska poduzeća ili cijele industrijske grane veoma ovise o redovitoj isporuci nekih inputa iz Srbije“, a da je zbog nedostatka deviznih sredstava bio potreban za uvoz proizvoda iz inozemstva kao nadomjestak robe porijeklom iz Srbije, na sjednici Vlade 7. kolovoza procijenjeno je da se potpuno zamrzavanje odnosa sa Srbijom u gospodarstvu „ne bi moglo provesti linearno i bez iznimaka“ pa je trebalo pokušati održavati određenu razinu poslovanja na „tržišnim temeljima, uz uvjet da su oni korisni, odnosno da ne nanose štetu hrvatskim poduzećima ili gospodarskom interesu Republike“.¹²⁶³ Iz tog je razloga odlučeno da „potpuni prekid tokova robe“ prema Srbiji odmah treba provesti samo za „strateški važne proizvode, koje proizvode hrvatska poduzeća“, u što su uključeni „naftni derivati, određena oprema i rezervni dijelovi i dr.“. Za one proizvode za koje su postojali ili su se u kratkom roku mogli pronaći kupci ili dobavljači na drugim tržištima, Vlada je odlučila odluku prepustiti svakom pojedinom poduzeću, pod uvjetom da „ne postoje provjerena saznanja o

¹²⁶⁰ NN 39/91, 3. 8. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o zabrani raspolaganja osnovnim sredstvima, pokretnom imovinom i pravima određenih poduzeća i drugih pravnih osoba na teritoriju Republike Hrvatske, Klasa: 305-01/91-01/35, Urbroj: 5030103-91-2, Zagreb, 31. srpnja 1991.

¹²⁶¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 28.

¹²⁶² Isto, 28.

¹²⁶³ Isto, 27.

svjesnom destruktivnom djelovanju rukovoditelja“, a što bi, primjerice, uključivalo poslovanje u korist Srbije, bez obzira na ostvarivanje moguće dobiti.¹²⁶⁴

Vlada je na toj sjednici odlučila odmah primijeniti spomenutu Uredbu donesenu krajem srpnja, dopuštajući normalno poslovanje samostalnih poduzeća, s time da „na odgovarajući način treba onemogućiti sve pojave otuđivanja robe i imovine, opreme i drugog inventara iz prodavaonica, skladišta, predstavništava i drugih poslovnih prostora kojima u Republici Hrvatskoj raspolažu poduzeća iz Srbije te otpremu trgovačke robe, zaliha, opreme i drugog inventara u Republiku Srbiju (i Crnu Goru)“. Nadalje, odlučeno je da će Ministarstvo trgovine te Ministarstvo energetike i industrije razmotriti prijedlog udvostručenja naknade za korištenje naftne luke i Jadranskog naftovoda. Vlada je tog dana uvela dodatnu taksu za korištenje zračnih pristaništa za zrakoplove jugoslavenske (srbijanske) zrakoplovne tvrtke JAT Airwaysa. Osim toga, imovinu pravnih osoba u ugostiteljstvu i turizmu sa sjedištem u Srbiji privremeno je ustupila na korištenje humanitarnim organizacijama smještenima u Hrvatskoj radi smještaja prognanika, uvela je dodatne takse na lučke pristojbe za plovila koja su dovozila robu za naručitelje s teritorija Srbije i Crne Gore te je odredila da će se sredstva prikupljena putem tih posebnih taksi ili drugih pristojbi, usmjeravati u poseban fond pri Ministarstvu financija i koristiti kao nadoknada onim hrvatskim poduzećima koja su prekidom gospodarskih odnosa sa Srbijom ili nekim drugim putem pretrpjela značajniju gospodarsku štetu. Vlada je odlučila i da se tranzit robe „od strateškog značenja i utjecaja na slabljenje obrambenog potencijala Republike Hrvatske“ neće obavljati niti će se obavljati promet robe iz Hrvatske prema Srbiji. Popis nedopuštene robe za tranzit trebalo je utvrditi Ministarstvo trgovine, a moguću opravdanost prijevoza robe za potrebe JNA kroz Hrvatsku trebalo je ocijeniti i odobriti Ministarstvo obrane. Na istoj je sjednici donesena Odluka o neizvršavanju naloga platnog prometa prema Srbiji. Ministar trgovine Petar Kriste, ministar energetike i industrije Enzo Tirelli, ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić i ministar obrane Luka Bebić bili su zaduženi da obavijeste javnost o stajalištima Vlade vezano za Zaključke Sabora od 3. kolovoza o zamrzavanju svih odnosa sa Srbijom, osobito o transportu nafte za potrebe rafinerija s područja Srbije putem Jadranskog naftovoda. Naposljetku su zadužena nadležna ministarstva, Gospodarska komora Hrvatske, Narodna banka Hrvatske i Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske da utvrde i predlože hitno, a najkasnije do 12. kolovoza 1991., koje bi dodatne mjere trebalo poduzeti te da „operacionaliziraju i provedu mjere navedene u iznesenim stajalištima.¹²⁶⁵ Predsjednik Privredne komore Hrvatske Ivica Gaži obavijestio je

¹²⁶⁴ Isto, 28.

¹²⁶⁵ Isto, 28-29.

novinare da je saborska odluka zamrzavanja gospodarskih i političkih odnosa sa Srbijom „odgovor na pljačku i gospodarski napad Srbije na Hrvatsku“. Upoznao je novinare i s činjenicom da Hrvatska od Srbije „potražuje saldo u visini od gotovo deset milijardi dinara“ te da je hrvatska imovina na teritoriju Srbije konfiscirana, a prema nekim procjenama, njezina je vrijednost iznosila od 400 do 500 milijuna dolara.¹²⁶⁶

Nadalje, Vlada je 16. rujna 1991. donijela uredbu kojom je poduzećima i drugim pravnim osobama sa sjedištem izvan Hrvatske te saveznim, republičkim i pokrajinskim institucijama i tijelima zabranila da se „prijenosom prava raspolaganja, prodajom, drugim pravnim poslom ili aktom internog poslovanja“ osnovna sredstva svojih poslovnih jedinica prenose s hrvatskog teritorija.¹²⁶⁷ U siječnju 1992. godine Vlada je odredila obustavu prijevoza nafte i naftnih derivata u Bosnu i Hercegovinu zato što su se preko luke Ploče naftni derivati isporučivali za vojne potrebe JNA.¹²⁶⁸

Početak lipnja 1992. godine Vlada je uvela nove ekonomske sankcije protiv Srbije i Crne Gore, koje su od 27. travnja te godine tvorile Saveznu Republiku Jugoslavije (SRJ). Naime, Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 757, donesenom 30. svibnja 1992., uvedene su sankcije protiv SRJ koje su se, između ostalog, odnosile na zabranu uvoza proizvoda s teritorija SRJ u zemlje članice UN-a i prekid njihovog izvoz u SRJ, povlačenje svih financijskih i ekonomskih sredstva iz SRJ, zabranu prelijetanja i slijetanja zrakoplova iz ili za SRJ iznad zemalja članica UN-a itd.¹²⁶⁹ Rezoluciju je pozdravila i hrvatska Vlada,¹²⁷⁰ koja je odmah 2. lipnja donijela Uredbu o njezinoj provedbi.¹²⁷¹ Istog dana nadležna ministarstva donijela su Naredbe za provođenje navedene Rezolucije u području financija, prometa nekretninama, pomorstva, cestovnog i željezničkog prometa, zračnog prometa, prometa na unutarnjim vodama, poštanskog prometa, prosvjete, kulture i športa te stranih ulaganja.¹²⁷²

¹²⁶⁶ (H), „Srbija ukrala 500 milijuna dolara!“, GS, (Osijek), 7. 8. 1991., 3.

¹²⁶⁷ Isto, 120.

¹²⁶⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 394.

¹²⁶⁹ Security Council Report, S/RES/757, (pristup ostvaren, 13. 1. 2018.), <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%20757.pdf>, 13-16: Resolution 757 (1992) of 30th May 1992.

¹²⁷⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 575.

¹²⁷¹ NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda, Klasa: 004-01/92-03/01, Urbroj: 5030102-82-10, Zagreb, 2. lipnja 1992.

¹²⁷² NN 32/1992, 3. 6. 1992: Ministarstvo financija, Naredba za provođenje Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području financija, Klasa: 011-01/92-01/49, Broj: 513-01/92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992: Ministarstvo pravosuđa i uprave, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda na području prometa nekretninama, Klasa: 940-01/92-01/301, Urbroj: 514-05-02/1-92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992: Ministarstvo pomorstva, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području pomorstva, Klasa: 011-01/92-01/18, Urbroj: 530-01-92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992: Ministarstvo prometa i veza, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području cestovnog i željezničkog prometa, Klasa: 011-01/82-02/27, Urbroj: 535-01-92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992:

Nakon što je na sjednici Vlade 2. lipnja ministar pomorstva Davorin Rudolf upozorio da bosanskohercegovačka Vlada traži dopuštenje od hrvatske Vlade da crnogorski brod koji prevozi rudu u Zenicu uplovi u hrvatsku luku, zahtjev je odbijen sa zaključkom da „zabranu uplovljavanja treba provoditi dosljedno i bez iznimaka“.¹²⁷³

8.1.2. Uredbe o zaštiti i preuzimanju sredstava i imovine u Hrvatskoj

Sankcije Srbiji, Crnoj Gori i JNA donosile su se i radi zaštite sredstava, nekretnina i pokretnina na hrvatskom teritoriju. Nakon blokade vojarni, početkom listopada Vlada je donijela Uredbu o preuzimanju sredstava JNA i Saveznog sekretarijata za narodnu obranu na teritoriju Republike Hrvatske u vlasništvo Republike Hrvatske. Pod tim sredstvima smatrale su se nekretnine, pokretnine, imovinska prava i novčana sredstva koja su se nalazila na računu kod Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske.¹²⁷⁴ U prvoj polovici prosinca Vlada je donijela novu Uredbu o preuzimanju sredstava bivše SFRJ u vlasništvo Republike Hrvatske. Riječ je bila također o nekretninama, pokretninama, imovinskim pravima i novčanim sredstvima na računu kod Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske, koja nisu bila zahvaćena Uredbom iz listopada.¹²⁷⁵

Nakon što je Hrvatski sabor 8. listopada 1991. proglasio neovisnost Republike Hrvatske, trebalo je i stanje u gospodarstvu prilagoditi novom pravnom stanju. U skladu s time, na temelju Zakona o ovlaštenju Vlade Republike Hrvatske za donošenje uredbi kojima će uređivati pojedina pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, Vlada je 16. listopada

Ministarstvo prometa i veza, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području zračnog prometa, Klasa: 011-01/92-02/28, Urbroj: 535-01-92-1, Zagreb, 3. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Ministarstvo pomorstva, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području prometa na unutarnjim vodama, Klasa: 011-01/92-02/20, Urbroj: 535-01-92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Ministarstvo prometa i veza, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području poštanskog prometa, Klasa: 011-01/92-02/30, Urbroj: 535-01-92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Ministarstvo prosvjete kulture i športa, Naredba za provođenje Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području prosvjete, kulture i športa, Klasa: 023-03/92-01-64, Urbroj: 532-01/2-92-01, Zagreb, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Ministarstvo trgovine, Naredba za provođenje Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području stranih ulaganja, Klasa: 011-01/92-01/22, Urbroj: 528-01/92-0001, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Ministarstvo trgovine, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području trgovine, Klasa: 011/01/92-01/21, Urbroj: 528-01/92-0001, 2. lipnja 1992.; NN 32/1992, 3. 6. 1992.: Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike, Naredba o provođenju Rezolucije 757 (1992) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u području znanosti, tehnologije i informatike, Klasa: 023-03/92-01/05, Urbroj: 5049-533-02-92-1, Zagreb, 2. lipnja 1992.

¹²⁷³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 576.

¹²⁷⁴ NN 52/1991, 3. 10. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o preuzimanju sredstava JNA i SSNO na teritoriju Republike Hrvatske u vlasništvo Republike Hrvatske, Klasa: 943-01/91-01/07, Urbroj: 5030119-91-2, Zagreb, 2. listopada 1991.

¹²⁷⁵ NN 68/1991, 13. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o preuzimanju sredstava bivše SFRJ u vlasništvo Republike Hrvatske, Klasa: 406-01/91-02/04, Urbroj: 5030119-91-5, Zagreb, 12. prosinca 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 336.

donijela Uredbu o preuzimanju i prijenosu željezničkih pruga. Tom Uredbom sve željezničke pruge u Hrvatskoj na kojima su pravo raspolaganja i upravljanja imala željeznička poduzeća sa sjedištem izvan teritorija Hrvatske, uključujući i pruge kojima je ranije obustavljen promet, kao i prava i obveze osim rezultata poslovanja, postale su vlasništvo Hrvatske te su predane na gospodarenje Hrvatskom željezničkom poduzeću. Vlada je ovlastila Hrvatsko željezničko poduzeće (HŽP) da sve željezničke pruge kojima gospodari, a nalaze se izvan Hrvatske, prenese na željeznička poduzeća koja raspolažu i upravljaju željezničkim prugama u Hrvatskoj.¹²⁷⁶ Ministar prometa i veza Josip Božićević na sjednici 17. travnja 1992. izvijestio je Vladu da željeznička transportna poduzeća (ŽTP) Beograd duguju Hrvatskim željeznicama 35, 4 milijuna dolara jer je nakon vojnih prijevoza u Srbiju zadržao oko 300 „naših najkvalitetnijih vagona“ te je izjavio da polaže pravo na dio imovine bivše Zajednice Jugoslavenskih željeznica (JŽ) na teritoriju Hrvatske. Božićević je, stoga, predložio da Vlada donese odluku kojom bi se pravo na uporabu i raspolaganje imovinom bivše Zajednice JŽ prenijelo na Hrvatske željeznice, budući da su sudjelovale u financiranju nabavki, uređenju i održavanju objekata. Vlada je taj prijedlog prihvatila i donijela odluku da se imovina bivše Zajednice JŽ u Hrvatskoj da na korištenje i raspolaganje Hrvatskim željeznicama.¹²⁷⁷

8.1.3. Ekonomski odnosi s inozemstvom

S ciljem razvoja trgovine Vlada je krajem studenog 1991. godine odlučila pokrenuti postupak pregovora o učlanjenju Hrvatske u Europsko udruženje slobodne trgovine (EFTA), organizaciju koja promovira slobodnu trgovinu industrijskim i poljoprivrednim proizvodima. Pritom je ocijenila da bi Hrvatska trebala biti izuzeta iz sankcija EZ-a uspostavom što šire gospodarske, tehničke i financijske suradnje Hrvatske sa zemljama članicama EFTA-e, sporazumom o zoni slobodne trgovine te punopravnim učlanjenjem Hrvatske EFTA-u. Vlada je zadužila Ministarstvo inozemnih poslova za provedbu navedenih zaključaka.¹²⁷⁸ Ugovor o slobodnoj trgovini između Hrvatske i zemalja članica EFTA-e potpisan je, međutim, tek 2001. godine.

Nastojeći održati i poboljšati trgovinske odnose Hrvatske s inozemstvom, Vlada je na sjednici 8. travnja 1992. donijela niz zaključaka kojima je poticala sklapanje okvirnih sporazuma o gospodarskoj suradnji i zaštiti investicija te izbjegavanju dvostrukog oporezivanja. Zaključeno je da u gospodarskoj suradnji s republikama bivše Jugoslavije treba

¹²⁷⁶ NN 54/1991, 18. 10. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o preuzimanju i prijenosu željezničkih pruga, Klasa: 341-01/91-01/18, Urbroj: 5030116-91-2, Zagreb, 16. listopada 1991.

¹²⁷⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 517.

¹²⁷⁸ Isto, 309.

nastaviti održavati dosadašnje veze sa Slovenijom, Bosnom i Hercegovinom i Makedonijom, s obzirom na to da je na bivšem tržištu Jugoslavije Hrvatska ostvarivala preko 35 % svog Bruto društvenog proizvoda. Vlada je, prema tome, odredila predlaganje sklapanja sporazuma o zoni slobodne trgovine između Hrvatske i navedenih zemalja bivše Jugoslavije, pri čemu bi svaki sudionik zadržao vlastitu carinsku tarifu za uvoz i vlastiti valutni sustav. Kao posebno važno pitanje istaknuti su „pritisci Europe“ za stvaranje carinske unije na području bivše Jugoslavije „što nipošto nije u interesu Republike Hrvatske“ pa se tome, po naputcima Vlade, bilo „posebno važno oduprijeti“.¹²⁷⁹ Istog je dana Vlada potvrdila da se Sporazumom o gospodarskoj suradnji između Republike Hrvatske i Republike Slovenije, potpisanim 6. veljače 1992., regulira mogućnost „da se kao ulog pri osnivanju vlastitih ili mješovitih poduzeća iskoristi pokretna i nepokretna imovina kojom subjekti iz država ugovornica raspoložu na teritoriju druge države ugovornice“. Ratifikacijom Sporazuma trebali su se regulirati odnosi sa slovenskim ulagačima, a Ministarstvo pravosuđa i uprave zaduženo je da nakon ratifikacije Sporazuma predloži promjene Uredbe o zabrani raspolaganja nekretninama na teritoriju Republike Hrvatske, kojom bi se navedena uredba prestala odnositi na Sloveniju.¹²⁸⁰ Na temelju zaključka Vlade od 19. lipnja 1992. između Hrvatske i Austrije potpisan je sporazum o obostranim gospodarskim odnosima.¹²⁸¹ Vlada je nastojala uspostaviti gospodarske odnose i s Rusijom, čemu je poseban doprinos dao predsjednik Vlade Gregurić, koji je za vrijeme Jugoslavije poslovao s ruskim poduzećima. U prvoj polovici kolovoza 1992. godine Gregurić je u ime hrvatske Vlade potpisao sporazum s Ruskom Federacijom o trgovini i gospodarskoj suradnji.¹²⁸²

Kako su djelatnosti Vlade demokratskog jedinstva u značajnoj mjeri bile obilježene ratnim zbivanjima, a Hrvatska do sredine siječnja 1992. godine nije bila međunarodno priznata država, razumljivo je da su prvi krupniji koraci Vlade u uspostavi gospodarskih odnosa s drugim europskim državama poduzeti tek nakon međunarodnog priznanja Hrvatske. S obzirom na jednogodišnji mandat Vlade, možemo reći da je ona tek postavila temelje gospodarske suradnje Hrvatske s inozemstvom.

¹²⁷⁹ Isto, 509-510.

¹²⁸⁰ Isto, 510.

¹²⁸¹ Isto, 627.

¹²⁸² Isto, 647; (Hina), „Razgovori o suradnji Rusije i Hrvatske“, SD, (Split), 6. 8. 1991., 40.

8.2. Uloga Vlade u monetarnom osamostaljenju Hrvatske

Monetarna politika Srbije u prosincu 1990. godine također je bila usmjerena protiv Hrvatske i Slovenije. Skupština se Srbije krajem prosinca 1990. godine tajnim putem preko Narodne banke Srbije zadužila kod Narodne banke Jugoslavije za 18, 2 milijardi dinara, odnosno tadašnje 1, 4 milijarde dolara, za isplatu mirovina i otplate ino dugova.¹²⁸³ Na taj je način Srbija je upala u novčani sustav Jugoslavije i „srušila njezinu jedinstvenu financijsku politiku“.¹²⁸⁴ Nakon proglašenja neovisnosti Slovenije i Hrvatske, odlukom Savjeta guvernera Narodne banke Jugoslavije od 27. lipnja 1991. Hrvatska i Slovenija i njihove banke bile su izbačene iz primarne emisije Narodne banke Jugoslavije.¹²⁸⁵ Hrvatska je Vlada, stoga, poduprla Narodnu banku Hrvatske u nastojanjima da blokira račun Narodne banke Jugoslavije u Federal Reserve Bank u New Yorku, odnosno da pokrene sudski postupak s ciljem ostvarivanja svojih potraživanja prema tim sredstvima.¹²⁸⁶ S obzirom na to da Hrvatska nije imala pravo pokretati sudske postupke u SAD-u dok je SAD nije priznao, trebala je diplomatskim putem utjecati na to da se Narodnoj banci Jugoslavije onemogući raspolaganje tim sredstvima. Vlada je, u skladu s time, 31. listopada odlučila s tom problematikom upoznati Božu Marendića, člana hrvatske delegacije u Haagu, kako bi mogao to pitanje iznijeti na mirovnoj konferenciji.¹²⁸⁷

Nakon što je Hrvatska izbačena iz primarne emisije Narodne banke Jugoslavije, u srpnju 1991. iz Gospodarskog savjeta Vlade predložen je prijelaz na deficitarno financiranje proračuna koje bi se trebalo provesti putem javnog duga. Budući da su se sredstva uvođenje javnog duga trebala pribaviti iz primarne emisije, za što je trebalo imati vlastitu emisijsku banku, zaključeno je da je bilo potrebno organizirati vlastito tržište novca i vlastiti devizni sustav.¹²⁸⁸ Vlada je u prosincu 1991. godine donijela Uredbu o pretvaranju deviznih depozita građana kod banaka u javni dug Republike Hrvatske. To se odnosilo na devizne depozite u

¹²⁸³ Srđa Popović, *One gorke suze posle* (Beograd: Peščanik, 2010), 29-30; I. Bilić, „Kronologija raspada SFRJ“, 103; Nazor, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku*, 44; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 594. Vidi i: Jović, *Poslednji dani*, 239.

¹²⁸⁴ Nazor, *Velikosrpska agresija*, 44.

¹²⁸⁵ Mladen Rakelić, „Bombe monetarnog rata“, SD, (Split), 30. 6. 1991., 21.

¹²⁸⁶ FČ, Politika do 16. 12. 1991.: Pismo guvernera Narodne banke Hrvatske Ante Čičin-Šaina advokatskoj kući Herzfeld i Rubin; Federal Reserve Bank of New York, New York, N.Y. 10045, Ernest T. Patrikis, General Counsel and Executive Vice President, Via Facsimile, 202-543-5623 [upućeno] Dr. France V. Golem, Representative of the Republic of Croatia, 236 Massachusetts Avenue, N. W., Suite 505, Washington, DC 20002; Narodna banka Hrvatske, Kabinet guvernera, Zagreb, 29. 10. 1991., Informacija o akcijama poduzetim u Narodnoj banci Hrvatske za blokadu računa Narodne banke Jugoslavije u SAD; Republic of Croatia, Office of the Republic of Croatia, Washington, D.C., October 22, 1991, Gerald Corrigan, President and Chief Executive Officer, Federal Reserve Bank of New York, New York, New York 10045, [poslao] Dr. Frane V. Golem, M.D., Ph.D. Representative of the Republic of Croatia.

¹²⁸⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 225.

¹²⁸⁸ (Hina), „Ratna ekonomija“, SD, (Split), 20. 7. 1991., 2.

bankama sa sjedištem u Hrvatskoj koji su deponirani kod Narodne banke Jugoslavije te na depozite na deviznoj štednji i deviznim računima građana kod banaka u Hrvatskoj koje su građani na te banke prenijeli iz banaka sa sjedištem izvan Hrvatske. Na taj su način svoja potraživanja od Narodne banke Jugoslavije ustupile Republici Hrvatskoj, a Hrvatska je zauzvrat bankama na svom teritoriju izdavala obveznice koje su se trebale amortizirati u 20 polugodišnjih rata od kojih bi prva dospjela 30. lipnja 1995. godine. Kamatna stopa obveznice iznosila bi 5 % godišnje.¹²⁸⁹ Banke u Hrvatskoj tada su u Narodnoj banci Jugoslavije imale deponirano 3, 1 milijardu dolara devizne štednje, od čega je oko 700 milijuna dolara otpadalo na Ljubljansku banku i Jugobanke s područja Hrvatske. Tom Vladinom Uredbom Hrvatska je preuzela jamčenje za taj depozit i pretvorila ga u javni dug.¹²⁹⁰

Na spomenutoj sjednici Gospodarskog savjeta Vlade održanoj 19. srpnja predsjednik Gospodarskog savjeta Vlade i tadašnji ministar obrane Šime Đodan izjavio je da budući da isključenje Hrvatske iz monetarnog sustava Jugoslavije ugrožava hrvatske interese, Hrvatska će „u roku od tri mjeseca uvesti vlastitu valutu“.¹²⁹¹ Prema riječima Franje Gregurića, jedan od ciljeva monetarne politike Vlade demokratskog jedinstva bio je uvođenje vlastite valute.¹²⁹² O tome se raspravljalo na sjednici Vlade održanoj 30. kolovoza 1991., kad je Vlada preporučila Narodnoj banci Hrvatske da s mogućnostima razvoja domaćeg monetarnog sustava upozna inozemne centralne banke i ostala svjetska financijska središta radi dobivanja inozemne financijske podrške.¹²⁹³

Odluka o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja u Hrvatskoj donesena je 19. prosinca 1991. Tom je odlukom određeno da se zamjena novca Jugoslavije za hrvatski dinar treba obaviti u omjeru 1:1, od dana stavljanja hrvatskog dinara u opticaj do 31. prosinca 1991.¹²⁹⁴ Vlada je 23. prosinca donijela rješenja o stavljanju hrvatskog dinara i povlačenja dinara SFRJ iz optičaja u Hrvatskoj.¹²⁹⁵ Vlada je osnovala Komisiju za provedbu monetarnog

¹²⁸⁹ NN 71/1991, 23. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o pretvaranju deviznih depozita građana kod banaka u javni dug Republike Hrvatske, Klasa: 440-01/91-02/14, Urbroj: 5030116-91-2, Zagreb, 19. prosinca 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 346.

¹²⁹⁰ „Devizni depoziti postaju javni dug“, SD, (Split), 23. 12. 1991., 9.

¹²⁹¹ (Hina), „Ratna ekonomija“, SD, (Split), 20. 7. 1991., 2.

¹²⁹² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 12.

¹²⁹³ Isto, 75.

¹²⁹⁴ Isto, 345.

¹²⁹⁵ NN 71/1991, 23. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o stavljanju novčanica hrvatskog dinara u opticaj, Klasa: 440-01/91-01, Urbroj: 513-01/91-3, Zagreb, 23. prosinca 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o povlačenju novčanica koje glase na dinare SFR Jugoslavije iz optičaja na teritoriju Republike Hrvatske, Klasa: 440-01/91-01, Urbroj: 513-01/91-4, Zagreb, 23. prosinca 1991.; Vlada Republike Hrvatske, Rješenje o povlačenju kovanog novca koji glasi na dinar SFR Jugoslavije iz optičaja na teritoriju Republike Hrvatske, Klasa: 440-01/91-01, Urbroj: 513-01/91-5, Zagreb, 23. prosinca 1991.; NN 72/1991, 24. 12. 1991., Vlada Republike Hrvatske, Odluka o izmjeni Odluke o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske, Klasa: 451-01/91-01/10, Urbroj: 5030105-91-4, Zagreb, 24. 12. 1991.

osamostaljenja Hrvatske. Komisija je, osim zadaća u vezi monetarnog osamostaljenja, trebala poduzimati mjere za sprječavanje upada i zloraba, osiguranje sredstava za hitne potrebe i utvrđivanje konačnog iznosa kredita za proračun 1991. godine kod banaka i Narodne banke Hrvatske.¹²⁹⁶ Uvođenjem vlastite valute dobiven je potrebni mehanizam zaštite od neovlaštenih monetarnih upada, ali i jedan od simbola samostalnosti Hrvatske.¹²⁹⁷ Krajem travnja 1992. godine Hrvatska je zatražila od EZ-a potporu za njezino primanje u Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetsku banku i druge svjetske institucije.¹²⁹⁸

8.3. Ratne štete i obnova zemlje

8.3.1. Uloga Vlade u procjeni ratnih šteta i mjere za njihovo saniranje

Od samog početka rada Vlade, težište njezinih aktivnosti u gospodarstvu bilo je stavljeno na održavanje, a kasnije i na obnovu hrvatskoga gospodarstva koje je u velikoj mjeri bilo razoreno, počevši od poljoprivrede, industrije, komunalne i prometne infrastrukture i drugog. Za evidentiranje i procjenu šteta u Hrvatskoj koje su nastale kao posljedica agresije Vlada je 7. kolovoza ovlasila Republičku komisiju za procjenu šteta od elementarnih nepogoda, proširivši njezin sastav uglavnom pomoćnicima ministara obrane, unutarnjih poslova te pravosuđa i uprave.¹²⁹⁹ Na sjednici 28. kolovoza Vlada je donijela Uredbu o osnivanju i radu općinskih i republičkih komisija za popis i procjenu ratne štete. Republička komisija, koja je trebala kontrolirati izvješće općinskih komisija i donijeti konačnu odluku o visini ratne štete na području općine na kojoj je šteta nastala, podnosila je izvješće Vladi.¹³⁰⁰ Vlada je za predsjednika Republičke komisije imenovala pomoćnika ministra financija Marijana Erhatića te članove među kojima su se našli predstavnici Ministarstva obrane, unutarnjih poslova, pravosuđa i uprave, financija, energetike i industrije, poljoprivrede i šumarstva, zdravstva, prosvjete i kulture, pomorstva, prometa i veza, turizma, zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva i trgovine.¹³⁰¹ Prema toj Uredbi, ratnom štetom smatrala se šteta koja je nastala na pokretnoj i nepokretnoj imovini u onim područjima Hrvatske koja su bila „zahvaćena

¹²⁹⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 346.

¹²⁹⁷ „Novac: simbol i zaštita“, SD, (Split), 29. 12. 1991., 4-5.

¹²⁹⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 533.

¹²⁹⁹ Isto, 29.

¹³⁰⁰ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o osnivanju i radu komisija za popis i procjenu ratne štete, Klasa: 800-01/91-04/13, Urbroj: 5030115-91-2, Zagreb, 28. kolovoza 1991.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva*, 72; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 71.

¹³⁰¹ NN 45/1991, 5. 9. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju predsjednika i članova Republičke komisije za popis i procjenu ratne štete, Klasa: 800-01/91-04/13, Urbroj: 5030119-91-4, Zagreb, 2. rujna 1991.

ratom ili je posljedica ratnih operacija odnosno oružanih sukoba“. Šteta se dijelila na neposrednu i posrednu. Neposrednom štetom smatrala se ona šteta nastala „oštećenjem, uništenjem ili pljačkom imovine u društvenom, državnom ili privatnom vlasništvu te troškovi izazvani posrednim štetama“, a posrednom štetom smatrala se „izgubljena dobit zbog smanjene proizvodnje ili obujma usluga izazvane ratom ili je posljedica ratnih operacija ili oružanih sukoba“. Među ratne štete uvrštene su štete cjelokupne imovine pa i one koja nije bila osigurana i koja je bila izgrađena bez građevinske dozvole.¹³⁰² Ta Vladina Uredba vrijedila je do stupanja na snagu Zakona o utvrđivanju ratne štete 19. studenog 1991.¹³⁰³ Vlada je na sjednici održanoj 13. listopada zadužila Ministarstvo energetike i industrije da izradi popis svih industrijskih objekata koji su stradali tijekom rata po imenima objekata i općinama u kojima se nalaze te s podacima o broju zaposlenim u tim objektima. Takav popis trebala su izraditi i ostala ministarstva, svako za područje za koje je bilo nadležno.¹³⁰⁴

Osim izravne ratne štete uzrokovane razaranjem, negativni trendovi u gospodarstvu potom su se nastavili i zbog gubitka dotadašnjeg unutarnjeg tržišta i pada istočno-europskih tržišta.¹³⁰⁵ Usto je smanjen izvoz i na zapadno tržište.¹³⁰⁶ Za potrebe Vlade demokratskog jedinstva, znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta u Zagrebu i ministar bez lisnice u Vladi, a od 15. studenoga ministar narodnoga gospodarstva, Stjepan Zdunić 1. studenog 1991. napisao je studiju pod naslovom „Aktualni trenutak privrede i društva Republike Hrvatske“. U tekstu je naveo podatke da je izvoz, a u skladu s time i tekući devizni priljev od usluga u značajnom padu te „praktički nestaje zbog ratnih okolnosti“.¹³⁰⁷ Iz tog su razloga velikih problema s prodajom svojih proizvoda imali hrvatski poljoprivrednici.¹³⁰⁸

To se posebice očitovalo u istočnoj Slavoniji i Baranji gdje se u ponekim općinama s većinskim srpskim stanovništvom početkom kolovoza 1991. godine žito prevozilo u Srbiju. To je, primjerice, bio slučaj sa selom Orolikom blizu Vukovara naseljenog većinom Srbima, koji su uz pomoć JNA prevozili žito u Srbiju, dok se s druge strane žito iz sela Korod u općini Tordinci, naseljenog većinom Mađarima i u manjoj mjeri Hrvatima, nije moglo transportirati

¹³⁰² NN 44/1991, 30. 8. 1991.: VRH, Uredba o osnivanju i radu komisija za popis i procjenu ratne štete; Gregurić, Vlada demokratskog jedinstva, 72.

¹³⁰³ NN 61/1991, 19. 11. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o utvrđivanju ratne štete, Klasa: 011-01/91-01/156, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 14. studenoga 1991.; Zakon o utvrđivanju ratne štete, Klasa: 800-01/91-04/22, Zagreb, 8. studenoga 1991.

¹³⁰⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 190.

¹³⁰⁵ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Predsjednik, Uvodno izlaganje za sjednicu Sabora Republike Hrvatske, Zagreb, 27. ožujka 1992., 11-12.

¹³⁰⁶ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 130.

¹³⁰⁷ Isto, 134.

¹³⁰⁸ Bruno Schönfelder, „Utjecaj rata na gospodarstvo“, u: *Hrvatska od osamostaljenja: Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*, ur. Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewig, prev. s engleskog Branka Marjanović (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013), 213.

do vinkovačkog silosa za hrvatske potrebe jer je trebalo prolaziti kroz sela naseljena pobunjenim srpskim stanovništvom.¹³⁰⁹ Prema podacima kojima je raspolagao osječki dnevnik *Glas Slavonije*, već je do sredine kolovoza u Šid u Srbiji iz Hrvatske transportirano ukupno 500 vagona žita, od čega 200 vagona s vinkovačkog područja, a iz Negoslavaca i okolnih sela oko 300 vagona. Poljoprivrednici pritom nisu bili isplaćeni, samo su dobili potvrdu o isporukama žita.¹³¹⁰ Zbog barikada i svakodnevnih napada koji su sprječavali ulazak u polja, komunikacija poljoprivrednih poduzeća i poljoprivrednih zadruga preko kojih su ugovarala i kreditirala proizvodnju pšenice na selu, bila je znatno otežana, zbog čega je gotovo 7 000 tona pšenice izgubljeno na područjima Dalja, Bijelog Brda i Erduta. Osim toga, treba uzeti u obzir i agresorovo uništavanje poljoprivredne mehanizacije, što je također nanosilo značajnu štetu hrvatskim poduzećima.¹³¹¹

Na jednoj od svojih prvih sjednica, Vlada demokratskog jedinstva na dnevni je red uvrstila problem ugroženosti poljoprivrednog i stočnog fonda. Da bi se spriječili gubitci na kriznim područjima, na sjednici održanoj dana 5. kolovoza Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva bilo je zaduženo do 8. kolovoza preložiti Vladi potrebne mjere koje bi trebala poduzeti s ciljem sklanjanja žita i preseljenja stoke s ugroženih područja istočne Slavonije u druge dijelove Hrvatske. Isto Ministarstvo trebalo je za iduću sjednicu Vlade pripremiti informaciju dotadašnjoj obavljenoj žetvi, s posebnim osvrtom na mogućnost dovršenja žetve u kriznim područjima.¹³¹² Ministar poljoprivrede i šumarstva Ivan Tarnaj na sjednici 7. kolovoza obavijestio je članove Vlade o žetvi i problemima u stočarstvu. Prema tim podacima, žetva je u Hrvatskoj bila dovršena. Međutim pokriveno je 75 % ukupnih zasijanih površina. Kao što je već navedeno, dio je žita opljačkan i prevezen u Vojvodinu. Tarnaj je, osim toga, kao veći problem istaknuo stanje u stočarstvu, navodeći da u kriznim područjima pljačka stoke poprima „zabrinjavajuće razmjere“ pa je Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva organiziralo posebni krizni stožer za zbrinjavanje stoke.¹³¹³ Vlada je pokušala u suradnji sa SIV-om privesti kraju žetvene radove u istočnoj Slavoniji. Savezni sekretarijat za poljoprivredu i hrvatsko Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva obvezali su se da će poduzeti potrebne mjere da se žetva obavi i da se smanje gubitci.¹³¹⁴ Vlada, međutim, nije uspjela spriječiti velike gubitke poljoprivrednog i stočnog fonda u istočnoj Slavoniji i Baranji koji su uslijedili nakon okupacije tog dijela hrvatskog teritorija, o čemu svjedoči izvješće

¹³⁰⁹ „Iz Oriolika [*sic*] može, iz Korođa ne!“, GS, (Osijek), 2. 8. 1991., 8.

¹³¹⁰ P. St., „Vinkovačko žito u Šid“, GS, (Osijek), 16. 8. 1991., 7;

¹³¹¹ B. Berečić, „Kruh u nepovrat“, GS, (Osijek), 6. 8. 1991., 8.

¹³¹² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 23.

¹³¹³ O. Ramljak, „Prihvaćen prekid vatre, ne i odluka“, SD, (Split), 8. 8. 1991., 5.

¹³¹⁴ Hina, „Iseljavanje težak i bolan problem“, SD, (Split), 11. 8. 1991., 31.

potpredsjednika Vlade Milana Ramljaka koji je boravio u Osijeku od 1. do 5. prosinca 1991. Ramljak je izvijestio Vladu da jesenska žetva i sjetva nisu ostvarene u planiranoj količini.¹³¹⁵ Prema Gregurićevu izvješću podnesenom Saboru 27. ožujka 1992., u Slavoniji i Baranji opljačkano je 186 000 tona pšenice, 181 000 tona kukuruza i 23 000 tona šećerne repe. U velikoj je mjeri stradao stočni fond – uništeno je ili otuđeno preko 120 000 komada goveda, 145 000 komada svinja, 350 000 ovaca, oko 14 000 konja i oko 2, 5 milijuna komada peradi. U Srbiju, Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu odvezeno je oko 17 000 traktora te velik broj kombajna i druge poljoprivredne mehanizacije. Stradala su i velika poljoprivredna poduzeća, među kojima IPK Osijek, PIK „Belje“, „VUPIK“ Vukovar, PIK Vinkovci, PIK Nova Gradiška, MI „Gavrilović“, „KIM“ Karlovac, šećerane u Osijeku i Županji.¹³¹⁶ Osim navedenoga, od kraja rujna 1991. godine započelo je uništavanje ergele Lipika i odvođenje dijela „genetski vrijednih“ konja, dokumentacije i opreme u Bosnu i Hercegovinu u blizini Banja Luke nakon čega su trebali biti raspoređeni u Karađorđevu u Srbiji. Zbog toga je Gregurić 20. veljače 1992. uputio pismo predsjedniku bosansko-hercegovačke Vlade Juri Pelivanu u kojem ga je upozorio da spriječi evakuaciju konja iz ergele Lipik i omogući njihov povrat u Hrvatsku.¹³¹⁷ Vlada je zbog takvog stanja u poljoprivredi i stočarstvu tražila pomoć iz inozemstva. Strane zemlje uglavnom su slale humanitarnu i materijalnu pomoć. Tako je, na primjer, Vlada Republike Austrije donirala je 3 000 rasplodnih junica. Hrvatska dijaspora također je pomagala. Primjerice, Hrvati iz Australiji donirali su Hrvatskoj 100 000 ovaca.¹³¹⁸

Već mjesec dana od početka agresije zabilježen je značajan pad u industrijskoj proizvodnji. Prema Zdunićevom istraživanju, u kolovozu 1991. godine ukupna industrijska proizvodnja bila je za 21 % manja od srpanjske, a 31 % manja od kolovoza 1990. godine. Najveći pad proizvodnje zabilježen je u metaloprerađivačkoj industriji, strojogradnji, brodogradnji i industriji električnih strojeva. Uskoro su im se pridružile tekstilna industrija i kemijska industrija.¹³¹⁹

Potpredsjednik Vlade Milan Ramljak u prosincu 1991. godine izvijestio je članove Vlade da je dio proizvodnih pogona u istočnoj Slavoniji i Baranji ugašen zbog provođenja „ratnih operacija, razrušenosti objekata i egzodusa pučanstva“, što se osobito odnosilo na područje Osijeka i Vinkovaca, dok je dio poduzeća nastavio raditi, ali „smanjenim kapacitetom“. Kao posebice teško stanje, Ramljak je naveo Baranju u kojoj se tek oko 4 % ukupne imovine

¹³¹⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 440.

¹³¹⁶ FČ, *Politika* od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje za sjednicu Sabora RH održane 27. ožujka, 12; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 488-491.

¹³¹⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 427.

¹³¹⁸ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 337.

¹³¹⁹ Isto, 134.

nalazilo pod kontrolom hrvatskih vlasti, dok je 55 % radnika i 6 000 seljaka izbjeglo s tog područja, što je također imalo katastrofalne posljedice za stanje gospodarstva. Značajan problem predstavljala je nedovoljna briga o materijalnim sredstvima u razorenim i napuštenim tvrtkama iz kojih se nisu izvlačili oprema, repromaterijal i gotovi proizvodi. Osim toga, poduzeća u tim područjima izdvajala su novac za nabavu vojne opreme i streljiva te su financirala prehranu, grijanje i druge troškove vojnih jedinica koje su djelovale na tom području, što je također predstavljalo značajan teret. Kao poseban je problem Ramljak naveo da poduzeća iz drugih dijelova Hrvatske izbjegavaju poslovne odnose s poduzećima u Slavoniji, i to posebice s onima smještenima u Osijeku i Vinkovcima „zbog povećanih transportnih i drugih rizika“.¹³²⁰

Oko 30 % privrede bilo je uništeno, a štete u tom segmentu procijenjene su na oko 19 milijardi američkih dolara (USD). Prema Gregurićevu izvješću Saboru 27. ožujka 1992., industrijska proizvodnja dotada je pala za 29 %.¹³²¹ Osim toga, bombardiranje rafinerija u Sisku, ispuštanje ulja iz hidrocentrale u rijeku Cetini, miniranje riječne brane, nekontrolirana sjeća drveća u šumama koje se izvozilo izvan Hrvatske te uništavanje oranica postavljanjem bomba i ispaljivanjem raketa, izazvale su veliku ekološku štetu.¹³²²

Značajne štete pretrpjela je komunalna infrastruktura, zbog čega je u Osijeku bilo poteškoća oko opskrbe električnom energijom pa su neki dijelovi grada znali ostati satima, a ponekad i danima bez električne energije, što je dodatno otežavalo povratak građana u njihove domove.¹³²³ Početkom ožujka 1992. godine, Vlada je raspolagala podacima da je u Hrvatskoj 35 800 stanova bilo uništeno, a 174 200 u većoj ili manjoj mjeri oštećeno. Uključujući i oštećenja komunalne infrastrukture, štete su iznosile oko 4, 5 milijarde USD. Najveće izravne štete pretrpjeli su Hrvatska elektroprivreda, Hrvatske pošte, Hrvatske telekomunikacije, Hrvatske vode, Hrvatske ceste, Hrvatska radiotelevizija, Hrvatske šume i Hrvatske željeznice.¹³²⁴ Prema Gregurićevu izlaganju na zasjedanju Sabora 27. ožujka 1992., oštećenja nastala ratnim razaranjima na prometnicama, mostovima, prometnim objektima, prijevoznim sredstvima i sredstvima veze procijenjena su na otprilike 1, 4 milijarde USD uz oko pola milijarde USD neizravne štete.¹³²⁵ Unatoč tome, djelatnost u prometu smanjena je tek za 4 %

¹³²⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 349-350.

¹³²¹ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH za sjednicu Sabora RH održane 27. ožujka, 13.

¹³²² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 440.

¹³²³ Isto, 349.

¹³²⁴ Gordan Družić, *Kriza hrvatskoga gospodarstva i ekonomska politika* (Zagreb: Golden marketing, 2001), 38.

¹³²⁵ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje za sjednicu Sabora RH održane 27. ožujka, 12; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 488-491.

zahvaljujući dobrim rezultatima u međunarodnom pomorskom prijevozu.¹³²⁶ Izravna prometna veza između Dalmacije i ostatka Hrvatske, osim Jadranske magistrale, bila je prekinuta. Ta je ruta, međutim, sjeverno od Zadra također bila prekinuta pa se promet morao odvijati putem trajektne vožnje preko otoka Paga, što je povećavalo udaljenost za otprilike 200 kilometara. Zbog toga, kao i zbog česte zakrčenosti magistrale, troškovi prijevoza znatno su se povećali.¹³²⁷

Gregurić je po nalogu Vlade 21. travnja 1992. od zapovjednika UNPROFOR-a u Sarajevu Satisha Nambiara zatražio pomoć u normalizaciji prometa i veza, odnosno angažiranje mirovnih snaga UN-a u uspostavi cestovnog, željezničkog, riječnog i zračnog prometa u cijeloj Hrvatskoj te veze sa susjednim državama. Zatražena je, osim toga, i pomoć u otvaranju ventila Jadranskog naftovoda na dionici koju su kontrolirali JNA i srpske snage, tj. na području Banovine da bi se osiguralo neometano funkcioniranje naftovoda.¹³²⁸ Vlada je 29. travnja tražila od EZ-a da odobri Hrvatskoj kredit u iznosu od 300 milijuna USD za sanaciju prometnica i telekomunikacija u Hrvatskoj, a Gregurić je tom prilikom izjavio je da je Hrvatska zainteresirana za kredit od 480 milijuna USD za valutne rezerve i financiranje osposobljavanja prometnica i telekomunikacijske mreže.¹³²⁹ Na sastanku Srednjoeuropske inicijative (CEI) u Beču 18. srpnja 1992., dan nakon što je Hrvatska postala punopravna članica organizacije, Gregurić je izrazio zainteresiranost za realizaciju projekta prometnog povezivanja srednje Europe, što se posebno odnosilo na projekt Phyrinske autoceste te za autocestu Trst-Zagreb-Budimpešta i željeznički koridor Graz-Zagreb-Split i Prag-Budimpešta-Rijeke te razvoj hrvatskih luka „čime bi se omogućilo ostvarenje programa kombiniranog, integralnog prijevoza, uključivši i međuregionalni zračni promet“.¹³³⁰

Najveći pad zabilježen je u turizmu. Broj noćenja 1991. godine smanjen je za čak 80, 7 %.¹³³¹ Spori oporavak turističke djelatnosti nije bio uzrokovan samo strahom turista od ratne opasnosti, nego i činjenicom da su brojni smještajni kapaciteti bili popunjeni prognanicima i izbjeglicama. Zbog toga je Vlada početkom 1992. godine nastojala isprazniti turističke objekte i pripremiti ih za sezonu. Nakon izlaganja zamjenika ministra turizma Nike Bulića i rasprave na sjednici Vlade 1. ožujka 1992. predloženo je da se prognanici što prije isele iz „komercijalno iskoristivih turističkih objekata“ kako bi se ti objekti mogli pripremiti

¹³²⁶ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH za sjednicu Sabora RH održane 27. ožujka, 13.

¹³²⁷ Bruno Schönfelder, „Utjecaj rata na gospodarstvo“, 213.

¹³²⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 521-522.

¹³²⁹ Isto, 533.

¹³³⁰ Isto, 628-629.

¹³³¹ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH za sjednicu Sabora RH održane 27. ožujka, 13.

za narednu sezonu. Osim toga, trebala su se osigurati financijska sredstva za pripremu sezone i osposobiti infrastrukturni i prometni kapaciteti potrebni za turizam. Zaključeno je i da bi trebalo osigurati materijalna sredstva za povezivanje Hrvatske s najvećim inozemnim touroperatorima i na taj način promovirati hrvatski turizam na međunarodnom turističkom tržištu, pri čemu su Ministarstvo turizma i Ministarstvo inozemnih poslova trebali što tješnje surađivati.¹³³²

Istog su mjeseca Gregurić i Rudolf posjetili Šibenik u čijim je hotelima bilo smješteno oko 12 000 prognanika iz benkovačkog kraja, skradinskog zaleđa, drniške općine i drugih gradova u Hrvatskoj. U razgovoru s članovima općinske skupštine i tamošnjim saborskim zastupnicima, predstavnici Vlade istaknuli su da bi najveći broj prognanika najkasnije u roku od mjesec dana trebao napustiti hotele kako bi se država mogla pripremiti za turistički sezonu. Spremnost hotelskog poduzeća „Solaris“ za daljnjim popunjavanjem svojih smještajnih kapaciteta prognanicima, Gregurić je ocijenio njihovim odustajanjem od „bitke za turiste“, tumačeći kako je „lakše hotelske kapacitete popuniti izbjeglicama i od Vlade tražiti novac“. Gregurić je i dalje ustrajao na zahtjevu da se većina hotela spremi za prihvata turista jer „Vlada više nije mogla plaćati tolike iznose za smještaj i prehranu izbjeglica“.¹³³³ U posjetu zadarskoj općini 23. srpnja 1992., osvrćući se na stanje u turizmu, Gregurić je predložio da osim ulaganja u obnovu turističkih objekata, potrebno je davati ih u najam ili nuditi projekte u obliku koncesija da bi se brže privukao strani kapital. Istom je prilikom najavio pripreme za turističku sezonu 1993. godine.¹³³⁴

U pokušaju obnove turizma Ministarstvo turizma predložilo je Vladi da se radi liberalizacije graničnih formalnosti i poticanja dolaska stranih turista, omogući ulazak u Hrvatsku bez putovnice i granične propusnice, samo na osnovi isprave o identitetu. Taj se prijedlog temeljio na većem broju pisama u kojima su turistička poduzeća, istarski turistički djelatnici, inozemni organizatori putovanja prosvjedovali i turisti iz zemalja zapadne Europe zbog obveze izdavanja granične propusnice za koju se naplaćivalo 600 HRD, što je određeno Zakonom o kretanju i boravku stranaca 8. listopada 1991. Promjenom Uredbe o administrativnim taksama ukinuto je plaćanje takse za izdavanje granične propusnice, međutim, zadržana je obveza daljnjeg (besplatnog) izdavanja propusnica.¹³³⁵ S obzirom na političku, gospodarsku i društvenu situaciju u zemlji, obnova turizma nije postavljena za

¹³³² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 454-455.

¹³³³ Isto, 467.

¹³³⁴ Isto, 632.

¹³³⁵ Isto, 478.

prioritet gospodarskih djelatnosti Vlade, a osim toga, Vlada u svom kratkom mandatu nije uspjela dovesti do obnove te djelatnosti.

8.3.2. Program i financiranje obnove

Krajem kolovoza 1991. godine Vlada je zadužila Ministarstvo financija da pripremi i predloži izvore i modalitete osiguranja sredstava za naknadu ratnih šteta u Hrvatskoj te da pronade način osiguranja sredstava koja bi se u obliku kredita dodjeljivala građanima barem za djelomičnu obnovu njihovih razrušenih domova.¹³³⁶ Na sjednici 24. listopada Vlada je donijela Uredbu o odobravanju posebnih kredita za popravak stambenih i gospodarskih zgrada oštećenih ratnim razaranjima, koje su uključivale stambene obiteljske zgrade, poljoprivredne gospodarske zgrade te stanove u etažnom vlasništvu.¹³³⁷ Vlada je 6. studenog iste godine donijela Uredbu o odobravanju posebnih kredita za popravak stanova u društvenom vlasništvu oštećenih ratnim razaranjima. U objema Uredbama određeni su uvjeti i način odobravanja kredita u skladu s kategorijom oštećenja objekta. Kredit je trebao biti odobren na rok vraćanja od pet godina uz godišnju kamatu od 5 %, a otplata kredita trebala je početi od 1. siječnja 1993.¹³³⁸

Početak studenog na zasjedanju Sabora najavljene su inicijative o sustavnoj obnovi zemlje. Tako je Gregurić obnovu predstavio kao „ključni posao i zadatak“ Vlade, koji se trebao razvijati u nekoliko stupnjeva. Prvi stupanj odnosio bi se na utvrđivanje izravnih i procjenu neizravnih šteta, sistematski aspekt njihove nadoknade, kao i potraživanja nadoknade šteta od „druge strane“, odnosno Srbije i Crne Gore. Drugi stupanj trebao se odnositi na utvrđivanje fiskalnog mehanizma ravnomjerne raspodjele tereta obnove na sva područja u Hrvatskoj i utvrđivanje uloge javnih radova u obnovi. Do trećeg stupnja obnove došlo bi se u sustavu otvorenog tržišnog gospodarstva zasnovanog na prevlasti privatnog vlasništva.¹³³⁹ Temeljem Naredbe predsjednika Republike od 23. studenoga, Vlada je na sjednici 2. prosinca 1991. objavila Proglas o uvođenju radne obveze radi revitalizacije gospodarskih funkcija i socijalnog života u Hrvatskoj, uklanjanja šteta i obnove razrušenih i

¹³³⁶ Isto, 72.

¹³³⁷ NN 56/1991, 29. 10. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o odobravanju posebnih kredita za popravak stambenih i gospodarskih zgrada oštećenih ratnim razaranjima, Klasa: 361-07/91-01/03, Urbroj: 5030112-91-2, Zagreb, 24. listopada 1991.

¹³³⁸ NN 58/1991, 7. 11. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o odobravanju posebnih kredita za popravak stanova u društvenom i državnom vlasništvu oštećenih ratnim razaranjima, Klasa: 361-07/91-01/04, Urbroj: 5030116-91-2, Zagreb, 6. studenog 1991.; NN 56/1991, 29. 10. 1991.: VRH, Uredba o odobravanju posebnih kredita za popravak stambenih i gospodarskih zgrada oštećenih ratnim razaranjima.

¹³³⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 246.

oštećenih gospodarskih i drugih objekata i infrastrukture, kao i osiguranja poljoprivredne i industrijske proizvodnje te opskrbe stanovništva.¹³⁴⁰

Gregurić je na zasjedanju Sabora početkom studenog 1991. najavio osnivanje Ministarstva obnove i razvoja, prema prethodnom prijedlogu predsjednika Tuđmana.¹³⁴¹ Ministarstvo obnove koje se trebalo brinuti za obnovu gospodarstva i razrušene komunalne, prometne i stambene infrastrukture, što je uostalom bio preduvjet povratka prognanika i izbjeglica, osnovano je krajem prosinca 1991. godine. Ministrom obnove imenovan je Slavko Degoricija.¹³⁴² Za zamjenike ministra postavljeni su Mirko Orešković za poslove programiranja i obnove razrušenih sela i gradova, infrastrukture i objekata, mostova, cesta, željeznica, dalekovoda, vodoprivrednih objekata, aerodroma, škola, bolnica i crkava, Vanja Ujević za poslove pribavljanja novca, pripreme i pisanja zakona o financiranju obnove, osnivanje Banke za obnovu i razvoj te uključivanje ostalih banaka za financiranje i kreditiranje obnove, povezivanje dijaspore i njezino uključivanje u obnovu, Vera Tadić za izradu programa obnove štete u poljoprivredi, don Anto Baković zadužen za probleme demografske politike i duhovne obnove svih hrvatskih građana, Stjepan Šlabek zadužen za izradu zakonskih i podzakonskih akata te drugih pravnih i marketinških projekata Ministarstva obnove. Ministarstvo za obnovu imalo je ukupno dvanaest zaposlenih stručnjaka, arhitekata, ekonomista, financijskih operativaca i administratora.¹³⁴³

Na zasjedanju Sabora 27. ožujka 1992. Gregurić je izvijestio da je Ministarstvo obnove izradilo „Konceptiju i osnove za donošenje programa obnove Republike Hrvatske kao prve etape u pripremi programa obnove“, koji je trebao utvrditi kratkoročne i dugoročne ciljeve obnove. Među kratkoročne ciljeve koje je Gregurić tom prilikom spomenu spadali su vraćanje prognanika i izbjeglica na područja s kojih su otišli, priprema uvjeta za oživljavanje privrednih aktivnosti, proizvodnja u područjima zahvaćenima ratom, ostvarenje uvjeta za obnovu ukupnog života na područjima zahvaćenima ratnim razaranja, poticanje i razvoj procesa vlasničke pretvorbe te osiguranje otvaranja svih prometnih tokova.¹³⁴⁴

Navedeni zadatci iziskivali su znatna financijska i materijalna sredstva. Gregurić je tada najavio da će na temelju verificiranih projekata Ministarstvo obnove izraditi nacrt Programa obnove i predložiti ga Vladi na razmatranje. Istaknuto je da će se obnova odvijati sukladno

¹³⁴⁰ Isto, 319-320; Proglas Vlade Republike Hrvatske, „Naređeno uvođenje radne obveze“, SD, (Split), 3. 12. 1991., 32.

¹³⁴¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 246; Šeks, 1991. – *Moja sjećanja* 2, 219.

¹³⁴² NN 1/1992, 14. 1. 1992: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju ministra obnove, Broj: 1350/91, Zagreb, 31. prosinca 1991.

¹³⁴³ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 337.

¹³⁴⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 492; FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH, 16.

uspješnosti ostvarenja misije mirovnih snaga, dobivanja inozemne financijske pomoći, ostvarenja gospodarskog programa za navedenu godinu, o čemu je, kako je naglasio, ovisio povrat prognanika i izbjeglica.¹³⁴⁵

Projekt obnove trebao se provoditi na intersektorskom pristupu, odnosno, predviđeno je da nekoliko ministarstava sudjeluju u njegovu koncipiranju i provođenju. Tako su, primjerice, program obnove trebali koncipirati izvršna vijeća u suradnji s Ministarstvom gospodarskog razvitka s ciljem uklapanja obnove u novu strategiju promjene strukture gospodarstva s naglaskom na mala i srednja poduzeća i privatno poduzetništvo te s Ministarstvom zaštite okoliša, prostornog uređenja i stambeno-komunalne djelatnosti zbog uklapanja u prostorne planove općina i republike i obnove infrastrukture gdje je nužna suradnja s javnim poduzećima koja obavljaju tu djelatnost.¹³⁴⁶

U drugoj polovici kolovoza 1991. godine Vlada je odlučila tražiti inozemnu pomoć u obnovi zemlje pa je zadužila svoju posebnu Međuresornu radnu skupinu s koordinatorom Zvonimirom Baletićem, članom Vlade, da pripremi „Memorandum Vlade demokratskog jedinstva o temeljnim principima djelovanja“ koji bi bio dostavljen vladama drugih zemalja, a bio bi izrađen u formi tzv. „pisma o namjerama“ ili „pisma o razvoju“, koja se podnose Međunarodnom monetarnom fondu i Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj u Washingtonu. Uz Memorandum je trebalo tražiti bespovratnu i humanitarnu pomoć za sanaciju ratnih šteta, robne i financijske kredite, kredite za strukturno prilagođavanje, projektne kredite za privrednu infrastrukturu i slično. Pritom je određeno Ministarstvo financija kao koordinator „svih poslova i aktivnosti na pridobivanju inozemne financijske podrške“ Hrvatskoj i Ministarstvo inozemnih poslova za koordinatora „svih vanjskopolitičkih i diplomatskih aktivnosti“.¹³⁴⁷ U spomenutom Memorandumu od 22. studenog 1991. u kojem je izraženo nezadovoljstvo gospodarskim sankcijama EZ-a protiv Jugoslavije, a koje su se odnosile na Hrvatsku, Vlada je od Ministarskog vijeća EZ-a zatražila pomoć u iznosu od 200 milijuna dolara kako bi mogla osigurati deviznu likvidnost, pomoć od 450 milijuna dolara za obnovu stanova i komunalne infrastrukture te humanitarnu pomoć.¹³⁴⁸ Iz inozemstva je u Hrvatsku stizala materijalna pomoć. Degoricija navodi da je austrijska humanitarna organizacija Hilfswerk pomogla obnovu Hrvatske tako što je isporučila građevinski materijal za obnovu Like u vrijednosti od tadašnjih 7 500 000 njemačkih maraka.¹³⁴⁹

¹³⁴⁵ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH, 17.

¹³⁴⁶ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 341-342.

¹³⁴⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 58-59.

¹³⁴⁸ Isto, 295-297: Tekst Memoranduma Vlade RH.

¹³⁴⁹ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 337.

U intervjuu za *Nedjeljni vjesnik* u drugoj polovici travnja 1992. godine, Slavko Degoricija je najavio osnivanje „Hrvatske banke za obnovu i razvitak“ kao „nacionalnu promotivnu instituciju“ s ciljem promoviranja i unapređenja investicija u mala i srednja poduzeća, usmjeravanja investicija u manje razvijene regije, financijske potpore gospodarskoj politici Vlade, odobravanja dugoročnih kredita, preuzimanja jamstava, osiguravanja tehničke pomoći malim i srednjim poduzećima za pripremu i vođenje investicijskih projekata, financijske potpore Vladi u financiranju srušenih kuća, gospodarstva, stambenih objekata te dobavi domaćeg i inozemnog kapitala.¹³⁵⁰ Vlada je predložila Saboru početkom lipnja 1992. godine osnivanje Hrvatske kreditne banke za obnovu koja bi preuzela zadaće Hrvatskog fonda za razvoj,¹³⁵¹ na temelju čega je 12. lipnja iste godine osnovana Hrvatska kreditna banka za obnovu kao posebna financijska organizacija pod nadzorom Sabora. Banka je bila zadužena za projekte koji su služili za obnovu hrvatskoga gospodarstva, odobravala je kredite u slučaju da banke i druge financijske organizacije nisu bile u mogućnosti osigurati potrebna sredstva te je izdavala jamstva. Država je osigurala osnivački kapital banci u iznosu jedne milijarde njemačkih maraka što se uplatilo u hrvatskim dinarima. U upravnom odboru banke, koji se sastojao od 19 članova, većinom su se nalazili članovi Vlade – ministar financija, ministar gospodarskog razvitka, ministar obnove, ministar energetike i industrije, ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, ministar zaštite okoliša, prostornog uređenja i stambeno-komunalne djelatnosti, guverner Narodne banke Hrvatske, predstavnik Vijeća za strategiju razvitka Hrvatske, direktor Agencije Republike Hrvatske za restrukturiranje i razvoj, direktor Hrvatskog fonda za razvoj i predsjednik Hrvatske gospodarske komore. Predsjednik Upravnog odbora bio je ministar financija, a njegov zamjenik bio je ministar gospodarskog razvitka.¹³⁵² Degoricija navodi da je Njemačka banka za obnovu i razvoj sudjelovala je u razvitku i osnivanju Hrvatske banke za obnovu i razvoj „stalnim konzultacijama i monitoriranjem procesa“.¹³⁵³

Sabor je 26. i 28. ožujka 1992. zatražio od Vlade da hitno izradi i predloži cjelovit zakon o financiranju obnove, a Vlada je 5. svibnja iste godine na zatvorenoj sjednici prihvatila „Konceptiju i osnove za donošenje programa obnove Republike Hrvatske“, uz koju je

¹³⁵⁰ Isto, 342 (Iz intervju: Goranka Jureško, „Hrvatska će se obnavljati pet do sedam godina“, NV, /Zagreb/, 26. 4. 1992., 11).

¹³⁵¹ „Povratak prognanika kao pobjednika“, SD, (Split), 6. 6. 1992., 6; „Banka umjesto fonda“, SD, (Split), 6. 6. 1992., 8.

¹³⁵² NN 33/1992, 12. 6. 1992.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o Hrvatskoj kreditnoj banci za obnovu, Broj: PA4-50/1-92., Zagreb, 9. lipnja 1992.; Predsjednik Republike Hrvatske, Zakon o Hrvatskoj kreditnoj banci za obnovu, Klasa: 450-02/92-01/11, Zagreb, 5. lipnja 1992.

¹³⁵³ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 341.

prihvaćena i koncepcija financiranja obnove.¹³⁵⁴ Na lipanjskom zasjedanju Sabora usvojen je prijedlog Zakona o financiranju obnove koji je predviđao da hrvatski građani također sudjeluju u obnovi zemlje u visini od 2 % svih neto prihoda što bi ih ostvarili u zemlji i inozemstvu, a to se odnosilo i na osobe koje nisu imale hrvatsko državljanstvo, ali su bile zaposlene ili su ostvarivale prihode u Hrvatskoj. Za obnovu zemlje predviđeno je, osim toga, 50 % sredstava ostvarenih prodajom društvenih poduzeća, 10 % sredstava ostvarenih prodajom društvenih poduzeća, 10 % sredstava ostvarenih davanjem koncesija za korištenje prirodnih bogatstava te sredstava ostvarena prodajom društvenih stanova na kojima postoji stanarsko pravo, prodajom imovine u vlasništvu Republike Hrvatske, sredstava za iskorištavanje mineralnih i energetske sirovine, sredstva koja kao ekonomsku pomoć za obnovu i rekonstrukciju pritežu hrvatskom gospodarstvu iz drugih država te sredstava iz diobene bilance bivše Jugoslavije i iz ratne reparacije. Na taj prijedlog bilo je više primjedbi i sugestija. Neki su tako izrazili neslaganje s prijedlogom da dio troškova snose građani, dok su drugi smatrali da bi od prihoda građana za obnovu trebalo izdvajati i 5 % dohotka. S druge pak strane, stizali su prijedlozi da bi pomoć za obnovu Vlada trebala dati bespovratno, a ne u obliku kredita.¹³⁵⁵ Prijedlog Zakona o financiranju obnove ipak je prihvaćen u Saboru. Stavka po kojoj se izdvajalo 2 % iz plaća i ostalih osobnih primanja građana prihvaćena je. Međutim, to se nije odnosilo na one građane koji su primali minimalne osobne dohotke, minimalne mirovine i socijalnu pomoć.¹³⁵⁶ Prestankom mandata Vlade demokratskog jedinstva prestalo je s radom i Ministarstvo obnove,¹³⁵⁷ a konačni Zakon obnovi donesen je nakon oslobođanja zemlje, u ožujku 1996. godine.¹³⁵⁸

8.4. Raspodjela ratnih troškova i izrada državnog proračuna

Zbog manjka radne snage i nestašice hrane, kao i ostalih svakodnevnih potrepština, u ratnom stanju države svoj gospodarski sustav prilagođavaju novim okolnostima i iz tog razloga prelaze na „ratnu ekonomiju“ ili „ratnu privredu“. Ratnu ekonomiju između ostalog obilježava preraspodjela nacionalnog dohotka u korist oružanih snaga, forsiranje vojne

¹³⁵⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 557.

¹³⁵⁵ „Sredstva iz osam izvora“, SD (Split), 6. 6. 1992., 7.

¹³⁵⁶ „Dva posto za obnovu“, SD, (Split), 6. 6. 1992., 8.

¹³⁵⁷ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 337-338.

¹³⁵⁸ NN 24/1996, 26. 3. 1996.: Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske, Odluka o proglašenju Zakona o obnovi, Broj: 01-96-604-1, Zagreb, 20. ožujka 1996., Zakon o obnovi, Klasa: 361-08/96-01/01, Zagreb, 15. ožujka 1996.

industrije te stroga državna kontrola proizvodnje i potrošnje.¹³⁵⁹ Premda se u drugoj polovici srpnja 1991. godine iz Gospodarskog savjeta Vlade predviđao prelazak na „ratnu ekonomiju“, do toga ipak nije došlo.¹³⁶⁰ Štoviše, jedna od bitnih zadaća Vlade demokratskog jedinstva odnosila se na pomoć u „ratnim naporima zemlje“, ali bez uvođenja „ratne ekonomije“. ¹³⁶¹ Na zasjedanju Sabora u prosincu 1991. godine Jurica Pavelić je najavio da, s obzirom da će ratne operacije u Hrvatskoj prestati, a međunarodno priznanje Hrvatske će joj omogućiti pristup međunarodnim financijskim institucijama i tržištima, neće biti potrebe za uvođenjem ratne ekonomije.¹³⁶² Nedostatak potrebe za uvođenjem ratne ekonomije neki vide u tome što tijekom rata u Hrvatskoj nije bilo nestašice hrane, a ni manjka radne snage zbog velikog stupnja nezaposlenosti.¹³⁶³ Na sjednici Sabora u ožujku 1992. godine Gregurić je upoznao saborske zastupnike s gospodarskom politikom Vlade na prijelazu 1991. u 1992. godinu, istaknuvši da se unatoč teškoj socijalnoj i materijalnoj situaciji nastoje izbjeći „direktivno-planski mehanizmi ratne privrede“, odnosno da se primjena ratne privrede nastoji svesti samo na „kritične proizvode u što kraćim razdobljima“. U skladu s time, predstavio je minimalne zahtjeve koji su, među ostalim, uključivali „socijalno i gospodarski ravnomjerniju raspodjelu ratnih troškova“ i „zadržavanje u najvećoj mjeri tržišnih kriterija i mehanizama ekonomske stimulacije.“¹³⁶⁴ Naime, više od 93 % cijena u industriji i gotovo 90 % cijena u prometu na malo formiralo se prema tržišnim uvjetima.¹³⁶⁵

Ipak, određene proizvode i usluge kontrolirala je država. Vlada je na sjednici 14. studenog 1991. donijela Uredbu o kontroli cijena određenih proizvoda i usluga. To se odnosilo na prodaju električne energije, nafte i prirodnog plina, osnovnih naftnih derivata, umjetnih gnojiva, lijekova za humanu uporabu te usluga prijevoza putnika i stvari u unutarnjem željezničkom prometu.¹³⁶⁶ Na temelju te odluke 11. prosinca Vlada je povećala prosječne cijene prirodnog plina za 40 %, ¹³⁶⁷ a u ožujku 1992. godine za 57, 4 %.¹³⁶⁸ U

¹³⁵⁹ „Ratna privreda“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (pristup ostvaren 14. 3. 2018.), <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51946>.

¹³⁶⁰ (Hina), „Ratna ekonomija“, SD, (Split), 20. 7. 1991., 2.

¹³⁶¹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, Predgovor, XII.

¹³⁶² Olga Ramljak, Josip Šmidt i Davor Marić, „Poslije rata – rat za obnovu“, SD, (Split), 6. 12. 1991., 6.

¹³⁶³ Bruno Schönfelder, „Utjecaj rata na gospodarstvo“, 212-213.

¹³⁶⁴ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH, 14; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 488-491.

¹³⁶⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 606.

¹³⁶⁶ NN 60/1991, 15. 11. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o kontroli cijena određenih proizvoda i usluga, Klasa: 307-01/91-01/04, Ur broj 5030105-91-2, Zagreb, 14. studenoga 1991.

¹³⁶⁷ NN 67/1991, 12. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena prirodnog plina, Klasa: 310-05/91-02/04, Ur broj: 5030112-91-2, Zagreb, 11. prosinca 1991.

¹³⁶⁸ NN 14/1992, 20. 3. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena prirodnog plina, Klasa: 307-04/92-01/08, Ur broj: 5030112-92-1, Zagreb, 18. ožujka 1992.

prosincu 1991. Vlada je odlučila povećati prosječnu cijenu električne energije za 55 %, ¹³⁶⁹ a cijena je tijekom 1992. godine još nekoliko puta rasla. ¹³⁷⁰ U ožujku 1992. godine Vlada je povisila cijene umjetnih gnojiva za 30 %. ¹³⁷¹ Istog mjeseca, povišene su cijene naftnih derivata za 23 %, ¹³⁷² a u kolovozu za 37 %. ¹³⁷³ Vlada je tada povisila i cijene prijevoza putnika i stvari u željezničkom prometu, ¹³⁷⁴ a u lipnju za 50 %. ¹³⁷⁵ U travnju je podigla cijene telefonskog impulsa u unutarnjem prometu s 1,30 na 2 hrvatska dinara. ¹³⁷⁶ Vlada je, osim toga, krajem travnja 1992. godine dala suglasnost promjeni cijene lijekova za humanu uporabu u skladu s cjenicima koje su proizvođači dostavili ministarstvu trgovine. ¹³⁷⁷

Budući da su ratne potrebe iziskivale znatne izdatke, povećavala se razlika između sve viših javnih rashoda i izvora za njihovo financiranja. ¹³⁷⁸ Prema Zdunićevu istraživanju s početka studenog 1991. godine, prihodi su u prvih šest mjeseci navedene godine bili manji za trećinu od prihoda 1990. godine i u skladu s time zaključio je da državi prijete hiperinflacija te da je neophodno tražiti inozemne zajmove. ¹³⁷⁹ Krajem kolovoza Vlada je povisila poreze na promet nekretnina s 3 na 5 %. Istom Uredbom određeno je da se 60 % naplaćenog poreza na

¹³⁶⁹ NN 67/1991, 12. 12. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena električne energije, Klasa: 310-02/91-02/03, Urbroj: 5030112-91-26, Zagreb, 11. prosinca [sic].

¹³⁷⁰ NN 10/1992, 28. 2. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena električne energije, Klasa: 310-02/91-01/01, Urbroj: 5030116-92-5, Zagreb, 26. veljače 1992.; NN 14/1992, 20. 3. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena električne energije, Klasa: 310-02/92-01/03, Urbroj: 5030112-92-2, Zagreb, 18. ožujka 1992.; NN 24/1992, 25. 4. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti [sic] na povećanje cijena električne energije, Klasa: 310-02/92-01/01, Urbroj: 5030116-92-10, Zagreb, 24. travnja 1992.; NN 37/1992, 23. 6. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijene električne energije, Klasa: 307-02/92-01/03, Urbroj: 5030116-92-11, Zagreb, 22. lipnja 1992.; NN 50/1992, 11. 8. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti za povećanje cijene električne energije, Klasa: 310-02/92-01/03, Urbroj: 5030105-92-17, Zagreb, 10. kolovoza 1992.

¹³⁷¹ NN 11/1992, 3. 3. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena umjetnih gnojiva, Klasa: 307-04/92-01/01, Urbroj: 5030112-92-4, Zagreb, 2. ožujka 1992.

¹³⁷² NN 11/1992, 3. 3. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje prodajnih cijena naftnih derivata, Klasa: 310-05/91-01/12, Urbroj: 5030112-92-3, Zagreb, 2. ožujka 1992.

¹³⁷³ NN 50/1992, 11. 8. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje prodajnih cijena osnovnih naftnih derivata, Klasa: 310-05/92-01/04, Urbroj: 5030105-92-10, Zagreb, 10. kolovoza 1992.

¹³⁷⁴ NN 11/1992, 3. 3. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje [sic] cijena prijevoza putnika i stvari u željezničkom prometu, Klasa: 341-01/92-01/04, Urbroj: 5030112-92-2, Zagreb, 2. ožujka 1992.

¹³⁷⁵ NN 37/1992, 23. 6. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijena prijevoza putnika i stvari u unutarnjem željezničkom prometu, Klasa: 341-01/92-01/04, Urbroj: 5030116-92-6, Zagreb, 22. lipnja 1992.

¹³⁷⁶ NN 23/1992, 21. 4. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na povećanje cijene telefonskog impulsa, Klasa: 344-03/92-02/03, Urbroj: 5030112-92-1, Zagreb, 17. travnja 1992.

¹³⁷⁷ NN 26/1992, 5. 5. 1992.: Vlada Republike Hrvatske, Odluka o suglasnosti na promjenu cijena lijekova za humanu upotrebu, Klasa: 530-01/92-01/01, Urbroj: 5030116-92-2, Zagreb, 30. travnja 1992.

¹³⁷⁸ Schönfelder, „Utjecaj rata na gospodarstvo“, 201.

¹³⁷⁹ Degoricija, *Nije bilo uzalud*, 135.

promet ustupi općini koja je utvrdila i naplatila porez.¹³⁸⁰ Na taj način, razlika u visini poreza od 2 % bila je predviđena kao jedan od prihoda državnog proračuna.¹³⁸¹

Vlada demokratskog jedinstva pripremila je državni proračun za 1992. godinu, koji je predstavila na ožujskom zasjedanju Sabora. Prije njegova predstavljanja, Gregurić je u uvodnom izlaganju Saboru 27. ožujka 1992. istaknuo da je Hrvatska od kraja 1991. godine do kraja ožujka 1992. godine, došla na sam „rub hiperinflacije“ s prosječnim mjesečnim rastom cijena od oko 25 %. U skladu s time, Bruto društveni proizvod je tijekom 1991. godine smanjen za 23, 4 %.¹³⁸² Zbog toga je Gregurić kao prioritet naveo traženje priljeva sredstava iz inozemstva s ciljem smanjenja pritiska na monetarnu sferu i inflaciju.¹³⁸³

Prema dokumentu Vlade „Gospodarska politika na prijelazu iz 1991. u 1992. godinu“ od 4. lipnja 1992., najviše izdataka odlazilo je na obranu zemlje, saniranje posljedica rata i povećanje transfera ugroženim skupinama stanovništva pa je u skladu s time bio pripremljen državni Proračun za 1992. godinu, koji je bio tri puta viši od iznosa za prethodnu godinu.¹³⁸⁴ Planirani proračun za 1992. godinu trebao je iznositi preko 473 milijarde hrvatskih dinara, međutim, Vlada je uspjela smanjiti iznos na 269, 6 milijardi.¹³⁸⁵ Kako se iz tzv. „klasičnih državnih prihoda“ nije moglo pokriti više od 60 % državnih rashoda, Vlada je odlučila pronaći alternativne izvore prihoda. Tako je primjerice, predviđala da će se dio proračunskih rashoda pokriti prodajom stanova na kojima je postojalo stanarsko pravo.¹³⁸⁶ Riječ je bila o tome da su prema Zakonu donesenom u lipnju 1991. godine bivši nositelji stanarskog prava kupovali stanove po relativno povoljnim uvjetima, a za pojedine kategorije stanova uvedene u olakšice.¹³⁸⁷ Od prodaje stanova trebalo je biti ostvareno 28 milijardi HRD (220 milijuna USD), od financijske pomoći iz inozemstva 5 milijardi HRD (40 milijuna USD), od prodaje obveznica u inozemstvu 12 milijardi HRD (100 milijuna USD), novog ino-zaduženja Hrvatske u iznosu od 36 milijardi HRD (300 milijuna USD). Iz navedenih izvora trebalo je

¹³⁸⁰ NN 44/1991, 30. 8. 1991.: Vlada Republike Hrvatske, Uredba o povećanju stope porezan na promet nekretnina, Klasa: 410-20/91-01/01, Urbroj: 5030116-91-2, Zagreb, 28. kolovoza 1991.

¹³⁸¹ O. Ramljak, „Dr. Gregurić na čelu Kriznoga štaba“, SD, (Split), 29. 8. 1991., 5.

¹³⁸² FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH za sjednicu Sabora RH održane 27. ožujka, 13; Isto: Vlada Republike Hrvatske, Potpredsjednik, Jurica Pavelić, Izvješće o gospodarskom stanju s naglaskom na pretvorbu vlasništva i o državnom proračunu u 1992. godinu [sic], Zagreb, 27. ožujka 1992., 1.

¹³⁸³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 488-491.

¹³⁸⁴ „Proračun na kredit“, SD, (Split), 29. 3. 1992., 3.

¹³⁸⁵ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Izvješće o gospodarskom stanju, 8.

¹³⁸⁶ U SFRJ građanin koji je imao mogućnost trajnog korištenja stana u društvenom vlasništvu, imao je status „subjekta stanarskog prava“ (Nenad Mušić, „Stanarsko pravo – povijesnopравни pregled i transformacija u Republici Hrvatskoj“, *Pravnik* 45 /2011/, br. 91: 129-149, ovdje 132.)

¹³⁸⁷ NN 27/1991, 11. 6. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Zakon o prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo, Klasa: 370-01/90-01/04, Zagreb, 31. svibnja 1991.; Vlado Puljiz, *Socijalna politika Hrvatske* (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta, 2008), 34-35.

osigurati 81 milijardu HRD. Međutim od toga je ostvareno tek 9 milijardi, odnosno 11 %. U odnosu na sve planirane prihode, u razdoblju od 1. siječnja do 20. svibnja 1992. godine ostvareno je samo 78 milijardi HRD, što je činilo tek 29, 1 % predviđenih prihoda za cijelu godinu. Primjerice, do 20. svibnja od prodaje obveznica osigurano je samo 60 milijuna HRD, a od prodaje društvenih stanova 28 milijuna DEM.¹³⁸⁸ Naposljetku je zaključeno da se planirani prihodi ostvaruju znatno sporije i na razini nižoj od predviđene, zbog čega je proračun ušao u „razdoblje visoke nelikvidnosti“.

Tijekom lipnja 1992. godine pored najnužnijih rashoda trebalo je osigurati još oko 10 milijardi HRD planiranih za obnovu zemlje, uz još 15 milijardi HRD za servisiranje deponirane devizne štednje građana.¹³⁸⁹ U skladu s time, Vlada je predložila preispitivanje plaća i primanja koja su se isplaćivala iz fonda zajedničke potrošnje za sve zaposlene u javnom sektoru, poput javnih poduzeća, banaka, osiguravajućih organizacija, jedinica lokalne samouprave. Nadalje, predviđeno je dinamiziranje aktivnosti na prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo. Predloženo je, osim toga, prilagođavanje rashoda ostvarenim prihodima, minimiziranje troškova predstavništava i diplomatsko konzularnih službi te osiguranje sredstava sukladno Programu obnove.¹³⁹⁰ Na istom zasjedanju Sabora, Jurica Pavelić je za pokrivanje 40 % sredstava koji su nedostajali za popunu proračuna najavio traženje „izdašnije financijske podrške iz inozemstva“.¹³⁹¹

Razina prihoda, kao što je već rečeno, bila je znatno ispod planirane. S druge strane, izdatke države u najvećoj su mjeri povećavali troškovi obrane, kao i troškovi zbrinjavanja prognanika i izbjeglica. Premda je proračunom za 1992. godinu bilo predviđeno da se za potrebe vojske izdvoji četvrtina usvojenog proračuna, već do 18. lipnja od ukupnih rashoda za vojsku utrošeno je čak 47 %, dakle dvostruko više od planiranog, odnosno gotovo polovica cjelokupnog proračuna.¹³⁹² Budući da se za prognanike i izbjeglice, kao što je već spomenuto, dnevno izdvajalo približno 6 milijuna DEM, odnosno mjesečno oko 180 milijuna DEM, Gregurić je uz troškove obrane istaknuo troškove osiguranja boravka, prehrane i ostalih izdataka za prognanike i izbjeglice kao „najveću stavku državnog proračuna, ali i najveće ograničenje oživljavanja privredne aktivnosti“. Unatoč tome što se od međunarodne zajednice više puta tražila financijska pomoć za zbrinjavanje prognanika i izbjeglica, ta se pomoć dotada svodila uglavnom na slanje hrane, odjeće, obuće, lijekova, medicinske i druge opreme.

¹³⁸⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 578, 580.

¹³⁸⁹ Isto, 578-579.

¹³⁹⁰ Isto, 9-10.

¹³⁹¹ Isto, 10.

¹³⁹² Isto, 605.

Zbog toga je briga za prognanike i izbjeglice „iscrpila naše financijske i materijalne mogućnosti što onemogućuje dalje financiranje smještaja i prehrane prognanika i izbjeglica bez velike pomoći međunarodne zajednice.“¹³⁹³ Pritom se vjerojatno referirao na humanitarnu pomoć od 20 milijuna dolara za zbrinjavanje izbjeglica što je EZ 29. travnja 1992. odobrila Hrvatskoj.¹³⁹⁴ Na zasjedanju Sabora 26. lipnja 1992., Gregurić je zbrinjavanje izbjeglica iz BiH predstavio kao „najveći pritisak na naše gospodarstvo“ uz, dakako, troškove rata.¹³⁹⁵ U skladu s navedenim povećanim troškovima obrane, troškovima za zbrinjavanje prognanika i izbjeglica, većim rashodima za obnovu zemlje i sa strahom od hiperinflacije, predložio je novi, povećani državni proračun u iznosu od 456 milijardi HRD.¹³⁹⁶ Kao prioritarna zadaća države istaknuta je obnova razrušenih i stradalih područja te povratak prognanika i izbjeglica u ta područja. Troškovi povratka procijenjeni su na oko 200 milijuna USD, a ukupni troškovi, zajedno s obnovom stambenih i infrastrukturnih objekata, na 6, 5 milijardi USD. Zaključeno je da će za realizaciju tog programa biti neophodna inozemna financijska i druga pomoć.¹³⁹⁷

Osim navedenih izdataka, mirovne snage UN-a očekivale su da će Vlada pokriti i neke njihove troškove. U izvješću Milana Ramljaka o provođenju mirovne operacije UN-a u Hrvatskoj, potpredsjednik Vlade naveo je da mirovne snage očekuju i zahtijevaju da Hrvatska pokrije troškove smještaja, prehrane, prijevoza i goriva, premda su predstavnici hrvatske vlasti u razgovorima s predstavnicima UN-a stalno isticali da, s obzirom na ratna razaranja, teško stanje gospodarstva, visoke stope nezaposlenosti i velikog broja prognanika i izbjeglica, Hrvatska nije bila u stanju sudjelovati u izravnom financiranju UNPROFOR-a. Ipak, Vlada im je odlučila izići ususret određenim prijedlozima, naznačivši da bi na smanjenje troškova najviše moglo utjecati „ubrzanje političkoga rješenja jer će se tako skratiti predviđeno vrijeme trajanja operacije“. Budući da je Glavno zapovjedništvo bilo smješteno u Sarajevu, a glavna logistička baza u Banja Luci, ponuđen im je prostor na aerodromu „Pleso“ u Zagrebu bez naknade. Osim toga, besplatno su im ponuđene na uporabu vojarnje i drugi objekti za smještaj vojnih i policijskih jedinica, civilnih službi, opreme i materijala. Hrvatska je strana, također, izišla ususret mirovnim snagama UN-a kad je bila riječ o besplatnom korištenju uredskih prostorija časnicima za vezu UN-a u zgradi bivšeg Doma JNA te besplatnog korištenja šest

¹³⁹³ Isto, 580.

¹³⁹⁴ Isto, 534.

¹³⁹⁵ Isto, 605.

¹³⁹⁶ Isto, 606.

¹³⁹⁷ Isto, 607.

automobila. Osiguran je i besplatan transport prethodnice UNPROFOR-a – Grupe zapovjednika snaga tijekom boravka u Zagrebu.¹³⁹⁸

Gregurić je u ožujku 1992. godine naveo da tijekom 1991. godine Hrvatske nije primila nikakvih inozemnih zajmova ni kredita.¹³⁹⁹ Osim povremene humanitarne i materijalne pomoći, za vrijeme mandata Vlade demokratskog jedinstva, Hrvatska nije dobila financijsku pomoć svjetskih financijskih institucija.¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁸ FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Izvješće o mirovnoj operaciji, 12-13.

¹³⁹⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 458; FČ, Politika od 11. veljače 1992. do 27. travnja 1992.: Uvodno izlaganje VRH, 13-14.

¹⁴⁰⁰ Iz izlaganja potpredsjednika Vlade mr. Jurice Pavelića o gospodarskom stanju, „Novčana podrška svijeta u rujnu“, SD, (Split), 28. 3. 1992.

9. SLOBODA DJELOVANJA VLADE

9.1. Polupredsjednički sustav

Smatra se da je Ustavom RH donesenim 22. prosinca 1990. u Hrvatsku uveden polupredsjednički sustav vlasti po uzoru na de Gaulleovu Francusku V. Republiku.¹⁴⁰¹ Pojam polupredsjedničkog sustava ili semiprezidencijalizma u političku teoriju uveo je francuski pravnik Maurice Duverger 1980. godine, istaknuvši tri osnovna obilježja tog sustava – predsjednik se bira na općim izborima, ima znatne ovlasti, a premijer i ministri ovise o povjerenju parlamenta.¹⁴⁰² Definicija tvorca tog pojma, međutim, predmet je rasprava među politolozima i ustavnim pravnicima te je uvelike osporavana. Razmatrajući ga u odnosu na parlamentarni tip vlasti kakav je prisutan uglavnom u zemljama Zapadne Europe (osim u Francuskoj) i predsjednički sustav vlasti u SAD-u i Rusiji, brojni istraživači polupredsjednički sustav smatraju hibridnim, mješovitim ili, pak, dualističkim, dok neki drže da se to uopće ne može smatrati zasebnim tipom vlasti.¹⁴⁰³

Osnovno obilježje polupredsjedničkog sustava leži u dvostrukoj odgovornosti vlade. Dok je u parlamentarnom sustavu vlasti vlada odgovorna isključivo parlamentu, u polupredsjedničkome njezina je odgovornost podijeljena između parlamenta i predsjednika države.¹⁴⁰⁴ Ono što je izazvalo najviše rasprava u razmatranju Duvergerove definicije polupredsjedničkog sustava odnosi se na „znatne ovlasti“ predsjednika države koje nisu izričito navedene. Autori poput kanadskog politologa Alana Shiaroffa i njemačko-mađarskog profesora prava Georga Brunnera ponudili su, pak, neke primjere „znatnih ovlasti“ predsjednika, prema kojima se u polupredsjednički sustav vlasti može svrstati Hrvatska 1990. – 2000. godine. Prilično široke ustavne ovlasti predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana, koje se mogu pronaći među navedenim ovlastima kod Shiaroffa i Brunnera, očitovale su se u njegovom pravu imenovanja i razrješenja dužnosti predsjednika Vlade, imenovanja i razrješenja potpredsjednika i članova Vlade,¹⁴⁰⁵ sazivanja sjednica Vlade i

¹⁴⁰¹ Weimarska Republika (1919.-1933.) i Francuska V. Republika (od 1958. godine) paradigmatički su primjeri polupredsjedničkog sustava.

¹⁴⁰² Maurice Duverger, „Novi model političkog sustava: predsjednička vlast“, u: *Parlamentarna ili predsjednička vlast*, Arend Lijphart, ur. (Zagreb: „Puljko“, 1998), 135.

¹⁴⁰³ Vidi: Mirjana Kasapović, „Komparativna istraživanja polupredsjedničkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi: problemi koncepcijske rastezljivosti, selekcijske pristranosti, tipologizacija i denominiranja“, *Analiti hrvatskog politološkog društva* 3 (2007): 44.

¹⁴⁰⁴ Kasapović, „Komparativna istraživanja“, 34; Smiljko Sokol, „Polupredsjednički sustav i parlamentarizam“, *Politička misao* 29 (1992), br. 3: 11.

¹⁴⁰⁵ NN, 56/1990, 22. 12. 1990.: Sabor Republike Hrvatske, Ustav Republike Hrvatske, Članak 98 (dalje: Ustav RH, Čl.).

sastavljanja dnevnog reda te predsjedanja sjednicama Vlade na kojima je nazočan.¹⁴⁰⁶ Vlada je također, osim Saboru, bila odgovorna i Tuđmanu.¹⁴⁰⁷ Prema nekima, u Hrvatskoj je 1990-ih godina bio prisutan podtip polupredsjedničkog sustava „predsjedničko-parlamentarni sustav“ čije je osnovno obilježje označavalo kontrolu predsjednika Republike nad premijerom i Vladom.¹⁴⁰⁸ Kod polupredsjedničkog sustava vlasti potreba supotpisa nekog predsjedničkog akta od strane Vlade bila je tek iznimka. Tako prema hrvatskom Ustavu predsjednik Vlade trebao bi supotpisati akt predsjednika Republike o raspuštanju Zastupničkog doma Hrvatskog sabora.¹⁴⁰⁹ Kako je već rečeno, među obilježja polupredsjedničkog sustava vlasti Duverger navodi i biranje predsjednika na općim izborima, što u Hrvatskoj 1990. godine nije bio slučaj. Tuđman je za predsjednika Predsjedništva SRH izabran na konstituirajućoj sjednici Sabora krajem svibnja 1990. godine. Na temelju Ustava donesenog u prosincu iste godine, kojim je određeno da se predsjednik Republike bira na općim izborima, prvi izbori za predsjednika Republike, na kojima je pobijedio Tuđman, održani su u kolovozu 1992. godine.

Polupredsjednički sustav vlasti često se javljao u postkomunističkim zemljama Srednje i Istočne Europe, s obzirom da je došlo do procjene da bi sustav vlasti sa što gušćom koncentracijom moći u rukama predsjednika države, bilo najbolje rješenje u prijelaznom razdoblju.¹⁴¹⁰ Prema hrvatskom sveučilišnom profesoru prava Branku Smerdelu, tri su osnovna razloga uvođenja polupredsjedničkog sustava u Hrvatskoj – politička koncepcija upravljanja državom Franje Tuđmana po uzoru na de Gaulleovski primjer, nepostojanje demokratske tradicije te procjena ustavotvoraca da će zbog budućeg razvoja događaja biti potrebna „centralizacija političkog odlučivanja“.¹⁴¹¹

Kod domaćih i inozemnih politologa i povjesničara također postoje značajna razilaženja u pogledu sustava vlasti, kao i u načinu Tuđmanovog vladanja 1990-ih godina. Većina kritika odnosi se upravo na značajnu koncentraciju moći u njegovim rukama i izvršnoj vlasti u odnosu na Sabor.¹⁴¹² Njemački politolog Wolfgang Merkel svrstava Hrvatsku među zemlje

¹⁴⁰⁶ NN 56/1990.: Ustav RH, Čl. 102.

¹⁴⁰⁷ Isto, Čl. 111.

¹⁴⁰⁸ Davor Boban, „Ustavni modeli polupredsjedničkih sustava vlasti u Rusiji i Poljskoj“, *Anali hrvatskog politološkog društva* 3 (2007): 56, 59; Mirjana Kasapović, *Demokratska tranzicija i političke stranke: razvoj političkih stranaka i stranačkih sustava u Istočnoj Europi* (Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, 1996), 168.

¹⁴⁰⁹ Sokol, „Polupredsjednički sustav i parlamentarizam“, 12.

¹⁴¹⁰ Isto, 56. Radi se o Poljskoj, Češkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj, Ukrajini i Rusiji.

¹⁴¹¹ Branko Smerdel, „Parlamentarni sustav i stabilnost hrvatskoga Ustava: Slijede li nakon predsjedničkih izbora nove promjene ustrojstva vlasti?“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 60 (2010), br. 1: 13.

¹⁴¹² Marius Sjøberg, „Hrvatska nakon 1989. godine: HDZ i politika tranzicije“, u: *Hrvatska nakon osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*, ur. Sabrina Ramet i Reneo Lukić, prev. Branka Marjanović (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013), 41.

„manjkave“ ili „neliberalne demokracije“.¹⁴¹³ Neki su iznijeli tezu o autoritarnosti predsjednika Tuđmana.¹⁴¹⁴ Politolog Dragutin Lalović mišljenja je da je Hrvatska 1990-ih bila autoritarna država s totalitarnim obilježjima.¹⁴¹⁵ U opisivanju sustava vlasti u Hrvatskoj 1990-ih godina politolog Goran Čular služi se proizvoljnim pojmom „autoritarne demokracije“ kako bi opisao „nekonsolidiranu demokraciju“ u kojoj je nedostajalo mogućnosti doseganja osnovnih elemenata demokratske prakse. Čular je na taj način želio prikazati stanje u Hrvatskoj kao sustav koji bi se nalazio između „autoritarne diktature“, odnosno „autoritarizma“ te „liberalne demokracije“.¹⁴¹⁶ Sintagma „autoritarne demokracije“ je, međutim, u sebi kontradiktorna, što je čini problematičnom u opisivanju teorije i prakse hrvatske politike 1990-ih godina.¹⁴¹⁷ Za razliku od prethodno navedenih autora, američki povjesničar James J. Sadkovich smatra da je u Hrvatskoj vladala formalna demokracija sa svim „formalnim mehanizmima zapadne demokracije iako ti mehanizmi nisu uvijek djelovali onako kako bi trebalo“.¹⁴¹⁸ Pritom je važno naglasiti da je u Hrvatskoj proces demokratske konsolidacije tekao puno teže i sporije s obzirom na izbijanje rata.

9.2. Ovlasti i sloboda djelovanja Vlade

9.2.1. Ovlasti i odnos Tuđmana i Vlade

S obzirom na polupredsjednički sustav potrebno je razmotriti odnos Vlade demokratskog jedinstva prema predsjedniku Tuđmanu i Saboru, odnosno postaviti pitanje njezine autonomije tijekom jednogodišnjeg mandata. U tom razdoblju Tuđman i Vlada imali su proširene ovlasti u odnosu na Sabor. Kao što je već spomenuto, nakon prihvaćanja Vlade demokratskog jedinstva 3. kolovoza 1991. Sabor je na temelju Članka 88. Ustava Republike

¹⁴¹³ Wolfgang Merkel, „Uktovljene i manjkave demokracije“, *Politička misao* 41 (2004), br. 3: 96.

¹⁴¹⁴ Ola Listhaug, Žan Štrbac, „Potpora demokraciji i snaga građanskih stavova: Hrvatska u usporedbi sa stabilnim i novim demokracijama“, u: *Hrvatska nakon osamostaljenja*, 93; Vlasta Ilišin, „Političke vrijednosti i stavovi“, u: *Hrvatska od osamostaljenja*, 104; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 754-755.

¹⁴¹⁵ Dragutin Lalović, „O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.)“, *Politička misao* 37 (2000), br. 1: 188-204; Isti, „Hrvatska Druga Republika i njezine državotvorne kušnje“, *Politička misao* 38 (2001), br. 1, 12-25.

¹⁴¹⁶ Goran Čular, „Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition-Posponed Consolidation“, *Politička misao* 37 (2000), br. 5: 37. O sličnim ocjenama hrvatske demokracije 1990-ih vidi: Davorka Matić, „Politička kultura, sociokulturne vrijednosti i demokratska konsolidacija u Hrvatskoj“, u: *Hrvatska od osamostaljenja*, 161-179.

¹⁴¹⁷ Vidi: „Autoritarizam“, (pristup ostvaren 3. 3. 2018.) <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4767>; „Authoritarianism“, (pristup ostvaren 3. 3. 2018.) <https://www.britannica.com/topic/authoritarianism>; „Demokracija“, (pristup ostvaren 3. 3. 2018.) <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14516>; „Democracy“, (pristup ostvaren 3. 3. 2018.) <https://www.britannica.com/topic/democracy>.

¹⁴¹⁸ James J. Sadkovich, „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države“, *ČSP* 40 (2008), br. 1: 192-193.

Hrvatske¹⁴¹⁹ Vladi dao ovlasti „da svojim uredbama uređuje pitanja iz gospodarskih i javnih djelatnosti i druga pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, osim onih pitanja koja prema Ustavu Republike Hrvatske može uređivati samo Sabor Republike Hrvatske“. Navedene ovlasti trebale su vrijediti dok Sabor ne odluči drukčije, „a najkasnije do prvog redovnog zasjedanja Sabora Republike Hrvatske.¹⁴²⁰ Odluka je donesena zbog eskalacije rata u Hrvatskoj, zbog čega je Vlada određene odluke morala donositi u relativno brzom roku, odnosno nije mogla čekati sljedeće zasjedanje Sabora. S obzirom na brzinu razvoja događaja na terenu i potrebu brzog djelovanja, Vlada je sve češće koristila navedene ovlasti tako da „težište donošenja odluka tijekom kolovoza pomiče se prema Vladi i predsjedniku Republike“. ¹⁴²¹ Kako je i predsjednik Tuđman imao zakonodavne ovlasti, tadašnji predsjednik Sabora Žarko Domljan tvrdi da je Hrvatska u tom razdoblju imala „tri zakonodavca“ – Vladu, Sabor i predsjednika Republike.¹⁴²²

Prema Članku 101. Ustava RH Tuđman je imao mogućnosti donositi određene „uredbe sa zakonskom snagom“ te poduzeti „izvanredne mjere u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike, ili kad su tijela državne vlasti onemogućena da redovito obavljaju ustavne dužnosti“, a trebao ih je podnijeti na potvrdu „Zastupničkomu domu Sabora RH čim se Sabor bude mogao sastati“. ¹⁴²³ Vrhovno državno vijeće na sastanku 26. kolovoza predložilo je primjenu navedenog članka,¹⁴²⁴ a Tuđman je 9. i 10. rujna prvi put iskoristio tu svoju ustavnu mogućnost, donijevši niz „uredbi iz nužde“ koje su se trebale provoditi „za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske“. ¹⁴²⁵ Riječ je o planovima mjera pripravnosti u slučaju izvanrednog stanja koje je donosila Vlada i predlagala Tuđmanu.¹⁴²⁶

Vlada je 22. kolovoza na zatvorenoj sjednici razmatrala i „nacрте prijedloga uredaba za slučaj ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike

¹⁴¹⁹ NN 56/1990.: Ustav RH, Čl. 88.

¹⁴²⁰ NN 39/1991, 3. 8. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o ovlaštenju Vlade Republike Hrvatske za donošenje uredbi kojima će uređivati pojedina pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, Klasa: 011-01/91-01/135, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 3. kolovoza 1991.; Zakon o ovlaštenju Vlade Republike Hrvatske za donošenje uredbi kojima će uređivati pojedina pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, Klasa: 022-03/91-02/11, Zagreb, 3. kolovoza 1991.; Dino Mikulandra, Olga Ramljak, Josip Šmidt, „Pune ovlasti“, SD, (Split), 4. 8. 1991., 6.

¹⁴²¹ Ivan Kosnica, „Uredbe iz nužde predsjednika Republike Hrvatske iz 1991. – 1992.“, *Zbornik PFZ* 61 (2011), br. 1: 158.

¹⁴²² Davor Butković, Tihomir Dujmović, „Želimo ministre po mjeri HDZ-a“, *Globus*, (Zagreb), 17. 4. 1992., 42.

¹⁴²³ NN 56/1990.: Ustav RH, Čl. 101.

¹⁴²⁴ Hina, „Prilagodba ratnim uvjetima“, VL, (Zagreb), 27. 8. 1991., 3.

¹⁴²⁵ NN 55/1991, 25. 10. 1991. Vidi i: Kosnica, „Uredbe iz nužde“, 159-160.

¹⁴²⁶ Stella Bogdanić, Zdenko Duka, Bruno Sušan, Dunja Ujević, „Neovisna Hrvatska“ (Iz govora predsjednika Vlade dr. Franje Gregurića), VL, (Zagreb), 9. 10. 1991., 2-5, ovdje 2.; Jelena Lovrić, „Nisam željan vlasti“ (Intervju s Franjom Gregurićem), *Danas*, (Zagreb), 21. 1. 1992., 17-19, ovdje 19.

Hrvatske“ te još neke odluke vezane uz tu problematiku. Tada su predložene uredbe o obrani za vrijeme ratnog stanja, o službi u oružanim snagama za vrijeme ratnog stanja, o ustroju i djelovanju Vlade Republike Hrvatske i republičke uprave u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti i cjelovitosti Republike Hrvatske te o ustroju i djelovanju organa vlasti na teritoriju Republike Hrvatske u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i cjelovitosti Republike Hrvatske. Na sjednici je prihvaćeno ukupno 58 uredbi vezanih za „slučaj ratnog stanja“. Potom su prijedlozi tih uredbi dostavljeni predsjedniku Tuđmanu na donošenje.¹⁴²⁷ Gregurić je krajem kolovoza izjavio da su sve dotadašnje uredbe i zakoni vezani uz obranu zemlje polazili od „vanjskog neprijatelja i neprijateljske emigracije. Za 20 dana, koliko smo radili uredbe, okrenuli smo stvari 'naglavačke', jer je naš neprijatelj onaj iznutra (...)“.¹⁴²⁸ Navedene uredbe čuvaju se u Arhivu Ureda za opće poslove Hrvatskog Sabora i Vlade Republike Hrvatske u Zagrebu te su kao državna tajna zasad nedostupne za istraživanje.¹⁴²⁹

Tuđmanove uredbe sa zakonskom snagom Sabor je potvrdio na prvom sljedećem zasjedanju 8. listopada.¹⁴³⁰ Jedna od njih bila je „uredba o unutarnjim poslovima za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske“ kojom se u znatnoj mjeri ograničavala osobna sloboda građana.¹⁴³¹ Istog dana Sabor je potvrdio svoju prijašnju odluku o proširenim ovlastima Vlade, s posebnom napomenom da nije postavljen rok korištenja tih ovlasti do sljedećeg zasjedanja Sabora.¹⁴³² Na sljedeća je dva zasjedanja u studenom i prosincu Sabor na temelju Izvješća koje je Vlada podnijela u vezi s uredbama Vlade iz djelokruga Sabora prihvatio odluke Vlade i predsjednika Republike.

¹⁴²⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 57-58; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva: Istina o Vukovaru*, 69; Kosnica, „Uredbe iz nužde“, 159.

¹⁴²⁸ Olga Ramljak, „Hrvatska neće biti plijen agresora“, (Intervju s Franjom Gregurićem), SD, (Split), 31. 8. 1991., 10-11, ovdje 10.

¹⁴²⁹ Gregurić, 57-58; Kosnica, „Uredbe iz nužde“, 159.

¹⁴³⁰ NN 53/1991, 8. 10. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Odluka o potvrdi uredbi sa zakonskom snagom koje je donio Predsjednik Republike Hrvatske, Klasa: 740-03/91-01-04, Zagreb, 8. listopada 1991; Kosnica, „Uredbe iz nužde“, 161-162.

¹⁴³¹ NN 55/1991, 25. 10. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Uredba o unutarnjim poslovima za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske, Evidencijski broj 13, Broj: 962/91, Zagreb, 10. rujna 1991. Uredba je, primjerice, dopuštala „ovlaštenim službenim osobama“ bez sudskog naloga zadržati osobu koja „remeti ili ugrožava javni – red ili mir“ te „bez rješenja o pretrazi i bez prisutnosti svjedoka u slučaju ugrožavanja javnog reda i mira ili ako je to nužno iz razloga sigurnosti, izvršiti pretragu osoba prilikom privođenja, zadržavanja ili lišavanja slobode“. Osim toga, „ovlaštene službene osobe“ imale su dopuštenje upotrijebiti vatreno oružje „ako ne mogu spriječiti bijeg osobe zatečene u vršenju kaznenog djela“, mogle su „ograničiti ili zabraniti kretanje“ javnim prostorom u određenim situacijama itd. (Isto)

¹⁴³² NN 53/1991, 8. 10. 1991.: Sabor Republike Hrvatske, Ukaz o proglašenju Zakona o ovlaštenju Vlade Republike Hrvatske za donošenje uredbi kojima će uređivati pojedina pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, Klasa: 011-01/91-01/149, Urbroj: 71-91-1, Zagreb, 8. listopada 1991.; Zakon o izmjenama Zakona o ovlaštenju Vlade Republike Hrvatske za donošenje uredbi kojima će uređivati pojedina pitanja iz djelokruga Sabora Republike Hrvatske, Klasa: 022-03/91-02/53, Zagreb, 8. listopada 1991.; Stella Bogdanić, Zdenko Duka, Bruno Sušanj, Dunja Ujević, „Neovisna Hrvatska“, VL, (Zagreb), 9. 10. 1991., 2-5, ovdje 5.

Tuđmanove odluke su u studenom i prosincu izazvale kraće rasprave, ali prihvaćene su velikom većinom.¹⁴³³ Jedna od uredbi odnosila se na informativnu djelatnost „za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske“, kojom je osnovan Informativni štab Republike Hrvatske na čelu s ministrom informiranja. Tom uredbom informiranje je ograničeno i povrnuto obrani zemlje.¹⁴³⁴ Na zasjedanju Sabora 28. prosinca došlo je do ozbiljnih prigovora koji su se odnosili na tretiranje Sabora u sustavu vlasti, ali i na same uredbe.¹⁴³⁵ Iz redova oporbe prigovaralo se da takve uredbe vode prema „jačanju autoritarne vlasti i policijske države“.¹⁴³⁶ Jedna od osnovnih primjedbi na donošenje tih „ratnih uredbi“ odnosila se na činjenicu što su one donesene bez formalnog proglašenja ratnog ili izvanrednog stanja.¹⁴³⁷

Gregurić je u prosincu 1991. godine javno progovorio o ovlastima Vlade: „Istina je da su naše ovlasti velike. One su produkt rata, kada se odluke moraju donositi brzo i kad se ne može čekati pet dana ili dva tjedna da se neka odluka prvo analizira, prije nego li stupi na snagu.“¹⁴³⁸ Ramljak je izvijestio Vladu na sjednici 15. veljače o raspravi u Saboru i kritikama upućenima na uredbe koje je Vlada donijela između dva saborska zasjedanja. Zbog toga je na sjednici užeg Kabineta istog dana donesena odluka da Vlada predloži Saboru donošenje zakona kojim bi prestao vrijediti Zakon o ovlaštenju Vlade donesen u kolovozu i potvrđen u listopadu 1991. godine.¹⁴³⁹ Sabor je odbio navedeni prijedlog te su zastupnici, prema Domljanovim riječima, „praktički prisilili potpredsjednika Vlade Milana Ramljaka da na licu mjesta povuče prijedlog“.¹⁴⁴⁰ U medijima je zaključeno da „zastupnici žele biti kritični prema Vladi, ali da joj dane ovlasti ne žele uzeti“. U skladu s time Luka Bebić izjavio je da su „prilike u Hrvatskoj još takve da se stanje u svim oblastima mora dnevno pratiti i na nj promptno reagirati, a Sabor ne može svakodnevno zasjedati“.¹⁴⁴¹ Ovlaštenje Vladi za donošenje uredbi sa zakonskom snagom Sabor je ukinuo na zasjedanju održanom krajem

¹⁴³³ D. Marić, „Potvrđene uredbe“, SD, (Split), 9. 11. 1991., 48.

¹⁴³⁴ NN 57/1991, 4. 11. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Uredba o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnoga stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske, Evidencijski broj 57, Broj: 1134191, Zagreb, 30. listopada 1991.

¹⁴³⁵ Kosnica, „Uredbe iz nužde“, 162-163.

¹⁴³⁶ Josip Šmidt, „Nismo lijeva ruka HDZ-a“, (Intervju s Ivicom Račanom), SD, (Split), 11. 1. 1992., 6-7, ovdje 6.

¹⁴³⁷ Marinko Čulić, „Ustav u ratnoj klopci“, *Danas*, (Zagreb), 7. 1. 1992., 7-10, ovdje 9.

¹⁴³⁸ Davor Butković, Dubravko Grakalić, „Još nekoliko godina do potpunog mira“, (Intervju s Franjom Gregurićem), ND, (Split), 12. 12. 1991., 3-4, ovdje 3.

¹⁴³⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 425.

¹⁴⁴⁰ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 462.

¹⁴⁴¹ Aleksa Crnjaković, Goranka Jureško, Franjo Kiseljak, „Vlada vraća ovlasti, Sabor ne prihvaća“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15. 2. 1992., 3.

ožujka 1992. godine.¹⁴⁴² Uredbe koje je Vlada u tom razdoblju donijela prestale su vrijediti u srpnju iste godine.¹⁴⁴³ Žarko Domljan u svojoj knjizi iznosi da su navedene ovlasti Vlada i predsjednik Tuđman „koristili prilično ekstenzivno“ te su „s tom praksom nastavili i nakon što je stvarna potreba za uredbama prestala“.¹⁴⁴⁴ Ostaje, međutim, nejasno na koje se točno razdoblje odnosi ta Domljanova primjedba budući da je ne datira. Postavlja se pitanje kad je to „stvarna potreba za uredbama prestala“ ako se uzme u obzir da su, upravo prema njegovom navođenju, zastupnici u veljači „praktički prisilili“ Ramljaka da povuče Vladin prijedlog, a već mjesec dana nakon toga, Vladi je ukinuta mogućnost donošenja uredbi sa zakonskom snagom.

Vlada je u skladu s Ustavom djelovala kao izvršno tijelo predsjednika Republike, a Tuđman je ponekad predsjedavao njezinim sjednicama i donosio dnevni red. Zbog nužnosti suradnje i usklađivanja poteza Vlade i predsjednika Republike, neki članovi Vlade tražili su da predsjednik Republike češće predsjedava njezinim sjednicama, odnosno tražila se još uža suradnja između Tuđmana i Vlade.¹⁴⁴⁵ Članovi Vlade poput njenog predsjednika i potpredsjednika Tomca govore o dobroj suradnji Vlade s predsjednikom Republike, kao i o značajnom stupnju samostalnosti njezina političkog odlučivanja. Što se tiče donošenja odluka unutar ustavnih ovlasti Vlade, Gregurić i Tomac tvrde da je Vlada djelovala autonomno te nikoga nije pitala za savjet.¹⁴⁴⁶ Takve se tvrdnje, međutim, ne odnose na vojna pitanja u kojima se Vlada trebala konzultirati s Tuđmanom kao vrhovnim zapovjednikom Oružanih snaga.¹⁴⁴⁷ Gregurić je tu tvrdnju u jednom intervjuu iz studenog 1991. godine oslikao sljedećim primjerom:

Po mojoj procjeni, suradnja s Predsjednikom je do sada bila vrlo dobra, čak i kad su posrijedi bile neke male modifikacije, na primjer prilikom razgovora o deblokadi i povlačenju Armije. Eto, kad je bilo u toku deblokiranje garnizona u Varaždinu, iz tamošnjeg stožera su zvali rano ujutro i pitali što da učine, jer su oficiri rekli da bi [sa] sobom ponijeli lično naoružanje. Odgovorio sam da to ne mogu sam odlučiti, da moram pitati Predsjednika. Nazovem Predsjednika i pitam ga što misli da bi bilo pametno učiniti. „Dobro, mislim da je to u redu.

¹⁴⁴² Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 482.

¹⁴⁴³ Butković, Dujmović, „Želimo ministre po mjeri HDZ-a“, 42.

¹⁴⁴⁴ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 331. O reakcijama Sabora na donošenje uredbi Vlade iz područja Sabora u siječnju i prvoj polovici veljače vidi: Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 425.

¹⁴⁴⁵ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 149; Tomislav Wruss, „Moj brat ukida vrhovno državno vijeće!“ (Intervju s Vladimirom Veselicom), ST, (Zagreb), 18. XII. 1991., 18-19, ovdje 18.

¹⁴⁴⁶ Zdravko Tomac, „Dovode nas do očaja“, *Danas*, (Zagreb), 19. 11. 1991., 13; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 360; Gregurić, razgovor; Tomac, *Predsjednik*, 207.

¹⁴⁴⁷ Davor Butković, Dubravko Grakulić, „Još nekoliko godina do potpunog mira“, (Intervju s Franjom Gregurićem), ND, (Split), 12. 12. 1991., 3-4, ovdje 4.

Neka krenu!“ To je jedan mali detalj, ali na slikovit način pokazuje kako se odluke donose. One moraju biti principijelne i čvrste, ali im moramo pristupiti vrlo osjetljivo, tako da mogu reći da mi surađujemo i dogovaramo se sa svima, od lokalnih organa koji su tamo na terenu i najbolje poznaju prilike pa do Predsjednika Republike. Dakle, mi smo tu odgovornost, ili ako hoćete i vlast, podijelili.¹⁴⁴⁸

Što se tiče angažiranja Vlade u obrani zemlje, Gregurić je na zasjedanju Sabora u studenome izjavio da je Vlada bila „strateški i operativno“ angažirana u „pripremanju i vođenju obrane“ sve do usvajanja Zakona o obrani. Otada su ovlasti Vlade na području obrane sužene, tj. svedene na članke 20. i 21. navedenog Zakona.¹⁴⁴⁹ Odluka koju je Vlada donijela uoči pada Vukovara 17. studenog 1991. kad je nakon procjene načelnika Glavnog stožera generala Tusa odredila da se neće vršiti novi proboj u Vukovar primjer je samostalne odluke za koju ustavno nije bila nadležna. Jedino je predsjednik Republike kao vrhovni zapovjednik Oružanih snaga mogao narediti proboj. Međutim, zbog situacije u Vukovaru Vlada je bila primorana donijeti tu odluku u jako kratkom vremenu kako bi zaštitila vukovarske civile i ranjenike. Gregurić dalje tvrdi da je Tuđman „držao“ vanjskopolitički plan“, dok je Vladi „ostavio punu slobodu na unutrašnjem planu“. ¹⁴⁵⁰ To se, između ostalog, odnosilo na socijalnu i gospodarsku politiku. Sporazume koje je Tuđman sklapao tijekom mirovne konferencije, Vlada je potvrđivala, ali nipošto bez rasprava među ministrima. U kontekstu potvrđivanja Sporazuma o prekidu vatre i Carringtonovih „aranžmana“ 18. listopada, ministar Cifrić dan kasnije na sjednici Vlade izrazio je svoje nezadovoljstvo takvom praksom: „Ako se negdje prihvati od strane nekog tijela ili drugoga, onda je to to i svatko snosi svoj dio odgovornosti, a ono što mi prihvaćamo to ćemo – ja sam za to da Vlada bude odgovorna, ali uvijek u funkciji onoga što stvarno radimo (...).“¹⁴⁵¹

Gregurić je u javnosti često opovrgavao tvrdnje u kojima se Vladu pokušavalo prikazati kao „pukog izvršioca politike HDZ-a i Predsjednika Republike“, izjavivši da je to „sasvim pogrešno“. ¹⁴⁵² To je istaknuo i na zatvorenoj sjednici Vlade 11. veljače 1992. na kojoj se povela rasprava o samostalnosti Vlade u vanjskoj politici. Budiša je tom prilikom prigovorio da Vlada većinom sankcionira odluke koje je Tuđman već donio, a Gregurić je upozorio:

¹⁴⁴⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 260-261; Mladen Maloča, Marinko Čulić, „Silom protiv sile“, *Danas*, (Zagreb), 12. 11. 1991., 10-12, ovdje 11.

¹⁴⁴⁹ S. Bogdanić, Z. Duka, B. Sušan, D. Ujević, „Obrana – prva zadaća“, *VL*, (Zagreb), 8. 11. 1991., 2-4, ovdje 2.

¹⁴⁵⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 359; Aleksa Crnjaković, „Miran čovjek za ratno vrijeme“, (Intervju s Franjom Gregurićem), *NV*, (Zagreb), 31. 12. 1991. i 1. 1. 1992., 11.

¹⁴⁵¹ FČ, *Politika* do 16. 12. 1991.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 19. 10. 1991., 8/1/JG

¹⁴⁵² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 389; Jelena Lovrić, „Nisam željan vlasti“, (Intervju s Franjom Gregurićem), *Danas*, (Zagreb), 21. 1. 1992., 17-19, ovdje 17.

Mislim da ne bi trebalo zaboraviti da ova Vlada nije bila samo za to da sankcionira odluke koje su drugi donosili, nego da je ova Vlada donosila povijesne odluke. Ja vas moram ipak podsjetiti zbog povijesti da smo na ovoj Vladi bez ičijeg, ja bih rekao, tutora, tutorovanja donosili odluku o tome kada ćemo blokirati kasarne, u kom opsegu ćemo ih blokirati, kada ćemo nešto napasti, kada ćemo negdje pustiti, da su ministri ove Vlade hodali po terenu, ratom zahvaćenom terenu, vršili pregovore, oko uspostavljanja mira, oko odlaska jedinica armije, oko ostavljanja naoružanja, vojne opreme i svega ostalog što nije isto bilo jednostavno, i da je ova Vlada gospodo od 3. 8. do danas u sve te prigovore i primjedbe uspjela svojim i zajedničkim utjecajem čitavog naroda, Jugoslavensku armiju de facto slomiti, istjerati iz većine hrvatskih teritorija, doći do međunarodnog priznanja, stvoriti svoj monetarni sistem i točno je sa velikim brojem izbjeglica i svih nedaća koje imamo nezaposleni koje su produkt jednoga rata koji nam je nametnut, a ne koje smo mi sami izabrali ili htjeli. I ja sav taj trud ne bih potcijenio [*sic*] i ne bih ga smatrao jednostavno trudom koji je bio plod isključivo valorizacije tuđih odluka ili sankcioniranja tuđih odluka.¹⁴⁵³

Što se tiče pregovora s JNA i djelatnosti vezanih oko njezinog odlaska iz Hrvatske, Gregurić je vjerojatno mislio na pregovore u Rijeci, Žitniću i Dubrovniku tijekom studenog i prosinca 1991. godine u kojima je u ime Vlade Davorin Rudolf pregovarao s predstavnicima JNA ili, primjerice, na pregovore koje su Mate Granić i pukovnik Imra Agotić 15. studenog u Zagrebu vodili s Andrijom Rašetom. Međutim, možemo pretpostaviti da se Budiša referirao na sporazume koje je Tuđman sklapao tijekom Mirovne konferencije u Haagu te je javno zamjerao Tuđmanu što nije obavještavao Vladu o sporazumima koje je potpisivao: „Ako je doista bio u situaciji da je morao potpisati sve što je potpisao, bio je red da je nas članove Vlade, ako se već traži naša podrška za te potpise, upoznao s okolnostima u kojima su nastajali pojedini sporazumi. Što se događalo po evropskim kancelarijama i u dogovoru s predstavnicima UN ja kao član Vlade ništa ne znam.“¹⁴⁵⁴ Ocjene uloge Vlade u vanjskoj politici slične Budišinima iznio je i Juzbašić, što ukazuje na nezadovoljstvo sudjelovanjem Vlade u vanjskoj politici. Gregurić je, međutim, raspravu pokušao privesti kraju podsjećajući prisutne da je na snazi polupredsjednički sustav vlasti te da Vlada u svom djelovanju ne može zaobilaziti predsjednika Republike i Sabor.¹⁴⁵⁵ Hebrang je također podsjetio na neke odluke koje je Vlada samostalno donosila, a koje su se odnosile na zahtjev za osnivanjem Kriznog štaba koji bi djelovao u sklopu Vlade te odluku o „napadu na vojarne“, napomenuvši da je

¹⁴⁵³ FČ, 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. veljače 1992., 8/3/JG, 9/1/VM.

¹⁴⁵⁴ Josip Šmidt, „Hrvatska nema alibi za manjak demokracije“, (Intervju s Draženom Budišom), SD, (Split), 22. 2. 1992., 8-9, ovdje 8.

¹⁴⁵⁵ FČ, 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. veljače 1992., 12/1-2/JG.

Vlada u određenim trenucima „prednjačila“, a u nekima „sankcionirala tuđe odluke“.¹⁴⁵⁶ Ministar bez portfelja Živko Juzbašić u svojoj je knjizi kasnije iznio stajalište o načinu djelovanja Vlade i Tuđmana:

Politički okvir za njezino djelovanje bio je relativno uzak jer su ključne poluge vlasti ostale u rukama predsjednika Tuđmana i njegovih najbližih suradnika, odnosno osoba od njegova posebna povjerenja. Pojedini ministri i neki drugi funkcionari odgovarali su izravno njemu a samo formalno i predsjedniku Vlade. Tuđman je držao ključne resore: Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutarnjih poslova, tajne službe; a kako je bio vrhovni zapovjednik Oružanih snaga, donosio je osobno i najvažnije odluke o vojnim pitanjima.¹⁴⁵⁷

Isto tako tvrdi da je Vlada „bila izložena jakom političkom pritisku predsjednika države i sve moćnijih desnih struktura“ te da je provodila Tuđmanovu politiku.¹⁴⁵⁸ Razliku u Budišinom i Juzbašićevu stajalištu o stupnju slobode djelovanja Vlade u odnosu na Gregurićevu tvrdnju možemo potražiti u samoj razlici njihovih položaja koje su imali u Vladi. Kao ministri bez portfelja, Budiša i Juzbašić nisu imali mogućnosti donošenja odluka poput Gregurića kojemu je njegov položaj predsjednika Vlade osigurao mjesto u užem Kabinetu i čelni položaj u Kriznom štabu Vlade, a što mu je omogućavalo izravnu i blisku suradnju s Tuđmanom. S druge strane, svjestan težine stanja u državi, vlastite odgovornosti kao svojevrsnog posrednika između ministara i Tuđmana te mogućnosti narušavanja odnosa Vlade i predsjednika Republike u tom, za Hrvatsku prijelomnom, razdoblju, u svojim javnim istupima i komunikaciji s ministrima vjerojatno je pokušavao održati ravnotežu tih odnosa.

Neki mediji nazivali su Vladu demokratskog jedinstva „političkim tijelom koje se gotovo ravnopravno nosi s predsjednikom republike [*sic*] u kreiranju državne politike“ i, u skladu s time, „nova vlada može si dopustiti da ponekad misli drukčije ili da čak korigira predsjednika“. Pritom se mislilo na spomenuti zahtjev Vlade da se mirovna konferencija u Haagu prekine dok se ne osigura prestanak rata te da JNA napusti Hrvatsku bez oružja.¹⁴⁵⁹ Krajem ožujka 1992. godine Vladu se držalo kao jedino političko tijelo u Hrvatskoj koje je od višestranačkih demokratskih izbora pokazala određenu razinu „relevantnosti i autentičnosti“, dok se na prve dvije hrvatske Vlade, kao i na Sabor gledalo kao na „prateće orkestre predsjednika Republike“.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁶ Isto, 12/4/JG.

¹⁴⁵⁷ Živko Juzbašić, *Srpsko pitanje i hrvatska politika*, 23.

¹⁴⁵⁸ Isto, 24.

¹⁴⁵⁹ Marinko Čulić, „Ruši li se hrvatska Vlada“, *Danas*, (Zagreb), 19. 11. 1991., 12-13, ovdje 12.

¹⁴⁶⁰ Davor Butković, „Može li HDZ sam vladati Hrvatskom?“, *Globus*, (Zagreb), 27. 3. 1992., 43.

9.2.2. Odnos Vlade i Vrhovnog državnog vijeća

Kao što je već spomenuto, Tuđmanu je Ustav davao poprilično široke ovlasti. Osim već navedenog, pružao mu je mogućnost osnivanja savjetodavnih tijela koja bi mu pomagala u donošenju odluka. Članak 100. hrvatskog Ustava predviđao je osnivanje Vijeća za narodnu obranu i zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske.¹⁴⁶¹ Tuđman je osnovao Vijeće za narodnu obranu početkom siječnja 1991. godine, a samo tri mjeseca nakon toga, ukinuo ga je i umjesto njega 5. travnja 1991. osnovao Vrhovno državno vijeće kao savjetodavno tijelo koje „razmatra bitna pitanja unutarnje i vanjske državne politike, osobito ona iz područja narodne obrane i zaštite ustavnog poretka Republike Hrvatske te predlaže zakonodavne i provedbene smjernice, zaključke i odluke radi zaštite suvereniteta i interesa Republike Hrvatske“. Članovi Vijeća za narodnu obranu tom su odlukom postali članovi VDV-a. Članovi VDV-a bili su predsjednik Vlade, predsjednik Sabora, predstavnik Hrvatske u Predsjedništvu SFRJ, ministar obrane, ministar unutarnjih poslova, ministar vanjskih poslova, predstojnik Ureda za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske i predstojnik Ureda Predsjednika Republike, koji je ujedno tajnik Vijeća. Ostale eventualne članove Vijeća Tuđman je imenovao posebnom odlukom.¹⁴⁶² Uporište za osnivanje VDV-a Tuđman je pronašao u Članku 106. hrvatskog Ustava prema kojem „Predsjedniku Republike u obavljanju njegovih ovlasti pomažu Predsjedničko vijeće i druga savjetodavna i pomoćna tijela kojima članove imenuje i razrješuje predsjednik Republike“. ¹⁴⁶³ Ustav, dakle, nije predviđao izričito osnivanje VDV-a, ali u navedenom Članku ostavljen je prostor osnivanju raznih savjetodavnih tijela. Na tu je činjenicu ukazao Tuđman na zasjedanju Sabora 1. kolovoza 1991. Istaknuo je da je VDV „savjetodavno tijelo za one poslove s kojima se predsjednik po Ustavu mora baviti, koje ne donosi odluke, nego je savjetovano tijelo, a koje je sastavljeno od najodgovornijih ljudi u Vladi. Gotovo isključivo u Vladi. Doduše, tamo se viđaju i drugi ljudi, ali koji su tamo ili pozvani u vezi s pojedinim pitanjima ili su tamo radi obavještanja javnosti, a nisu njegovi članovi.“¹⁴⁶⁴ VDV nije imao stalan broj članova; brojka je varirala od minimalnih 12 do maksimalnih 28. Prema Hrvoju Šariniću, sastav VDV-a ovisio je o dnevnom redu sastanka. Postojala je „lista A“ koja se odnosila na stalne članove predviđene Odlukom o osnivanju VDV-a i „lista B“ koju su sačinjavali razni stručnjaci „od kojih se u određenom trenutku očituje stav o nekom pitanju“. Šarinić, nadalje, tvrdi da „VDV čine svi oni koji predstavljaju

¹⁴⁶¹ NN 56/1990.: Ustav RH, Čl. 100.

¹⁴⁶² NN 19/1991, 23. 4. 1991.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o osnivanju Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, Broj: 477/91, Zagreb, 5. travnja 1991.

¹⁴⁶³ NN 56/1990.: Ustav RH, Č. 106.

¹⁴⁶⁴ „Izlaganje dr. Franje Tuđmana“, SD, (Split), 2. 8 1991., 2-8, ovdje 8.

vlast u Republici Hrvatskoj, ali to tijelo ni o čemu ne odlučuje, ono strogo ostaje u okviru prava predsjednika Republike da se savjetuje sa svojim suradnicima prije nego što donese odluke iz svoje nadležnosti“.¹⁴⁶⁵

O problematici Tuđmanovih ustavnih ovlasti i položaja prethodnih dviju Vlada iz 1990. i 1991. godine te slobode djelovanja Vlade u odnosu na Tuđmana, izjašnjavala se i oporba. Osim što se tražilo jačanje parlamentarne demokracije, predmet kritike u najvećoj mjeri bio je upravo VDV. To je osobito dolazilo do izražaja u razdoblju otvorene agresije na Hrvatsku od srpnja do prosinca 1991. godine. Posebne kritike u srpnju 1991. godine odnosile su se na osnivanje i djelovanje VDV-a te Kriznog štaba.¹⁴⁶⁶ Na već spomenutom međustranačkom sastanku s predsjednikom Sabora koji se održao 31. srpnja iznesene su neke oštre primjedbe na funkcioniranje, odnosno podjelu vlasti u državi. Najistaknutiji kritičari bili su pojedini pripadnici HDS-a, HSLŠ-a i HNS-a. Savka Dabčević-Kučar založila se za „jačanje parlamentarne demokracije nauštrb sve brojnijih paradržavnih organizacija i predsjedničkih ovlasti“, dok je Dragutin Haramija upozorio da „do izražaja previše dolazi izvršna vlast, odnosno predsjednička uloga, a slabi tradicionalna parlamentarna demokracija“.¹⁴⁶⁷ Uoči formiranja Vlade demokratskog jedinstva Tuđmanu se prigovaralo da njegovi savjetnici imaju veću vlast od pojedinih ministara te da Sabor ne može nadzirati njihov rad.¹⁴⁶⁸ U otvorenom pismu koje je SDP uputio Tuđmanu 2. kolovoza zatraženo je, između ostalog, ukidanje Kriznog štaba i VDV-a te imenovanje Predsjedničkog vijeća kao jedinog savjetodavnog tijela predsjednika Republike u kojem bi se nalazili predsjednici ili predstavnici svih parlamentarnih stranaka i nezavisni stručnjaci.¹⁴⁶⁹ Osim SDP-a, HDS i HSLŠ također su zahtijevali su ukidanje VDV-a i Kriznog štaba ili njihovo prelaženje u okvire Vlade.¹⁴⁷⁰ Predsjedništvo HNS-a dana 25. kolovoza 1991. uputilo je otvoreno pismo javnosti i Vladi demokratskog jedinstva u kojem ju je pozvala da preuzme „sve ovlasti, predviđene Ustavom Republike Hrvatske, ponajprije one koje se tiču organizacije obrane Hrvatske, sada faktički prenesene na različite paradržavne organe (Krizni štab Republike Hrvatske, Vrhovno državno

¹⁴⁶⁵ Marinko Čulić, „Ratna koncentracija vlasti“, (Intervju s Hrvojem Šarinićem), *Danas*, (Zagreb), 3. 12. 1991., 12.

¹⁴⁶⁶ Ivan Zvonimir Čičak, „Krizni štab“, SD, (Split), 20. 7. 1991., 9.

¹⁴⁶⁷ O. Ramljak, „Jedinstvena obrana“, SD, (Split), 1. 8. 1991., 3.

¹⁴⁶⁸ Marin Mileta, „Sabor bez vlasti“, SD, (Split), 2. 8. 1991., 9; Vlado Rajić, „Oštre kritike stranci na vlasti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27. 7. 1991., 3.

¹⁴⁶⁹ „Koalicijska vlada i predsjedničko vijeće“, SD, (Split), 3. 8. 1991., 2.

¹⁴⁷⁰ Zdenko Duka, „Pobjeda demokratske politike“, (Intervju s Ivicom Račanom), VL, (Zagreb), 10. 8. 1991., 37; V. Šaško, „Odgovornost za slabu obranu“, VL, (Zagreb), 25. 8. 1991., 4; Božo Kovačević, „Operetna država“, *Danas*, (Zagreb), 20. 8. 1991., 14; Boro Krstulović, „Komunisti opet osvajaju vlast“, (Intervju s Ivicom Račanom), *Globus*, (Zagreb), 16. 8. 1991., 7-8; Branko Podgornik, „Vlada ima povijesnu šansu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6. 8. 1991., 2; Marko Slišković, „Zbijanje redova“, *Danas*, (Zagreb), 27. 8. 1991., 18-19; „Otvoreno pismo HNS-a javnosti i Vladi demokratskog jedinstva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25. 8. 1991., 3.

vijeće) koje treba svesti na savjetodavnu funkciju“.¹⁴⁷¹ Jedan od tih uvjeta oporbe bio je ispunjen. Kao što je već rečeno, krajem kolovoza 1991. godine Krizni štab postao je dijelom Vlade.

Kritike oporbe u listopadu, upravo kao i tijekom srpnja i početkom kolovoza 1991. godine, prvenstveno su bile usmjerene prema ovlastima predsjednika Tuđmana. U skladu s time, HDS se zalagao za djelomičnu promjenu Ustava, a uoči zasjedanja Sabora u listopadu zatražio je prijenos ovlasti na Vladu i Sabor. U medijima se nagađalo da stav HDS-a dijele SDSH i HSLS.¹⁴⁷² Na konferenciji za novinare održanoj 24. listopada 1991. HSLS je zahtijevao da „Sabor permanentno zasjeda“, da se ukinu „paradržavni organi“, pri čemu se najvjerojatnije mislilo na VDV te da se „precizno razgraniče ovlasti Vlade i predsjednika Republike, zbog čega treba pokrenuti postupak izmjene Ustava Hrvatske“.¹⁴⁷³ Očitujući se o sadržaju njihovih kritika koje su se značajnim dijelom odnosile na zahtjeve za smanjenjem Tuđmanovih ovlasti, Domljan je istaknuo da „oni zapravo polemiziraju s Ustavom“, a „nakon godinu dana napadati vehementno Ustav, znači izazivanje ustavne krize“.¹⁴⁷⁴

Većina kritika o nesamostalnosti Vlade bila je vezana upravo za djelovanje VDV-a. Unatoč činjenici da je ponekad upravo Vlada upućivala zahtjeve za sazivanje sastanka VDV-a,¹⁴⁷⁵ neki su VDV vidjeli kao određenu vrstu „supervlade“ čiji su zaključci formulirani na način da su „zapravo predstavljali smjernice za rad Vlade“.¹⁴⁷⁶ Pozornost se skretala i na samo ime tog tijela, budući da je pridjev „vrhovni“ na početku naziva očito implicirao status viši od ostalih državnih tijela poput Sabora i Vlade.¹⁴⁷⁷ Tripalo je zamjerao Tuđmanu što „pretvara Vijeće iz savjetodavnog u državni organ, što je protuustavno“.¹⁴⁷⁸ Tomac, jedan od članova užeg sastava VDV-a koje se sastajalo „kada se radilo o državnim tajnama i najvažnijim pitanjima“, tvrdi da su se na sastancima VDV-a „donosile najvažnije odluke“. U skladu s tim, članovi užeg Kabineta Vlade često su „prethodno raspravljali o temama koje će biti na Vrhovnom državnom vijeću, vrlo otvoreno i kritički“ i u skladu s time zastupali dogovorena stajališta na sastancima VDV-a.¹⁴⁷⁹ Prema njemu, Vlada je za vrijeme cijelog mandata

¹⁴⁷¹ Otvoreno pismo HNS-a javnosti i Vladi demokratskog jedinstva, „Za djelotvornu obranu Hrvatske!“, SD, (Split), 25. 8. 1991., 4.

¹⁴⁷² Davor Butković, „Tuđman preživio atentat i 'puč'“, ND, (Split), 10. 10. 1991., 3.

¹⁴⁷³ O. Ramljak, „Kritike vlasti“, SD, (Split), 25. 10. 1991., 24.

¹⁴⁷⁴ Rene Bakalović, „365 zastupnika je previše“, (Intervju sa Žarkom Domljanom), *Globus*, (Zagreb), 8. 11. 1991., 8-9, ovdje 8; Butković, Dujmović, „Želimo ministre“, 42.

¹⁴⁷⁵ FČ, *Politika* 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. veljače 1992., 12/2/JG.

¹⁴⁷⁶ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 442.

¹⁴⁷⁷ Jurica Šimić, „NLO u vrhu vlasti“, ND, (Split), 7. 11. 1991., 6; Tomislav Wruss, „Moj brat ukida vrhovno državno vijeće!“, (Intervju s Vladimirom Veselicom), ST, (Zagreb), 18. 12. 1991., 18-19, ovdje 18.

¹⁴⁷⁸ Miko Tripalo, „Hrvatski haški minusi“, *Danas*, (Zagreb), 29. 10. 1991., 22-23, ovdje 23.

¹⁴⁷⁹ Tomac, *Predsjednik*, 192-193.

nastojala biti što samostalnija u odnosu na VDV i HDZ, a u tome značajnu ulogu pridaje upravo užem Kabinetu Vlade čiji je bio član.¹⁴⁸⁰

Kao primjer navodi neslaganje članova užeg Kabineta Vlade sa sporazumom Boban-Karadžić, potpisanim 6. svibnja 1992. godine. Riječ je o dogovoru predsjednika Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne (HZ HB) Mate Bobana i predsjednika Republike Srpske (RS) Radovana Karadžića o prekidu ratnih sukoba i teritorijalnom razgraničenju hrvatske i srpske strane u Bosni i Hercegovini.¹⁴⁸¹ Povjesničar Tado Oršolić napominje da je Sporazum Boban-Karadžić bio jedan od niza mirovnih sporazuma, a trebao je dovesti od svojevrsnog razgraničenja Hrvata i Srba u BiH i slijedom toga, do prestanka razloga za oružane sukobe Hrvata i Srba na cijelom teritoriju BiH.¹⁴⁸² Premda je tek odražavao postojeće stanje na terenu i pozivao na „hitan nastavak“ konferencije EZ-a o BiH, radi „arbitražnog razgraničenja“,¹⁴⁸³ Sporazum je izazvao izrazito negativne reakcije u stranoj i domaćoj javnosti te se smatralo da se njime željelo podijeliti Bosnu i Hercegovinu na hrvatski i srpski dio.¹⁴⁸⁴ Tuđman je zbog toga stranim državicima morao objašnjavati da Hrvatska, koja je priznala BiH 7. travnja 1992., dan nakon što je to učinila EZ, nema namjere prekrajati granice BiH.¹⁴⁸⁵

Gregurić u svojoj kronici ne navodi stajališta i istupanja članova Vlade u vezi spomenutog sporazuma, dok Tomac opširno opisuje otpor članova užeg Kabineta koji je

¹⁴⁸⁰ Tomac, razgovor.

¹⁴⁸¹ Miroslav Tuđman, prir., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990.-1995.* (dalje: BiH u raljama zapadne demokracije), (Zagreb: Despot Infinitus, 2013), 122: Priopćenje za javnost; Hina, „Boban-Karadžić: Nema više rata!“, SD, (Split), 8. 5. 1992., 3; Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 36-37; Tomac, *Tko je ubio Bosnu?*, 181-182.

¹⁴⁸² Tado Oršolić, „Uloga Franje Tuđmana tijekom rata u Bosanskoj Posavini 1992.“, u: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*, ur. Ante Bralić (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016), 147-148.

¹⁴⁸³ M. Tuđman, prir., *BiH u raljama zapadne demokracije*, 122: Priopćenje. Za kratka razmatranja Sporazuma Boban-Karadžić vidi: James J. Sadkovich, *Tuđman: prva politička biografija*, prev. Lidija Šimunić Mesić (Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010), 367-368; Oršolić, „Uloga Franje Tuđmana tijekom rata u Bosanskoj Posavini 1992.“, 147.

¹⁴⁸⁴ Marijan Džambo, „Gospodo, rušite ugled Hrvatske“, SD, (Split), 18. V. 1992., 10; Dražen Vukov Colić, „Bomba iz Graza“, (Intervju s Darko Bekićem), *Danas*, (Zagreb), 19. V. 1992., 12-13.

¹⁴⁸⁵ M. Tuđman, ur., *Tuđmanov arhiv: Druga knjiga*, 298-303; M. Tuđman, prir., BiH u raljama zapadne demokracije, 123-126: Pismo senatora Boba Dolea, predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 8. svibnja 1992. [eng.]; Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana senatoru Bobu Doleu, 9. svibnja 1992. [hrv./eng.]; Pismo senatora Boba Dolea predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 11. svibnja 1992. [eng.]. Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović izdali su 12. lipnja 1991. zajedničku izjavu u kojoj su govorili o mirnom političkom rješenju koje bi se temeljilo na principu ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda u BiH i najavili uspostavu diplomatskih odnosa, a 21. srpnja iste godine potpisali su Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske u kojoj je bilo riječi o suradnji između te dvije države i njihovoj vojnoj suradnji. Vidi: M. Tuđman, prir., *BiH u raljama zapadne demokracije*, 136, 176-180: Zajednička izjava, U Zagrebu i Sarajevu, 12. lipnja 1992.; Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, U Zagrebu, 21. srpnja 1992.

izražen na sastanku VDV-a krajem svibnja 1992. godine.¹⁴⁸⁶ Kao poseban problem u odnosima Vlade i Tuđmana te VDV-a Tomac iznosi činjenicu da Vlada uopće nije bila obaviještena o navedenom sporazumu.¹⁴⁸⁷ Prema njegovim zapisima, Tuđman je na sjednici VDV-a krajem svibnja 1992. godine prigovorio članovima Vlade da „njemu ne treba vlada koja će ga učiti što da radi, nego vlada koja će izvršavati utvrđenu politiku. Konstatirao je i da u državnom vrhu postoje strategijske razlike i da je to činjenica o kojoj treba voditi računa. Zatražio je da pokušamo uskladiti naša stajališta i što je moguće jedinstvenije djelovati“. Tomac taj događaj označava „definitivnim početkom kraja Vlade demokratskog jedinstva“.¹⁴⁸⁸

Za detaljniju analizu navedenog sastanka VDV-a krajem svibnja i odnosa Tuđmana prema članovima Vlade potreban je uvid u klasificirane transkripte sastanaka VDV-a. O tom događaju ostali sudionici hrvatskog političkog vrha ranih 1990-ih godina ne pišu, a oslanjanjem isključivo na Tomčeve zapise riskira se donošenje pojednostavljenih zaključaka temeljenih na jednostranom pogledu izrazito složene i osjetljive tematike. Tvrdnje o „definitivnom početku kraja Vlade demokratskog jedinstva“ na spomenutom sastanku naginju pomalo senzacionalističkom i dramatičnom prikazu odnosa Vlade i Tuđmana. Moguće je da je navedeni sastanak pridonio „zahlađenju“ odnosa i utvrdio već postojeći razlaz između Vlade demokratskog jedinstva s jedne te Tuđmana i VDV-a s druge strane. Međutim, za funkcioniranje Vlade demokratskog jedinstva i razumijevanje njezinog puta prema rasformiranju, potrebno je osvrnuti se na njezin odnos s HDZ-om, oporbenim strankama te politički kontekst i raspoloženje u Hrvatskoj uoči i nakon međunarodnog priznanja.

¹⁴⁸⁶ Tomac, *Iza zatvorenih vrata 2: Tko je ubio Bosnu?* (dalje: *Tko je ubio Bosnu?*), (Zagreb: Birotisak, 1994), 35-45; Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 181-183, 190-195; Tomac, razgovor.

¹⁴⁸⁷ Tomac, razgovor.

¹⁴⁸⁸ Tomac, *Tko je ubio Bosnu?*, 44-45. Tomac je kasnije promijenio mišljenje o Tuđmanovoj politici prema Bosni i Hercegovini. Vidi: Zdravko Tomac, *Tuđmanizam i mesičizam: Predsjednik protiv predsjednika 2. dio* (Zagreb: Nominativ, 2007), 70-72, 310-311. To spominje i Ante Bralić u: „Franjo Tuđman u memoarističkoj i publicističkoj literaturi“, u: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*, ur. Ante Bralić (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016), 317-318.

10. KRAJ VLADE DEMOKRATSKOG JEDINSTVA

10.1. Je li formiranjem višestranačke Vlade „nestalo“ oporbe?

10.1.1. Položaj i djelovanje oporbe

Postoje stajališta da je ulaskom svih parlamentarnih stranaka u Vladu demokratskog jedinstva „nestalo oporbe“. O položaju i ulozi oporbe za mandata Vlade demokratskog jedinstva, kao i o samoj Vladi, dosad se u znanstvenim radovima samo površno pisalo. Sociologinja Davorka Matić koja se u svom istraživanju tek rubno dotaknula tematike Vlade demokratskog jedinstva istaknula je da je takva višestranačka vlada negativno djelovala na položaj i razvoj oporbe u Hrvatskoj: „U uvjetima rata, etničke polarizacije i opće egzistencijalne nesigurnosti demokratizacija je, očekivano, postala od sekundarne važnosti. Na poziv tada vladajuće Hrvatske demokratske zajednice oporba je ušla u koalicijsku vladu nacionalnog jedinstva što je imalo za posljedicu privremenu suspenziju normalnoga političkog natjecanja. Iako u to vrijeme nužna, ona je zaustavila reforme i otvorila prostor nedemokratskim praksama.“¹⁴⁸⁹ S njom se u toj ocjeni slaže i povjesničar Dušan Bilandžić.¹⁴⁹⁰

Dio oporbe koja nije sudjelovala u Vladi demokratskog jedinstva činio je HSP, odnosno pojedini saborski zastupnici te stranke. Iako HSP, koji je obnovljen u veljači 1990. godine, nije sudjelovao na prvim demokratskim izborima, neki članovi te stranke postali su saborski zastupnici. Naime, Zvonimir Špišić iz HDZ-a i Ante Prkačin iz HDS-a koji su tijekom izbora 1990. godine sudjelovali u sklopu već spomenutog HDB-a, kasnije su prešli u HSP, zadržavši svoje pritom zastupničke mandate.¹⁴⁹¹ HSP predvođen Dobroslavom Paragom, negativno se izjašnjavao o novoj Vladi. Paraga je tako izjavio da je Vlada demokratskog jedinstva „mrtvorodenče“, nastavivši, „nećemo je poštivati. Borit ćemo se protiv te vlade i srušit ćemo tu vladu“.¹⁴⁹² Za razliku od svog stranačkog kolege, Ante Paradžik je o Vladi demokratskog jedinstva kao demokratskom povezivanju hrvatskih parlamentarnih stranaka govorio povoljno, nadovezujući se kako bi u Vladu trebalo uključiti i neparlamentarne stranke, dakle povezati sve hrvatske stranke. Međutim, i on je kao žrtva komunističkih represija poput Parage govorio o „boljševicima u Vladi“.¹⁴⁹³

¹⁴⁸⁹ Matić, „Politička kultura“, 165-166.

¹⁴⁹⁰ Vidi: Bilandžić, *Povijest izbliza*, 387.

¹⁴⁹¹ Veselinović, „Obnavljanje i djelovanje Hrvatske stranke prava“, 61.

¹⁴⁹² Marijan Grakalić, „Kako je stvorena Osovina Zagreb-Sofija-Tirana“, *Globus*, (Zagreb), 9. 8. 1991., 44.

¹⁴⁹³ Isto, 44.

Specifičnost položaja oporbenih parlamentarnih stranaka nakon formiranja Vlade demokratskog jedinstva ležala je u tome što su s vladajućom strankom sklopile Sporazum o Vladi demokratskog jedinstva, čime su njihovi predstavnici postali ministri u Vladi. Unatoč tome, stranački život u Hrvatskoj nije u zamro. Naime, parlamentarna oporba o nekim se pitanjima kontinuirano javno izjašnjavala, zajednički i zasebno. Oporbene stranke pokušavale su, iako ne uvijek uspješno s obzirom na vlastite međusobne razlike, ostvariti određeni stupanj suradnje i uskladiti kritike koje su upućivale vlasti. Suradnja parlamentarnih stranaka odvijala se kroz Koordinaciju oporbenih parlamentarnih stranaka.¹⁴⁹⁴ Prema Račanovim navodima, Tuđman je i tijekom svoje dužnosti predsjednika Predsjedništva SRH često okupljao predsjednike parlamentarnih oporbenih stranaka „na svojevrsnu 'koordinaciju'“.¹⁴⁹⁵

Već je na prvom sastanku Koordinacije oporbenih stranaka nakon prihvaćanja Vlade demokratskog jedinstva, koji je održan je 7. kolovoza 1991., najavljen budući kritički odnos prema vlasti. Sa sastanka je priopćeno da je zadatak koordinacije „da se stalno prati izvršenje međustranačkog dogovora i rad vlade [*sic*] demokratskog jedinstva u koju su stranke ušle i time došle u novi položaj s novom odgovornošću, što, međutim ne isključuje njihovu kritičnost prema vlasti“.¹⁴⁹⁶ S Koordinacijom oporbenih stranaka nakon formiranja Vlade od kolovoza 1991. do ožujka 1992. godine nekoliko se puta sastao Gregurić. Sastanci su se uglavnom održavali prije zasjedanja Sabora kako bi na taj način predstavnici oporbe iznijeli svoja stajališta o aktualnim pitanjima. Do prvog takvog susreta došlo je već 26. kolovoza 1991.¹⁴⁹⁷

O naravi oporbenih stranaka i načinu njihovog djelovanja predsjednik Sabora i član HDZ-a Žarko Domljan izjavio je da se „oporbene stranke, zapravo, ne mogu više nazvati oporbenim. Još manje mogu napadati vlast jer i same sudjeluju u njoj. To, dakle, nisu opozicijske, nego koalicijske stranke. Sve svoje prigovore mogu procesuirati bilo kroz Vladu, bilo kroz Sabor. Kako one ne idu tim putem, nego koriste konferencije za tisak, očito je da samo teže za publicitetom“.¹⁴⁹⁸ Kao što je naveo Domljan, oporbene stranke i njihovi predstavnici nerijetko su organizirali tiskovne konferencije na kojima su mogli iznijeti svoja stajališta o određenom problemu i uputiti kritike vlasti te su na taj način bile zastupljene u tiskovnim medijima. Međutim, pritom su se žalile na činjenicu da vladajuća stranka kontrolira nacionalnu televiziju (HRT) zbog čega oporbene stranke na televizijskim kanalima nisu bile

¹⁴⁹⁴ D. Marić, O. Ramljak, J. Šmidt, „'Omekšane' razlike“, SD, (Split), 10. 11. 1991., 7.

¹⁴⁹⁵ Duka, *Račan*, 243.

¹⁴⁹⁶ O. Ramljak, „Vlada je pod paskom“, SD, (Split), 8. 8. 1991., 2.

¹⁴⁹⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 68. O tome vidi i: Isto, 320-321, 476-477.

¹⁴⁹⁸ Rene Bakalović, „365 zastupnika je previše“, (Intervju sa Žarkom Domljanom), *Globus*, (Zagreb), 8. 11. 1991., 8-9, ovdje 8; Butković, Dujmović, „Želimo ministre“, 42.

dovoljno zastupljene u odnosu na vladajuću.¹⁴⁹⁹ Domljan je u travnju 1992. godine izjavio da u Saboru ne postoji neka jača oporbena stranka koja bi „ozbiljno konkurirala Hrvatskoj demokratskoj zajednici“, niti jedinstvena oporba u smislu spomenute Koordinacije oporbenih stranaka, s obzirom na značajne razlike među pojedinim strankama, zbog čega se ne može uspostaviti „čvrsta opozicijska platforma“.¹⁵⁰⁰ Početkom travnja iste godine, nakon što je promijenjen Poslovnik Sabora, zastupnici su dobili priliku tijekom „aktualnog sata“ postavljati pitanja predsjedniku Vlade i ministrima, dok su ranije imali pravo postavljati pitanja Vladi isključivo u pisanoj formi „a onda su s velikim zakašnjenjem, katkada i nakon tri mjeseca, stizali iz ministarstva na adresu zastupnika nemušti činovnički odgovori, koji više nikoga nisu zanimali“. Domljan, stoga, zaključuje da je „aktualni sat“ unio „život u saborske rasprave“,¹⁵⁰¹ a zasigurno je pridonio dinamičnosti odnosa oporbe i vlasti.¹⁵⁰²

Sadržaj kritika oporbenih stranaka i njihovih predstavnika tijekom 1991. i 1992. godine odnosio se uglavnom na dva temeljna čimbenika. Prvo, kritizirao se sam položaj predstavnika oporbe u Vladi i drugo, upućivale su se kritike Vladi i predsjedniku Tuđmanu u vezi nekih konkretnih poteza.

10.1.2. O odnosu oporbe i Vlade

Izjave pojedinih predstavnika oporbe i Vlade pokazuju da se položaj predstavnika oporbe u Vladi tumačio na različite načine. Neke su oporbene stranke očito smatrale da će ulaskom u Vladu moći provoditi stranačku politiku, dok je, primjerice, predsjednik Vlade Gregurić smatrao da treba provoditi nadstranačku politiku, što je uostalom bilo u skladu s programom Sporazuma saborskih stranaka. Krajem listopada 1991. godine Mirko Mađar, potpredsjednik HSS-a, stranke koja je potpisala Sporazum saborskih stranaka, a koja nije imala svog predstavnika u Vladi, pokušao je što cjelovitije sažeti odnos vlasti i oporbe. Tako je iznio mišljenje da oporba u Hrvatskoj „nema puno mogućnosti za stvarno političko djelovanje“, što je bila svojevrsna kritika vlasti. Međutim, on je kritike usmjerio i prema samoj oporbi, izjavivši da „nedostaje cjelovitost oporbene politike“. Mađar je tom prilikom istaknuo i problem u kojem su se zasigurno našli svi predstavnici oporbenih stranaka koji su sudjelovali u Vladi, a koji se odnosio na činjenicu da su se nalazili „između potpunog angažmana u kreiranju i provođenju vladine politike i eventualne stege stranačkom politikom“. Mađar je

¹⁴⁹⁹ O. Ramljak, „Više 'boje' na HTV-u“, SD, (Split), 11. 2. 1992., 5. O tome je, pak, potrebno provesti daljnja istraživanja, u čijem bi se fokusu nalazila sloboda medija u Hrvatskoj 1990-ih godina.

¹⁵⁰⁰ Butković, Dujmović, „Želimo ministre“, 42.

¹⁵⁰¹ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 493.

¹⁵⁰² Vidi: „Buran prolog saborskog zasjedanja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10. 4. 1992., 3.

potom upozorio da „Vlada mora biti iznad toga“, odnosno da bi trebala provoditi nadstranački program.¹⁵⁰³ Na taj je način očito htio poslati poruku da nije vrijeme nadmetanja i nametanja stranačke politike, nego da se moraju provoditi ciljevi prihvaćeni i potpisani u Sporazumu saborskih stranaka početkom kolovoza. Premda je Mađar ukazao da „nedostaje cjelovitost oporbene politike“, oporbene stranke ipak su pokušale (premda ne uvijek uspješno s obzirom na vlastite međusobne razlike) ostvariti određeni stupanj suradnje i uskladiti kritike upućivane vlasti, što se u određenoj mjeri realiziralo kroz spomenutu Koordinaciju oporbenih stranaka.¹⁵⁰⁴

Neki su govorili o prevazi vladajuće stranke i njezinom utjecaju na Vladu. Iz tog su se razloga javljale tvrdnje da oporbene stranke u Vladi snose odgovornost za rad Vlade, a pritom „malo ili nikako“ utječu na njezin rad.¹⁵⁰⁵ Potpredsjednik SDP-a Stjepan Ivanišević dao je svoje viđenje o ulozi oporbe u Vladi:

SDP, odnosno njegovi predstavnici u Vladi, ostvaruju visok stupanj suradnje, međusobnog uvažavanja i razumijevanja s predsjednikom Gregurićem i ostalim članovima Vlade. Dapače, SDP je jedan od ključnih oslonaca njezine demokratske orijentacije. Međutim, treba otvoreno reći i to da neki ključni ministarski resori kao Ministarstvo obrane i policije nisu pod neposrednom i dovoljnom ingerencijom ni Gregurića ni same Vlade, a upravo na ta ministarstva postoje veliki prigovori.¹⁵⁰⁶

Ustvrdio je da postoje „objektivne političke suprotnosti različitih stranaka u Vladi“. Međutim, unatoč tim suprotnostima, osnovni zadatak Vlade demokratskog jedinstva koja „stvora privid jedinstva“ odnosi se na postizanje temeljnog cilja, a to je obrana zemlje.¹⁵⁰⁷ Slično stajalište zauzima i njegov stranački kolega Ilica Račan koji je izjavio da su, bez obzira na različitost identiteta hrvatskih saborskih stranaka, te razlike podosta „mekše“ zbog rata i da će nakon rata biti „određenije“.¹⁵⁰⁸ Račan je pritom izrazio i zadovoljstvo radom Vlade demokratskog jedinstva, u čemu je vidio pomak u odnosu na prethodne dvije vlade, ali tvrdeći: „u odnosu na hrvatske potrebe još nismo zadovoljni položajem, samostalnošću i efikasnošću Vlade“. Prema njegovome mišljenju, „okupljanje demokratskih snaga“ očitovalo se samo „prilikom formiranja Vlade, a nakon toga štošta je vraćeno na staro“. Pritom je

¹⁵⁰³ J. Šmidt, „Ministriranje opozicije u Vladi“, (Intervju s Mirkom Mađarom), SD, (Split), 28. 10. 1991., 8-9, ovdje 9.

¹⁵⁰⁴ D. Marić, O. Ramljak, J. Šmidt, „'Omekšane' razlike“, SD, (Split), 10. 11. 1991., 7.

¹⁵⁰⁵ Ante Barišić, „U zamci ratobornosti“, *Danas*, (Zagreb), 5. 11. 1991., 21.

¹⁵⁰⁶ Goran Vežić, „Staro ime na novoj ljevici“, (Intervju sa Stjepanom Ivaniševićem), SD, (Split), 9. 11. 1991., 20.

¹⁵⁰⁷ Isto.

¹⁵⁰⁸ Marić, Ramljak, Šmidt, „'Omekšane' razlike“, 7.

spomenuo mijenjanje ministara u Vladi bez konzultiranja stranaka čiji su predstavnici bili zastupljeni u Vladi.¹⁵⁰⁹ Dušan Bilandžić, također član SDP-a, tvrdi da se SDP-u prigovaralo „da vlada zajedno s HDZ-om“ te da „ni jednom riječju nije kritizirao državni vrh. Zaista, čudna kombinacija – dva najljuća protivnika u predizbornoj kampanji sada 'hladno' dobro surađuju“. Bilandžić je to objasnio činjenicom da s obzirom na to da je SDP u Saboru imao 90 zastupničkih mjesta pa bi mu „ta stranka mogla nanijeti teškoće“ Tuđman je „favorizirao suradnju s SDP-om“, dok je SDP „žarko' želio savez s vladajućom strankom zbog svoga političkog naslijeđa, nametnute anacionalnosti“.¹⁵¹⁰ Predsjednik SDSH-a Ante Vujić zbog toga je govorio da „vlada koalicija Hrvatske demokratske zajednice i Stranke demokratskih promjena“ koje „krše prava drugih stranaka u Vladi demokratskog jedinstva“.¹⁵¹¹ Ovdje je ipak potrebno napomenuti da je SDP bio znatno oslabljen porazom na izborima pa nije bio u poziciji kritizirati vlast na način na koji su to činile druge oporbene stranke.

Stranka koja je vrlo često izražavala nezadovoljstvo funkcioniranjem države te svojom ulogom i ulogom svog predstavnika u Vladi bio je HDS. Pretpostavljajući da će putem svog predstavnika dobiti priliku za provođenje stranačke politike u Vladi, u drugoj polovici studenoga 1991. godine HDS se javno požalio na „nemogućnost da preko svog predstavnika utječe na ključne odluke vlasti u odsudnim trenucima za Hrvatsku“.¹⁵¹²

Neki drugi oporbeni predstavnici u Vladi zastupali su drukčije stajalište od HDS-a te su svoje stranačko djelovanje potisnuli u drugi plan. Naime, već nekoliko dana nakon formiranja Vlade prije sredine kolovoza 1991. godine, potpredsjednik Vlade i član SDP-a Zdravko Tomac u intervjuu za *Glas Slavonije* prednost je dao svojoj ulozi u Vladi, a ne u stranci: „Ne želim govoriti kao član moje stranke, jer to sada, otkako sam potpredsjednik Vlade jednostavno prestaje važiti. Mi smo se u Vladi dogovorili da djelujemo jedinstveno, bez obzira na stranačku pripadnost. Vlada zaista tako i radi, jer je odgovorna cijelom narodu, svim građanima Republike Hrvatske.“¹⁵¹³ U novogodišnjem intervjuu za *Nedjeljni vjesnik* Budiša je na pitanje novinara je li kao član Vlade mogao utjecati na hrvatsku politiku, odgovorio potvrdno, dakako, u određenoj mjeri: „Mogao sam utjecati i u ponečemu sam utjecao, ali Vlada je kolektivno tijelo i njene odluke su rezultanta stavova i prijedloga svih njezinih članova i ministarstava.“¹⁵¹⁴ Ova izjava očito se odnosila na njegovo djelovanje kao ministra

¹⁵⁰⁹ Šmidt, „Nismo lijeva ruka HDZ-a“, 7.

¹⁵¹⁰ Bilandžić, *Povijest izbliza*, 386, 402.

¹⁵¹¹ Hina, „Vlada mora preuzeti inicijativu“, SD, (Split), 22. 11. 1991., 8.

¹⁵¹² Ž. Žanko, „HDS izlazi iz Vlade“, VL, (Zagreb), 23. 11. 1991., 12.

¹⁵¹³ Mijo Dimšić, „Hrvatska nije naivna“, GS, (Osijek), 9. 8. 1991., 10.

¹⁵¹⁴ Branko Podgornik, „Hrvatska nije mogla izbjeći rat“, (Intervju s Draženom Budišom), NV, (Split), 31. 12. 1991. i 1. 1. 1992., 15.

u Vladi, a ne kao predstavnika jedne stranke. Krajem veljače, kad je već izašao iz Vlade, Budiša je u intervjuu za *Slobodnu Dalmaciju* govorio o svom iskustvu predstavnika oporbene stranke u Vladi: „Ja sam se i inače čuvao da kao član Vlade djelujem stranački, i naglašavam da sam u pola godine svog sudjelovanja u Vladi samo jednom nastupio na tribini HSLŠ-a. Mi smo u stranci djelovali prilično samozatajno i rekao bih da smo upravo zbog takvog ponašanja stekli simpatije u javnosti.“¹⁵¹⁵ U istom razgovoru Budiša se osvrnuo na polemiku koju je vodio s Gregurićem, s obzirom na to da je Gregurić na dnevni red jedne od sjednica Vlade stavio neke istupe Budiše i Cesara. Budiša mu je na to rekao da ulaskom u Vladu demokratskog jedinstva nije prestao biti predsjednik HSLŠ-a, nego je djelovao nestranački jer je smatrao „da je to potrebno“. Budiša je tom prilikom iznio jednaku poteškoću njegova položaja u Vladi i stranci riječima: „jer bih ja kao predsjednik stranke trebao u bitnome kreirati politiku HSLŠ-a kao oporbene stranke, a s druge sam strane bio kao član Vlade odgovoran i tom političkom tijelu“.¹⁵¹⁶

O položaju oporbe i njezinoj ulozi u Vladi demokratskog jedinstva često se javno izjašnjavao sam predsjednik Vlade. Osvrćući se na prethodno navedena mišljenja predstavnika HDS-a i HSLŠ-a o razini utjecaja oporbenih stranaka na politiku Vlade, Gregurić je iznio sljedeće stajalište: „Kolege koji su došli iz različitih političkih stranaka morali su shvatiti da Vlada nije mjesto gdje će oni tjerati svoju stranačku politiku, već da moraju zastupati politiku Vlade koja mora funkcionirati kao uigran nogometni tim. Ako želimo postići odgovarajuće uspjehe, takva je usklađenost neophodna.“¹⁵¹⁷ U intervjuu za *Vjesnik* početkom siječnja 1992. godine Gregurić se ponovno osvrnuo na to pitanje napominjući da je u nekim slučajevima postojalo stajalište da je određena stranka preko svog predstavnika u Vladi dobila i određeni resor, međutim, istaknuo je da su ministri prvenstveno članovi Vlade te su „odgovorni Predsjedniku Republike i Saboru, a ne svojoj političkoj stranci“.¹⁵¹⁸

10.1.3. Oporba o politici Vlade i Tuđmana

Djelovanje oporbe i sadržaj njezinih kritika vlasti najbolje bilježi dnevni i tjedni tisak iz tog razdoblja koji je, osim tiskovnih konferencija i intervjuu, pratio i rad oporbe u Saboru. U drugoj polovici listopada predstavnici oporbe negativno su se izjašnjavali o nacrtima Haškog

¹⁵¹⁵ Šmidt, „Hrvatska nema alibi za manjak demokracije“, 8.

¹⁵¹⁶ Isto.

¹⁵¹⁷ Davor Butković, Dubravko Grakalić, „Još nekoliko godina do potpunog mira“, (Intervju s Franjom Gregurićem), ND, (Split), 12. 12. 1991., 3-4, ovdje 3.

¹⁵¹⁸ Crnjaković, „Miran čovjek za ratno vrijeme“, 11; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 359.

sporazuma, odnosno Carringtonovim „aranžmanima“. Tako je HSLŠ na konferenciji za novinare 24. listopada izjavio da dokument iz Haaga „treba prihvatiti kao dobru osnovu za raspravu, ali ne i kao konačno rješenje“. Usprotivili su se rješenjima koja „srpskoj manjini u Hrvatskoj daju poseban tretman, a osobito je problematična zamisao o 'posebnom statusu'“. ¹⁵¹⁹ Na sastanku Gregurića s oporbenim parlamentarnim strankama 26. listopada prilikom rasprave o nacrtu dokumenta iz Haaga i organizaciji obrane Hrvatske oporba je većinom iskazala nezadovoljstvo njime smatrajući ga znatnim dijelom „neostvarivim“. Račan je pritom iskazao znatno blaži stav od predstavnika drugih oporbenih stranaka, naglasivši „da ne treba podcjenjivati Europu 'jer smo im se mi obratili za pomoć' te da moramo djelovati suptilnije kako bismo došli do onoga što želimo“. ¹⁵²⁰

Prije saborskog zasjedanja u studenome 1991. godine Koordinacija hrvatskih oporbenih stranaka iznijela je kritike na neke uredbe sa zakonskom snagom što ih je donio Tuđman, a osobito je imala primjedbe na konačnu verziju Carringtonovih „aranžmana“. Prilikom njihovog razmatranja pokazala su se različita stajališta pojedinih oporbenih stranaka o tom pitanju. Prema medijskim izvještajima, stranke desnog usmjerenja poput HSP-a i HKDS-a držale su da bi trebalo prekinuti pregovore u Haagu i ojačati obrambene napore, dok su stranke lijevog opredjeljenja poput SDP-a i SSH-a pozitivno ocijenile hrvatska polazišta u rješavanju jugoslavenske krize u Haagu. ¹⁵²¹ Na zasjedanju Sabora to pitanje izazvalo je raspravu. U ime HNS-a Ivan Kovač prigovorio je da je Sabor bio „isključen iz aktivnog sudjelovanja u pripremanju razgovora za Haag“ te bi se umjesto predsjednika Vlade o toj tematici Saboru trebao obratiti predsjednik Republike. Osim toga, smatralo se neprihvatljivim stvaranje područja s „tzv. posebnim statusom“ za područja s većinskim srpskim stanovništvom u tim okolnostima. ¹⁵²² S druge strane, sudjelovanje saborskog zastupnika Hrvoja Kačića u radu Haške konferencije prikazivalo se kao svojevrstan način predstavljanja Sabora u Haagu. ¹⁵²³ U međuvremenu je ispred sabornice Marko Veselica dijelio zastupnicima proglas HDS-a u kojemu su bile sažete dvije osnovne kritike vlasti. Prva kritika odnosila se na već poznata protivljenja HDS-a oko postojećih struktura vlasti, osobito VDV-a za koji se tvrdilo da sužava prostor djelovanja Vlade. Druga kritika bila je uperena protiv određenih

¹⁵¹⁹ O. Ramljak, „Kritike vlasti“, SD, (Split), 25. 10. 1991., 24.

¹⁵²⁰ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 220.

¹⁵²¹ J. Šmidt, „Haag u Saboru – posebna točka“, SD, (Split), 7. 11. 1991., 6.

¹⁵²² Marić, Ramljak, Šmidt, „Jači u ratu – jači u Haagu“, 3.

¹⁵²³ „Haag potvrđuje hrvatsku suverenost“, VL, (Zagreb), 9. 11. 1991., 2-3, ovdje 2.

odredaba Carringtonovih „aranžmana“ „kojima se stvaranjem posebne srpske države komada Hrvatska i kojima se na zaobilazan način opet uskrsava Jugoslavija“.¹⁵²⁴

Oporba je izražavala svoja stajališta i u vezi problematike najavljenog dolaska mirovnih snaga UN-a u Hrvatsku. Na sastanku međustranačke koordinacije održanom u prosincu 1991. godine oporba je, osim HSP-a izrazila želju za dolaskom mirovnih snaga UN-a koje bi se postavile na hrvatske granice, a na krizna područja jedino pod uvjetom da se prethodno u potpunosti povuku snage JNA. Oporba je dolaskom mirovnih snaga podrazumijevala uspostavu ustavno-pravnog poretka Hrvatske i povratak prognanika. Na tom je sastanku zatraženo da Vlada „bolje informira oporbu o svojim aktivnostima na međunarodnom planu“, kao i da se uspostavi „uža suradnja vlasti i oporbe na koncipiranju hrvatskih nacionalnih interesa“.¹⁵²⁵

Novi niz kritika oporbe uslijedio je prihvaćanjem Vanceova plana početkom 1992. godine te je, prema Domljanovim navodima, većina kritika bila usmjerena prema Tuđmanu koji „o najvažnijim pitanjima sam odlučuje, zaobilazeći predstavnička tijela, a time i hrvatsku javnost“.¹⁵²⁶ Zbog neslaganja oko prihvaćanja ultimatum međunarodne zajednice i načina provođenja Vanceova plana, na sjednici Vlade 11. veljače Dražen Budiša podnio je ostavku.¹⁵²⁷ Budiša je izjavio za javnost da je njegov odlazak iz Vlade, između ostalog, uzrokovan Tuđmanovim „potpunim i bezuvjetnim“ prihvaćanjem Vanceovog plana, izražavajući zabrinutost za mogućnost povratka prognanika te nevaženje zakona i institucija Republike Hrvatske.¹⁵²⁸

Glavni nacionalni problem Hrvatske vidim u stotinama tisuća prognanika. Potpuno je nerealno očekivati da će se oni moći i htjeti vratiti u okupirane hrvatske krajeve koji će i nadalje biti pod kontrolom sadašnjih „policijskih“ i „civilnih“ vlasti u tzv. krajinama u kojima bi vrijedili tzv. krajinjski zakoni ili pravni poredak tzv. krnje Jugoslavije. To je glavni razlog zbog kojeg držim da se nije smjela dati suglasnost na dokument pod naslovom Plan Ujedinjenih naroda od 4. veljače 1992. jer se tim Planom po mom dubokom uvjerenju onemogućuje povratak prognanika na svoja ognjišta u velikom dijelu Hrvatske.¹⁵²⁹

¹⁵²⁴ Davor Marić, Olga Ramljak, Josip Šmidt, „Spriječite Jugoslaviju!“, SD, (Split), 8. 11. 1991., 4.

¹⁵²⁵ O. Ramljak, „Demokracija od Urala do Atlantika“, SD, (Split), 17. 12. 1991., 3.

¹⁵²⁶ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 442.

¹⁵²⁷ FČ, Politika 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. veljače 1992., 9/3-4/VM, 10/1-2/JG.

¹⁵²⁸ B. Podgornik, „Budiša: Nismo smjeli prihvatiti Plan UN“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13. 2. 1992., 2; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 417-427.

¹⁵²⁹ „Budiša: zašto sam podnio ostavku...“, (Pismo ministra u ostavci hrvatskoj Vladi), SD, (Split), 13. 2. 1992., 2.

U kritikama ga je slijedio Marko Veselica, čija je stranka u to vrijeme već bila izašla iz Vlade demokratskog jedinstva, a koji je smatrao da je Tuđman pristajao na prevelike kompromise pod utjecajem međunarodne zajednice, izjavivši da se prihvaćanjem Vanceova plana i načina njegovog provođenja „ukida hrvatska suverenost“.¹⁵³⁰ Saborski zastupnici sredinom istog mjeseca različito su ocjenjivali prihvaćanje Vanceova plana i njegovo značenje za budućnost Hrvatske. Dio je podržavao Tuđmanove i Vladine poteze po pitanju odnosa s UN-om, a dio se tome protivio.¹⁵³¹

10.2. Odlasci nestranačkih i oporbenih ministara iz Vlade

S obzirom na to da je HDS od svih stranaka najčešće kritizirao rad Vlade i Tuđmana, već u drugoj polovici listopada 1991. godine najavljen je izlazak stranke iz Vlade.¹⁵³² Predstavnik HDS-a u Vladi Vladimir Veselica 2. prosinca povukao se iz Vlade s objašnjenjem da su razlozi njegova odlaska „privatne, osobne naravi“.¹⁵³³ Kasnije se otkrilo da je jedan od razloga bio i raskol u HDS-u, odnosno duboka razilaženja između V. Veselice s jedne i njegova brata Marka Veselice i Ivana Gabelice s druge strane. Taj sukob bio je medijski popraćen. V. Veselica javno se očitovao o sadržaju jednog sastanka HDS-a na kojem se raspravljalo, kako kaže, o njegovom odlasku iz Vlade, „zbog čega sam se osjećao vrlo nelagodno“. Svoj položaj u HDS-u i Vladi, prema svemu sudeći, doživio je kao položaj između dvije vatre: „S jedne strane, radio sam u Vladi s timom ljudi koji je optimalna selekcija u ovom momentu, a s druge strane, stranka kojoj sam pripadao prozivala je tu Vladu, pojedine ministre itd.“¹⁵³⁴ Ivan Gabelica je pak opovrgnuo tu izjavu, napomenuvši da se na sastancima HDS-a „raspravljalo o izlasku Hrvatske demokratske stranke iz Vlade, a ne o izlasku dr. Veselice iz Vlade“. Gabelica je, osim toga, zamjerao V. Veselici što kao

ministar u Vladi demokratskog jedinstva, dr. Vlado Veselica nikada nije podnio izvješće o svom radu u Vladi niti se je s kolegama u stranci odgovarao o stavovima koje će zauzimati u

¹⁵³⁰ Ivančica Knapić, „Kritika obrane Hrvatske i Vanceova plana“, SD, (Split), 3. 4. 1992., 2; Miroslav Ivić, „Evo zašto želim biti predsjednik Hrvatske“, SD, (Split), 4. 4. 1992., 3.

¹⁵³¹ Marko Vlašić Čiče, „Kompromis“, SD, (Split), 14. 2. 1992., 3; Goran Biljan, „Cinizam“, SD, (Split), 14. 2. 1992., 3; Boško Šiljeg, „Smanjiti rastrošnost“, 14. 2. 1992., 3; Željko Mažar, „Mir i kacige“, SD, (Split), 14. 2. 1992., 5.

¹⁵³² Hina, „HDS najavljuje izlazak iz Vlade“, SD, (Split), 12. 10. 1991., 3; Željko Ivanović, „Hrvatskom se ne može trgovati“, (Intervju s Marko Veselicom), *Danas*, (Zagreb), 22. 10. 1991., 26-28, ovdje 26.

¹⁵³³ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 320.

¹⁵³⁴ Davor Butković, „Tuđman zaslužuje naš respekt“, (Intervju s Vladimirom Veselicom), ND, (Split), 19. 12. 1991., 9.

Vladi. To je bilo u skladu s njegovim shvaćanjima da on u Vladi može zauzimati stavove nezavisno o politici njegove stranke. Zbog toga HDS nije imala apsolutno nikakva utjecaja na politiku Vlade niti je znala o čemu Vlada raspravlja, dok to nije bilo objavljeno u novinama.¹⁵³⁵

Gabelica se negativno osvrnuo na ulogu Tuđmana i VDV-a u kreiranju hrvatske politike, naznačivši da su upravo oni donosili odluke te su „širili svoj djelokrug na štetu Vlade. Vlada je bila pasivna i šutjela“. U skladu s navedenim, Gabelica napominje da je njegova stranka zbog toga upućivala „i Saboru i Predsjednikom Republike i Vladi javna upozorenja jer joj ništa drugo nije preostajalo. A kad ni to nije bilo dovoljno, istupila je iz Vlade, ali se nije protivila da dr. Vlado Veselica ostane u Vladi. Naravno, u tom slučaju on nije više ni formalno predstavljao stranku u Vladi, kao što je do tada nije stvarno predstavljao“.¹⁵³⁶ U intervjuu za *Slobodni tjednik* V. Veselica dao je svoje viđenje vlastite uloge u Vladi i, općenito, funkcioniranja stranaka u njezinim okvirima. Ponovio je svoju raniju izjavu da je došlo do „raskoraka“ između njegovog položaja u HDS-u i Vladi, s obzirom da „ministri u njoj nisu zastupali stranačka gledišta, naša usuglašavanja nisu polazila sa stranačkih pozicija“. Tvrdi da

nisam mogao ostati u Vladi dok me ta stranka prozivala. Da sam ostao u Vladi a dao ostavku u stranci, označilo bi me se kao karijerista. Da sam istupio iz Vlade, a ostao u stranci, sveo bih se na puki instrument stranke. Moram naglasiti da do nikakvih sukoba u Vladi nije došlo. Dapače, svim članovima, kao i predsjedniku, dr. Greguriću, žao je što sam morao odstupiti. Uzrok ostavci leži isključivo u stalnim prozivanjima Vlade od strane HDS-a.¹⁵³⁷

Razlozi njegove ostavke u HDS-u ležali su, usto, u razilaženju oko budućeg smjera stranke za koji je V. Veselica izjavio da odstupa od desnog centra te se postupno radikalizira.¹⁵³⁸ Početkom siječnja M. Veselica je objasnio uzroke povlačenja stranke iz Vlade. Naime, kao jedan od razloga naveo je to što „nisu bili ispunjeni uvjeti iz sporazuma saborskih stranaka“. Neispunjavanje uvjeta iz Sporazuma obrazložio je time što je obrana zemlje „i dalje slabo organizirana, praktički nepripremljena, neprijatelj i dalje osvaja, ubija“, broj prognanika „se svakodnevno povećava“, a HDS „nije mogla bitnije utjecati na tokove hrvatske politike bez obzira na sudjelovanje u Vladi demokratskog jedinstva, tako da je došla u poziciju ni vladajuće ni opozicijske stranke“. Za V. Veselicu tvrdi da je htio „voditi svoju privatnu

¹⁵³⁵ Ivan Gabelica, „Smicalice dr. Vladimira Veselice“, ND, (Split), 26. 12. 1991., 2, 32.

¹⁵³⁶ Isto.

¹⁵³⁷ Wruss, „Moj brat ukida vrhovno državno vijeće“, 18.

¹⁵³⁸ Isto.

politiku, nije se htio konzultirati sa strankom“. Osim toga, zamjeralo mu se i podržavanje Tuđmanove politike.¹⁵³⁹ Na to je reagirao V. Veselica, istaknuvši da oko Vlade demokratskog jedinstva i njezinog ustavnog položaja postoji nerazumijevanje, naznačivši pritom da je Vlada „odgovorna predsjedniku Republike Hrvatske i Saboru i najviša je upravno-izvršna vlast u Republici Hrvatskoj. Istodobno, veliki su i prerogativi predsjednika Republike Hrvatske utvrđeni u Ustavu“. V. Veselica pritom je nadodao da „politički četverokut Republike Hrvatske, tj. odnos predsjednika Republike Hrvatske, Sabora, Vlade i političkih stranaka nije profunkcionirao na najbolji način, tako da nije uspostavljena ravnoteža sustava“, nastavivši:

U Vladu nisam ušao kao goli instrument HDS, niti je Vlada Republike Hrvatske koalicijska vlada, nego vlada demokratskog jedinstva, a to znači da stranke ne mogu instrumentalizirati vladu, odnosno da se rasprava o zakonskim projektima i drugim pitanjima vodi po stranačkim kriterijima, tj. da stranke u vladi najprije prezentiraju svoje stavove preko svojih predstavnika u vladi, pa da se tek onda odlučuje. No, to ujedno ne znači ni mehaničku odvojenost rada vlade od stranaka.¹⁵⁴⁰

Nešto više od dva mjeseca nakon Veseličinog odlaska iz Vlade, Vladu je 11. veljače napustio i Dražen Budiša. Kao što je već rečeno, Budiša se usprotivio Tuđmanovom bezuvjetnom prihvaćanju Vanceova plana. Međutim, jedan od razloga bilo je njegovo nezadovoljstvo položajem Vlade demokratskog jedinstva. Budiša je bio jedan od mlađih i energičnijih članova Vlade, koji se nije ustručavao iznositi svoja stajališta ni o najosjetljivijim pitanjima. Njegove kritike na račun djelovanja Vlade i predsjednika Republike, spomenute u okviru sjednice Vlade 17. studenog 1991. kad je pitao zašto Vlada mora donositi važnu odluku u pitanju Vukovara ako dosad nije bila u stanju donositi važne odluke, sadržane su i u njegovoj ostavci:

Ja moram reći da u ovih 6,5 mjeseci ova Vlada je uvijek dovođena u situaciju da ili podržava odluke koje nije donosila, ili u čijem donošenju nije sudjelovala ili čak da sanira negativne posljedice pogrešnih odluka. Pri tome mislim da smo se mi našli danas u ovoj situaciji i zbog olakog prihvaćanja uvjeta koji su u Hrvatskoj postavljeni i u okviru Konferencije o razrješenju krize u bivšoj Jugoslaviji, u okviru EZ, pa i olakog prihvaćanja uvjeta koji nam se sada diktiraju kroz angažman Ujedinjenih naroda. Na taj način se zapravo funkcija ove Vlade sve više svodila na to da sanira negativne posljedice odluka, kojima ona nije sudjelovala. Meni je žao vam moram reći da ja više na takvu poziciju ne mogu pristati i da svojim formalnim

¹⁵³⁹ Gordana Grgas, „Moj brat Vlado nije korektan“, NV, (Split), 5. 1. 1992., 13.

¹⁵⁴⁰ Vladimir Veselica, „Bratski ujed za dušu“, NV, (Zagreb), 12. 1. 1992., 15.

sudjelovanjem u Vladi ne mogu snositi više odgovornost za nastavak takve politike. obavještavam vas gospodine predsjedniče i poštovani kolege da ja s današnjim danom prestajem biti član Vlade, i izražavam zadovoljstvo što sam i s vama osobno i sa svim članovima Vlade, unatoč svemu uspješno surađivao i uspostavio kolegijalne odnose. Ja ću svoju ostavku napisati naknadno, a s ovim bi završilo moje sudjelovanje u Vladi demokratskog jedinstva.¹⁵⁴¹

Budiša je, osim toga, izrazio nezadovoljstvo, pa možda čak i zabrinutost „atmosferom definitivno riješenoga hrvatskog pitanja“ koje se, prema njegovome mišljenju, počelo stvarati nakon međunarodnog priznanja i početka predizborne kampanje.¹⁵⁴² Gregurić, Tomac i Juzbašić pokušavali su ga nagovoriti da promijeni odluku, međutim, njihovi pokušaji bili su bezuspješni.¹⁵⁴³ Budiša je rekao da bi promijenio svoju odluku jedino u slučaju da Vlada iznese Tuđmanu stajalište da „ne prihvaća Rezoluciju 740“.¹⁵⁴⁴ Desetak dana nakon ostavke, Budiša je u intervjuu za *Slobodnu Dalmaciju* ponovio razloge zbog kojih je otišao iz Vlade, posebno spominjući činjenicu da je tijekom svog rada u Vladi više puta isticao da „Vlada demokratskog jedinstva, koju je tvorilo devet hrvatskih stranaka, ne može biti tek izvršno političko tijelo koje će samo provoditi odluke što se donose izvan njega; pritom mislim na najkrupnije političke odluke“. Kao prijeloman trenutak u kojem je donio konačnu odluku o odlasku iz Vlade Budiša je naveo činjenicu da je Vlada donijela izjavu o Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a 740. Smatrao je da Vlada nije bila dužna izjašnjavati se o odluci koju je donio Tuđman i koja je spadala u njegove ustavne ovlasti.¹⁵⁴⁵ Željko Mažar iz SSH-a nekoliko dana nakon toga tijekom zasjedanja Sabora osvrnuo se na Budišinu ostavku, objasnivši da je do nje došlo vjerojatno zbog toga što „nije ostvareno htijenje da Vlada vlada, a Sabor utvrđuje politiku“, uputivši kritiku na taj način Tuđmanu i njegovim ovlastima. Mažar je ipak nadodao da „SSH ostaje u Vladi demokratskog jedinstva jer je Hrvatskoj takva Vlada potrebna“.¹⁵⁴⁶ Budišinu odluku neki su pak smatrali „najbesmislenijim potezom Liberalne stranke nakon izbora“.¹⁵⁴⁷

U međuvremenu, Antun Vujić, predsjednik SDSH izjavio je da je njegova stranka jedno vrijeme bila umjerenija u kritiziranju vlasti zbog okolnosti u kojima se nalazila Hrvatska:

¹⁵⁴¹ FČ, Politika 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. veljače 1992., 8/1-2/JG.

¹⁵⁴² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 417.

¹⁵⁴³ FČ, Politika 11. 02. 1992.-27. 04. 1992.: Zapisnik sjednice Vlade RH, 11. veljače 1992., 9/3/JG, 11/1/VM, 11/3/VM.

¹⁵⁴⁴ Isto, 11/2/VM

¹⁵⁴⁵ Josip Šmidt, „Hrvatska nema alibija za manjak demokracije“, SD, (Split), 22. 2. 1992., 8-9, ovdje 8.

¹⁵⁴⁶ Davor Marić, Ivica Mlivončić, Olga Ramljak, Josip Šmidt, „Željko Mažar: Mir i kacige“, SD, (Split), 14. 2. 1992., 5.

¹⁵⁴⁷ Butković, „Može li HDZ sam vladati Hrvatskom?“, 43.

Kao stranka smo u jednom periodu stišali kritiku, spustili smo za oktavu čitav niz primjedbi na politiku Vlade i na rad pojedinih ministarstava, premda smo vršili određene pritiske, čak smo u nekoliko navrata prijetili izlaskom iz Vlade. Ali nismo iskazivali javni ili masovni protest, jer smo držali da bi takav put bio nesretan za Hrvatsku u ovom trenutku.¹⁵⁴⁸

U međuvremenu se HSS, stranka koja nije imala svojih predstavnika u Vladi, povukao iz Sporazuma.¹⁵⁴⁹ Predsjednik HSS-a Drago Stipac izjavio je da je razlog toj odluci bio taj što Vlada nije uspjela riješiti gospodarske probleme te da nema ni koncepta gospodarskog programa.¹⁵⁵⁰ Nestranački ministar kulture Vlatko Pavletić dao je ostavku krajem ožujka. Neposredno prije razrješenja s te dužnosti govorio je o svojoj ranijoj nakani davanja ostavke iz zdravstvenih razloga, međutim, natuknuo je i da postoje neki drugi razlozi o kojima nije htio govoriti „a niti time otvarati neke nove probleme Vlade demokratskog jedinstva“.¹⁵⁵¹ Neki govore da je upravo Pavletić bio jedna od meta „napada“ dijela HDZ-a.¹⁵⁵² O tome nešto opširnije piše Domljan koji u svojoj knjizi navodi da je tijekom zasjedanja Sabora krajem ožujka „došlo do oštrog napada Vice Vukojevića na ministra Pavletića“. Spominjući propuste Ministarstva kulture i prosvjete, Vukojević je optužio Pavletića za izdavanje određenih knjiga i udžbenika koji su prožeti „komunističkom ideologijom“. Domljan dalje navodi da je zastupnicima u Saboru bilo jasno da „Vukojevićev nastup nije slučajan i da je uperen protiv nestranačkog ministra Pavletića, kojim desničarsko krilo HDZ-a od početka njegova ministarskog mandata nije bilo zadovoljno“.¹⁵⁵³

Sredinom travnja Savka Dabčević-Kučar u ime HNS-a izjavila je da će stranka povući svog predstavnika iz Vlade kad se proglase izbori u slučaju da iz Vlade istupe još neke stranke te ako se provede „potpuna, prevelika rekonstrukcija Vlade“.¹⁵⁵⁴ U skladu s Koordinacijom oporbenih stranaka koja se prije svibanjskog zasjedanja Sabora negativno osvrnula na izmjene Ustavnog zakona koje je Sabor trebao potvrditi, a koji bi omogućio stvaranje kotara Knin i Glina i koji bi Srbima u jedanaest općina omogućio političku,

¹⁵⁴⁸ Josip Šmidt, „Ostvaren samo rub demokracije“, (Intervju s Antunom Vujićem), SD, (Split), 14. 2. 1992., 10-11, ovdje 11.

¹⁵⁴⁹ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 485.

¹⁵⁵⁰ Josip Šmidt, „Županije bez traga u narodu“, SD, (Split), 11. 2. 1992., 8-9.

¹⁵⁵¹ Davor Butković, „Obmana u Saboru!“, (Intervju s Vlatkom Pavelićem), *Globus*, (Zagreb), 10. 4. 1992., 13-14, ovdje 13.

¹⁵⁵² Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 257.

¹⁵⁵³ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 481-482. Riječ je udžbeniku *Moja domovina*. Pomoćnik ministra kulture Stjepko Težak pokušao je objasniti da su se „neke manje pogreške dogodile tehničkim propustom i da knjigu *Moja domovina* ministarstvo nikada nije odobrilo kao udžbenik. Zastupnici nisu bili pripremljeni za raspravu, nisu točno znali o čemu je riječ i to je valjda bio razlog da se nitko nije javio u obranu ministarstva“ (Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 482). Vidi i: Olga Ramljak, Ivica Mlivončić i Davor Marić, „Dodan: To je kvasina, a ne šampanjac!“, SD, (Split), 29. 3., 5.

¹⁵⁵⁴ Branko Podgornik, „'Odemo li iz Vlade, kriv je HDZ'“, *Vjesnik*, (Zagreb), 16. 4. 1992., 3.

teritorijalnu i kulturnu autonomiju,¹⁵⁵⁵ tijekom zasjedanja Sabora 8. svibnja ostavku je na saborskoj govornici dao predstavnik HNS-a u Vladi Bosiljko Mišetić. Neposredni povod ostavci bio je Mišetićeva isprovociranost činjenicom što mu nije omogućeno otvaranje rasprave u Sabornici o Zakonu o ljudskim pravima i pravima manjina koji je netom usvojen. Razlog ostavke bio je upravo usvajanje tog Zakona. Mišetić je svoju ostavku objasnio novinarima:

Prijašnja završna odredba zakona govorila je da on stupa na snagu nakon uspostave mira, što konzumira povratak prognanika i izbore. Promjenom, odnosno novom odredbom o stupanju zakona na snagu odmah će Srbi u okupiranim područjima, dakle u 11 općina u kojima imaju većinu, dobiti mogućnost da izaberu sve organe vlasti bez Hrvata. Primjerice, 51 posto Srba u benkovačkoj općini izabrat će organe vlasti bez prisutnosti 49 posto prognanih Hrvata. Na taj način oni uspostavljaju svoju vlast i ne samo da se neće razgovarati sa zločincima nego će oni doći u poziciju da mogu ući u organe vlasti i postati suodgovorni legalnim organima hrvatske vlasti.¹⁵⁵⁶

Mišetić je pismenu ostavku podnio predsjedniku Vlade 11. svibnja.¹⁵⁵⁷ Na njegovo mjesto 8. lipnja 1992. bio je postavljen HDZ-ov Ivan Milas.¹⁵⁵⁸ Ubrzo nakon Mišetićeve ostavke reagirao je i HNS, koji je taj Zakon nazvao „diskriminatorskim u odnosu na ljudska i demokratska prava Hrvata, odnosno hrvatskih izgnanika iz područja s većinskim srpskim stanovništvom (kotara Knin i Glina). Po našoj ocjeni, njime će se, uz ostalo, onemogućiti ili barem bitno otežati povratak izgnanih Hrvata u svoje domove i omesti ostvarivanje ovih načela na kojima se mogu na trajan način rješavati odnosi Hrvata i Srba na području kotareva sa specijalnim statusom“. Zamjeralo se i to da su HNS i ministar Mišetić „zaobilazeni pri donošenju značajnih zakona“ pri čemu je objavljeno da HNS „istupa iz Vlade demokratskog jedinstva“.¹⁵⁵⁹ U priopćenju HNS-a za javnost istaknuto je da se „legalizira stanje na okupiranim područjima jer se omogućuju izbori i konstituiranje lokalne vlasti prije nego što se izgnani Hrvati vrate u svoje domove“, jer se tim Zakonom, s obzirom na to da njihov prognanički status još nije bio riješen, onemogućilo „sudjelovanje u izborima za organe vlasti

¹⁵⁵⁵ Josip Šmidt, „EZ i UN nemoćni kao Liga naroda“, SD, (Split), 6. 5. 1992., 3.

¹⁵⁵⁶ J. Antić, Ž. Luburović, O. Ramljak, Ž. Peratović, J. Šmidt, „Bosiljko Mišetić podnio ostavku“, SD, (Split), 9. 5. 1992., 5.

¹⁵⁵⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 549.

¹⁵⁵⁸ Isto, 669.

¹⁵⁵⁹ Isto, 550.

i participacije u radu odgovarajućih organa i ustanova“.¹⁵⁶⁰ Tako je HNS napustio Vladu demokratskog jedinstva.¹⁵⁶¹

Nekoliko dana nakon toga i Ivan Cesar podnio je ostavku. Razlog je, kao i kod Mišetića, bio donošenje spornog zakona. Cesar je napomenuo da se na sjednici Vlade kada je iznesen prijedlog izmjena Ustavnog zakona o ljudskim pravima i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj suprotstavio donošenju zakona s obzirom na trajanje agresije i na činjenicu da se prognanici nisu vratili u svoje domove. Cesar se usprotivio tome što je izmjenu zakona Sabor donio „po hitnom postupku. Time je omogućeno Srbima da u kotarevima Knin i Glina izaberu organe vlasti u kojima nema Hrvata jer su protjerani. Ovakav zakon, duboko sam uvjeren ne štiti interese hrvatskog pučanstva ni 'manjine' i ne pridonosi obrani domovine“. Cesar smatra da je tim Zakonom „otvorena trajna destabilizacija nacionalnih odnosa, i to na štetu Hrvata“.¹⁵⁶² Osim članova HDZ-a i nekoliko nestranačkih ministara, u Vladi su ostali još članovi SDP-a, SSH-a i SDSH-a. Krajem lipnja Vladu je napustio jedan od njezinih potpredsjednika i ključnih ljudi hrvatske diplomacije Zdravko Tomac. Osnovni razlog njegova odlaska u lipnju 1992. godine bilo je neslaganje s Tuđmanovom politikom prema Bosni i Hercegovini, što je Tomac naveo u neposlanom pismu Tuđmanu. U pismu ga je, osim toga, obavijestio o tome da je do tog trenutka ostao u Vladi unatoč stajalištima SDP-a

jer sam držao kako do izbora valja sačuvati postojeću Vladu, a osobito je potrebno učiniti sve i na njenom čelu zadržati predsjednika Franju Gregurića. Zato sam, nasuprot zahtjevima vlastite stranke, ostao, uz uvjet da do kraja ostane i dr. Franjo Gregurić na čelu. U skladu s time, kao i u dogovoru s Vama i predsjednikom Vlade, trebao sam izaći iz Vlade demokratskog jedinstva tako da me nakon raspisivanja izbora razriješite dužnosti potpredsjednika Vlade zbog imenovanja na dužnost ambasadora Republike Hrvatske u Sloveniju.¹⁵⁶³

Tomac spominje i nepovoljan odnos dijela HDZ-a prema njemu, osobito „u posljednja dva mjeseca“, dakle tijekom svibnja i lipnja, a to je doveo u vezu s približavanjem izbora: „Kako su se približavali izbori, moj status u Vladi bivao je sve teži, a organizirani napadi s ciljem da me diskreditiraju sve brojniji i žešći. Prije dva mjeseca počeli su organizirani napadi dijela vrha Vaše stranke (Vukojević, Đodan, *Glasnik HDZ-a* i ostali).“¹⁵⁶⁴ Odlazak sve većeg broja

¹⁵⁶⁰ Isto, 550: Tekst priopćenja predsjedništva Hrvatske narodne stranke u povodu ostavke ministra pravosuđa i uprave.

¹⁵⁶¹ Isto, 565.

¹⁵⁶² Isto, 559: Tekst ostavke Ivana Cesara; „Ne mogu biti suodgovoran“, SD, (Split), 22. 5. 1992., 7.

¹⁵⁶³ Tomac, *Zločin bez kazne*, 162: Tekst neposlanog pisma Zdravka Tomca Franji Tuđmanu.

¹⁵⁶⁴ Isto, 164.

izvanstranačkih članova Vlade vodio je njezin sastav sve bliže želji dijela HDZ-a, koji se zalagao za stvaranje nove, jednostranačke vlade.

10.3. Travanjska rekonstrukcija

Budući da je vladajuća stranka imala značajnu ulogu u formiranju Vlade demokratskog jedinstva, kao i u sudjelovanju u njezinom radu, potrebno je osvrnuti se na odnos HDZ-a prema Vladi. Nakon Đodanovog gorljivog istupa protiv formiranja višestranačke vlade 1. kolovoza, kao i neslaganja dijela HDZ-a s ulaskom oporbe u novu Vladu prilikom pregovora, došlo je do zaokreta 3. kolovoza kad je na zasjedanju Sabora prihvaćena Vlada demokratskog jedinstva. Nakon toga, o nekim novim javnim istupima HDZ-a protiv Vlade demokratskog jedinstva ili negativnim pojavama u odnosima HDZ-a, Vlade i oporbenih predstavnika u Vladi, prema dostupnim izvorima, na neko vrijeme nije bilo. Stajališta pojedinih HDZ-ovaca većinom su vidljiva iz medija, a najviše su dolazila do izražaja tijekom zasjedanja Sabora. O položaju i ovlastima Vlade i Tuđmana u odnosu na Sabor osvrtni su se i neki predstavnici vladajuće stranke, tražeći što redovitije zasjedanje Sabora na kojem bi se raspravljalo o odredbama što su ih donosili Vlada i Tuđman. Tako se zastupnik HDZ-a Ivić Pašalić na listopadskom zasjedanju zalagao za što snažniju ulogu Sabora u političkom životu Hrvatske, izjavivši: „Neosporna je uloga predsjednika Republike i vrhovništva, ali Sabor je taj koji se mora izjašnjavati o krucijalnim pitanjima a po potrebi sastajati se i tjedno“.¹⁵⁶⁵ Istom je prilikom zastupnik HDZ-a Miroslav Čiček komentirao položaj VDV-a, upozorivši da to tijelo „donosi odluke iako na to nema pravo“, a Vladi je spočitavao da „joj se prvotna odlučnost pretvorila u mlakost“.¹⁵⁶⁶ Ipak, u tom razdoblju, barem u usporedbi s oporbom, članovi HDZ-a nisu se tako često izjašnjavali o navedenoj tematici.

Prema zapisima nekih sudionika tadašnje hrvatske političke scene i njihovih suvremenika, politikom Tuđmana i Vlade demokratskog jedinstva dio vladajuće stranke nije bio zadovoljan. To se sve više isticalo neposredno nakon međunarodnog priznanja Hrvatske. Neki smatraju da je dio HDZ-a djelovao kao destabilizirajući čimbenik na Vladu. U tom kontekstu Gregurić spominje „čvrstolinijaše“ HDZ-a koji su bili utjecajni u državnom i u

¹⁵⁶⁵ Bogdanić, Duka, Sušan, Ujević, „Neovisna Hrvatska“, 4.

¹⁵⁶⁶ Isto, 4.

stranačkom vodstvu.¹⁵⁶⁷ Ministar u prve dvije Vlade Božo Udovičić ovako je zapisao svoje dojmove:

Radikalno stranačko krilo sve jače vrši pritisak na predsjednika da sada, kad je Hrvatska priznata, raspusti Vladu demokratskog jedinstva i povjeri nekome mandat za sastavljanje hadezeovske vlade. U vladinim krugovima takva mogućnost se vezala uglavnom uz službeno otvaranje predizborne kampanje. Nije nimalo slučajno što se borba za opstanak Vlade povela baš tada. Naime, u tim se krugovima procjenjuje da su izgledi da će uspostava vlasti i povratak prognanika, a to znači i mogućnost organizacije izbora, biti mogući za nekoliko mjeseci suviše slabi.¹⁵⁶⁸

Udovičić, međutim, ne navodi tko uopće čini to „radikalno stranačko krilo“, odnosno tko je sve tvorio dio HDZ-ove desnice. Granić tvrdi da su nakon međunarodnog priznanja Tuđman i njegov Ured „proširili svoje ovlasti“ budući da je Tuđman želio jednostranačku HDZ-ovu vladu i premijera „koji će biti potpuno u službi ostvarenja njegovih zamisli“.¹⁵⁶⁹ Osim toga, ističe i stav „radikalnog dijela HDZ-a“ za što skorijim razrješenjem Vlade demokratskog jedinstva.¹⁵⁷⁰ Domljan navodi da je Gregurić morao „održavati krhku ravnotežu među svojim ministrima“ te da „radikalna struja u HDZ-u nastoji potkopati autoritet Gregurićeve Vlade, nezadovoljna što je previše važnih resora povjereno ljudima koji nisu bili članovi HDZ-a“.¹⁵⁷¹ Prema Tomčevim zapisima, stajalište dijela HDZ-a bilo je da nakon međunarodnog priznanja zemlje, kad se položaj Hrvatske stabilizirao na međunarodnoj političkoj sceni, Vlada demokratskog jedinstva više nije bila potrebna za opstanak zemlje.¹⁵⁷² Tomac navodi da već sredinom siječnja 1992. godine, neposredno nakon međunarodnog priznanja Tuđman i HDZ „počinju postupno mijenjati svoj odnos prema Vladi demokratskog jedinstva“. Razlog tome bila je namjera za što skorijim raspisivanjem izbora planiranih za svibanj te se tražio način „kako da se što bezbolnije rasformira Vlada demokratskog jedinstva koja“, s obzirom da se procijenilo da nakon priznanja Hrvatske višestranačka vlada više nije potrebna. Tomac je potom zaključio: „Najava novih izbora značila je i početak izborne kampanje, tako da su Vladu demokratskog jedinstva destabilizirali vladajuća stranka i oporba“.¹⁵⁷³

¹⁵⁶⁷ Gugo, „Odbio sam Tuđmanovu ponudu“.

¹⁵⁶⁸ Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 256.

¹⁵⁶⁹ Granić, *Vanjski poslovi*, 52.

¹⁵⁷⁰ Isto, 48.

¹⁵⁷¹ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 442.

¹⁵⁷² Tomac, *Predsjednik*, 175.

¹⁵⁷³ Tomac, *Tako se stvarala hrvatska država*, 545.

Jedan od načina suptilnijeg „razbijanja“ Vlade bio je imenovanje članova Vlade veleposlanicima. Tomac tvrdi da je Tuđman „odmah nakon međunarodnog priznanja Hrvatske započeo seriju razgovora s potpredsjednicima i ministrima Vlade, nudeći im ambadorska mjesta. Razgovaralo se s Ramljakom, Granićem, Šeparovićem, Rudolfom i ostalima“.¹⁵⁷⁴ Nasuprot tome, uži Kabinet Vlade demokratskog jedinstva smatrao je da, kako je dio teritorija Hrvatske još bio okupiran, a na pomolu su bili oružani sukobi u Bosni i Hercegovini, višestranačka vlada u postojećem sastavu se ne bi trebala rasformirati, jer bez obzira na stavove dijela HDZ-ovih članova, bilo je potrebno nacionalno jedinstvo kao i u početcima velikosrpske agresije.¹⁵⁷⁵ Kad je riječ o „radikalnim“ članovima HDZ-a koji su zahtijevali što ranije rasformiranje Vlade, obično se govori o Vici Vukojeviću, Šimi Đodanu, neki spominju i Nevena Juricu koji su vršili svojevrсни pritisak na neke članove Vlade,¹⁵⁷⁶ a neki pak Gojka Šuška.¹⁵⁷⁷ Krajem ožujka u *Globusu* je iznesena tvrdnja koja se smatrala najsnažnijim argumentom da „tvrda“ struja HDZ-a ugrožava opstojnost Vlade. Radilo se, naime, o izjavi Luke Bebića koji je navodno na jednom zatvorenom skupu rekao da se na zasjedanju Sabora u veljači „pripremalo rušenje Vlade od HDZ-a jer je saborski Klub zastupnika Hrvatske demokratske zajednice zamjerao Vladi zbog mogućnosti donošenja uređaba sa zakonskom snagom. Uvjet opstanka Vlade bio je povlačenje te ovlasti, što se i dogodilo.“¹⁵⁷⁸ U drugim dostupnim izvorima ta izjava Luke Bebića nigdje se ne spominje. Nejasno je u kakvom je odnosu njegova izjava o pokušaju „rušenja“ Vlade od strane HDZ-a u Saboru, s obzirom na to da je upravo na zahtjev saborskih zastupnika, a među njima i Bebića, povučen Prijedlog Vlade o donošenju novog Zakona kojim bi prestao vrijediti onaj o zakonskim ovlastima Vlade. Nije izgledno da bi se onaj koji je namjeravao „srušiti“ Vladu zalagao za održavanje njezinih širokih ovlasti.

Tuđman se opet našao pred dvojbom, ali ovog puta u bitno drukčijim okolnostima i s ojačanim međunarodnim položajem. Zbog vlastitih nesuglasica s dijelom Vlade i, sudeći prema Tomčevim zapisima, njezinim neslaganjima s njegovim određenim odlukama, ali i sve nezadovoljnije desne struje HDZ-a, Tuđmanova odluka ovog je puta bila nešto drugačija. Nakon svojevoljnih odlazaka pojedinih ministara iz Vlade, uglavnom nestranačkih i onih oporbenih, izvršio je rekonstrukciju Vlade. Tako je 15. travnja došlo do značajnih kadrovskih promjena u Vladi. Tuđman je na Gregurićev prijedlog razriješio dužnosti šest ministara i

¹⁵⁷⁴ Isto, 545-546.

¹⁵⁷⁵ Tomac, *Predsjednik*, 200.

¹⁵⁷⁶ Tomac, *Zločin bez kazne*, 164; Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 257.

¹⁵⁷⁷ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 442.

¹⁵⁷⁸ Butković, „Može li HDZ sam vladati Hrvatskom?“, 43.

imenovao novih devet.¹⁵⁷⁹ Iz Vlade su izašli Enzo Tirelli (nestranački), Vlatko Pavletić (nestranački), Bernardo Jurlina (HDZ), Petar Kriste (HDZ), Ivan Vekić (HDZ), Ante Čović (SDSH), a ušli Franjo Kajfež (HDZ), Vesna Girardi-Jurkić (HDZ), Josip Juras (HDZ), Branko Mikša (HDZ), Ivan Jarnjak (HDZ), Jure Radić (HDZ), Mladen Vedriš (HDZ), Ivica Crnić (nestranački) i Darko Čargonja (SDP).¹⁵⁸⁰ Od ministara na odlasku dvojica su, dakle, bili nestranački, a jedan je bio član SDSH-a. Od devetero novih ministara dvojica nisu bili članovi HDZ-a – Crnić je bio nestranački ministar, a Čargonja član SDP-a i obojica su bili ministri bez portfelja. U skladu s time, omjer se zastupljenih stranaka u Vladi nakon travanjske rekonstrukcije znatno pomaknuo u korist HDZ-a. U Vladi se otada nalazio 21 član HDZ-a, 7 nestranačkih i 6 ministara oporbenih stranaka, i to dva iz SDP-a te po jedan iz HNS-a, SSH-a, SDSH-a i HKDS-a.

Još dva mjeseca prije rekonstrukcije u kuloarima se govorilo o odlasku nekih HDZ-ovih ministara. Tako su krajem veljače mediji pisali o neslužbenoj najavi da Ivan Vekić, ministar unutarnjih poslova, odlazi na mjesto državnog tužitelja, a da na njegovo mjesto dolazi Ivan Jarnjak. O svom odlasku izjasnio se i Vekić: „Nešto sam saznao iz novinskih tekstova, nešto iz kuloarskih priča, kad su počele dopirati do mene“.¹⁵⁸¹ Otprilike u isto vrijeme, postojala je mogućnost odlaska Šeparovića koji je prema nekim navodima postao previše „samostalan“ u provođenju vanjske politike.¹⁵⁸² Mate Granić tvrdi da mu je Tuđman nekoliko dana nakon međunarodnog priznanja Hrvatske ponudio mjesto ministra vanjskih poslova jer nije bio zadovoljan Šeparovićem djelovanjem.¹⁵⁸³ Granić je tu vijest o svojem skorom imenovanju na dužnost ministra vanjskih poslova podijelio s medijima. Međutim, Šeparović je ostao na tom položaju do kraja svibnja kad je dao ostavku, a na njegovo mjesto došao je nestranački Zdenko Škrabalo.¹⁵⁸⁴

Mediji su u to vrijeme javnosti pokušavali prezentirati uzroke rekonstrukcije. Novinar *Globusa* Davor Butković izdvojio je tri osnovna razloga rekonstrukcije. Prvi se odnosio na nezadovoljstvo HDZ-a Vladom: „Unutar HDZ-a postojao je veliki pritisak da se vlada promijeni, a izričito se tražio opoziv nekih ministara, poput akademika Vlatka Pavletića“. Kao

¹⁵⁷⁹ J. Antić, Ž. Luburović, O. Ramljak, Ž. Peratović., J. Šmidt, „Novi ministri“, SD, (Split), 8. 5. 1992., 7.

¹⁵⁸⁰ NN 23/1992, 21. 4. 1992.; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 514; Davor Butković, „HDZ nije uspio stvoriti jednobojnu vladu“, *Globus*, (Zagreb), 17. 4. 1992., 44.

¹⁵⁸¹ Đurđica Klancir, „O svom odlasku saznao sam iz novina!“, (Intervju s Ivanom Vekićem), *Globus*, (Zagreb), 28. 2. 1992., 3-4, ovdje 3.

¹⁵⁸² Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 253; Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 495.

¹⁵⁸³ Granić, *Vanjski poslovi*, 48-49. Domljan tvrdi da je Tuđman i njemu ponudio Ministarstvo inozemnih poslova, doduše u drugoj polovici ožujka, što je ovaj odbio (Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 479).

¹⁵⁸⁴ „Zašto sam zamijenio Šeparovića“, (Intervju s Matom Granićem), *Globus*, (Zagreb), 21. 2. 1992., 2-3; Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 566; Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 495.

drugi razlog Butković je naveo „uglavnom neuspješnu gospodarsku politiku dosadašnje Gregurićeve ekipe“, što se odnosilo na obnovu zemlje, a treći razlog odnosio se na „najavu izbora“. Vezano za treći razlog, Tomac je izjavio da su određeni ministri ušli u Vladu „jer će oni moći obnašati ministarske dužnosti i poslije izbora. Riječ je o predizbornim adutima vladajuće stranke“. Nagađalo se, primjerice, da je preko Vesne Girardi-Jurkić, nove ministrice kulture i istarske HDZ-ovke Tuđman želio osigurati svoj položaj u Istri.¹⁵⁸⁵

Rekonstrukcija je u medijima ocijenjena kao Tuđmanova pozitivna strateška odluka jer je Tuđman uspio, „još jednom, uspješno neutralizirati zahtjeve svoje stranke“, a formiranje jednostranačke HDZ-ove vlade „odvelo bi Hrvatsku još dublje prema bahatosti HDZ-a i nekompetentnosti oporbe“. Ipak, zaključeno je da se rekonstrukciju Vlade može opisati kao „političku kozmetiku, političko zagrijavanje uoči službenog početka predizborne kampanje, dopunjeno pokušajem ozbiljnijeg rada na saniranju hrvatskog gospodarstva“, pri čemu je kao prioritet navedena obnova zemlje.¹⁵⁸⁶

U razgovoru za *Danas* Gregurić je obavijestio da je u paketu promijenjena trećina Vlade, a razlog kadrovskim promjenama objašnjava time da će se budući rad Vlade prvenstveno usmjeriti na obnovu zemlje i povratak izbjeglica, za što je potreban drukčiji stil rada i novi ljudi.¹⁵⁸⁷ Predsjednik Tuđman 16. travnja predsjedao je sjednici Vlade i na dnevni red postavio jednu točku – „promjene u sastavu Vlade i njezine neposredne zadaće“ koje su se uglavnom odnosile na obnovu i gospodarstvo. Istaknuo je da je među zadaćama „najpreča obnova ratom razorene zemlje na kojoj treba okupiti sve snage; da prije svega treba stvoriti koncepciju obnove; da je jedna od najvažnijih zadaća u sklopu obnove zbrinjavanje prognanika i izbjeglica i njihov povratak u svoje domove; da treba voditi računa o tome da će, čim prestane rat, biti razvojačeno oko 200 tisuća ljudi, koji će tražiti zaposlenje“ itd.¹⁵⁸⁸ Nakon toga je nadodao da kadrovske promjene u Vladi nisu provedene isključivo zbog što uspješnijeg ispunjanja navedenih ciljeva, nego i zbog toga što će se uskoro održati novi parlamentarni izbori, koje je trebala provesti upravo trenutna Vlada, osiguravajući joj na taj način kontinuitet s Vladom koja će se formirati nakon izbora.¹⁵⁸⁹ U prilog toj tvrdnji ide i činjenica da je krajem prosinca 1991. godine Gregurić Tuđmanu uputio pismo s prijedlozima za imenovanje nekih novih ministara u Vladi.¹⁵⁹⁰ Za ministra obnove, jedno od ključnih novih

¹⁵⁸⁵ Butković, „HDZ nije uspio stvoriti jednobojnu vladu“, 44; Franjo Kiseljak, „Leteće izmjene?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17. 4. 1992., 3.

¹⁵⁸⁶ Butković, „HDZ nije uspio stvoriti jednobojnu vladu“, 44.

¹⁵⁸⁷ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 519.

¹⁵⁸⁸ Isto, 515.

¹⁵⁸⁹ Isto, 516.

¹⁵⁹⁰ Isto, 355.

ministarstava koje još nije bilo osnovano, predložen je Slavko Degoricija koji je stupio na tu dužnost 4. siječnja 1992.¹⁵⁹¹

Oporbene stranke nisu pozitivno gledale na rekonstrukciju Vlade. Vujić je rekonstrukciju smatrao „samovoljnim“ činom koji nema uporišta u nacionalnom konsenzusu, Marko Veselica, čija je stranka već bila istupila iz Vlade, govorio je o „improviziranom i autoritarnom postavljanju i smjenjivanju članova hrvatske Vlade“, a Dražen Budiša, tada također već bivši član Vlade, ocijenio je da je rekonstrukcijom stvorena jednobojna vlada kojoj je prognozirao nižu razinu autonomije u odnosu na predsjednika Republike i HDZ od njezinih prethodnica.¹⁵⁹² Upozorivši da Vlada već neko vrijeme radi pod pritiskom HDZ-a, HNS je u otvorenom pismu Greguriću zamjerao što je Predsjedništvo HNS-a „samo informirano“ o promjenama u Vladi te im je na taj način „onemogućeno dogovaranje“. HNS je nadalje predložio proširivanje Vlade na sve parlamentarne stranke.¹⁵⁹³

Značajnim kadrovskim promjenama i postupnim stvaranjem HDZ-ove vlade unutar Vlade demokratskog jedinstva nije bio zadovoljan ni Gregurić. On je još krajem prosinca nagovijestio Tuđmanu svoju skorašnju ostavku, savjetovavši mu da počne razmišljati o njegovoj zamjeni.¹⁵⁹⁴ Naime, Gregurić nije htio biti predsjednikom jednostranačke vlade pa je 20. svibnja 1992. Tuđmanu uputio pismo s molbom da primi njegovu ostavku na mjesto predsjednika Vlade demokratskog jedinstva. Objasnio je da danas „ne postoji više pogibelj za Republiku, za njezinu unutrašnju i vanjsku stabilnost te sam stoga uvjeren da moja ostavka ne može ozbiljnije naškoditi procesima demokratskih promjena i obnove Republike Hrvatske“.¹⁵⁹⁵ Tuđman ostavku nije prihvatio. Gregurić drži da je razlog tome bio taj što je procijenio da rasformiranje Vlade uoči izbora i prihvaćanje ostavke postojećeg premijera ne bi išlo u korist HDZ-u.¹⁵⁹⁶ Na konferenciji za novinare održanoj 26. svibnja Gregurić je objavio da će Vlada i njezin uži Kabinet ostati u starom sastavu do izbora zbog toga što je procijenio da bi štetilo Hrvatskoj da otiđe s premijerske dužnosti.¹⁵⁹⁷ U razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju* 2001. godine Gregurić je otkrio da je namjeravao prihvatiti Tuđmanovu ponudu da bude premijer i u novoj vladi, ali isključivo pod uvjetom da to bude višestranačka Vlada. Prema njegovim riječima, isprva je postojala mogućnost da Tuđman prihvati tu zamisao, ali na kraju je ipak popustio zahtjevima u svojoj stranci. HDZ je zastupao stajalište

¹⁵⁹¹ Isto, 355, 366.

¹⁵⁹² „Sve je to samo kozmetika“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17. 4. 1992., 3.

¹⁵⁹³ Hina, „HNS: 'Prema jednostranačkoj vladi'“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17. 4. 1992., 3.

¹⁵⁹⁴ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 360.

¹⁵⁹⁵ Isto, 558: Tekst ostavke Gregurića Tuđmanu.

¹⁵⁹⁶ Isto, 201.

¹⁵⁹⁷ Isto, 565.

da „nema potrebe za ustupanjem ministarskih mjesta drugim strankama i za koalicijom“.¹⁵⁹⁸ Razlog Tuđmanovom neprihvatanju spomenute Gregurićeve ostavke možemo potražiti i u tome da je bio zadovoljan dotadašnjim Gregurićevim radom, što se, uostalom, vidi i po već spomenutom prijedlogu Greguriću da bude predsjednik jednostranačke, HDZ-ove vlade.

10.4. Kraj Vlade demokratskog jedinstva

S obzirom na postupan izlazak političkih stranaka, odlazak pojedinih ministara i rekonstrukciju Vlade, nameće se pitanje: kad je „prestala postojati“ Vlada demokratskog jedinstva? Iako pojedinci iz političkog i javnog života Hrvatske početkom 1990-ih navode određene događaje ili datume kad je Vlada demokratskog jedinstva „prestala postojati“ i pretvorila se u Vladu HDZ-a, teško se može dati jednoznačan i jednostavan odgovor na to pitanje. Možda bi trebalo preoblikovati pitanje u: kako je tekao proces pretvaranja Vlade demokratskog jedinstva u Vladu HDZ-a? Kako bi se odgovorilo na to, potrebno je razmotriti stabilnost Vlade u odnosu na vlastite kadrove, druge državne institucije te oporbene političke stranke.

Pitanje stabilnosti i mogućnosti pada Vlade demokratskog jedinstva razmatrali su neki onovremeni mediji koji su još u studenom 1991. godine predviđali njezin raspad, odnosno pisali su o mogućim „udarima“ na Vladu. Prema novinarima *Globusa* Davora Butkovića i Dubravka Grakalića, postojala je mogućnost da Tuđman sruši Vladu na način da će „ukloniti s vlasti“ predstavnike oporbenih stranaka u Vladi. Osim toga, pretpostavljalo se da moguću opasnost za održanje Vlade predstavljaju upravo ti predstavnici oporbe, kao i Paraga sa svojim vojnim jedinicama. Sukladno tome, zaključeno da bi „raspad Gregurićeve vlade značio političku katastrofu“.¹⁵⁹⁹ Nakon toga, u javnosti su se pojavile kuloarske priče o tome da je Gregurić Tuđmanu podnio ostavku te da i Tomac razmišlja o povlačenju iz Vlade. Za razliku od novinara *Globusa*, Marinko Čulić iz *Danas* isključio je mogućnost smjene Vlade od strane Tuđmana prvenstveno zbog samog načina na koji je Vlada demokratskog jedinstva formirana, a zbog čega se poprilično mnogo razlikovala od prethodne dvije vlade: „Ova (Vlada, op.a.) je stvorena u međustranačkom dogovoru, pa bi se i njen pad vjerojatno dogodio nakon nekog međustranačkog sudara“.¹⁶⁰⁰ Čulić je očito vjerojatnijim smatrao da bi pad Vlade uzrokovale međusobne nesuglasice ili razdor između pojedinih stranaka čiji su predstavnici sudjelovali u

¹⁵⁹⁸ Ante Gugo, „Odbio sam Tuđmanovu ponudu“.

¹⁵⁹⁹ Davor Butković, Dubravko Grakalić, „Poglavnik u Banskim dvorima?“, *Globus*, (Zagreb), 8. 11. 1991., 5-6, ovdje 5.

¹⁶⁰⁰ Čulić, „Ruši li se hrvatska Vlada“, 12-13.

Vladi. U skladu s time, iznio je pretpostavku o mogućim međustranačkim „sukobima“, pri čemu je naveo konkretan primjer SDP-a i SDSH-a. Naime, promjenom imena Stranke demokratskih promjena u Socijaldemokratsku partiju 8. studenog 1991. očito je došlo do razmirica između „Vujićevih socijaldemokrata“ i „Račanovih socijalista“ oko „imena koji su drugi 'preoteli' prvima, poslije čega je došla Vujićeva prijetnja da će povući dva ministra iz vlade ako Račan registrira partiju pod novim imenom“.¹⁶⁰¹ Medijska nagađanja o pučevima i rušenju Vlade ipak su ostala samo naklapanja koja su se zadržala na marginama. Osim nekoliko medijskih tekstova, nikakvih drugih vijesti, barem zasad dostupnih, o nestabilnosti Vlade od njezinog formiranja do međunarodnog priznanja, nema. Ipak, takvo „curenje informacija“ putem kuloara u medije i javnost očito je zabrinjavalo predsjednika Vlade i, prema njegovome mišljenju, doprinosilo dojmu o nestabilnosti Vlade u javnosti. Iz tog je razloga na sjednici 13. siječnja 1992. prihvaćen Gregurićev zahtjev „da se članovi Vlade suzdrže od političkih istupa u svojstvu predstavnika pojedinih političkih stranaka, a kojima bi u javnosti mogli izazvati dojam o nejedinstvu unutar Vlade demokratskog jedinstva, što bi s obzirom na sadašnji politički trenutak moglo štetiti interesima Hrvatske“.¹⁶⁰²

Možda bi najvjerodostojnije i najbliže istini o stabilnosti Vlade bilo Gregurićevo stajalište što ga je iznio sredinom svibnja u odgovoru na Mišetićevo ostavku. Gregurić je procijenio da su u pogledu na međusobne odnose članova Vlade i općenito na sam rad Vlade postojala dva razdoblja koja je opisao ovako:

Danas, s vremenske distance od devet mjeseci i 5 dana može se reći da su postojala dva perioda u radu Vlade. Prvi period obuhvaća početak rada Vlade, koji je bio 'uglazbljivanje orkestra' i, kao kod svakog orkestra, što je zajedno duže, to je harmoničnije svirao. To se odnosi na vrijeme do međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, tj. do 15. siječnja 1992. godine. Otprilike mjesec dana nakon toga dolazi dugi period, period političke disharmonije kod nas u Hrvatskoj, koji se osjetio i na stabilnost i rad Vlade.¹⁶⁰³

Potkrepljujući Gregurićevo izjavu, Granić tvrdi da je „prava snaga“ Vlade demokratskog jedinstva bila do međunarodnog priznanja.¹⁶⁰⁴ Slične ocjene iznio je i Budiša u intervjuu u drugoj polovici veljače:

Mislim da je vrijednost ove vlade bila u tome što nisam osjećao neke velike razlike u istupanjima članova Vlade s obzirom na njihovu stranačku pripadnost. To je doista bila vlada

¹⁶⁰¹ Isto.

¹⁶⁰² Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 381.

¹⁶⁰³ Isto, 555: Tekst pisma Franje Gregurića Bosiljku Mišetiću.

¹⁶⁰⁴ Granić, *Vanjski poslovi*, 52.

demokratskog jedinstva, i mogu reći da sam često bio ugodno iznenađen i reakcijama članova HDZ-a u Vladi. Teško bi se mogla napraviti nekakva linija razgraničenja u stavovima i istupima članova prema stranačkoj pripadnosti. No to je tako bilo dok je trajao rat. U posljednje vrijeme osjećala se sve veća i veća podjela među članovima Vlade, a pogotovo od trenutka kad je predsjednik Republike najavio održavanje izbora i kad je, na određeni način, predizborna kampanja zapravo već počela.¹⁶⁰⁵

U skladu s time, možemo zaključiti da je svojevrsna prekretnica u radu Vlade bilo međunarodno priznanje Hrvatske te najava parlamentarnih i predsjedničkih izbora. Prekid vatre i međunarodno priznanje pridonijeli su povećanju stabilnosti zemlje i, sukladno tome, očito smanjili potrebu za gustom koncentracijom hrvatskih političkih stranaka i njihovim sudjelovanjem u vlasti. Najava skorih izbora pak utjecala je na oporbene stranke u Vladi na način da je pridonijela sve učestalijem izlasku pojedinih ministara i stranaka iz Vlade, ali i pritiscima dijela HDZ-a za stvaranjem jednostranačke vlade. Krajem ožujka novinar Davor Butković procijenio je da se Vlada nalazi „između hadezeovskog radikalizma i opozicijskog nezadovoljstva“ koji mogu „pogubno utjecati na stabilnost Vlade demokratskog jedinstva“.¹⁶⁰⁶ Nedugo nakon toga Domljan je izjavio da je, s obzirom na ponašanje oporbe, „nejasno“ kako Vlada demokratskog jedinstva još uvijek može postojati. Govoreći da „oporbeni napadi – iako je oporba ušla u Vladu – ne samo što nisu prestali, oni su, dapače, postali upravo vehementni, dosegli su gotovo neizdrživu razinu“.¹⁶⁰⁷

O „kraju“ ili „početku kraja“ Vlade demokratskog jedinstva u strogom smislu riječi izjasnio se dio članova užeg Kabineta Vlade – predsjednik Gregurić i potpredsjednik Tomac. Odgovarajući na pitanje novinara može li se nakon travanjske rekonstrukcije Vlade još govoriti o Vladi demokratskog jedinstva, Gregurić je odgovorio da „to nije vlada iz kolovoza prošle godine, ali nije ni Vlada, kako su neki htjeli, bez predstavnika drugih stranaka“. Naime, u Vladi su u to vrijeme ostali predstavnici još triju parlamentarnih stranaka.¹⁶⁰⁸ Međutim, s određenim vremenskim odmakom, Gregurić je u svojoj kronici zaključio da dan tih kadrovskih promjena, 15. travnja, predstavlja svojevrsan prestanak postojanja Vlade demokratskog jedinstva, bez obzira na to što je u njoj ostalo još nekoliko predstavnika drugih saborskih stranaka.¹⁶⁰⁹ S njim se slaže i Domljan koji je u svojoj knjizi zapisao da je rekonstrukcijom Vlade došlo do „konačnog razlaza Vlade demokratskog jedinstva“ te da je do

¹⁶⁰⁵ Šmidt, „Hrvatska nema alibi za manjak demokracije“, 8.

¹⁶⁰⁶ Butković, „Može li HDZ sam vladati Hrvatskom?“, 43.

¹⁶⁰⁷ Butković, Dujmović, „Želimo ministre po mjeri HDZ-a“, 42.

¹⁶⁰⁸ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 565.

¹⁶⁰⁹ Isto, 514.

kolovoza iste godine Gregurićeva vlada nastavila djelovati kao tehnička vlada.¹⁶¹⁰ Tomac je za medije u travnju 1992. godine ustvrdio da se i dalje radi o Vladi demokratskog jedinstva jer „uži kabinet nije promijenjen“.¹⁶¹¹ Mjesec dana kasnije ustvrdio je da „Vlada demokratskog jedinstva više i ne postoji. Barem ne onakva kakva je formirana, iako formalno još djeluje kao krnja Vlada demokratskog jedinstva. Kako je većina stranaka napustila Vladu, vjerojatno nije ispravno više govoriti čak ni o krnjoj Vladi demokratskog jedinstva“.¹⁶¹² U svojoj knjizi Tomac kasnije procjenjuje da je nakon njegovog odlaska u lipnju 1992. godine Vlada bila jednostranačka HDZ-ova.¹⁶¹³ Mediji su u travnju 1992. godine početak kraja Vlade demokratskog jedinstva smještali u trenutak kad je HDS povukla svog člana V. Veselicu iz Vlade, nakon čega su uslijedili i odlasci ostalih ministara.¹⁶¹⁴

Izbori za Zastupnički dom Sabora¹⁶¹⁵ raspisani 24. lipnja, održali su se 2. kolovoza. Na izborima na kojima je sudjelovalo 17 stranaka, HDZ je ponovno pobijedio dobivši 43, 72 % glasova.¹⁶¹⁶ Rezultati izbora pokazali su raspoloženje naroda koje je svoje povjerenje, unatoč razdorima koji su ga potresali, poklonilo HDZ-u, očito ga smatrajući najzaslužnijim za obranu zemlje. Na mjesto najsnažnije oporbene stranke došao je HSLŠ osvojivši 17, 33 %, dok je najveći izbornik gubitnik bio SDP, osvojivši samo 5, 4 %.¹⁶¹⁷ Vlada demokratskog jedinstva rasformirana je, dakle, nakon svega godinu dana svog mandata, 12. kolovoza 1992. te je razriješen dužnosti njezin predsjednik Franjo Gregurić. Mandat nove HDZ-ove vlade povjeren je Tuđmanovu čovjeku od povjerenja Hrvoju Šariniću.¹⁶¹⁸

¹⁶¹⁰ Domljan, *Visoko podignimo zastavu*, 495.

¹⁶¹¹ Butković, „HDZ nije uspio stvoriti jednobojnu vladu“, 44.

¹⁶¹² Zdravko Tomac, „Da li je mir opasna obmana?“, *Globus*, (Zagreb), 22. 5. 1992., 14-15, ovdje 14. Tomac je na istome mjestu predložio ponovno sklapanje nacionalnog konsenzusa svih parlamentarnih stranaka s pet temeljnih ciljeva, koji bi uključivali „postizanje jedinstva u strategiji oslobađanja okupiranih teritorija Hrvatske“, „izgrađivanje i realizacija jedinstvene i efikasne strategije u odnosu na rat u Bosni i Hercegovini“, „donošenje i realizacija nacionalnog programa zbrinjavanja i povratka prognanika i izbjeglica, kako iz Hrvatske, tako i iz Bosne i Hercegovine“, obnova i izgrađivanje svih državnih institucija.

¹⁶¹³ Tomac, *Predsjednik*, 175.

¹⁶¹⁴ J. Šmidt, „Raspad Vlade“, *SD*, (Split), 24. 5. 1992., 2.

¹⁶¹⁵ Prema hrvatskom Ustavu hrvatski se Sabor sastojao Zastupničkog i Županijskog doma. Usp. NN 56/1990, 22. 12. 1990.: Ustav RH.

¹⁶¹⁶ Gregurić, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske*, 641; Ivo Perić, ur., *Hrvatski državni sabor: 1848.-2000.*, 3. sv. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Hrvatski državni sabor: Dom i svijet, 2000), 396.

¹⁶¹⁷ Perić, ur., *Hrvatski državni sabor*, 396.

¹⁶¹⁸ NN 51/1992, 17. 8. 1992.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o imenovanju predsjednika Vlade Republike Hrvatske, Broj: PA8-70/2-92, Zagreb, 12. kolovoza 1992.; NN 51/1992, 17. 8. 1992.: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluka o razrješenju predsjednika Vlade Republike Hrvatske, Broj: PA8-72/1-92, Zagreb, 12. kolovoza 1992.; Udovičić, *Statisti u demokraciji*, 262-263.

11. ZAKLJUČAK

Vlada demokratskog jedinstva nastala je u počecima otvorene velikosrpske agresije na Hrvatsku, ali i u vrijeme razilaženja oko obrane u hrvatskom državnom vrhu. Tuđmanova politika čekanja i kupovanja vremena te izbjegavanja frontalnog i općeg sukoba s JNA doveli su do javnog kritiziranja njegove obrambene politike, što je posebno došlo do izražaja sredinom i krajem srpnja te početkom kolovoza 1991. godine, pri čemu se tražilo proglašenje Srbije i JNA krivcima za agresiju. U tom kontekstu, neki akteri hrvatske politike početkom 1990-ih svjedoče da je „radikalno“ krilo HDZ-a protiv Tuđmana u srpnju 1991. godine pripremalo puč ili pobunu. U skladu s time, neki tvrde da je postojao strah od raskola hrvatske političke scene, s obzirom na to da je HDZ imao gotovo dvotrećinsku većinu u Saboru. Atmosfera na sjednici Glavnog odbora HDZ-a sredinom srpnja te na zasjedanju Sabora početkom kolovoza, površno gledajući zaista bi mogla ostaviti dojam „pobune“. Međutim, osim javnih istupa pojedinih nezadovoljnika te prenošenja kritika i negodovanja branitelja s kriznih područja, nikakvih konkretnih i čvrstih dokaza o planiranom „puču“ u raspoloživim izvorima nema. Najvjerojatnije je bila riječ o nezadovoljstvu stanjem na terenu s obzirom na početnu inferiornost hrvatske strane u ratu, nedovoljnu opremljenost u oružju, streljivu i ostaloj vojnoj opremi, kao i na cjelokupnu organizaciju obrane. To nezadovoljstvo najviše je došlo do izražaja tijekom zasjedanja Sabora početkom kolovoza pa su se u tisku mogli vidjeti odviše pojednostavljeni zaključci da je Tuđmanu u pomoć od „radikalnog“ krila HDZ-a priskočila oporba. Takvu ocjenu preuzeli su i neki strani autori, koji se nisu upuštali u iscrpnija istraživanja. Oporba je u značajnoj mjeri i, dakako, više od vladajuće stranke kritizirala Tuđmanovu obrambenu politiku, a u tome su se posebice istaknuli HDS, HNS i HSLS istupima u medijima te na spomenutom zasjedanju Sabora. Predstavnici oporbe koji su najčešće govorili o potrebi organizacije obrane zemlje bili su predstavnici tih triju stranaka – Marko Veselica, Savka Dabčević-Kučar i Dražen Budiša. S druge strane, kritike koje je Tuđmanu upućivala njegova stranka, a koje su osobito došle do izražaja prilikom zasjedanja Sabora početkom kolovoza, zasigurno su imale veću težinu i mogle su stvoriti dojam otkazivanja poslušnosti Tuđmanu.

U okolnostima sveobuhvatne agresije i, prema nekim navodima, očekivanja raskola u hrvatskoj politici, sredinom srpnja počela je rekonstrukcija postojeće Vlade. Novi mandatar Franjo Gregurić okupljao je kadrove za sastavljanje Vlade, a u tom razdoblju javila se ideja o potrebi proširenja Vlade i nekim nestranačkim kandidatima pa i predstavnicima oporbe. Sudeći prema zapisima pojedinih sudionika, i prije rekonstrukcije Manolićeve vlade počelo se

razmišljati o tome da se Vlada proširi pripadnicima svih parlamentarnih stranaka. Međutim, sve do kraja pregovora, dakle do kraja srpnja, odnosno početka kolovoza nije se znalo u kojoj će mjeri oporba biti zastupljena u novoj Vladi. Predsjednik Tuđman sazvaio je izvanredno zasjedanje Sabora 1. kolovoza s ciljem izglasavanja povjerenja novoj Vladi. Međutim, tog dana Vlada nije prihvaćena zbog neslaganja dijela HDZ-a s idejom sudjelovanja oporbe u Vladi bez definiranog ugovora u pisanom obliku. Tuđman i vrh stranke 1. i 2. kolovoza izvršili su pritisak na Klub zastupnika HDZ-a. To je rezultiralo postizanjem nacionalnog konsenzusa i potpisivanjem Sporazuma saborskih stranaka čime je stvorena Vlada demokratskog jedinstva.

Vlada se sastojala od devet parlamentarnih stranaka, od kojih je osam imalo svoje predstavnike u Vladi. HSS, koji je potpisao Sporazum, nije uvjetovao svoj potpis traženjem fotelja. Većina ministarstava pripala je članovima HDZ-a, a u užem Kabinetu ispočetka su se nalazila dvojica članova HDZ-a, jedan je bio iz SDP-a, a jedan nestranački. Vlada je u svom sastavu imala jednog predstavnika muslimanske zajednice – Muhameda Zulića te trojicu predstavnika srpske nacionalne manjine – ministra bez portfelja Živka Juzbašića, pomoćnika ministra zdravstva Josipa Bamburača i predstojnika Ureda za međunacionalne odnose Milana Đukića. Sabor je 3. kolovoza dao povjerenje novoj Vladi, a prijašnje netrpeljivosti, pa i sukobljavanja barem su na neko vrijeme utihnuli. Sporazum saborskih stranaka o osnivanju Vlade demokratskog jedinstva predvidio je devet osnovnih zadaća Vlade, od kojih je najvažnija bila obrana zemlje.

Zbog okolnosti u kojima je nastala, Vlada nije imala potrebnih sto dana za pripremu svog rada, nego samo deset. Prvi zadatci Vlade na području obrane odnosili su se na predlaganje osnivanja jedinstvenog civilnog i vojnog zapovjedništva te razdvajanja civilnih i vojnih poslova koji su se dotada zbog djelovanja Kriznog štaba i regionalnih kriznih štabova u značajnoj mjeri preklapali. U skladu s time, pojedini su ministri isticali nužnost postizanja koordinacijskog djelovanja između nekih tijela nadležnih za obrambena pitanja poput Kriznog štaba, Vlade te Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva obrane. Tuđman je stoga krajem kolovoza 1991. godine donio odluku o osnivanju Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske, koji je time prešao u sastav Vlade. Predsjednikom Kriznog štaba postao je predsjednik Vlade, a među članovima Kriznog štaba najvećim dijelom nalazili su se ministri u Vladi. Vlada je nakon toga formirala općinske krizne štabove i imenovala pojedine ministre za koordinaciju kriznih štabova pri policijskim upravama, s ciljem olakšavanja komunikacije između Kriznog štaba Vlade i općinskih kriznih štabova. Vlada se zalagala i za formiranje vojnog zapovjedništva. Na prijedlog Ministarstva obrane 20. rujna donesen je Zakon o obrani,

a sljedećeg dana u okviru Ministarstva obrane ustrojen je Glavni stožer Hrvatske vojske, čiji je načelnik general Anton Tus bio odgovoran ministru obrane i predsjedniku Republike. Doprinos Vlade u obrani Hrvatske u prva dva mjeseca njezina mandata očitovala se u predlaganju i donošenju Plana mjera pripravnosti i niza uredbi predviđenih za izvanredno stanje, kojima se nastojao organizirati, odnosno prilagoditi život kriznih područja ratnom stanju. Jedna od navedenih mjera pripravnosti odnosila se na blokadu vojarni i drugih vojnih objekata JNA u Hrvatskoj, koju je odobrio predsjednik Tuđman 13. rujna 1991. godine. Nakon toga, Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutarnjih poslova uputili su zapovijedi svim nadležnim jedinicama o zabrani isporuke vode, struje i telefonskih usluga, kretanja vojske svim prometnicama u Hrvatskoj. Tim potezom promijenjen je stav Hrvatske prema JNA, prelazeći iz pasivnog u djelatni, nakon čega je Vlada započela seriju pregovora s JNA s ciljem da JNA napusti Hrvatsku. Vlada je pratila Tuđmanove odluke vezano za obranu zemlje i JNA. Međutim, često je u svojim javnim priopćenjima nastupala samostalno tako što je pozivala JNA da napusti Hrvatsku, postavljala rokove, donijela Platformu za njezin odlazak i upućivala pozive pripadnicima JNA da se stave na raspolaganje hrvatskoj strani. Vlada je, osim toga, putem opunomoćenih predstavnika na državnoj i lokalnoj razini pregovarala s predstavnicima JNA oko njezinog odlaska iz Hrvatske.

Dio ovog istraživanja posvećen je ulozi Vlade u obrani Vukovara i Dubrovnika, dvaju gradova čije je razaranje bilo medijski najviše popraćeno. Obrana Vukovara opterećena je pak optužbama da je vlast „izdala“ taj grad, odnosno da se nije dovoljno brinula za njegovu obranu. Takve optužbe najviše su upućivane predsjedniku Republike i Glavnom stožeru, a ponekad i Vladi. Razmatranjem odnosa Vlade prema Vukovaru, pokušala se ispitati njezina uloga u obrani toga grada. Uzevši u obzir njezine ograničene ovlasti u pitanjima obrane, posebno su izdvojeni posjeti članova Vlade Vukovaru i istočnoslavonskom bojištu, slanje ljudstva, oružja i streljiva u Vukovar preko Glavnog stožera, Ministarstva obrane i Ministarstva unutarnjih poslova te slanje humanitarne pomoći i organizacija humanitarnih konvoja preko Ministarstva zdravstva i Ministarstva rada i socijalne skrbi. Vlada je deblokadu vojarni JNA u Hrvatskoj uvjetovala prestankom napada na Vukovar, a često se obraćala i međunarodnoj zajednici apelima za zaustavljanjem napada na Vukovar. Nakon procjene generala Tusa da se Vukovaru ne može pomoći vojnim putem, na sjednici održanoj 17. studenog Vlada je donijela niz odluka o Vukovaru koje su bile usmjerene prvenstveno na zaštitu civilnog stanovništva. U skladu s time, a i s činjenicom da je prema dostupnim izvorima Vukovar u kontekstu svih kriznih mjesta u Hrvatskoj bio najzastupljenija tema na sjednicama Vlade, ne može se govoriti o njegovoj izdaji. U apelima Vlade raznim svjetskim

organizacijama može se uočiti da su Vukovar i Dubrovnik bili najzastupljenija tema. Kao i Vukovaru, Vlada je i Dubrovniku slala oružje i drugu vojnu opremu, dopremala humanitarnu pomoć te apelirala na međunarodnu zajednicu. Treba spomenuti i Konvoj Libertas kojim se nije samo dopremala humanitarna pomoć opkoljenom Dubrovniku, već se i probijala pomorska blokada te su pojedini članovi Vlade tim putem posjetili Dubrovnik. Prema odredbi Vlade krajem studenoga, trojica ministara poslani su u Dubrovnik kao Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju s ciljem predstavljanja Vlade, olakšavanja njezinog djelovanja u južnoj Dalmaciji, uspostave i održavanja kontakata s međunarodnim organizacijama, osobito s Promatračkom misijom Europske zajednice, pregovorima s predstavnicima JNA, kao i suradnje s hrvatskim vojnim snagama na tom području. Njihov dolazak u opkoljeni Dubrovnik označavao je preuzimanje visokog rizika za vlastitu sigurnost, s obzirom da su svjedočili najsnažnijem napadu na grad. Predstavnici Vlade za južnu Dalmaciju potpisali su 7. prosinca s predstavnicima JNA primirje kojim je, između ostalog, postignut dogovor o deblokadi luke Gruž i suglasnost da se otvore svakodnevne brodske linije Dubrovnika s okolnim otocima, dok se JNA obvezala da će dopustiti neometan popravak vodovodnih instalacija na području Komolca. Važno je istaknuti da se Vlada, zajedno s predsjednikom Tuđmanom, oštro usprotivila pojedinim namjerama „demilitarizacije“ Dubrovnika koji bi pod nadzorom predstavnika međunarodne zajednice predao oružje JNA i kojom bi branitelji morali napustiti Dubrovnik, što bi *de facto* značilo predaju grada okupatorskoj vojsci.

Među najvažnije zadaće Vlade demokratskog jedinstva svakako se ubraja njezina borba za međunarodno priznanje Hrvatske. Uključivanje Hrvatske u međunarodnu politiku usporedno sa stvaranjem države zahtijevalo je ustrojavanje Ministarstva inozemnih poslova čiji su počeci ukazivali na osnovne probleme s kojima se mlada država suočavala, a koji su se odnosili na nedostatak iskustva i tehničkih sredstava. Osim toga, Vlada je surađivala s EZ-om i njezinim institucijama uoči i tijekom Konferencije o miru u Jugoslaviji, pokazavši visok stupanj kooperativnosti. Iako je predsjednik Tuđman imao odlučujuću riječ u kreiranju hrvatske vanjske politike, Vlada je tijekom konferencije pokazala i određena odstupanja. Naime, Tuđmanova politika zasnivala se na prihvaćanju ustupaka koje mu je nametala međunarodna zajednica, smatrajući da će, nakon što Hrvatska postane međunarodno priznata, imati veću slobodu i fleksibilnost u donošenju odluka. Vlada je uglavnom podržavala, prihvaćala i operacionalizirala Tuđmanove odluke. Ipak, u određenim situacijama pokazivala je i značajan stupanj samostalnosti. Tako je u listopadu izjavila da će prekinuti rad na Konferenciji ako JNA ne napusti Hrvatsku, do čega ipak nije došlo. Memorandum Vlade od 22. studenog upućen Ministarskom vijeću EZ-a, u kojem je izričito navedeno da će

gospodarske sankcije donesene u Rimskoj deklaraciji od 8. studenog najviše pogoditi Hrvatsku koja je napadnuta, pokazatelj je određenog stupnja samostalnosti rada Vlade demokratskog jedinstva. Kao i s EZ-om, Vlada je surađivala s UN-om, podržavajući Tuđmanovo pristajanje na ustupke. Iako je načelno podržala Rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a kojom je uveden embargo na isporuku oružja „svim zaraćenim stranama“, Vlada je našla prostora izraziti svoje nezadovoljstvo ulogom Budimira Lončara na čiji je prijedlog i donesen embargo i Darka Šilovića te im je tom prilikom oduzela pravo predstavljanja Hrvatske u UN-u. Vlada je na taj način neizravno izrazila svoje stajalište o navedenoj Rezoluciji. Vlada je podržala i Vanceov plan, no nekoliko je puta isticala važnost usuglašavanja načina i metoda pod kojim se taj Plan trebao provoditi. S obzirom na to da je Plan donesen prije međunarodnog priznanja Hrvatske, predviđao je razmještaj jedinica UN-a u Jugoslaviji. Budući da je nakon međunarodnog priznanja došlo do „nove realnosti“, Vlada je zahtijevala da postrojbe UN-a dođu na međunarodne granice Hrvatske te da na okupiranim dijelovima zemlje vrijede hrvatski Ustav i zakoni što bi, dakako, omogućilo neometan povratak prognanika i izbjeglica u svoje domove. Iako su ti Vladini zahtjevi prošli bezuspješno, činjenica da je u izvješću glavnog tajnika Boutrosa Boutrosa Ghalija hrvatska Vlada navedena kao čimbenik koji ne prihvaća bezuvjetno Vanceov plan pokazatelj je određene razine samostalnosti Vlade demokratskog jedinstva u vanjskoj politici Hrvatske. Aktivnost Vlade demokratskog jedinstva na području vanjske politike očituje se u brojnim susretima s raznim europskim i svjetskim političarima i državicima prilikom kojih se apeliralo na sprječavanje agresije na Hrvatsku, odlazak JNA iz Hrvatske te međunarodno priznanje. Neke metode članova Vlada kojima su alarmirali međunarodnu zajednicu o stanju u Hrvatskoj prilično su nekonvencionalne. Tu svakako spada posjet ministra zdravstva Andrije Hebranga Generalnoj skupštini Svjetskog zdravstvenog kongresa u Ženevi gdje je uz pomoć dvojice kolega i jedne akreditacije distribuirao letke o agresiji na Hrvatsku. Neka putovanja i posjeti visokim stranim dužnosnicima svjedoče i o skromnim financijskim mogućnostima hrvatskog državnog vrha. Među takvim posjetima istaknuto mjesto zauzima službeni boravak potpredsjednika Vlade Zdravka Tomca krajem studenoga 1991. godine u Londonu te njegovo sudjelovanje na svečanoj večeri za pomoć Hrvatskoj i tiskovnoj konferenciji, čije je troškove platio hrvatski iseljenik Gordan Štrok. U takvim su okolnostima značajnu težinu imali razni neslužbeni susreti, organiziranje hrvatskih interesnih skupina i pomoć hrvatske dijaspore. Prema nekim tvrdnjama, jedna od osnovnih propusta hrvatske vanjske politike, u ovom slučaju, vanjske politike hrvatske Vlade, bila je nedovoljna usmjerenost na „nesklone“ joj države, poput Velike Britanije, a neki je pak kritiziraju zbog nedovoljne praktičnosti i nerazvijene strategije

u odnosu na SAD te pomalo idealističnog pogleda na Zapad. Osobit problem za Hrvatsku predstavljala je srbijanska propaganda koja je širila laži i dezinformacije kojima se mogao steći dojam da je zapravo Hrvatska počinila agresiju na Srbiju te da se u Hrvatskoj provodi rehabilitacija NDH zbog čega je židovska zajednica u opasnosti. Premda je Vlada demokratskog jedinstva na jednoj od prvih sjednica istaknula potrebu obavještanja strane javnosti o agresiji u Hrvatskoj, upućivale su joj se brojne kritike o nedovoljnom angažiranju. Tomac, s druge strane, ističe aktivnost članova Vlade u tom pogledu na konferencijama za novinare u Hrvatskoj na kojima su bili prisutni i brojni strani novinari. Nedovoljno informiranje na razini Europe i svijeta možda bi se moglo objasniti već ranije spomenutom skromnom financijskom moći Hrvatske.

U području socijalne politike Vlade demokratskog jedinstava istraživala se njezina briga za prognanike i izbjeglice. Jedna od temeljnih značajki toga upravo je uvođenje razlike između ta dva pojma. Naime, Uredbom o statusu prognanika i izbjeglica donesenoj 22. studenog 1991. Vlada je prognanicima označila hrvatske građane koje su pod prisilom, ucjenama ili prijetnjama agresora morali napustiti svoje domove i naseliti se u drugom dijelu Hrvatske, dok su kao izbjeglice označeni oni hrvatski građani koji su iz istih razloga napustili Hrvatsku te dio građana Bosne i Hercegovine koji su tijekom 1992. godine masovno počeli pristizati u Hrvatsku. Briga Vlade za te ugrožene skupine stanovništva očitovala se u donošenju raznih uredbi i mjera, poput osiguranja smještaja, prehrane, socijalne adaptacije i zdravstvene zaštite. Zbog velikog priljeva prognanika i izbjeglica, Vlada je još u kolovozu 1991. godine posebnom uredbom odredila smještaj za prognanike u turističkim objektima poput hotela i odmarališta. Pri Vladi je osnovan Ured za prognanike i izbjeglice koji se trebao brinuti o navedenim mjerama. Najveći izvor prihoda za financiranje tih skupina stanovništva dolazio je iz proračuna, a dio putem donacija. Za financiranje prognanika i izbjeglica brinuo se Fond „Kralj Zvonimir“, koji je Vlada osnovala u rujnu 1991. godine.

Vlada se izričito protivila prisilnom preseljavanju stanovništva, čega je reprezentativan primjer slučaj Ilok u listopadu 1991. godine. Nakon što je *ad hoc* ustanovljenom Radnom skupinom Sabora i Vlade neuspješno pokušala spriječiti progon Iločana i građana iz susjednih mjesta, Vlada se obratila međunarodnoj zajednici u nadi da će se na taj način spriječiti progon od otprilike 8 000 ljudi. Budući da je pomoć međunarodne zajednice u potpunosti izostala, Vlada je bila prisiljena prihvatiti navedeno stanovništvo i pobrinuti se za njegov smještaj. Drugi istaknuti slučaj velikog progona stanovništva, odnosno najmasovnijeg progona hrvatskih građana, zbio se nakon okupacije Vukovara u studenom 1991. godine, nakon kojeg je Vlada organizirala veliku evakuaciju vukovarskih građana, međutim, ta evakuacija nije u

potpunosti uspješno i bez poteškoća provedena. Jedna od najznačajnijih djelatnosti Vlade u brizi za prognanike i izbjeglice odnosila se na izradu Programa povratka prognanika i izbjeglica u njihove domove koje je trebalo ići usporedno s obnovom zemlje. Međutim, dolaskom UNPROFOR-a na okupirana područja u Hrvatskoj i status quo koji je posljedično tome održavan sve do oslobodilačkih operacija 1995. godine onemogućavao je primjenu Programa povratka.

Poseban teret za Vladu predstavljala je izbjeglička kriza građana iz BiH koji su nakon izbijanja rata u toj zemlji u velikim valovima pristizali u Hrvatsku. Teret financiranja prognanika i izbjeglica najvećim je dijelom podnosila Republika Hrvatska. Iako je vrlo često tražena međunarodna financijska pomoć, osobito za financiranja izbjeglica iz BiH, za vrijeme mandata Vlade demokratskog jedinstva osim humanitarne pomoći, nikakva međunarodna pomoć prognanicima i izbjeglicama nije stigla u Hrvatsku. Budući da se izbjeglice u Hrvatskoj više nisu mogle zbrinjavati zbog nedostatka smještajnih kapaciteta i financijskih sredstava, hrvatska je Vlada je s Vladom BiH u srpnju 1992. godine potpisala Protokol o suradnji kojim su se sve daljnje izbjeglice trebale vraćati u sigurnija područja BiH.

Briga Vlade za prognanike i izbjeglice na svojevrsan je način pokazala raspon mogućnosti Vlade demokratskog jedinstva. Vlada je uspješno zbrinjavala prognanike u danim okolnostima i pokazala je svoj humanitarni karakter prihvaćajući bosanskohercegovačke izbjeglice na svom teritoriju i u skladu sa svojim izrazito skromnim smještajnim i financijskim mogućnostima. S druge strane, nije postigla značajniji uspjeh u pokušaju sprječavanja progona hrvatskog i ostalog nesrpskog stanovništva, prvenstveno zbog agresorovih nepoštivanja međunarodnih konvencija, kao i zbog nedjelotvornosti PM EZ-a i UN-a.

Što se tiče gospodarske politike Vlade demokratskog jedinstva, fokus istraživanja bio je na ekonomskom i monetarnom osamostaljenju Vlade, pokušaju saniranja ratnih šteta, obnovi zemlje i izradi državnog proračuna za 1992. godinu, uvelike opterećenom ratnim zbivanjima. Već početkom kolovoza 1991. godine na temelju ovlaštenja i zahtjeva Hrvatskog sabora Vlada je počela uvoditi ekonomske sankcije prema Srbiji, Crnoj Gori i JNA. Vlada je tako donijela Uredbu o zabrani raspolaganja osnovnim sredstvima, pokretnom imovinom i pravima određenih poduzeća i drugih pravnih osoba na teritoriju Republike Hrvatske, čije se sjedište nalazilo na teritoriju Srbije, Crne Gore te autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova, a te su zabrane vrijedile i za JNA. Vlada je, osim toga, uvela i dodatnu taksu za korištenje zračnih pristaništa za zrakoplove jugoslavenske (srbijanske) zrakoplovne tvrtke JAT Airwaysa. Važno je pritom spomenuti da su navedene zabrane uvoza i izvoza proizvoda dopuštale iznimke,

odnosno provodile su se djelomično. Sankcije se, primjerice, nisu odnosile na one dijelove JNA koji nisu izravno sudjelovali u agresiji niti na sirovine koje nisu bile označene kao sirovine od „strateške važnosti“, kao što je, primjerice, bila nafta. Vlada je, osim toga, donosila uredbe s ciljem zaštite hrvatske imovine tako što je donijela Uredbu o preuzimanju sredstava JNA i Saveznog sekretarijata za narodnu obranu na teritoriju Republike Hrvatske u vlasništvo Republike Hrvatske, kao i Uredbu o preuzimanju sredstava bivše SFRJ u vlasništvo Republike Hrvatske, što se odnosilo na nekretnine, pokretnine, imovinska prava i novčana sredstva na računu kod Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske. Usporedno s odvajanjem Hrvatske od Jugoslavije u području gospodarstva, Vlada je inicirala susrete s drugim europskim zemljama kako bi uspostavila ekonomske odnose s njima. Osim ekonomskog, Vlada je zaslužna i za monetarno osamostaljenje Hrvatske uvođenjem vlastite valutne jedinice hrvatskog dinara u prosincu 1991. godine.

Hrvatsko je gospodarstvo tijekom 1991. godine doživjelo drastičan pad u gotovo svim segmentima. U skladu s time, Vlada je povremeno donosila uredbe kojima su se tek djelomično mogle sanirati ratne štete. Međutim, prvi pokušaj sveobuhvatnog uklanjanja ratnih šteta učinjen je formiranjem Ministarstva obnove u prosincu 1991. godine koje je donijelo Program obnove i Prijedlog njegovog financiranja, što je Sabor usvojio u lipnju 1992. godine. Program obnove ipak nije proveden u vrijeme mandata Vlade demokratskog jedinstva jer za to još nisu postojali potrebni uvjeti. Štoviše, prestankom mandata Vlade u kolovozu 1992. godine ukinuto je Ministarstvo obnove, a novi Program donesen je i počeo se provoditi tek nakon oslobađanja najvećeg dijela okupiranog hrvatskog teritorija 1995. godine.

Jedan od najvećih uspjela gospodarske politike Vlade demokratskog jedinstva odnosi se na činjenicu da je uspjela izbjeći tzv. „ratnu ekonomiju“, odnosno plansku proizvodnju i potrošnju. Više od 90 % cijena određivali su tržišni uvjeti, dok je Vlada kontrolirala cijene koje su se odnosile samo na „strateške proizvode“, primjerice, naftu i naftne derivate, električnu energiju, itd. Ratni izdatci uvelike su se odrazili na izradu državnog proračuna. Naime, zbog nedostatka klasičnih izvora, ali i brojnih alternativnih koje je poticala Vlada, iznos konačne verzije proračuna bio je gotovo upola niži od planiranoga. Vlada je zbog toga više puta tražila financijsku pomoć međunarodne zajednice, ali za vrijeme njezinog mandata Hrvatska nije primila nikakvu financijsku pomoć.

Djelatnost Vlade na području obrambene i vanjske politike, dvama najvažnijim aspektima hrvatske politike u tom razdoblju, otvara pitanje samostalnosti Vlade demokratskog jedinstva u odnosu na predsjednika Tuđmana. Budući da je Ustavom iz 1990. godine uspostavljen polupredsjednički sustav vlasti koji je predsjedniku Republike osigurao široki

raspon vlasti, Vlada je bila odgovorna predsjedniku Republike i Saboru. Na dan kad je Vlada prihvaćena u Saboru (početkom kolovoza 1991. godine) Sabor ju je ovlastio da na određeno vrijeme može donositi uredbe sa zakonskom snagom zbog nemogućnosti Sabora da se često sastaje, a s obzirom na to da se zbog agresije trebalo donositi odluke u brzom roku. S druge strane, Tuđmanu je Ustav omogućavao donošenje uredbi sa zakonskom snagom tijekom izvanrednog stanja u zemlji. U tom su razdoblju, dakle, Tuđman i Vlada imali proširene ovlasti u odnosu na Sabor. Tuđman je kao vrhovni zapovjednik oružanih snaga Republike Hrvatske i glavni kreator vanjske politike koncentrirao značajnu količinu vlasti u svojim rukama. Međutim, Vlada je također imala poprilično proširene ovlasti. Ona nije bila samo izvršno tijelo predsjednika Republike, nego je, moglo bi se reći, djelovala kao njegov blizak suradnik u donošenju odluka. To se osobito ističe kroz kolovoz i rujan kad je Vlada pripremala Plan mjera pripravnosti koje je Tuđman donosio nakon njezina predlaganja. Reprezentativni primjer toga donošenje je odluke o blokadi vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj. Vlada je, osim toga, znala i iskoračiti iz svojih ustavnih ovlasti. To se posebno uočava na primjeru zaključaka Vlade o Vukovaru na sjednici 17. studenog 1991. Niz mjera koje je te noći Vlada donijela s obzirom na odsudnost predsjednika Tuđmana, a koje su donesene u prvom redu s ciljem spašavanja civilnog stanovništva u Vukovaru, možda na najbolji način ilustriraju kojom brzinom i na koji način je Vlada morala donositi odluke. Ipak, brojni ukazuju na to da je djelatnost Vlade u značajnoj mjeri bila ograničena djelovanjem Tuđmanovog savjetodavnog Vrhovnog državnog vijeća te da se Vlada za cijelog svog mandata morala „boriti“ za što veću samostalnost. Unatoč nekim samostalnim odlukama koje je donosila na dva navedena područja, Vlada nije bila potpuno samostalna u kreiranju obrambene i vanjske politike. Znala je biti inicijator, a ponekad i tek realizator Tuđmanovih odluka. S druge, pak, strane, tvrdnju predsjednika Vlade Franje Gregurića da je Tuđman Vladi ostavio odriježene ruke „na unutrašnjem planu“, potvrđuju odluke koju je Vlada donosila u zbrinjavanju prognanika i izbjeglica i u gospodarstvu. Naime, socijalna i gospodarska politika u potpunosti su bile u rukama Vlade.

Jedno od pitanja koja su se također razmatrala u ovom istraživanju odnose se na položaj oporbe u Hrvatskoj. Neki tvrde da je formiranjem višestranačke vlade kojoj su svoj potpis dale sve parlamentarne stranke, „nestalo“ oporbe u hrvatskom političkom životu. Ta je primjedba razumljiva s obzirom da su navedene stranke potpisivanjem Sporazuma o Vladi demokratskog jedinstva od oporbenih formalno postale koalicijske stranke. Međutim, je li doista „nestalo“ oporbe s hrvatske političke scene? Brojni, medijski popraćeni, istupi pojedinih predstavnika oporbenih političkih stranaka i stranaka u cjelini, ukazuju na suprotno.

Djelovanje Koordinacije oporbenih stranaka, kao i sudjelovanje oporbenih stranaka i njihovih zastupnika tijekom zasjedanja Sabora od listopada 1991. do svibnja 1992. godine pokazuju izrazitu dinamičnost oporbe u Hrvatskoj. Razdoblje od uspostavljanja Vlade demokratskog jedinstva početkom kolovoza sve do početka listopada uglavnom je predstavljalo svojevrsno razdoblje „šutnje“ hrvatske oporbe. Treba, dakako, uzeti u obzir činjenicu da se Sabor nije sastao od formiranja Vlade sve do isteka Brijunskog moratorija 8. listopada. Međutim, oporbene stranke i njihovi predstavnici svoje su primjedbe, kritike i možebitne zahtjeve mogli artikulirati putem medija. Razlog toj „šutnji“ vjerojatno je bila dugo tražena promjena odnosa vlasti prema JNA. Od listopada su se ponovno pojavile žestoke kritike usmjerene protiv predsjednika Tuđmana i Vlade. Nezadovoljstvo je u prvom redu bilo usmjereno protiv vanjske politike, osobito potpisivanja tzv. Carringtonovih „aranžmana“ koji su predviđali „labavi“ savez država, odnosno konfederaciju. Kritike vanjske politike do izražaja su došle i prihvaćanjem Vanceova plana, zbog straha da se prognanici i izbjeglice neće moći vratiti svojim kućama i da hrvatski Ustav i zakoni neće moći vrijediti na okupiranim područjima. Oporba je iskazivala svoj otpor i određenim uredbama sa zakonskom snagom koje su donosili Vlada i predsjednik Tuđman, a u kojima su vidjeli ograničavanje slobode građana i javnog izjašnjavanja.

Vlada je posljednjih šest mjeseci svog mandata bila izložena pritiscima oporbe i dijela HDZ-a. Međunarodno priznanje Hrvatske i priprema za nove parlamentarne i predsjedničke izbore uzrokovali su pritiske na Vladu demokratskog jedinstva, što je rezultiralo odlascima određenih nestranačkih i oporbenih ministara, a kasnije dovelo i do velike travanjske rekonstrukcije Vlade u kojoj je otišlo šest, a ušlo devet novih ministara, od njih većina iz HDZ-a. Bilo je više nego očito da to nije bila ona Vlada iz 1991. godine i da njezin rad u prijašnjem sastavu više nije bio moguć. Odlazak pojedinih ministara iz Vlade i njezina velika travanjska rekonstrukcija ukazivali su na to da se bliži njezin kraj. Na pitanje kad je Vlada demokratskog jedinstva doživjela svoj kraj ili barem početak kraja nije lako odgovoriti. Jedni smatraju da se to dogodilo odlaskom prvog oporbenog ministra, odnosno povlačenjem prve oporbene stranke iz Sporazuma, dok drugi njezin kraj vide u travanjskoj rekonstrukciji. Osim toga, njezin bi se kraj mogao tražiti u njezinom službenom rasformiranju u kolovozu 1992. godine. Međutim, ako uzmemo u obzir da je kraj Vlade demokratskog jedinstva bio duži proces, a ne jedan izolirani događaj, onda moramo razmotriti pitanje njezine stabilnosti i tijekom njezinog postepenog rastakanja. Naime, Vlada demokratskog jedinstva djelovala je stabilno i razmjerno složeno do međunarodnog priznanja i objave o skorim parlamentarnim i predsjedničkim izborima, s obzirom na to da je međunarodno priznanje dovelo do

stabiliziranja međunarodnog položaja Hrvatske, a objavom o izborima započela je predizborna kampanja. Proces rastakanja Vlade počeo je početkom prosinca povlačenjem HDS-a iz Sporazuma i odlaskom Vladimira Veselice. Međutim, taj se potez, prema svemu sudeći, više odrazio na stabilnost HDS-a, nego Vlade. Taj proces nastavljen je odlaskom još nekoliko nestranačkih i oporbenih ministara i povlačenjem pojedinih stranaka, a rekonstrukcijom Vlade u travnju 1992. godine njezin sastav u znatnoj je mjeri promijenjen, odnosno ojačan kadrovima HDZ-a. Rekonstrukcija je, dakle, išla u smjeru stvaranja HDZ-ove vlade. Do kraja lipnja uži Kabinet Vlade ostao je nepromijenjen, a do službenog rasformiranja Vlade u kolovozu ostali su u njoj još predstavnici triju stranaka – HDZ-a, SDP-a, SSH-a i poneki nestranački ministar, tako da se referiranjem na Vladu demokratskog jedinstva od sredine travnja možemo poslužiti Tomčevom sintagmom o „krunjoj Vladi demokratskog jedinstva“.

Hipoteza postavljena na početku ovog istraživanja da Vlada demokratskog jedinstva nije mogla nastati i djelovati u nedemokratskom, odnosno autoritarnom sustavu potvrđena je kroz analiziranje njezinog formiranja i djelovanja na području obrambene, vanjske, socijalne i gospodarske politike. U dosadašnjim razmatranjima hrvatske politike 1990-ih godina i stila vladanja predsjednika Republike Franje Tuđmana, rad Vlade, njezin odnos s Tuđmanom te analiziranje njezinih ovlasti i slobode djelovanja nije istraživano. Zaključci i ocjene nekih autora o Tuđmanovoj vladavini kao autoritarnoj, gotovo diktatorskoj, koja je sustavno suzbijala bilo kakvu mogućnost proboja demokratskog života na političkoj pozornici Hrvatske često se donose bez dovoljnog poznavanja cjelokupne tadašnje situacije kao i zbog djelomičnog, površnog, odnosno jednostranog pogleda na politički život Hrvatske. Ovaj je rad, stoga, pokušaj uvođenja šire perspektive u daljnjem istraživanju hrvatske političke zbilje na samom početku Domovinskog rata. Uspostava višestranačke vlade samo godinu dana nakon što je HDZ kao stranka Franje Tuđmana pobijedila na demokratskim izborima daje vrijedan doprinos proučavanju Tuđmanove politike i razvoja demokracije u Hrvatskoj početkom 1990-ih godina. Međutim, treba naglasiti da će se do šire i potpunije slike moći doći uvidom u trenutno nedostupnu arhivsku građu. Stvaranje Vlade demokratskog jedinstva ulomak je iz najnovije hrvatske povijesti, i to njezina najdramatičnijeg razdoblja, koji prikazuje sasvim drugu sliku o vladanju Franje Tuđmana i otvara vrata daljnjem istraživanju hrvatske politike 1990-ih godina.

PRILOZI

Popis članova Vlade demokratskog jedinstva

(Preuzeto iz knjige Franje Gregurića, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske: 1991.-1992.*, 659-669).

1. **Dr. Franjo Gregurić**
predsjednik Vlade, 2.8.1991. – 12.8.1992., član HDZ-a.
2. **Dr. Milan Ramljak**
potpredsjednik Vlade, 2.8.1991. – 12.8.1992.
3. **Dr. Mate Granić**
potpredsjednik Vlade, 2.8.1991. – 12.8.1992., član HDZ-a.
4. **Dr. Zdravko Tomac**
potpredsjednik Vlade, 2.8.1991. – 26.6.1992., član SDP-a.
5. **Dr. Enzo Tirelli**
ministar energetike i industrije, 2.8.1991. – 12.8.1992.
6. **Jozo Martinović**
ministar financija, 2.8.1991. – 12.8.1992.
7. **Dr. Zvonimir Šeparović**
ministar vanjskih poslova, 2.8.1991. – 27.5.1992., član HDZ-a.
8. **Gojko Šušak**
ministar iseljništva 2.8.1991.-18.9.1991.
ministar obrane (18.9.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.
9. **Luka Bebić**
ministar obrane (2.8.1991.-18.9.1991.), član HDZ-a.
10. **Bosiljko Mišetić**
ministar pravosuđa i uprave (2.8.1991.-14.5.1992.), član HNS-a.
11. **Dr. Josip Božičević**
ministar prometa i veza (2.8.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.
12. **Dr. Davorin Rudolf**
ministar pomorstva (2.8.1991.-12.8.1992.)
13. **Ivan Tarnaj**

ministar poljoprivrede i šumarstva (2.8.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.

14. Dr. Vlatko Pavletić

ministar prosvjete i kulture (2.8.1991.-15.4.1992.)

15. Bernardo Jurlina

ministar rada i socijalne skrbi (2.8.1991.-15.4.1992.), član HDZ-a.

16. Mr. Petar Kriste

ministar trgovine (2.8.1991.-15.4.1992.), član HDZ-a.

17. Ivan Vekić

ministar unutarnjih poslova (2.8.1991.-15.4.1992.), član HDZ-a.

18. Dr. Ivan Cifrić

ministar zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva (2.8.1991.-12.8.1992.),
član SSH-a.

19. Dr. Andrija Hebrang

ministar zdravstva (2.8.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.

20. Dr. Ante Čović

ministar znanosti, tehnologije i informatike (2.8.1991.-15.4.1992.), član SDSH-a.

21. Dr. Zvonimir Baletić

ministar bez lisnice (2.8.1991.-12.8.1992.), član SDSH-a.

22. Dražen Budiša

ministar bez lisnice (2.8.1991.-20.2.1992.), član HSLS-a.

23. Dr. Ivan Cesar

ministar bez lisnice (2.8.1991.-2.6.1992), član HKDS-a.

24. Živko Juzbašić

ministar bez lisnice (2.8.1991.-12.8.1992.)

25. Dr. Vladimir Veselica

ministar bez lisnice (2.8.1991.-2.12.1991.), član HDS-a.

26. Dr. Stjepan Zdunić

ministar bez lisnice (2.8.1991.-15.11.1991.)

ministar narodnog gospodarstva (15.11.1991.-12.8.1992.)

27. Muhamed Zulić

ministar bez lisnice (2.8.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.

28. Branko Salaj

ministar informiranja, 27.8.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.

29. Anton Marčelo Popović

- ministar turizma, 16.9.1991.-12.8.1992.), član HDZ-a.
30. **Mr. Jurica Pavelić**
potpredsjednik Vlade, 15.11.1991.-12.8.1992., član HDZ-a.
31. **Dr. Zdravko Sančević**
ministar iseljništva, 2.12.1991.-12.8.1992.
32. **Slavko Degoricija**
ministar obnove, 31.12.1991.-12.8.1992., član HDZ-a.
33. **Dr. Franjo Kajfež**
ministar energetike i industrije, 15.4.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
34. **Vesna Girardi-Jurkić**
ministrica prosvjete, kulture i sporta, 15.4.1992.-12.8.1992., članica HDZ-a.
35. **Mr. Josip Juras**
ministar rada, socijalne skrbi i obitelji, 15.4.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
36. **Branko Mikša**
ministar trgovine, 15.4.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
37. **Ivan Jarnjak**
ministar unutarnjih poslova, 15.4.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
38. **Dr. Jure Radić**
ministar znanosti, tehnologije i informatike, 15.4.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
39. **Ivan Crnić**
ministar u Vladi, 15.4.1992.-12.8.1992.
40. **Darko Čargonja**
ministar u Vladi, 15.4.1992.-12.8.1992., član SDP-a.
41. **Mr. Mladen Vedriš**
ministar u Vladi, 15.4.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
42. **Ivan Milas**
ministar pravosuđa i uprave, 8.6.1992.-12.8.1992., član HDZ-a.
43. **Dr. Zdenko Škrabalo**
ministar vanjskih poslova, 9.6.1992.-12.8.1992.

Popis kratica

CK SKH – Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske
DAH – Demokratska akcija Hrvatske
DKS – Demokratska kršćanska stranka
EFTA – Europska slobodna trgovinska zona (European Free Trade Association)
GS HV – Glavni stožer Hrvatske vojske
HDB – Hrvatski demokratski blok
HDS – Hrvatska demokratska stranka
HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
HKDS – Hrvatska kršćansko-demokratska stranka
HNS – Hrvatska narodna stranka
HOS – Hrvatske obrambene snage
HRM – Hrvatska ratna mornarica
HS – Hrvatska stranka
HSLS – Hrvatski socijalno-liberalni savez/stranka
HSP – Hrvatska stranka prava
HV – Hrvatska vojska
HZ HB – Hrvatska zajednica Herceg Bosna
JRM – Jugoslavenska ratna mornarica
KESS – Konferencija za europsku sigurnost i suradnju
KNS – Koalicija narodnog sporazuma
KOS – Kontraobavještajna služba
MIP – Ministarstvo inozemnih poslova
MUP – Ministarstvo unutarnjih poslova
OS RH – Oružane snage Republike Hrvatske
PM EZ – Promatračka misija Europske zajednice
PZUN – Područja pod zaštitom Ujedinjenih naroda
SK – Savez komunista
SKJ - Savez komunista Jugoslavije
SKH – Savez komunista Hrvatske
SDP – Stranka demokratskih promjena/Socijaldemokratska partija
SDS – Srpska demokratska stranka

SDSH – Socijaldemokratska stranka Hrvatske

SNS – Srpska narodna stranka

SNV – Srpsko nacionalno vijeće

SRH – Socijalistička Republika Hrvatska

SSNO – Savezni sekretarijat za narodnu obranu

ŠVK OS SFRJ – Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Socijalističke Federativne
Republike Jugoslavije

TO – Teritorijalna obrana

UDB – Uprava državne bezbednosti

UJDI – Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu

UPRH – Ured predsjednika Republike Hrvatske

VDV – Vrhovno državno vijeće

VPO – Vojnopomorska oblast

VPS – Vojnopomorski sektor

WEU – Zapadnoeuropska unija (Western European Union)

ZNG – Zbor narodne garde

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Neobjavljeni izvori:

Arhivska građa

Republika Hrvatska, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, Ured za opće poslove Hrvatskog sabora i Vlade Republike Hrvatske:

VRH/Kabineti (1967) 1990-2004
Opći spisi

Privatna građa

Fond Čović:

Politika I (do 16. 12. 1991.)
Politika kraj 1991. i 1992. do 11. veljače
Politika 11. 02. – 27. 04. 1992.

Zapisnik sa 39. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske održane u ponedjeljak, 18. studenog 1991. godine, 8/3 JG, 8/4 JG.

Objavljeni izvori:

Dokumenti objavljeni u knjigama:

Bernadić, Stjepan. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Memoarsko gradivo: Knjiga 1: Prilozi za povijest Hrvatske ratne mornarice u Domovinskom ratu (1991.)*. Uredio Ante Nazor. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Degan, Vladimir Đuro, ur. *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici – razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002.

Hill, Christopher, Smith, Karen E., ur. *European Foreign Policy: Key Documents*. London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2003.

Horvatić, Ivan, Krpan, Vladimir, ur. *Petrinjski žrtvoslovni leksikon Domovinskog rata*. Petrinja: Udruga djece poginulih i nestalih hrvatskih branitelja podružnica Sisačko-moslavačka županija; Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske – ogranak Petrinja; Udruga roditelja poginulih i nestalih branitelja Domovinskog rata – Petrinja; Udruga udovica hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Republike Hrvatske – Udruga Petrinja; Udruga HVIDR-a Grada Petrinje; Matica Hrvatska u Petrinji, 2013.

Letica, Slaven. Mario Nobilo, ur., *JNA – Rat protiv Hrvatske: Scenarij vojnog udara u Hrvatskoj i metode specijalnog rata u njegovoj pripremi*. Zagreb: Posebna izdanja Globusa, 1991.

Macan, Hrvoje, ur. *Posljednja opsada Dubrovnika: izvješće o dijelu građe Kriznoga štaba Općine Dubrovnik: (rujan 1991. – veljača 1992.)*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 2001.

Milardović, Anđelko. *Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske*. Zagreb: „Alineja“, 1992.

Milardović, Anđelko, ur. *Ujedinjeni narodi. Rezolucije o Republici Hrvatskoj. Unprofor*. Osijek: Pan Liber, 1995.

Odluka I. Općeg sabora HDZ; Programske zasade i ciljevi HDZ; Statut HDZ; Izborni proglas; Izabrana tijela HDZ. Zagreb, Samobor: A. G. Matoš, 1990.

Oraić Tolić, Dubravka. *Hrvatsko ratno pismo 1991/92.: apeli, iskazi, pjesme=Croatian war writing 1991/92: appeals, viewpoints, poems*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1992.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: Dokumenti, Knjiga 1: Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Sofronić, Zlatimir. *Ustav SFRJ, Ustavi Socijalističkih republika i pokrajina, Ustavni zakoni, Registar pojmova*. Beograd: Prosveta, 1974.

Tuđman, Miroslav, priredio. *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990.-1995*. Zagreb: Despot Infinitus, 2013.

Tuđman, Miroslav, gl. ur. *Tuđmanov arhiv – Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999.: Prva knjiga: Godine stvaranja: 1990. i 1991*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, 2015.

Tuđman, Miroslav, gl. ur. *Tuđmanov arhiv: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine: Druga knjiga: Godina priznanja: 1992*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 2015.

Dokumenti objavljeni na Internetu:

ICTY – Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju

Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nacrt) Jesen 1986., pristup ostvaren 23. II. 2016, https://pescanik.net/wp-content/PDF/memorandum_sanu.pdf.

Narodne novine 1990. – 1992., 1995.? i 1998.

OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe: Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki 1975; Charter of Paris for a new Europe, pristup ostvaren 27. 9. 2016., <http://www.osce.org/astana/110410>.

United Nations, Documents – Dokumenti Ujedinjenih naroda

„Željko Šikić: dokumenti 1991.“, pristup ostvaren 25. 5. 2016., <https://sites.google.com/site/zeljkosikicslike1991/>.

„Ratni dokumenti“, http://www.slobodanpraljajak.com/slobodan_praljak_RATNI_DOKUMENTI_FRAME.html.

Usmeno memoarsko gradivo – razgovori:

Gregurić, Franjo, razgovor, 13. listopada 2015., Zagreb.

Rudolf, Davorin, razgovor, 7. veljače 2014., Split.

Šeparović, Zvonimir, razgovor, 3. lipnja 2013., Zagreb.

Tomac, Zdravko, razgovor, 3. lipnja 2013., Zagreb.

Vedriš, Mladen, razgovor, 2. lipnja 2013., Zagreb.

Memoari i zapisi sudionika:

Bilandžić, Dušan. *Povijest izbliza: memoarski zapisi, 1945. – 2000*. Zagreb: Prometej, 2006.

Boljkovac, Josip. „*Istina mora izaći van...*“: *sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.

Borković, Branko. *Rušitelj ustavnog poretka*. Zagreb: Meditor, 1995.

Brnelić, Ivan. „Kako smo stvarali Hrvatsku [sic] diplomaciju“. U: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga prva*. Uredio Đuro Vidmarović, 17-31. Zagreb: Mate, 2008.

Cokić, Jevrem. *Početak kraja*. Ruma: Srpska knjiga, 2008.

- Domljan, Žarko. *Visoko podignimo zastavu: Hrvatska – od negacije do priznanja*. Zagreb: Profil international, 2010.
- Genscher, Hans-Dietrich. *Sjećanja*. Preveo Boris Hudoletnjak. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999.
- Granić, Mate. *Vanjski poslovi; iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam, 2005.
- Gregurić, Franjo. *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992*. Zagreb: Naklada Zadro, 1998.
- Gagro, Božidar. „Ambasador i veleposlanik“. U: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga druga*. Uredio Đuro Vidmarović, 49-108. Zagreb: Mate, 2010.
- Hebrang, Andrija. *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Republiku Hrvatsku*. Zagreb: Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca Domovinskog rata 1990.-1991. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2013.
- Hitrec, Hrvoje. *Lijepa moja: Sjećanja jednoga domoljuba 1989.-1992*. Zagreb: Azur Journal, 1992.
- Ivanda, Stipe. *Vukovar od nade do beznađa*. Zagreb: Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, 2010.
- Jelić, Ivo. *4. brigada ZNG: čovjek i rat 90/92*. Split: Hrvatski časnički zbor grada Splita, 2005.
- Jović, Borisav. *Poslednji dani SFRJ*. Beograd: Politika, 1995.
- Kačić, Hrvoje. *U službi domovine: Croatia rediviva*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.
- Kadijević, Veljko. *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*. Beograd: Politika, 1993.
- Kriste, Petar. *Iznevjereni grad: Dubrovnik '91*. Zagreb: Golden marketing, 2000.
- Kriste, Petar. *Kontroverze i perspektive hrvatske politike*. Zagreb: Plejada, 2010.
- Kriste, Petar. *Sjene nad slobodom: sjećanja i pogledi na Hrvatsku: 1989.-2002*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
- Lang, Slobodan. *Dnevnik Libertas: dubrovački ratni zapisi*. Zagreb: Pegaz, 1997.
- Mamula, Branko. *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica: CID, 2000.
- Manolić, Josip. *Politika i domovina: Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2015.
- Maštruko, Ivica. *Sveta Stolica A. D. 1991.: Ambasador zemlje koje nema*. Zagreb: Novi liber, 2012.

Melady, Thomas Patrick. *Veleposlanikova priča: Sjedinjene Američke Države i Vatikan u svjetskoj politici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1997.

Mesić, Stipe. *Kako je srušena Jugoslavija*, 2. izdanje. Zagreb: Mislavpress, 1994.

Meštrović, Mate. *U vrtlogu hrvatske politike: kazivanje Peri Zlataru*. Zagreb: Golden marketing, 2003.

Mihanović, Nedjeljko. *Tuđmanova baština*. Zagreb: Detecta, 2010.

Mikolić, Mario. „Iz jugoslavenske u hrvatsku diplomaciju“. U: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga treća*. Uredio Đuro Vidmarović. Zagreb: Mate, 2011.

Morsan, Sergej Ivan. „Počeci diplomacije Republike Hrvatske“. *XXII. I XXIII. Jednogodišnji stručni diplomski studij Diplomatske akademije Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske*. Zagreb, 27. ožujka 2009. i 2. veljače 2010. (sažeti i autorizirani prikaz predavanja).

Nobilo, Mario. *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990.-1997*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000.

Pavešić, Josip. „Inozemni ured Republike Hrvatske u Münchenu“. U: *Sjećanja i prilozi za povijest diplomacije Republike Hrvatske: Prvo desetljeće: Knjiga Druga*. Uredio Đuro Vidmarović, 15-26. Zagreb: Mate, 2010.

Prosoli, Alojzije, ur. *Glas iz Dubrovnika/The voice of Dubrovnik*. Zagreb: Sveta glazba 1994.

Rudolf, Davorin. *Rat koji nismo htjeli: Hrvatska 1991*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1999.

Rudolf, Davorin. *Stvaranje hrvatske države 1991.: ministarska sjećanja*. Split: Književni krug, 2016.

Šeks, Vladimir. *1991. - Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 1*. Zagreb: Večernji list, 2015.

Šeks, Vladimir. *1991. – Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 2 – Pad Vukovara*. Zagreb: Večernji list, 2015.

Šeks, Vladimir. *Temeljci hrvatske državnosti*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.

Šimac, Petar. *Svjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991*. Omiš: „Franjo Kluz“, 2001.

Špegelj, Martin. *Sjećanja vojnika*. Zagreb: Znanje, 2001.

Tomac, Zdravko. *Iza zatvorenih vrata: Tako se stvarala hrvatska država*. Zagreb: Organizator, 1992.

Tomac, Zdravko. *Iza zatvorenih vrata 2: Tko je ubio Bosnu?* Zagreb: Birotisak, 1994.

Tomac, Zdravko. *Memoari*. Zagreb: Tkanica, 2012.

Tomac, Zdravko. *Predsjednik – protiv krivotvorina i zaborava*. Zagreb: Slovo M, 2004.

Tomac, Zdravko. *Zločin bez kazne*. Zagreb: Matrix Croatica, 1999.

Tuđman, Franjo. *Hrvatska riječ svijetu: razgovori sa stranim predstavnicima*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999.

Udovičić, Božo. *Statisti u demokraciji: Čitanka za buduću povijest*. Zagreb: Jesenski i Turk, 1999.

Vujić, Antun. *Hrvatska i ljevica*. Zagreb: Ljevak, 2014.

Zimmermann, Warren. *Izvori jedne katastrofe: Jugoslavija i njezini rušitelji: Posljednji američki veleposlanik piše o tome što se dogodilo i zašto*. Prevele Milena Gradiška, Ljerka Vajagić, Marjan Jurleka. Zagreb: Globus, 1996.

Tisak:

Danas 1990. – 1992.

Glas Slavonije 1991. – 1992.

Globus 1991. – 1992.

Nedjeljna Dalmacija 1991. – 1992.

Nedjeljni vjesnik 1991. – 1992.

Slobodna Dalmacija 1990. – 1992.

Slobodni tjednik 1991. – 1992.

Večernji list 1991. – 1992.

Vjesnik 1991. – 1992.

Literatura

Knjige:

Antić, Ljubomir. *Velikosrpski nacionalni program: Ishodišta i posljedice*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2007.

Baletić, Milovan, ur. *Ljudi iz 1971. Prekinuta šutnja*. Zagreb: NIŠPRO Vjesnik, 1990.

Barić, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.

Biserko, Sonja, ur. *Dubrovnik: 'Rat za mir'*. Beograd: Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 24, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006.

Budimir, Davorka. *Politička elita u Hrvatskoj 1990.-2000*. Zagreb: Vlastita naklada, 2017.

Cohen, Philip J. *Tajni rat Srbije. Propaganda i manipuliranje poviješću*. Prevela Ana Rudelić. Zagreb: Ceres, 1997.

Cupek Hamill, Mirjana. *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad Jugoslavije*. Zagreb: Leykam international, 2008.

Dedaković-Jastreb, Mile; Mirković-Nadž, Alemka; Runtić, Davor. *Bitka za Vukovar*. Vinkovci: Vinkovačke jeseni: F. W. T., 1997.

Dirlmeier, Ulf; Gestrich, Andreas; Herrmann, Ulrich; Hinrichs, Ernst; Kleissmann, Christoph; Reulecke Jurgen. *Povijest Njemačke*. Prevele Vlatka Ana Laco i Sonja Perković. Zagreb: Barbat, 1999.

Domazet Lošo, Davor. *Hrvatski Domovinski rat 1991.-1995.: strateški pogled*. Zagreb: Hrvatski identitet i prosperitet, 2010.

Družić, Gordan. *Kriza hrvatskoga gospodarstva i ekonomska politika*. Zagreb: Golden marketing, 2001.

Duka, Zdenko. *Račan: biografija*. Zagreb: Profil international, 2005.

Libal, Michael. *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992*. Preveo Zoran Bošnjak. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2004.

Eichtinger, Martin; Wohnout Helmut. *Alois Mock: Političar koji stvara povijest*. Prevela Alma Kalinski. Zagreb: Školska knjiga, 2009.

Franjković, Zvonimir. *U obrani domovine*. Split: Matica hrvatska, Ogranak, 2011.

Goldstein, Ivo. *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Zagreb: Novi liber, 2010.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijesti 21*. Zagreb: Europapress holding, 2008.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Novi liber, 2008.

Grdešić, Ivan; Kasapović, Mirjana; Šiber, Ivan; Zakošek, Nenad. *Hrvatska u izborima '90*. Zagreb: Naprijed, 1991.

Hedl, Drago. *Glavaš: kronika jedne destrukcije*. Zagreb: Novi liber, 2010.

Hodge, Carole. *Velika Britanija i Balkan*. Preveo Zoran Bošnjak. Zagreb: Detecta 2007.

Huszka, Beata. *The Discursive Construction of the Slovenian and Croatian Independence Movement*. Budimpešta: Eökl, 2009.

Ivanković, Nenad. *Bonn: druga hrvatska fronta*. Zagreb: Mladost, 1993.

Kasapović, Mirjana. *Demokratska tranzicija i političke stranke: razvoj političkih stranaka i stranačkih sustava u Istočnoj Europi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, 1996.

Kreš, Marija. *Policija u Domovinskom ratu 1990.-1991.: Svjedočenja o herojskom vremenu*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova RH, 2010.

Marijan, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016.

Marijan, Davor. *Jugoslavenska narodna armija u ratu protiv Republike Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga Republike Hrvatske: Hrvatsko vojno učilište Petar Zrinski, 2008.

Marijan, Davor. *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2008.

Marijan, Davor. *Bitka za Vukovar*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004.

Marijan, Davor. *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2013).

Milardović, Anđelko, ur. *Političke stranke u Republici Hrvatskoj: politologija stranaka, programi političkih stranaka*. Osijek: Zagreb: Split: Pan liber, 1997.

Miškuljin, Ivica. *Šeks: politička biografija*. Zagreb: Alfa, 2017.

Najman, Dražen; Dujić, Marija; Posilović, Ivan. *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj: (svjedočanstva i prilozi Domovinskom ratu), Knjiga 1*. Zagreb: Udruga dragovoljaca Narodne zaštite, 2004.

Najman, Dražen; Dujić, Marija; Posilović, Ivan. *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj: (svjedočanstva i prilozi Domovinskom ratu), Knjiga 2: Grad Zagreb*. Zagreb: Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, 2005.

Nazor, Ante, ur. *Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika... (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.

Nazor, Ante. *Počeci suvremene hrvatske države - kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991*. Zagreb: Hrvatski Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih/Greater-Serbian aggression on Croatia in the 90s*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

Perić, Ivo, ur. *Hrvatski državni sabor: 1848.-2000*. 3. svezak. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Hrvatski državni sabor: Dom i svijet, 2000.

Pezo, Oliver. *Zagonetka pobjede: velikosrpska agresija na Dubrovnik 1991. Godine*. Dubrovnik: ArtFORMAT, 2015.

- Popović, Srđa. *One gorke suze posle*. Beograd: Peščanik, 2010.
- Puljiz, Vlado. *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta, 2008.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Radelić, Zdenko; Marijan, Davor; Barić, Nikica; Bing, Albert; Živić, Dražen. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Radoš, Ivica. *Tuđman izbliza: svjedočenja suradnika i protivnika*. Zagreb: Profil international, 2005.
- Ramet, Sabrina. *Balkanski babilon: Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Zagreb: Alineja, 2005.
- Raguž, Jakša. *Hrvatsko Poneretvlje u Domovinskom ratu*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.
- Rogić, Ivan; Esterajher, Josip; Knezović, Zvonimir; Lamza Posavec, Vesna; Šakić, Vlado. *Progonstvo i povratak: psiho-socijalne i razvojne odrednice progonstva i mogućnosti povratka hrvatskih prognanika*. Zagreb: SysPrint, 1995.
- Runtić, Davor. *Domovinski rat: rat prije rata: knjiga prva*. Vinkovci: Neobična naklada, 2004.
- Runtić, Davor. *Domovinski rat: umijeće pregovaranja: knjiga treća*. Vinkovci: Neobična naklada, 2007.
- Runtić, Davor. *Vukovar i istočno bojište*. Zagreb: Neobična naklada, 2008.
- Sadkovich, James J. *Tuđman: prva politička biografija*. Prevela Lidija Šimunić Mesić. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010.
- Savjet za sukcesiju vojne imovine. *Zapovjedni vrh JNA (siječanj 1990.-svibanj 1992.)*. Uredili Ante Nazor i Ivan Brigović. Zagreb: MORH – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.
- Silber, Laura; Little, Allan. *Smrt Jugoslavije*. Rijeka: „Otokar Keršovani, 1996.
- Šošić, Hrvoje. *Hrvatski politički leksikon, Prva knjiga, A-O*. Rijeka: Tiskara Rijeka, 1993.
- Šošić, Hrvoje. *Hrvatski politički leksikon, Druga knjiga, P-Ž*. Rijeka: Tiskara Rijeka, 1993.
- Šurc, Matej; Zgaga, Blaž. *Trilogija: U ime države, Prodaja, Prva knjiga*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2013.
- Tomac, Zdravko. *Tuđmanizam i mesičizam: Predsjednik protiv predsjednika 2. dio*. Zagreb: Nominativ, 2007.
- Tuđman, Miroslav. *Programiranje istine. Rasprava o preraspodjelama društvenih zaliha znanja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.

Tursunović-Zmaj, Kemal. *Bitka za Dubrovnik: u Domovinskom ratu 1991.-1995.* Dubrovnik: Sabor bošnjačkih asocijacija Hrvatske, 2009.

Valentić, Mirko. *Rat protiv Hrvatske: 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje od realizacije* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.

Viro, Dušan. *Slobodan Milošević: Anatomija zločina.* Zagreb: Profil International, 2007.

Žunec, Ozren. *Goli život I: Socijalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj.* Zagreb: Demetra, 2007.

Žunec, Ozren. *Oficir i časnik: prelasci vojnih profesionalaca iz Jugoslavenske narodne armije u Hrvatsku vojsku.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2013.

Znanstveni članci:

Antić, Miljenko. „Teorija nadmoći i rat na prostoru bivše Jugoslavije (1991.-1995.)“. *Politička misao* 41 (2004), br. 2: 117-134.

Batorović, Mato; Kraljević, Stipan. „Ilok u okruženju, izlazak u konvoju, Iločani u progonstvu“. *Sociologija sela* 31 (1993), br. 3/4: 183-194.

Bekić, Andrea. „London i Bonn – dva pola politike Europske zajednice prema priznanju Republike Hrvatske 1991. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 42 (2010), br. 2: 339-366.

Bilić, Ivan. „Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske do 15. siječnja 1992.“. *National security and the future* 6 (2005), br. 1-2: 73-184.

Bing, Albert. „Kiss: Keep it simple, stupid! Critical observations of the Croatian American Intellectuals during the establishment of political relations between Croatia and the United States, 1990-1992“. *Review of Croatian History* 2 (2006), br. 1: 179-205.

Bing, Albert. „Croatia's State Independence: Between Principle and *Realpolitik*“. *Review of Croatian History* 7 (2011), br. 1: 201-231.

Bing, Albert. „Disidenti/'divergenti', ljudska prava i osamostaljivanje Hrvatske“. U: *Disidentstvo u suvremenoj povijesti – Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest*, Zagreb, 19. 11. 2009. Uredili Nada Kisić Kolanović, Zdenko Radelić i Katarina Spehnjak, 401-428. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010.

Blažeković, Goran Ante. „Hrvatska stranka prava 1990. godine: obnova, djelovanje, uzroci raskola“. U: *Pravaška misao i politika. Zbornik radova.* Uredila Jasna Turkalj, 301-318. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.

Boban, Davor. „Ustavni modeli polupredsjedničkih sustava vlasti u Rusiji i Poljskoj“, *Analitičko društvo* 3 (2007): 55-82.

Bralić, Ante. „Franjo Tuđman u memoarističkoj i publicističkoj literaturi“. U: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*. Uredio Ante Bralić, 303-322. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016.

Budimir, Davorka. „Hrvatska politička elita na početku demokratske tranzicije“. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 7 (2011), br. 1: 73-97.

Čular, Goran. „Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition-Postponed Consolidation“. *Politička misao* 37 (2000), br. 5: 30-46.

Družić, Gordan. *Kriza hrvatskoga gospodarstva i ekonomska politika*. Zagreb: Golden marketing, 2001.

Duverger, Maurice. „Novi model političkog sustava: predsjednička vlast“. U: *Parlamentarna ili predsjednička vlast*. Uredio Arend Lijphart, 135-141. Zagreb: „Puljko“, 1998.

Filipović, Vladimir. „Trenutak Europe – rasprave o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine“. *Politička misao* 47 (2010), br. 4: 210-224.

Goldstein, Ivo. „Odmak od načela liberalne demokracije u hrvatskom društvu 1990-ih godina“. U: *Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća/Iz hrvaške zgodovine 20.stoletja, Vpogledi 4*. Uredili Iskra Iveljić, Stjepan Matković i Žarko Lazarević, 125-146. Ljubljana, 2012.

Goldstein, Slavko. „Židovska općina Zagreb od 1941. do 1997. godine“. U: *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. Uredio Ognjen Kraus, 19-27. Zagreb: Židovska općina, 1998.

Hrastović, Ivica. „Zauzimanje vojarni JNA u Varaždinu i predaja 32. Varaždinskog korpusa JNA“. *Polemos* 9 (2006), br. 2: 119-134.

Ilišin, Vlasta. „Političke vrijednosti i stavovi“. U: *Hrvatska od osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Uredili Reneo Lukić, Sabrina Ramet i Konrad Clewig. Prevela Branka Marjanović, 103-124. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2013.

Jakir, Aleksandar; Perković Paloš, Andrijana. „Franjo Tuđman i Vlada demokratskog jedinstva“. U: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države 1990.-1999.* Uredio Ante Bralić, 63-78. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016.

Kasapović, Mirjana. „Komparativna istraživanja polupredsjedničkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi: problemi koncepcijske rastezljivosti, selekcijske pristranosti, tipologizacija i denominiranja“. *Anali hrvatskog politološkog društva* 3 (2007): 27-54.

Kasapović, Mirjana. „Parlamentarizam i prezidencijalizam u Istočnoj Europi“. *Politička misao* 34 (1997), br. 1: 5-20.

Kasapović, Mirjana. „Politički učinci hrvatskog izbornog sustava“, *Politička misao* 28 (1991), br. 3: 59-83.

Kosnica, Ivan. „Uredbe iz nužde predsjednika Republike Hrvatske iz 1991. – 1992.“. *Zbornik PFZ* 61 (2011), br. 1: 149-179.

Lalović, Dragutin. „Hrvatska Druga Republika i njezine državotvorne kušnje“. *Politička misao* 38 (2001), br. 1: 12-25.

Lalović, Dragutin. „O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.)“. *Politička misao* 37 (2000), br. 1: 188-204.

Lisičak, Adrijan. „Oslobađanje vojnih skladišta JNA u Sesvetama 1991.“. *Polemos* 13 (2010), br. 1: 77-92.

Listhaug, Ola; Štrbac, Žan. „Potpora demokraciji i snaga građanskih stavova: Hrvatska u usporedbi sa stabilnim i novim demokracijama“. U: *Hrvatska od osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Uredili Reneo Lukić, Sabrina Ramet i Konrad Clewig. Prevela Branka Marjanović, 89-102. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2013.

Lončar, Marko. „Činjenice o 'Optužnici' koju je pročitao Siniša Glavašević“. *National security and the future* 11 (2010), br. 2-3: 9-60.

Marijan, Davor. „Bitka za Vukovar 1991.“. *Scrinia slavonica* 2 (2002), br. 1: 367-401.

Marijan, Davor. „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991.“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1: 47-64.

Mašić, Barbara. „Stranačka struktura Hrvatskog sabora 1990.-2010.“. *Pravnik* 44 (2010), br. 89: 67-82.

Matić, Davorka. „Politička kultura, sociokulturne vrijednosti i demokratska konsolidacija u Hrvatskoj“. U: *Hrvatska nakon osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Uredili Sabrina Ramet i Reneo Lukić. Prevela Branka Marjanović, 161-179. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013.

Merkel, Wolfgang. „Uktovljene i manjkave demokracije“. *Politička misao* 41 (2004), br. 3: 80-104.

Milosavljević, Olivera. „Antibirokratska revolucija 1987.-1989.“. U: *Dijalog povjesničara/istoričara* 8. Uredili Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, 319-336. Zagreb: Naklada Friedrich Naumann, 2004.

Miškulin, Ivica. „Republika Hrvatska i mirovna konferencija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?“. *Historijski zbornik* 64 (2013), br. 1: 121-159.

Miškulin, Ivica. „'Sladoled i sunce' – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991.-1995.“, *Časopis za suvremenu povijest* 42 (2010), br. 2: 299-337.

Mušić, Nenad. „Stanarsko pravo – povijesnopravni pregled i transformacija u Republici Hrvatskoj“. *Pravnik* 45 (2011), br. 91: 129-149.

Nazor, Ante. „Sastanak u Uredu predsjednika RH, ujutro 20. studenoga 1991. Prilog raspravi o tome je li predsjednik Tuđman 'izdao' ili 'žrtvovao' Vukovar“. U: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*. Uredio Ante Bralić, 79-88. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016.

Orlić, Mila. „Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu“. *Politička misao* 48 (2011), br. 4: 98-112.

Oršolić, Tado. „Uloga Franje Tuđmana tijekom rata u Bosanskoj Posavini 1992.“. U: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*. Uredio Ante Bralić, 129-174. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016.

Pauković, Davor. „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada“. *Suvremene teme* 1 (2008), br. 1: 21-33.

Pauković, Davor. „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1: 13-30.

Perković Paloš, Andrijana. „Je li hrvatska vlast 1990-ih bila antisemitska?“. *Časopis za suvremenu povijest* 48 (2016), br. 2: 291-329.

Primorac, Igor. “‘Preseljenje’ i ‘etničko čišćenje’: Izrael i rat na Balkanu”. *Politička misao* 37 (2000), br. 2: 12-23.

Ramet, Sabrina. „Priznati, ili ne priznati – Politika Sjedinjenih Američkih Država prema Hrvatskoj, 1990.-1991.“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1: 141-158.

Raguž, Jakša. „Osnivački skup SDS-a za Dubrovnik – Otvorena najava agresije na dubrovačko područje“. *Časopis za suvremenu povijest* 35 (2003), br. 1: 37-77.

Rudolf, Davorin, ml. „Stjecanje međunarodnopravne osobnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991.“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 50 (2013), br. 1: 51-80.

Ružić, Slaven. „Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Benkovca, Obrovca i Zadra u predvečerje rata (ožujak – kolovoz 1991. godine)“. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011): 399-426.

Sadkovich, James J. „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1: 192-193.

Schönfelder, Bruno. „Utjecaj rata na gospodarstvo“. U: *Hrvatska od osamostaljenja: Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewig. Prevela s engleskog Branka Marjanović, 201-219. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013.

Smerdel, Branko. „Parlamentarni sustav i stabilnost hrvatskoga Ustava: Slijede li nakon predsjedničkih izbora nove promjene ustrojstva vlasti?“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 60 (2010), br. 1: 7-44.

Sokol, Smiljko. „Polupredsjednički sustav i parlamentarizam“. *Politička misao* 29 (1992), br. 3: 4-17.

Søberg, Marius. „Hrvatska nakon 1989. godine: HDZ i politika tranzicije“. U: *Hrvatska nakon osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Uredili Sabrina Ramet i Reneo Lukić. Prevela Branka Marjanović, 35-64. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013.

Špegelj, Martin. „Prva faza rata 1990-1992: Pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi“. U: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.* Uredili Branka Magaš, Ivo Žanić, 39-65. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Sarajevo: Dani, 1999.

Tus, Anton. „Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja“. U: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.* Uredili: Branka Magaš, Ivo Žanić, 67-91. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Sarajevo: Dani, 1999.

Veselinović, Velimir. „Obnavljanje i djelovanje Hrvatske stranke prava, 1990-1992. *Politička misao* 51 (2014), br. 2: 55-87.

Vukas, Budislav ml. „Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./1991. – posljednji pokušaji 'spašavanja' zajedničke države“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991)* 27 (2006), br. 2: 761-803.

Zlatković Winter, Jelena. „Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj: Uzroci dolaska, regulacija i organizacija prihvata“. *Migracijske teme* 8 (1992), br. 2: 127-140.

Živić, Dražen. „Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja i problemi njegovog stanovništva (1991.-2001.)“. *Hrvatski geografski glasnik* 65 (2003), br. 1: 63-82.

Žunec, Ozren. „Rat u Hrvatskoj 1991.-1995. 1 dio: Uzroci rata i operacije do Sarajevskog primirja“. *Polemos* 1 (1998), br. 1: 57-87.

Doktorske disertacije:

Domović, Roman. „Informacijske operacije u medijskom prikazu Domovinskog rata“, Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2015.

Domagoj Knežević, „Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom“, Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, 2015.

Korn, Korn. „National Coalitions in Israel, 1984-1990: The Politics of 'Not Losing'“, A Thesis for the degree of Ph.D. London: London School of Economics and Political Science, 1992. pristup ostvaren 31. 3. 2016., <http://etheses.lse.ac.uk/2083/1/U549931.pdf>.

Internet:

„Autoritarizam“. Pristup ostvaren 3.3.2018.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4767>.

„Authoritarianism“. Pristup ostvaren 3. 3. 2018.
<https://www.britannica.com/topic/authoritarianism>.

Brailo, Luka. „Nikad, ni teoretski ne bih radio na predaji Grada“. Intervju s Petrom Poljanićem). *Slobodna Dalmacija*, (Split), 12. 6. 2000. Pristup ostvaren 21. VI. 2016. <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000612/novosti3.htm>.

Cohen, Philip J. "Serbian Anti-Semitism and Exploitation of the Holocaust as Propaganda".
Pristup ostvaren 4.4.2014., <http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/RATNA%20HUMANITARNA%20DJELATNOST/34.pdf>.

„Demokracija“. Pristup ostvaren 3. 3. 2018.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14516>.

„Democracy“. Pristup ostvaren 3. 3. 2018. <https://www.britannica.com/topic/democracy>.

Galić, Goran. „Kada je nastala neovisna Hrvatska?“, *Vijenac* 548, pristup ostvaren 23. 8. 2015., <http://www.matica.hr/vijenac/548/Kad%20je%20nastala%20neovisna%20Hrvatska%3F/>.

Gugo, Ante. „Odbio sam Tuđmanovu ponudu da budem premijer i u jednostranačkoj Vladi HDZ-a“, *Slobodna Dalmacija*, (Split), on-line izdanje, pristup ostvaren 2. 7. 2011., posljednja izmjena 15. 1. 2001, <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20010115/novosti2.htm>.

<http://arhiva.dalje.com/hr-hrvatska/stenogrami-iz-vukovara-tajna-vukovarske-tragedije/204739>, pristup ostvaren, 25. 4. 2016.

<http://arhiva.dalje.com/hr-hrvatska/tajna-vukovarske-tragedije-2-dio/204751>, pristup ostvaren, 25. 4. 2016.

HTV Dnevnik 18. 12. 2011, Zoran Sprajc, pad Vukovara (mirror), pristup ostvaren 28. 3. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=v4HzPU3xnoA>.

Izvješće o provedenom referendumu, u Zagrebu, 22. svibnja 1991. (potpisao Predsjednik komisije Vjekoslav Vidović), pristup ostvaren 30. VII. 2016, http://www.izbori.hr/arhiva/pdf/1991/1991_Rezultati_Referendum.pdf.

Početak rata – YUTEL Bahrudin Kaletović, pristup ostvaren 30. VII. 2015., <https://www.youtube.com/watch?v=7G4tmYFjET8>.

Porges, Nenad. "Appeal to our Jewish brothers and sisters". Pristup ostvaren 17. 7. 2014. <http://www.porges.net/FamilyTreesBiographies/NenadPorges.html#a>.

Pristup ostvaren 9. 6. 2016. http://www.dubrovnik-policija-91.com/images/stories/iz_medija/18.pdf.

„Ratna privreda“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 14. 3. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51946>.

„Razgovori Mile Dedakovića i Franje Tuđmana – Cjelovite snimke!“, 3. 1. 2012. Pristup ostvaren 20. 5. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=IDwDMAcL6vk>.

„Samo srce i luda hrabrost“. Intervju s dubrovačkim braniteljem, Gordanom Šperom. *Dulist*, (Dubrovnik), 24. 12. 2011. Pristup ostvaren 21. VI. 2016. <http://www.dulist.hr/samo-srce-i-luda-hrabrost/16816/>.

„Stenogram o padu Vukovara“. Priredio Franjo Dobrović, 21. 1. 2013. Pristup ostvaren 9. 5. 2016. <http://www.tjedno.hr/category/stenogram/>.

„Šta je istina o naoružavanju terorističkih jedinica HDZ-a u Hrvatskoj“ (dok. Film, 1991.).
Pristup ostvaren 26. 7. 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=0D2zTSbEg6k>.

Filmovi:

Višnja Starešina. *Zaustavljeni glas*, 2010. Hrvatska.

Percy, Norma, Lapping, Brian, Fraser, Nicholas, Loza, Tihomir. *Smrt Jugoslavije*. BBC, 1995.

Summary

Democratic Unity Government

After the democratic elections in Croatia in the spring of 1990 and the victory of Croatian Democratic Union (HDZ), the new Croatian Government faced the Serbian insurgency which expressed approval for the Milošević's Greater-Serbian policy. The insurgency was supported by the Yugoslav People's Army (JNA) that had disarmed Croatia just after the elections in May 1990. In the summer of 1991, the Yugoslav crisis aggravated. Previous occasional and sporadic conflicts between Croatian police forces and the Serbian insurgents escalated into the open aggression of Serbia, Montenegro and JNA against Croatia. In such conditions, Croatian leadership was conflicted about the defense policy. The disagreement caused the appearance of some fractions in the parliament parties, especially in HDZ. Some participants of Croatian politics in the early 1990s today assert that there were at least two main fractions in HDZ – the “moderate” one that supported Tuđman's policy based on avoiding head-on conflict with JNA, and the “radical” one that wanted to declare JNA and Serbia the aggressors on Croatia and to fight back. Some claim that the “radical” fraction even wanted to bring down Tuđman and replace him with someone else. There isn't enough evidence to verify such statements. It probably was the case of dissatisfaction with the situation on the battlefield. Some write about wide discontent and criticism of Tuđman regarding his defense policy, which was evident at the meetings of the main Board of HDZ in the middle of July, Supreme State Council in the end of July and parliamentary session in the beginning of August 1991. Regarding the attitude towards Tuđman, there is a widespread and simplified opinion that his party turned its back on him and that the opposition expressed him support. Exactly the opposite, the opposition, especially heads of the parties Croatian Social-Liberal Party (HSLs), Croatian democratic party (HDS), and Croatian People's party (HNS) expressed equal, or even more severe, criticism of Tuđman's defense policy.

In that kind of atmosphere, the reconstruction of the Government resulted in the national consensus – Democratic Unity Government was formed. It was the third democratic Government and the first multiparty Government after the democratic elections. It is an example of a Grand coalition formed during the war in many countries. The main goal of the new Government was to create more effective defense policy that would gather all the necessary political and military structures and establish the unified command structure. That

resulted in entering of the Crisis Staff into the Government and forming of the General Staff of the Croatian Army. In the first two months of its mandate, the Government proposed and adopted measures for emergency readiness in order to organize life in the crisis areas. One of those measures included the blockade of the JNA barracks which Tuđman approved September 13 1991. With the blockade, the previous measured and careful attitude of the Croatian leadership towards JNA shifted from passive to active. One part of the research discussed the role of the Government in defense of the cities of Vukovar and Dubrovnik. Regarding Vukovar, there are some controversies embodied in widespread claims that Croatian leadership “betrayed” and “sacrificed” Vukovar by not sending enough weaponry and ammunition. However, available sources, primarily transcripts and records of the Government sessions, suggest that Vukovar was the priority in the supply of weaponry and ammunition. Furthermore, some members of the Government and other representatives of the Croatian leadership visited Vukovar and Eastern-Slavonian battlefield. In the context of all the crisis areas on the Croatian battlefield, Vukovar was the most dominant topic at the Government sessions. At the session held November 17, the Government adopted a series of decisions pertaining to the protection of Vukovar civilians. In the appeals to the international organizations, Vukovar and Dubrovnik were the two most mentioned cities. As was the case with Vukovar, the Government sent weaponry and other military equipment, transported humanitarian aid to Dubrovnik and appealed for help. It is worth mentioning convoy “Libertas” which supplied humanitarian aid to the surrounded Dubrovnik and broke the naval blockade. Also, some Government members came by the convoy to Dubrovnik to show their support. At the end of November 1991, Government sent three of its ministers to Dubrovnik where they had to represent the Government and facilitate its operation in Southern Dalmatia, maintain contacts with the international organizations, negotiate with the JNA representatives and maintain communication with the Croatian Army. The three ministers Davorin Rudolf, Petar Krste and Ivan Cifrić were situated in Dubrovnik during its heaviest attack and the day after they agreed to a truce with the JNA representatives. The Government supported the negotiations between the city military and civil representatives and JNA because it wanted to procrastinate with the attacks and buy some time to strengthen the military and international position of Croatia. On the other hand, the Government and Tuđman strongly opposed to intentions of “demilitarization” of Dubrovnik which would surrender its arms to the JNA under the supervision of representatives of the international community, i.e. surrender of the city to the aggressor.

Second most important task of the Government was the struggle for international recognition. The establishment of the Ministry of Foreign Affairs showed all the problems of the political structures that young democratic state had to face. Such problems refer to lack of experience as well as technical and financial resources. The Government cooperated with the European Community and the United Nations. Although, Tuđman was the designer of the Foreign Affairs and the Government often had to put into action his decisions, during the Conference of peace in Hague it showed some differentiation, such as declaring it would abort the attending of the Conference unless JNA left Croatia. After the arms embargo in September 1991, the Croatian Government deprived of the right of representation of Croatia in the UN Budimir Lončar and Darko Šilović, due to their role in instigating the decision of the UN regarding embargo. The Government Memorandum, addressed to ministerial Council of the EC in November 22, stated that economic sanctions of the Roman declaration of November 8 would affect mostly Croatia. Such view showed a certain degree of independence of the Democratic Unity Government. The Government accepted the Vance plan but argued the methods of its implementation. The activity of the Government in Foreign Affairs reflects in numerous official and unofficial meetings and encounters with various politicians and statesmen. The main task of the Government members was to appeal to stop the war and recognize Croatia, but they also had to struggle against Serbian propaganda which spread lies about rehabilitation of Ustasha and Independent State of Croatia (NDH) and portrayed president Tuđman and the Croatian Government as anti-Semitic. In that context, some think that the Croatian Government and leadership in general, provided insufficient to the international public.

In this research, I also analyzed social politics of the Democratic Unity Government, that is, politics towards Croatian displaced persons and refugees as well as Bosnian-Herzegovinian refugees during 1991 and 1992. At the very beginning of the aggression against Croatia, new Croatian Government had to face refugee crisis. Forcible relocations of the Croatian civilians, among which some moved into safe areas in Croatia, while others left the country, induced Government to, with the term “refugee”, which refers to those persons who had to emigrate their own country, introduce another one – “displaced persons”, which referred to those civilians who hadn’t left Croatia, only were displaced to some other territory within the country. Government also adopted some measures to secure accommodation for the displaced persons and refugees by emptying hotels and resorts and founding of the Office for the displaced persons and refugees in November 1991. Funds for the displaced persons and refugees Government secured mostly from the state budget, while all requests for financial

help from the international community were unsuccessful. Consequently, in that period Croatia funded also Bosnian-Herzegovinian refugees from its budget, while the international community helped only with humanitarian help. In this chapter the Government activity in prevention of persecution of the civilian population was discussed through several examples. In that aspect, its activities were mostly limited to addressing the international community. In the case of Ilok, from where in October 1991 approximately 10.000 people were banished, Government founded the Commission of the Parliament and Government to try to stop the persecution, but it failed to achieve its goal, since the persecution had already begun. After the fall and occupation of Vukovar in November 1991, the Government organized evacuation of approximately 15.000 people, but it was carried out only partially. The Government didn't have control over the war zone, which means that its opportunities for safe and efficient evacuation were highly limited. One of the main plans for the displaced persons and refugees was Government's Return Program, which began its realization only after the end of the war and peaceful reintegration of Podunavlje in 1998.

Economic politics of the Democratic Unity Government was reflected in its independence from Serbia. Following measures and decisions of the previous Croatian Government, on the day of its establishment, Democratic Unity Government broke off economic relations with Serbia, however only partially. Those companies with strong business ties with some companies in Serbia, had liberty to continue their cooperation. The export to Serbia and Montenegro was limited only to some "strategic" raw materials and products, such as petroleum. The Government also introduced its own currency, *hrvatski dinar* (HRD). One of the main achievements of the Government was that it avoided the transit to "war economy", in spite of the increased military spending. Since priority of the Croatian Government was determined by war, its activities gravitated towards repair of the enormous war damage in transport, utility and residential infrastructure. In the end of 1991 the Government established the Ministry of Reconstruction, while in the first half of 1992 the Government composed the Reconstruction Program and its Financial Plan that was adopted by the Croatian Parliament in June 1992. Nevertheless, because of the status quo imposed by the UNPROFOR, located on the occupied territories in Croatia, the reconstruction of the country began after the war had ended in 1995.

Analyzed activities of the Government in the Defense policy, Foreign Affairs, as well as its Social and Economic policy raise the question of the Government's independence regarding Tuđman and Croatian Parliament. Considering the semi-presidential system, the Government was the executive authority of the president of the Republic and Croatian

Parliament. Government also had legislative powers authorized by the Parliament, because in the wartime a great number of important decisions had to be made in a very short amount of time. The Government was not only the executive body of the President, but it also functioned as his close associate. That manifests mostly through the measures for emergency readiness in August and September 1991. Sometimes, the Government had to step out of its Constitutional powers if developments on the battlefield required it to, for example regarding the decisions about Vukovar, November 17 1991. Regarding activities of the Government in the researched areas, it can be concluded that Democratic Unity Government had a high level of autonomy, taking into account the existing semi-presidential system. Nevertheless, the powers of the Government were limited in the Defense policy and Foreign Affairs, while on the other hand, it had complete autonomy in Internal Affairs, in this case, in its Social and Economic politics.

An issue that requires special consideration in this research regards the opposition in Croatia during the mandate of the Democratic Unity Government. Some claim that with forming of the multiparty Government, the opposition in Croatia “disappeared”. The remark is understandable considering that all the parliament parties signed the Agreement of Democratic Unity Government, which marked their transition from the opposition to coalition partners. But, did the opposition really “disappeared” from Croatian political life? Numerous public appearances of various representatives of opposition parties and parties in general, indicate otherwise. Activity of the opposition at the Parliament sessions from October 1991 to May and June 1992 shows agility of the opposition life in Croatia. From the beginning of the Democratic Unity Government in August till October, the opposition parties didn’t raise any questions in public about some decisions of the Croatian leadership, but from October began severe criticism towards Tuđman and the Government. Discontent was expressed primarily to the acceptance of the Carrington’s arrangement in Hague. Criticism of Foreign Affairs arose also after the acceptance of the Vance plan.

In the last six months of its mandate, the Government was exposed to various pressures from the opposition and from one part of the HDZ, which reinforced especially after the international recognition at the beginning of 1992. Some opposition and nonpartisan ministers left the Government, whereas in April 1992 there was the reconstruction of the Government which changed significantly the personnel composition of the Government, resulting in the increase of the HDZ members. It was obvious that it was not the exact same Government from the beginning of August 1991 and that its end was near. In the new elections held August 2 1992, the HDZ defeated its opponents and ten days later, new, One-party Government was formed.

Establishment and presented activities of the Democratic Unity Government is the proof of the democratic system in Republic of Croatia at the beginning of 1990s and counter-argument for theses about Tuđman's authoritarian style of rule. A multiparty Government, whose prominent members were opposition representatives, couldn't have been formed in an undemocratic or authoritarian system. Forming of the Grand Coalition merely one year after HDZ had won the elections, provides a valuable contribution to the study of Tuđman's policy, shows larger picture of the Croatian leadership and opens the door for further research of Croatian political life in the early 1990s.

Sažetak

Vlada demokratskog jedinstva nastala je u počecima otvorene velikosrpske agresije na Hrvatsku, ali i usred krize strateško-obrambene koncepcije. Tuđmanova politika čekanja i kupovanja vremena te izbjegavanja frontalnog i općeg sukoba s JNA, doveli su do javnog kritiziranja njegove obrambene politike od strane oporbe i dijela HDZ-a. U okolnostima sveobuhvatne agresije i, prema nekim navodima, očekivanja raskola u hrvatskoj politici, sredinom srpnja počela je rekonstrukcija postojeće Vlade. Novi mandatar Franjo Gregurić okupljao je kadrove za sastavljanje Vlade, a u tom razdoblju javila se ideja o potrebi proširenja Vlade i nekim nestranačkim kandidatima pa i predstavnicima oporbe. U samo dva-tri dana pregovora postignut je nacionalni konsenzus i potpisan Sporazum saborskih stranaka, čime je stvorena Vlada demokratskog jedinstva. Vlada se sastojala od devet parlamentarnih stranaka, od kojih je osam imalo svoje predstavnike u Vladi.

Unatoč činjenici da je 1990-ih godina u Hrvatskoj na snazi bio polupredsjednički sustav koji je predsjedniku Republike davao prilično široke ovlasti, Vlada je na području obrambene i vanjske politike pokazivala određeni stupanj samostalnosti. Prema nekim tvrdnjama Vrhovno državno vijeće je ograničavalo slobodu djelovanja Vlade tako da se za svog jednogodišnjeg mandata Vlada trebala često boriti za veću samostalnost i slobodu djelovanja. S druge strane, Vlada je imala potpunu slobodu u unutarnjim poslovima, primjerice u njezinoj politici prema prognanicima i izbjeglicama, kao i u gospodarskoj politici. Unatoč tvrdnjama o „nestanku“ oporbe u vrijeme te višestranačke vlade, s obzirom na to da su potpisivanjem Sporazuma o Vladi demokratskog jedinstva saborske stranke od oporbenih formalno postale koalicijske, dostupni izvori navode na drukčiji zaključak. Naime, predstavnici pojedinih oporbenih i ujedno koalicijskih stranaka od listopada 1991. godine često su kritizirali neke odluke vlasti, koje su se posebno odnosile na vanjsku politiku. Predmet njihovih kritika bile su ujedno Vladine i Tuđmanove uredbe sa zakonskom snagom.

Vlada je posljednjih šest mjeseci svog mandata bila izložena pritiscima oporbe i dijela HDZ-a. Međunarodno priznanje Hrvatske i priprema za nove parlamentarne i predsjedničke izbore uzrokovali su pritiske na Vladu demokratskog jedinstva, što se prije svega očitovalo u odlascima određenih nestranačkih i oporbenih ministara, a kasnije dovelo i do velike travanjske rekonstrukcije Vlade u kojoj je u znatnoj mjeri promijenjen njezin sastav u korist HDZ-a. Vlada demokratskog jedinstva nastavila je djelovati do kolovoza, kad je nakon novih parlamentarnih izbora formirana nova, jednostranačka HDZ-ova vlada.

Životopis autorice

Andrijana Perković Paloš rođena je 1988. godine u Splitu gdje je na Filozofskom fakultetu 2012. godine diplomirala povijest i talijanski jezik i književnost. Iste godine upisala je poslijediplomski doktorski studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Splitu. Kao pripravnica nastavnog predmeta povijest 2014./2015. godine radila je u OŠ Braće Radića „Bračević“ u Ogorju, a nakon toga kao učiteljica/nastavnica povijesti i talijanskog jezika u osnovnim i srednjim školama u Splitu. Od 2016. godine u svojstvu vanjskog suradnika držala je predavanja iz kolegija „Uvod u povijest“ na Učiteljskom studiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. U akademskoj godini 2017./2018. sudjeluje u izvođenju nastave na kolegijima „Hrvatsko društvo u XX. stoljeću“ na diplomskom studiju i „Hrvatska povijest nakon 1945. godine“ na preddiplomskom studiju na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Istražuje teme iz suvremene hrvatske povijesti, s posebnim naglaskom na razdoblje stvaranja Republike Hrvatske i njezine obrane u Domovinskom ratu.

Znanstveni i stručni radovi:

Perković Paloš, Andrijana. „Uloga predsjednika Tuđmana na putu Hrvatske prema teritorijalnoj cjelovitosti“. U: *Hrvatska – put prema teritorijalnoj cjelovitosti, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog na Filozofskom fakultetu u Splitu 26. lipnja 2015.*, 9-31, uredili Aleksandar Jakir, Andrijana Perković Paloš i Marin Sabolović. Split: Filozofski fakultet; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2018.

Jakir, Aleksandar. „Nastanak i razvoj Hrvatske ratne mornarice“. U: *Hrvatska – put prema teritorijalnoj cjelovitosti, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog na Filozofskom fakultetu u Splitu 26. lipnja 2015.*, 65-79, uredili Aleksandar Jakir, Andrijana Perković Paloš i Marin Sabolović. Split: Filozofski fakultet; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2018.

Perković Paloš, Andrijana. „Suživot Hrvata i Srba tijekom srpske pobune u Hrvatskoj: primjer sjeverne Dalmacije“. U: *Vojno-geografski aspekti obrambenoga Domovinskog rata, Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, uredio Marin Sabolović, 33-47. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2017.

Perković Paloš, Andrijana. „Je li hrvatska vlast 1990-ih bila antisemitska?“. *Časopis za suvremenu povijest* 48 (2016), br. 2: 291-329.

Perković Paloš, Andrijana. „Domovinski rat u *Globusu* i *Glasi Slavonije*“. U: *Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Simbol, identitet i Domovinski rat, Zagreb, 31. listopada 2014.*,

uredili Željko Heimer i Marin Sabolović, 87-103. Zagreb: Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, 2016. 87-103.

Jakir, Aleksandar; Perković Paloš, Andrijana. „Franjo Tuđman i Vlada demokratskog jedinstva“. U: *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*, uredio Ante Bralić, 63-78. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016.

Perković Paloš, Andrijana. „Operacija 'Oluja' u radovima američkih i britanskih autora“. *Časopis za suvremenu povijest* (2015), br. 3: 579-596.

Sudjelovanje na znanstveno-stručnim skupovima:

„Jews in Croatia during the 1990s“, međunarodni znanstveni skup *Jews in the Balkans: History, Religion, Culture*, Split, 8.-10. svibnja 2017.

„Vlado Gotovac i suvremena hrvatska država“, znanstveni skup *Misao na vječnost: Razmišljanja o Vladi Gotovcu na 15. obljetnicu smrti*, Split, 11. prosinca 2015.

„Oslobodilačka operacija Oluja u stranoj historiografiji i publicistici“, znanstveni skup *Godina 1995. u suvremenoj hrvatskoj povijesti*, Zagreb, 13. listopada 2015.

„Tuđman i put prema teritorijalnoj cjelovitosti Hrvatske“, međunarodni znanstveni skup *Hrvatska – put prema teritorijalnoj cjelovitosti*, Split, 26. lipnja 2015.

„Domovinski rat u Globusu i Glasu Slavonije“, znanstveno-stručni skup *Simbol, identitet i Domovinski rat*, Zagreb, 31. listopada 2014.

„Utjecaj etničkog sastava stanovništva na srpsku pobunu u Hrvatskoj: primjer sjeverne Dalmacije“, znanstveno-stručni skup *Vojno-geografski aspekti obrambenoga Domovinskog rata*, Zadar, 28. ožujka 2014.

Članstva:

2016. – Članica Upravnog odbora Udruge bivših studenata i prijatelja Filozofskog fakulteta u Splitu „Alumni FFST“

2015. – 2016. – Članica Nadzornog odbora Udruge bivših studenata i prijatelja Filozofskog fakulteta u Splitu „Alumni FFST“

2013. – 2014. – Članica Nadzornog odbora Udruge studenata povijesti „Toma arhiđakon“

2012. – 2013. – Članica Upravnog odbora Udruge studenata povijesti „Toma arhiđakon“.